

KARL MARX

BAZELE
CRITICII
ECONOMIEI
POLITICE

*

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VA!

KARL MARX

Bazele criticii economiei politice

★

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI—1972

Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacție al Editurii politice după originalul în limba germană apărut în editura „Dietz”, Berlin, 1953, și versiunea rusă apărută în Editura pentru literatură politică, Moscova, 1968.

Prefață

Volumul „Bazele criticii economiei politice” conține șapte manuscrise economice scrise de K. Marx în perioada iulie 1857—martie 1859, și anume: 1) „Bastiat și Carey” (iulie 1857); 2) „Introducere” (august 1857); 3) „Critica economiei politice” (ciorna din 1857—1858) (octombrie 1857—mai 1858); 4) „Indice la cele șapte caiete”, care alcătuiesc manuscrisul „Critica economiei politice” (iunie 1858); 5) Fragment din textul inițial al capitolului al doilea al cărții I a „Contribuțiilor la critica economiei politice” și începutul capitolului al treilea (august—octombrie 1858); 6) „Referate la propriile mele caiete” (februarie 1859); 7) Schița de plan a capitolului despre capital (februarie—martie 1859).

Aceste manuscrise au fost publicate pentru prima oară în întregime, în limba germană, de către Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. în 1939—1941, sub titlul „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie (Rohentwurf)”, partea I și a II-a.

Manuscrisele economice din 1857—1859 sînt rodul unei intense activități teoretice desfășurate de Marx în domeniul economiei politice, activitate care a început aproximativ în iulie 1850, curînd după mutarea lui Marx la Londra, și care era o continuare a celei din anii '40.

Anii '40 ai secolului al XIX-lea au constituit o etapă importantă în dezvoltarea teoriei economice marxiste. În această perioadă, într-o serie de lucrări ca: „Manuscrise economico-filozofice din 1844”, „Sfînta familie”, „Situația clasei muncitoare din Anglia”, „Ideologia germană”, „Mizeria filozofiei”, „Muncă

salariată și capital", „Discurs asupra liberului-schimb“, „Manifestul Partidului Comunist“, Marx și Engels și-au elaborat concepția materialist-dialectică asupra istoriei, extinzând materialismul dialectic asupra interpretării fenomenelor sociale. Aceasta le-a dat posibilitatea ca încă în anii '40 să facă o critică multilaterală a societății burgheze. În lucrările menționate mai sus, Marx și Engels au elaborat teoria lor asupra luptei de clasă, au dezvăluit esența antagonismelor de clasă din societatea capitalistă, au arătat că socialismul este rezultatul inevitabil al legilor economice care acționează în societatea burgheză, că deci capitalismul nu este veșnic, că își creează singur groparul în persoana clasei muncitoare; ei au arătat de asemenea că în societatea burgheză crizele periodice de supraproducție sint inevitabile, ele fiind o expresie a contradicțiilor de neîmpăcat ale capitalismului.

Din interpretarea materialistă a istoriei decurgea rolul excepțional al teoriei economice în întregul sistem al marxismului. Așa se explică de ce Marx, după ce în anii '40 a formulat principiile fundamentale ale interpretării materialist-dialectice a istoriei, a pus în centrul preocupărilor sale teoretice studiul societății capitaliste contemporane. Marx a început elaborarea amănunțită a teoriei sale economice încă în lucrările sale din acești ani, în care el a creat premisele necesare și a schițat unele elemente constitutive ale viitoarei teorii a valorii și plusvalorii, elemente care, pentru a putea constitui o doctrină economică unitară, trebuiau aprofundate și dezvoltate. Aici nu se realizase încă saltul de la tratarea burgheză a schimbului dintre muncă și capital, salt care a însemnat o revoluție în economia politică. În lucrările din a doua jumătate a deceniului al 5-lea, Marx a pregătit săvârșirea acestei revoluții.

De aceea, cînd după înfrîngerea revoluției din 1848—1849 Marx s-a stabilit la Londra — acest foarte comod „post de observație“ pentru studierea societății burgheze — și a avut posibilitatea de a continua studiul economiei politice, el a reluat, după propriile sale cuvinte, totul de la capăt, completînd, dezvoltînd și aprofundînd cunoștințele economice acumulate în anii '40. Pînă în iulie 1857, activitatea lui Marx a constat în special în stringerea și în însușirea critică a unui vast material teoretic referitor la problemele economiei politice, precum și în studierea nemijlocită a evenimentelor și faptelor mai importante din viața economică de atunci a Angliei și a altor țări.

Amploarea cercetărilor științifice întreprinse de Marx în anii '50 este atestată de numeroasele lui caiete cu extrase făcute din lucrările economiștilor burghezi, din documentele oficiale și din

presa periodică. El a acordat o atenție deosebită studierii lucrărilor lui A. Smith și D. Ricardo. Din 1850 pînă în 1853 Marx a completat 24 de caiete de extrase, pe care le-a numerotat cu cifre romane de la I la XXIV, precum și o serie de alte caiete de extrase, pe care nu le-a mai numerotat. În afară de aceasta, în aceeași perioadă și ulterior, Marx a completat cîteva caiete cu citate grupate pe anumite teme (renta funciară, banii etc.) la care a făcut scurte comentarii. Aceasta a fost un fel de prelucrare primară a materialului adunat.

În unele scrisori din această perioadă, Marx vorbește despre studiul economiei politice. „De obicei, de la 9 dimineața pînă la 7 seara stau la British Museum — îi scria el la 27 iunie 1851 lui Weydemeyer. — Materialul la care lucrez este atît de afurisit de vast, încît, cu toate eforturile mele, nu voi reuși să-l termin mai devreme de 6—8 săptămîni. În plus, mereu apar tot felul de piedici de ordin practic, inevitabile în condițiile mizerabile în care trebuie să vegetăm aici. Dar «în pofida tuturor, a tuturor» greutăților, lucrurile se apropie de sfîrșit. Trebuie să se termine o dată, orice ar fi” (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 27, p. 521).

Primele rezultate ale acestor cercetări teoretice au fost obținute de Marx încă la începutul anului 1851. Dovadă în această privință stau două scrisori adresate lui F. Engels (la 7 ianuarie și la 3 februarie) în care Marx critică teoria ricardiană a rentei funciare, bazată pe „legea” malthusiană a fertilității descrescînde a solului, și teoria ricardiană a circulației banilor, care pornește de la teoria cantitativă a banilor. Aceste scrisori, ca și comentariul critic la lucrarea lui Ricardo „Despre principiile economiei politice și ale impunerii”, cuprins în caietele de extrase IV și VIII, ilustrează succesele obținute de Marx, la începutul anilor '50, în cercetarea modului de producție capitalist.

În articolele și în scrisorile sale din această perioadă, Marx acordă o deosebită atenție problemei crizelor economice, pe care el le consideră ca prevestitoare ale unei situații revoluționare. Aproximarea crizei care a izbucnit în 1857 și noul avînt revoluționar l-au determinat pe Marx să accelereze ritmul cercetărilor economice. În februarie 1855 el îi scria lui Engels : „...Am recitit propriile mele caiete despre economie, nu pentru a lucra la ele, ci pentru a stăpîni bine materialul și a-l avea pregătit pentru redactare” (Opere, vol. 28, p. 388).

În vara anului 1857, Marx a început în două rînduri expunerea teoriei sale economice și de fiecare dată și-a întrerupt lucrul.

Scrisă în iulie 1857, schița „Bastiat și Carey”, rămasă neterminată, ne arată cât de mult înaintase pe atunci Marx în critica la adresa economiei politice burgheze. Dacă în lucrările sale anterioare, împărțirea economiștilor burghezi în două curente principale era doar conturată, aici el face o caracterizare cât se poate de precisă școlii clasice a economiei politice burgheze, ca și curentelor vulgare, care marcau o degenerare a gândirii economice burgheze.

Bastiat și Carey reprezentau exemple tipice de economiști vulgari, care căutau să demonstreze „armonia relațiilor de producție acolo unde economia politică clasică a descris în mod naiv antagonismul lor” (vezi volumul de față, p. 4). Marx analizează magistral condițiile economice care au generat concepțiile acestor doi economiști și arată că „mediul național cu totul diferit, ba chiar diametral opus, în cadrul căruia scriu Carey și Bastiat trezește totuși în ei aspirații identice” (ibid). Acești economiști vulgari vedeau în producția capitalistă un ideal etern, firesc, de dezvoltare armonioasă a societății; cât privește contradicțiile antagoniste ale societății burgheze, ei căutau să le explice prin prezența rămășițelor feudale în societatea respectivă. Acestor concepții antiistorice și fățiș apologetice, Marx le-a opus teoria sa cu privire la formațiunea social-economică, potrivit căreia acțiunea legilor economice în țările capitaliste mai dezvoltate se deosebește de acțiunea aceluiași legi în țările capitaliste mai puțin dezvoltate numai prin forma de manifestare.

O altă schiță rămasă neterminată — cunoscuta „Introducere” — a fost scrisă de Marx la sfârșitul lunii august 1857. Ulterior, Marx a renunțat la publicarea ei, întrucât nu dorea să anticipeze concluziile generale care trebuiau să apară ca un bilanț al întregii cercetări.

„Introducerea” atestă că în toamna anului 1857 bazele metodologice ale teoriei economice a lui Marx erau elaborate sub toate aspectele. Marx pornește aici de la concluziile fundamentale ale concepției materialiste asupra istoriei, la care el ajunsese încă în anii '40, și în primul rînd de la teza cu privire la primatul producției sociale. Totodată, spre deosebire de economiștii burghezi, care afirmau că producția capitalistă este eternă și vorbeau despre producție în general, Marx vorbește în „Introducere” despre o producție socialmente determinată, despre producția burgheză modernă ca obiect al cercetării sale.

După ce analizează critic în „Introducere” împărțirea de către economiștii burghezi a obiectului economiei politice în producție, repartiție, schimb și consum, Marx arată că toate aceste momente

reprezintă componentele unui întreg, componente care se condiționează reciproc. Considerînd producția numai sub aspectul ei material, economiștii burghezi (inclusiv economiștii clasici) declarau că obiectul propriu-zis al economiei politice îl constituie relațiile de repartiție. Analiza unității dialectice a tuturor momentelor producției sociale i-a permis lui Marx să depășească cadrul limitat al economiei politice burgheze în înțelegerea obiectului cercetării sale și să treacă de la formele de repartiție, care nu sînt decît o expresie a formelor de producție, la analiza relațiilor de producție ca adevăratul obiect al științei economice.

În „Introducere”, Marx definește pentru prima oară metoda științifică a trecerii de la abstract la concret ca metodă a economiei politice, criticînd totodată modul idealist în care concepe Hegel această metodă. În interpretarea materialist-dialectică pe care i-o dă Marx, metoda trecerii de la abstract la concret presupune că concretul, servind ca punct de plecare al analizei teoretice, se prezintă la sfîrșitul cercetării ca unitate în diversitate, ca sinteză a mai multor determinații. În teoria lui Marx, abstracțiile științifice sînt indisolubil legate de realitatea concretă ca premisă a lor, iar gîndirea abstractă care se ridică de la simplu la complex corespunde în linii generale procesului istoric real.

Pornind de la concepția sa asupra obiectului și metodei economiei politice, Marx face în „Introducere” o primă variantă a structurii viitoarei sale lucrări economice, variantă care cuprinde toate aspectele mai importante ale societății burgheze. „Este evident — scrie acolo Marx — că expunerea trebuie structurată în felul următor : 1) Determinațiile abstracte generale, care de aceea sînt mai mult sau mai puțin inerente tuturor formelor sociale... 2) Categoriile care alcătuiesc structura internă a societății burgheze și pe care se sprijină clasele fundamentale. Capital, muncă salariată, proprietate funciară. Raporturile dintre ele. Orașul și satul. Cele trei mari clase sociale. Schimbul dintre ele. Circulația. Creditul (privat). 3) Statul ca expresie concentrată a societății burgheze... Clasele «neproductive». Impozitele. Datoria publică. Creditul public. Populația. Coloniile. Emigrația. 4) Relații de producție internaționale. Diviziunea internațională a muncii. Schimburile internaționale. Exportul și importul. Cursul schimbului. 5) Piața mondială și crizele” (vezi volumul de față, p. 41—42).

În toamna anului 1857 a izbucnit o puternică criză economică, care l-a determinat pe Marx să se ocupe intens de elaborarea teoriei sale economice. În același timp, avînd un bogat material în legătură cu problema crizelor, Marx intenționa ca, paralel cu articolele pentru „New York Daily Tribune”, să scrie, împreună

cu Engels, o lucrare specială pe această temă. În acest scop, el a început să țină „registre” speciale în care consemna evoluția crizei în marile țări capitaliste. Curînd însă întreaga atenție i-a fost absorbită de elaborarea concluziilor care decurgeau din cercetările sale economice din anii '50. Marx lucra intens, deoarece considera că agravarea crizei economice poate să genereze o situație revoluționară. „Eu lucrez ca un nebun, nopți de-a rîndul, la sintetizarea studiilor mele economice — îi scria el lui Engels la 8 decembrie 1857 —, pentru ca cel puțin ideile principale să-mi fie clare înainte de potop” (Opere, vol. 29, p. 205). În aceeași zi, într-o scrisoare adresată lui Konrad Schramm, prieten și tovarăș al lui Marx și Engels, soția lui Marx spunea: „...Îți poți lesne închipui cît de bine dispus este Maurul. Și-a recăpătat întreaga sa capacitate de muncă și energie de altădată, tot așa și prospețimea și vioiciunea spiritului... Karl muncește ziua pentru a cîștiga cele necesare traiului, iar noaptea — pentru a termina economia sa politică. Acum... această lucrare a devenit o cerință de actualitate, o necesitate” (op. cit., p. 579).

În perioada octombrie 1857—mai 1858, Marx a scris o lucrare amplă, de peste 50 de coli de tipar, pe care a intitulat-o „Critica economiei politice” și care reprezintă prima ciornă a viitorului text al „Capitalului”. Acest manuscris ocupă un loc deosebit de important în istoria marxismului. Aici Marx a elaborat pentru prima oară teoria valorii, iar pe baza ei — teoria plusvalorii, această „piatră unghiulară a teoriei economice a lui Marx” (Lenin), făcînd astfel, după cum spune Engels, cea de-a doua mare descoperire a sa, care, împreună cu concepția materialistă a istoriei, a transformat socialismul din utopie în știință.

Manuscrisul din 1857—1858 îl introduce pe cititor direct în însăși metoda de cercetare folosită de Marx, în laboratorul de creație al lui Marx și-i dă astfel posibilitatea de a urmări pas cu pas procesul elaborării de către acesta a teoriei sale economice. Ulterior, Marx și-a expus teoria economică în „Capitalul”, dar, după cum arată chiar el, „metoda de expunere trebuie să se deosebească, formal, de metoda de cercetare. Cercetarea trebuie să-și însușească materialul în amănunt, să analizeze diferitele lui forme de dezvoltare și să descopere legătura lor internă. Abia după ce această muncă a fost încheiată, mișcarea reală poate fi descrisă în mod corespunzător” (Opere, vol. 23, p. 27). În manuscrisul „Critica economiei politice” poate fi urmărit procesul cercetării de către Marx a modului de producție capitalist, procesul nașterii noii teorii.

Manuscrisul din 1857—1858 începe cu „Capitolul despre bani”, pe care Marx l-a numerotat cu cifra romană II. Aceasta se explică

prin faptul că capitolul despre bani urma să fie precedat de un altul, pe care Marx intenționase inițial să-l intituleze „Valoarea” (ultima pagină a manuscrisului din 1857—1858 conține, sub cifra romană I, ciorna începutului acestui capitol), dar ulterior — în lucrarea „Contribuții la critica economiei politice” — l-a intitulat „Marfa”.

Marx începe „Capitolul despre bani” cu o critică a concepțiilor economice mic-burgheze ale lui Proudhon, și în primul rând a teoriei proudhoniste a banilor. Critica proudhonismului, delimitarea de acest „pseudofrate”, era considerată de Marx ca o sarcină importantă a socialismului științific. „Pentru a croi drum socialismului critic și materialist, care se străduiește să facă înțeleasă dezvoltarea istorică reală a producției sociale — arăta mai târziu Marx —, era necesar să se rupă brusc cu economia politică idealistă, al cărei ultim reprezentant a fost, fără ca el să-și dea seama, Proudhon” (Opere, vol. 19, p. 236).

Teoria lui Proudhon, orientată spre o reformă a societății burgheze, fusese criticată de Marx în „Mizeria filozofiei”, dar acolo el se mai sprijinise încă în mare măsură pe concepțiile economice ale lui Ricardo. În manuscrisul din 1857—1858 însă, Marx critică proudhonismul de pe pozițiile propriiei sale teorii economice. Aici el respinge total teza proudhonistă potrivit căreia contradicțiile antagoniste ale capitalismului ar putea fi înlăturate printr-o reformă a băncilor. Marx arată că caracterul antagonist al contradicțiilor societății capitaliste „nu poate fi înlăturat prin schimbări treptate” (vezi volumul de față, p. 95), că încercările proudhoniștilor de a menține orînduirea burgheză prin simpla îndreptare a „neajunsurilor” ei nu reprezintă decît o utopie dăunătoare, care dezorganizează clasa muncitoare și o abate de la pregătirea revoluției socialiste.

Criticînd concepțiile lui Proudhon, în manuscrisul din 1857—1858 Marx a elaborat totodată toate elementele fundamentale ale teoriei sale cu privire la valoare. El a arătat că în cursul dezvoltării producției sociale și a diviziunii sociale a muncii are loc transformarea produsului în marfă și a mărfii în bani. „Problema reală — observă Marx — este aceea dacă însuși sistemul burghez de schimb nu reclamă și un instrument specific de schimb; dacă nu creează el în mod necesar un echivalent special pentru toate valorile” (vezi volumul de față, p. 61). Marx pune aici o problemă la care economiștii burghezi nu s-au gîndit niciodată — problema legăturii necesare dintre marfă și bani. El a formulat pentru prima oară această problemă încă în „Mizeria filozofiei”, dar abia în manuscrisul din 1857—1858 a rezolvat-o definitiv pe baza analizei

celor doi factori ai mărfii — valoarea de întrebuințare și valoarea —, precum și a dublului caracter al muncii care creează marfa. Marx a arătat că contradicția dintre omogenitatea calitativă a mărfurilor ca valori și diversitatea lor naturală ca valori de întrebuințare își găsește rezolvarea aparentă în procesul schimbului, în dedublarea mărfii în marfă și bani, în faptul că valoarea mărfii capătă o existență de sine stătătoare sub forma unei mărfii specifice, sub formă de bani. Fiind o rezolvare aparentă a contradicției dintre valoarea de întrebuințare și valoarea mărfii, banii ascut totodată toate contradicțiile producției de mărfuri bazate pe schimbul privat, le ridică pe o treaptă nouă. Tocmai aceste contradicții ascund în ele posibilitatea crizelor economice.

Deși critica proudhonismului ocupă un loc important în manuscrisul din 1857—1858, obiectul principal al criticii lui Marx îl constituie economia politică clasică burgheză. În „Capitolul despre bani”, elaborând teoria valorii și teoria banilor, el face totodată și o critică a teoriei cantitative ricardiene a banilor.

Marx arată, de asemenea, că, la rîndul ei, contradicția dintre valoarea de întrebuințare a mărfii și valoarea ei decurge din dublul caracter al muncii în societatea burgheză, din faptul că, în condițiile proprietății private asupra mijloacelor de producție, munca socială este nemijlocit muncă privată. Această contradicție antagonistă a economiei capitaliste a fost formulată de Marx în felul următor: „Indivizii produc numai pentru societate și în cadrul societății”, dar „producția lor nu este *nemijlocit* socială” (vezi volumul de față, p. 94).

Teoria dublului caracter al muncii în producția de mărfuri, formulată pentru prima oară în manuscrisul din 1857—1858, constituie baza teoriei valorii a lui Marx. Aici se află linia de demarcație care desparte teoria lui Marx de teoria valorii bazate pe muncă a clasicilor economiei politice burgheze. Aceștia din urmă nu înțelegeau opoziția calitativă dintre munca concretă și munca abstractă în societatea burgheză și reduceau totul la determinarea mărimii valorii prin timpul de muncă. Or, sublinia Marx, pe teoria dublului caracter al muncii „se bazează *toată* înțelegerea faptelor” (Opere, vol. 31, p. 299).

În procesul elaborării teoriei valorii în manuscrisul din 1857—1858, Marx a ajuns și la descoperirea că marfa este „celula economică” a societății burgheze. Accasta însemna însă că punctul de plecare al analizei structurii economice a societății burgheze îl constituie nu valoarea mărfurilor și nici raportul lor de valoare, care poate fi doar gîndit, ci însăși marfa, purtătorul material al acestor raporturi. Așa se și explică de ce ulterior Marx a schim-

bat denumirea primului capitol al lucrării sale, intitulându-l „Marfa” în loc de „Valoarea”, cum îl intitulase inițial. Încă în ciorna acestui capitol, la finele manuscrisului din 1857—1858, Marx scria : „Prima categorie sub care se prezintă avuția burgheză este *marfa*”.

Una dintre principalele concluzii la care a ajuns Marx în „Capitolul despre bani” este aceea că, în condițiile proprietății private asupra mijloacelor de producție, forma dezvoltată a producției de mărfuri presupune în mod necesar relații capitaliste. Tendința dezvoltării producției de mărfuri și a valorii de schimb duce în mod necesar la „separația dintre muncă și proprietate, astfel încât munca va însemna creare de proprietate străină, iar proprietatea — puterea de a dispune de munca altuia” (vezi volumul de față, p. 170). În capitolul următor al manuscrisului din 1857—1858, în „Capitolul despre capital”, Marx a rezolvat magistral problema centrală a întregii sale cercetări — explicarea mecanismului exploatării capitaliste.

Economiștii burghezi încercau zadarnic să treacă direct de la valoare la capital; ei declarau capitalul drept simplă sumă de valori, fără a înțelege că atit în viața reală, cit și în teorie, aici are loc un salt calitativ. „Mișcarea simplă a valorilor de schimb așa cum are ea loc în circulația pură — spune Marx — nu poate realiza niciodată capital” (vezi volumul de față, p. 185).

Conținutul relației de producție capitaliste îl constituie relația dintre muncitor și capitalist, dintre muncă și capital, care se opun reciproc și între care are loc schimbul. Dificultatea analizării acestei relații constă în faptul că schimbul în fond neechivalent dintre muncitor și capitalist se efectuează pe baza legii valorii, adică pe baza unui schimb de echivalente. Analiza făcută de Marx în „Capitolul despre capital” se întemeiază în mare măsură pe dublul caracter al mărfii, studiat de Marx în „Capitolul despre bani”, pe faptul că marfa e considerată ca unitate a contrariilor : „valoare de întrebuițare” și „valoare”.

În primul rînd Marx a împărțit schimbul dintre capital și muncă în două procese calitativ diferite, opuse, și anume : 1) schimbul propriu-zis dintre muncitor și capitalist, în urma căruia acesta din urmă „capătă în schimb o forță productivă care conservă și înmulțește capitalul”; 2) însuși procesul muncii, în cadrul căruia se efectuează această conservare și înmulțire a capitalului. Analizînd primul stadiu, Marx formulează teza următoare : „În raportul dintre capital și muncă..., o parte (capitalul) se opune celeilalte, în primul rînd, ca valoare de schimb, iar cealaltă (munca) se opune capitalului ca valoare de întrebuițare” (vezi volumul de

față, p. 198—199). Aici Marx face un pas important în direcția trecerii de la formula „muncă-marfă”, „vînzarea muncii”, uzuală la economiștii burghezi, la marfa „forță de muncă”. În acest raționament al lui Marx munca nu mai apare ca marfă, ci ca valoare de întrebuintare a mărfii pe care muncitorul o vinde capitalistului. Particularitatea acestei valori rezidă în faptul că ea „nu este materializată într-un produs și în general nu există în afara muncitorului, nu există realmente, ci numai potențial, ca o aptitudine a lui” (vezi volumul de față, p. 199). Ca urmare a primului stadiu al schimbului dintre muncă și capital, în mâinile capitalistului trece dreptul de a dispune de munca vie a muncitorului. Al doilea stadiu al schimbului îl constituie însuși procesul muncii vii, procesul de creare a valorilor de schimb, care are ca rezultat conservarea și sporirea capitalului.

Marx a arătat că muncitorul, nefiind proprietarul mijloacelor de producție, nu poate fi nici proprietarul muncii sale, deci nici al produsului muncii sale, al valorii pe care munca vie o creează în procesul de producție. Dar o anumită parte, dinainte stabilită, din această valoare creată de muncitor și aparținînd capitalistului, acesta din urmă trebuie s-o restituie muncitorului sub formă de salariu, pentru a-i plăti astfel valoarea forței de muncă, adică cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea muncitorului însuși. Dacă nivelul productivității muncii este atît de ridicat încît valoarea creată de munca vie depășește valoarea forței de muncă, apare o supramuncă, iar capitalistul obține o plusvaloare egală cu diferența dintre valoarea creată de munca vie și valoarea forței de muncă. Ceea ce caracterizează modul de producție capitalist este tocmai un asemenea nivel de dezvoltare a forțelor de producție, în condițiile căruia munca productivă se manifestă ca muncă creatoare de plusvaloare.

În „Capitolul despre capital”, Marx dezvoltă, de asemenea, teoria sa cu privire la cele două forme de plusvaloare — plusvaloarea absolută și plusvaloarea relativă, scoțînd totodată la iveală dubla tendință a capitalului de a prelungi ziua de muncă pentru a spori plusvaloarea absolută și de a reduce timpul de muncă necesar pentru a spori plusvaloarea relativă.

Marx a explicat, pentru prima oară în istoria științei economice, mecanismul exploatării capitaliste; el a arătat că însușirea de către clasa capitalistă a plusvalorii create de muncitori stă la baza modului de producție capitalist și are loc în concordanță deplină cu legile lui interne, și în primul rînd cu legea valorii.

În teoria lui Marx, plusvaloarea apare ca un rezultat necesar al relațiilor de producție capitaliste; ea constituie esența acestor

relații, determină celelalte categorii și relații ale societății burgheze, determină legea mișcării modului de producție capitalist, inevitabilitatea pieirii lui și a înlocuirii lui prin comunism. Dacă exploatarea capitalistă decurge, după cum a arătat Marx, din însăși esența relațiilor de producție capitaliste, înseamnă că eliberarea clasei muncitoare de sub jugul exploatării capitaliste nu poate fi înfăptuită în cadrul orînduirii capitaliste. În același timp, arată Marx, chiar în societatea burgheză se creează premisele materiale pentru desființarea modului de producție capitalist, „se dezvoltă relații de producție și de schimb care reprezintă tot atîtea mine în stare s-o arunce în aer” (vezi volumul de față, p. 95).

În manuscrisul din 1857—1858, Marx nu s-a oprit la descoperirea plusvalorii, ci pe baza ei a trecut la explicarea formelor ei transformate, care acționează la suprafața societății burgheze. Sprijinindu-se pe teoria celor două forme de capital — constant și variabil —, expusă de el pentru prima oară în acest manuscris, Marx a elaborat teoria profitului ca formă transformată a plusvalorii. Totodată el a relevat erorile și contradicțiile economiștilor burghezi datorate faptului că nu concep profitul ca o formă derivată, secundară a plusvalorii.

Cercetarea plusvalorii — în manuscrisul din 1857—1858 — independent de formele ei specifice — profitul, dobînda, renta funciară — reprezintă unul dintre principalele aspecte sub care doctrina economică a lui Marx se deosebește calitativ de economia politică burgheză, care confundă mereu formele specifice ale plusvalorii cu forma ei generală, ceea ce face ca pînă și la clasicii economiei politice burgheze, teoria profitului să reprezinte, după cum spune Marx, „un mișmaș” de concepții. În scrisoarea sa din 14 ianuarie 1858 către Engels, Marx scrie că în manuscrisul din 1857—1858 „a răsturnat întreaga teorie de pînă acum cu privire la profit”.

În acest manuscris din 1857—1858, Marx a formulat pentru prima oară „două legi care decurg din transformarea plusvalorii în forma profit”. Prima dintre ele este aceea că rata profitului este întotdeauna mai mică decît rata plusvalorii. Cea de-a doua — legea tendinței de scădere a ratei profitului — a fost caracterizată de Marx ca „una dintre cele mai importante legi ale economiei politice contemporane”, „lege care, deși nu prea complicată, n-a fost înțeleasă de nimeni pînă în prezent și n-a fost încă vreodată formulată în mod conștient”. Unul din rezultatele acțiunii acestei legi este, după cum arată Marx, neconcordanța crescîndă dintre dezvoltarea forțelor de producție ale societății și relațiile de pro-

ducție burgheze ; consecința inevitabilă a acestei neconcordanțe sînt crizele economice.

În manuscrisul din 1857—1858, Marx a ajuns în pragul descoperirii legii profitului mijlociu și a prețului de producție. Stăbilind că profitul întregii clase capitaliste nu poate depăși suma plusvalorii, Marx a ajuns la concluzia că în ramuri de producție diferite există necesarmente diferite rate individuale ale profitului, care, datorită concurenței dintre ramuri, se redistribuie în rata generală a profitului. Rata generală a profitului, arată Marx, se formează prin redistribuirea, proporțional cu mărimea capitalului avansat, a sumei totale a plusvalorii produse în toate ramurile producției capitaliste. În legătură cu aceasta, mărfurile se vînd la prețuri care diferă de valorile lor și care în unele ramuri sînt peste, iar în altele sub aceste valori.

Problema profitului mijlociu și a prețului de producție a fost definitiv soluționată de Marx ulterior, în procesul elaborării manuscrisului din 1861—1863.

* * *

Manuscrisul din 1857—1858 a fost mult folosit de Marx ulterior, cînd a elaborat „Capitalul”. El conține însă și o serie întreagă de materiale care nu și-au găsit loc în textul celor patru volume ale „Capitalului”.

Lucrînd la „Capitolul despre capital” din manuscrisul anilor 1857—1858, Marx a ajuns la o concluzie importantă privind corelația dintre aspectele logice și cele istorice ale metodei de cercetare științifică, necesitatea de a completa analiza modului de producție capitalist, pe de o parte, cu o examinare a formelor sociale premergătoare, iar pe de altă parte, cu o prezentare a formei sociale care va lua inevitabil locul capitalismului, „Metoda noastră — scria Marx — indică punctele în care trebuie să intervină examinarea istorică a fenomenelor, adică punctele în care economia burgheză, ca formă doar istorică a procesului de producție, oferă aspecte care depășesc propriul ei cadru și conțin indicații asupra unor moduri de producție istorice anterioare... Pe de altă parte, această justă examinare conduce, de asemenea, la unele aspecte în care se constată suprimarea actualei forme de relații de producție și în felul acesta se conturează începutul unei mișcări transformatoare care prefigurează viitorul. Dacă, pe de o parte, fazele preburgheze apar ca fiind premise *doar istorice*, adică deja suprimate, în schimb condițiile actuale ale producției se manifestă ca *suprimîndu-se pe ele însele* și afirmîndu-se deci ca pre-

mise istorice pentru o nouă orinduire socială" (vezi volumul de față, p. 412).

În legătură cu aceasta, Marx a inclus în „Capitolul despre capital” un studiu istoric intitulat „Forme premergătoare producției capitaliste”, în care este schițată evoluția formelor de proprietate începând cu orinduirea comunei primitive și pînă la apariția formelor capitaliste de apropiere. Acest studiu istoric constituie una din acele părți ale manuscrisului din 1857—1858 care completează substanțial conținutul celor patru volume ale „Capitalului”.

Studiul formațiunilor precapitaliste, întreprins aici de Marx, reprezintă o elaborare aprofundată a ideilor expuse pentru prima oară în „Ideologia germană”. În manuscrisul din 1857—1858, Marx definește proprietatea și cercetează amănunțit evoluția formelor ei în funcție de schimbarea condițiilor producției. Legătura dintre formele de proprietate și condițiile producției a fost ulterior formulată de Marx în prefața la lucrarea sa „Contribuții la critica economiei politice”, partea I, unde se spune că relațiile de proprietate constituie „expresia juridică” a diferitelor relații de producție apărute în decursul istoriei.

În manuscrisul din 1857—1858, Marx a definit de asemenea conceptul de „mod de producție”, subliniind totodată rolul activ al forțelor de producție în procesul dezvoltării sociale și arătînd că sfera producției materiale constituie baza întregii vieți sociale.

Studiind evoluția formelor de proprietate precapitaliste, Marx a sesizat profund esența condițiilor istorice care reprezintă premisele dezvoltării capitaliste. El a arătat că apariția capitalismului are drept premisă procesul istoric al destrămării diferitelor forme de proprietate a lucrătorului asupra condițiilor producției sau a diferitelor forme de proprietate asupra lucrătorului ca condiție obiectivă a producției.

Analizînd geneza capitalismului, descoperind legile apariției și dezvoltării lui, Marx a dezvăluit locul istoric al capitalismului, a demonstrat inevitabilitatea pieirii lui, inevitabilitatea suprimării separației dintre muncă și proprietate, separație încrîntă capitalismului. „Pentru ca munca să se raporteze iarăși la condițiile ei obiective ca la o proprietate a ei — remarcă Marx —, este necesar ca un alt sistem să-l înlocuiască pe acela al schimbului privat” (vezi volumul de față, p. 461). Analiza făcută de Marx cu acest prilej orinduirii sociale noi, care ia locul capitalismului, constituie un prețios adaos la considerațiile despre comunism pe care le conține „Capitalul”.

În manuscrisul din 1857—1858, Marx caracterizează societatea comunistă ca o societate în care domnește „individualitatea liberă, întemeiată pe dezvoltarea universală a indivizilor și pe transformarea productivității lor colective, sociale, într-un bun social al lor” (vezi volumul de față, p. 93). Marx subliniază necesitatea istorică a trecerii la societatea comunistă, a cărei apariție presupune un anumit grad de dezvoltare a condițiilor materiale și spirituale.

Munca în viitoarea societate comunistă este caracterizată de Marx ca muncă nemijlocit socială: în condițiile producției colective, munca individului se prezintă de la bun început ca muncă socială. Deosebit de importantă este legea economisirii de timp în condițiile societății comuniste, formulată de Marx în manuscrisul din 1857—1858: „În condițiile unei producții colective — scrie Marx —, determinarea timpului păstrează, firește, o importanță esențială. Cu cât societatea are nevoie de mai puțin timp pentru a produce grâu, vite etc., cu atât mai mult timp câștigă ca pentru alte activități productive de ordin material sau spiritual. Atât la individ cât și la societate, omnilateralitatea dezvoltării, a consumului și activității depinde de economisirea timpului. Orice economie se reduce, în ultimă analiză, la economisirea timpului. Societatea trebuie și ea să-și împartă timpul în mod adecvat, pentru a obține o producție corespunzătoare ansamblului trebuințelor ei, așa cum și individul trebuie să-și împartă judicios timpul pentru a putea dobândi cunoștințe în proporțiile convenite sau pentru a putea face față diverselor cerințe ale activității sale. Economisirea timpului, ca și repartizarea planică a timpului de muncă între diferitele ramuri de producție rămâne, așadar, prima lege economică a unei societăți bazate pe producția colectivă. Ele devin lege într-un grad mult mai înalt chiar” (vezi volumul de față, p. 107—108).

O deosebită atenție a acordat Marx în manuscrisul din 1857—1858 analizei următoarei tendințe contradictorii a capitalismului: dezvoltând forțele de producție ale societății și ridicând productivitatea muncii, modul de producție capitalist creează timp liber, pe care însă tinde să-l transforme în supramuncă. Numai comunismul poate să suprime acest caracter antagonist al timpului liber și să creeze condiții în care timpul de muncă necesar să fie determinat de trebuințele individului social, iar dezvoltarea forțelor de producție să determine creșterea timpului liber al tuturor membrilor societății. Pe de altă parte, la rîndul ei, creșterea timpului liber, a timpului destinat unei cât mai depline dezvoltări a individului va avea asupra productivității muncii efectul unei uriașe forțe productive.

Spre deosebire de socialiștii-utopiști, care visau că în societatea comunistă munca se va transforma dintr-o povară odioasă, dintr-un blestem, cum este ea pentru majoritatea covârșitoare a oamenilor muncii în capitalism, într-un joc, într-un simplu amuzament, Marx vorbește despre munca în societatea comunistă ca primă necesitate vitală, ca o „treabă al naibii de serioasă”. Această muncă are un caracter științific, ea este aplicarea practică a cunoștințelor dobândite, „este știință experimentală, știință care creează materialmente și se întrușchipează obiectual”, în timp ce știința însăși se transformă tot mai mult într-o „forță de producție nemijlocită”.

*
*   *
*

Paralel cu elaborarea teoriei sale economice, Marx s-a preocupat și de structura lucrării în care urma să fie expusă această teorie. Am reprodus mai sus prima ciornă făcută de Marx la sfârșitul lunii august 1857, în „Introducerea” rămasă neterminată. Acest plan, pe care Marx l-a reprodus aproape fără modificări la sfârșitul „Capitolului despre bani” (vezi volumul de față, p. 160), presupunea împărțirea întregii lucrări în cinci părți, urmînd ca în partea I să fie examinate determinațiile abstracte generale, inerente — într-o măsură sau alta — tuturor formelor de societate.

În noiembrie 1857, la începutul „Capitolului despre capital” (vezi volumul de față, p. 197—198 și 207), Marx schițează deja variante de plan mult mai amănunțite, iar în secțiunea „Generalități” (pe care ulterior a intitulat-o „Capitalul în general”), el schițează — pentru prima oară, pare-se — o împărțire în trei mari subdiviziuni a întregului material, împărțire care a avut mai firziu un rol atît de important în structura „Capitalului”. Primele variante de plan au mai fost formulate de Marx în termenii „Logicii” lui Hegel (la 14 ianuarie 1858, într-o scrisoare adresată lui Engels, Marx scria: „În metoda mea de prelucrare a materialului mi-a fost de mare ajutor «Logica» lui Hegel, pe care am răsfoit-o din nou cu totul întîmplător”), dar treptat aceste formulări au fost degajate de scheșlăria filozofică cu care fuseseră înconjurate la început.

În februarie 1858, Marx a început să trateze cu Lassalle problema editării în fascicule a lucrării sale economice. În scrisoarea adresată lui Lassalle la 22 februarie 1858, Marx comunică planul întregii sale lucrări, care urma să fie alcătuită din următoarele 6 cărți: „1) Despre capital (conține cîteva capitole introductive). 2) Despre proprietatea funciară. 3) Despre munca salariată. 4) Despre stat. 5) Comerțul internațional. 6) Piața mondială”.

Intr-o scrisoare adresată lui Engels la 2 aprilie 1858, Marx de asemenea enumeră cele 6 cărți din care urma să fie alcătuită lucrarea sa economică, adăugînd totodată că conținutul cărții — „Despre capital” — va avea următoarea împărțire : „a) Capitalul în general... b) *Concurența* sau acțiunea mai multor capitaluri unul asupra altuia. c) *Creditul*... d) *Capitalul pe acțiuni*, ca forma cea mai desăvîrșită (care duce la comunism), împreună cu toate contradicțiile lui”.

În scrisoarea sa din 11 martie 1858 către Lassalle, Marx îi comunică planul părții I a lucrării : „1) valoarea, 2) banii, 3) capitalul în general (procesul de producție a capitalului, procesul de circulație a capitalului, unitatea amîndurora, sau capital și profit (dobînda)”. Această variantă de plan prezintă interes prin structura secțiunii „Capitalul în general”, structură care ulterior a stat la baza împărțirii în trei volume a întregii părți teoretice a lucrării lui Marx. În același mod este împărțit „Capitolul despre capital” în manuscrisul din 1857—1858.

La sfîrșitul lunii mai 1858, Marx a încetat lucrul la manuscrisul din 1857—1858 și a început să-l recitească, întocmind totodată un „Indice la cele șapte caiete”, din care este alcătuit manuscrisul „Critica economiei politice”. În prima variantă a „Indicelui”, materialul pentru partea I a lucrării lui Marx este grupat în același mod ca în scrisoarea din 11 martie 1858 către Lassalle. În această variantă Marx face o primă structurare a capitolului intitulat „Procesul de producție a capitalului”. Cea de-a doua variantă a „Indicelui” conține o grupare a materialului pentru capitolul „Banii”.

În concordanță cu schema schițată în „Indice” și cu planurile părții I a lucrării sale (pe care a intitulat-o „Contribuții la critica economiei politice”), Marx scrie, în perioada august-octombrie 1858, textul inițial al primelor două capitole („Marfa” și „Banii”) și începutul capitolului al treilea („Capitalul”). S-a păstrat numai partea finală a acestui manuscris, conținînd sfîrșitul capitolului despre bani și începutul capitolului despre capital. Două secțiuni din textul inițial al capitolului al doilea — „Manifestarea legii aproprierii în circulația simplă” și „Trecerea la capital” — nu au intrat în textul definitiv al părții I a „Contribuțiilor la critica economiei politice”.

Manuscrisul acestei prime părți, conținînd cele două capitole intitulate „Marfa” și „Banii, sau circulația simplă”, a fost expediat editorului la Berlin în ziua de 26 ianuarie 1859, iar în februarie 1859 Marx a și început să lucreze la capitolul al treilea, de bază („Capitalul”), recitînd în acest scop toate caietele manuscriselor

din 1857—1858 și întocmind totodată un nou indice la aceste caiete, pe care l-a intitulat „Referate la propriile mele caiete”. Pe baza acestor „Referate”, Marx a întocmit, în februarie-martie 1859, un plan amănunțit al capitolului despre capital, plan care prevede aceeași împărțire a materialului în trei mari subdiviziuni (Procesul de producție a capitalului, Procesul de circulație a capitalului, Capital și profit) pentru care încă în procesul elaborării manuscrisului intitulat „Critica economiei politice” a constituit ulterior baza structurii „Capitalului”. Acest plan prevedea, de asemenea, o secțiune intitulată „Diverse”, în care urma să intre în special materialul referitor la istoria teoriilor economice.

Planul capitolului despre capital, cu care se încheie seria manuscriselor din 1857—1859, i-a servit lui Marx drept fir călăuzitor atunci când, în august 1861, a început să scrie acest capitol. În 1861—1863 Marx a elaborat amplul manuscris intitulat „Contribuții la critica economiei politice”. Dar încă la 28 decembrie 1862 el îi comunică lui Kugelmann că în continuarea părții I a „Contribuțiilor la critica economiei politice” el intenționează să publice o lucrare de sine stătătoare, care va avea ca titlu „Capitalul”, iar ca subtitlu „Contribuții la critica economiei politice”.

*
*   *
*

Volumul de față conține textul integral al manuscriselor lui Marx din 1857—1859. El este întocmit pe baza principiului strict cronologic și cuprinde două părți. În partea I au intrat: manuscrisul neterminat „Bastiat și Carey”, „Introducerea” și ceva mai mult de jumătate din manuscrisul „Critica economiei politice”. Partea a II-a cuprinde a doua jumătate (mai mică) a manuscrisului „Critica economiei politice”, „Indicele la cele șapte caiete”, un fragment din textul inițial al capitolului al doilea din partea I a „Contribuțiilor la critica economiei politice” și începutul capitolului al treilea, precum și „Referatele la propriile mele caiete” și ciorna capitolului despre capital.

Traducerea manuscriselor economice din 1857—1859 a fost făcută după textul sus-menționatei ediții a acestor manuscrise în limba germană (K. Marx, „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie”, Moskau, 1939—1941). În textul ediției din 1939, în urma confruntării lui cu fotocopiile manuscriselor, au fost făcute două feluri de îndreptări: 1) îndreptări datorate unei descifrări mai exacte a manuscriselor lui Marx și 2) îndreptări menite să corecteze scăpări vădite ale lui Marx. Pentru a înlesni lectura

manuscriselor, textul a fost împărțit în secțiuni, care poartă titluri luate din „Indicele la cele șapte caiete”, din „Referate”, din ciorna planului capitolului despre capital, precum și titluri date de redacție. Acestea din urmă, formulate pe baza textului respectivelor părți de manuscris, folosindu-se la maximum terminologia și formulările lui Marx însuși, ca și lămuririle necesare în traducerea textului manuscriselor, se dau în paranteze drepte. Tot în paranteze drepte se dau și cifrele care indică caietele manuscriselor lui Marx (cifre romane) și paginile respectivului caiet (cifre arabe). Din acest motiv, parantezele drepte care se infiltrează uneori în manuscrisele lui Marx au fost înlocuite cu acolade. Când textul manuscriselor se dă în ordinea în care figurează în original, numărul caietului și al paginii se pune o singură dată, la începutul fiecărei pagini de manuscris. Când însă textul nu se tipărește în aceeași ordine ca în original, ci se schimbă locul unor fragmente, conform indicațiilor lui Marx, numărul caietului și al paginii se dă atât la începutul fragmentului, cât și la sfârșitul lui.

Mari dificultăți a prezentat sarcina de a se da o traducere fidelă și totodată cursivă a textului manuscriselor din 1857—1859. În multe locuri acest text nu este finisat din punct de vedere stilistic. Ideile sînt exprimate adesea într-o formă prescurtată, abia schițată. S-au făcut mari eforturi pentru a se găsi exprimarea adecvată care să redea sensul autentic al originalului. Deși textul este scris în cea mai mare parte în limba germană, adesea însă Marx a folosit expresii englezești sau franțuzești, iar uneori a scris paragrafe întregi în aceste limbi. La traducerea manuscriselor, toate aceste pasaje au fost unificate în așa fel, încît ideea exprimată de Marx în limbi diferite capătă o exprimare univocă și cît se poate de precisă în textul tradus.

În traducere, alineatele excesiv de lungi în textul original au fost împărțite în alineate mai scurte, mai comode pentru cititor. În unele cazuri, cînd în textul manuscriselor apar fraze foarte lungi, cu observații secundare inserate de autor în cuprinsul lor, aceste observații se dau ca note de subsol, ceea ce face ca raționamentele principale să poată fi urmărite cu mai multă ușurință.

Fiecare din cele două părți ale lucrării de față este însoțită de un aparat științific constînd din adnotări și indice de nume. În afară de aceasta, la finele părții a doua a volumului de față se va da un indice bibliografic și un indice de materii la ambele părți ale volumului.

*Institutul de marxism-leninism
de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.*

KARL MARX

MANUSCRISE ECONOMICE

DIN ANII 1857—1859

(Varianta inițială a „Capitalului“)

Partea I

Bastiat și Carey ¹

[III—I] *Bastiat. Harmonies Economiques.*
2-ème édition, Paris, 1851

Considerații introductive

Istoria economiei politice moderne se încheie cu Ricardo și cu Sismondi — doi autori diametral opuși, dintre care unul scrie în limba engleză, iar celălalt în limba franceză —, exact așa cum începe ea pe la sfârșitul secolului al XVII-lea cu Petty și Boisguillebert. Lucrările de economie politică de după ei se reduc fie la compendii eclecticice, sincretice în stilul scrierilor lui J. St. Mill ², fie la o elaborare mai profundă a unor domenii izolate, cum ar fi, de pildă, „History of Prices” de Tooke ³ și în genere lucrările englezești mai recente despre circulație — singurul domeniu în care s-au făcut efectiv noi descoperiri, întrucît lucrările despre colonizare, proprietate funciară (și diferitele ei forme), populație etc. se deosebesc de lucrările anterioare, la drept vorbind, numai printr-o mai mare abundență de material —, fie la reluarea vechilor controverse economice în fața unui public mai larg și pentru soluționarea practică a unor probleme de actualitate cum este aceea a liberului-schimb și a protecționismului, fie, în sfârșit, la accentuarea tendențioasă a orientărilor clasice, ca, de pildă, Chalmers față de Malthus, Gülich față de Sismondi și, într-un anumit sens, MacCulloch și Senior (în lucrările lor din tinerețe) față de Ricardo. Este în întregime o literatură de epigoni: reluarea unor teorii cunoscute, dezvoltarea mai accentuată a formei, însușirea mai largă a materialului, vehemența expunerii, popularizarea, rezumarea, elaborarea detaliilor, lipsa unor faze pregnante și decisive ale analizei, inventarierea vechiului, de o parte, și hipertrofia amănuntului, de alta.

Excepție fac, pe cit se pare, numai scrierile americanului Carey și ale francezului Bastiat, dintre care ultimul recunoaște că se sprijină pe cel dintii. Amândoi își dau seama că adversarii economiei politice [burgheze] — socialismul și comunismul — își găsesc premisa teoretică chiar în lucrările economiei politice clasice, în-deosebi în lucrările lui Ricardo, care trebuie considerate ca expresia ei ultimă și cea mai desăvârșită. De aceea, atît unul cît și celălalt consideră necesar să declare greșită și să atace expresia teoretică pe care societatea burgheză a dobîndit-o istoricește în economia politică modernă și să demonstreze armonia relațiilor de producție acolo unde economia politică clasică a descris în mod naiv antagonismul lor. Mediul național cu totul diferit, ba chiar diametral opus, în cadrul căruia scriu Carey și Bastiat trezește totuși în ei aspirații identice.

Carey este singurul economist original din America de Nord. El aparține unei țări în care societatea burgheză nu s-a dezvoltat pe baza feudalismului, ci a început de la ea însăși; în care ea nu apare ca rezultat al unei mișcări care a durat secole de-a rîndul și care a supraviețuit vechii societăți, ci ca punctul de plecare al unei noi mișcări, iar statul, spre deosebire de toate formațiunile naționale anterioare, a fost din capul locului subordonat societății burgheze, producției burgheze, și n-a putut formula niciodată pretenția de a fi un scop în sine; în care însăși societatea burgheză, îmbinînd în sine forțele de producție ale Lumii vechi cu uriașele bogății naturale ale Lumii noi, s-a dezvoltat în proporții nemaifîluite pînă acum și cu o nemaivăzută libertate de mișcare; în care societatea a depășit considerabil tot ce s-a făcut pînă acum pentru [III—2] stăpînirea forțelor naturii și în care, în sfîrșit, antagonismele societății burgheze însăși apar doar ca momente efemere

Ce poate fi mai firesc decît ca relațiile de producție în cadrul căroră această imensă lume nouă s-a dezvoltat atît de vertiginos, atît de uimitor și atît de reușit, să fie considerate de Carey drept relații normale și eterne ale producției și schimbului social, care în Europa (și în-deosebi în Anglia, care pentru el întruchipează Europa) nu sînt decît stînjenite și perturbate de îngrădirile moștenite de la perioada feudală? Ce poate fi mai firesc decît ca în ochii lui Carey aceste relații să apară drept relații pe care economiștii englezi le observă, le reproduc și le generalizează numai într-o formă denaturată și falsificată, confundînd, după părerea lui Carey, denaturările accidentale ale acestor relații cu caracterul lor immanent?

Critica pe care o face el teoriei engleze a proprietății funciare, salariului, populației, contradicțiilor de clasă etc. se reduce la a opune condițiile americane celor engleze. După părerea sa, în Anglia societatea burgheză nu are o formă pură, nu corespunde noțiunii ei, nu este adecvată siesi, și de aceea noțiunile economiștilor englezi despre societatea burgheză nu pot fi nicidecum expresia corectă, nedenaturată a unei realități pe care nu o cunosc.

Efectul stinjenitor pe care-l au asupra relațiilor *firești* ale societății burgheze influențele tradiționale, neizvorite din sinul ei înseși se reduce la Carey, în ultimă analiză, la influența pe care statul o exercită asupra acestei societăți, la imixtiunea lui și la depășirea de către el a atribuțiilor lui. De pildă, este în firea lucrurilor ca salariul să crească o dată cu creșterea productivității muncii. Dar dacă observăm că realitatea nu corespunde acestei legi, este necesar — indiferent dacă e vorba de Hindustan sau de Anglia — să facem abstracție de influențele cîrmuirii, de impozite, de monopoluri [de stat] etc. Considerate în sine, adică fără a se ține seama de influențele exercitate de stat, relațiile burgheze vor confirma efectiv întotdeauna, zice el, legile armonioase ale economiei politice burgheze. În ce măsură înseși aceste influențe de stat, datoria publică, impozitele etc. izvorăsc din relațiile burgheze, și de aceea în Anglia, de pildă, ele nu se datoresc nicidecum feudalismului, ci, dimpotrivă, destrămării și înlăturării lui, în ce măsură apoi, chiar în America de Nord, o dată cu centralizarea capitalului, crește și puterea guvernului central — acestea sînt lucruri pe care Carey, firește, nu le cercetează.

În timp ce Carey, combătîndu-i pe economiștii englezi, relevă astfel gradul mai înalt de dezvoltare a societății burgheze în America de Nord, Bastiat, combătîndu-i pe socialiștii francezi, relevă gradul mai scăzut de dezvoltare a societății burgheze în Franța. [Adresîndu-se socialiștilor francezi, el exclamă:] Voi credeți că vă revoltați împotriva legilor societății burgheze, [dar o faceți] într-o țară în care înfăptuirea acestor legi nu a fost niciodată îngăduită! Voi cunoașteți aceste legi numai în firava lor formă franceză și considerați drept formă imanentă a lor ceea ce nu este decît denaturarea lor național-franceză. Priviți cum stau lucrurile în Anglia! La noi, în Franța, este necesar ca societatea burgheză să fie eliberată de cătușele pe care i le pune statul. Voi însă vreți să înmulțiți aceste cătușe. Obțineți mai întii ca relațiile burgheze să existe la noi într-o formă pură, și după aceea vom mai sta de vorbă. (Bastiat are dreptate aici în măsura în care în Franța, ca urmare a structurii ei sociale specifice, sînt considerate drept socialism multe lucruri care în Anglia țin de sfera econo-

miei politice). Carey însă, al cărui punct de plecare este emanciparea americană a societății burgheze de sub tutela statului, încheie cerînd intervenția statului pentru ca dezvoltarea pură a relațiilor burgheze să nu fie tulburată, cum se întîmplă de fapt în America, de influențe exterioare. El este protecționist, în timp ce Bastiat este adept al liberului-schimb.

Armonia legilor economice apare în lumea întreață ca lipsă de armonie și germeii acestei lipse de armonie îl frapează pe Carey chiar și în Statele Unite. De unde provine acest fenomen straniu? Carey îl explică prin acțiunea distructivă pe care o exercită pe piața mondială Anglia, în tendința ei de a-și asigura monopolul industrial. Inițial relațiile engleze au fost denaturate în interiorul țării datorită falselor teorii ale economiștilor englezi. Acum Anglia [III—3], ca forță dominantă pe piața mondială, tulbură armonia relațiilor economice externe ale tuturor țărilor lumii. Această lipsă de armonie este reală, și nu este bazată doar pe înțelegerea subiectivă a economiștilor.

Pentru Carey Anglia reprezintă din punct de vedere economic ceea ce Rusia reprezintă din punct de vedere politic pentru Urquhart. Armonia relațiilor economice se bazează, după părerea lui Carey, pe cooperarea armonioasă dintre oraș și sat, dintre industrie și agricultură. După ce a distrus această armonie fundamentală înăuntrul țării, Anglia o sfarmă acum prin concurența ei pretutindeni pe piața mondială și devine astfel elementul distructiv al armoniei generale. Unica pavăză împotriva acestei concurențe o pot constitui taxele vamale protecționiste, această măsură națională împotriva acțiunii distructive a mării industrii engleze. Ultimul refugiu al „armoniilor economice” îl constituie, așadar, statul, pe care Carey îl stigmatizase inițial ca unicul tulburător al acestei armonii.

Pe de o parte, Carey apare aici din nou ca exponent al dezvoltării naționale a unei țări determinate, și anume a Statelor Unite, ca exponent al opoziției lor față de Anglia și al concurenței dintre ele și Anglia. El o face într-o formă naivă, sugerînd Statelor Unite să distrugă industrialismul propagat de Anglia, dezvoltîndu-l mai rapid la ele acasă, cu ajutorul taxelor vamale protecționiste. Lăsînd la o parte această naivitate, vedem că armonia relațiilor de producție burgheze sîrșește la Carey printr-o totală lipsă de armonie, acolo unde ele apar într-o arenă grandioasă, pe piața mondială, unde ating un nivel de dezvoltare grandios ca relații între țări producătoare. Toate relațiile care i se par armonioase înăuntrul unor hotare naționale determinate, precum și în forma abstractă de relații generale ale societății burgheze — con-

centrarea capitalului, diviziunea muncii, munca salariată etc. — se dovedesc a fi la el nearmonioase acolo unde se manifestă sub forma lor cea mai dezvoltată, sub forma lor de piață mondială, ca relații interne care generează dominația engleză pe piața mondială și care, ca efecte distructive, sînt o consecință a acestei dominații.

Dezvoltarea este armonioasă atunci cînd într-o țară producția patriarhală cedează locul producției industriale și cînd procesul de destrămare care însoțește această dezvoltare este considerat numai sub aspectul său pozitiv, dar devine nearmonioasă atunci cînd marea industrie engleză distruge formele de dezvoltare patriarhale sau mic burgheze sau alte forme de dezvoltare aflate pe o treaptă inferioară — ale unei producții naționale străine. Concentrarea capitalului înăuntrul unei țări și acțiunea dizolvantă a acestei concentrări în cadrul aceleiași țări i se înfățișează numai sub aspectul pozitiv. Dar monopolul capitalului englez concentrat și acțiunea sa dizolvantă exercitată asupra capitalurilor naționale de proporții mai reduse ale altor popoare sînt nearmonioase. Ceea ce n-a înțeles Carey este că aceste nearmonii de pe piața mondială nu sînt decît ultimele expresii adecvate ale acelor nearmonii care, ca relații abstracte, se fixează în categoriile economice și care pe scara cea mai redusă posedă o existență locală.

Nu e de mirare deci dacă, pe de altă parte, Carey uită cu deșăvîrșire conținutul pozitiv al acestor procese de destrămare în condițiile manifestării lor depline pe piața mondială, adică uită singurul aspect pe care-l observă el la categoriile economice, considerate sub forma lor abstractă, sau la relațiile reale din cadrul unei țări sau alteia, din care aceste categorii au fost deduse prin abstractizare. De aceea, acolo unde relațiile economice apar în fața lui în adevărul lor, adică în realitatea lor universală, el trece brusc de la optimismul său principial la un pesimism iritat și denunțător. Această contradicție constituie originalitatea scrierilor lui și le conferă o semnificație autentică. El este deopotrivă de american atît în a sa afirmare a armoniei în cadrul societății burgheze, cît și în afirmarea nearmoniei aceluiași relații în manifestarea lor pe piața mondială.

La Bastiat nu găsim nimic din toate acestea. Armonia relațiilor proprii societății burgheze apare la el ca o transcendență care începe tocmai acolo unde se sfîrșesc hotarele Franței și care există în Anglia și în America. Aceasta nu este decît forma ideală a relațiilor nefranceze, anglo-americane, creată de imaginația lui, și nu forma reală a relațiilor societății burgheze așa cum i se înfățișează ele în propria sa țară. De aceea, în timp ce la el armonia

nu decurge nicidecum din plenitudinea unei vii intuiri a realității, ci, dimpotrivă, reprezintă produsul *plat*, emfatic al unei sărăcăcioase și încordate gândiri contradictorii, unicul moment al realității este la el dezideratul ca statul francez să renunțe la frontierele sale economice.

Carey vede contradicțiile proprii relațiilor economice de îndată ce acestea apar pe piața mondială ca relații *engleze*. Bastiat, la care armonia nu apare decît în închipuire, începe să vadă înfăptuirea ei numai acolo unde sfîrșește Franța și unde toate componentele dispartate din punct de vedere național ale societății burgheze, eliberate de sub tutela statului, se concurează reciproc. Dar însăși această din urmă armonie a sa — și totodată premisa a tuturor armoniilor sale anterioare, imaginate — (nu este decît) un deziderat care abia trebuie realizat printr-o legislație concepută în spiritul liberului schimb.

[III--4] De aceea, dacă Carey, — facem total abstracție de valoarea științifică a cercetărilor sale — are cel puțin meritul de a fi exprimat într-o formă abstractă vastele relații americane și chiar în opoziție cu cele din lumea veche, la Bastiat singurul substrat real ar putea fi caracterul neînsemnat al relațiilor franceze, care-și trădează prezența pretutindeni în „armoniile” sale. Un asemenea merit însă e de prisos aici, deoarece relațiile existente într-o țară atît de veche cum e Franța sînt destul de bine cunoscute, și nu este de loc necesar ca ele să fie cunoscute pe o asemenea cale ocolită și negativă. De aceea (în ceea ce privește) economia politică Carey este bogat în cercetări conștiințioase, ca să zicem așa, în probleme ca cea a creditului, a rentei etc., în timp ce Bastiat nu are altă preocupare decît aceea de a rătălmăci în spirit apologetic cercetări ce se lovesc de contradicții; ipocrizie de apologet.

Generalitatea lui Carey este universalism yankeu. Franța și China îi sînt deopotrivă de apropiate. El se manifestă mereu ca un om care stă cu un picior pe coasta Oceanului Pacific și cu celălalt pe coasta Oceanului Atlantic. Generalitatea lui Bastiat înseamnă ignorarea tuturor țărilor. Ca yankeu autentic, Carey adună de pretutindeni mormane de material pe care i le oferă lumea veche, dar nu pentru a cunoaște spiritul imanent al acestui material și a-i recunoaște astfel dreptul la o viață proprie, ci pentru a-l folosi ca sursă de exemple moarte, ca material indiferent, prelucrîndu-l pentru propriile sale scopuri, spre a dovedi cu ajutorul lui tezele abstrase de el din unghiul de vedere al yankeului. De aici mania lui de a cutreiera toate țările, folosirea necritică a unui vast material statistic și o erudiție de catalog. Bastiat, dim-

potrivă, ne oferă o istorie fantezistă, ne oferă abstracția sa cînd sub formă de raționament, cînd sub formă de evenimente ipotetice care nu s-au petrecut nicicînd și nicăieri. El procedează ca teologul care tratează păcatul cînd ca o lege a naturii umane, cînd ca istoric a păcatului originar.

Amîndoi sînt de aceea la fel de istorici și antiistorici. Dar neistorismul lui Carey este actualul principiu istoric al Americii de Nord, în timp ce neistorismul lui Bastiat nu este decît o reminiscență a metodei de generalizare care era proprie gînditorilor francezi din secolul al XVIII-lea. De aceea Carey se caracterizează prin maniera difuză și neînchegată în care-și expune ideile, iar Bastiat prin prețiozitate și gîndire formal-logică. La Bastiat găsim cel mult platitudini exprimate sub formă de paradoxuri și șlefuite ca fațetele unui cristal. Carey începe cu cîteva teze generale, adoptate ca premise teoretice. Urmează o îngrămădire de material brîut adus în sprijinul acestor teze. Dar conținutul lor rămîne complet neprelucrat. La Bastiat însă, cu excepția cîtorva exemple locale sau a cîtorva fenomene normale, fantezist ajustate, din viața Angliei, întregul material constă numai din tezele generale ale economiștilor.

Principalul adversar al lui Carey este Ricardo, și în genere economiștii englezi moderni; adversarii lui Bastiat sînt socialiștii francezi.

Capitolul al XIV-lea : Despre salariu ⁴

[III—5] Iată principalele teze ale lui Bastiat :

1) Toți oamenii tind spre un venit fix, spre un *fixed revenue*.

{Bastiat aduce un exemplu pur francez : fiecare om tinde să devină slujbaş sau să facă din fiul său un slujbaş (vezi cartea lui Bastiat, p. 371). }

Salariul este o formă fixă de retribuire a muncii (p. 376) și de aceea reprezintă o foarte perfecționată formă de asociere, în a cărei formă inițială predomină elementul „aleatoriu”, întrucît aici „toți membrii asociației beneficiază de toate șansele și sînt expuși tuturor riscurilor întreprinderii” [p. 380].

{„Dacă capitalul își asumă singur riscul, retribuția muncii se fixează sub denumirea de *salariu*. Dacă însă munca vrea să-și asume toate urmările favorabile și nefavorabile ale vreunei întreprinderi, retribuția capitalului se separă și se fixează sub denumirea de *dobândă*” (p. 382; alte considerații pe această temă vezi la p. 382—383.)}

Dar, continuă Bastiat, dacă inițial în situația muncitorului predomină elementul aleatoriu, în sistemul muncii salariate stabilitatea situației lui nu este încă destul de asigurată. Sistemul muncii salariate reprezintă

„o treaptă intermediară care desparte aleatoriul de stabilitate” (p. 384).

Această ultimă treaptă se atinge

„prin aceea că în zilele când are de lucru muncitorul face economii, pentru a avea cu ce să-și satisfacă trebuințele la bătrînețe sau în caz de boală” (p. 388).

Această treaptă se dezvoltă cu ajutorul „societăților de ajutor reciproc” (ibid.) și, în sfârșit, cu ajutorul „casei de pensii a muncitorilor”⁵ (p. 393).

(Așa cum, după părerea lui Bastiat, omul pornește de la nevoia de a deveni slujbaş, tot astfel el își încheie viața cu satisfacția de a primi o pensie).

Ad. 1. Chiar dacă tot ce spune Bastiat despre caracterul fix al salariului ar fi just, încadrarea salariului în categoria veniturilor fixe nu ne-ar oferi nimic pentru cunoașterea *caracterului specific* al salariului, a modului său caracteristic de a fi determinat. Aceasta n-ar fi decât sublinierea unuia din aspectele salariului, comun lui și celorlalte surse de venituri — și nimic altceva. Firește că pentru avocatul care vrea să demonstreze superioritatea sistemului muncii salariate, asta ar fi totuși ceva. Dar pentru economistul care vrea să înțeleagă specificul acestei relații în toată amploarea ei, asta n-ar însemna nimic. A fixa o determinație unilaterală a cutărui raport, a cutărei forme economice și a-i cînta ditirambi în opoziție cu determinația opusă — acest procedeu avocătesc și apologetic uzual este cît se poate de caracteristic pentru rezonerul Bastiat.

Așadar, ni se recomandă să punem, în loc de „salariu”, „stabilitatea venitului”. Nu este oare stabilitatea venitului ceva bun? Nu-i place oare fiecărui om să conteze pe ceva sigur? Și mai cu seamă fiecărui meschin filistin francez, acest „*homme toujours besogneux*”, cu umilele lui aspirații și sentimente? În același mod a fost apărută și iobăgia, și poate cu mai mult drept.

* — „om care întotdeauna are nevoie de ceva”. — *Nota trad.*

Dar și teza contrară ar putea fi și a fost într-adevăr susținută. Se poate pune semnul egalității între salariu și nestabilitate în sensul înaintării dincolo de un anumit punct. Cui nu-i place să înainteze, în loc să rămână pe loc? Atunci ce poate fi rău într-un raport care face posibile șansele unui progres infinit în sensul prosperității burgheze? E foarte firesc că chiar la Bastiat munca salariată apare în altă parte ca nestabilite. Numai datorită nestabilității, datorită unor schimbări în situația sa, poate muncitorul să înceteze a fi muncitor salariat și să devină capitalist, cum vrea Bastiat.

Așadar, munca salariată este bună pentru că înseamnă stabilitate; este bună pentru că înseamnă nestabilitate; este bună pentru că nu e nici una, nici alta, ci și una și alta în egală măsură. Există oare vreun raport care, redus la o determinație unilaterală și privit sub aspectul pozitiv și nu negativ al acestei determinații, să nu se dovedească a fi ceva bun? Pe o asemenea abstracție se sprijină orice pălăvrăgeală reflectivă, orice apologetică, orice sofistică filistină.

După această remarcă preliminară de ordin general, trecem la teoria propriu-zisă a lui Bastiat.

(Mai remarcăm doar, în treacăt, că dijmașul din departamentul Landes pomenit de Bastiat (la p. 378—379), această biată ființă care întrunește în ea nefericirea muncitorului salariat și vicisitudinile soartei micului capitalist, ar putea într-adevăr să se simtă fericit dacă i s-ar acorda un salariu fix).

„Istoria descriptivă și filozofică”⁶ a lui Proudhon cu greu s-ar putea compara cu „istoria descriptivă și filozofică” a lui Bastiat, adversarul lui Proudhon. Potrivit teoriei lui Bastiat, forma inițială de asociație, în care toți membrii acesteia împart între ei toate șansele și riscurile hazardului, este urmată de o altă treaptă, superioară și liber acceptată de ambele părți (III—VI) pe care remunerarea muncitorului devine fixă. Nu ne mai oprim aici asupra atât de genialei idei care presupune existența capitalistului, de o parte, și a muncitorului, de alta, pentru ca abia după aceea să deducă apariția raportului dintre capital și munca salariată ca urmare a unei convenții între capitalist și muncitor.

Forma de asociație în care muncitorul este expus tuturor incertitudinilor hazardului în procurarea celor necesare traiului, în care toți producătorii sînt deopotrivă expuși acestor incertitudini și care — așa cum teza precede antiteza — precede nemijlocit munca salariată, în condițiile căreia remunerarea muncii devine fix stabilă, această formă reprezintă, după părerea lui Bastiat, acel stadiu al societății în care pescuitul, vînătoarea și păstoritul

constituie formele de producție și de schimb dominante. Așadar, inițial există pescarul, vânătorul, păstorul nomad, iar apoi muncitorul salariat. Unde și când a avut loc această trecere istorică de la starea de semisălbăticie la starea modernă? În cel mai bun caz — în „*Le Charivari*”⁷.

În istoria reală munca salariată ia naștere din destrămarea sclaviei și a iobăgiei sau din distrugerea proprietății comune, cum s-a întâmplat la popoarele orientale și la cele slave, iar în forma ei adecvată, *creatoare de epocă* și înglobind întreaga existență socială a muncii, se naște din dispariția economiei corporative, a societății împărțite în stări sociale, a muncii în gospodăria naturală și a venitului în natură, din industria practică ca ramură auxiliară a agriculturii, din mica agricultură feudală etc. În toate aceste treceri realmente istorice, munca salariată apare ca destrămare, ca distrugere a unor relații în cadrul cărora munca era fixată în toate momentele ei: în ceea ce privește venitul ce-i revine, conținutul ei, locul efectuării ei, volumul ei etc. *Munca salariată apare, așadar, ca o negare a fixității muncii și remunerării ei.* Trecerea directă de la fetișul africanului la „ființa supremă”⁸ a lui Voltaire, sau de la echipamentul de vânătoare al unui sălbatic nord-american la capitalul Băncii Angliei nu este atât de absurdă și de antiistorică ca trecerea de la pescarul lui Bastiat la muncitorul salariat.

(În afară de aceasta, în toate aceste procese de dezvoltare nu găsim nici urmă de schimbări liber consimțite, provenite dintr-un acord comun al părților).

Această construcție istorică, în care Bastiat își reprezintă fals sub formă de eveniment real plata sa abstractă, își găsește o demnă completare în teza finală a lui Bastiat, în care societățile de ajutor reciproc și casele de economii din Anglia apar drept ultimul cuvânt al sistemului muncii salariate și ca o rezolvare a tuturor antinomiilor sociale.

În istoria reală, așadar, trăsătura caracteristică a muncii salariate o constituie nefixitatea, adică ceva diametral opus construcției lui Bastiat. Dar cum a ajuns el în genere la construirea fixității ca determinație atotcompensatoare a muncii salariate? Și cum a ajuns el la tentativa de a prezenta istoricește munca salariată, în această determinare, ca formă superioară de remunerare a muncii în alte tipuri de societate sau de asociație?

Toți economiștii, când vorbesc despre raportul existent între capital și munca salariată, între profit și salariu și caută să-i demonstreze muncitorului că el nu are nici un drept de a pretinde să participe la șansele de câștig, și în general când vor să-l liniș-

tească pe muncitorul nemulțumit de rolul său subordonat în raport cu cel al capitalului, se prevalează întotdeauna de faptul că, spre deosebire de capitalist, lui îi este asigurată o anumită fixitate a venitului, mai mult sau mai puțin independentă de marile riscuri ale capitalului. Tot astfel îl consolează Don Quijote pe Sancho Pansa spunându-i că, deși mănâncă bătaie de la toată lumea, în schimb nu e obligat să fie viteaz. Prin urmare, o determinație pe care economiștii o atribuie muncii salariate în opoziție cu profitul este transformată de Bastiat într-o determinație a muncii salariate în opoziție cu formele anterioare ale muncii și considerată de el ca un pas înainte în comparație cu remunerarea muncii în cadrul acestor relații anterioare. O platitudine strecurată într-un raport existent și servind la consolarea uneia din laturile lui și la împăcarea ei cu cealaltă latură este smulsă de d-l Bastiat din acest raport și transformată în fundament istoric al ineseși apariției acestui raport.

Economiștii spun : în raportul dintre salariu și profit, dintre muncă salariată și capital, avantajul fixității revine muncii salariate.

D-l Bastiat declară : fixitatea, adică una din laturile raportului dintre salariu și profit, constituie fundamentul istoric al apariției muncii salariate (sau constituie un atribut al salariului în opoziție nu cu profitul, ci cu formele anterioare de remunerare a muncii), deci și fundamentul istoric al apariției profitului, adică fundamentul istoric al apariției întregului raport.

Astfel, o platitudine privind o latură a raportului dintre salariu și profit se transformă la el pe nesimțite în fundament istoric al întregului raport. Aceasta se datorește faptului că mintea sa e mereu preocupată de socialism, care apoi îi apare pretutindeni ca prima formă de asociație. Avem aici un exemplu care arată ce importanță capătă sub pana lui Bastiat platitudinile apologetice care în raționamentele economiștilor ocupă, de regulă, doar un loc secundar.

[III—7] Să revenim la economiști. În ce constă această fixitate a salariului? Oare salariul este invariabil fix? Aceasta ar contrazice în mod flagrant legea cererii și ofertei, care constituie baza determinării nivelului salariului. Nici un economist nu neagă oscilațiile salariului, creșterile și scăderile nivelului lui. Mai departe, este oare salariul independent de crize? Sau de folosirea mașinilor, care fac ca munca salariată să devină superfluă? Sau de diviziunea muncii, care o transferă dintr-o ramură în alta? A afirma așa ceva ar fi o erezie și de aceea nici nu se afirmă.

Ceea ce se afirmă în această privință se reduce la aceea că, în medie pe o anumită perioadă, salariul se menține la un anumit nivel mediu, adică pentru întreaga clasă muncitoare se stabilește minimul de salariu atât de odios lui Bastiat și, în linii generale, se constată o anumită continuitate medie a muncii, astfel încât salariul, de pildă, se poate menține și atunci când profitul scade sau dispare chiar cu desăvîrșire pentru scurt timp. Dar aceasta nu înseamnă decît că, atunci cînd munca salariată este forma dominantă a muncii, baza producției, clasa muncitoare trăiește din salariu și în medie muncitorului îi este asigurată o oarecare permanență a posibilității de a lucra ca muncitor salariat. Cu alte cuvinte, avem aici o tautologie. Acolo unde capitalul și munca salariată constituie relația de producție dominantă, există și o continuitate medie a muncii salariate și, în aceeași măsură, o anumită fixitate a salariului pentru muncitor. Acolo unde munca salariată există, ea există. Și în aceasta vede d-l Bastiat o proprietate a-tot-compensatoare a muncii salariate!

A spune, apoi, că în stadiul de evoluție socială care se caracterizează prin dezvoltarea capitalului producția socială în ansamblu este mai regulată, mai continuă, mai multilaterală, și că, în consecință, venitul elementelor ocupate în această producție este mai „fix” decît acolo unde capitalul, adică producția, încă n-a atins această treaptă de dezvoltare, înseamnă a rosti o altă tautologie, care este dată o dată cu conceptul de capital și cu acela de producție bazată pe capital. Cu alte cuvinte, neagă cineva faptul că generalizarea muncii salariate presupune că forțele de producție au atins un grad de dezvoltare mai înalt decît acela atins pe treptele care au precedat muncii salariate? Și cum ar putea socialiștii să formuleze revendicări mai înalte dacă n-ar porni de la faptul acestei dezvoltări mai înalte a forțelor de producție ale societății, generată de munca salariată? Aceasta este, dimpotrivă, premisa revendicărilor lor.

No t ă, Prima formă în care salariul se manifestă ca fenomen general este solda, care apare în perioada de declin al armatelor naționale și al miliției civile. La început, înșiși cetățenii primeau soldă. Curînd însă locul lor a fost luat de mercenari, care nu mai erau cetățeni.

2) (Ne e peste putință să urmărim în continuare această înșirare de absurdități. De aceea îl părăsim pe d-l Bastiat.)

[III—7]

Scris în iulie 1857
Publicat pentru prima oară în revista
„Die Neue Zeit”, Bd. 2, Nr. 27, 1903—1904

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germană

Introducere ⁹

I, Producție, consum, repartiție, schimb (circulație) ¹⁰

1. Producție

[M—1] a) Obiectul cercetării noastre îl constituie în primul rînd *producția materială*.

Indivizi care produc în societate, deci producția socialmente determinată a indivizilor reprezintă, firește, punctul de plecare. Vinătorul și pescarul izolat cu care operează Smith și Ricardo ¹¹ fac parte din născocirile lipsite de fantezie ale robinsonadelor secolului al XVIII-lea, care sînt departe de a fi, cum își inchipuie istoricii civilizației, doar o reacție împotriva excesului de rafinement și o reîntoarcere la o greșit înțeleasă viață în mijlocul naturii. Nici „Contract social” ¹² al lui Rousseau, care stabilește pe cale contractuală legături și relații între indivizi independenți de la natură, nu se sprijină cîtuși de puțin pe un asemenea naturalism, care, atît în robinsonadele mici cît și în cele mari, nu este decît o aparență, o aparență pur estetică. Este vorba mai curînd de o anticipare a „societății civile”, care începuse să se dezvolte încă în secolul al XVI-lea și care în secolul al XVIII-lea făcuse pași gigantici în direcția maturizării ei. În această societate a liberei concurențe, individul apare desprins de legăturile naturale etc. care în epocile istorice anterioare îl făceau să fie accesoriul unui conglomerat uman limitat și bine determinat. Profeților din secolul al XVIII-lea, pe ai căror umeri mai stau încă pe de-a-ntregul Smith și Ricardo, individul secolului al XVIII-lea — produs al destrămării formelor sociale feudale, de o parte, și al dezvoltării noilor forțe de producție, începute în secolul al XVI-lea, de altă parte — le apare ca un ideal a cărui existență ține de domeniul

trecutului. El nu le apare ca rezultat al istoriei, ci ca punct de plecare al ei, deoarece, ca individ corespunzător naturii, potrivit concepției lor despre natura umană, el nu le apare ca un produs al istoriei, ci ca ceva dat de natură. Această eroare a fost până acum proprie tuturor epocilor noi. Steuart, care în unele privințe se află în opoziție cu secolul al XVIII-lea și ca aristocrat se situează într-o măsură mai mare pe terenul istoriei, a evitat această eroare.

Cu cât pătrundem mai adânc în istorie, cu atât mai mult individul — deci și individul care produce — ne apare dependent, aparținând unui ansamblu mai cuprinzător: inițial — într-un mod cu totul natural încă — el este legat de familie și de familia care, dezvoltându-se, devine gintă, iar mai târziu el este legat de obște în diferitele ei forme, rezultată din ciocnirea și contopirea gintilor. Abia în secolul al XVIII-lea, în „societatea civilă”, diferitele forme de legătură socială apar în raport cu individul ca simple mijloace pentru atingerea scopurilor lui private, ca o necesitate exterioară. Dar epoca care generează acest punct de vedere, punctul de vedere al individului singularizat, e tocmai epoca relațiilor sociale celor mai dezvoltate (și, din acest punct de vedere, generale). Omul este, în sensul strict literal al cuvântului, un ζῷον πολιτικόν¹³, nu numai un animal social, ci un animal care numai în societate [M—2] se poate singulariza. O producție realizată de un individ izolat în afara societății — fenomen rar, posibil în cazul unui om civilizată pe care întâmplarea l-a aruncat într-o regiune nelocuită și care posedă deja în sine, virtualmente, forțele societății — este ceva tot atât de absurd ca și ideea că limba s-ar putea dezvolta fără indivizi care să trăiască împreună și să vorbească între ei. Asupra acestui punct nu este necesar să mai insistăm. Am fi putut chiar să trecem peste el dacă acest gen de platitudini, care erau explicabile la oamenii din secolul al XVIII-lea, n-ar fi fost reintrodus cu toată seriozitatea în economia politică contemporană de către Bastiat, Carey*, Proudhon¹⁴ etc. Proudhon și alții se complac, firește, în a explica într-o manieră istorico-filozofică originea unei relații economice a cărei geneză istorică el n-o cunoaște, recurgând în acest scop la mitologie: lui Adam sau lui Prometeu ideea respectivă le-ar fi venit de-a gata, într-o formă finită, și după aceea ar fi fost aplicată etc. Nimic mai plicticos și mai searbăd decât locus communis** care se lasă în voia fanteziei.

Cînd vorbim de producție, așadar, avem în vedere întotdeauna o producție care are loc pe o anumită treaptă de dezvoltare so-

* Vezi volumul de față, p. 8, 11—12. — Nota red.

** — locul comun, platitudinea. — Nota trad.

cială, o producție realizată de indivizi sociali. S-ar părea deci că, pentru a vorbi în genere despre producție, trebuie fie să urmărim procesul dezvoltării istorice în diferitele lui faze, fie să declarăm din capul locului că avem de-a face cu o anumită epocă istorică, cu producția burgheză modernă de pildă, care constituie în fond tema noastră propriu-zisă. Nu-i mai puțin adevărat însă că toate epocile de producție au anumite trăsături comune, determinații comune. *Producția în general* este o abstracție, dar o abstracție rațională în măsura în care desprinde și fixează realmente ceea ce este comun, scutindu-ne astfel de repetări. Dar acest *element general*, sau elementul comun desprins prin comparație, este el însuși ceva multiplu articulat, care se întruchipează în determinații diferite. Unele din aceste trăsături sînt proprii tuturor epocilor; altele doar unora dintre ele. Unele determinații sînt comune atît epocii celei mai moderne, cît și epocii celei mai vechi. Fără ele nu poate fi concepută nici o producție. Dar așa cum limbile cele mai dezvoltate, deși au legi și determinații comune cu cele mai puțin dezvoltate, s-au dezvoltat totuși tocmai prin ceea ce le deosebește de acest element general și comun, tot astfel determinațiile valabile pentru producție în general trebuie degajate tocmai pentru a se evita ca unitatea — care decurge din însuși faptul că subiectul, obiectul, și natura, sînt aceleași — să ne facă să uităm deosebirile esențiale. În această omisiune constă întreaga înțelepciune a economiștilor moderni, de pildă, care se străduiesc să demonstreze eternitatea și armonia relațiilor sociale existente. Ei susțin, de exemplu, că nici o producție nu e posibilă fără o unealtă de producție, chiar dacă această unealtă nu e decît mîna; că nici o producție nu e posibilă fără o muncă trecută, acumulată, chiar dacă această muncă n-ar fi decît îndemînarea pe care mîna sălbaticului a dobîndit-o și a acumulat-o [M--3] prin exercițiu repetat. Capitalul este, între altele, și unealtă de producție, și muncă trecută, materializată. Capitalul este, așadar, [conchid economiștii contemporani] o relație naturală generală, veșnică, bineînțeles dacă omitem tocmai acel specific care face ca „unealta de producție”, „munca acumulată” să devină capital. De aceea întreaga istorie a relațiilor de producție apare, la Carey de pildă, ca o falsificare pusă cu rea intenție la cale de către cirmuiri.

Dacă nu există producție în general, nu există nici producție generală. Producția este întotdeauna *cutare* sau *cutare* ramură de producție, de exemplu agricultura, creșterea vitelor, industria prelucrătoare etc., sau este *totalitatea* lor. Dar economia politică nu este sinonimă cu tehnologia. Raportul dintre determinațiile gene-

Nice
buna

...
...

rale ale producției pe o treaptă socială dată și formele particulare ale producției va trebui analizat în altă parte (ulterior).

În sfârșit, producția nu e nici numai producție cu caracter particular. Întotdeauna există un anumit corp social, un subiect social care acționează într-o totalitate mai vastă sau mai restrînsă de ramuri de producție. Raportul dintre expunerea științifică și mișcarea reală de asemenea nu-și are încă locul aici. Producția în general. Ramurile particulare ale producției. Producția în totalitatea ei.

A devenit o modă ca expunerea economiei politice să fie precedată de o parte generală, și anume de aceea care figurează sub titlul „Producția” (vezi, de exemplu, J. St. Mill¹⁵) și în care sînt examinate *condițiile generale* ale oricărei producții.

Această parte generală cuprinde sau, după cum se afirmă, ar trebui să cuprindă :

1) Condițiile fără de care producția nu e posibilă. În realitate aceasta nu înseamnă, așadar, altceva decît indicarea momentelor esențiale ale oricărei producții, ceea ce se reduce însă în fapt, după cum vom vedea, la cîteva definiții foarte simple, etalate în tautologii plate.

2) Condițiile care într-o măsură mai mare sau mai mică favorizează producția, cum e la Adam Smith¹⁶, de pildă, starea progresivă sau stagnantă a societății. Pentru ca ceea ce în lucrarea lui Smith are valoare de apercû * să dobîndească valabilitate științifică, ar fi necesare cercetări asupra *nivelului productivității* în diferite perioade de dezvoltare a diferitelor popoare, cercetări care depășesc cadrul propriu-zis al temei noastre ; în măsura însă în care intră în cadrul ei, ele urmează a fi tratate în capitolele referitoare la concurență, acumulare etc. În formularea sa generală, răspunsul se rezumă la teza generală că o națiune industrială atinge apogeul producției sale în momentul cînd se află la apogeul dezvoltării sale istorice. Într-adevăr, un popor se află pe cea mai înaltă treaptă a dezvoltării sale industriale atîta timp cît pentru el esențialul nu este profitul [der Gewinn], ci obținerea de produse [die Gewinnen]. Sub acest raport yankeii sînt superiori englezilor. Sau, de pildă, anumite particularități — de rasă, climă, condiții naturale, cum ar fi ieșirea la mare, fertilitatea solului etc. — favorizează producția într-o măsură mai mare decît altele. Aceasta se reduce iarăși la tautologia că avuția se creează cu atît mai ușor cu cît elementele ei subiective și obiective există în număr mai mare.

* — scurtă privire. — Nota trad.

[M—4] Dar nimic din toate acestea nu îi preocupă efectiv pe economiști în această parte generală. Spre deosebire de repartitie etc., producția — vezi, de pildă, Mill¹⁷ — este înfățișată ca fiind încadrată în legi naturale veșnice, independente de istorie; cu acest prilej relațiile *burgheze* sînt strecurate pe nesimțite ca legi naturale imuabile ale societății în *abstracto*. Acesta este scopul, mai mult sau mai puțin conștient, al întregului procedeu folosit. În cadrul repartitiei însă, oamenii își permit în realitate tot felul de acte arbitrare. Fără a mai vorbi de faptul că aici este ruptă în chip brutal legătura dintre producție și repartitie, un lucru trebuie să fie clar de la început, și anume că, oricît de diferită ar fi repartitia pe diversele trepte ale dezvoltării sociale, trebuie să existe posibilitatea de a degaja în cadrul ei, ca și în cel al producției, anumite trăsături comune, precum și posibilitatea de a confunda și dizolva toate deosebirile istorice în legi *general-umane*. De exemplu: sclavul, șerbul și muncitorul salariat capătă cu toții o anumită cantitate de hrană, care le dă posibilitatea de a exista ca sclav, șerb sau muncitor salariat. Cuceritorul, care trăiește din tribut, sau funcționarul de stat care trăiește din impozite, sau proprietarul funciar, care trăiește din rentă, sau călugărul care trăiește din pomeni, sau diaconul, care trăiește din zeciuală — toți aceștia capătă din produsul social o parte care e determinată de alte legi decît partea pe care o capătă sclavul etc. Cele două puncte principale pe care toți economiștii le trec în această rubrică sînt: 1) proprietatea, 2) ocrotirea ei prin justiție, poliție etc.

La aceasta se poate răspunde foarte concis :

ad 1). Orice producție înseamnă apropierea obiectelor naturii de către individ în cadrul și prin mijlocirea unei anumite forme sociale. În acest sens e o tautologie să se spună că proprietatea (aproprierea) ar fi o condiție a producției. Este însă ridicol cînd de la aceasta se sare de-a dreptul la o anumită formă de proprietate, de exemplu la proprietatea privată (ceea ce implică în plus, drept condiție, o formă diametral opusă: *lipsa de proprietate*). Istoria ne arată, dimpotrivă, că proprietatea comună (de exemplu la indieni, la slavi, la vechii celți etc.) este forma mai veche, care ca proprietate în obște mai joacă multă vreme un rol important. Aici nici nu se pune încă problema dacă avuția se dezvoltă mai bine sub o formă de proprietate sau alta. Dar este o tautologie să se afirme că acolo unde nu există nici o formă de proprietate, nu poate fi vorba de nici un fel de producție, deci nici de societate. O apropiere care nu-și apropiază nimic este o *contradictio in subjecto*.

ad 2). Ocrotirea bunurilor dobândite etc. Dacă reducem aceste platitudini la conținutul lor real, ele exprimă mai mult decît știu propovăduitorii lor, și anume că orice formă de producție generează propriile ei relații juridice, forme de guvernămînt etc. Primitivismul și superficialitatea concepțiilor constau tocmai în faptul că fenomene care sînt organic legate între ele se pun în relații pur întîmplătoare și într-o conexiune pur mentală. Economistilor burghezi li se pare că sub scutul poliției moderne se poate produce mai bine decît, să zicem, în condițiile domniei dreptului celui mai tare. Ei uită însă că dreptul celui mai tare e și el un drept, care sub altă formă continuă să existe și în „statul” lor „de drept”.

Atunci cînd relațiile sociale corespunzătoare unui stadiu determinat al producției se află abia în curs de apariție sau sînt deja pe cale de dispariție, se produc, firește, perturbări în producție, deși într-un grad diferit și cu efecte diferite.

Pe scurt: există trăsături comune tuturor stadiilor producției, trăsături pe care gîndirea le reține ca generale; dar așa-zisele *condiții generale* ale oricărei producții nu sînt altceva decît elemente abstracte cu ajutorul cărora nu putem înțelege nici un stadiu istoric real al producției.

2. Raportul general dintre producție și repartiție, schimb, consum

Înainte de a continua analiza producției este necesar să examinăm diferitele rubrici pe care economistii le pun alături de ea.

La prima vedere lucrurile se prezintă în felul următor: în procesul de producție membrii societății adaptează (crează, transformă) produsele naturii potrivit trebuințelor omului; repartiția stabilește în ce proporție participă individul la aceste produse; schimbul îi pune la îndemîină produsele determinate pe care vrea el să schimbe partea care i-a revenit prin repartiție; în sfîrșit, în cadrul consumului, produsele devin obiecte de consum, de apropiere individuală. Producția creează obiectele corespunzătoare trebuințelor; repartiția le repartizează potrivit legii sociale; schimbul redistribuie, potrivit trebuințelor individuale, ceea ce a fost deja repartizat; în sfîrșit, în cadrul consumului, produsul iese din acest circuit social, devine nemijlocit obiect și slujitor al trebuinței individuale pe care o satisface în procesul consumului. Producția apare astfel ca punct de plecare, consumul ca punct final, repartiția și schimbul ca verigă de mij-

loc, care, la rîndul ei, se dedublează în repartitie, definită ca moment care emană de la societate, și schimb, definit ca moment care emană de la indivizi. În producție se obiectivează persoana, în persoană se subiectivează obiectul; în cadrul repartiției, societatea preia sub forma unor determinări generale, dominante, mijlocirea între producție și consum; în cadrul schimbului, acestea din urmă sînt mijlocite prin determinările întîmplătoare ale individului.

Repartiția determină proporția (cantitatea) în care produsele îi revin individului; schimbul determină produsele în care individul [M—6] își reclamă partea ce i-a revenit prin repartitie.

Producția, repartiția, schimbul și consumul formează, așadar, un silogism corect. În acest silogism producția reprezintă generalul, repartiția și schimbul — particularul, iar consumul — singularul, cu care se încheie întregul proces. Aceasta este, desigur o legătură, dar una superficială. Producția, spun economiștii, „este determinată de legi naturale generale, repartiția — de fenomenele întîmplătoare ale vieții sociale, și de aceea ea poate avea asupra producției o influență mai favorabilă sau mai puțin favorabilă; schimbul figurează între altele ca o mișcare formal-socială, iar actul final — consumul, considerat nu numai ca punct final, ci și ca scop final — se află, la drept vorbind, în afara sferei economiei politice, cu excepția faptului că, la rîndul său, el exercită o acțiune inversă asupra punctului de plecare și inițiază din nou întregul proces.

Adversarii economiștilor — indiferent dacă se află înăuntrul sau în afara sferei economiei politice —, care le reproșează că procedează în mod barbar rupînd în bucăți un tot unic, ori se plasează pe același teren cu ei, ori se află chiar sub nivelul lor. Nimic mai banal decît reproșul că economiștii acordă prea multă atenție producției, considerînd-o ca un scop în sine. Repartiția ar avea, pasămite, o importanță tot atît de mare. La baza acestui reproș nu se află nimic altceva decît ideea economiștilor înșiși că repartiția ar exista ca o sferă independentă, de sine stătătoare, alături de producție. Sau li se reproșează că aceste momente nu ar fi concepute în unitatea lor. Ca și cum această rupere în bucăți a întregului unic n-ar fi pătruns din sfera realității în textele manualelor, ci invers, din textele manualelor în sfera realității, și ca și cum aici ar fi vorba de o împăcare dialectică de concepte, și nu de înțelegerea unor relații reale!

a) [Consum și producție]

Producția este nemijlocit și consum. Un dublu consum, subiectiv și obiectiv: [în primul rând] individul care în procesul de producție își dezvoltă capacitățile le cheltuiește totodată, le consumă în actul producției, la fel cum actul natural al reproducerii este o cheltuire de forțe vitale. În al doilea rând, producția este consumarea mijloacelor de producție, care se folosesc, se uzează și, în parte, se redescompun (ca, de pildă, în cazul arderii combustibilului) în elementele de bază. La fel stau lucrurile și cu consumarea materiei prime, care nu-și păstrează forma și proprietățile naturale, ci, dimpotrivă, le pierde. De aceea actul producției este, în toate stadiile sale, și un act de consum. Economistii, de altfel, se declară de acord cu toate acestea. Ei numesc *consum productiv* producția nemijlocit identică cu consumul care coincide nemijlocit cu producția. Această identitate dintre producție și consum se reduce la teza lui Spinoza „Determinatio est negatio”¹⁶.

[M—7] Dar această determinare a consumului productiv este făcută numai pentru a distinge consumul, identic cu producția, de consumul propriu-zis, care e conceput, dimpotrivă, ca antiteză distructivă a producției. Să examinăm deci consumul propriu-zis.

Consumul e nemijlocit și producție, așa cum în natură consumarea elementelor și a substanțelor chimice este totodată producție de plante. Este cât se poate de clar că în procesul nutriției, de pildă, care e una dintre formele consumului, omul produce propriul său corp; dar același lucru este valabil pentru orice altă formă de consum, care într-un mod sau altul — și fiecare în felul ei — îl produce pe om. Aceasta este producția consumptivă. Dar, spune economia politică, această producție identică cu consumul este o a doua producție, care rezultă din distrugerea produsului celei dintii. În cea dintii se reificase producătorul, în cea de-a doua se personifică obiectul creat de el. Prin urmare, această producție consumptivă, deși este unitatea nemijlocită a producției și consumului, se deosebește în mod esențial de producția propriu-zisă. Unitatea nemijlocită în care producția coincide cu consumul și consumul cu producția lasă să subziste dualitatea lor nemijlocită.

Așadar, producția e nemijlocit consum, iar consumul e nemijlocit producție. Fiecare e în mod nemijlocit propriul său contrariu. În același timp însă între ele două are loc o mișcare mijlocitoare. Producția mijlocește consumul, creîndu-i materialul fără de care i-ar lipsi obiectul. Dar și consumul mijlocește pro-

ducția, căci numai el procură produselor subiectul pentru care ele reprezintă produse. Produsul își capătă ultima împlinire abia în procesul consumului. O cale ferată pe care nu se circulă, care deci nu e folosită, nu e consumată, e o cale ferată doar *δυναμει* * și nu în realitate. Fără producție nu există consum, dar nici fără consum nu există producție, căci în acest caz producția ar fi lipsită de scop.

Consumul creează producția sub un dublu aspect :

1) Prin aceea că numai în cadrul consumului produsul devine produs real. De exemplu, o haină devine realmente haină abia atunci când e purtată ; o casă nelocuită nu este de fapt o casă reală. Prin urmare, spre deosebire de un simplu obiect din natură, produsul se manifestă ca atare, devine produs abia în procesul consumului. Anihilind produsul, consumul îi dă the finishing stroke **, căci produsul este [rezultat] al producției nu ca activitate reificată, ci numai ca obiect pentru subiectul activ.

2) Prin aceea că consumul creează necesitatea unei producții noi, deci mobilul ideal, lăuntric al producției, care este premisa ei. Consumul creează imboldul pentru producție ; el creează și obiectul care, în calitate de scop, exercită o acțiune determinantă în procesul de producție. Și dacă e clar că producția furnizează consumului obiectul în forma lui exterioară [M—8] nu e mai puțin clar că, la rîndul său, consumul fixează în mod ideal obiectul producției, ca imagine interioară, ca trebuință, ca mobil și ca scop. El creează obiectele producției într-o formă încă subiectivă. Fără trebuință nu e nici producție. Dar tocmai consumul reproduce trebuința.

Celor de mai sus le corespunde din partea producției faptul că :

1) ea furnizează consumului materialul, obiectul. Un consum fără obiect nu e consum ; sub acest raport deci, producția creează consumul.

2) Producția însă nu numai că creează obiectul consumului, dar îi și imprimă acestuia din urmă modul lui determinat de a fi, caracterul lui, asigură finisarea lui. Așa cum consumul finisează produsul ca produs, tot astfel producția finisează consumul. În primul rînd, obiectul nu e un obiect în genere, ci un obiect determinat, care urmează a fi consumat într-un mod determinat, pe care la rîndul său tot producția îl indică. Foamea e foame, dar foamea care se potolește cu carne fiartă, consumată cu ajutorul furculiței și al cuțitului, e o altfel de foame decît

* — în potență. — Nota trad.

** — ultima rețușare. — Nota trad.

aceea sub imperiul căreia carnea se înghite crudă cu ajutorul mâinilor, al unghiilor și al dinților. De aceea nu numai obiectul consumului, ci și modul de a consuma este creat de producție nu numai în mod obiectiv, ci și în mod subiectiv. Producția îl creează deci pe consumator.

3) Producția nu numai că furnizează trebuinței materialul, dar furnizează și materialului trebuința. Cind consumul depășește starea sa inițială de primitivitate și spontaneitate naturală — și o rămânere îndelungată pe această treaptă ar fi, la rindul ei, rezultatul unei producții închistate într-o stare de primitivitate naturală —, el însuși, ca îndemn, este mijlocit prin obiect. Trebuința consumului de a avea un obiect sau altul se datorește percepției acestuia. Obiectul de artă — ca și oricare alt produs — creează un public care înțelege arta și e capabil să guste frumosul. Producția produce, așadar, nu numai un obiect pentru subiect, ci și un subiect pentru obiect.

Prin urmare, producția produce consumul : 1) furnizându-i materialul ; 2) determinînd modul de consumare ; 3) trezind în consumator trebuința al cărei obiect îl constituie produsul creat de ea. Ea produce deci obiectul consumului, modul de consumare și imboldul spre consum. Tot astfel consumul generează *capacitatea* producătorului, trezind o trebuință care determină scopul.

identitate
(sunt)
nu pot
(sunt)

Identitatea dintre consum și producție se manifestă, așadar, sub următoarele trei aspecte :

1) *Identitate nemijlocită* : producția este consum ; consumul este producție. Producție consumtivă. Consum productiv. Economistii le numesc pe amîndouă [M—9] consum productiv, dar mai fac următoarea distincție : prima figurează ca reproducție, a doua ca consum productiv. Toate cercetările asupra celei dintîi au ca obiect munca productivă și munca neproductivă ; cele referitoare la cea de-a doua se ocupă de consumul productiv și de consumul neproductiv.

2) Fiecare dintre ele apare ca mijloc pentru cealaltă, una este mijlocită de cealaltă, ceea ce își găsește expresia în interdependența lor ; aceasta este o mișcare în virtutea căreia ele se raportează una la alta și se afirmă ca indispensabile una alteia, dar în cadrul căreia rămîn încă exterioare una față de alta. Producția creează materialul ca obiect exterior pentru consum ; consumul creează trebuința ca obiect interior în raport cu producția, ca scop al acesteia. Fără producție nu există consum, fără consum nu există producție. Această teză figurează în economia politică sub diverse forme.

3) Producția nu este numai mijloc de consum, iar consumul nu este numai mijloc de producție; producția nu e de asemenea numai mijloc pentru consum, iar consumul scop pentru producție, adică în sensul că fiecare dintre ele îi furnizează celeilalte obiectul: producția — obiectul exterior pentru consum, consumul — obiectul imaginat pentru producție. Fiecare dintre ele nu este numai mijloc de cealaltă și nu numai că o mijlocește pe cealaltă, ci fiecare dintre ele, realizându-se, o creează pe cealaltă, se creează pe sine sub forma celeilalte. Consumul desăvârșește actul producției, finisînd produsul ca produs, absorbindu-l, distrugîndu-i forma materială de sine stătătoare, ridicînd, prin nevoia de repetare, la rangul de iscusință capacitatea dezvoltată în primul act al producției; el este deci actul final prin care nu numai produsul devine produs, ci și producătorul devine producător. Pe de altă parte, producția generează consumul, creînd modul determinat al consumului, iar apoi, creînd îndemnul de a consuma, însăși capacitatea de consum ca o trebuință. Această din urmă identitate, menționată la punctul 3, este de repetate ori tratată în economia politică sub forma corelației dintre cerere și ofertă, dintre obiecte și trebuințe, dintre trebuințele naturale și cele create de societate.

De aceea pentru un hegelian nu este nimic mai simplu decît să considere producția și consumul ca fiind identice. Așa procedează nu numai scriitorii socialiști¹⁹, ci chiar și economiștii prozaici ca Say, de pildă, care afirmă că, dacă considerăm un popor în totalitatea sa — sau genul uman în abstracto —, producția sa e identică cu consumul său. Storch a relevat eroarea lui Say, remarcînd că un popor, de pildă, nu-și consumă produsul în întregime, ci creează și mijloace de producție, capital fix etc.²⁰. În afară de aceasta, a considera societatea ca un subiect unic înseamnă a o considera în mod greșit, speculativ. La un subiect singular, producția și consumul apar ca momente ale unui singur act. Aici trebuie [M—9'] subliniat numai că, indiferent dacă primim producția și consumul ca activități ale unui singur subiect sau ca activități ale mai multor indivizi, ele apar în orice caz ca momente ale unui proces în care producția constituie punctul de plecare real, deci și momentul preponderent. Consumul ca necesitate, ca trebuință, este el însuși un moment lăuntric al activității de producție, dar aceasta din urmă este punctul de plecare al realizării, deci și momentul ei preponderent, actul prin care se reia de la capăt întregul proces. Individul produce un obiect și, prin consumarea lui se reîntoarce în sine, dar ca individ care produce și care se reproduce pe sine însuși. Consumul apare astfel ca un moment al producției.

În societate însă, de îndată ce produsul e gata confecționat, relația dintre producător și produs este pur exterioară, iar revenirea lui în posesia subiectului depinde de relațiile dintre acesta din urmă și alți indivizi. Subiectul nu intră nemijlocit în posesiunea produsului. De altfel, când produce în societate, el nici n-are drept scop apropierea nemijlocită a produsului. Între producători și produse se interpune repartitia, care prin intermediul unor legi sociale determină partea ce revine fiecăruia din masa produselor; prin urmare, repartitia se interpune între producție și consum.

Dar este oare repartitia o sferă de sine stătătoare alături de producție și în afara ei?

b) Repartitie și producție

Când examinăm lucrările curente de economie politică, apare izbitor, în primul rînd, faptul că în ele totul e înfățișat sub un dublu aspect. De pildă, în cadrul repartitiei figurează renta funciară, salariul, dobînda și profitul, pe cînd în cadrul producției figurează ca factori pămîntul, munca și capitalul. În ce privește capitalul, este evident de la bun început că e înfățișat sub două aspecte: 1) ca factor al producției, 2) ca sursă de venit, ca factor care determină anumite forme de repartitie. De aceea dobînda și profitul figurează ca atare și în producție, întrucît ele reprezintă formele în care capitalul se înmulțește, crește, prin urmare ele reprezintă momente ale inesei producției capitalului. Dobînda și profitul ca forme de repartitie presupun capitalul ca factor al producției. Ele sînt moduri de repartitie care au ca premisă capitalul ca factor al producției. Ele sînt de asemenea moduri de reproducție a capitalului.

Tot astfel, salariul este munca salariată considerată sub o altă rubrică: modul de a fi determinat al muncii ca factor al producției aici apare dincolo ca determinație a repartitiei. Dacă munca n-ar fi determinată ca muncă salariată, nici modul ei de participare la produse n-ar apărea ca salariu, cum nu apare, de pildă, în sclavagism. În sfîrșit, renta funciară — dacă luăm cea mai dezvoltată formă de repartitie în care [M—10] proprietatea funciară participă la produse — presupune marea proprietate funciară (adică, propriu-zis, marea agricultură) ca factor al producției, și nu pămîntul ca atare, după cum nici salariul nu are drept premisă munca ca atare. Relațiile de repartitie și modurile de repartitie apar de aceea doar ca reverse ale factorilor produc-

ției. Un individ care participă la producție sub forma muncii salariate participă la produse, la rezultatele producției sub forma salariului. Structura repartiției e în întregime determinată de cea a producției. Repartiția este ea însăși un produs al producției — nu numai în ce privește obiectul ei, în sensul că pot fi repartizate numai rezultatele producției, ci și în ce privește forma, în sensul că modul anumit al participării la producție determină formele specifice ale repartiției, formele în care se participă la repartiție. Este pur și simplu o iluzie să se vorbească la producție despre pământ și la repartiție despre renta funciară etc.

De aceea economiști ca Ricardo, cărora li s-a reproșat cel mai mult că au în vedere numai producția, au definit repartiția ca unicul obiect al economiei politice, deoarece și-au dat seama instinctiv că formele de repartiție constituie expresia cea mai precisă a factorilor producției într-o societate dată.

În raport cu individul repartiția apare, firește, ca o lege socială care condiționează poziția lui în producție, adică cadrul în care el produce și care deci precede producția. Venind pe lume, individul nu posedă nici capital, nici proprietate funciară. În virtutea repartiției sociale, el e de la naștere predestinat muncii salariate. Dar însăși această predestinare este un rezultat al faptului că capitalul, proprietatea funciară există ca factori de sine stătători ai producției.

Dacă considerăm societăți întregi, repartiția pare a preceda și determina producția și sub alt aspect, ca un fapt oarecum pre-economic. Un popor cuceritor împarte țara între participanții la cucerire și impune astfel o anumită repartizare a proprietății funciare și o anumită formă de proprietate funciară, determinând implicit și producția. Sau îi transformă în sclavi pe cei învinși și face astfel ca munca sclavilor să stea la baza producției. Sau un popor face revoluție și fărâmițează în parcele marea proprietate funciară și, în consecință, prin această nouă repartizare a pământului imprimă producției un caracter nou. Sau legislația eternizează proprietatea funciară în mâinile unor anumite familii, sau repartizează munca ca un privilegiu ereditar, fixînd-o astfel într-un spirit de castă. În toate aceste cazuri, și toate sînt istorice, se pare că nu repartiția este organizată și determinată de producție, ci, invers, producția este organizată și determinată de repartiție.

[M—11] În accepția cea mai superficială, repartiția apare ca repartiție a produselor și deci ca ceva foarte îndepărtat de producție și cvasiindependent de ea. Dar înainte ca repartiția să fie repartiție a produselor, ea este : 1) repartizarea uneltelor de pro-

ducție și 2) ceea ce constituie o nouă determinare a aceleiași relații — repartizarea membrilor societății între diferitele ramuri de producție (subordonarea indivizilor unor anumite relații de producție). Repartiția produselor decurge în mod evident din această repartizare, care e inclusă în însuși procesul de producție și determină organizarea producției. A considera producția independent de această repartizare inclusă în ea înseamnă, evident, a opera cu o abstracție pură, pe când, dimpotrivă, repartiția produselor este dată de la sine o dată cu această repartizare, care constituie din capul locului un moment al producției. Urmărind să sesizeze producția modernă în structura ei socială bine determinată, Ricardo, care este prin excelență economistul producției, consideră tocmai de aceea că nu producția, ci repartiția constituie obiectul propriu-zis al economiei politice moderne. Aici se vede o dată în plus cât de mărginiți sînt economiștii care prezintă producția drept un adevăr etern, exilind totodată istoria în sfera repartiției.

Problema raportului dintre această repartiție și producția determinată de ea este, evident, o problemă care ține de domeniul producției. Dacă se va spune că, deoarece producția trebuie să pornească de la o anumită repartizare a uneltelor de producție, cel puțin în acest sens repartiția precede producția și constituie o premisă a ei, răspunsul la această obiecție este că producția își are într-adevăr condițiile și premisele ei, care însă constituie momente ale ei. Acestea din urmă pot apărea inițial ca momente naturale. Prin însuși procesul de producție, ele se transformă din momente naturale în momente istorice și, dacă pentru o perioadă ele apar ca premise naturale ale producției, pentru o altă perioadă ele au fost rezultatul istoric al producției. În cadrul producției ele se schimbă neconținut. De exemplu, folosirea mașinilor a modificat atît repartiția uneltelor de producție, cît și pe aceea a produselor. Marea proprietate funciară modernă este ea însăși rezultatul comerțului modern și al industriei moderne, ca și al aplicării acesteia din urmă în domeniul agriculturii.

Toate problemele schițate mai sus se reduc, în ultimă analiză, la influența pe care o au asupra producției condițiile istorice generale și la raportul dintre producție și dezvoltarea istorică în general. Este o problemă care ține, evident, de examinarea și analizarea producției propriu-zise.

[M—12] Dar, în forma banală în care au fost puse mai sus, problemele pot căpăta un răspuns tot atît de concis. În toate cazurile de cucerire pot exista trei posibilități. Poporul cuceritor impune poporului cucerit propriul său mod de producție (de pildă

englezii în secolul acesta în Irlanda și, în parte, în India); sau menține vechiul mod de producție și se mulțumește cu un tribut (de pildă turcii și romanii); sau se produce o interacțiune din care ia naștere un nou mod de producție, o sinteză (ca în cazul cuceririlor germanice în unele țări). În toate cazurile, determinant pentru repartiția nouă care se statornicește este modul de producție, fie cel al poporului cuceritor, fie cel al poporului cucerit, fie cel rezultat din îmbinarea ambelor moduri de producție. Deși această repartiție apare ca o premisă pentru noua perioadă de producție, în realitate însă este ea însăși un produs al producției, și nu numai al producției istorice în general, ci al unei producții istorice bine determinate.

Mongolii, de pildă, prădând Rusia, au procedat în conformitate cu interesele producției lor — păstoritul, pentru care existența unor mari întinderi nelocuite constituie o condiție principală. Barbarilor germani, pentru care agricultura bazată pe munca șerbilor era modul de producție tradițional, la fel ca și viața izolată la țară, le-a fost cu atât mai ușor să supună acestor condiții provinciile romane, cu cât concentrarea proprietății funciare care avusese loc acolo răsturnase deja cu desăvârșire vechile relații din agricultură.

Se spune adesea că în anumite perioade oamenii au trăit exclusiv din jaf. Dar pentru a putea jefui trebuie să existe ceva care să poată fi jefuit, trebuie să existe, așadar, o producție. De altfel, însuși modul de a jefui este determinat de felul producției. De pildă, o stock-jobbing nation* nu poate fi jefuită în același mod ca un popor de păstori.

În persoana sclavului, jaful are drept obiect nemijlocit unealta de producție. În acest caz însă, producția țării în folosul căreia el este răpit trebuie să fie astfel structurată încât să permită folosirea muncii sclavilor, sau (ca în America de Sud etc.) trebuie să fie creat un mod de producție adecvat sclavajului.

Legile pot perpetua un mijloc de producție, de pildă pământul, în mâinile anumitor familii. Aceste legi capătă o semnificație economică numai atunci când marea proprietate funciară este în armonie cu producția socială, ca în Anglia de pildă. În Franța mica agricultură se practica în pofida existenței marii proprietăți funciare; de aceea aceasta din urmă a și fost înlăturată de revoluție. Dar poate fi perpetuată, pe cale legislativă de pildă, parcelarea? În pofida legilor, proprietatea se concentrează din nou. Influența legilor menite să păstreze neschimbate relațiile de

* — națiune în cadrul căreia se practică speculații de bursă. -- Nota trad.

repartiție și efectul pe care ele îl au pe această cale asupra producției urmează să fie analizate aparte.

c) În sfârșit, schimbul și circulația.
Schimb și producție

[M—13] Circulația propriu-zisă nu este decît un moment determinat al schimbului, sau schimbul considerat în ansamblu.

În măsura în care *schimbul* este doar un moment mijlocitor între producție și repartiția determinată de ea, de o parte, și consum, de alta, iar consumul însuși apare ca un moment al producției, în aceeași măsură și schimbul este evident cuprins în producție ca un moment al ei.

Este clar, în primul rînd, că schimbul de activități și capacități ce se efectuează în cadrul producției ține direct de ea și constituie latura ei esențială. În al doilea rînd, același lucru este valabil și pentru schimbul de produse, în măsura în care acesta constituie un mijloc pentru obținerea produsului finit, destinat consumului nemijlocit. În această măsură, schimbul este un act care ține de sfera producției. În al treilea rînd, prin organizarea sa, așa-numitul exchange* dintre dealers**²¹ este în întregime determinat de producție, ba chiar el însuși este o activitate productivă. Schimbul apare independent de producție și indiferent față de ea numai în ultimul stadiu, cînd produsul e schimbat nemijlocit în vederea consumului. Dar 1) nu există schimb fără diviziunea muncii, fie ea apărută pe cale naturală, fie că este un rezultat al dezvoltării istorice; 2) schimbul privat presupune o producție privată; 3) intensitatea schimbului, ca și extinderea și forma sa sînt determinate de dezvoltarea și structura producției. De exemplu, schimbul dintre oraș și sat, schimbul în cadrul satului, în cadrul orașului etc. Schimbul apare astfel în toate momentele lui fie direct înglobat în producție, fie determinat de ea.

Ajungem, așadar, la concluzia că producția, repartiția, schimbul și consumul nu sînt identice, ci constituie elementele componente ale unui tot unic, reprezintă o diversitate în cadrul unității. Producția împieteează atît asupra ei înseși, considerată în opoziție cu celelalte momente, cît și asupra acestora din urmă. Cu ea reîncepe de fiecare dată procesul. Că schimbul și consumul nu pot avea un rol predominant e de la sine înțeles. Același lucru e valabil și pentru repartiție ca repartiție a produselor. Dar ca repartiție a factorilor producției este ea însăși un moment al

* — schimb. — Nota trad.

** — întreprinzători. — Nota trad.

producției. O anumită producție determină, așadar, un anumit consum, o anumită repartiție, un anumit schimb și anumite raporturi între aceste momente diferite. Firește, sub forma ei unilaterală, producția e, și ea, la rîndul ei, determinată de celelalte momente. De exemplu, cînd piața, adică sfera schimbului, se extinde, crește volumul producției și diversificarea ei. O dată cu modificarea repartiției factorilor producției se modifică și producția; de exemplu, o dată cu concentrarea capitalului, sau cînd se modifică repartizarea populației între oraș și sat etc. În sfîrșit, nevoile consumului determină producția. Între diferitele momente are loc o interacțiune. Acest lucru se întîmplă cu orice tot organic.

3. Metoda economiei politice

[M—14] Cînd examinăm din punctul de vedere al economiei politice o țară dată, începem cu populația ei, cu împărțirea acesteia în clase, cu repartizarea ei între oraș, sat și ocupații maritime, între diferitele ramuri de producție, cu exportul și importul, producția și consumul anual, prețurile mărfurilor etc.

S-ar părea că e just să se înceapă cu ceea ce este real și concret, cu premisele reale, deci, în economia politică de pildă, cu populația, care e baza și subiectul întregului proces de producție social. Dar, privită mai îndeaproape, această metodă se dovedește a fi greșită. Populația este o abstracție dacă lăsăm la o parte, de pildă, clasele din care este alcătuită. La rîndul lor, aceste clase sînt o vorbă goală dacă nu cunoaștem elementele pe care se sprijină ele, de pildă: muncă salariată, capital etc. Acestea din urmă presupun existența schimbului, a diviziunii muncii, a prețurilor etc. Capitalul, de pildă, nu este nimic fără muncă salariată, fără valoare, bani, prețuri etc. Dacă aș începe deci cu populația, mi-aș forma o idee haotică despre întreg, și numai prin determinări din ce în ce mai apropiate aș ajunge pe cale analitică la concepte din ce în ce mai simple; de la concretul reprezentat aș trece la abstracții din ce în ce mai goale, pînă cînd aș ajunge la determinațiile cele mai simple. De aici întregul drum ar trebui refăcut în sens invers, pentru a reveni în cele din urmă iarăși la populație, de data aceasta însă nu ca la o idee haotică despre întreg, ci ca la o bogată totalitate de determinații și relații multiple.

Primul drum e cel pe care economia politică l-a urmat istoricește în perioada ei de apariție. Economiiștii secolului al XVII-lea, de pildă, încep întotdeauna cu totalitatea vie, cu populația,

națiunea, statul, câteva state etc., dar termină întotdeauna prin a desprinde cu ajutorul analizei un număr de relații generale abstracte, determinante, cum sînt : diviziunea muncii, banii, valoarea etc. Îndată ce aceste momente izolate au fost mai mult sau mai puțin fixate și deduse prin abstracție, au început să apară sisteme economice care se ridicau de la simplu — cum ar fi munca, diviziunea muncii, trebuința, valoarea de schimb — la stat, schimburi internaționale și piață mondială.

Această din urmă metodă este, evident, justă din punct de vedere științific. Concretul este concret pentru că reprezintă sinteza mai multor determinații, deci unitatea în diversitate. De aceea în gândire el apare ca un proces de sinteză, ca rezultat, și nu ca punct de plecare, deși el reprezintă punctul de plecare real și deci punctul de plecare al intuiției și al reprezentării. Pe primul drum, reprezentarea completă se volatilizează în determinații abstracte ; pe cel de-al doilea, determinațiile abstracte duc la reproducerea concretului cu ajutorul gândirii.

De aceea Hegel a fost victima unei iluzii concepend realul ca rezultat al gândirii care se sintetizează, se adîncește în sine și se dezvoltă din sine însăși, pe cînd metoda ridicării de la abstract la concret nu e decît modul în care gândirea își însușește concretul, îl reproduce sub formă de concret spiritual. În nici un caz însă aceasta nu constituie procesul genezei concretului însuși. Într-adevăr, categoria economică cea mai simplă, valoarea de schimb de pildă, presupune o populație — o populație care produce în condiții determinate, precum și [M—15] anumite forme de familie, de obște sau de stat etc. Ea nu poate exista altfel decît ca relație abstractă, unilaterală a unui tot concret viu, deja dat.

În calitate de categorie însă, valoarea de schimb are o existență antediluviană. De aceea în conștiința (și cea filozofică e tocmai o astfel de conștiință) pentru care gândirea conceptivă reprezintă omul real, și deci numai lumea concepută ca atare este realul, mișcarea categoriilor apare ca act de producție real (deși, din păcate, unul care primește un oarecare impuls din afară), al cărui rezultat îl constituie lumea ; și acest lucru — aici avem însă iarăși o tautologie — este just în măsura în care totalitatea concretă, ca totalitate gîndită, ca concret gîndit, este realmente un produs al gândirii, al conceperii ; dar în nici un caz al conceptului care se autogenerează și care reflectează în afara sau deasupra intuiției și reprezentării, ci al prelucrării în concepte a intuiției și a reprezentării. Totalitatea, așa cum apare în minte ca o totalitate gîndită, este un produs al minții care gîn-

dește și care își însușește lumea în singurul mod posibil pentru ea, într-un mod care diferă de însușirea artistică, religioasă, practic-spirituală a acestei lumi. Subiectul real rămîne tot timpul în afara minții, existînd ca ceva de sine stătător atîta timp cît mintea se raportează la el pe plan pur speculativ, pur teoretic. De aceea și în cadrul metodei teoretice, subiectul — societatea — trebuie să fie mereu prezent în reprezentarea noastră ca o premisă.

Dar nu au avut oare aceste categorii simple și o existență de sine stătătoare, istorică sau naturală, anterioară categoriilor mai concrete? Ța dépend*. Hegel, de pildă, procedează just atunci cînd începe filozofia dreptului cu posesiunea, ca cea mai simplă relație juridică a subiectului. Dar nu există nici un fel de posesiune înaintea apariției familiei sau a relațiilor de dominație și de subordonare, care sînt relații mult mai concrete. Ar fi just să se spună, dimpotrivă, că există familii, ginți care cunosc numai *posesiunea*, dar nu și *proprietatea*. Categoria mai simplă în comparație cu proprietatea apare, așadar, ca raport propriu unor simple comunități familiale sau gentilice. Într-o societate mai dezvoltată, ea apare ca relația mai simplă a unui organism dezvoltat. Dar substratul concret a căruia relație o constituie posesiunea este întotdeauna presupus. Ne putem închipui un sălbatic izolat care posedă. Dar în acest caz posesiunea nu este o relație juridică. Nu este adevărat că dezvoltarea istorică a posesiunii a generat familia. Dimpotrivă, posesiunea presupune întotdeauna această „categorie juridică mai concretă”. Este însă ceva adevărat aici, și anume că categoriile simple sînt expresia unor relații în care concretul mai puțin dezvoltat se poate realiza înainte de statornicirea unei relații sau legături mai multilaterale, exprimată mental în categoria mai concretă, în timp ce concretul mai dezvoltat menține categoria mai simplă ca pe o relație subordonată.

Banii pot exista și au existat istoricește înaintea capitalului, înaintea băncilor, înaintea muncii salariate etc. În această privință se poate spune, așadar, că categoria mai simplă poate exprima relațiile dominante ale unui tot mai puțin dezvoltat sau relațiile subordonate ale unui tot mai dezvoltat, adică relații care istoricește au existat mai înainte ca întregul să se fi dezvoltat sub aspectul care este exprimat într-o categorie mai concretă. În acest sens, mersul gîndirii abstracte, care se ridică de la simplu la complex, corespunde procesului [M—16] istoric real.

* — Depinde. — Nota trad.

Pe de altă parte, se poate spune că există forme de societate foarte dezvoltate și totuși istoricește mai puțin maturizate, în care găsim forme economice superioare, cum ar fi, de pildă, cooperarea, diviziunea dezvoltată a muncii etc., dar nu există nici un fel de bani, ca în Peru de pildă²². La fel și în obștile slave banii și schimbul care îi condiționează nu au nici un rol sau au un rol redus în cadrul fiecărei obști în parte, dar în schimb apar la hotarele acestora din urmă, în relațiile cu alte obști; este în genere greșit să se considere că schimbul în cadrul aceleiași obști ar reprezenta elementul constitutiv inițial. Dimpotrivă, inițial el apare mai curînd în relațiile dintre diferitele obști decît în relațiile dintre membrii uneia și aceleiași colectivități. Apoi, deși banii dobîndesc foarte timpuriu un rol multilateral, în antichitate totuși ei apar ca element dominant numai la națiunile unilaterale dezvoltate, la națiunile comerciale. Și chiar în faza cea mai evoluată a antichității, la greci și la romani, dezvoltarea deplină a banilor, dezvoltare care constituie o premisă a societății burgheze moderne, are loc numai în perioada destrămării societății antice. Vedem, așadar, că această categorie foarte simplă se manifestă istoricește cu toată intensitatea numai în stadiile cele mai dezvoltate ale societății, pe cînd înainte ea nu impregna nicidecum toate relațiile economice. În perioada de înflorire a Imperiului roman, de pildă, dările și prestațiile în natură au continuat să stea la baza întregului sistem. În Roma antică relațiile bănești erau pe deplin dezvoltate, la drept vorbind, numai în armată; ele nu au cuprins niciodată întreaga sferă a muncii.

Așadar, deși categoria mai simplă a putut exista istoricește înaintea categoriei mai concrete, totuși în cea mai deplină dezvoltare intensivă și extensivă ea poate să aparțină numai unei forme sociale mai complexe, în timp ce categoria mai concretă era mai deplin dezvoltată în cadrul unei forme sociale mai puțin evaluate.

Munca pare o categorie cît se poate de simplă. Ideea de muncă în acest sens general, ca muncă pur și simplu, este și ea foarte veche. Dar privită din punct de vedere economic în această simplitate a ei, „munca” este o categorie tot atît de modernă ca și relațiile care generează această abstracție simplă. Sistemul monetar, de pildă, consideră încă avuția ca ceva cu totul obiectiv, punînd-o, ca lucru, în exterior, în bani. Față de acest punct de vedere a fost un mare progres atunci cînd sistemul manufacturier sau comercial a deplasat sursa avuției de la obiect la activitatea subiectivă, munca comercială și manufacturieră, deși însăși

această activitate era concepută încă într-un sens limitat, ca activitate producătoare de bani. Spre deosebire de adepții acestui sistem, fiziocrații consideră drept creatoare de avuție numai o anumită formă de muncă, munca în agricultură, iar obiectul însuși nu-l mai văd întruchipat în bani, ci în produs în genere, în rezultatul general al muncii. Dar, în virtutea caracterului limitat al activității, fiziocrații concepeau încă acest produs sub forma sa naturală, ca produs agricol, ca produs al pământului *par excellence*.

[M—17] Un mare progres a fost realizat de Adam Smith atunci când a respins orice determinare a activității creatoare de avuție, reținând munca pur și simplu, nu munca manufacturieră, nici munca comercială sau cea agricolă, ci atît primul fel de muncă, cît și celelalte două. O dată cu generalitatea abstractă a activității creatoare de avuție se recunoaște aici și generalitatea obiectului definit ca avuție; el este produsul în general, sau și munca în general, concepută însă ca muncă trecută, materializată. Cît de anevoioasă și de grandioasă a fost această trecere se vede din faptul că însuși Adam Smith revine din cînd în cînd la sistemul fiziocrat. S-ar putea crede că prin aceasta a fost găsită doar expresia abstractă a celei mai simple și mai străvechi relații în care oamenii apar ca producători, indiferent de forma de societate. Asta e just, pe de o parte, dar greșit pe de altă parte.

Indiferența față de un anumit fel de muncă presupune o foarte diversificată totalitate de feluri de muncă reale, dintre care nici unul nu mai este predominant. În felul acesta, abstracțiile cele mai generale nu apar decît în condițiile celei mai variate dezvoltări concrete, cînd unul și același lucru este comun mai multor sau tuturor elementelor. Atunci acel lucru încetează de a mai putea fi gîndit numai într-o formă particulară. Pe de altă parte, această abstracție a muncii în general nu e numai rezultatul mental al unei totalități concrete de feluri de muncă. Indiferența față de un anumit fel de muncă corespunde unei forme de societate în care indivizii trec cu ușurință de la un fel de muncă la altul, iar felul specific al muncii reprezintă pentru ei ceva întîmplător și deci indiferent. Aici munca a devenit nu numai pe planul categoriilor, ci și în realitate un mijloc pentru crearea de avuție în genere și ca determinație a încetat să fie contopită cu individul într-un tot aparte. O asemenea stare de lucruri, dezvoltată la cel mai înalt nivel, întîlnim în cea mai modernă dintre formele existente de societate burgheză: în Statele Unite. Numai acolo abstracția categoriei „muncă”, „muncă

în general", munca fără altă specificare, acest punct de plecare al economiei politice moderne, devine practic adevărată.

De aici rezultă că abstracția cea mai simplă pe care economia politică modernă o pune ca piatră de temelie și care exprimă o relație străveche, valabilă pentru toate formele de societate, apare totuși numai în această abstracție ca fiind practic adevărată în calitate de categorie a societății celei mai moderne. S-ar putea spune că ceea ce în Statele Unite este un produs istoric, și anume această indiferență față de modul de a fi determinat al muncii, apare la ruși, de pildă, ca o înclinație naturală. Dar este o deosebire imensă între cazul unor barbari care pot fi folosiți la orice muncă și cazul unor oameni civilizați care se adaptează singuri la orice muncă. În plus, la ruși, acestei indiferențe față de modul de a fi determinat al muncii îi corespunde în practică faptul că oamenii sînt în mod tradițional legați de o anumită muncă bine determinată, de la care sînt smulși numai în urma unor influențe exterioare.

[M—18] Acest exemplu cu munca demonstrează în chip grăitor că pînă și cele mai abstracte categorii — deși tocmai datorită caracterului lor abstract sînt valabile pentru toate epocile — reprezintă totuși în aceeași măsură, tocmai în virtutea modului de a fi determinat al acestui caracter abstract, produsul unor condiții istorice și posedă valabilitate deplină numai pentru aceste condiții și în cadrul lor.

Societatea burgheză reprezintă cea mai dezvoltată și mai diversificată organizare istorică a producției. De aceea categoriile care exprimă relațiile acestei societăți, înțelegerea structurii ei oferă totodată posibilitatea de a cunoaște structura și relațiile de producție ale tuturor formelor sociale dispărute din ale căror sfărîmături și elemente s-a construit ea. Unele din aceste vestigii nedepășite încă continuă să vegezeze în cadrul societății burgheze, în timp ce elementele care înainte existaseră doar în germene s-au dezvoltat în toată semnificația lor etc. Anatomia omului ne oferă o cheie pentru înțelegerea anatomiei maimuței. Dimpotrivă, la speciile animale inferioare, germeții unor elemente superioare pot fi înțeleși numai în cazul cînd înseși aceste elemente superioare sînt deja cunoscute. Economia burgheză ne oferă astfel cheia pentru înțelegerea economiei antice etc., dar nicidecum în maniera proprie economiștilor, care șterg toate deosebirile istorice și care văd în toate formele de societate numai formele burgheze. Dijma, zeciuiala etc. pot fi înțelese dacă cunoaștem renta funciară, dar nu trebuie să le identificăm cu aceasta din urmă.

Apoi, deoarece însăși societatea burgheză nu este decît o formă antagonică de dezvoltare, relațiile unor formațiuni anterioare se întîlnesc în ea adesea doar într-o formă complet degenerată sau chiar caricaturală, cum este cazul, de pildă, cu proprietatea în obște. Prin urmare, dacă este just să se spună că categoriile economiei burgheze conțin o doză de adevăr pentru toate celelalte forme de societate, lucrul acesta trebuie înțeles numai cum grano salis*. Ele le pot conține pe acestea din urmă într-o formă dezvoltată, într-o formă degenerată sau caricaturală etc., dar întotdeauna într-o formă esențialmente modificată. Aș-numita dezvoltare istorică se sprijină în genere pe faptul că forma nouă vede în cele anterioare niște trepte care duc spre ea, și deoarece numai arareori și numai în condiții bine determinate forma nouă este capabilă de autocritică — nu vorbim, firește, de acele perioade istorice care se apreciază singure ca perioade de decadentă —, ea le înțelege întotdeauna într-o manieră unilaterală. Religia creștină a putut contribui la înțelegerea obiectivă a mitologiilor anterioare numai atunci cînd autocritica ei a fost pînă la un anumit punct, *δυναμις* **, ca să zicem așa, gata elaborată. Tot așa economia politică burgheză a ajuns să înțeleagă economia feudală, antică, orientală abia atunci cînd a început autocritica societății burgheze. În măsura în care economia politică burgheză nu se identifică în întregime, într-o manieră mitologică, cu economia trecutului, critica făcută de ea societății anterioare, anume celei feudale, cu care mai avea de luptat în mod nemijlocit, se aseamnă cu aceea pe care creștinismul o făcuse păgînismului, sau protestantismul catolicismului.

[M—19] Ca și în orice știință istorică, socială, la examinarea mișcării progresive a categoriilor economice trebuie să avem întotdeauna în vedere că — atît în realitate cît și în minte — subiectul — în cazul de față societatea burgheză modernă — este dat și că, în virtutea acestui fapt, categoriile exprimă forme de existență, condiții de existență, adesea numai diferite aspecte ale acestei societăți determinate, ale acestui subiect, și că de aceea *nici pentru știință* societatea nicidecum nu începe să existe abia în momentul cînd pentru prima oară se vorbește despre ea *ca atare*. Acest considerent trebuie reținut, pentru că ne oferă din capul locului o indicație hotărîtoare cu privire la structura obiectului.

Nimic nu pare mai firesc, de pildă, decît să începi cu renta funciară, cu proprietatea funciară, pentru că este legată de pămînt,

* — aici : cu anumite rezerve. — *Nota trad.*

** — potențial. — *Nota trad.*

acest izvor al oricărei producții și al oricărei existențe, precum și de agricultură, această formă inițială a producției în toate societățile cît de cît trainic încheiate. Dar nimic n-ar fi mai greșit decît un asemenea mod de a proceda. În fiecare formă de societate există o anumită producție care determină locul și influența tuturor celorlalte producții și ale cărei relații, în consecință, de asemenea determină locul și influența tuturor celorlalte relații. E ca o iluminatie generală în care se topesc toate celelalte culori și care le modifică în ceea ce au ele particular. Este ca un eter deosebit care determină greutatea specifică a tot ce există în el.

Să luăm, de pildă, popoarele de păstori (popoarele care se ocupă exclusiv cu vînatul și cu pescuitul se află dincolo de punctul de la care începe dezvoltarea reală). La aceste popoare se întîlnește în mod sporadic o anumită formă de agricultură; prin aceasta este determinată proprietatea funciară. Ea este colectivă și-și păstrează această formă într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcție de măsura mai mare sau mai mică în care aceste popoare își mai păstrează tradițiile; de pildă, proprietatea în obște la slavi. La popoarele cu agricultură sedentară — și această trecere la viața sedentară reprezintă un mare progres —, la care agricultura predomină ca în societatea antică și în cea feudală, însăși industria, organizarea ei și respectivele forme de proprietate au un caracter mai mult sau mai puțin asemănător cu cel al proprietății funciare; industria sau depinde în întregime de agricultură, ca la vechii romani, sau, ca în evul mediu, transpune la orașe și în relațiile urbane principiile de organizare existente la sate. Pînă și capitalul, în măsura în care nu este vorba de capitalul pur bănesc, a avut în evul mediu, sub forma tradiționalelor unelte meșteșugărești etc., același caracter de proprietate asemănătoare cu cea funciară.

În societatea burgheză lucrurile se prezintă invers. Agricultura devine tot mai mult doar una dintre ramurile industriei și este în întregime dominată de capital. La fel și cu renta funciară. În toate formele de societate în care domnește proprietatea funciară continuă să fie preponderente relațiile determinate de natură. Dar în formele de societate în care domnește capitalul precumpănește elementul creat de societate, de istorie. Renta funciară nu poate fi înțeleasă fără capital, dar capitalul poate fi foarte bine înțeles fără renta funciară. Capitalul este atotdominanta putere economică a societății burgheze. El trebuie să constituie atît punctul de plecare cît și punctul final, și trebuie examinat înainte de proprietatea funciară. După ce atît capitalul cît și proprietatea funciară vor

fi analizate fiecare în parte, va trebui cercetată și corelația dintre ele.

[M—20] Ar fi deci ircularizabil și greșit să expunem categoriile economice în ordinea în care au avut istoricește un rol hotărîtor. Dimpotrivă, succesiunea lor este determinată de raportul care există între ele în societatea burgheză modernă și care este diametral opus celui care apare ca raport natural al lor sau care corespunde succesiunii dezvoltării istorice. Nu este vorba aici de locul pe care relațiile economice îl ocupă istoricește în succesiunea diferitelor forme de societate. Cu atît mai puțin poate fi vorba de succesiunea lor „în idee” (*Proudhon*^{22a}), în această reprezentare denaturată despre procesul istoric. Ceea ce ne preocupă aici este locul pe care-l ocupă ele în structura societății burgheze moderne.

Forma pură (modul abstract de a fi determinat) în care apar în lumea antică popoarele de negustori — fenicienii, cartaginezii — se datorește tocmai precumpănirii popoarelor de agricultori. Capitalul sub formă de capital comercial sau de capital bănesc apare tocmai în această abstracție acolo unde capitalul nu este încă elementul dominant al societății. Lombarzii și evreii au deținut o poziție identică față de societățile de agricultori în evul mediu.

Un alt exemplu care ilustrează locul diferit pe care aceleași categorii îl ocupă pe diferite trepte ale dezvoltării sociale este următorul: una din ultimele forme ale societății burgheze — joint-stock companies * — apare și la începuturile ei sub forma marilor societăți comerciale privilegiate și investite cu drepturi de monopol.

Însăși noțiunea de avuție a națiunii apare vag conturată la economiștii din secolul al XVII-lea, iar în parte continuă să subziste și la cei din secolul al XVIII-lea, în sensul că avuția se creează numai pentru stat și că puterea lui este în funcție de această avuție. Aceasta era acea formă încă inconștient ipocrită în care avuția însăși și producerea ei erau proclamate ca scop al statelor moderne, iar acestea din urmă erau considerate doar ca mijloc pentru producere de avuție.

Este evident că expunerea trebuie structurată în felul următor:

1) Determinațiile abstracte generale, care de aceea sînt mai mult sau mai puțin inerente tuturor formelor sociale, dar în sensul specificat mai sus. 2) Categoriile care alcătuiesc structura internă a societății burgheze și pe care se sprijină clasele fundamentale. Capital, muncă salariată, proprietate funciară. Raporturile dintre

* — societățile pe acțiuni. — *Nota trad.*

ele. Oraşul şi satul. Cele trei mari clase sociale. Schimbul dintre ele. Circulaţia. Creditul (privat). 3) Statul ca expresie concentrată a societăţii burgheze. Statul considerat în raport cu el însuşi. Clasele „neproductive”. Impozitele. Datoria publică. Creditul public. Populaţia. Coloniile. Emigraţia. 4) Relaţii de producţie internaţionale. Diviziunea internaţională a muncii. Schimburile internaţionale. Exportul şi importul. Cursul schimbului. 5) Piaţa mondială şi crizele.

4. *Producţie. Mijloace de producţie şi relaţii de producţie.*

Relaţii de producţie şi relaţii de schimb.

*Forme de stat şi forme de conştiinţă în legătura lor
cu relaţiile de producţie şi relaţiile de schimb.*

Relaţii juridice. Relaţii familiale

[M—21] Însemnări cu privire la punctele care urmează a fi menţionate aici şi care nu trebuie uitate.

1) *Războiul* a generat înaintea păcii forme mai dezvoltate; modul în care anumite relaţii economice, cum ar fi munca salariată, folosirea maşinilor etc., s-au dezvoltat datorită războiului şi în cadrul armatelor etc. înainte de a se fi dezvoltat în sinul societăţii civile. Raportul dintre forţele de producţie şi relaţiile de schimb apare şi el deosebit de clar în armată.

2) *Raportul dintre istoriografia idealistă de pînă acum şi cea realistă. În special așa-zisa istorie a culturii*, care este în întregime o istorie a religiilor şi statelor. (În treacăt se poate spune cîte ceva despre diferitele moduri în care s-a scris pînă acum istoria. Istoriografia așa-zis obiectivă. Istoriografia subiectivă (a moralei etc.). Istoriografia filozofică.)

3) *Relaţii de producţie secundare şi terţiare*, în general derivate, transpuse, nu originare. Rolul pe care îl au aici relaţiile internaţionale.

4) *Reproşuri în ceea ce priveşte materialismul unei asemenea concepţii: raportul dintre el şi materialismul naturalist.*

5) *Dialectica conceptelor forţe de producţie (mijloace de producţie) şi relaţii de producţie*; o dialectică ale cărei limite trebuie precizate şi care nu suprimă deosebirile reale.

6) *Raportul inegal dintre dezvoltarea producţiei materiale şi a celei artistice, de pildă. În general conceptul de progres nu trebuie luat în accepţia abstractă curentă. În ceea ce priveşte arta modernă etc., această disproporţie nu este încă atît de importantă şi nici atît de greu de sesizat ca cea din sfera relaţiilor sociale practice. De pildă, starea învăţămîntului în Statele Unite în com-*

parație cu cea din Europa. Dar punctul cu adevărat dificil care trebuie lămurit aici este următorul: în ce fel relațiile de producție ca relații juridice încep să se dezvolte inegal. Așa, de exemplu, raportul dintre dreptul privat roman (în dreptul penal și [în general] în dreptul public aceasta se întâmplă într-o măsură mai mică) și producția modernă.

7) *Această accepție* apare ca dezvoltare necesară. Dar este legitimă și întâmplarea. În ce sens. (Printre altele e legitimă și libertatea.) (Influența mijloacelor de comunicație. Istoria universală nu a existat întotdeauna; istoria ca istorie universală este un rezultat.)*

8) *Punctul de plecare îl constituie, firește, determinarea naturală; subiectiv și obiectiv. Triburi, rase etc.*

1) ²³ În ceea ce privește arta, se știe că anumite epoci de înflorire a acesteia nu concordă cîtusi de puțin cu dezvoltarea generală a societății și deci nici cu dezvoltarea bazei ei materiale, care constituie oarecum scheletul organizării ei. De exemplu, grecii în comparație cu popoarele moderne, sau chiar Shakespeare. Cu privire la unele forme de artă, cum ar fi epopeea, de pildă, este recunoscut chiar că, de îndată ce începe producția de artă propriu-zisă, ele nu mai pot fi create niciodată în forma lor clasică, care a făcut epocă în istoria omenirii; că, așadar, în domeniul artei anumite forme importante ale acesteia nu sînt posibile decît pe o treaptă inferioară a dezvoltării artelor. Dacă în sfera artei acest lucru se întâmplă în ceea ce privește raportul dintre diferitele ei genuri, este cu atît mai puțin cazul și ne mirăm că același fenomen are loc în raportul dintre întregul domeniu al artei și dezvoltarea generală a societății. Dificultatea constă doar în formularea generală a acestor contradicții. Definirea specificului lor înseamnă totodată și explicarea lor.

[M—22] Să luăm, de pildă, raportul dintre arta greacă și contemporaneitate, dintre Shakespeare și perioada actuală. Se știe că mitologia greacă a constituit nu numai arsenalul artei grecești, ci și terenul pe care s-a dezvoltat ea. Dar în epoca selfactoarelor, a căilor ferate, a locomotivei și a telegrafului electric mai este oare posibilă acea concepție despre natură și despre relațiile sociale care stă la baza imaginației și deci a [mitologiei] grecești? Ce este Vulcan în comparație cu Roberts & Co. ²⁴, Iupiter ²⁵ în comparație cu paratrăsnetul și Hermes în comparație cu Credit mobilier ²⁶? Orice mitologie biruie, supune și modelează forțele naturii în imaginație și cu ajutorul imaginației; ea dispune deci o dată cu începerea dominației reale a omului asupra forțelor na-

* Marx se referă, probabil, la istorie în această accepție a ei. — Nota red.

turii. Ce mai rămâne din Fama în condiții când există Printing House Square²⁷? Arta greacă presupune mitologia greacă, adică natura și formele sociale deja prelucrate de fantezia poporului într-o manieră inconștient artistică. Acesta este materialul ei. Dar nu orice mitologie, adică nu orice prelucrare inconștient artistică a naturii (prin natură se înțelege aici tot ce există obiectiv, deci și societatea) îi poate servi drept premisă. Mitologia egipteană n-ar fi putut constitui niciodată un teren propice pentru arta greacă, nu ar fi putut fi niciodată leagănul ei. În orice caz însă trebuie să fie o mitologie. Prin urmare, în nici un caz o dezvoltare socială care să excludă orice atitudine mitologică față de natură, orice mitizare a ei, și care să ceară, așadar, artistului o imaginație independentă de mitologie.

Pe de altă parte, este oare posibil Ahile în epoca prafului de pușcă și a glonțului? Sau este oare în genere posibilă „Iliada” alături de presa de tipărit și cu atât mai mult alături de mașina tipografică? Nu dispar oare în mod necesar rapsodul și muza, deci premisele necesare ale poeziei epice, o dată cu apariția tiparului?

Dificultatea însă nu este aceea de a înțelege că arta și epopeea greacă sînt legate de anumite forme de dezvoltare socială, ci de a ne explica faptul că ele ne procură încă și astăzi o desfătare artistică și că într-o anumită privință servesc ca normă și model inegalabil.

Un bărbat nu poate redeveni copil fără a da în mintea copiilor. Dar nu-l bucură oare naivitatea copilului și nu trebuie el oare să tindă să reproducă pe o treaptă mai înaltă adevărata sa esență? Oare în natura copiilor din fiecare epocă nu reinvie propriul ei caracter în toată naturalețea lui? Și de ce oare copilăria istorică a omenirii, acolo unde a decurs în formele cele mai frumoase, să nu aibă pentru noi un farmec veșnic, ca o treaptă care nu se va mai întoarce niciodată? Există copii rău crescuți și copii precoci. Multe popoare antice fac parte din această categorie. Copii normali au fost grecii. Farmecul pe care-l are pentru noi arta lor nu este în contradicție cu treapta socială nedezvoltată pe care a crescut ea. Dimpotrivă, el este un rezultat al acestei trepte și este indisolubil legat de faptul că condițiile sociale neevolute în care s-a născut arta lor și care singure i-au putut da naștere nu se mai pot repeta niciodată.

Scris la sfîrșitul lunii august 1857
Publicat pentru prima oară în revista
„Die Neue Zeit”, Bd. I, nr. 23—25,
1902—1903

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germană

CRITICA ECONOMIEI POLITICE

(Ciornă scrisă în 1857—1858) ²⁸

[Prima jumătate a manuscrisului]

Scris în septembrie 1857—mai 1858
Publicat în întregime de I.M.L.,
Moscova, în limba originalului,
pentru prima oară în 1939,
sub titlul „Grundrisse der Kritik
der politischen Oekonomie (Rohentwurf)
1857—1858“

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germană

II. Capitolul despre bani

[A] Inconsistența concepției proudhoniste a „banilor-muncă”.
Banii ca rezultat necesar al dezvoltării formei-marfă
a produsului]

[1] *Neînțelegerea de către proudhoniști
a legăturii interne dintre producție, repartiție
și circulație și a rolului precumpănitor
al relațiilor de producție].*

[a] Iluziile proudhonistului Darimon:
identificarea eronată a circulației banilor
cu creditul și exagerarea rolului băncilor
în reglarea pieței financiare].

[I—1] „Tot răul provine de la predominanța pe care ne încăpăținăm s-o asigurăm în continuare metalelor nobile în sfera circulației și a schimbului” (*Alfred Darimon. De la Réforme des Banques. Paris, 1856, p. 1—2*).

Darimon începe cu măsurile adoptate de Banca Franței în octombrie 1855 pentru a pune capăt scăderii tot mai accentuate a disponibilului ei (p. 2). El își propune să ne arate într-un tabel statistic cum a evoluat situația acestei bănci în cursul celor șase luni care au precedat măsurile din octombrie. În acest scop el compară rezerva ei metalică în lingouri în cursul fiecăreia din aceste șase luni cu „fluctuațiile portofoliului”, adică cu masa operațiilor de scont efectuate de bancă (cu masa efectelor de comerț, a *cambiilor* aflate în portofoliul ei). Cifra care exprimă valoarea hîrtilor de valoare deținute de bancă „reprezintă”, după părerea lui Darimon,

„nevoia mai mare sau mai mică pe care o avea publicul de a recurge la serviciile ei, sau, ceea ce revine la același lucru, nevoile circulației” (p. 2).

Ceea ce revine la același lucru? Nicidecum! Dacă masa *cambiilor* prezentate la scont ar fi identică cu „nevoile circulației”, ale *circulației monetare* propriu-zise, circulația bancnotelor ar fi determinată de masa *cambiilor* scontate. Se știe însă că, în medie, această mișcare nu numai că nu este paralelă, ci adesea se desfășoară în direcție opusă. Masa *cambiilor* scontate și fluctuațiile ei exprimă nevoile creditului, în timp ce masa banilor aflați în circulație este determinată de cu totul alte influențe. Pentru a

putea trage unele concluzii cu privire la circulație, Darimon ar fi trebuit mai întâi de toate să introducă, alături de rubricile „rezerva metalică în lingouri” și „cambii scontate”, și o rubrică referitoare la suma bancnotelor aflate în circulație.

Într-adevăr, pentru a putea vorbi despre nevoile circulației, trebuie să constați mai întâi care sînt fluctuațiile ei reale. Omite-rea acestei verigi indispensabile comparației trădează îndată o superficialitate de diletant și confundarea deliberată a nevoilor creditului cu cele ale circulației monetare, confundare pe care se sprijină în fond întregul secret al înțelepciunii proudhoniste. (E ca și cum s-ar întocmi tabele de mortalitate în care ar figura de o parte morbiditatea, de alta decesele, dar nașterile ar fi omise.)

Cele două rubrici (vezi p. 3) date de Darimon, cea a rezervei metalice a băncii în perioada aprilie—septembrie, de o parte, și cea a dinamicii portofoliului ei, de alta, nu exprimă decît faptul tautologic, care nu necesită nici o ilustrare statistică, că, pe măsură ce băncii i se prezentau cambii în scopul de a se obține de la ea metal, portofoliul ei se umplea cu cambii, iar subsolurile ei se goleau de metal. Și nici măcar această tautologie, pe care Darimon vrea s-o demonstreze cu tabelul său, nu este clar exprimată. Tabelul arată, dimpotrivă, că de la 12 aprilie pînă la 13 septembrie 1855 rezerva metalică a băncii a scăzut cu aproximativ 144 000 000 de franci, în timp ce efectele de portofoliu au crescut cu aproximativ 108 000 000 *. Diminuarea rezervei metalice în lingouri depășește deci cu 36 000 000 creșterea efectelor comerciale scontate. Identitatea celor două mișcări este contrazisă de acest rezultat de ansamblu al evoluției pe timp de cinci luni.

O confruntare mai amănunțită a cifrelor ne dezvăluie și alte nepotriviri :

Rezerva metalică a băncii		Efecte scontate de bancă	
12 aprilie :	432 614 798 fr.	12 aprilie :	322 904 314 fr.
10 mai :	420 914 029 fr.	10 mai :	310 744 926 fr.

Cu alte cuvinte, de la 12 aprilie pînă la 10 mai, rezerva metalică scade cu 11 700 769 fr., în timp ce totalul efectelor de portofoliu scade cu 12 159 388 fr., ceea ce înseamnă că diminuarea totalului efectelor de portofoliu depășește cu aproximativ o jumătate de milion (458 619 fr.) diminuarea rezervei metalice. Același fenomen,

* La Darimon figurează greșit 101 000 000 în loc de 108 000 000. — Nota red.

Fairbank Report Oct. 1892.

Bosby. ch. XIX

Agnew's (Population) 1898

Trust VII (Political Economy of (24))

Lothe On Cash Get. II 24-51.

London. 4. Army. with.

Reports of Children's Employment Com. 1899.

Smith, 101 City Road. W. D. 1898. The correlation of Physical Forces.

Oliver Shaw. (P. D. E. 1891)

Charles Murray

Estlin (John) Thoughts on a few subjects of Pol. Econ. Lond. 1859.

L. G. Courcelle de Saligny. Essai sur la Théorie et la Pratique de l'Économie Politique. Paris. 1858.

Rev. Richard Jones. Labour's Income. 1859.

W. A. Atkinson. Principles of Political Economy. 1858.

Max Cillloch. Statistics of Employment in Great Britain 1859.

Barthelmy. 1891.

Libby. D. Making. W. D. 1891.

Coperta caietului al VII-lea al manuscrisului
„Critica economiei politice”

dar în proporții cu adevărat uimitoare, se constată atunci când comparăm cifrele pe mai cu cele pe iunie :

Rezerva metalică a băncii		Efecte scontate de bancă	
10 mai :	420 914 029 fr.	10 mai :	310 744 926 fr.
14 iunie :	407 769 813 fr.	14 iunie :	310 369 439 fr.

[I—2] De la 10 mai la 14 iunie, rezerva metalică a scăzut deci cu 13 144 216 fr. Au crescut oare în aceeași măsură efectele de portofoliu ? Dimpotrivă, ele au scăzut cu 375 487 fr. în același interval de timp. Aici nu mai este vorba deci numai de un decalaj cantitativ între scăderea rezervei metalice, de o parte, și creșterea efectelor de portofoliu, de alta. Raportul invers dintre cele două mișcări a dispărut : o scădere enormă de o parte este însoțită de o scădere relativ slabă de cealaltă parte.

Rezerva metalică a băncii		Efecte scontate de bancă	
14 iunie :	407 769 813 fr.	14 iunie :	310 369 439 fr.
12 iulie :	314 629 614 fr.	12 iulie :	381 699 257 fr.

Din compararea cifrelor pe iunie cu cele din iulie reiese o scădere a rezervei metalice cu 93 140 199 fr. și o creștere a efectelor de portofoliu cu 71 329 818 fr., ceea ce înseamnă că diminuarea rezervei metalice depășește cu 21 810 381 fr. creșterea portofoliului.

Rezerva metalică a băncii		Efecte scontate de bancă	
12 iulie :	314 629 614 fr.	12 iulie :	381 699 257 fr.
9 august :	338 784 444 fr.	9 august :	458 689 605 fr.

Aici constatăm o creștere de ambele părți : rezerva metalică crește cu 24 154 830 fr., iar portofoliul înregistrează o creștere mult mai mare, sporind cu 76 990 348 fr.

Rezerva metalică a băncii		Efecte scontate de bancă	
9 august :	338 784 444 fr.	9 august :	458 689 605 fr.
13 septembrie :	288 645 334 fr.	13 septembrie :	431 390 563 fr.

Scăderea rezervei metalice cu 50 139 110 fr. este însoțită aici de o scădere a efectelor de portofoliu cu 27 299 042 fr. (În decembrie 1855, în pofida măsurilor restrictive luate de Banca Franței, disponibilul ei a înregistrat iarăși o scădere de 24 000 000.)

Sosul bun la gînsac e bun și la gîscă. Concluziile ce se desprind din compararea succesivă a cifrelor pe fiecare din cele șase luni posedă același grad de certitudine ca și adevărurile pe care d-l Darimon le-a dedus din compararea cifrelor pe prima și pe ultima lună. Și ce reiese din această comparație ? Reies adevăruri care se anulează reciproc. O dată se constată o creștere a porto-

foliului, în timp ce rezerva metalică scade, dar scăderea acesteia din urmă depășește creșterea celui dintii (iunie—iulie). În trei cazuri scăderea rezervei metalice este însoțită de o scădere a portofoliului, dar în două din ele scăderea acestuia din urmă nu acoperă scăderea celei dintii (mai—iunie și august—septembrie), iar o dată o depășește (aprilie—mai) : în sfârșit, o dată se înregistrează o creștere a rezervei metalice și o creștere a portofoliului, dar în așa fel, încît prima nu o acoperă pe cea de-a doua (iulie—august).

Scădere de o parte, creștere de alta ; scădere de ambele părți, creștere de ambele părți ; deci tot ce vroți, dar nu o lege stabilă și nu — mai cu seamă — o proporționalitate inversă ; n-avem nici măcar o interacțiune, deoarece scăderea portofoliului nu poate fi cauza scăderii rezervei metalice, după cum nici creșterea portofoliului nu poate provoca o creștere a rezervei metalice. Proporționalitatea inversă și interacțiunea nu se constată nici din compararea izolată a primei și ultimei luni, pe care o face Darimon. Cînd creșterea portofoliului cu 108 000 000 de franci nu acoperă scăderea rezervei metalice (cu 144 000 000), nu este exclusă posibilitatea unei legături cauzale între creștere de o parte [1—3] și scădere de alta. În loc de a da un răspuns, ilustrarea statistică n-a făcut decît să ridice o mulțime de probleme care se bat cap în cap. În loc de o enigmă, avem o sumedenie.

Aceste enigme ar fi dispărut dacă la rubricile sale privind rezerva metalică și portofoliul (efectelor scontate) d-l Darimon ar fi adăugat și rubrici cu privire la „circulația bancnotelor“ și la „depozite“. Dacă scăderea rezervei metalice ar fi fost mai mică decît creșterea portofoliului [dacă o asemenea scădere ar fi avut loc], aceasta s-ar fi putut explica prin creșterea concomitentă a depozitelor de metal nobil sau prin aceea că o parte din bancnotele obținute prin scont n-au fost schimbate pe metal, ci au rămas în circulație, sau, în sfârșit, prin aceea că, fără a spori circulația, ele se reîntorc imediat sub formă de depozite sau servesc la plata unor cambii ajunse la scadență. O scădere a rezervei metalice care e însoțită de o scădere mai mică a portofoliului s-ar fi explicat prin retrageri de depozite de la bancă sau prin faptul că s-au prezentat bancnote spre a fi schimbate pe metal, și în felul acesta operațiile ei de scont au fost prejudiciate de către proprietarii depozitelor retrase sau ai bancnotelor schimbate pe metal. În sfârșit, o scădere mai mică a rezervei metalice însoțită de o scădere și mai mică a portofoliului s-ar fi explicat prin aceleași cauze (facem cu totul abstracție de scurgerea metalului în interiorul țării pentru înlocuirea monedelor de argint, deoarece în expunerea sa Darimon n-o ia în considerație).

Dar aceste rubrici, care s-ar fi explicat astfel una pe alta, ar fi dovedit de asemenea lucruri pe care Darimon nu ținea de loc să le dovedească, și anume că satisfacerea nevoilor crescînde ale comerțului nu implică neapărat din partea băncii o sporire a volumului bancnotelor aflate în circulație, că reducerea sau sporirea acestei circulații nu corespunde reducerii sau sporirii rezervei ei metalice, că banca nu controlează masa mijloacelor de circulație etc. — adică numai lucruri care nu-i convin d-lui Darimon. Grăbit să formuleze ideea preconcepută că există opoziție între temelia metalică a băncii, reprezentată prin rezerva ei metalică, și nevoile circulației, reprezentate, după părerea lui, prin portofoliu, el smulge din contextul lor necesar două rubrici, care astfel izolate devin complet lipsite de sens sau, cel mult, pledează împotriva ideii susținute de el. Am insistat asupra acestui fapt pentru a arăta cu ajutorul unui exemplu concret ce valoare au ilustrațiile statistice și pozitive aduse de proudhoniști în sprijinul tezilor lor. Faptele economice în loc să confirme teoriile lor, dovedesc incapacitatea proudhoniștilor de a stăpîni materialul factual și de a putea opera cu el. Maniera lor de a jongla cu faptele arată, dimpotrivă, geneza abstracțiilor lor teoretice.

Dar să vedem ce mai spune Darimon.

Cînd Banca Franței a constatat că rezerva ei metalică a scăzut cu 144 000 000 în timp ce portofoliul ei a crescut cu 101 000 000, ea a adoptat, la 4 și la 18 octombrie 1855, măsuri pentru apărarea subsolului ei împotriva portofoliului ei. Ea a ridicat succesiv taxa de scont de la 4% la 5% și de la 5% la 6%, și a redus de la 90 la 75 de zile termenele de plată ale cambiilor prezentate la scont. Cu alte cuvinte, ea a îngreuiat condițiile în care pune la dispoziția comerțului metalul aflat în posesia ei. Ce dovedește aceasta ?

„Aceasta dovedește — spune Darimon — că o bancă organizată potrivit principiilor actuale, adică bazată pe predominarea aurului și argintului, încetează să stea la dispoziția publicului tocmai atunci cînd el are mai multă nevoie de serviciile ei”.

A avut d-l Darimon nevoie de aceste cifre pentru a demonstra că oferta își scumpește serviciile în aceeași măsură în care cerea i le solicită (și o depășește) ? Și oare domnii care alcătuiesc «publicul» băncii nu practică și ei aceeași «plăcută obișnuință de a trăi..» ?²⁹ Oare filantropii comercianți de cereale, care prezentau băncii cambiile lor spre a obține bancnote, cu scopul de a schimba apoi pe aurul băncii bancnotele obținute, de a schimba aurul băncii pe cereale cumpărate în străinătate, spre a schimba în cele din urmă pe banii publicului francez cerealele aduse din străinătate — oare domnii aceștia au pornit de la ideea că, deoarece

publicul are acum mare nevoie de cereale, este de datoria lor să vindă publicului cereale la prețuri scăzute, sau, dimpotrivă, au dat buzna la bancă pentru a specula urcarea prețurilor la cereale, nevoile publicului și dezechilibrul dintre cerere și ofertă? Consideră d-l Darimon că banca trebuie să constituie o excepție de la această lege economică generală? Quelle idée!*

Dar să admitem că actualul sistem de organizare a băncilor cere ca aurul să fie acumulat în cantități atât de mari, încât mijlocul de cumpărare care în cazul lipsei de cereale ar putea fi folosit în modul cel mai util pentru națiune să fie condamnat să rămână inactiv, și că în genere un capital care ar putea parcurge transformările rentabile [1—4] ale producției să devină baza neproductivă și inertă a circulației. În acest caz ar fi vorba, așadar, de faptul că în actualul sistem de organizare bancară rezerva metalică neproductivă depășește încă minimumul ei necesar, deoarece economisirea aurului și argintului în sfera circulației n-a atins încă limitele îngăduite de legile economice. Ar fi vorba deci de o cantitate mai mare sau mai mică, dar pe aceeași temelie. În felul acesta însă problema este restrinsă și coborâtă de la înălțimea socialistă la platitudinea practicii burgheze, așa cum o găsim în Anglia la majoritatea adversarilor burghezi ai Băncii Angliei. Quelle chute! **

Sau poate că la Darimon nu este vorba de economisirea metalului într-o măsură mai mare sau mai mică prin intermediul bancnotelor și al altor procedee bancare, ci de renunțarea totală la baza metalică? În acest caz însă nu se potrivește de loc nici fabula statistică și nici morala ei. Într-adevăr, dacă, indiferent de condiții, în caz de nevoie banca trebuie să trimită în străinătate metale nobile, ea trebuie mai întâi să le acumuleze; și pentru ca străinătatea să le accepte în schimbul mărfurilor ei, este necesar ca înainte de aceasta ele să-și fi statornicit trainic predominarea.

Cauzele care au pricinuit Băncii Franței pierderile de metal prețios au fost, spune Darimon, recolta proastă și deci necesitatea de a aduce cereale din străinătate. El uită deficitul producției de mătase și necesitatea de a achiziționa cantități masive în China. La cauzele de mai sus el adaugă apoi numeroasele și importante operații efectuate în cursul ultimelor luni ale Expoziției industriale de la Paris³⁰. Și iarăși uită vastele tranzacții și marile operații speculative întreprinse în străinătate de „Crédit mobilier”³¹ și de rivalii lui pentru a demonstra, cum spune Isaac Péreire, că capitalul francez se deosebește de celelalte capitaluri prin același cos-

* — Ce idee! — *Nota trad.*

** — Ce prăbușire! — *Nota trad.*

mopolitism care deosebește limba franceză de celelalte limbi. La aceasta trebuie adăugate cheltuielile neproductive provocate de războiul din răsărit³² : împrumutul de 750 000 000 !

Pe de o parte, așadar, un mare și subit deficit în două dintre cele mai importante ramuri de producție din Franța, iar pe de alta, o neobișnuită utilizare de capitaluri franceze pe piețele străine în investiții care nu procură nici un echivalent imediat și care în parte nu vor acoperi poate niciodată cheltuielile de producție. Pentru a acoperi, pe de o parte, scăderea producției interne prin importuri, iar pe de altă parte creșterea investițiilor industriale în străinătate, era nevoie nu de semne de circulație, care servesc la schimbul de echivalente, ci chiar de echivalente, nu de bani, ci de capital. Scăderea producției franceze în interior n-a fost în orice caz echivalentă cu plasarea de capital francez în străinătate.

Să admitem acum că Banca Franței are o bază metalică și că străinătatea ar fi dispusă să accepte echivalentul sau capitalul francez sub orice formă, și nu numai sub forma specifică de metal nobil. Oare în acest caz banca n-ar fi de asemenea silită să îngreuize condițiile scontului tocmai în momentul când «publicul» are cea mai mare nevoie de serviciile ei ? Bancnotele folosite de bancă pentru scontarea cambiiilor prezentate de acest public nu sînt acum nimic altceva decît cecuri asupra aurului și argintului. În ipoteza noastră însă, ele ar fi cecuri asupra stocului de produse al națiunii și asupra forței ei de muncă direct utilizabile : primul este limitat, iar cea de-a doua ar putea să crească numai în limite foarte precise și în perioade bine determinate. Pe de altă parte, presa de tipărit bani de hirtie este inepuizabilă și funcționează la comandă. În același timp în care recolta proastă de cereale și de mătase au diminuat considerabil averea națională direct susceptibilă de schimb, s-au făcut investiții în întreprinderi miniere, feroviare etc. din străinătate, care au imobilizat această avere direct susceptibilă de schimb într-o formă care nu creează nici un echivalent imediat și o absorb deci pentru moment fără a da ceva în schimb ! Așadar, averea națională direct susceptibilă de schimb, care poate să circule și să fie trimisă în străinătate, s-a redus în mod necesar ! Pe de altă parte, are loc o creștere nelimitată a angajamentelor bancare. Consecința imediată : creșterea prețurilor produselor, materiilor prime și muncii. În același timp se produce o scădere a prețurilor bancnotelor. Banca n-ar reuși să sporească averea națională la un semn al baghetei magice ; ea n-ar face decît să-și deprecieze propriile ei hirtii de valoare printr-o operație

foarte curentă. O dată cu această depreciere s-ar produce o paralizare subită a producției!

Dar nu, exclamă proudhonistul nostru. Noua noastră organizare bancară nu [I—5] s-ar mulțumi cu meritul de a desființa baza metalică, lăsind ca tot restul să rămână așa cum a fost. Ea ar crea condiții de producție și de schimb cu totul noi, intervenind deci în cadrul unor premise cu totul noi. Se știe doar că, la timpul său, crearea actualului sistem bancar a revoluționat condițiile de producție. Fără concentrarea creditului prin intermediul băncilor, fără renta de stat pe care acest nou sistem a creat-o în opoziție cu renta funciară, și deci fără finanțe în opoziție cu proprietatea funciară, fără capitaliști în opoziție cu proprietarii funciari, pe scurt, fără acest nou aparat de circulație ar fi fost oare posibilă marea industrie modernă, întreprinderile pe acțiuni etc., miile de forme de hirtii de valoare aflate în circulație, care sînt atît produse cît și condiții de funcționare ale comerțului și industriei moderne?

Ajungem aici la problema fundamentală, care nu mai are nici o contingentă cu aceea de la care am pornit. În termeni generali, ea se pune astfel: pot fi revoluționate prin modificări în instrumentul de circulație — în organizarea circulației — relațiile de producție existente și relațiile de repartiție ce le corespund? Și mai departe: poate fi realizată o asemenea transformare a circulației fără a se atinge relațiile de producție existente și relațiile sociale care se sprijină pe ele? Dacă este adevărat că la rîndul ei fiecare asemenea transformare a circulației presupune schimbarea celorlalte condiții de producție și o serie de răsturnări sociale, înseamnă că din capul locului cade doctrina acelor care ne propun trucuri în materie de circulație, pe de o parte *pentru* a evita schimbări cu caracter violent, iar pe de alta pentru a face din aceste schimbări nu o premisă a transformării circulației, ci, dimpotrivă, rezultatul ei treptat. E de ajuns să stabilim falsitatea acestei premise fundamentale, ca să demonstrăm că adepții acestei doctrine dau dovadă de o egală neînțelegere a legăturii intime dintre relațiile de producție, de repartiție și de circulație.

Exemplul istoric amintit mai sus nu poate avea, firește, o valoare decisivă, deoarece instituțiile de credit moderne au fost atît efectul cît și cauza concentrării capitalului, ele alcătuiind doar o verigă a acestor concentrări, iar concentrarea avuției poate fi accelerată atît datorită unei insuficiente dezvoltări a circulației (ca în Roma antică), cît și datorită unei înlesniri a acesteia.

Ar mai trebui cercetat apoi, sau, mai bine zis, cercetarea ulterioară ne-ar pune în fața problemei generale dacă diferitele forme civilizate ale banilor — banii de metal, banii de hirtie, banii de

credit, banii-muncă (ultimii ca formă socialistă) — ar putea îndeplini rolul ce li se pretinde, fără a suprima însăși relația de producție pe care ei o exprimă și dacă, pe de altă parte, nu e o pretenție contradictorie în sine ca prin schimbarea formei unei relații să vrei să înlături condițiile ei esențiale? O formă a banilor poate să corespundă mai bine decât alta nevoilor producției sociale pe o treaptă de dezvoltare; o formă a banilor poate să înlătore inconveniente pe care alta nu le poate înlătura. Dar atîta timp cît ele rămîn forme ale banilor și atîta timp cît banii rămîn un raport de producție esențial, nici una din aceste forme nu poate suprima contradicțiile inerente relației pe care o exprimă banii: ea nu poate decât să le reprezinte sub o formă sau alta. Nici una dintre formele de muncă salariată nu poate înlătura racilele sistemului muncii salariate, deși o anumită formă a ei poate înlătura inconvenientele altei forme. O anumită pîrghie poate învinge mai bine decât alta inerția materiei în repaos, dar orice pîrghie se bazează pe principiul inerției materiei.

Această problemă generală a raportului dintre circulație și celelalte relații de producție poate fi pusă, firește, abia la sfîrșit. Suspect e din capul locului faptul că Proudhon și adepții lui nici nu pun în termeni preciși această problemă, ci se mulțumesc să peroreze din cînd în cînd pe tema ei. Ori de cîte ori această problemă e atinsă într-un fel sau altul, va trebui să fim deosebit de atenți.

Din însuși felul în care Darimon abordează problema reiese clar că el identifică întru totul *circulația monetară cu creditul*, ceea ce este greșit din punct de vedere economic. În trecut fie spus, *creditul gratuit* nu este decât o variantă ipocrită, filistină și lașă a formulei „la propriété c'est le vol” *³³. (În loc ca muncitorii să ia capitalul de la capitaliști, se preconizează ca aceștia din urmă să fie constrînși să li-l dea.) Și asupra acestui punct va trebui să revenim.

În ceea ce privește tema studiată, Darimon n-a ajuns decât la constatarea că băncile, care fac operații de credit, ca și negustorii, care fac comerț cu mărfuri, și muncitorii, care își negociază munca, vînd mai scump atunci cînd cererea depășește oferta, adică face ca publicul să beneficieze cu greu de serviciile lor tocmai atunci cînd are mai multă nevoie de ele. Noi am văzut că banca este nevoită să procedeze astfel, indiferent dacă bancnotele emise de ea sînt sau nu convertibile.

* — „proprietatea este un furt”. — Nota trad.

Măsura adoptată de Banca Franței în octombrie 1855 a stîrnit „une immense clameur” * (op. cit., p. 4) și „un grand débat” ** între ea și purtătorii de cuvînt ai publicului. Darimon rezumă sau pretinde a rezuma aceste dezbateri. Noi îl vom urma aici numai din cînd în cînd, deoarece rezumatul său dezvăluie slăbiciunea ambilor adversari, care nu fac decît să sară de la un argument la altul, învîrtindu-se numai în sfera cauzelor exterioare. Fiecare dintre cei doi combatanți își aruncă mereu arma pentru a căuta alta. Ei nu ajung să dea lovituri nu numai pentru că își schimbă neîncetat armele cu care trebuie să lupte, ci și pentru că de îndată ce se întîlnesc pe un teren, îl și părăsesc pentru a trece pe un altul.

(Din 1806 pînă în 1855 taxa de scont în Franța nu a atins niciodată 6% ; în ultimii cincizeci de ani termenul maxim al efectelor comerciale acceptate la scont a fost invariabil de 90 de zile.)

Slăbiciunea argumentelor pe care Darimon le dă întru apărarea băncii precum și falsitatea propriei lui concepții rezultă din următorul pasaj dintr-un [I—6] dialog fictiv.

Adversarul băncii spune :

„Datorită monopolului pe care-l dețineți, dv. sînteți o instituție care distribuie și reglează creditul. Cînd dați dovadă de rigurozitate, scontatorii nu numai că vă iroită, dar mai și exagerează rigorile dv. ... Prin măsurile dv. ați provocat o stagnare în afaceri” (op. cit., p. 5).

Banca răspunde, și chiar pe un ton „umil” :

„Și ce vreți să fac?... Pentru a mă pune la adăpost de străinătate, trebuie să mă pun la adăpost de cei din țară... Înainte de toate trebuie să împiedic scurgerea aurului și argintului, fără de care nu sînt și nu pot nimic” (op. cit., p. 5).

Băncii i se atribuie o aberație. Pentru a-i putea răspunde prin generalități, Darimon o pune să se abată de la chestiunea în discuție și să debiteze o frază cu caracter general. În acest dialog, banca împărtășește iluzia lui Darimon că, prin monopolul pe care-l deține, ea reglează realmente creditul. În realitate, puterea băncii începe abia acolo unde încetează cea a scontatorilor privați, adică într-un moment cînd propria ei putere e deja extrem de limitată. Dacă banca ar menține taxa de scont la 5% într-un moment de acalmie pe piața financiară, cînd fiecare scotează cu 2½%, scontatorii, în loc să-i imite exemplul, i-ar sufla de sub nas toate operațiile. Nimic nu ilustrează mai pregnant adevărul acestei afirmații decît cazul Băncii Angliei, care, după votarea legii din 1844³⁴, a devenit în operațiile de scont etc. un adevărat

* — „proteste vehemente”. — *Nota trad.*

** — „vii dezbateri”. — *Nota trad.*

rival al bancherilor particulari. Pentru a-și asigura o parte — și chiar o parte crescîndă — din operațiile de scont în perioadele de acalmie ale pieței financiare, Banca Angliei a fost mereu nevoită să reducă taxa de scont nu numai la nivelul celei a bancherilor particulari, ci adesea chiar sub acest nivel. „Reglarea creditului” de către această bancă trebuie înțeleasă deci cum grano salis, pe cînd Darimon se cramponează de credința sa superstițioasă în controlul ei absolut asupra pieței financiare și a creditului, și face din această superstiție punctul de plecare al argumentării sale.

În loc să analizeze în spirit critic condițiile puterii ei reale asupra pieței monetare, el se agață mereu de fraza că pentru ea totul se rezumă la aur și argint și că ea trebuie să împiedice scurgerea lor în străinătate. Un profesor de la Collège de France³⁵ (Chevalier) obiectează :

„Aurul și argintul sînt mărfuri ca toate celelalte... Rezerva metalică este bună tocmai pentru a fi trimisă în străinătate în vederea unor cumpărări urgente”.

Banca răspunde :

„Bani de metal nu sînt o marfă ca toate celelalte ; ei sînt un instrument de schimb și, în virtutea acestui titlu, se bucură de privilegiul de a prescrie legăturilor celorlalte mărfuri”.

Aici intervine în discuție Darimon :

„Acestui privilegiu de care se bucură aurul și argintul, adică privilegiului de a fi unicele instrumente autentice de schimb și circulație, trebuie să-i atribuim, așadar, nu numai criza actuală, ci toate crizele periodice prin care a trecut comerțul”.

Pentru a evita toate neajunsurile crizelor,

„ar fi deci suficient ca aurul și argintul să devină mărfuri ca toate celelalte, sau, mai bine zis, ca toate mărfurile să devină — cu același titlu — instrumente de schimb asemenea aurului și argintului, ca produsele să se schimbe într-adevăr pe produse” (op. cit., p. 5—7).

Cît de plat este înfățișată aici problema care face obiectul controversei ! Dacă banca emite asignații (bancnote) asupra banilor reali și creanțe asupra capitalului (depozite) rambursabile în aur și argint, este de la sine înțeles că numai pînă la un anumit punct ea poate să privească și să suporte diminuarea rezervei ei metalice, fără a reacționa la un moment dat. Asemenea considerente nu au nici o legătură cu teoria banilor de metal. Asupra teoriei crizelor a lui Darimon vom mai reveni.

În secțiunea intitulată „Scurtă istorie a crizelor de circulație” *, d-l Darimon omite criza care a avut loc în Anglia între 1809 și 1811 și se limitează să consemneze crearea în 1810 a comitetului lingou-urilor ; vorbind despre anul 1811, el omite din nou criza reală — care începuse în 1809 — și se mărginește să menționeze adoptarea de către Camera comunelor a rezoluției potrivit căreia

„deprecierea bancnotelor în raport cu metalul nu se datorează unei depreci-erii a banilor de hîrtie, ci scumpirii lingourilor”,

precum și apariția pamfletului lui Ricardo³⁶ în care se susține contrarul și a cărui concluzie era, după Darimon, următoarea :

„Bani în forma lor cea mai desăvîrșită sînt banii de hîrtie” (op. cit., p. 22, 23).

Crizele din 1809 și 1811 își aveau aici importanța lor, deoarece Banca Angliei emisese atunci bancnote neconvertibile, ceea ce înseamnă că aceste crize în nici un caz n-au fost provocate de convertibilitatea bancnotelor în aur (metal) și, ca atare, nu puteau fi înlăturate prin desființarea acestei convertibilități. Darimon ocolește cu abilitate aceste fapte, care infirmă a sa teorie a crizelor. El se cramponează de aforismul lui Ricardo (cu privire la superioritatea banilor de hîrtie), cu toate că acesta nu avea nici o legătură cu tema dezbătută în pamfletul lui Ricardo, și anume problema deprecierei bancnotelor. El ignorează faptul că teoria banilor a lui Ricardo este complet infirmată, împreună cu falsele ei premise potrivit cărora banca controlează suma bancnotelor aflate în circulație și cantitatea mijloacelor de circulație e aceea care determină prețurile, pe cînd în realitate se întîmplă invers : prețurile sînt acelea care determină cantitatea mijloacelor de circulație etc. În treacăt fie zis, pe vremea lui Ricardo nu apăruseră încă nici un fel de cercetări detaliate cu privire la fenomenele circulației monetare.

[b) Explicarea greșită a crizelor
prin situația privilegiată a aurului și argintului.
Problema convertibilității bancnotelor în aur și argint.
Imposibilitatea de a revoluționa relațiile de producție burgheze
prin reforme bancare și monetare]

Aurul și argintul sînt mărfuri ca toate celelalte. Aurul și argintul nu sînt mărfuri ca toate celelalte : ca instrument general de schimb, ele sînt mărfuri privilegiate, și tocmai în virtutea

* — La Darimon, titlul acestei secțiuni e următorul : „Scurtă istorie a băn-cilor de circulație” (A. Darimon, De la réforme des banques, Paris, 1856, p. 20).
— Nota red.

acestui privilegiu le degradează pe toate celelalte. Aceasta este ultima expresie la care reduce Darimon antagonismul de mai sus. Desființați privilegiul aurului și argintului, reduceți-le la rangul tuturor celorlalte mărfuri, recomandă el în ultimă analiză, și atunci nu veți mai avea de suportat inconvenientele specifice legate de banii de aur și argint sau de convertibilitatea bancnotelor în aur și argint. Veți suprima astfel toate inconvenientele. Sau, mai bine zis, acordați tuturor mărfurilor monopolul pe care aurul și argintul îl dețin acum în exclusivitate. Păstrați-l pe papă, dar faceți din fiecare om un papă. Desființați banii, transformând fiecare marfă în bani și inzestrind-o cu proprietățile specifice banilor.

Se pune însă întrebarea dacă, astfel pusă, problema nu-și vădește propria ei absurditate și dacă de aceea imposibilitatea de a o soluționa nu rezidă chiar în condițiile impuse de această sarcină. Răspunsul poate consta adesea numai într-o critică a problemei și poate fi găsit numai [I—7] dacă negăm problema însăși.

Problema reală este aceea dacă însuși sistemul burghez de schimb nu reclamă necesarmente și un instrument specific de schimb; dacă nu creează el în mod necesar un echivalent special pentru toate valorile. O formă a acestui instrument de schimb sau a acestui echivalent poate să fie mai ușor de minuit, mai potrivită și să prezinte mai puține inconveniente decât altele. Dar inconvenientele provenite din existența unui instrument special de schimb, a unui echivalent special și totuși general ar trebui să se reproducă mereu în fiecare formă, chiar dacă într-o manieră diferită. Peste această problemă, firește, autorul nostru trece cu un deosebit entuziasm. Desființați banii și nu-i desființați! Desființați privilegiul exclusiv pe care aurul și argintul îl dețin în virtutea exclusivității funcției lor monetare, dar transformați toate mărfurile în bani, adică dați-le tuturor laolaltă o calitate care nu mai există din momentul în care e separată de exclusivitate.

În cazul scurgerilor de metal nobil iese la iveală o contradicție, pe care Darimon o rezolvă în aceeași manieră plată în care o înțelege. Se constată că aurul și argintul nu sînt mărfuri ca toate celelalte și că din cînd în cînd economia modernă se vede — cu groază — subit redusă la prejudecățile sistemului mercantilist. Economiiștii englezi caută să rezolve dificultatea cu ajutorul unei distincții. Ceea ce se cere în asemenea momente de criză monetară, spun ei, nu e aurul și argintul în calitatea lor de bani, de monedă, ci în calitatea de capital. Ei uită să adauge că e vorba de capital sub forma sa determinată ca aur și argint. Dacă capitalul ar putea fi exportat sub orice formă, atunci cum se explică faptul că se scurg numai aceste mărfuri, în timp ce majoritatea

celorlalte se depreciază tocmai pentru că nu au unde să se scurgă ?

Să luăm câteva exemple concrete : o scurgere de aur și argint ca urmare a unei recolte proaste în interior la un produs alimentar de bază (la cereale, de pildă) sau a unei recolte proaste în exterior, care atrage după sine scumpirea unui articol de consum ce se importă (a ceaiului, de pildă) ; o scurgere provocată de o recoltă proastă la principalele materii prime industriale (bumbac, lână, mătase, in) ; o scurgere datorită unor importuri excesive (în scopuri de speculă, în caz de război etc.). În caz de recoltă proastă în interiorul țării, acoperirea unui deficit momentan sau de durată (la cereale, ceai, bumbac, in etc.) constituie o dublă pierdere pentru națiune. O parte din munca sau din capitalul investit de ea nu este reprodusă : este o adevărată pierdere pentru producție. O parte din capitalul reprodus trebuie cedată pentru a astupa aceste goluri, și anume o parte care nu se află într-o simplă proporție aritmetică cu deficitul, deoarece, datorită diminuării ofertei și sporirii cererii, prețul produsului deficitar crește și nu poate să nu crească — pe piața mondială.

Trebuie cercetat în mod amănunțit cum se desfășoară asemenea crize dacă facem abstracție de existența banilor și care sînt efectele pe care le determină banii în cadrul relațiilor date. (Cazurile principale sînt : o *recoltă proastă la cereale* și un *import excesiv*. Tot aici intră, bineînțeles, și războiul : din punct de vedere economic e ca și cum o națiune ar arunca în apă o parte din capitalul ei.)

În caz de recoltă proastă la cereale : considerînd națiunea respectivă în raport cu celelalte națiuni, este clar că capitalul ei (și nu numai avuția ei reală) s-a micșorat, tot așa cum în cazul unui țaran căruia i se arde pîinea în cuptor este clar că el devine mai sărac cu suma necesară pentru a cumpăra alta de la brutar. Cît privește interiorul țării cu recoltă proastă, urcarea prețului la cereale pare a lăsa neschimbat totul în măsura în care e vorba de valoare, abstracție făcînd doar de faptul că cantitatea mai mică de cereale înmulțită cu prețul urcat — în caz de recoltă cu adevărat deficitară — nu ne dă niciodată o sumă egală cu aceea pe care o reprezintă cantitatea normală înmulțită cu prețul mai mic.

Să admitem că în Anglia s-ar produce numai 1 cuarter de grîu și că acesta ar avea același preț pe care îl aveau în anii precedenți 30 000 000 de cuarteri. În asemenea caz (abstracție făcînd de faptul că ar fi lipsită de mijloacele necesare pentru reproducerea vieții și pentru asigurarea unei noi recolte de cereale), dacă însemnăm cu *a* ziua de muncă necesară pentru reproducția unui

cuarter, națiunea ar schimba $a \times 30\,000\,000$ de zile de muncă (cheltuieli de producție³⁷) pe $1 \times a$ zile de muncă (produs). Forța productivă a capitalului ei s-ar micșora de milioane de ori, iar suma valorilor deținute în țară s-ar diminua, căci fiecare zi de muncă s-ar deprecia de $30\,000\,000$ de ori. Fiecare porțiune de capital n-ar mai reprezenta decît $\frac{1}{30\,000\,000}$ din valoarea ei de pînă atunci, din echivalentul ei în cheltuieli de producție, cu toate că în cazul dat valoarea nominală a capitalului național nu s-ar micșora (abstracție făcînd de deprecierea pămîntului), căci valoarea micșorată a celorlalte produse s-ar compensa exact cu prețul sporit al unicului cuarter de grîu. Creșterea de $30\,000\,000$ de ori a prețului grîului ar fi expresia unei egale depreciere a tuturor celorlalte produse.

De altfel, această distincție între țara cu recoltă deficitară și străinătate este pur iluzorie. Același raport care există între națiunea cu recoltă deficitară și națiunea străină care îi vinde grîu există și între fiecare individ al națiunii respective și fermierul producător de cereale sau negustorul de cereale. Suma suplimentară pe care individul trebuie s-o cheltuiască pentru cumpărarea de grîu reprezintă o diminuare directă a capitalului său, a mijloacelor de care dispune.

Pentru a nu complica problema cu elemente neesențiale, trebuie să luăm cazul unei națiuni care practică liberul-schimb în comerțul de cereale. Chiar dacă cerealele importate ar fi tot atît de ieftine ca și cele produse în țară, națiunea ar deveni mai săracă cu o sumă egală cu capitalul nereprodus de către fermieri. Numai că în ipoteza noastră, națiunea importă întotdeauna atîtea cereale din străinătate cît se poate importa la preț normal. O creștere a importurilor presupune deci o creștere a prețului.

Creșterea prețului la cereale echivalează cu scăderea prețurilor tuturor celorlalte mărfuri. Creșterea cheltuielilor de producție la un cuarter de cereale (exprimată în preț) este egală cu scăderea productivității capitalului existent sub toate celelalte forme. Surplusului utilizat pentru achiziții de cereale trebuie să-i corespundă necesarmente o scădere a cumpărărilor la toate celelalte produse și deci, implicit, o scădere a prețurilor lor. Indiferent dacă folosește bani de metal sau orice alt fel de bani, națiunea s-ar afla într-o stare de criză care ar afecta nu numai ramura cerealiară, ci și toate celelalte ramuri de producție, și aceasta nu numai pentru că productivitatea lor ar scădea în mod efectiv, iar prețul produselor lor ar descrește în comparație cu valoarea determinată de cheltuielile de producție normale, ci și pentru că

toate contractele, obligațiile etc. se bazează pe prețurile medii ale produselor. Astfel, pentru plata datoriei publice, de pildă, trebuie livrate x banițe de cereale, dar cheltuielile de producție ale acestor x banițe de cereale au crescut într-o anumită proporție.

Prin urmare, cu totul independent de bani, în țară [I—8] s-ar produce o criză generală. Chiar dacă se face abstracție nu numai de bani, ci și de valoarea de schimb a produselor, acestea s-ar deprecia, productivitatea națiunii ar scădea, de vreme ce toate relațiile ei economice au la bază o productivitate medie a muncii ei.

Criza provocată de o lipsă de cereale nu se datorește deci nicidecum scurgerilor de metal nobil, deși poate fi agravată de picdicile ce se pun în calea acestei scurgeri.

În orice caz nu se poate afirma, împreună cu Proudhon, că crizele s-ar datora faptului că numai metalele nobile, în opoziție cu celelalte mărfuri, posedă o valoare autentică. Într-adevăr, privită mai îndeaproape, creșterea prețului la cereale nu înseamnă decât că în schimbul unei anumite cantități de cereale trebuie să se dea mai mult aur și argint, că adică prețul aurului și al argintului a scăzut în raport cu cel al cerealelor. În raport cu cerealele, aurul și argintul sînt supuse aceleiași deprecieri ca și toate celelalte mărfuri, și nici un privilegiu nu le apără împotriva ei. Se afirmă că aurul și argintul se depreciază în raport cu cerealele în aceeași măsură în care prețul acestora din urmă crește. {Afirmarea nu e tocmai exactă. Să zicem că cuarterul de cereale se urcă de la 50 la 100 de șilingi, deci cu 100%, dar produsele de bumbac scad cu 80%. În raport cu cerealele, prețul argintului a scăzut numai cu 50%, în timp ce produsele de bumbac au scăzut cu 80% în raport cu argintul (ca urmare a scăderii cererii). Cu alte cuvinte, prețurile celorlalte mărfuri scad într-o măsură mai mare decât cresc prețurile cerealelor. Dar este posibil și cazul contrar; în ultimii ani, de pildă, cînd prețurile cerealelor înregistrau o creștere temporară de 100%, produsele industriale nu manifestau tendința de a scădea în aceeași proporție în care a scăzut prețul aurului în raport cu cerealele. Această împrejurare însă nu afectează direct regula generală.} Nu se poate spune nici că aurul ar poseda un privilegiu datorită faptului că, sub formă de monedă, cantitatea lui este cert și precis determinată. Un taler (de argint) rămîne în toate împrejurările un taler. Dar tot astfel o baniță de grâu rămîne o baniță și un cot de pînză rămîne un cot de pînză.

Deprecierea majorității mărfurilor (inclusiv munca) și criza care urmează de aici în cazul unei grave lipse de cereale nu pot fi atribuite deci pur și simplu exportului de aur, deoarece depre-

cierea și criza s-ar produce chiar și în lipsa oricăror ieșiri de aur din țară și a oricărui import de cereale. Criza se explică pur și simplu prin legea cererii și ofertei, care, pe scară națională, acționează, după cum se știe, incomparabil mai prompt și mai energetic în sfera produselor de primă necesitate decât în toate celelalte sfere. Nu exportul de aur este cauza crizei de cereale, ci criza de cereale este cauza exportului de aur.

Privite în sine, aurul și argintul numai în două direcții pot influența criza, agravându-i simptomele: 1) în măsura în care exportul de aur ar fi îngreuiat din cauza restricțiilor impuse de acoperirea metalică, care sînt obligatorii pentru bănci, astfel încît măsurile adoptate de bancă împotriva acestui export de aur au repercusiuni dăunătoare asupra circulației dinăuntru țării; 2) în măsura în care exportul de aur devine necesar pentru că celelalte națiuni nu acceptă capitalul altfel decât sub formă de aur.

Această a doua dificultate poate subzista chiar și atunci cînd prima a fost înlăturată. Banca Angliei a cunoscut-o tocmai într-o perioadă în care legea o autoriza să emită bancnote neconvertibile. Acestea s-au depreciat în raport cu aurul în lingouri, dar și prețul monetar al aurului a scăzut în raport cu prețul lui în lingouri; aurul devenise o marfă de un fel deosebit în raport cu bancnota. Se poate spune că bancnota mai rămăsese dependentă de aur în măsura în care ea reprezenta nominal o anumită cantitate de aur, care în fapt însă nu putea fi obținută în schimbul ei. Aurul rămăsese numitorul bancnotei, deși legalmente ea nu mai putea fi schimbată la bancă pe această cantitate de aur.

Este în afară de orice îndoială (?) (această chestiune urmează a fi cercetată ulterior, întrucît n-are legătură directă cu subiectul examinat aici) că atîta timp cît banii de hîrtie își capătă denumirea de la aur (de pildă, o bancnotă de 5 lire este reprezentantul de hîrtie a 5 sovereigni *), convertibilitatea bancnotei în aur rămîne pentru ea o lege economică, indiferent dacă e sau nu sancționată printr-o lege a *puterii de stat*. Bancnotele emise de Banca Angliei au continuat să afirme și în perioada 1799—1819³⁸ că ele reprezintă valoarea unei anumite cantități de aur. Cum poate fi verificată această afirmație altfel decât prin aceea că bancnota dispune practic de cutare sau cutare cantitate de aur? Din clipa în care pentru o bancnotă de 5 lire nu se mai putea obține în lingouri o valoare egală cu 5 sovereigni, bancnota era depreciată chiar dacă era neconvertibilă. Egalitatea dintre valoarea bancnotei și valoarea

* — monede de aur engleze în valoare de 1 l.st. fiecare (cu efigia regelui sau a reginei). — *Nota trad.*

cantității de aur anunțate în titlul ei era imediat contrazisă de inegalitatea efectivă dintre bancnotă și aur.

Controversa dintre englezii adepți ai menținerii aurului ca numitor al bancnotelor se poartă deci în fond nu asupra convertibilității bancnotelor în aur (care nu este altceva decât egalitatea dintre practică și ceea ce titlul bancnotei afirmă în teorie), ci asupra mijloacelor celor mai potrivite pentru asigurarea acestei convertibilități, și anume dacă trebuie asigurată cu ajutorul unor restricții impuse prin lege băncii sau dacă trebuie lăsată în seama mecanismului economic. Partizanii soluției din urmă afirmă că în cadrul unei bănci de emisiune care acordă credite pe polițe și ale cărei bancnote beneficiază deci de un reflux asigurat, această convertibilitate este asigurată în medie și că adversarii lor oricum nu obțin niciodată ceva mai mult decât această asigurare medie. Și acest lucru e adevărat. În treacăt fie zis, acest nivel mediu nu este de disprețuit; calculele medii trebuie să stea tot atât de bine la baza activității băncilor, cum stau și la baza activității tuturor societăților de asigurări etc. În această privință, băncile scoțiene, în primul rînd, sînt pe bună dreptate considerate drept model.

La rîndul lor, bullioniștii* fermi declară că ei [1—9] iau în serios convertibilitatea, că obligația băncii de a converti în aur bancnota o menține convertibilă pe aceasta din urmă, că necesitatea acestei convertibilități decurge din însăși denumirea bancnotei și constituie o barieră în calea unei emisiuni excesive și că adversarii lor nu sînt decît partizani nedeclarați ai neconvertibilității. Între aceste două extreme găsim o serie întregă de nuanțe intermediare, o sumedenie de „variante”.

În sfîrșit, partizanii neconvertibilității, antibullioniștii declarați, sînt, fără s-o știe, partizani nedeclarați ai convertibilității, la fel cum adversarii lor sînt partizani nedeclarați ai neconvertibilității, deoarece ei, antibullioniștii, lasă să subziste denumirea bancnotelor, adică consideră că echivalarea practică a bancnotelor de anumită denumire cu o cantitate determinată de aur constituie criteriul valorii depline a bancnotelor lor.

În Prusia există bani de hîrtie cu curs forțat. (Un anumit reflux le este asigurat prin faptul că o parte din impozite trebuie plătită în bani de hîrtie.) Acești taleri de hîrtie nu sînt cecuri asupra argintului și nici o bancă nu este obligată prin lege să-i schimbe pe argint etc. Ei nu sînt emiși de o bancă comercială la scontarea cambiilor, ci sînt emiși de guvern, care-și plătește cu ei cheltuielile. Denumirea lor este însă exprimată în argint: un taler de

* — de la cuvîntul englez „bullion”, care înseamnă lingou de aur sau de argint. — Nota *trad.*

hîrtie afirmă că reprezintă aceeași valoare ca și un taler de argint. Dar dacă încrederea în guvern ar fi serios zdruncinată, sau dacă emisiunea de bani de hîrtie ar depăși considerabil nevoile circulației, talerul de hîrtie ar înceta să valoreze în practică cît talerul de argint și s-ar deprecia, căci ar scădea sub valoarea indicată prin titlul său. El s-ar deprecia chiar și fără nici una din împrejurările menționate mai sus, dacă o nevoie presantă de argint, pentru export de pildă, ar conferi acestui metal un privilegiu față de talerii de hîrtie.

În practică, așadar, convertibilitatea în aur și în argint este criteriul valorii oricăror bani de hîrtie care-și trag denumirea de la unul din aceste două metale, indiferent dacă banii de hîrtie sînt sau nu legalmente convertibili. Valoarea nominală nu este decît umbra care însoțește corpul: convertibilitatea lor reciprocă efectivă trebuie să arate în fapt dacă ele se acoperă reciproc. Scăderea valorii reale sub valoarea nominală înseamnă depreciere. Dacă banii de metal și banii de hîrtie circulă paralel și pot fi schimbați unii pe alții la valoarea lor nominală, avem convertibilitate. La bancnotele neconvertibile, convertibilitatea se constată nu la ghișeele băncii, ci în schimbul cotidian al bancnotelor pe banii de metal a căror denumire o poartă ele. În fapt, convertibilitatea bancnotelor convertibile e deja amenințată atunci cînd e confirmată nu prin traficul cotidian în toate colțurile țării, ci prin ample experimente speciale la ghișeele băncii.

În satele scoțiene banii de hîrtie sînt preferați banilor de metal.

Înainte de 1845, cînd i-a fost impusă legea engleză din 1844³⁹, Scoția trecuse, firește, împreună cu Anglia prin toate crizele sociale ale acesteia, suferind chiar mai mult decît ea de pe urma unora dintre aceste crize, întrucît aici procesul de clearing of the land^{* 40} a avut un caracter mai brutal. Cu toate acestea însă, Scoția nu a cunoscut nici crize financiare propriu-zise (aici nu interesează cele cîteva cazuri rare de declarare în stare de faliment a unor bănci care dăduseră dovadă de ușurință în acordarea creditelor), nici deprecierea bancnotelor, nici plîngerii, nici anchete care să stabilească dacă cantitatea de bani aflată în circulație este sau nu suficientă etc.

În problema de față, exemplul Scoției este deosebit de important, pentru că ne arată cum un sistem monetar poate fi foarte bine reglementat pe baza lui actuală, cu suprimarea tuturor relelor de care se plînge Darimon, fără a se renunța la baza socială actuală, ba chiar în condiții cînd contradicțiile, antagonismele, opo-

* — curățirea pămînturilor. — Nota trad.

ziția dintre clase etc., inerente acestei baze sociale, ating totodată un grad și mai înalt decît în oricare altă țară de pe glob.

Este semnificativ faptul că atît Darimon cît și protectorul său Emile Girardin, care i-a prefațat cartea și a cărui șarlatanie practică se completează cu un utopism teoretic, negăsind în Scoția opoziția față de bănci monopoliste cum sînt Banca Angliei și Banca Franței, o caută în Statele Unite, unde, datorită autorizațiilor guvernamentale prevăzute de lege, sistemul bancar e liber numai pe hirtie și nu există libera concurență între bănci, ci un sistem federal de bănci monopoliste.

Într-adevăr, sistemul bancar și monetar scoțian reprezintă un obstacol neașteptat care amenință iluziile scamatorilor circulației. Despre banii de aur sau de argint (acolo unde nu e legiferat bimetalismul) nu se spune că se depreciază ori de cîte ori valoarea lor relativă se schimbă în raport cu toate celelalte mărfuri. De ce? Pentru că banii de metal sînt propriul lor numitor; pentru că titlul lor nu este cel al unei valori, adică ei nu se evaluează printr-o a treia marfă, ci exprimă numai părți alicote din propria lor materie; 1 sovereign este egal cu atîta și atîta aur de cutare titlu.

Nominal, așadar, aurul nu se poate deprecia nu pentru că numai el exprimă o valoare autentică, ci pentru că, în calitate de bani, el nu exprimă *nicidecum* valoarea, ci o anumită cantitate din propria sa materie; el poartă pe frunte propria sa determinare cantitativă. (Ulterior va trebui cercetat mai amănunțit dacă acest semn distinctiv al banilor de aur sau de argint este, în ultimă analiză, immanent oricărei forme de bani.)

Induși în eroare de faptul că banii de metal nu se depreciază nominal, Darimon și consorții nu văd decît acea latură a lucrurilor care se manifestă în timpul crizelor: creșterea prețului aurului și argintului în raport cu aproape toate celelalte mărfuri. Ei nu văd și cealaltă latură: *deprecierea* aurului și argintului — sau a *banilor* — în raport cu toate celelalte mărfuri (cu excepția, poate — dar nu întotdeauna — a muncii) în perioadele de așa-zisă *prosperitate*, în perioade de urcare temporară generală a prețurilor. Deoarece această depreciere a banilor de metal (și a tuturor felurilor de bani care se bazează pe ei) precede întotdeauna creșterea prețului lor, Darimon et Co. ar fi trebuit să-și formuleze invers problema, întrebîndu-se cum ar putea fi preîntîmpinată deprecierea periodică a banilor (în limbajul lor: cum ar putea fi desființat privilegiul mărfurilor față de bani)? Formulată astfel, întrebarea și-ar fi găsit răspuns îndată: trebuie desființată urcarea și scăderea prețurilor, ceea ce înseamnă, în ultimă analiză, des-

ființarea prețurilor, care la rîndul ei implică suprimarea valorii de schimb, adică suprimarea schimbului sub forma în care el corespunde organizării burgheze [I—10] a societății, suprimare care nu este posibilă fără o revoluționare economică a societății burgheze. Atunci s-ar fi constatat din capul locului că răciile societății burgheze nu pot fi remediate prin „transformări” bancare sau prin crearea unui „sistem monetar” rațional.

[2] *Legătura dintre teoria circulației a lui Proudhon și eronata sa teorie a valorii.
Apariția banilor ca rezultat necesar al dezvoltării schimbului*

[a] Iluzia proudhoniștilor cu privire la posibilitatea de a înlătura răciile societății burgheze prin introducerea „banilor-muncă”]

[a] *Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu creșterea productivității muncii*

Convertibilitatea — declarată prin lege sau nu — rămîne deci o cerință pe care trebuie s-o îndeplinească orice fel de bani al căror titlu face din ei un semn al valorii, adică echivalentul unei anumite cantități dintr-o a treia marfă. Or, echivalarea implică deja contrarul ei, o eventuală inegalitate; convertibilitatea implică contrarul său, neconvertibilitatea; urcarea prețurilor implică $\delta\upsilon\upsilon\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota$ *, cum ar spune Aristotel, deprecierea.

Să presupunem că sovereign-ul, de pildă, s-ar numi nu numai sovereign, ceea ce nu e decît un titlu de onoare pentru o anumită parte alicotă dintr-o uncie de aur (denumire de calcul), cum e metrul pentru o anumită lungime, ci s-ar numi, să zicem, „x ore timp de muncă”. $1/x$ uncii de aur nu sînt în fond nimic altceva decît $1/x$ ore de muncă materializată, obiectivată. Dar aurul este timp de muncă trecut, o anumită cantitate de timp de muncă. Titlul său „x ore timp de muncă” ar adopta ca etalon o cantitate determinată de muncă în general. Pfundul de aur ar trebui atunci să fie convertibil într-un anumit număr de ore timp de muncă, adică să le poată cumpăra în orice moment; de îndată ce ar putea cumpăra mai multe sau mai puține ore, aceasta ar însemna creșterea sau scăderea prețului său; în acest din urmă caz, convertibilitatea lui ar înceta.

* — potențial. — Nota trad.

Valoarea este determinată nu de timpul de muncă încorporat în produse, ci de timpul de muncă necesar în momentul respectiv. Să admitem că pfundul de aur este el însuși produsul a 20 de ore timp de muncă și că în urma unor schimbări de un fel sau altul n-ar mai fi necesare decât 10 ore pentru a-l produce. Pfundul de aur, a cărui denumire atestă că el reprezintă 20 de ore timp de muncă, n-ar mai fi egal acum decât cu 10 ore timp de muncă, deoarece 20 de ore timp de muncă echivalează cu 2 pfunzi de aur. 10 ore timp de muncă se schimbă acum de fapt pe 1 pfund de aur; de aceea 1 pfund de aur nu se mai poate schimba pe 20 de ore timp de muncă.

Banii de aur purtând denumirea plebee de „*x ore timp de muncă*” ar fi expuși unor oscilații mai mari decât orice alt fel de bani, și mai cu seamă decât banii de aur din zilele noastre; căci în raport cu el însuși, aurul nu poate nici să crească, nici să scadă (el este egal cu sine însuși), pe când timpul de muncă trecut pe care-l conține o anumită cantitate de aur trebuie să crească sau să scadă mereu în raport cu timpul de muncă viu, actual. Pentru a menține convertibilitatea acestor bani, productivitatea orei de muncă ar trebui menținută la un nivel staționar. Or, potrivit legii economice generale în virtutea căreia cheltuielile de producție scad neconținut, iar munca vie devine tot mai productivă și deci timpul de muncă materializat în produse se depreciază mereu, acești bani-muncă de aur ar fi inevitabil sortiți unei depreciere continue. Pentru a remedia acest neajuns, s-ar putea spune că nu aurul, ci (așa cum propunea Weitling⁴¹, iar înaintea lui unii autori englezi, și după el unii autori francezi, printre care și Proudhon et Co.) banii de hirtie, simplu semn al valorii, ar trebui să capete denumirea de ore de muncă. Timpul de muncă încorporat în hirtia propriu-zisă ar conta tot atît de puțin cît și valoarea hirtiei pe care sînt tipărite bancnotele. Această hirtie ar reprezenta pur și simplu ore de muncă, așa cum bancnotele reprezintă aur și argint. Dacă ora de muncă devine mai productivă, hirtia care o reprezintă își sporește puterea de cumpărare, și invers, după cum și în zilele noastre cu o bancnotă de 5 lire se pot cumpăra mai multe sau mai puține produse, în funcție de împrejurarea că valoarea relativă a aurului, în raport cu celelalte mărfuri, crește sau scade.

Aceeași lege în virtutea căreia banii-muncă de aur sînt supuși unei depreciere continue ar provoca o creștere neîncetată a prețului banilor-muncă de hirtie. Este exact ceea ce dorim noi, spun socialistii; muncitorul s-ar bucura atunci de creșterea productivității muncii sale, iar nu ca acum, cînd, proporțional cu crește-

rea productivității muncii lui, el crează tot mai mult avuție străină și propria sa depreciere. Așa spun socialiștii. Din păcate însă, aici se nasc unele mici îndoieli.

În primul rînd, dacă admitem existența banilor, fie și numai sub formă de bonuri orare, trebuie să presupunem și acumularea acestor bani, precum și existența unor contracte, obligații și altor sarcini fixe care s-ar concentra în acești bani. Bonurile acumulate și-ar spori neconținutul prețului, în aceeași măsură ca și bonurile nou emise, iar în felul acesta, pe de o parte, ar profita de productivitatea crescîndă a muncii non-muncitorii, iar pe de altă parte obligațiile contractate anterior ar ține pasul cu randamentul sporit al muncii. Scăderea sau creșterea valorii aurului și a argintului ar fi întru totul indiferente dacă în fiecare clipă lumea ar putea să ia totul de la capăt și dacă obligațiile contractate de a plăti o anumită cantitate de aur n-ar fi supuse oscilațiilor valorii aurului. La fel stau lucrurile cu bonul orar și cu productivitatea orei de muncă.

Problema care trebuie examinată aici este aceea a convertibilității bonului orar. Am putea atinge același scop folosind o cale ocolită. Deși ar fi prematur să vorbim despre aceasta, putem spune de pe acum cîte ceva despre ideile eronate care stau la baza bonului orar; aceasta ne va da posibilitatea să descoperim legătura intimă dintre teoria circulației a lui Proudhon și teoria sa generală — teoria sa despre determinarea [I—11] valorii. Aceeași legătură o regăsim, de pildă, la Bray și la Gray. Mai încolo va trebui cercetat dacă la baza bonului orar se află vreo idee justă (în prealabil însă menționăm în treacăt: considerate ca simple cecuri asupra aurului, bancnotele emise n-ar trebui să depășească niciodată cantitatea banilor de aur pe care ele vor să-i înlocuiască fără a-i deprecia. Trei cecuri de cîte 15 l.st. pe care le eliberez la trei creditori diferiți asupra acestorași 15 l.st. în aur nu sînt în fapt decît cecuri asupra a $\frac{15}{3}$ l.st. = 5 l.st. fiecare. Aceasta înseamnă că fiecare din aceste cecuri ar fi din capul locului depreciat la $33 \frac{1}{3} \%$ din valoarea sa nominală).

[β] *Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu deosebirea reală dintre valoarea mărfurilor și prețul lor*

Valoarea (valoarea de schimb reală) a tuturor mărfurilor (inclusiv munca) este determinată de cheltuielile lor de producție, adică de timpul de muncă necesar pentru producerea lor.

Prețul este valoarea lor de schimb exprimată în bani. Prin urmare, înlocuirea banilor de metal (și a banilor de hirtie sau de credit care-și capătă denumirea de la aceștia) cu bani-muncă care și-ar căpăta denumirea chiar de la cuantumul timpului de muncă ar pune semnul egalității între *valoarea reală* (valoarea de schimb) a mărfurilor și *valoarea lor nominală* — prețul, *valoarea în bani*. Aceasta ar însemna că *valoarea reală* este egală cu *valoarea nominală*, *valoarea cu prețul*. Așa se întâmplă însă numai dacă vom porni de la premisa că deosebirea dintre *valoare* și *preț* este pur *nominală*. În realitate însă, lucrurile nu stau de loc așa, căci valoarea mărfurilor determinată de timpul de muncă nu reprezintă decît *valoarea lor medie*.

Este o medie care apare ca o abstracție exterioară, deoarece e calculată ca cifră medie pe o anumită perioadă (de pildă, un pfund de cafea valorează 1 șiling, dacă prețul mediu al cafelei se deduce pe ultimii douăzeci și cinci de ani, să zicem); dar ea este foarte reală dacă e cunoscută totodată ca forță motrice și principiu motor al oscilațiilor la care sînt supuse prețurile mărfurilor în cursul unei perioade date.

Această realitate are nu numai o importanță teoretică; ea constituie baza speculațiilor comerciale, în care calculul probabilităților se bazează atît pe prețurile medii obișnuite, care reprezintă linia mijlocie a oscilațiilor, cît și pe cele care reprezintă media maximelor și minimelor acestor oscilații peste sau sub linia mijlocie. De această valoare medie a mărfii diferă *valoarea ei de piață*, care este întotdeauna sau deasupra celei dintîi, sau sub ea.

Valoarea de piață se apropie de valoarea reală prin oscilațiile ei permanente: niciodată printr-o echivalare cu valoarea reală ca un al treilea dat, ci printr-o permanentă inegalitate cu sine însăși (sau, cum ar zice Hegel, nu printr-o identitate abstractă, ci printr-o neîncetată negare a negației, adică a ei înseși ca negație a valorii reale). Încă în pamfletul meu împotriva lui Proudhon⁴² am arătat că, la rîndul ei, valoarea reală — independent de faptul că domină oscilațiile prețului de piață (abstracție făcînd de ea ca *lege* a acestor oscilații) — se neagă pe sine însăși și pune mereu în contradicție cu propria ei determinare valoarea reală a mărfurilor, coboară sau urcă valoarea reală a mărfurilor existente; de aceea nu voi insista aici asupra acestei chestiuni.

Prețul se deosebește deci de *valoare* nu numai așa cum nominalul se deosebește de real, nu numai prin faptul că e denumit în aur sau în argint, ci și prin aceea că valoarea apare ca lege a mișcărilor pe care le parcurge prețul. Dar prețul și valoarea

sînt întotdeauna diferite și nu coincid niciodată sau coincid numai în timpplător și în mod excepțional. Prețul mărfurilor este întotdeauna deasupra valorii mărfurilor sau sub această valoare, care există numai în creșterea și scăderea prețurilor lor. Cererea și oferta determină întotdeauna prețurile mărfurilor; ele nu coincid niciodată sau coincid numai în mod în timpplător, dar cheltuielile de producție, la rîndul lor, determină oscilațiile cererii și ofertei.

Aurul sau argintul în care se exprimă prețul unei mărfi, valoarea ei de piață, este el însuși o anumită cantitate de muncă acumulată, un anumit quantum de timp de muncă materializat. Presupunînd că cheltuielile de producție ale mărfii și cele ale aurului și argintului rămîn neschimbate, creșterea sau scăderea prețului de piață al mărfii nu înseamnă decît că o marfă egală cu x timp de muncă comandă întotdeauna pe piață o cantitate de timp de muncă mai mare sau mai mică decît x timp de muncă, adică se află peste sau sub valoarea ei mijlocie, determinată de timpul de muncă.

Prima iluzie fundamentală a partizanilor bonurilor orare constă în aceea că, suprimînd *deosebirea nominală* dintre valoarea reală și valoarea de piață, dintre valoarea de schimb și preț, adică exprimînd valoarea direct în timp de muncă în loc s-o exprime printr-o anumită formă materializată a timpului de muncă, cum ar fi, de pildă, aurul sau argintul, ei își închipuie că înlătură și deosebirea și contradicția reală dintre preț și valoare. Așa devine de la sine înțeles că simpla introducere a bonului orar este suficientă pentru a înlătura toate crizele, toate racilele producției burgheze. Prețul în bani al mărfurilor este egal cu valoarea lor reală; cererea este egală cu oferta; producția este egală cu consumul; banii sînt suprimați și totodată păstrați; nu mai trebuie decît ca timpul de muncă al cărui produs este marfa și care este materializat în ea să fie constatat, pentru ca imaginea sa fidelă să fie reprodușă într-un semn al valorii, în bani, în bonuri orare. Orice marfă ar fi astfel transformată direct în bani, iar la rîndul lor aurul și argintul ar fi reduse la rangul tuturor celorlalte mărfuri.

Nu este nevoie de ample demonstrații pentru a vedea că contradicția dintre valoarea de schimb și preț — dintre prețul mediu și prețurile a căror medie o constituie el —, deosebirea dintre mărimile lor determinate și mărimea lor medie [I—12] nu dispare de pe urma suprimării *deosebirii pur nominale* dintre ele, adică în loc de a spune: 1 pfund de piine costă 8 pence, se va spune: 1 pfund de piine este egal cu $\frac{1}{x}$ oră de muncă.

Dimpotrivă, dacă 8 pence = $\frac{1}{x}$ oră de muncă și dacă timpul de muncă materializat într-un pfund de pâine este mai mare sau mai mic decât $\frac{1}{x}$ oră de muncă, deosebirea dintre valoare și preț, care în prețul aurului sau argintului rămâne voalată, s-ar manifesta mai violent decât oricând, deoarece măsura valorii este totodată elementul în care se exprimă prețul. S-ar ajunge la o ecuație infinită. $\frac{1}{x}$ oră de muncă (cuprinsă în 8 pence sau exprimată într-un bon) e mai mare sau mai mică decât $\frac{1}{x}$ oră de muncă (cuprinsă într-un pfund de pâine).

Bonul orar, care reprezintă *timpul de muncă mediu*, nu ar corespunde niciodată *timpului de muncă real* și n-ar fi niciodată convertibil în acesta din urmă. Cu alte cuvinte, timpul de muncă materializat într-o marfă nu ar comanda niciodată o cantitate egală de bani-muncă, și viceversa: el ar comanda o cantitate mai mare sau mai mică, exact cum se întâmplă acum, când fiecare oscilație a valorilor de piață se exprimă într-o urcare sau scădere a prețurilor lor exprimate în aur sau argint.

Deprecierea neîncetată a mărfurilor — în decursul unor perioade mai îndelungate — în raport cu bonurile orare, depreciere despre care am vorbit mai sus*, decurge din legea productivității crescînde a timpului de muncă, din perturbările pe care însăși valoarea relativă le suferă în virtutea principiului ei lăuntric — timpul de muncă. Neconvertibilitatea bonurilor orare despre care vorbim acum nu este decât o altă expresie a neconvertibilității valorii reale în valoare de piață, a valorii de schimb în preț. În opoziție cu toate celelalte mărfuri, bonul orar ar reprezenta un timp de muncă ideal, care s-ar schimba cînd pe mai mult, cînd pe mai puțin timp de muncă real și care ar avea în bon o existență distinctă, proprie, corespunzătoare acestei inegalități reale. Echivalentul general, mijlocul de circulație și măsura mărfurilor ar reapărea în fața acestora ca ceva individualizat, ascultînd de propriile sale legi, înstrăinat, adică înzestrat cu toate proprietățile banilor de azi, dar fără a aduce aceleași servicii. Confuzia însă ar lua astfel proporții deosebit de mari, deoarece instrumentul care servește la compararea mărfurilor, a acestor cantități de timp de muncă materializat, n-ar fi o a treia marfă, ci propria lor măsură a valorii, însuși timpul de muncă.

* Vezi volumul de față, p. 70—71. — Nota red.

Să presupunem că marfa a , în care sînt materializate 3 ore timp de muncă, este egală cu 2 bonuri orare de muncă, iar marfa b , în care sînt materializate tot 3 ore timp de muncă, este egală cu 4 bonuri orare de muncă. Această contradicție este exprimată efectiv, dar într-o formă voalată, în prețurile monetare. Deosebirea dintre preț și valoare, dintre marfa măsurată prin timpul de muncă al cărui produs este ea și timpul de muncă pe al cărui produs se schimbă ea — această deosebire reclamă o a treia marfă ca măsură în care se exprimă valoarea de schimb reală a mărfurilor. *Deoarece prețul nu este egal cu valoarea, elementul care determină valoarea — timpul de muncă — nu poate fi elementul în care se exprimă prețurile, căci în acest caz timpul de muncă ar trebui să se exprime pe sine ca element determinant și totodată ca element nedeterminant, ca ceva egal și totodată inegal cu el însuși.* Deoarece timpul de muncă în calitate de măsură a valorii există numai în mod ideal, el nu poate servi ca materie pentru compararea prețurilor. (Aici iese la iveală totodată cum și de ce raportul de valoare capătă în bani o existență materială și distinctă. Această chestiune va trebui aprofundată.) Deosebirea dintre preț și valoare reclamă ca valorile exprimate în prețuri să fie măsurate cu un alt etalon decît cel cu care se măsoară ele. Spre deosebire de valoare, prețul este necesarmente *preț* exprimat în bani. Aici iese la iveală că deosebirea *nominală* dintre preț și valoare este determinată de deosebirea lor *reală*.

[b) Transformarea produsului în marfă și a valorii mărfii în bani.
în procesul schimbului]

Dacă marfa a este egală cu 1 șiling (deci cu $\frac{1}{x}$ argint) și marfa b este egală cu 2 șilingi (deci cu $\frac{2}{x}$ argint), înseamnă că marfa b este egală cu dublul valorii mărfii a . Raportul de valoare dintre a și b se exprimă în proporția în care aceste două mărfuri se schimbă pe o anumită cantitate dintr-o a treia marfă, pe argint, și nu pe vreun raport de valoare.

Orice marfă (produs sau unealtă de producție) este egală cu materializarea unei anumite cantități de timp de muncă. Valoarea mărfii — raportul în care această marfă se schimbă pe alte mărfuri sau în care alte mărfuri se schimbă pe ea — este egală cu cantitatea de timp de muncă materializat în ea. Dacă marfa este egală cu 1 oră de muncă, să zicem, ea se schimbă pe orice

altă marfă care e produsul unei ore de muncă. (Întregul raționament pornește de la ipoteza că valoarea de schimb este egală cu valoarea de piață, că valoarea reală este egală cu prețul.)

Valoarea mărfii este distinctă de marfa propriu-zisă. Marfa este valoare (valoare de schimb) numai în cadrul schimbului (real sau imaginar). Valoarea nu este pur și simplu capacitatea de schimb a mărfii în general, ci capacitatea ei specifică de schimb; ea reprezintă raportul în care marfa se schimbă pe alte mărfuri și totodată raportul în care ea s-a schimbat deja, în procesul de producție, pe alte mărfuri (timp de muncă materializat); valoarea este capacitatea de schimb cantitativ determinată [I—13] a mărfii. Mărfurile, de pildă 1 cot de pînză și 1 oca de ulei, considerate ca pînză și ulei, diferă, firește, între ele și posedă proprietăți diferite, care se măsoară cu unități de măsură diferite — cotul, ocaua. Ca valori însă, toate mărfurile sînt calitativ egale și se deosebesc numai cantitativ; de aceea ele se măsoară una cu alta și se înlocuiesc reciproc (se schimbă unele pe altele și sînt reciproc convertibile) în anumite proporții cantitative.

Valoarea este raportul social al mărfurilor, calitatea lor economică. O carte care posedă o anumită valoare și o piine care are aceeași valoare se schimbă una pe alta, reprezintă una și aceeași valoare, dar întruchipată în materiale diferite. Ca valoare, marfa este totodată, într-o proporție determinată, un echivalent pentru toate celelalte mărfuri. Ca valoare, marfa este un echivalent; în ea ca echivalent sînt stinse toate proprietățile ei naturale; marfa nu se mai află în nici un raport calitativ specific cu celelalte mărfuri, ci este atît măsura generală, cît și reprezentantul general și mijlocul general de schimb al tuturor celorlalte mărfuri. Ca valoare, marfa este *bani*.

Deoarece însă marfa, sau, mai bine zis, produsul sau unealta de producție se deosebește de sine ca valoare, înseamnă că în calitate de valoare ea se deosebește de sine ca produs. Proprietatea ei de a fi valoare nu numai că poate, dar și trebuie să capete o existență distinctă de ființa ei naturală. De ce? Deoarece mărfurile ca valori se deosebesc între ele numai cantitativ, fiecare marfă trebuie să se deosebească calitativ de propria ei valoare. De aceea valoarea ei trebuie să posede și o existență calitativ distinctă de cea a mărfii, iar în cadrul schimbului real această separabilitate trebuie să devină separare efectivă, căci diversitatea naturală a mărfurilor trebuie să intre în contradicție cu echivalența lor economică și ambele pot coexista numai datorită faptului că marfa capătă o dublă existență, adică pe lîngă existența ei naturală capătă și una pur economică, în care ea

nu mai este decît simplu semn, simbolul unei relații de producție, un simplu semn al propriei ei valori.

Ca valoare, orice marfă poate fi divizată în părți egale, pe cînd în existența ei naturală, ea nu este divizibilă. Ca valoare, ea rămîne identică, oricît de numeroase ar fi metamorfozele prin care trece și formele de existență pe care le îmbracă: în realitate, mărfurile se schimbă unele pe altele numai pentru că nu sînt identice și corespund unor trebuințe diferite. Ca valoare, marfa este o entitate generală, ca marfă reală, ca este o entitate particulară. Ca valoare, ea poate fi întotdeauna schimbată; în schimbul real ea poate fi schimbată numai dacă îndeplinește anumite condiții. Ca valoare, măsura capacității de schimb a mărfii este determinată de ea însăși: valoarea de schimb exprimă tocmai raportul în care ea înlocuiește alte mărfuri. În schimbul real însă, o marfă nu se poate schimba decît în cantități care depind de calitățile ei naturale și corespund nevoilor participanților la schimb.

(Pe scurt, toate proprietățile caracteristice banilor sînt și proprietăți ale mărfii ca valoare de schimb, ale produsului considerat ca valoare, spre deosebire de valoare considerată ca produs.) (Valoarea de schimb a mărfii, ca existență separată alături de marfă, se întrușipează în *bani*, forma sub care toate mărfurile se echivalează, se compară, se măsoară, forma în care se transformă toate mărfurile și care, la rîndul ei, se transformă în toate mărfurile, — echivalentul general.)

În fiecare moment, în conturi și registre de contabilitate, transformăm mărfurile în semne ale valorii și le fixăm ca simple valori de schimb, făcînd abstracție de substanța lor și de toate proprietățile lor naturale. Pe hîrtie, în minte, această metamorfoză se efectuează printr-o simplă abstragere; dar în schimbul real este nevoie de o *mijlocire* reală, de un mijloc pentru efectuarea acestei abstrageri. În virtutea proprietăților ei naturale, marfa nu poate fi schimbată în orice moment și nici pe *orice altă marfă*; ea posedă capacitate de schimb nu în egalitatea ei naturală cu sine însăși, ci pusă⁴³ ca ceva inegal cu sine însăși, diferit de sine însăși, ca valoare de schimb. Trebuie mai întîi să transformăm marfa în ea însăși ca valoare de schimb, pentru a putea compara și schimba apoi această valoare de schimb cu altele.

În forma cea mai primitivă a schimbului, cînd două mărfuri se schimbă una pe alta, fiecare din ele este mai întîi echivalată cu un semn care exprimă valoarea ei de schimb. Astfel, la unele triburi de negri de pe coasta occidentală a Africii, fiecare marfă

este egală cu x bare de fier. Cutare marfă este egală cu 1 bară. alta este egală cu 2 bare. În acest raport se schimbă cele una pe alta. Înainte de a fi schimbate, mărfurile sînt mai întii transformate în bare, mintal și verbal*. Ele trebuie evaluate înainte de a fi schimbate, și pentru a putea fi evaluate ele trebuie puse într-un anumit raport numeric unele față de altele. Pentru a putea fi puse într-un asemenea raport numeric și a deveni astfel comensurabile, ele trebuie să capete o denumire (unitate) comună. (Bara posedă o existență pur imaginară, după cum în genere nici un raport nu poate căpăta o anumită întrupare, o anumită individualizare altfel decît prin abstracție.) Pentru a compensa în cadrul schimbului excedentul unei valori asupra celeilalte, pentru a echilibra balanța, este necesară, atît în trocul cel mai primitiv cît și azi în comerțul internațional, plata în numerar.

Produsele (sau activitățile) pot fi schimbate numai ca mărfuri; în cadrul schimbului mărfurile există numai ca valori; numai ca valori pot fi ele comparate unele cu altele. Pentru a stabili cantitatea de pîine pe care o pot primi în schimbul unui cot de pînză, consider mai întii cotul de pînză egal cu valoarea sa de

schimb, adică egal cu $\frac{1}{x}$ timp de muncă. Tot așa consider pfundul

de pîine egal cu valoarea sa de schimb, adică egal cu $\frac{1}{x}$ sau

$\frac{2}{x}$ etc. timp de muncă. În sfîrșit, consider fiecare din aceste

mărfuri egală cu o a treia, adică [I—14] inegală cu sine însăși. Această a treia marfă, diferită de cele două precedente, deoarece exprimă un raport, există mai întii numai în minte, în reprezentare, după cum în genere orice raport poate fi numai *gîndit* atunci cînd vrem să-l stabilim distinct de subiecții⁴⁵ care se află între ei în relații de un fel sau altul.

Devenind valoare de schimb, un produs (sau o activitate) nu numai că se transformă într-un anumit raport cantitativ, într-un număr care exprimă un raport — adică într-un număr care indică ce cantități din alte mărfuri sînt egale cu el, sînt echivalentele lui, sau în ce proporție este el echivalentul altor mărfuri —, ci și trebuie să sufere totodată o transformare calitativă, trebuie să fie convertit într-un alt element, astfel încît cele două mărfuri

* [I—8] „De la primii lor pași pe calea civilizației, oamenii s-au obișnuit să stabilească valoarea de schimb a produselor muncii lor nu prin comparare cu produsele ce li se oferă în schimb într-un caz sau altul, ci prin compararea lor cu un produs care era preferat de toată lumea” (Ganilh. „Des systèmes d'économie politique”. Tome second. Paris, 1809, p. 64—65)⁴⁴. [I—8]

să devină două mărimi exprimate în aceeași unitate de măsură, adică să devină comensurabile.

Marfa trebuie mai întâi transformată în timp de muncă, adică în ceva care e calitativ diferit de ea {calitativ diferit, căci, în primul rînd, ea nu este timp de muncă propriu-zis, ci timp de muncă materializat, timp de muncă în repaus, și nu în mișcare; nu este procesul, ci rezultatul lui; iar în al doilea rînd, ea nu este materializarea timpului de muncă în general, care există numai în reprezentare (și care nu e decît munca separată de calitatea ei, doar cantitativ diferită), ci rezultatul determinat al unei munci determinate din punct de vedere natural și calitativ diferită de celelalte munci}, pentru ca apoi, în calitate de anumită mărime de timp de muncă, de anumită cantitate de muncă, să fie comparată cu alte mărimi de timp de muncă, cu alte cantități de muncă.

Pentru simpla comparare sau evaluare a produselor, pentru determinarea ideală a valorii lor, este suficient să operăm în minte această transformare (în cadrul căreia produsul există doar ca expresie a unor relații de producție cantitative). Pentru compararea mărfurilor este suficientă această abstracție, dar în schimbul real ea trebuie să fie materializată, simbolizată, realizată printr-un semn. Această necesitate se datorește faptului că 1), după cum am mai spus, mărfurile care urmează a fi schimbate sînt amîndouă transformate mental în raporturi de mărime corespunzătoare, în valori de schimb, și în felul acesta evaluate una față de cealaltă. Dar dacă între ele urmează să aibă loc un schimb real, proprietățile lor naturale intră în contradicție cu calitatea lor de valori de schimb și simple numere concrete. Ele nu pot fi divizate după plac etc. 2) În schimbul real, obiectul schimbului îl constituie întotdeauna mărfuri diferite; atît capacitatea lor de schimb, cît și raportul în care pot fi schimbate depind de condițiile de timp și de loc etc.

Dar transformarea mărfii în valoare de schimb nu o echivalează cu o anumită altă marfă, ci o exprimă ca echivalent, exprimă raportul ei de schimb cu toate celelalte mărfuri. Această echivalare, care în minte se operează dintr-o dată, se realizează în fapt numai în limite determinate de trebuință și numai în mod succesiv. (De pildă, eu schimb treptat, pe măsura trebuințelor mele, un venit de 100 de taleri pe o serie întreagă de mărfuri a căror sumă este egală cu valoarea de schimb a celor 100 de taleri.)

Prin urmare, pentru a transforma dintr-o dată o marfă în valoare de schimb și a-i imprima capacitatea generală a aces-

teia din urmă, nu este suficient schimbul ei pe o marfă oarecare ; ea trebuie să fie schimbată pe un al treilea obiect, care la rîndul său nu este o marfă oarecare, ci simbolul mărfii ca marfă, simbolul valorii ei de schimb ; un obiect care reprezintă, să zicem, *timpul de muncă ca atare* ; de pildă, o bucată de hirtie sau de piele, care reprezintă cutare sau cutare parte alicotă de timp de muncă. (Un asemenea simbol presupune o recunoaștere unanimă ; el nu poate fi decît un simbol social ; în esență el nu exprimă altceva decît un raport social.)

Acest simbol reprezintă părți alicote de timp de muncă, valoarea de schimb în părți alicote, prin a căror simplă combinație aritmetică pot fi exprimate toate raporturile reciproce dintre valorile de schimb. Acest simbol, acest semn material al valorii de schimb este un produs al schimbului însuși, și nicidecum realizarea unei idei concepute a priori. (În realitate, marfa folosită ca mijlocilor al schimbului se transformă doar treptat în bani, în simbol ; dar odată transformată în bani, la rîndul ei poate fi și ea înlocuită printr-un simbol. Ea devine acum semnul bine cunoscut al valorii de schimb.)

Procesul este, așadar, pur și simplu următorul : produsul devine marfă, *adică simplu moment al schimbului*. Marfa e transformată în valoare de schimb. Pentru a putea echivala marfa cu ea însăși ca valoare de schimb, ea este înlocuită printr-un semn, care o reprezintă ca valoare de schimb propriu-zisă. Ca valoare de schimb simbolizată, la rîndul ei marfa poate fi schimbată, în anumite condiții, pe orice altă marfă. Prin faptul că produsul devine marfă, iar marfa valoare de schimb, el dobîndește, întîi mintal, o dublă existență. Această dedublare determină (și trebuie să determine) în schimbul real apariția mărfii sub două forme : ca produs natural, de o parte, și ca valoare de schimb, de altă parte. Cu alte cuvinte, valoarea de schimb a mărfii dobîndește o existență materialmente distinctă de ea.

[I—15) Determinarea produsului ca valoare de schimb duce deci în mod necesar la rezultatul că valoarea de schimb dobîndește o existență separată, detașată de produs. Valoarea de schimb detașată de mărfuri și existînd alături de ele sub formă de marfă este ceca ce numim *bani*. Toate proprietățile mărfii ca valoare de schimb apar în *bani* ca un obiect distinct de ea, ca o formă socială de existență detașată de forma ei naturală de existență. (Acest lucru trebuie arătat ulterior mai amănunțit printr-o enumerare a proprietăților obișnuite ale banilor.) (Materialul în care se exprimă acest simbol nu este nicidecum indiferent, oricît de variate ar fi formele pe care le-a avut în decursul istoriei. Dezvoltarea socie-

tății elaborează o dată cu simbolul și materialul care-i corespunde cel mai bine, de care apoi însă ea tinde iarăși să se debaraseze; un simbol, dacă nu e arbitrar, reclamă ca materialul în care se întruchiează el să îndeplinească anumite condiții. Așa, de pildă, își au istoria lor literele din care se alcătuiesc cuvintele, scrierea cu litere etc.)

Valoarea de schimb a produsului creează deci banii alături de produs. Așa cum complicațiile și contradicțiile generate de existența banilor alături de mărfurile particulare nu pot fi suprimate printr-o modificare a formei banilor (deși inconvenientele proprii unei forme inferioare de bani pot fi evitate prin adoptarea uneia superioare), tot astfel banii înșiși nu pot fi suprimați atâta timp cât valoarea de schimb rămâne forma socială a produselor. Este necesar să ne dăm bine seama de acest lucru, ca să nu ne asumăm sarcini imposibil de îndeplinit și să cunoaștem limitele înăuntrul cărora reformele monetare și restructurările circulației pot transforma relațiile de producție și relațiile sociale care se sprijină pe ele.

Proprietățile banilor 1) ca măsură în schimbul de mărfuri, 2) ca mijloc de schimb, 3) ca reprezentant al mărfurilor (deci și ca obiect al contractelor), 4) ca marfă generală alături de diferitele mărfuri particulare — toate aceste proprietăți decurg pur și simplu din determinația banilor ca valoare de schimb detașată de mărfuri și întruchipată într-un obiect. (Proprietatea banilor de a fi marfă generală față de toate celelalte mărfuri, de a fi întruchiparea valorii lor de schimb face din ei totodată forma realizată și mereu realizabilă a capitalului, formă mereu valabilă de manifestare a capitalului; această proprietate iese la iveală în cazul scurgerilor de metale nobile; ei i se datorește faptul că istoricește capitalul apare mai întâi doar sub formă de bani; în sfârșit, prin ea se explică legătura dintre bani și nivelul dobinzii, precum și influența lor asupra acestuia din urmă.)

[c) Dezvoltarea în bani a contradicțiilor inerente
formei marfă a produsului și modului de producție capitalist,
bazat pe această formă. Posibilitatea crizelor]

Pe măsură ce producția se dezvoltă în așa fel încît fiecare producător devine dependent de valoarea de schimb a mărfii sale, adică pe măsură ce produsul devine realmente valoare de schimb, iar aceasta din urmă obiectul nemijlocit al producției, trebuie să se dezvolte necesarmente tot mai mult *relațiile bănești*, pre-

cum și contradicțiile imanente relației bănești, relației produsului față de el însuși în calitate de bani. Nevoia de schimb și transformarea produsului în pură valoare de schimb progresa în același ritm cu diviziunea muncii, adică cresc paralel cu accentuarea caracterului social al producției, crește și puterea *banilor*, adică relația de schimb se statornicește ca o putere exterioară producătorilor și independentă de ei. Ceea ce a apărut inițial ca mijloc de stimulare a producției devine o relație străină producătorilor. În aceeași măsură în care producătorii devin dependenți față de schimb, acesta pare a deveni independent față de ei, iar prăpastia dintre produs ca atare și produsul ca valoare de schimb pare a deveni tot mai mare. Aceste opoziții și contradicții nu sînt create de bani; dimpotrivă, dezvoltarea lor — a contradicțiilor și opozițiilor — este aceea care generează puterea aparent transcendențială a banilor.

(Aici trebuie analizată amănunțit influența pe care o exercită transformarea tuturor relațiilor în relații bănești: impozitul în natură se transformă în impozit în bani, renta în natură se transformă în rentă în bani, prestațiile de război în trupe de mercenari, în general toate prestațiile personale se transformă în prestații bănești, iar munca patriarhală, munca de sclav, de șerb, de breslaș se transformă în muncă pur salariată.)

Produsul devine marfă; marfa devine valoare de schimb; valoarea de schimb a mărfii este proprietatea ei bănească immanentă; aceasta din urmă se detașează de marfă și devine bani, dobîndește o existență socială generală, detașată de toate celelalte mărfuri și de formele lor naturale de existență. Raportul produsului față de sine însuși ca valoare de schimb devine raportul său față de banii care există alături de el sau raportul tuturor produselor față de banii existenți în afara lor. Așa cum schimbul real al produselor generează valoarea lor de schimb, tot astfel valoarea lor de schimb generează banii.

Problema care se pune acum este următoarea: oare nu existența banilor alături de mărfuri este aceea care estompează de la bun început contradicțiile date o dată cu acest raport?

În primul rînd. Simplul fapt că marfa are o dublă existență, pe de o parte ca produs determinat care sub forma lui naturală conține în mod ideal (într-o formă latentă) propria sa valoare de schimb, iar pe de altă parte ca valoare de schimb manifestată (*bani*), care s-a desprins de orice legătură cu forma lui naturală, — această dublă existență *diferită* trebuie să se dezvolte și să devină *deosebire*, iar deosebirea trebuie să devină apoi *opoziție* și [I—16]

contradicție. Aceeași contradicție — contradicția dintre natura particulară a mărfii ca produs și natura ei generală ca valoare de schimb — care atrage după sine necesitatea dublei ei considerări: în primul rând ca această marfă determinată și în al doilea rând ca bani, adică contradicția dintre proprietățile ei naturale particulare și proprietățile ei sociale generale, conține de la bun început posibilitatea ca aceste două forme de existență distincte ale mărfii să nu fie convertibile una în alta. În bani, capacitatea de schimb a mărfii există ca un lucru alături de ea, ca ceva distinct de marfă, ca ceva care nu se mai identifică nemijlocit cu ea. De îndată ce banii devin un lucru exterior, existent alături de marfă, posibilitatea acesteia de a se schimba pe bani apare imediat legată de condiții extrinsece și incerte; ea devine dependentă de aceste condiții.

În cadrul schimbului, marfa este cerută pentru proprietățile ei naturale, în virtutea trebuințelor pe care ea le satisface. Banii însă, dimpotrivă, sînt ceruți numai pentru valoarea lor de schimb, numai ca valoare de schimb. De aceea, posibilitatea de a converti marfa în bani, de a o schimba pe bani, de a pune în locul ei valoarea ei de schimb depinde de împrejurări care nu au nici o legătură directă cu ea ca valoare de schimb și sînt independente de aceasta. Capacitatea de schimb a mărfii depinde de proprietățile naturale ale produsului; capacitatea de schimb a banilor coincide cu existența lor ca valoare de schimb simbolizată. Devine deci posibil ca marfa, în forma ei determinată ca produs, să nu mai poată fi schimbată, echivalată cu forma ei generală — banii.

Întrucît capacitatea de schimb a mărfii există în afara ei sub formă de bani, ea a devenit ceva distinct de marfă, ceva care îi este străin, cu care marfa abia trebuie echivalată, cu care este deci — inițial — inegală, în timp ce însăși această echivalare devine dependentă de condiții externe și, ca atare, devine întîmplătoare.

În al doilea rînd. Așa cum valoarea de schimb a mărfii are o dublă existență, ca marfă determinată și ca bani, tot astfel actul de schimb se descompune în două acte independente unul de celălalt: schimbul mărfii pe bani și schimbul banilor pe marfă; cumpărarea și vânzarea. Întrucît acestea au dobîndit acum o formă de existență separată una de alta în timp și spațiu și indiferentă una față de alta, identitatea lor nemijlocită încetează. Ele pot să corespundă una alteia, dar pot și să nu corespundă; ele pot să se acopere reciproc, dar pot și să nu se acopere; între ele se poate produce o neconcordanță. Ele vor tînde mereu, desi-

gur, să se egaleze reciproc, dar în locul egalității nemijlocite de odinioară a apărut acum un proces continuu de egalizare, care la rîndul său presupune o inegalitate permanentă. Concordanța mai poate fi obținută acum în întregime numai trecind prin neconcordanțele cele mai extreme.

În al treilea rînd. O dată cu separarea cumpărării de vînzare, cu scindarea schimbului în două acte independente și separate în timp și în spațiu, apare încă o relație nouă.

Așa cum schimbul însuși se scindează în două acte independente unul de altul, tot astfel procesul schimbului în ansamblu se separă de participanții la schimb, de producătorii mărfurilor. Schimbul ca scop în sine se separă de schimbul pentru procurare de mărfuri. Între producători se interpune o pătură de negustori, care nu cumpără decît pentru a vinde și nu vînd decît pentru a cumpăra din nou, fără a urmări în aceste operații posesiunea mărfurilor ca produse, ci numai obținerea de valori de schimb propriu-zise, de bani (o pătură de negustori se poate forma, desigur, și în condițiile schimbului nemijlocit de produse. Deoarece însă ea nu operează decît cu excedentul producției ambelor părți, influența ei asupra producției, întreaga ei importanță în general rămîn întru totul secundare).

Autonomizării valorii de schimb în bani, adică într-o formă detașată de produse, îi corespunde autonomizarea schimbului (a comerțului) ca funcție detașată de participanții la schimb. Valoarea de schimb servea ca măsură în schimbul de mărfuri, dar schimbul se făcea în vederea posesiunii directe a mărfii schimbate, a consumării ei (indiferent dacă această consumare constă în aceea că marfa servește direct la satisfacerea unor trebuințe, adică servește ca produs, sau este folosită ca unealtă de producție).

Scopul comerțului nu este nemijlocit consumul, ci dobîndirea de bani, de valori de schimb. Această dedublare a schimbului în schimb pentru consum, de o parte, și schimbul ca scop în sine, de alta, generează o nouă neconcordanță. În operațiile sale de schimb, negustorul nu urmărește decît diferența dintre prețul de cumpărare și cel de vînzare; consumatorul însă trebuie să înlocuiască definitiv valoarea de schimb a mărfii pe care o cumpără. Circulația, schimbul între negustori și punctul final al circulației — schimbul dintre negustori și consumatori —, deși în ultimă analiză trebuie să se condiționeze reciproc, sînt totuși determinate de legi și mobilități cu totul diferite și pot intra într-o contradicție dintre cele mai flagrante. Însăși această separare poartă în sine posibilitatea crizelor comerciale. Deoarece însă producția lucrează direct pentru

comerț și numai indirect pentru [I—17] consum, trebuie să fie și ea afectată de această neconcordanță dintre comerț și schimbul pentru consum, în aceeași măsură în care, la rîndul ei, o generează pe aceasta din urmă. (Raporturile dintre cerere și ofertă sînt prezentate cu capul în jos.) (De comerțul propriu-zis se separă apoi comerțul cu bani.)

Aiorisme. (Toate mărfurile sînt bani efemeri; banii sînt marfa nepieritoare. Cu cît se dezvoltă diviziunea muncii, cu atît produsul nemijlocit încetează de a fi un mijloc de schimb. Se impune necesitatea unui mijloc general de schimb, adică a unui instrument de schimb independent de producția specifică a fiecărui individ. În bani, valoarea lucrurilor este separată de substanța lor. Banii sînt inițial reprezentantul tuturor valorilor; în practică totul se inversează și toate produsele și muncile reale devin reprezentanții banilor. În condițiile schimbului nemijlocit nu poți schimba un obiect pe oricare alt obiect; o anumită activitate poate fi schimbată aici numai pe anumite produse. Banii nu pot suprima dificultățile inerente schimbului nemijlocit decît generalizîndu-le, universalizîndu-le. Este absolut necesar ca aceste elemente separate în mod violent, care în fond alcătuiesc un tot organic, să demonstreze printr-o explozie violentă că sînt rezultatul *scindării* unui tot în fond organic. Unitatea se realizează în mod violent. Cînd scindarea antagonică duce la explozii, economiștii încep să insiste asupra *unității esențiale* și fac abstracție de înstrăinare. Înțelepciunea lor apologetică se rezumă la aceea că în toate momentele decisive ei dau uitării propriile lor definiții. Produsul, ca mijloc direct de schimb, 1) este încă nemijlocit legat de calitatea sa naturală și de aceea e în toate privințele limitat de ea; de pildă, el se poate deteriora etc.; 2) el depinde de trebuința imediată pe care o poate avea sau nu altcineva de acest produs sau de propriul lui produs. Îndată ce produsul muncii și munca însăși devin subordonate schimbului, intervine un moment cînd ele sînt separate de posesorul lor. Și e ceva pur *întimplător* dacă după această separare se mai reîntorc la el sub altă formă. O dată cu intrarea banilor în procesul schimbului, sînt nevoit să schimb produsul meu pe valoarea de schimb generală sau pe capacitatea generală de schimb; în felul acesta produsul meu devine dependent de comerțul general și este smuls din cadrul său local, natural și individual. Și tocmai datorită acestui fapt el încetează de a fi un produs.)

În al patrulea rînd. Așa cum în bani valoarea de schimb se manifestă ca *marfă generală* alături de toate mărfurile particulare, tot astfel — datorită acestui fapt și concomitent cu el — ea se

fixează ca *marfă particulară* în bani (deoarece au o existență aparte) alături de toate celelalte mărfuri. Este vorba nu numai de faptul că în felul acesta rezultă o neconcordanță constînd în aceea că, în calitate de capacitate generală de schimb, banii — deoarece există numai în cadrul schimbului — intră în opoziție cu capacitatea particulară de schimb a mărfurilor și o anulează nemijlocit, și totuși atît marfa cît și banii trebuie să rămînă mereu reciproc convertibili. Este vorba și de faptul că banii intră în contradicție cu ei înșiși și cu determinația lor datorită împrejurării că sînt și ei o *marfă particulară* (chiar cînd nu sînt decît un simplu semn), și de aceea atunci cînd sînt schimbați pe alte mărfuri sînt și ei, la rîndul lor, supuși unor condiții de schimb speciale, care sînt în contradicție cu necondiționata lor capacitate generală de schimb. (Aici nu vorbim încă de bani ca ceva fixat în substanța unui produs determinat etc.)

Alături de existența sa în marfă, valoarea de schimb a dobîndit o existență proprie în bani; ea a fost detașată de substanța ei tocmai pentru că modul natural de a fi determinat al acesteia contrazicea determinația ei generală ca valoare de schimb. Fiecare marfă este egală (și comparabilă) cu alta ca valoare de schimb (*calitativ*: fiecare nu reprezintă decît o *cantitate* mai mare sau mai mică de valoare de schimb). De aceea această egalitate, această unitate a mărfurilor e distinctă de diversitatea lor naturală; și de aceea în bani ea apare atît ca element comun al lor, cît și ca un al treilea element față de ele. Dar, pe de o parte, valoarea de schimb rămîne, firește, o calitate inerentă mărfurilor, deși totodată există în afara lor, iar pe de altă parte, banii, nemaiexistînd ca proprietate a mărfurilor, ca însușire generală a lor, cî ca ceva individualizat, alături de ei înșiși, devin o *marfă particulară* alături de celelalte mărfuri. (Ei pot fi determinați de cerere și de ofertă, ei se subîmpart în diferite feluri de bani etc.)

Ei devin o marfă ca oricare alta, dar în același timp nu sînt o marfă asemenea celorlalte mărfuri. În pofida determinației lor generale, ei pot fi schimbați asemenea celorlalte obiecte capabile de a fi schimbate. Ei sînt nu numai valoarea de schimb generală, ci totodată o valoare de schimb particulară alături de alte valori de schimb particulare. Aici avem o nouă sursă de contradicții, care se fac simțite în practică. (Natura particulară a banilor se manifestă și în separarea comerțului cu bani de comerțul propriu-zis.)

Vedem, așadar, că e specific banilor ca ei să-și realizeze scopurile neîndu-le totodată, să se autonomizeze față de mărfuri, să devină din mijloc scop, să realizeze valoarea de schimb a mărfu-

rilor separându-le pe acestea de ea, să faciliteze schimbul scindându-i, să învingă dificultățile schimbului nemijlocit de mărfuri [I—18] generalizându-le, să autonomizeze schimbul în raport cu producătorii în aceeași măsură în care aceștia devin dependenți de el.

{Înainte de a trece la alte probleme, va mai trebui corectată ulterior maniera idealistă de expunere, care poate crea impresia că ar fi vorba doar de determinări de concepte și de dialectica acestor concepte. Înainte de toate, deci, va trebui precizată fraza : produsul (sau activitatea) devine marfă, marfa devine valoare de schimb, valoarea de schimb devine bani.}

* * *

(„The Economist”⁴⁶ din 24 ianuarie 1857. Următorul pasaj trebuie avut în vedere acolo unde va fi vorba despre bănci :

„În măsura în care clasele care se îndeletnicesc cu comerțul participă, cum fac de obicei în prezent, la profiturile băncilor — și pot participa în proporții și mai mari datorită creșterii numărului băncilor cu capital pe acțiuni, abolirii tuturor privilegiilor corporative și libertății depline a operațiilor bancare —, ele se îmbogățesc de pe urma creșterii dobânzii. Într-adevăr, clasele care se îndeletnicesc cu comerțul, grație creșterii depozitelor lor sînt de fapt propriii lor bancheri ; și atîta timp cît lucrurile stau astfel, taxa de scont are pentru ele o importanță redusă. Toate rezervele bancare și de altă natură trebuie să fie, bineînțeles, rezultatul unei producții neîntrerupte și al economiilor făcute din profituri ; prin urmare, considerate ca un tot unic, clasele care se îndeletnicesc cu comerțul și cu industria trebuie să fie propriii lor bancheri, iar pentru acestea nu e nevoie decît ca principiile liberului-schimb să fie extinse asupra tuturor operațiilor comerciale, spre a le egaliza astfel sub raportul avantajelor și inconvenientelor legate de orice fluctuații ale pieței financiare.”)

Toate contradicțiile inerente sistemului monetar și schimbului de produse în condițiile acestui sistem nu sînt decît dezvoltarea raportului dintre produse ca *valori de schimb*, a determinării lor ca valoare de schimb sau ca *valoare pur și simplu*.

(„The Morning Star”⁴⁷ din 12 februarie 1857 : „Tensiunea monetară care a avut loc în cursul anului trecut și majorarea taxei de scont ca urmare a acestei tensiuni au influențat foarte favorabil contul de profit al Băncii Franței. Dividendul ei n-a încetat să crească : 118 fr. în 1852, 154 fr. în 1853, 194 fr. în 1854, 200 fr. în 1855 și 272 fr. în 1856.”)

Trebuie relevat și următorul pasaj. Monedele engleze de argint au fost emise la un preț superior valorii argintului pe care îl conțin. Un pfund de argint avînd o valoare intrinsecă de 60—62 șilingi (în medie 3 lire sterline aur) valorează ca monedă 66 de șilingi. Monetăria plătește

„prețul de piață curent de 5 pînă la 5 șilingi și 2 pence uncia și emite monede la prețul de 5 șilingi și 6 pence uncia. Există două cauze care previn orice inconvenient practic care ar putea decurge din acest mod de a proceda”

(constînd în emiterea *monedelor de argint* la un curs necorespunzător valorii lor intrinsece):

„în primul rînd, moneda de argint poate fi procurată numai de la monetărie și numai la acest curs; de aceea în țară ea nu se poate deprecia, iar în afara ei nu poate fi trimisă, deoarece în țară circulă la un curs superior valorii ei intrinsece; iar în al doilea rînd, deoarece este mijloc de plată legal numai pentru sume pînă la 40 de șilingi, ea nu pătrunde niciodată în domeniul rezervat monedelor de aur și nu afectează valoarea acestora”.

Autorul articolului sfătuiește Franța

„să bată și ea monede de argint la un curs superior valorii lor intrinsece și să limiteze suma pînă la concurența căreia ele pot servi ca mijloc de plată legal”.

În același timp însă, el recomandă ca

„la stabilirea calității monedei să se lase între valoarea intrinsecă și valoarea nominală o diferență mai mare decît cea din Anglia, deoarece la noi valoarea crescîndă a argintului în raport cu aurul va atinge foarte curînd, probabil, prețul monetar actual al argintului, obligîndu-ne astfel să-l modificăm din nou. Moneda noastră de argint e acum cu aproximativ 5% sub valoarea ei intrinsecă; nu de mult încă era cu 10% sub această valoare” („Supplement to the Economist”, din 24 ianuarie 1857).

(d) Incompatibilitatea „banilor-muncă”
cu forma-marfă a produsului)

S-ar putea crede că emiterea de bonuri orare înlătură toate aceste dificultăți. (Existența bonurilor orare presupune, bineînțeles, condiții care nu sînt nemijlocit date la analiza raportului dintre valoarea de schimb și bani și fără de care valoarea de schimb și banii pot exista și există efectiv, și anume: creditul public, băncile etc.; dar aici nu este cazul să ne ocupăm de toate aceste lucruri, deoarece partizanii bonului orar vîd în el, bineînțeles, *ultimul* produs al „ordinii”⁴⁸, care, cînd corespunde cel mai mult noțiunii „pure” de bani, „apare” în realitate la urmă.)

Mai întii trebuie să remarcăm următoarele: dacă presupunem îndeplinite condițiile în cadrul cărora prețul mărfurilor este egal cu valoarea lor de schimb, dacă oferta coincide cu cererea și producția cu consumul, adică dacă în ultimă instanță are loc o *producție bine proporțională* (așa-zisele relații de repartitie nu sînt altceva decît relații de producție), problema banilor

devine întru totul secundară și mai cu seamă devine secundară problema dacă trebuie emise tichete albastre sau verzi, de tablă sau de hîrtie, sau sub ce altă formă ar trebui ținută contabilitatea socială. Atunci este arhistupid să continui a invoca pretextul necesității de a efectua cercetări asupra relațiilor bănești reale.

[I--19] Să zicem că banca (indiferent care bancă) emite bonuri orare. Marfa a , avînd o valoare de schimb egală cu x , adică egală cu x timp de muncă, se schimbă pe o sumă de bani reprezentînd x timp de muncă. Așa cum Banca Angliei, de pildă, trebuie să dea actualmente bancnote în schimbul aurului, tot astfel banca noastră ar trebui să cumpere mărfuri, adică să le primească în schimbul reprezentantului lor monetar. Marfa, ființa substanțială și deci în-țimplătoare a valorii de schimb, este schimbată pe ființa simbolică a valorii de schimb ca valoare de schimb. În felul acesta convertirea ei din forma-marfă în forma-bani nu prezintă nici o dificultate. Trebuie doar verificat cu precizie timpul de muncă pe care-l conține marfa (ceea ce, în treacăt fie zis, nu-i chiar atît de ușor ca verificarea titlului și greutateii aurului și argintului) și astfel se obține imediat *contravaloarea* ei, ființa ei bănească.

Oricum am suci și răsuci lucrurile, în ultimă analiză ele se reduc la aceea că banca cmițătoare de bonuri orare cumpără mărfurile la prețul lor de cost, cumpără toate mărfurile, care însă nu o costă decît atît cît a cheltuit cu confecționarea peticelor de hîrtie, iar vinzătorului, în schimbul valorii de schimb pe care acesta o posedă într-o formă substanțială determinată, îi dă valoarea de schimb simbolică a mărții, adică un cec asupra tuturor celorlalte mărfuri pînă la concurența acestei valori de schimb. Valoarea de schimb ca atare poate exista, firește, numai în mod simbolic, deși, pentru a putea fi folosit ca lucru, și nu numai ca formă de reprezentare, simbolul acesta posedă o existență materială, nu e reprezentare pur ideală, ci e realmente reprezentat într-o formă obiectuală sau alta. (O măsură [de lungime sau de volum] poate fi ținută în mînă; valoarea de schimb servește ca măsură, dar ea efectuează schimbul numai atunci cînd această măsură trece dintr-o mînă într-alta ⁴⁹.)

Așadar, în schimbul mărții, banca dă bani, care nu sînt altceva decît un cec asupra valorii de schimb a mărții, adică asupra tuturor mărfurilor de aceeași valoare; banca cumpără. Banca este cumpărătorul general, nu numai cumpărătorul unora sau altora dintre mărfuri, ci al tuturor mărfurilor. Căci ea este aceea care trebuie să realizeze convertirea fiecărei mărți în ființa ei simbolică în calitate de valoare de schimb. Dar dacă este cumpărătorul general, banca trebuie să fie totodată și vinzătorul general; ea nu

trebuie să fie numai antrepozit pentru păstrarea tuturor mărfurilor, și nici numai magazin universal, ci și, asemenea oricărui alt comerciant, posesor de mărfuri.

Eu am schimbat marfa mea, marfa *a*, să zicem, pe bonul orar *b*, care reprezintă valoarea ei de schimb, dar am schimbat-o numai pentru a putea metamorfoza apoi bonul *b*, după dorința mea, în oricare dintre mărfurile reale *c*, *d*, *e*, etc. Dar pot oare banii aceștia să circule în afara băncii? Pot ei să circule altfel decât între posesorul bonului și bancă? Prin ce se asigură convertibilitatea acestui bon? Aici sînt posibile numai două cazuri: ori toți posesorii de mărfuri (produse sau muncă) vor să-și vîndă mărfurile la valoarea lor de schimb, ori unii vor și alții nu. Dacă toți vor să-și vîndă mărfurile la valoarea lor de schimb, ei nu vor aștepta pînă să se găsească un cumpărător, ci se vor duce îndată la bancă pentru a-i ceda mărfurile lor și a primi în schimb semnul valorii lor de schimb, banii: ei le remit băncii în schimbul propriilor ei bani. În acest caz banca este cumpărătorul general și vînzătorul general reuniți într-o singură persoană.

Sau se întîmplă invers. În acest caz, bonul emis de bancă nu e decît un petic de hîrtie, care doar se pretinde a fi simbolul unanim recunoscut al valorii de schimb, dar în realitate nu are nici o valoare, căci simbolul acesta se caracterizează prin aceea că în schimbul real nu numai că reprezintă, ci chiar este valoare de schimb. În acest din urmă caz, bonul emis de bancă nu ar fi bani, sau ar fi numai bani convenționali în relațiile dintre bancă și clienții ei, dar nu și pe piața generală. Ar fi cam ceea ce este o duzină de bonuri de masă pe care le capătă abonații unui restaurant sau o duzină de bilete de teatru; și unele și altele reprezintă bani, dar primele numai la un anumit restaurant, iar celelalte numai la un anumit teatru. Bonul băncii ar înceta să corespundă cerințelor pe care trebuie să le îndeplinească banii, întrucît n-ar circula în rîndurile întregului public, ci numai între bancă și clienții ei. Această din urmă ipoteză trebuie, așadar, respinsă.

Banca ar fi deci cumpărătorul și vînzătorul general. În loc de bancnote, ea ar putea emite *cecuri*, iar în locul acestora ar putea deschide simple conturi bancare. În funcție de suma valorilor mărfurilor cedate de individul *X* băncii, el ar dispune la ea de un sold creditor pentru aceeași sumă de valori sub forma altor mărfuri. O altă atribuție a băncii ar fi necesarmente aceea de a stabili cu certitudine valoarea de schimb a tuturor mărfurilor, adică timpul de muncă materializat în ele. Dar atribuțiile ei nu s-ar limita la aceasta. Ea ar trebui de asemenea să stabilească timpul

de muncă în care mărfurile pot fi produse cu mijloacele de muncă medii, adică timpul în care ele trebuie să fie produse.

Dar nici aceasta n-ar fi de ajuns. Ea ar trebui să stabilească nu numai timpul în care trebuie să fie fabricată o anumită cantitate de produse, punîndu-i totodată pe producători în condiții care să le permită să muncească cu aceeași productivitate (ea ar trebui deci să reglementeze și să egalizeze și repartizarea mijloacelor de muncă), ci și cuantumul timpului de muncă [I—20] care urmează a fi folosit în fiecare ramură de producție. Accastă din urmă atribuție ar fi necesară întrucît, pentru a face posibilă realizarea valorilor de schimb și a asigura convertibilitatea banilor băncii, întreaga producție ar trebui să fie asigurată în proporții care să îngăduie satisfacerea trebuințelor participanților la schimb.

Dar nici aceasta încă nu e totul. Schimbul cel mai important nu este acela dintre mărfuri, ci schimbul dintre muncă și mărfuri. (Îndată după aceasta trebuie tratată mai amănunțit întreaga chestiune.) Muncitorii nu ar vinde băncii munca lor, ci ar căpăta valoarea de schimb a întregului produs al muncii lor etc. În acest caz, o examinare mai atentă arată că banca ar fi nu numai cumpărătorul și vânzătorul general, ci și producătorul general. În fond, ea ar fi sau o despotică cîrmuitoare a producției și administratoare a repartiției, sau un simplu birou însărcinat să țină contabilitatea și evidența pentru o societate care lucrează în comun. Premisa o constituie comunitatea mijloacelor de producție etc. etc. Saint-simonistii făceau din banca lor o papalitate a producției.

[3] *Caracterizarea generală a societății burgheze,
spre deosebire de formațiunile sociale precapitaliste
și de societatea comunistă viitoare]*

Transformarea tuturor produselor și a tuturor activităților în valori de schimb presupune atît dizolvarea tuturor relațiilor (istorice) trainice de dependență personală în sfera producției, cît și interdependența generală a producătorilor. Producția fiecărui individ depinde de producția tuturor celorlalți, după cum transformarea produsului său în mijloace de subzistență pentru el însuși a început să depindă de consumul tuturor celorlalți. Prețurile și schimbul sînt la fel de vechi; dar atît determinarea crescîndă a prețurilor prin cheltuielile de producție, cît și pătrunderea schimbului în toate sferile producției s-au dezvoltat și se dezvoltă tot mai mult abia în societatea burgheză, în societatea liberei concurențe. Fenomenele pe care Adam Smith, într-o manieră proprie

secolului al XVIII-lea, le situează în perioada preistorică⁵⁰ sînt, în realitate, un produs al istoriei.

Această interdependență dintre producători se manifestă în necesitatea permanentă a schimbului și în valoarea de schimb ca mijlocitor universal. Iată cum prezintă economiștii lucrurile: fiecare individ urmărește interesul său privat și numai interesul său privat, dar prin aceasta el servește, fără să vrea și fără să știe, interesele private ale tuturor, adică interesele generale. Esențial nu este aici faptul că atunci cînd fiecare urmărește interesul său privat se realizează totalitatea intereselor private, adică interesul general. Din această frază abstractă s-ar putea conchide, dimpotrivă, că fiecare frînează satisfacerea intereselor celorlalți, astfel încît în locul unei afirmații generale ar rezulta din acest *bellum omnium contra omnes*⁵¹ o negație generală. Esențial este aici mai curînd faptul că însuși interesul privat e un interes socialmente determinat și poate fi satisfăcut numai în condițiile create de societate și cu mijloacele oferite de ea, ceea ce înseamnă că e legat de reproducerea acestor condiții și mijloace. El este, firește, interesul unor persoane private, dar conținutul său, ca și forma și mijloacele sale de realizare, sînt date prin condiții sociale independente de indivizi.

Dependența reciprocă și omnilaterală a indivizilor indiferenți unii față de alții constituie legătura lor socială. Această legătură socială își găsește expresia în *valoarea de schimb*, căci numai în aceasta din urmă activitatea sau produsul fiecărui individ devine o activitate sau un produs pentru el; individul trebuie să creeze un produs general — *valoarea de schimb*, sau valoarea de schimb sub forma ei izolată, individualizată, adică *bani*. Pe de altă parte, puterea pe care fiecare individ o exercită asupra activității celorlalți sau asupra avuțiilor sociale rezidă în el în calitatea lui de posesor de *valori de schimb*, de *bani*. El poartă în buzunarul său întreaga sa putere socială și legătura sa cu societatea.

Activitatea, oricare ar fi forma ei individuală de manifestare, și produsul ei, oricare ar fi natura lui particulară, se reduc la *valoare de schimb*, adică la ceva de ordin general, în care este negată și anihilată orice individualitate, orice specificitate. Aceasta este de fapt o stare foarte diferită de aceea în care individul — sau individul naturalmente sau istoricește dezvoltat în cadrul familiei și al tribului (ulterior în cadrul comunității) — se reproduce direct din natură sau în care activitatea sa productivă și participarea sa la producție sînt legate de o anumită formă a muncii și a produsului, iar relația lui cu alții este determinată în același mod.

Caracterul social al activității, ca și forma socială a produsului și participarea individului la producție apar aici ca ceva străin indivizilor, ca ceva întruchipat în lucruri: ele nu apar ca relații reciproce între indivizi, ci ca subordonare a acestora față de relații care există independent de ei și care derivă din ciocnirea indivizilor indiferenți unii față de alții. Schimbul general de activități și de produse, care a devenit o condiție vitală pentru fiecare individ în parte, legătura reciprocă dintre indivizi li se înfățișează ca ceva străin și independent de ei, ca un lucru. În valoarea de schimb, relația socială dintre persoane este transformată într-o relație socială [I—21] între lucruri, iar puterea persoanei este transformată în putere a unui lucru. Cu cât mijlocul de schimb posedă mai puțină putere socială, cu cât el este legat de natura produsului nemijlocit al muncii și de trebuințele nemijlocite ale participanților la schimb, cu atât mai mare trebuie să fie forța colectivității care-i reunește pe indivizi: familia patriarhală, societatea antică, feudalismul și breslele (vezi caietul XII, 34b) ⁵².

Fiecare individ posedă puterea socială sub formă de lucru. Dacă despuiați lucrul de această putere socială, va trebui s-o dați unor persoane ca putere asupra altor persoane. Relațiile de dependență personală (inițial apărute într-un mod cu totul natural) sînt primele forme de societate, în care productivitatea umană se dezvoltă doar în proporții reduse și în puncte izolate. Independența față de persoane întemeiată pe dependența față de lucruri este cea de-a doua mare formă în care se creează pentru prima oară un sistem de schimb social general de substanțe, de relații universale, de trebuințe omnilaterale și de potențe universale. Individualitatea liberă, întemeiată pe dezvoltarea universală a indivizilor și pe transformarea productivității lor colective, sociale într-un bun social al lor, reprezintă a treia treaptă. Treapta a doua creează condițiile pentru cea de-a treia. De aceea rînduilele patriarhale, ca și cele antice (precum și cele feudale) decad pe măsura dezvoltării comerțului, a luxului, a banilor și a valorii de schimb, în timp ce societatea modernă crește și se dezvoltă paralel cu acestea din urmă.

Schimbul și diviziunea muncii se condiționează reciproc. Deoarece fiecare lucrează pentru sine fără ca produsul său să-i fie destinat lui însuși, el trebuie să recurgă, firește, la schimb nu numai pentru a participa la capacitatea generală de producție, ci și pentru a transforma propriul său produs într-un mijloc de subsistență pentru el însuși. Vezi lucrarea mea „Bemerkungen über Ökonomie”, p. V 13, 14 ⁵³. Schimbul mijlocit de valoare de schimb și de bani presupune interdependența universală a producătorilor,

dar totodată și izolarea deplină a intereselor lor particulare și o diviziune a muncii sociale în care unitatea diferitelor feluri de muncă și complementaritatea lor reciprocă există în afara indivizilor și independent de ei, ca și cum ar fi o relație naturală. Presiunea reciprocă dintre cererea generală și ofertă mijlocește legătura dintre producătorii de mărfuri indiferenți unii față de alții.

Însuși faptul că produsul sau activitatea indivizilor trebuie mai întâi transformate în *valoare de schimb*, în *bani*, pentru a dobîndi și a-și dovedi sub această formă *materială puterea* lor socială denotă două lucruri: 1) că indivizii produc numai pentru societate și în cadrul societății; 2) că producția lor nu este *nemijlocit* socială, nu e the offspring of association* în cadrul căreia se practică repartizarea diferitelor munci între membrii asociați. Indivizii sînt subordonați producției sociale, care există în afara lor ca o fatalitate, și nu producția socială este subordonată indivizilor, care ar dirija-o ca pe un bun comun al lor. De aceea nu poate fi nimic mai greșit și mai absurd decît să vrei să întemeiezi pe *valoare de schimb* și pe *bani* controlul indivizilor asociați asupra ansamblului producției lor, cum am văzut mai sus în cazul băncii emițătoare de bonuri orare.

Schimbul privat al tuturor produselor muncii, capacităților și activităților se află în opoziție atît cu repartitia bazată pe relații de dominație și subordonare (naturale și politice) între indivizi (indiferent de caracterul — patriarhal, antic sau feudal — pe care l-ar avea această dominație și subordonare) (de menționat că aici *schimbul* propriu-zis nu joacă decît un rol secundar; în linii generale, el afectează mai puțin viața unor întregi comunități, desfășurîndu-se mai curînd între diferitele comunități, și nu-și subordonează nicidecum toate relațiile de producție și de repartitie), cît și cu schimbul liber dintre indivizi asociați pe baza aproprierii în comun a mijloacelor de producție și a controlului colectiv asupra lor. (Această din urmă asociere nu este ceva arbitrar; ea presupune dezvoltarea unor condiții materiale și spirituale a căror analiză nu-și are locul aici.)

Așa cum diviziunea muncii generează aglomerarea, combinarea, cooperarea, antagonismul intereselor particulare și al intereselor de clasă, concurența, concentrarea capitalului, monopolul și societățile pe acțiuni, într-un cuvînt formele contradictorii ale unității care provoacă însăși opoziția, tot astfel schimbul privat generează comerțul mondial, independența individuală a persoanelor private generează o dependență deplină față de așa-numita piață mondială, iar actele de schimb fărîmițate creează un sistem ban-

* — rodul unei asocieri. — Nota trad.

car și de credit a cărui contabilitate [1—22] constată cel puțin compensările necesare pentru echilibrarea schimburilor private. Deși interesele private împart fiecare națiune în tot atâtea națiuni cîți indivizi maturi numără ea, iar interesele exportatorilor și cele ale importatorilor aceleiași națiuni sînt aici diametral opuse, cursul schimbului dă totuși o *aparență* de existență comerțului național etc. etc. Dar nimeni nu-și va închipui pe acest temel că printr-o reformă a *bursei* ar putea fi suprimate *bazele* comerțului privat interior sau exterior. În cadrul societății burgheze însă, care e bazată pe *valoarea de schimb*, se dezvoltă relații de schimb și relații de producție care reprezintă tot atâtea mine în stare s-o arunce în aer. (Există deci o mulțime de forme antagoniste ale unității sociale, al căror caracter contradictoriu nu poate fi înlăturat prin schimbări treptate. Pe de altă parte, dacă societatea, așa cum este ea, n-ar conține într-o formă latentă condițiile de producție materiale și relațiile de schimb corespunzătoare, necesare unei societăți fără clase, toate încercările de a declanșa o explozie n-ar fi decît donchișotism.)

[4] *Obiectivarea relațiilor sociale în condițiile societății burgheze*

Am văzut că, deși valoarea de schimb este egală cu timpul de muncă relativ, materializat în fiecare produs, iar la rîndul lor banii sînt egali cu valoarea de schimb a mărfurilor detașată de substanța lor, această valoare de schimb sau relație bănească conține contradicțiile dintre mărfuri și valoarea lor de schimb, dintre mărfuri — ca valori de schimb — și bani. Am văzut, de asemenea, că ideea creării unei bănci care să emită bani-muncă ca imagine directă a mărții este o utopie. Deși banii nu sînt, așadar, decît valoarea de schimb detașată de substanța mărfurilor și-și au originea în tendința acestei valori de schimb de a se afirma în toată puritatea ei, marfa nu poate fi totuși transformată direct în bani : sau, cu alte cuvinte, adevărînța care certifică în mod autentic cantitatea timpului de muncă materializat în marfă nu-i poate servi drept preț în lumea valorilor de schimb. Cum se explică aceasta ?

{În privința uneia dintre formele banilor — ca *mijloc* de schimb (și nu ca *măsură* a valorii de schimb) — economiștii știu bine că premisa existenței banilor o constituie obiectivarea legăturii sociale ; este vorba de bani în măsura în care apar ca *ga* pe care un om trebuie să-l lase în mina altuia pentru a căpăta de la el o marfă. Aici chiar economiștii spun că oamenii acordă unu

lucru (banilor) încrederea pe care și-o refuză ca persoane. Dar de ce acordă ei unui lucru încrederea lor? Evident, numai pentru că acest lucru este *obiectivarea* unei *relații* între persoane, obiectivarea valorii de schimb, care nu este altceva decît un raport între activitățile productive ale diferitelor persoane. Orice alt gaj poate fi direct util deținătorului său ca obiect, pe cînd banii nu-i folosesc decît ca „gaj social”⁵⁴, dar un astfel de gaj ei sînt numai în virtutea caracterului lor social (simbolic); or, banii pot avea un caracter social numai pentru că indivizii și-au înstrăinat, sub formă de obiect, propria lor relație socială.}

În *listele de prețuri*, unde toate valorile se măsoară în bani, se reflectă totodată atît independența față de persoane a caracterului social al lucrurilor, cît și tendința comerțului de a subordona din nou indivizilor aceste lucruri, pe baza înstrăinării în care ansamblul relațiilor de producție și de schimb apare în fața individului, în fața tuturor indivizilor. Deoarece autonomizarea — dacă vrei — a pieței mondiale (în care este inclusă activitatea fiecărui individ) crește pe măsura dezvoltării relațiilor bănești (a valorii de schimb) și, viceversa, legătura generală și dependența omnilaterală a producției și consumului cresc paralel cu independența și indiferența reciprocă a consumatorilor și producătorilor unii față de alții: deoarece această contradicție duce la crize etc., se face — concomitent cu dezvoltarea acestei înstrăinări — încercări de a o suprima, rămînînd pe propriul ei teren: *listele de prețuri*, cursul schimbului, legăturile poștale și telegrafice între agenții comerțului etc. (concomitent cu aceasta se perfecționează, bineînțeles, mijloacele de comunicație) oferă fiecăruia dintre ei posibilitatea de a se informa asupra activității tuturor celorlalți, pentru a-și orienta în mod corespunzător propria activitate. {Cu alte cuvinte, deși cererea și oferta fiecărui individ se manifestă independent de toate celelalte, orice om caută totuși să se informeze asupra stării în care se află cererea și oferta generală; la rîndul ei, această cunoaștere are asupra lor o anumită influență practică. Deși pe baza actuală toate acestea nu duc la suprimarea înstrăinării, ele generează totuși relații și legături care conțin posibilitatea înlăturării vechii baze. (Posibilitatea unei statistici generale etc.)}

(Toate acestea vor trebui tratate pe larg acolo unde va fi vorba de categoriile: „*prețuri, cerere și ofertă*”. Aici însă trebuie să remarcăm doar că privirea de ansamblu asupra comerțului și producției, așa cum ne-o oferă de fapt *listele de prețuri*, ne furnizează în fond cea mai bună dovadă a faptului că indivizilor propriul lor schimb și propria lor producție li se opune ca o relație *obiecti-*

vată, independentă de ei. Pe piața mondială, legătura dintre individ și toți ceilalți, dar totodată și independența [1—23] față de indivizi a acestei legături s-au dezvoltat în așa măsură, încît formarea ei conține în sine totodată și condițiile pentru depășirea limitelor ei.)

Comparare — în locul adevăratei comunități și universalități.

{S-a spus și, poate, se mai spune că frumusețea și măreția rezidă tocmai în această legătură spontană, independentă de știința și de voința indivizilor, legătură care presupune tocmai independența și indiferența indivizilor unii față de alții în acest schimb de substanțe material și spiritual. Și este cert că această legătură obiectivată este preferabilă lipsei de legătură între ei sau unei legături pur locale, bazate pe relații naturale de consanguinitate sau pe relații de dominație și aservire. Tot atît de cert este că indivizii nu-și pot subordona propriile lor legături sociale înainte de a le fi creat. Dar este o ineptie să se considere că această legătură pur materială ar fi legătura firească, inseparabilă de natura individualității (în opoziție cu cunoașterea și cu voința reflectată) și imanentă ei. Această legătură este produsul indivizilor. Ea este un produs istoric și aparține unei anumite faze a dezvoltării acestora. Înstrăinarea și independența în care această legătură mai dănuie în raport cu indivizii dovedesc doar că aceștia se mai află încă în procesul făuririi condițiilor vieții lor sociale, că încă n-au ajuns să-și trăiască viața socială pornind de la aceste condiții. Aceasta este legătura spontană a indivizilor în cadrul unor relații de producție determinate, limitate.

Indivizii universal dezvoltați, ale căror relații sociale fiind propriile lor relații colective, sînt totodată subordonate propriului lor control colectiv, nu sînt un produs al naturii, ci al istoriei. Gradul și universalitatea dezvoltării potențelor (der Vermögen) în cadrul cărora devine posibilă această individualitate au ca premisă tocmai producția bazată pe valorile de schimb, care o dată cu generalitatea înstrăinării individului de el însuși și de alții, crează pentru prima oară și generalitatea și omnilateralitatea relațiilor și aptitudinilor lui. Pe treptele inițiale ale dezvoltării, individul apare mai complet tocmai pentru că încă nu și-a elaborat totalitatea relațiilor sale și nu și le-a opus ca forțe și relații sociale independente de el. Pe cît de ridicolă este atitudinea celor care regretă acea plenitudine inițială, pe atît de ridicolă e și credința că omul trebuie să se oprească la actuala stare de distrugere totală. Concepția burgheză nu a putut depăși niciodată opoziția față de această concepție romantică, care de aceea o va însoți întotdeauna, ca opusul ei legitim, pînă la obștescul ei sfîrșit.}

(Aici poate fi luat ca exemplu raportul dintre individ și știință.)

(Compararea banului cu sîngele — sugerată de cuvîntul „circulație” — e cam tot atît de potrivită ca și compararea patricienilor cu stomacul în fabula lui Menenius Agrippa⁵⁵.)

(Nu mai puțin greșită e compararea banilor cu limba. Expri-
mate cu ajutorul limbii, ideile nu se transformă în așa fel încît
să-și piardă specificul, iar caracterul lor social să existe alături
de ele în limbă, așa cum prețurile există alături de mărfuri. Ideile
nu există despărțite de limbă. Ideile care, pentru a putea circula,
pentru a putea participa la schimbul de idei, trebuie mai întîi
traduse din limba lor maternă într-o limbă străină prezintă mai
multă analogie : dar aici analogia nu rezidă în limbă, ci în faptul
că e străină.)

{ Faptul că toate produsele, activitățile și relațiile pot fi schim-
bate pe altceva, pe un *lucru*, care, la rîndul său, poate fi schim-
bat pe orice fără nici o *distincție* — adică dezvoltarea valorilor
de schimb (și a relațiilor bănești) — este identic cu venalitatea și
corupția generală. Prostituția generală — sau, ca să ne exprimăm
mai delicat, raportul general de utilitate — apare ca o fază neces-
ară a dezvoltării caracterului social al aptitudinilor, potențelor,
capacităților și activităților personale. Shakespeare caracterizează
admirabil banii, spunînd că ei pun semnul egalității între ceea ce
nu se poate preschimba⁵⁶. Setea de îmbogățire ca atare este im-
posibilă fără bani ; orice altă acumulare și orice altă sete de acu-
mulare apare ca ceva primitiv, limitat, condiționat, pe de o parte,
de trebuințe, iar pe de alta — de natura finită a produselor (sacra
auri fames *). }

(Dezvoltarea banilor presupune, evident, dezvoltarea altor rela-
ții generale.)

Cînd examinăm relații sociale care generează un sistem rudi-
mentar de schimb, valori de schimb și bani, sau relații sociale în
cadrul cărora acestea sînt slab dezvoltate, este clar, din capul locu-
lui, că indivizii, deși relațiile dintre ei par a avea un caracter mai
personal, intră în relații reciproce numai în cutare sau cutare mod
(socialmente) determinat : ca senior feudal și vasal, moșier și
iobag etc., sau ca persoane aparținînd unei anumite caste sau
stări sociale etc. În cadrul relației bănești, al sistemului de schimb
dezvoltat (și această aparență e aceea care seduce democrația),
legăturile de dependență personală, deosebirile de origine, de cul-
tură etc. sînt efectiv distruse, rupte (în orice caz, toate legăturile
personale apar ca relații *personale*) ; se creează aparența că indi-

* — blestemata sete de aur. -- *Nota trad.*

vizii vin în contact reciproc într-un mod independent (această independență este în genere doar o iluzie și ar fi mai just s-o numim indiferență), liber, că se face schimb în limitele acestei libertăți; dar această aparență există numai pentru cel care face abstracție de *condițiile* — de *condițiile de existență* (care, la rîndul lor, sînt independente de indivizi și, deși generate de societate, apar oarecum drept *condiții naturale*, adică nesupuse controlului indivizilor) — în cadrul cărora acești indivizi intră în contact unii cu alții.

[I--24] Modul de a fi determinat, care în primul caz se manifestă ca limitare personală a unui individ de către altul, apare în cazul al doilea într-o formă dezvoltată, ca limitare obiectuală a individului prin relații independente de el și autonomie. (Deoarece individul izolat nu poate scăpa de modul său determinat de a fi ca persoană, dar în schimb poate să înlăture relațiile exterioare și să și le subordoneze, libertatea lui *pare* mai mare în cazul al doilea. Dar o examinare mai amănunțită a acestor relații exterioare, a acestor condiții arată că indivizii unei anumite clase etc. nu le pot birui en masse decît suprimîndu-le. Individul le poate depăși incidental, dar masa oamenilor robiți de ele nu poate face acest lucru deoarece însăși existența ei exprimă subordonarea, ba chiar subordonarea necesară a indivizilor față de aceste relații.)

Aceste relații exterioare sînt atît de departe de a fi o înlăturare a „relațiilor de dependență”, încît de fapt nu înseamnă decît reducerea lor la o formă generală, ba chiar elaborarea *bazei* generale a relațiilor de dependență personală. Și aici indivizii intră în relații reciproce numai ca indivizi determinați. Relațiile de dependență *obiectivate*, în opoziție cu cele *personale*, se manifestă în așa fel (relațiile de dependență obiectivate nu sînt altceva decît relațiile sociale autonomizate față de indivizii aparent independenți, adică relațiile lor de producție devenite autonome față de ei înșiși), încît indivizii sînt dominați acum de *abstracții*, pe cînd înainte depindeau unii de alții. Dar abstracția sau ideea nu este aici altceva decît expresia teoretică a relațiilor materiale care îi domină.

Relațiile pot fi exprimate, firește, numai cu ajutorul ideilor; așa se explică faptul că filozofii văd specificul epocii moderne în dominarea ei de către idei și identifică crearea individualității libere cu răsturnarea acestei dominații a ideilor. Din punct de vedere ideologic, eroarea putea fi comisă cu atît mai ușor, cu cît această dominație a relațiilor (dependența față de lucruri care, la rîndul ei, de altfel, se transformă în relații de dependență per-

sonală bine determinate, despuiate de orice iluzii) apare în conștiința indivizilor înșiși ca dominație a ideilor, iar credința în eternitatea acestor idei, adică a acestor relații de dependență față de lucruri, este, bineînțeles, în fel și chip întreținută, întărită și sugerată de către clasele stăpînitoare.

(În ceea ce privește iluzia „relațiilor pur personale” din perioada feudalității, nu trebuie să uităm, firește, niciodată că, 1) într-un anumit stadiu de dezvoltare, înseși aceste relații căpătau, în sfera lor, caracterul unor relații obiectivate, cum ne-o arată dezvoltarea relațiilor de proprietate funciară, de pildă, pornind de la relații de subordonare pur militară; dar că 2) relația obiectivată în care se transformă ele are ea însăși un caracter limitat, determinat de natură, și de aceea apare ca o relație personală, pe cînd în lumea modernă relațiile personale derivă pur și simplu din relațiile de producție și de schimb.)

[5] *Dezvoltarea formei-bani a valorii ca urmare a dezvoltării schimbului. Caracterul social al producției în societatea burgheză, spre deosebire de caracterul social al producției în comunism]*

Produsul devine marfă. Marfa devine valoare de schimb. Valoarea de schimb a mărfii dobîndește o existență separată alături de marfă; adică marfa sub forma în care ea 1) poate fi schimbată pe orice altă marfă; 2) devine, așadar, marfă generală și-și pierde orice particularitate naturală; 3) conține măsura capacității ei de schimb; adică raportul determinat în care poate echivala cu sine celelalte mărfuri, este marfa ca bani, și anume nu ca bani în general, ci ca o *sumă determinată de bani*, căci pentru a putea exprima valoarea de schimb în toate deosebirile ei, este necesar ca banii să poată fi numărați, adică să fie cantitativ divizibili.

Banii, adică forma comună pe care trebuie s-o îmbrace toate mărfurile ca valori de schimb, marfa generală, trebuie să existe ca marfă *particulară* alături de celelalte mărfuri, deoarece ele nu numai mental trebuie să se măsoare cu ajutorul banilor, ci și în schimbul real trebuie să se schimbe pe bani. Contradicția care decurge de aici trebuie analizată în altă parte. Asemenea statului, banii nu sînt nici ei rodul unei convenții. Ei se nasc în chip spontan din schimb și în cadrul schimbului; sînt un produs al acestuia.

Inițial servește drept bani — adică este primită, în cadrul schimbului, nu ca obiect de consum, pentru satisfacerea unei trebuințe, ci spre a fi schimbată pe alte mărfuri — marfa care ca obiect ce satisface o trebuință circulă și se schimbă cel mai des, oferind astfel maximum de certitudine că, la rîndul ei, va putea

fi schimbată pe alte mărfuri particulare; este marfa care în respectiva organizare socială reprezintă averea prin excelență, constituie obiectul celei mai generale cereri și oferte și are o valoare de întrebuințare specifică. Astfel au fost sarea, pieile, vitele, sclavi. Sub forma ei specifică de marfă, o asemenea marfă își corespunde siesi ca valoare de schimb într-o măsură mai mare decât celelalte mărfuri (păcat că în limba germană nu poate fi redată adecvat deosebirea dintre *denrée* și *marchandise* *).

Utilitatea particulară a mărfii, indiferent dacă e vorba de marfă ca un anumit obiect de consum (piei) sau ca unealtă directă de producție (sclav), este aceea care o consacră aici ca bani. În cursul dezvoltării ulterioare se va întâmpla exact contrarul: marfa care e mai puțin ca oricare alta nemijlocit obiect de consum sau unealtă de producție va servi mai bine ca oricare alta la satisfacerea nevoilor *schimbului ca atare*. În primul [I—25] caz, marfa devine bani în virtutea valorii ei de întrebuințare particulare: în cel de-al doilea, ea își dobândește valoarea de întrebuințare particulară de pe urma faptului că servește drept bani. Durabilitatea, inalterabilitatea, divizibilitatea, posibilitatea de a se recontopi, transportabilitatea relativ ușoară, în măsura în care un volum mic conține o valoare de schimb mare, toate acestea fac ca pe ultima treaptă metalele nobile să fie deosebit de adecvate. Ele constituie, totodată, tranziția firească de la prima formă a banilor. Pe o treaptă ceva mai înaltă a producției și schimbului, unealta de producție începe să *domine* produsele; or, *metalele* (și înainte de ele pietrele) sînt primele și cele mai indispensabile unelte de producție. În *aramă*, care la antici joacă un rol atît de important în calitate de bani, mai găsim încă întrunite laolaltă atît valoarea de întrebuințare particulară în calitate de unealtă de producție, cît și celelalte proprietăți, care nu derivă din valoarea ei de întrebuințare, ci corespund destinației ei ca valoare de schimb (deci și ca mijloc de schimb).

Metalele *nobile* se deosebesc de celelalte metale și prin faptul că sînt inoxidabile etc., de calitate constantă etc.; apoi, ele corespund mai bine treptei mai înalte de dezvoltare, întrucît utilitatea lor nemijlocită pentru consum și producție trece pe planul al doilea, pe cînd — fie și numai pentru raritatea lor — ele reprezintă în mai mare măsură valoarea bazată exclusiv pe schimb. Ele reprezintă din capul locului surplusul, adică forma în care apare inițial averea. În plus, oamenii preferă să facă schimb pe metale decît pe alte mărfuri.

* — marfa ca obiect de consum și marfa ca obiect al comerțului. — *Nota trad.*

Prima formă de bani corespunde unui stadiu neevoluat al schimbului și al trocului, în care banii încă apar mai mult ca *măsură* a valorii, decât ca *instrument de schimb* propriu-zis. Pe această treaptă măsura mai poate fi pur imaginară (la negri, de altfel, prin bară* se subînțelege fierul). (Scoicile etc. corespund însă mai mult seriei a cărei ultimă verigă o constituie aurul și argintul.)

Din faptul că o marfă devine valoare de schimb generală urmează că valoarea de schimb devine o marfă particulară: ea poate să devină o astfel de marfă numai datorită faptului că o anumită marfă particulară dobîndește, față de toate celelalte mărfuri, privilegiul de a reprezenta, de a simboliza valoarea lor de schimb, adică privilegiul de a deveni *bani*. Din însăși esența valorii de schimb decurge faptul că însușirii bănești a tuturor mărfurilor îi apare drept subiect al banilor o marfă particulară. În cursul dezvoltării ulterioare, valoarea de schimb a banilor poate, la rîndul ei, să capete o existență distinctă de substanța, de materia lor, ca de pildă, în banii de hîrtie, fără însă ca privilegiul acestei mărfi particulare să fie suprimat, întrucît existența separată a valorii de schimb a banilor trebuie în continuare să-și capete denumirea de la respectiva marfă particulară.

Deoarece e valoare de schimb, marfa poate fi schimbată pe bani, este echivalată cu bani. Raportul în care ea este echivalată cu bani, adică caracterul determinat al valorii ei de schimb constituie *premise* transformării ei în bani. Raportul în care cutare sau cutare marfă poate fi schimbată pe bani, adică suma de bani pe care poate fi schimbată o anumită cantitate de marfă, este în funcție de timpul de muncă materializat în acea marfă. Marfa e valoare de schimb ca întruchipare a unui timp de muncă *determinat*. Banii nu numai că măsoară cantitatea de timp de muncă pe care o reprezintă marfa, ci o și conțin totodată în forma ei generală, adecvată conceptului și susceptibilă de schimb. Banii sînt mediul material în care, cufundate fiind, valorile de schimb capătă o formă corespunzătoare determinației lor generale. Adam Smith spune că munca (timpul de muncă) reprezintă banii originali cu care se cumpără toate mărfurile.⁵⁷ Dacă considerăm actul de producție, această afirmație rămîne întotdeauna adevărată (ca și în privința determinării valorilor relative). În producție, fiecare marfă se schimbă în permanență pe timp de muncă.

Necesitatea unor bani distincți de timpul de muncă se datorește tocmai faptului că quantumul timpului de muncă trebuie să

* Vezi volumul de față, p. 77—78. — *Nota red.*

fie exprimat nu în produsul său particular și nemijlocit, ci într-unul general și mijlocit, adică în produsul său particular ca egal cu toate celelalte produse ale aceluiași timp de muncă și convertibil în ele, în timp de muncă materializat nu într-o marfă oarecare, ci în toate mărfurile deopotrivă și deci într-o singură marfă particulară care le reprezintă pe toate celelalte.

Timpul de muncă nu poate fi nemijlocit bani (cerință care, cu alte cuvinte, înseamnă că fiecare marfă trebuie să fie nemijlocit propriii săi bani) tocmai pentru că în fapt el există întotdeauna (ca obiect) numai în produse particulare: ca obiect general el poate exista numai în mod simbolic și numai într-o marfă particulară care devine bani. Timpul de muncă nu există ca obiect general de schimb, independent și distinct (detașat) de particularitățile naturale ale mărfurilor. Or, tocmai ca un asemenea obiect ar fi trebuit el să existe ca să poată îndeplini nemijlocit condițiile care se cer banilor. Materializarea caracterului general, social al muncii (și deci a timpului de muncă pe care-l conține valoarea de schimb) este aceea care face din produsul ei o valoare de schimb și dă mărfii proprietatea de bani, care la rîndul ei implică însă un subiect bănesc care să existe autonom în afara mărfii.

Timpul de muncă determinat este materializat într-o anumită marfă particulară, care are proprietăți particulare și se află în raporturi particulare cu trebuințele; ca valoare de schimb însă, timpul de muncă trebuie să fie materializat într-o marfă care nu exprimă decît durata sau cantitatea lui, este indiferentă față de proprietățile lui naturale și de aceea se poate metamorfoza în — adică schimba pe — orice altă marfă în care este materializat același timp de muncă. Ca obiect [de schimb], marfa trebuie să posede acest caracter general [I—26], care contrazice particularitatea ei naturală. Această contradicție poate fi rezolvată numai prin materializarea ei înseși, adică printr-o dublă afirmare a mărfii: o dată sub forma ei naturală, nemijlocită, iar a doua oară sub forma ei mijlocită, ca bani, ceea ce se poate obține numai atunci cînd o marfă particulară devine oarecum substanța generală a valorilor de schimb, sau atunci cînd valoarea de schimb a mărfurilor este identificată cu o substanță particulară, cu o marfă particulară, diferită de toate celelalte. Cu alte cuvinte, atunci cînd marfa trebuie mai întîi schimbată pe această marfă generală, pe acest simbolic produs general sau materializare a timpului de muncă pentru ca apoi să poată fi schimbată sau metamorfozată, ca valoare de schimb, în orice altă marfă, fără excepție.

Banii reprezintă timpul de muncă ca obiect general, sau materializarea timpului de muncă general, a timpului de muncă ca

marfă generală. De aceea, dacă pare foarte simplu faptul că timpul de muncă, deoarece reglează valorile de schimb, este în fapt nu numai măsura lor inerentă, ci și însăși substanța lor (căci ca valori de schimb mărfurile nu posedă nici o altă substanță, nici un alt conținut natural) și ar putea să le servească și nemijlocit drept *bani*, adică să le furnizeze elementul în care valorile de schimb să se poată realiza ca atare, în realitate însă această aparență de simplitate este înșelătoare. Dimpotrivă, raportul dintre valorile de schimb — adică dintre mărfuri ca materializări de timp de muncă reciproc egale și susceptibile de a fi echivalate — cuprinde în fapt contradicții care își găsesc expresia obiectivată în *bani* ca ceva *distinct* de timpul de muncă.

La Adam Smith, această contradicție mai apare încă ca o simplă juxtapunere. Alături de produsul particular al muncii sale (timpul de muncă ca obiect particular), muncișorul trebuie să producă și o anumită cantitate de marfă generală (timpul de muncă ca obiect general). Ambele determinații ale valorii de schimb apar la Smith exterior, una *alături* de alta⁵⁸. La el esența mărfii în ansamblu nu apare încă afectată și pătrunsă de contradicție. Aceasta corespunde treptei pe care se afla producția pe vremea lui, când lucrătorul mai avea încă direct în produsul său o parte din mijloacele sale de subsistență : nici întreaga sa activitate și nici întregul său produs nu deveniseră încă dependente de schimb. Cu alte cuvinte, agricultura producătoare pentru consumul propriu [Subsistenzagrikultur] (sau cum o mai numește Steuart)⁵⁹ și industria patriarhală (țesutul manual și torsul la domiciliu îmbinate cu agricultura) mai erau încă în mare măsură predominante. Numai surplusul devenea obiect de schimb pe plan național. Valoarea de schimb și determinarea prin timpul de muncă nu se dezvoltaseră încă deplin pe plan național.

(*Digresiune*. Despre aur și argint se poate spune mai puțin ca despre oricare altă marfă că consumul lor ar putea să crească numai proporțional cu scăderea cheltuielilor lor de producție. În realitate, consumul lor crește proporțional cu creșterea avuției generale, căci folosirea lor reprezintă în mod specific avuția, belșugul, luxul, întrucît aurul și argintul sînt *reprezentanții* avuției generale. Fără a mai vorbi de folosirea lor ca bani, consumul de aur și de argint crește proporțional cu creșterea avuției generale. De aceea, dacă se produce o creștere bruscă a ofertei lor, chiar și fără o scădere corespunzătoare a cheltuielilor lor de producție sau a valorii lor, ele găsesc o piață în rapidă extindere, care le împiedică deprecierea. Aceasta explică multe aspecte ale evenimentelor *australo-californiene*⁶⁰, rămase inexplicabile pentru eco-

nomişlii care, considerînd că consumul general al aurului și argintului este în funcție numai de scăderea cheltuielilor lor de producție, nu fac decît să se învîrtească într-un cerc vicios. Toate acestea se leagă tocmai de faptul că aurul și argintul reprezintă avuția, adică de proprietatea lor de a funcționa ca bani.)

{Opoziția dintre aur și argint ca mărfuri eterne, de o parte, și celelalte mărfuri, de alta, opoziție pe care o găsim la Pelty*, poate fi înțilnită încă la *Kenofon*, în lucrarea sa „Despre veniturile statului atenian”, cap. 1, în care se spune despre marmură și argint :

„Această țară se distinge nu numai prin produse care înfloresc și se ofilesc în fiecare an, ci și prin prezența în pămîntul ei a unor bunuri eterne, căci piatra (și anume marmura) se găsește aici din abundență... Sînt aici și terenuri care, cultivate fiind, nu aduc nici un rod, dar care, scormonite în adîncuri, pot hrăni mai mulți oameni decît dacă ar produce grîu...”⁶¹⁾

{Trebuie să remarcăm că schimbul dintre diferite triburi sau popoare — acesta, și nu schimbul privat, este forma inițială a schimbului — începe prin aceea că unui trib necivilizat i se cumpără (sau i se estorcează) un surplus care nu este produsul muncii sale, ci un produs natural al pămîntului pe care el îl ocupă sau al naturii înconjurătoare.}

{Din faptul că banii trebuie să fie simbolizați într-o anumită marfă se va deduce apoi însăși această marfă (aur etc.), precum și contradicțiile economice obișnuite care derivă de aici. Acesta este punctul II. Mai departe, deoarece pentru a putea fi determinate ca *prețuri*, toate mărfurile trebuie să se schimbe pe bani, indiferent dacă acest schimb se efectuează în realitate sau numai în minte, trebuie determinat raportul dintre cantitatea de aur sau de argint și prețurile mărfurilor. Acesta este punctul III. Este clar că numai de pe urma *măsurării* prețurilor în aur și argint cantitatea acestor metale nu dobîndește nici o influență asupra prețului mărfurilor ; dificultatea se ivește în schimbul real, în măsura în care banii servesc efectiv ca mijloc de circulație ; [ca urmare] a corelației dintre cerere și ofertă etc. Dar ceea ce afectează valoarea banilor ca mijloc de circulație afectează și banii ca măsură a valorii. }

[I—27] Însuși timpul de muncă există, ca atare, numai subiectiv, numai sub formă de activitate. În măsura în care, ca atare, el este susceptibil de a fi schimbat (este el însuși o marfă), timpul de muncă este determinat nu numai sub raport cantitativ, ci și sub raport calitativ, și diferă nu numai cantitativ, ci și calitativ ; el

* Vezi volumul de față, p. 164—165. — *Nota red.*

nu este nicidecum timp de muncă general, egal cu sine însuși; ca subiect el corespunde tot atât de puțin timpului de muncă general, care determină valorile de schimb, pe cât de puțin mărfurile și produsele particulare îi corespund ca obiect.

Exprimată într-o formă subiectivă, afirmația lui A. Smith că, alături de marfa sa particulară, lucrătorul trebuie să producă și o marfă generală — sau, cu alte cuvinte, că trebuie să dea formă de bani unei părți din produsul său și în general mărfii sale, în măsura în care e destinată a-i servi nu ca valoare de întreținere, ci ca valoare de schimb⁶² — nu înseamnă altceva decât că timpul de muncă particular al lucrătorului nu se poate schimba direct pe orice alt timp de muncă particular și că această capacitate generală de schimb a sa abia trebuie să fie mijlocită, că acest timp de muncă particular trebuie să îmbrace o formă materială, diferită de el însuși, pentru a putea atinge această capacitate generală de schimb.

Considerată în însuși actul de producție, munca individului reprezintă banii cu care el cumpără direct produsul, obiectul activității sale particulare; dar este vorba aici de bani *particulari*, cu care poate fi cumpărat numai acest produs *determinat*. Pentru a fi nemijlocit *bani universali*, munca individului ar trebui să fie din capul locului muncă *generală*, și nu muncă *particulară*, adică ar trebui să fie din capul locului o verigă a *producției generale*. În această ipoteză însă, nu schimbul ar fi acela care ar conferi pentru prima oară muncii acest caracter general, ci caracterul ei colectiv, dinainte dat, ar determina participarea acestuia la produse. Caracterul colectiv al producției ar face ca produsul să fie din capul locului un produs colectiv, general. Schimbul inițial din cadrul producției — care n-ar fi un schimb de valori de schimb, ci de activități determinate de trebuințe comune, de scopuri comune — ar implica din capul locului participarea individului la lumea colectivă a produselor. Când la baza procesului stau valorile de schimb, numai *schimbul* este acela care pentru prima oară *imprimă* muncii caracterul ei general. Pe bază comunitară însă, acest caracter i-ar fi *imprimat* înainte de schimb, adică schimbul de produse n-ar fi în genere *veriga intermediară* care mijlocește participarea individului la producția generală. O mijlocire e, firește, necesară.

În primul caz, care pornește de la producția autonomă a indivizilor — oricât s-ar determina și modifica reciproc post festum aceste producții autonome datorită legăturilor dintre ele —, mijlocirea se realizează prin schimbul de mărfuri, prin valoarea de schimb, prin bani, care sînt tot atâtea expresii pentru unul și ace-

lași raport. În cazul al doilea e mijlocită premisa însăși; cu alte cuvinte, se pornește de la premisa unei producții colective, de la premisa colectivității ca bază a producției. Munca individului apare de la bun început ca muncă socială. Oricare ar fi forma materială particulară a produsului pe care-l creează sau la a cărui creare participă individul, ceea ce a cumpărat el cu munca sa nu este un anumit produs particular, ci o anumită parte din producția colectivă. De aceea el nici n-are un produs particular pe care să-l poată schimba: produsul său nu este valoare de schimb. Acest produs nu trebuie să ia mai întâi o formă aparte ca să poată dobîndi pentru individ un caracter general. În locul unei diviziuni a muncii care se creează necesarmente în schimbul de valori de schimb, ar avea loc o organizare a muncii care ar implica participarea individului la consumul colectiv.

În primul caz, caracterul social al producției se stabilește [wird gesetzt] post festum abia prin transformarea produselor în valori de schimb și prin schimbul acestora din urmă. În cel de-al doilea caz, caracterul social al producției constituie o premisă, iar participarea la lumea produselor, la consum, nu este mijlocită de schimbul de munci — sau de produse ale muncii — independente unele de altele. Ea este mijlocită de condițiile sociale de producție în cadrul cărora acționează individul.

De aceea, a voi să atribui nemijlocit muncii individului (deci și produsului său) rolul de bani, de valoare de schimb realizată, înseamnă a determina nemijlocit munca lui drept muncă generală, adică a nega tocmai condițiile în cadrul cărora ea trebuie să se transforme în bani și în valoare de schimb și care o fac să depindă de schimbul privat. Această revendicare poate fi satisfăcută numai în condiții în cadrul cărora ea nu mai poate fi formulată. Căci munca bazată pe valoare de schimb presupune tocmai că nici munca individului și nici produsul lui nu au nemijlocit un caracter general; că munca lui capătă această formă abia prin intermediul unei mijlociri materiale, prin intermediul unor bani distincți de ea.

În condițiile unei producții colective, determinarea timpului păstrează, firește, o importanță esențială. Cu cât societatea are nevoie de mai puțin timp pentru a produce grâu, vite etc., cu atât mai mult timp câștigă ea pentru alte activități productive de ordin material sau spiritual. Atît la individ cît și la societate omni-lateralitatea dezvoltării, a consumului și a activității depinde de economisirea timpului. Orice economie se reduce, în ultimă analiză, la economisirea timpului. Societatea trebuie și ea să-și împartă timpul în mod adecvat, pentru a obține o producție corespunzătoare.

toare ansamblului trebuințelor ei, așa cum și individul trebuie să-și împartă judicios timpul pentru a putea dobîndi cunoștințe în proporțiile cuvenite sau pentru a putea face față diverselor cerințe ale activității sale. Economisirea timpului, ca și repartizarea planică a timpului de muncă între diferitele ramuri de producție rămîn, așadar, prima lege economică a unei societăți bazate pe producția colectivă. Ele devin lege într-un grad mult mai înalt chiar. Aceasta însă diferă în mod substanțial de măsurarea valorilor de schimb (munci sau produse ale muncii) cu ajutorul timpului de muncă. Muncile efectuate de indivizii care lucrează în aceeași ramură de activitate, precum și variatele feluri de muncă diferă nu numai sub raport cantitativ, ci și sub raport calitativ. Ce anume constituie premisa unei deosebiri doar cantitative între lucruri? Identitatea calității lor. Prin urmare, măsurarea cantitativă a muncilor presupune omogenitatea, identitatea calității lor.

* * *

(Strabon, în cartea a XI-a, scrie despre albanii din Caucaz :

„Ei sînt remarcabili prin frumusețea lor și prin statura lor înaltă. Sînt oameni simpli, lipsiți de spirit mercantil; nu cunosc întrebuintărea banilor și nu știu să numere decît pînă la o sută, dar fac schimb de mărfuri”.

Tot acolo se spune :

„Ei nu cunosc nici măsuri precise, nici cîntarul”⁶³.)

Banii apar ca măsură (la Homer, de pildă, servesc în acest scop boii) înainte de a deveni mijloc de schimb, căci în cadrul schimbului nemijlocit fiecare marfă mai este încă propriul ei mijloc de schimb. Dar marfa nu poate fi propria ei măsură, nici propriul ei etalon de comparație.

[6) Metalele nobile ca purtători ai relației bănești]

1) Din cele de mai sus reiese că un anumit produs particular (o marfă, un material) trebuie să devină subiectul * banilor, care există ca proprietate a fiecărei valori de schimb. Și nu-i nicidecum indiferent în care anume subiect va fi întruchipat acest simbol, căci cerințele pe care trebuie să le îndeplinească materialul care întruchipează sînt cuprinse în condițiile — în determinările con-

* — purtătorul. — Nota red.

ceptuale, în raporturile determinate — proprii obiectului care urmează a fi întruchipat. De aceea, studiul metalelor nobile ca subiecte ale relației bănești, ca întruchipări ale acesteia, nu se află nicidecum în afara domeniului economiei politice, cum își închipuie Proudhon, după cum nici proprietățile fizice ale culorilor și ale marmurei nu se află în afara domeniului picturii și sculpturii. Proprietățile pe care le posedă marfa ca valoare de schimb și cu care nu coincid proprietățile ei naturale exprimă cerințele pe care trebuie să le îndeplinească mărfurile care constituie prin excelență materialul banilor. Pe treapta de dezvoltare — singura, de altfel — despre care putem vorbi pînă acum, aceste cerințe își găsesc realizarea cea mai deplină în metalele nobile. Metalele în sine ca unelte de producție au prioritate față de celelalte mărfuri, iar dintre metale este preferat acela care a fost găsit înaintea celorlalte în stare pură: aurul, apoi arama, după care urmează argintul și fierul. Metalele nobile realizează mai bine decît celelalte *metalul* ca atare, cum ar spune Hegel.

„Metalele nobile sînt similare în ceea ce privește proprietățile lor fizice, astfel încît cantități egale din aceste metale trebuie să fie în așa măsură identice, încît să nu ofere motive pentru a prefera un metal în defavoarea altuia. Nu același lucru se poate spune despre cantități egale de cereale sau de vite”⁶⁴.

a) Aurul și argintul în comparație cu celelalte metale

Metalele nenobile se oxidează în contact cu aerul: cele nobile (mercurul, argintul, aurul, platina) sînt inalterabile în aer.

Aurul (Au). Densitatea: 19,5; punctul de topire: 1 200°C.

„Aurul strălucitor este cel mai frumos metal și de aceea încă anticii îl numeau soarele sau regela metalelor. Este destul de răspîndit, dar niciodată nu se găsește în cantități mari și de aceea el este mai scump decît celelalte metale. De regulă, el se găsește în stare nativă, fie sub formă de pepite destul de mari, fie sub formă de granule în diferite roci. Din fărîmițarea acestora sub acțiunea agenților atmosferici rezultă nisipul aurifer, pe care-l cară în curgerea lor numeroase rîuri și din care aurul, datorită mării sale densități, poate fi extras prin spălare. Aurul este extrem de maleabil: dintr-un gram de aur se poate trage un fir lung de 500 de picioare sau se pot bate foițe subțiri avînd grosimea sub 1/200 000 țoli. Aurul nu este atacat de nici un acid, în afară de clor în stare liberă (*apa regală*, un amestec de acid azotic și acid clorhidric), care îl dizolvă. Poleirea cu aur”⁶⁵.

Argintul (Ag). Densitatea: 10. Punctul de topire: 1 000°C. Are un luciu deschis; e cel mai plăcut dintre toate metalele, foarte alb și maleabil; din el se pot confecționa obiecte de artă și se pot trage fire subțiri. Argintul se găsește în stare nativă; e foarte frecvent aliat cu plumbul în minereurile de plumb argentifere.

Pină acum ne-am ocupat de proprietățile *chimice* ale aurului și argintului. (Divizibilitatea aurului și a argintului pur, ușurința cu care pot fi recontopite, omogenitatea lor etc. sînt bine cunoscute.)

Din punct de vedere mineralogic :

Aurul. E desigur demn de remarcat că metalele, cu cît sînt mai nobile, cu atît sînt mai izolate și mai despărțite de corpurile obișnuite, par a fi naturi superioare care se feresc de orice contact cu cele vulgare. Astfel, aurul se găsește de regulă în stare nativă, cristalizat sub diverse forme cubice sau sub alte forme variate, cum ar fi pepite și granule de formă neregulată, nisip și pulbere în diferite feluri de roci, în granit de pildă; ca urmare a fărîmării acestora îl întîlnim în nisipul rîurilor [I—29] și în prundișul terenurilor aluvionare. Deoarece în această stare densitatea aurului ajunge pînă la 19,4 chiar și particulele fine de aur pot fi extrase prelucrînd cu ajutorul apei nisipul aurifer. Metalul cu greutate specifică mai mare se lasă la fund și este extras astfel, cum se spune, prin spălare. Foarte frecvent argintul se găsește alături de aur; se găsesc aliaje naturale de aur și argint, în care procentul acestuia din urmă variază între 0,16 și 38,7% ceea ce generează, firește, deosebiri în ceea ce privește culoarea și densitatea.

Argintul. Dată fiind diversitatea destul de mare a mineralelor care-l conțin, argintul este unul dintre metalele mai mult sau mai puțin răspîndite, atît în stare nativă cît și aliat cu alte metale sau combinat cu arsenicul și cu sulful (clorură de argint, bromură de argint, oxid de argint, minereu de bismut și argint etc.).

Principalele proprietăți *chimice*: ale *tuturor metalelor nobile*: inoxidabilitatea în contact cu aerul; la aur și platină: insolubilitatea în acizi, cu excepția celui dintîi, care se dizolvă numai în clor. Deoarece nu se oxidează în contact cu aerul, ele nu ruginesc; rămîn așa cum sînt. Rezistă la acțiunea dizolventă a oxigenului, sînt *nepieritoare* (calitate atît de elogiată de admiratorii antici ai aurului și argintului).

Proprietăți fizice: *greutate specifică* considerabilă, adică o greutate mare într-un volum mic — calitate deosebit de importantă pentru un mijloc de circulație. Aurul — 19,5; argintul — 10. *Colorit lucios.* Luciul aurului, albul mat al argintului. Splendoare, *maleabilitate*; de aceea ele se pretează alît de bine la confecționarea de bijuterii și la împodobirea celorlalte obiecte. *Albul* mat al argintului (care reflectă toate razele de lumină în combinarea lor inițială); galbenul roșietic al aurului (care absoarbe razele de lumină ale spectrului tuturor culorilor și reflectă numai roșul).

Punctul de topire ridicat.

Proprietăți geognostice : metalele nobile (și îndeosebi aurul) se găsesc în stare *nativă*, separat de alte corpuri, în stare izolată și individualizată. Ele au o existență individuală, de sine stătătoare în raport cu celelalte elemente.

Dintre celelalte două metale nobile : 1) *platina* are o culoare nepotrivită, de un cenușiu monoton (e funinginea metalelor), se găsește rar ; necunoscută popoarelor antice ; devine cunoscută abia după descoperirea Americii ; în secolul al XIX-lea a fost descoperită și în Ural ; este atacată numai de clor ; nu se găsește decât în stare nativă ; greutatea specifică : 21 ; rezistă la temperaturi foarte înalte ; are mai mult o valoare științifică. 2) *Mercurul* se găsește în stare lichidă, se evaporă ușor ; vaporii de mercur sînt toxici ; mercurul poate să intre în diferite aliaje lichide (amalgame). (Densitatea : 13,5 ; punctul de fierbere : 360°C.)

Așadar nici *platina* și cu atât mai mult mercurul nu pot îndeplini rolul de bani.

Una dintre caracteristicile *geognostice* comune tuturor metalelor nobile este *raritatea*. Raritatea însă (indiferent de cerere și ofertă) constituie un element al valorii numai în măsura în care ceea ce în sine nu e rar, ceea ce e negația rarității și e dat de la natură nu are nici o valoare, deoarece nu apare ca rezultat al producției. La determinarea inițială a valorii, lucrurile cele mai prețioase, dacă sînt cerute, sînt acelea care în cea mai mare parte nu depind de o producție deliberată și conștientă. Piatra obișnuită nu are, relativ vorbind, nici o valoare, pentru că se găsește de-a gata, fără a necesita vreo *producție* (chiar dacă aceasta ar consta numai în căutarea pietrei). Pentru ca un lucru să devină obiect de schimb și să posede valoare de schimb este necesar ca nu oricine să și-l poată procura fără intermediul schimbului, este necesar să nu apară într-o formă atât de elementară, încît să constituie un bun comun. În această măsură raritatea este un element al valorii de schimb și de aici rezultă importanța acestei proprietăți a metalelor nobile, chiar dacă facem abstracție de raportul concret dintre cerere și ofertă.

Dacă examinăm în genere preferința de care se bucură metalele ca unelte de producție, aurul mai are și avantajul de a fi, în fond, *primul metal care a fost descoperit ca atare*. Și aceasta din două motive : în *primul rînd*, deoarece dintre toate metalele el este cel mai „metalic”, cel mai distinct și ușor de recunoscut în natură ; iar în *al doilea rînd*, deoarece în prepararea lui naturală și-a asumat rolul tehnicii, astfel încît prima lui descoperire nu reclamă nici știință, nici unelte de producție perfecționate, ci numai muncă brută.

„Cert este că aurul trebuie să-și ocupe locul ca *primul metal pe care l-a cunoscut omul*, și chiar în primele monumente ale progresului uman el figurează ca criteriu de apreciere a situației omului” [„Lectures on Gold for the instruction of emigrants about to proceed to Australia”. Delivered at the Museum of Practical Geology. London, 1852, p. 172].

(Căci aurul apare ca *surplus*, formă sub care se manifestă pentru prima oară avuția. Prima formă a valorii este *valoarea de întrebuințare*, obiectele de uz cotidian care exprimă raportul dintre individ și natură; a doua este *valoare de schimb* alături de valoarea de întrebuințare, puterea ei de a dispune de valorile de întrebuințare ale altora, rolul ei social; inițial este și ea valoare de întrebuințare, dar ca obiect de consum festiv, care depășește nevoia imediată.)

[I—30] *Aurul a fost descoperit de om încă în timpurile celei mai vechi:*

„Cu foarte puține excepții, aurul se deosebește net de celelalte metale prin aceea că-l găsim în natură în starea lui metalică. Fierul, arama, cositorul, plumbul și argintul se găsesc de obicei în combinații chimice cu oxigenul, sulful, arsenicul sau carbonul; foarte rarele cazuri când aceste metale se găsesc într-o stare chimică pură sau, cum se spunea pe vremuri, în stare virgină, trebuie citate mai curind ca niște curiozități mineralogice decît ca fenomene obișnuite. Aurul însă se găsește întotdeauna în stare nativă sau metalică... De aceea o astfel de masă metalică, care surprinde prin culoarea ei galbenă, trebuie să fi atras privirea omului celui mai necivilizat, pe cînd celelalte substanțe întilnite în cale nu prezintă nici o particularitate în stare să-i fi captat spiritul de observație abia trezit. Apoi, datorită faptului că s-a format în rocile cele mai expuse acțiunii agenților atmosferici, aurul se găsește printre *stărimăturile* acestor roci. Sub acțiunea dezagregantă a atmosferei, a variațiilor de temperatură, sub acțiunea apelor și în special a gheții, se desprind necontenit bucăți de rocă, pe care apele le cară la vale, unde mișcarea continuă a apelor curgătoare, rostogolindu-le, le prefacă în prundiș. În acest prundiș se descoperă pepitele sau granulele de aur. Căldurile toride din timpul verii, scînd apele, fac ca paturile formate de albiile rîurilor secate și detorentele din timpul iernii să devină drumeaguri pe care merg nomazii în peregrinările lor; se poate presupune că aici a fost pentru prima oară descoperit aurul” [op. cit., p. 171—172].

„De cele mai multe ori aurul se găsește în stare pură sau, în orice caz, într-o stare atît de pură, încît natura sa metalică poate fi recunoscută numaidecît atît în depunerile aluviale, cît și în filioanele de cuarț” [op. cit., p. 8].

„Greutatea specifică a cuarțului, ca și a majorității celorlalte roci grele și compacte, este aproximativ 2,5 în timp ce greutatea specifică a aurului este 19 sau 19. Aurul este deci de șapte ori mai greu decît orice rocă sau piatră cu care se asociază de obicei. De aceea s-ar putea ca un curs de apă care are destulă putere să care nisip sau pietricele de cuarț etc. să nu fie în stare să transporte particulele de aur care sînt amestecate cu ele. Apa curgătoare a făcut deci — în decursul timpurilor — pentru rocile aurifere exact ceea ce minerul ar face azi, și anume le-a sfărîmat în mii de bucăți, a îndepărtat particulele mai ușoare și a lăsat aurul” [op. cit., p. 10].

„Rîurile sînt, în fond, mari *spălătorii de aur* naturale, care cară îndată toate particulele mai ușoare și mai mici, în timp ce particulele mai grele ori se opresc

lovindu-se de obstacole naturale, ori se depun acolo unde curentul își pierde puterea sau viteza" [op. cit., p. 12].

„După toate probabilitățile, potrivit tradiției și istoriei antice, *descoperirea aurului în nisipul și în prundișul apelor curgătoare pare să constituie primul pas pe calea cunoașterii metalelor*. Din timpuri imemorabile, în aproape toate sau poate chiar în toate țările Europei, Africii și Asiei se extrag din zăcămintele aurifere, prin spălare cu ajutorul unor dispozitive simple, cantități de aur mai mult sau mai puțin importante... Uneori zăcămintele dădeau atita aur, încât febra aurului cuprindea la un moment dat regiuni întregi, dar apoi se potolea... În anul 760 o mulțime de oameni săraci și-au părăsit locurile și s-au mutat la sud de Praga, cu scopul de a extrage aur prin spălarea nisipului aurifer din acele locuri; într-o zi, trei oameni puteau extrage o marcă de aur (1/2 de pfund); datorită acestui fapt, afluența de oameni la aceste «exploatări» de aur a fost atât de mare, încât în anul următor tara a fost lovită de foamete. Se știe că în următoarele câteva secole asemenea evenimente s-au repetat nu o dată, deși aici, ca și în alte părți s-a trecut de la exploatarea filoanelor de la suprafață la o exploatare minieră sistematică și regulată" [op. cit., p. 93—95].

„Cele două feluri de zăcăminte în care se găsește aur sînt: *filoanele sau vinele*, care străbat roca dură într-o direcție mai mult sau mai puțin perpendiculară în raport cu orizontul și *nisipurile aurifere* din albiile apelor curgătoare, unde aurul, amestecat cu prundiș, cu nisip sau cu argilă, s-a depus datorită acțiunii mecanice exercitate de apă la suprafața acestor roci străbătute de filoane pînă la adîncimi necunoscute. În primul gen de zăcăminte se aplică *tehnica specifică minieră*, în cel de-al doilea — *extracția primitivă a aurului*... Extracția minieră propriu-zisă a aurului este, ca și orice exploatare minieră, o artă care necesită [1—31] folosirea de capital și deprinderi de muncă care nu se pot dobîndi decît după mulți ani de experiență. Nici o altă meserie practică de oameni civilizați nu reclamă pentru dezvoltarea ei deplină folosirea atîtor cunoștințe și atîtor arte conexe. Dar, deși toate acestea sînt foarte importante pentru miner, ele nu sînt indispensabile pentru căutătorul de aur sau pentru cel care extrage aur prin spălare, care trebuie să se bizuie mai ales pe puterea brațelor sale și pe o sănătate de fier... Instrumentele folosite de el trebuie să fie destul de simple pentru a putea fi cărate dintr-un loc în altul și pentru a putea fi reparate cu ușurință, să nu ceară prea multă dibăcie, altfel se cheltuiește mult timp și se obțin cantități mici de aur" [op. cit., p. 95—97].

„Există o deosebire între nisipurile aurifere care în zilele noastre pot fi exemplificate cel mai bine prin nisipurile aurifere din Siberia, California și Australia și nisipul fin pe care-l cară an de an rîurile și care uneori conține și el aur în cantități industriale. Acesta din urmă se află, bineînțeles, chiar la suprafață, pe cînd cele dintîi se află sub un strat de pămînt, turbă, nisip, prundiș etc. a cărui grosime variază între 1 și 70 de picioare. În ambele cazuri, metodele de exploatare sînt necesarmente, în principiu, identice" [op. cit., p. 97].

„Pentru căutătorul de aur care exploatează nisipuri aurifere natura a scos din filoane părțile cele mai de sus, mai bune și mai bogate, și a prelucrat și spălat atît de bine minereul, încît partea cea mai dificilă a muncii a fost efectuată de rîu, în timp ce minerul, care are de-a face cu filoanele mai sărace în aur, dar mai constante și mai profunde, trebuie să recurgă la toate resursele tehnicii celei mai subtile" [op. cit., p. 98].

„Aurul a început să fie pe bună dreptate considerat drept cel mai nobil dintre metale în virtutea diferitelor sale proprietăți fizice și chimice. El nu se alterează în contact cu aerul și nu ruginește". (Durabilitatea sa este tocmai rezistența față de oxigenul din atmosferă.) „Are o culoare galben-roșietică vie, cînd se prezintă sub formă compactă, și e foarte dens. Este foarte maleabil. Se topește la o temperatură foarte înaltă. Greutatea specifică [19,3]" [op. cit., p. 72—73].

Există, aşadar, trei tipuri de producție auriferă: 1) În nisipul apelor curgătoare. Se descoperă simplu, la suprafață. *Spălare*. 2) În straturile aluvionare. *Săpare*. 3) *Exploatare minieră*. Producția de aur nu reclamă deci o considerabilă dezvoltare a forțelor de producție; natura îndeplinește aici cea mai mare parte a lucrărilor necesare.

{În ceea ce privește rădăcinile cuvintelor aur, argint etc., vezi *Grimm*⁶⁶; de aceste metale se leagă nemijlocit noțiunile generale de *strălucire*, *culoare*, care trec apoi asupra respectivelor cuvinte. Argintul e alb, aurul e galben; bronzul și aurul, bronzul și fierul își schimbă reciproc denumirile. La germani, bronzul a intrat în uzul cotidian înaintea fierului. Între cuvintele *aes* și *aurum* * există o înrudire directă.}

Arama (*bronzul*: cositor și aramă) și aurul au intrat în uzul cotidian înaintea argintului și a fierului.

„Aurul a început să fie folosit cu mult înaintea argintului, deoarece se găsește în stare pură sau cu un mic adaos de argint; se obține prin simplă spălare. Argintul se întâlnește de obicei în filoane încastrate în rocile cele mai dure ale straturilor primare ale scoarței terestre; extragerea lui necesită mașini și lucrări complicate. În America de Sud se exploatează nu aurul din filoane, ci aurul risipit sub formă de pulbere și de granule în terenurile aluvionare. La fel a fost și pe vremea lui Herodot. Monumentele cele mai vechi din Grecia, Asia, Europa septentrională și din Lumea nouă atestă că folosirea aurului ca material pentru confecționarea uneltelor și a bijuteriilor este posibilă și în condiții de semibarbarie, în timp ce folosirea argintului în aceleași scopuri denotă prin sine însăși un stadiu social destul de avansat” (cf. *Dureau de La Malle*. „Economie politique des Romains”. Tome I, Paris, 1840, p. 48—49).

Arama ca principal instrument în timp de război și în timp de pace (op. cit., p. 56) (ca *bani* în Italia, op. cit., p. 57).

b) Oscilațiile corelației valorilor diferitelor metale

Dacă ne propunem să examinăm în genere folosirea metalelor ca material pentru confecționarea banilor, trebuie să cercetăm folosirea relativă a fiecăruia dintre ele, apariția mai timpurie sau mai târzie a diferitelor metale și totodată *oscilațiile valorii lor relative*. (Letronne, Böckh, Jacob⁶⁷). (În ce măsură această problemă se leagă de cea a masei metalelor aflate în circulație și a raportului dintre ea și prețuri este o chestiune care va trebui examinată ulterior ca o completare istorică la capitolul referitor la raportul dintre bani și prețuri.)

* — aramă și aur. — *Nota trad.*

„Schimbarea succesivă a raportului de valoare dintre aur, argint și aramă în diferite epoci a depins în primul rînd de natura zăcămintelor acestor trei metale și de starea lor mai mult sau mai puțin pură ; în al doilea rînd, de schimbări politice ca invadarea Asiei și a unei părți a Africii de către perși și macedonenii, iar mai tîrziu cucerirea de către romani a unei părți din fiecare din cele trei continente (*orbis Romanus* etc.)” [Dureau de La Malle. „Economie politique des Romains”. Tome I, Paris, 1840, p. 63—64].

Acest raport depinde deci de puritatea relativă a metalelor care se găsesc în natură și de caracterul zăcămintelor lor.

Raportul de valoare dintre diferitele metale poate fi determinat independent de prețurile lor, prin simpla constatare a raportului *cantitativ* în care ele se schimbă unele pe altele. Acest procedeu poate fi folosit în general cînd avem de comparat doar un număr mic de mărfuri [1—32] care se măsoară cu aceeași unitate de măsură. De pildă, atîția cuarțeri de seacă, de orz, de ovăz, pentru atîția cuarțeri de grîu. În cadrul trocului, cînd schimbul este încă în genere foarte redus și nu circulă decît puține mărfuri, este folosită această metodă și de aceea încă nu este nevoie de nici un fel de bani.

„Strabon ne relatează că la *arabii* învecinați cu sabeii, aurul nativ era atît de abundent, încît se dădeau 10 pfunzi de aur pe 1 pînd de fier și 2 pfunzi de aur pe 1 pînd de argint” [op. cit., p. 52].

Bogate în aur au fost pămînturile bactriane (Bactria etc., pe scurt : Turkestan) și partea Asiei situată între Paropamisus (Hindukuș) și Imaus (munții Mus-Tag), adică desertum arenosum auro abundans * (deșertul Gobi). După părerea lui Dureau de La Malle

„este probabil că între secolul al XV-lea și al VI-lea înainte de Hristos, raportul de valoare dintre aur și argint era de 6 : 1 sau 8 : 1, raport care s-a menținut în China și în Japonia pînă la începutul secolului al XIX-lea ; Herodot arată că, sub Darius Histaspes, în Persia acest raport era de 13 : 1” [op. cit., p. 54].

„Potrivit legilor lui Manu⁴⁸, scrise între anii 1300 și 600 î.e.n., raportul dintre aur și argint era de 2 1/2 : 1. Zăcămintele de argint se găsesc exclusiv în rocile arhaice, mai cu seamă în straturile primare, și numai în unele filoane de formație mai tîrzie. Argintul se întilnește de obicei nu în nisipurile aluvionare, ci în rocile cele mai compacte și mai dure, cum ar fi cuarțul etc. ... Acest metal se găsește mai frecvent în regiunile cu climă rece fie prin latitudinea lor, fie prin altitudinea lor absolută, spre deosebire de aur, care se află în genere în țările calde. Spre deosebire de aur, argintul nu se găsește decît foarte rar în stare pură etc. (frecvent îl găsim în aliaj cu arsenic sau cu sulf)” (acid clorhidric, acid azotic). „Cît privește gradul de răspîndire a acestor două metale” (înainte de descoperirea aurului din Australia și din California), „Humboldt, în 1811, evaluează raportul dintre aur și argint la 1 : 46 pentru America și 1 : 40 pentru Europa (inclusiv Rusia asiatică). Mineralogii de la Academia de Științe din Franța îl

* — deșertul nisipos bogat în aur. — *Nota trad.*

evaluează acum" (în 1840) „la 1 : 52 ; și totuși pînă de aur valorează numai 15 pfunzi de argint ; raportul de valoare este deci de 15 : 1" [op. cit., p. 54—56].

Arama. Densitatea : 8,9. Are frumoasa culoare roșie a zorilor ; duritate destul de mare ; nu se topește decît la temperaturi foarte înalte. De obicei se găsește în stare pură, uneori combinată cu oxigen sau cu sulf.

„Zăcămintele de aramă se află în terenurile de veche formație geologică. Dar arama se întîlnește, mai frecvent decît celelalte minerale, și la suprafața pămîntului sau la mică adîncime, aglomerată în blocuri pure, de o greutate considerabilă uneori. A fost folosită înaintea fierului atît în scopuri de război cît și în scopuri pașnice" [op. cit., p. 56].

(Sub raport istoric, aurul ca material pentru confecționarea banilor este în comparație cu argintul ceea ce arama ca uncaită de muncă este în comparație cu fierul).

„Între secolele I—V arama a circulat în cantități mari în Italia cucerită de romani... Gradul de civilizație al unui popor poate fi determinat apriori numai după felul de metal — aur, aramă, argint sau fier — pe care-l folosește pentru confecționarea armelor, uneltelor sau podoabelor". În poemul său despre agricultură ⁶⁶ *Hesiod* spune : „Ei lucrau cu unelte de aramă, căci fierul cel negru nu exista încă". *Lucrețiu* : „Arama a intrat în uz înaintea fierului" ⁷⁰ [op. cit., p. 57].

Jacob menționează existența unor foarte vechi mine de aramă în Nubia și în Siberia (vezi *Dureau de La Malle*. „Economie politique des Romains". Tome I, p. 58).

„Herodot afirmă că masagetii cunoșteau numai bronzul, nu și fierul. Judecînd după monumentele de la Oxford, fierul era necunoscut pînă în 1431 înainte de Hristos. La *Homer*, fierul e pomenit ararcori, în schimb este foarte frecvent menționată folosirea obiectelor de bronz — acest aliaj de aramă, zinc și cositor pe care grecii și romanii l-au folosit multă vreme chiar și pentru confecționarea securilor și a bricelor" [op. cit., p. 58].

„Italia a fost destul de bogată în aramă nativă ; de aceea moneda de aramă a fost pînă la 247 înainte de Hristos, dacă nu moneda unică, în orice caz monedă curentă, unitatea monetară a Italiei centrale. Coloniile grecești din sudul Italiei primeau direct din Grecia și din Asia, sau prin Tyr și Cartagina, argintul din care băteau monedă începînd din secolul al V-lea și al VI-lea înainte de Hristos" [op. cit., p. 64].

„Romanii par a fi cunoscut banii de argint încă înainte de alungarea regilor, dar, adaugă *Plinius*, «folosirea lor a fost interzisă printr-un vechi decret al senatului, care voia să cruțe Italia»" (adică minele ei de argint). „*Plinius*. «Historia naturalis», cartea a III-a, cap. 24). Senatorii se temeau că un mijloc de circulație prea comod ar putea să atragă după sine luxul, creșterea numărului sclavilor, acumularea și concentrarea proprietății funciare" [*Dureau de La Malle*. „Economie politique des Romains". Tome I, p. 65—66].

Și la etrusci banii de aramă au precedat banii de aur.

Garnier greșește cînd afirmă că

„În regnul mineral, firește, oamenii caută și aleg materialul destinat acumulării” (G. Garnier. „Histoire de la Monnaie”. Tome I, Paris, 1819, p. 7).

Dimpotrivă, acumularea a început după ce au fost descoperiți bani de metal (fie ca bani propriu-ziși, fie doar ca mijloc de schimb preferat, folosit prin cîntărire). Asupra acestui punct va trebui insistat în ceea ce privește aurul.

Reitemeier spune pe bună dreptate :

„La popoarele antice, aurul, argintul și arama au fost folosite inițial, în pofida durității lor relative, ca material pentru confecționarea unor instrumente de tăiat și de sfărîmat, înainte fierului și înainte de a fi folosite ca bani”. Unele au fost perfecționate atunci cînd oamenii au învățat să dea aramei prin călire duritatea necesară pentru a putea înfrunta roca. Dintr-o aramă bine călită, oamenii au început să confecționeze dălți și ciocane, de care se serveau pentru prelucrarea pietrelor... În sfîrșit, a fost descoperit fierul” (J. F. Reitemeier. „Geschichte des Bergbaues und Huttenwesens bey den alten Völkern”. Göttingen, 1785, p. 14—16, 32).

Jacob spune :

„În epoca patriarhală, cînd metalele din care se confecționau arme, arama, iar apoi fierul, erau rare și enorm de scumpe în comparație cu hrana și cu îmbrăcămintea din acea vreme, deși practica baterii monedei din metale nobile era încă necunoscută, aurul și argintul încă pe atunci puteau fi schimbate mai ușor și mai convenabil pe alte metale decît cerealele și vitele” (W. Jacob. „An historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”. Vol. I, London, 1831, p. 142).

„[1—33]. De altfel, pentru a extrage aur pur sau aproape pur din vastele terenuri aluvionare situate între lanțurile munților Hindukus și Himalaia, nu era nevoie decît de o simplă spălare. Pe vremea aceea populația acestor regiuni asiatice era numeroasă ; mina de lucru era deci foarte lefînă aici. Din cauza dificultăților” (tehnice) „pe care le prezenta extracția argintului, acesta era relativ mai scump... O situație diametral opusă s-a creat în Asia și în Grecia în perioada de după moartea lui Alexandru. Nisipurile aurifere s-au epuizat ; prețul sclavilor și al mîinii de lucru a crescut ; deoarece mecanica și geometria făcuseră mari progrese de la Euclid pînă la Arhimede, au putut fi exploatare cu folos bogatele filoane din minele de argint ale Asiei, Traciei și Spaniei ; argintul fiind de 52 de ori mai abundent decît aurul, raportul de valoare dintre cele două metale a trebuit să se schimbe, iar pînzul de aur, care pe vremea lui Xenofon, în anul 350 înainte de nașterea lui Hristos, se schimba pe 10 pînzi de argint, a ajuns să valoreze 18 pînzi din același metal în anul 422 după nașterea lui Hristos” (Dureau de La Malle. „Economie politique des Romains”. Tome I, p. 62—63).

Raportul a crescut deci de la 10:1 la 18:1.

La sfîrșitul secolului al V-lea al erei creștine s-a produs o scădere considerabilă a masei de bani numerar, a încetat exploatarea minelor. În evul mediu, pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea, monedele de aur au constituit o parte relativ importantă din masa totală a banilor (scăderea numerarului afectase în special moneda

de argint, care era mai răspîdită înainte). În secolul al XV-lea, raportul era de 10:1 ; în secolul al XVIII-lea — 14:1 pe continent ; în Anglia — 15:1.

În Asia contemporană, argintul circulă în comerț mai mult ca marfă ; mai ales în China, unde banii de aramă (din tehen — un aliaj de aramă, zinc și plumb) reprezintă moneda națională ; în China aurul (și argintul) se vind la cîntar ca marfă și servesc la echilibrarea balanței comerțului exterior⁷¹.

În Roma antică, raportul dintre valoarea cuprului și cea a argintului (în monede) a cunoscut mari oscilații.

„Pînă la Servius Tullius, în operațiile de schimb era folosit metalul în bare : *aes rude* *. Unitatea monetară, asul de aramă, era egal cu un pfund de aramă. Pe vremea lui Servius Tullius raportul dintre argint și aramă era de 279 : 1 ; ...înainte de războaiele punice⁷² — 400 : 1 ; în perioada primului război punic — 140 : 1 ; în perioada celui de-al doilea război punic — 112 : 1” (*Dureau de La Motte*. „Economie politique des Romains”. Tome I, p. 66—68, 73, 76, 82).

„În Roma antică aurul a fost la început foarte scump, în timp ce argintul se aducea din Cartagina (și din Spania) ; pînă în anul 547 [de la întemeierea Romei] aurul a fost folosit numai în bare. În comerț, raportul dintre aur și argint era de 13,71 : 1 ; ca monede — 17,14 : 1 ; pe vremea lui Cezar — 12 : 1 (la începutul războiului civil), iar după jefuirea tezaurului de către Cezar, numai 8,9 : 1 ; în timpul domniei împăraților Honorius și Arcadius (în anul 397 după nașterea lui Hristos) a fost fixat la 14,4 : 1 ; pe vremea împăraților Honorius și Theodosiu cel tînr (în anul 422 după nașterea lui Hristos) — 18 : 1. Raportul dintre argint și aramă — 100 : 1 ; raportul dintre aur și argint — 18 : 1” [op. cit., p. 85—91 și 95—96].

„Primele monede de argint au fost bătute la Roma în anul 485 de la întemeierea orașului, iar primele monede de aur în anul 547. După cel de-al doilea război punic, greutatea aurului a fost redusă la 1 uncie și el n-a mai servit decît ca monedă divizionară ; sesterțul” (de argint) „devine unitatea monetară ; toate plățile mari se efectuau în argint”. { în schimbul cotidian a rămas ca metal principal arama (iar mai tirziu fierul). } „În timpul celor două imperii romane (de Est și de Vest) moneda principală a fost solidul” (aureus, adică moneda de aur) [op. cit., p. 65, 86, 81, 84, 96].

În rezumat avem deci în lumea antică următoarea situație :

În primul rînd, argintul are o valoare relativ mare în raport cu aurul. Cu cîteva rare excepții (ca în cazul arabilor), aurul era mai ieftin decît argintul și chiar mai ieftin decît fierul ; în Asia, din secolul al XV-lea pînă în secolul al VI-lea înainte de era creștină, raportul dintre aur și argint era 6:1 sau 8:1 (acest din urmă raport s-a menținut în China și în Japonia pînă la începutul secolului al XIX-lea). În legile lui Manu chiar de 2^{1/2}:1. Acest raport mai scăzut se datorește acelorși cauze care au făcut ca aurul să fie descoperit înaintea celorlalte metale. Pe vremea aceea aurul provenea mai cu seamă din Asia și din Egipt. În istoria Italiei, acestel pe-

* — aramă brută. — Nota trad.

rioade îi corespunde folosirea aramei în calitate de bani, după cum, în genere, arama ca principal instrument în timp de pace și în timp de război îi corespunde aurului ca metal nobil predominant. Chiar și pe vremea lui Xenofon raportul dintre aur și argint era de 10:1.

În al doilea rînd, după moartea lui Alexandru are loc un proces de creștere relativă a valorii aurului în raport cu cea a argintului, datorat epuizării nisipurilor aurifere, precum și progresului tehnicii și al civilizației; începe exploatarea minelor de argint; acum se fac simțite efectele precumpănirii cantitative a argintului asupra aurului în scoarța pămîntului. În special însă exploatarea de către cartaginezi a zăcămintelor de argint din Spania a fost factorul care a revoluționat raportul de valoare dintre aur și argint, în același mod în care a făcut-o descoperirea argintului american la sfîrșitul secolului al XV-lea. Înainte de Cezar, raportul era de 17:1; ulterior — 14:1; în sfîrșit, din anul 422 al erei creștine, raportul a fost de 18:1 (scăderea valorii aurului pe vremea lui Cezar a fost determinată de cauze accidentale). Scăderii valorii argintului în raport cu aurul îi corespunde faptul că fierul devine principalul instrument de producție atât în condiții de război, cit și în condiții de pace.

Dacă în prima perioadă are loc un aflux de aur din țările Orientului, în cea de-a doua se observă un aflux de argint din țările cu clima mai rece ale Occidentului.

În al treilea rînd, în evul mediu se statornicește din nou același raport ca pe vremea lui Xenofon — 10:1. (Pe alocuri — 12:1.)

În al patrulea rînd, după descoperirea Americii. Se statornicește iarăși aproape același raport ca pe vremea împăraților Honorius și Arcadius (anul 397 al erei creștine) — între 14:1 și 15:1. Deși aproximativ între 1815 și 1844 s-a înregistrat o creștere a extracției de aur, acesta din urmă a beneficiat de prime (în Franța, de pildă).

În al cincilea rînd, descoperirea aurului californian și australian va duce probabil la restabilirea raportului care a existat în timpul Imperiului roman — 18:1, dacă nu chiar a unuia și mai mare ⁷³.

Iefinirea relativă a argintului are loc paralel cu progresul metodelor de extracție a metalelor nobile, atât în lumea antică cit și în cea modernă, propagîndu-se din Orient spre Occident, pînă cînd în cele din urmă California și Australia vor modifica situația în sens invers. În unele cazuri se constată mari oscilații, dar dacă considerăm schimbările esențiale, vedem că ele se repetă într-un mod surprinzător.

[I—34] La popoarele antice, arama era de trei sau de patru ori mai scumpă decât astăzi (Garnier)⁷⁴.

* * *

c) Acum trebuie să examinăm sursele de aprovizionare cu aur și argint, precum și legătura lor cu evoluția istorică.

d) *Banii ca monedă*. Un scurt istoric al monedelor. Scăderea și urcarea valorii lor etc.

[B) Circulația banilor și circulația mărfurilor]

[1) *Caracterul intercondiționat al circulației mărfurilor și circulației banilor*]

Circulația banilor corespunde unei *circulații în sens invers a mărfurilor*. Marfa trece de la A la B, în timp ce banii trec de la B la A etc. Circulația banilor, ca și aceea a mărfurilor, pornește dintr-o infinitate de puncte și se reîntoarce într-o infinitate de puncte. Pe acea treaptă a circulației banilor pe care o examinăm aici, adică în cadrul circulației lor *nemijlocite*, banii nu pornesc dintr-un singur centru spre diferitele puncte ale periferiei și nu se reîntorc de la toate punctele periferice la același centru. Acest fenomen are loc abia în cadrul circulației *mijlocite* de bănci. Dar această primă circulație apărută în mod spontan constă dintr-o mulțime de circuite. Circulația propriu-zisă începe numai acolo unde aurul și argintul încetează de a fi mărfuri. Între țările exportatoare de metale nobile și cele importatoare nu are loc o circulație în acest sens, ci un simplu schimb, deoarece aurul și argintul nu figurează aici ca bani, ci ca mărfuri.

În măsura în care banii mijlocesc schimbul de mărfuri, adică — în cazul de față — circulația lor, adică în măsura în care servesc ca mijloc de schimb, banii sînt un *instrument de circulație, o roată a circulației*⁷⁵; dar în măsura în care, în cadrul acestui proces, banii circulă ei înșiși și urmează o mișcare a lor proprie, ei au o *circulație proprie*, numită *circulația banilor*. Este necesar să stabilim în ce măsură această circulație este determinată de legi speciale. Un lucru e clar de la bun început, și anume că dacă banii sînt o roată a circulației mărfurilor, marfa este în aceeași măsură o roată a circulației banilor. Dacă banii fac să circule mărfurile, mărfurile fac să circule banii. Circulația banilor și circulația mărfurilor se condiționează deci reciproc.

La analiza circulației banilor trebuie să examinăm următoarele trei momente : 1) însăși forma acestei mișcări, linia pe care o descrie ea (conceptul ei) ; 2) cantitatea banilor aflați în circulație ; 3) viteza cu care banii își efectuează mișcarea, circulă. Toate acestea pot fi examinate numai în legătură cu circulația mărfurilor. Un lucru este clar de la început, și anume că în circulația mărfurilor există unele momente care sînt cu totul independente de circulația banilor și care, dimpotrivă, o condiționează fie direct, fie în așa fel încît aceleași împrejurări care determină viteza circulației mărfurilor, de pildă, determină și viteza circulației banilor. Caracterul general al modului de producție le determină pe amîndouă, dar în mod mai direct determină el circulația mărfurilor.

Trebuie luate în considerație de asemenea : masa participanților la schimb (numărul populației) și felul cum e repartizată între oraș și sat ; cantitatea absolută a mărfurilor, a produselor și a agenților producției ; masa relativă a mărfurilor puse în circulație ; dezvoltarea mijloacelor de transport și de comunicație, în dublu sens : determină atît cercul participanților la schimb, al celor care intră în contact reciproc, cît și viteza cu care materia primă ajunge la producător, iar produsul la consumator ; în sfîrșit, dezvoltarea industriei, care duce la concentrarea a diferite ramuri de producție, cum ar fi filatura, țesătoria, vopsitoria etc., făcînd astfel ca o serie întregă de acte intermediare de schimb să devină superflue. Circulația mărfurilor este premisa inițială a circulației banilor, dar rămîne de văzut în ce măsură, la rîndul ei, aceasta din urmă o determină pe cea dintîi.

Să definim mai întîi *conceptul general de circulație*.

În prealabil însă trebuie menționat că banii fac să circule valorile de schimb, deci *prețuri*. De aceea, la examinarea circulației mărfurilor trebuie să ținem seama nu numai de masa mărfurilor, ci și de prețurile lor. Circulația unei mari mase de mărfuri avînd o valoare de schimb mică, adică un preț mic, reclamă, evident, mai puțini bani decît o masă mai mică de mărfuri avînd un preț de două ori mai mare. Înseamnă deci că noțiunea de preț ar trebui propriu-zis examinată *înaintea* conceptului de circulație. Circulația este afirmarea prețurilor, mișcarea în cadrul căreia mărfurile sînt transformate în prețuri ; este realizarea lor ca prețuri. Cele două determinații ale banilor : 1) ca *măsură* sau element în care marfa se realizează ca valoare de schimb și 2) ca *mijloc de schimb*, ca instrument de circulație, acționează în sensuri diame-tral opuse. Banii fac să circule numai mărfuri care în mod *ideal* — nu numai în mîntea individului, ci și în reprezentarea societății

(adică nemijlocit în reprezentarea participanților la procesul de vânzare-cumpărare) — au fost deja transformate în bani. Această transformare ideală în bani și transformarea reală nu sînt nici-decum determinate de unele și aceleași legi. Trebuie să examinăm deci raportul dintre ele.

[2] *Cele trei funcții principale ale banilor
în circulația mărfurilor
și a banilor și contradicțiile dintre aceste funcții*

a) [Banii ca măsură a valorii]

a) O trăsătură esențială a circulației este aceea că ea pune în circulație valori de schimb, și anume valori de schimb determinate sub formă de *prețuri*. De aceea nu se poate spune că orice schimb de mărfuri — cum ar fi trocul, livrările în natură, servituțile feudale etc. — constituie un act de circulație. Ca să aibă loc o circulație sînt necesare următoarele două condiții: în *primul rînd*, mărfurile (prodate sau muncă) trebuie să fie dinainte date ca prețuri; în *al doilea rînd*, să aibă loc nu acte de schimb izolate, ci o întregă serie de acte de schimb, o totalitate de schimburi care se desfășoară în flux continuu, mai mult sau mai puțin pe scara întregii societăți; e nevoie deci de un sistem de acte de schimb.

[1—35] Marfa e determinată ca valoare de schimb. Ca valoare de schimb ea este, într-un raport determinat (în funcție de timpul de muncă pe care-l conține ea), echivalent pentru toate celelalte valori (mărfuri). Dar ea nu corespunde nemijlocit acestui mod de a fi determinat al ei. Ca valoare de schimb ea diferă de sine însăși în existența ei naturală. Ea are nevoie de o mijlocire pentru a putea deveni valoare de schimb. De aceea, în bani, valoarea de schimb apare în fața mărții ca ceva distinct de ea însăși. Numai marfa exprimată în bani este marfa ca pură valoare de schimb, sau marfa ca pură valoare de schimb este bani. În același timp însă banii există acum în afara mărții și alături de ea; valoarea ei de schimb, valoarea de schimb a tuturor mărfurilor a dobîndit o existență de sine stătătoare, întruchipată într-un material propriu, într-o marfă specifică. Valoarea de schimb a mărții exprimă ansamblul raporturilor cantitative în care toate celelalte mărfuri se pot schimba pe marfa respectivă și care sînt determinate de cantitățile inegale de mărfuri diferite care pot fi produse în același

timp de muncă. În calitate de valoare de schimb a tuturor mărfurilor, banii există acum în afara acestora din urmă și alături de ele.

Ei sînt, mai întii de toate, substanța universală în care mărfurile trebuie să fie cufundate, adică aurite și argintate, pentru a dobîndi o existență liberă ca valori de schimb. Ele trebuie să fie traduse în limbajul banilor, exprimate în bani; banii devin numitorul comun al valorilor de schimb, al mărfurilor ca valori de schimb. Valoarea de schimb exprimată în bani, adică echivalată cu banii, este *prețul*. După ce banii s-au statornicit ca ceva de sine stătător față de valorile de schimb, acestea din urmă se exprimă în modul de a fi determinat al banilor care le stau în față ca subiect⁷⁶. Dar orice valoare de schimb este o mărime determinată, e valoare de schimb cantitativ determinată. Ca atare, ea este egală cu o anumită cantitate de bani. Acest mod de a fi determinat este, potrivit legii generale, dat de timpul de muncă materializat în valoarea de schimb. Prin urmare, o valoare de schimb care este produsul unei zile de muncă, să zicem, își găsește expresia într-o cantitate de aur sau de argint care reprezintă o zi timp de muncă, adică este produsul unei zile de muncă. Măsura generală a valorilor de schimb devine acum măsură în raportul dintre fiecare valoare de schimb și banii cu care ea este echivalată.

{Valoarea aurului și argintului este determinată în primul rînd de cheltuielile de producție ale acestor metale în țările lor de origine.

„În țările producătoare de metale nobile, toate prețurile depind în ultimă instanță de cheltuielile de producție a acestor metale... Salariul mînerului... servește drept scară pentru calcularea remunerației tuturor celorlalți producători... Într-o țară neposesoare de mine, valoarea în aur sau în argint a tuturor mărfurilor nemonopolizate depinde de cantitatea de aur și de argint ce se poate obține prin exportarea produsului unei anumite cantități de muncă, de rata curentă a profitului și, în fiecare caz în parte, de salariile plătite și de timpul pentru care au fost plătite” (N. W. Senior. „Three Lectures on the Cost of Obtaining Money etc.”. London, 1830, p. 15, 13—14).

Cu alte cuvînte, valoarea lor depinde de cantitatea de aur și de argint ce se obține direct sau indirect din țările posesoare de mine, în schimbul unei anumite cantități de muncă (de produse exportabile). Banii sînt mai întii de toate ceea ce exprimă raportul de egalitate a tuturor valorilor de schimb; în bani toate au același nume.}

Valoarea de schimb exprimată în bani este prețul. În preț, valoarea de schimb este exprimată ca o anumită cantitate de bani. În ei banii apar în primul rînd ca *unitate* a tuturor valorilor de schimb, iar în al doilea rînd, ca unitate de măsură pe care fie-

care din ele o conține într-un număr determinat, astfel încît prin comparare cu ei este exprimată determinarea lor cantitativă, raportul lor cantitativ reciproc. Banii apar deci aici ca *măsură* a valorilor de schimb, iar prețurile ca valori de schimb măsurate în bani. Că banii sînt măsura prețurilor, că deci în bani se compară între ele valorile de schimb, este o definiție care reiese de la sine. Ceea ce este însă deosebit de important pentru teorie este faptul că în preț *valoarea de schimb e comparată cu banii*. După ce banii s-au statornicit ca valoare de schimb independentă și detașată de celelalte mărfuri, marfa singulară, valoarea de schimb particulară este la rîndul ei *echivalată* cu banii, adică este echivalată cu o anumită cantitate de bani, este exprimată în bani, tradusă în limbajul lor. Prin echivalarea lor cu banii, mărfurile sînt iarăși raportate unele la altele, după cum, în calitate de valori de schimb, ele se raportau unele la altele în virtutea noțiunii lor, adică în sensul că în anumite proporții ele se acoperă unele pe altele și sînt reciproc comparabile.

Valoarea de schimb particulară, marfa, este exprimată în modul de a fi determinat al valorii de schimb devenite de sine stătătoare al banilor, îi este subordonată, subsumată. Am arătat mai sus * cum se întîmplă acest lucru (adică cum se stabilește raportul cantitativ dintre valoarea de schimb cantitativ determinată și o anumită cantitate de bani). Deoarece însă banii au o existență de sine stătătoare în afara mărfurilor, prețul mărfii apare ca un raport exterior între valori de schimb (sau mărfuri) și bani; marfa nu este preț așa cum prin substanța ei socială era valoare de schimb; acest mod de a fi determinat nu coincide cu ea *direct*, ci este mijlocit prin compararea ei cu banii. Marfa este valoare de schimb, dar *are preț*. Valoarea de schimb se afla în unitate nemijlocită cu marfa, era modul ei nemijlocit de a fi determinată, de care marfa însăși se și distingea tot atît de nemijlocit, astfel încît de o parte se afla marfa, iar de alta (în bani) valoarea ei de schimb, pe cînd acum, în *preț*, marfa, pe de o parte, se raportează la bani ca la ceva exterior ei, iar pe de alta este ea însăși în mod *ideal* afirmată ca bani, deoarece banii au o realitate distinctă de ea. Prețul este o proprietate a mărfii, este determinarea sub care ea este mental *reprezentată* ca bani. El nu mai este un mod nemijlocit de a fi determinat al mărfii, ci unul reflectat [I—36]. Alături de banii reali, marfa există acum ca bani ideali.

Această determinare a banilor ca *măsură* și a mărfii ca *preț* își găsește o ilustrare cît se poate de simplă în deosebirea dintre *banii reali* și *banii de calcul*. Ca măsură, banii servesc întotdeauna

* Vezi volumul de față, p. 75—81. — *Nota red.*

una ca bani de calcul, în timp ce ca preț, marfa este înalotdeauna numai în mod ideal transformată în bani.

„Evaluarea mărfii de către vânzător, oferta făcută de către cumpărător, calculele, obligațiile, rentele, inventarele etc., pe scurt, tot ce pregătește și precede actul material al plății trebuie să fie exprimat în bani de calcul. Banii reali nu intervin decât pentru efectuarea plăților și soldarea (lichidarea) conturilor... Dacă am de plătit o sumă de 24 de livre și 12 sous, în bani de calcul aceasta reprezintă 24 de unități de un fel și 12 de un alt fel, pe când în realitate voi plăti această sumă cu două piese materiale : o piesă de aur în valoare de 24 de livre și o piesă de argint în valoare de 12 sous... Masa totală a banilor reali este în chip firesc limitată de nevoile circulației. Banii de calcul sînt o măsură ideală, care nu are altă limită decât reprezentarea. Ei sînt folosiți pentru a exprima orice fel de avere, atunci cînd aceasta din urmă este privită exclusiv prin prisma valorii ei de schimb... Astfel, ei sînt folosiți pentru a exprima averea națională, venitul statului și al particularilor ; valorile de calcul, oricare ar fi forma sub care ar exista ele, se stabilesc după aceeași formulă, astfel încît în întreaga masă a bunurilor de consum nu există nici un obiect care să nu fi fost de mai multe ori transformat mental în bani, pe cînd, în comparație cu această masă a bunurilor de consum, suma totală a banilor efectiv existenți se află într-un raport de cel mult 1 : 10” (Garnier. „Histoire de la Monnaie etc.” Tome I, Paris, 1819, p. 72, 73, 77, 78).

(Acest din urmă raport nu este adecvat ; ar fi mai just să se spună de 1 la mai multe milioane. În realitate el este incalculabil.)

Așadar, dacă inițial banii exprimau valoarea de schimb, acum marfa ca preț, ca valoare de schimb ideal afirmată, realizată în minte, exprimă o anumită sumă de bani : bani într-o proporție determinată. Ca prețuri, toate mărfurile sînt, sub forme diferite, reprezentanți ai banilor, pe cînd înainte banii, ca valoare de schimb autonomizată, reprezentau toate mărfurile. După ce banii au devenit în mod real marfă, marfa este în mod ideal considerată bani.

Este clar, în primul rînd, că la această transformare ideală a mărfurilor în bani, sau la stabilirea prețurilor mărfurilor, cantitatea banilor realmente existenți este cu desăvîrșire indiferentă sub un dublu aspect. În primul rînd, transformarea ideală a mărfurilor în bani este evident independentă de masa banilor reali și nu este limitată de aceasta. Pentru acest proces nu e nevoie de nici o piesă în numerar, după cum nu e nevoie să folosim realmente o unitate de lungime (un cot, să zicem) pentru a exprima un număr ideal de coți. Dacă ar fi să evaluăm în bani întreaga avere națională a Angliei, de pildă, adică dacă ar fi s-o exprimăm sub formă de preț, oricine știe că toți banii din lume nu vor fi de ajuns pentru a realiza prețul ei total. Banii sînt necesari aici nu-

mai ca o categorie, ca un raport gîndit de noi. În al doilea rînd, deoarece banii sîrvesc ca unitate, iar marfa este exprimată ca ceva care conține o anumită sumă de părți alicote ale banilor, este măsurată cu ajutorul banilor, înseamnă că drept măsură între mărfuri și bani servește măsura generală a valorilor de schimb — cheltuielile de producție sau timpul de muncă. Dacă deci $\frac{1}{3}$ de uncie de aur este produsul unei zile de muncă, iar marfa x este produsul a trei zile de muncă, înseamnă că marfa x este egală cu 1 uncie sau cu 3 lire sterline 17 șilingi și 4 pence. La măsurarea banilor și a mărfii reintră în funcțiune măsura inițială a valorilor de schimb. În loc de a fi exprimată în trei zile de muncă, marfa este exprimată în cantitatea de aur sau de argint care se produce în 3 zile de muncă. Cantitatea banilor efectiv existenți nu are, evident, nici o legătură cu această proporție.

(*Eroarea lui James Mill*: el pierde din vedere faptul că cheltuielile de producție, și nu cantitatea de metale nobile determină valoarea lor și prețurile mărfurilor, măsurate în valoarea metalelor nobile⁷⁷).

{ „În cadrul schimbului, mărfurile își sîrvesc reciproc drept măsură a valorii... Dar un asemenea mod de a proceda ar reclama tot atîția termeni de comparație cîte mărfuri se află în circulație. Dacă o marfă s-ar schimba numai pe o singură marfă și nu pe două, ea n-ar putea servi drept termen de comparație... De aici necesitatea unui termen de comparație comun... Acest termen poate fi pur ideal... Determinația banilor ca măsură este determinația lor inițială și e mai importantă decît aceea de gaș... În comerțul dintre Rusia și China, argintul servește la evaluarea tuturor mărfurilor și totuși are loc un schimb nemijlocit”. (Storch, „Cours d’Economie Politique etc.” Tome I, Paris, 1823, p. 81, 83—84, 87, 88).

„Operația de măsurare a mărfii cu ajutorul banilor se aseamănă cu folosirea greutăților la compararea unor mase materiale. Aceeași denumire servește pentru desemnarea celor două unități destinate măsurării greutății și valorii unui lucru. Măsurile de greutate și măsurile de valoare au aceleași denumiri. Un etalon care să aibă întotdeauna aceeași greutate a fost ușor de găsit. În materie de bani a servit ca etalon valoarea pîndului de argint, care este egală cu cheltuielile lui de producție” (Simonde de Sismondi, „Etudes sur l’Economie Politique”. Tome II, Bruxelles, 1838, p. 264—265, 267, 268).

Aici nu este vorba numai de identitatea denumirilor. La început, aurul și argintul se cîntăreau. Astfel, la romani un as era egal cu un pîfund de aramă. }

[I—37] „La Homer și la Hesiod, nu aurul și argintul, ci oile și boii sîrveau drept bani ca măsură a valorii. În tabăra din fața Troiei se practica schimbul nemijlocit (Jacob, „An historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”. Vol. I, London, 1831, p. 109). (Tot astfel se practica în evul mediu comerțul de sclavi — op. cit., p. 351.)

Banii se pot manifesta în determinația de măsură și de element general al valorilor de schimb fără să se fi realizat în celelalte determinații ale lor ; deci și înainte de a fi luat forma de bani de metal. Așa stau lucrurile în cazul trocului simplu. Dar în cazul acesta se presupune că schimburile sînt în genere încă rare, că mărfurile nu s-au dezvoltat încă ca valori de schimb și, deci, nici ca *prețuri*.

{ „Statornicirea unui nivel obișnuit al prețului unui lucru presupune înstrăinarea lui frecventă, ceea ce nu se întîmplă în formațiunile sociale primitive. În țările neindustriale, numeroase obiecte nu au un preț determinat... Numai vînzarea produselor poate determina prețurile lor și numai o vînzare frecventă poate statornici un anumit nivel al prețurilor. Vînzarea frecventă a articolelor de primă necesitate depinde de repartizarea populației între oras și sat” etc. (J. Steuart. „An Inquiry into the Principles of Political Economy”. Vol. I, Dublin, 1770, p. 395, 396). }

Un larg proces de determinare a prețurilor presupune că individul nu produce direct mijloacele de subzistență de care are nevoie și că produsul său nemijlocit este o *valoare de schimb*, adică trebuie să fie mijlocit printr-un proces social înainte de a deveni pentru el *mijloc de subzistență*. Între dezvoltarea deplină a acestei temelii a societății industriale și stadiul patriarhal se află numeroase trepte intermediare, o infinitate de nuanțe.

Din cele spuse la punctul *a* reiese că dacă cheltuielile de producție a metalelor nobile cresc, prețurile tuturor mărfurilor scad. Dacă cheltuielile de producție a metalelor nobile scad, prețurile tuturor mărfurilor cresc. Aceasta este legea generală, care, după cum vom vedea, se modifică în unele chestiuni de amănunt [I—37].

* * *

[I—38] (La punctul *a*). „Măsura, folosită ca atribut al banilor, înseamnă *indicator al valorii*... E ridicol să se creadă că „prețurile trebuie să scadă pentru că mărfurile sînt evaluate la alțea și alțea uncii de aur, în timp ce rezerva de aur din țara respectivă s-a redus... Eficiența aurului ca indicator al valorii nu depinde de împrejurarea că într-o țară sau alta aurul se află într-o cantitate mai mare sau mai mică. Dacă prin operații bancare ar putea fi redusă la jumătate circulația banilor de metal și de hîrtie din țara respectivă, raportul de valoare al aurului și al mărfurilor ar rămîne neschimbat”. Exemple : exportul de aur din Peru în secolul al XVI-lea și scurgerile de aur din Franța în Anglia în secolul al XIX-lea (Hubbard. „The Currency and the Country”. London, 1843. p. 44—46).

„Pe coasta africană nu servesc drept măsură a valorii nici aurul, nici argintul ; în locul lor este folosită o măsură ideală, un «lingou» imaginar” (Jacob. „An historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”. Vol. II, London, 1831, p. 326—327). [I—38]

b) [Banii ca mijloc de circulație]

[I—37]. Dacă în prețuri valorile de schimb sînt în mod *ideal* transformate în bani, în cadrul schimbului, al cumpărării și vînzării, ele sînt în mod *real* transformate în bani, schimbate pe bani, pentru ca apoi, în calitate de bani, să fie la rîndul lor schimbate pe marfă. Valoarea de schimb particulară trebuie să fie schimbată în prealabil pe valoarea de schimb *generală*, pentru a fi, la rîndul ei, schimbată pe valori de schimb particulare. Marfa ca valoare de schimb se realizează numai prin această mișcare mijlocitoare, în care banii joacă rolul de mijlocitor. Banii circulă deci într-o direcție opusă circulației mărfurilor. Ei apar ca mijlocitor al schimbului de mărfuri, ca mijloc de schimb. Ei sînt un mijloc de circulație, un instrument de circulație pentru rotația mărfurilor; dar ca instrument de circulație, ei au totodată propria lor circulație — *rotația sau circulația banilor*. Prețul mărfii se realizează numai în schimbul ei pe bani reali, sau în schimbarea ei reală pe bani.

Din cele de mai sus rezultă următoarele. Mărfurile se schimbă realmente pe bani, se transformă în bani reali numai după ce au fost în prealabil transformate în bani în mod *ideal*, adică după ce au fost determinate ca *prețuri*. *Prețurile* sînt deci o *premisă* a circulației banilor, cu toate că realizarea lor apare ca un rezultat al ei. Împrejurările care provoacă creșterea sau scăderea valorii de schimb și deci a *prețurilor* mărfurilor peste sau sub valoarea lor mijlocie vor fi examinate în secțiunea referitoare la valoarea de schimb; ele preced procesul *realizării* lor efective în bani, și de aceea apar la început ca fiind cu totul independente de acest proces. Raporturile dintre numere nu se schimbă de pe urma faptului că le exprimăm prin fracții zecimale. Este doar o altă *denumire*.

Pentru ca mărfurile să circule efectiv, e nevoie de *mijloace de transport*, iar banii nu pot face acest lucru. Dacă am cumpărat 1 000 de pfunzi de fier în schimbul unei sume de x l. st., proprietatea asupra fierului a trecut în mîinile mele. Cele x l. st. ale mele au îndeplinit rolul de mijloc de schimb și au circulat la fel ca și titlul de proprietate. Vînzătorul însă, dimpotrivă, a realizat prețul fierului, a realizat fierul ca valoare de schimb. Dar pentru aducerea fierului de la el la mine banii nu pot face nimic; pentru asta e nevoie de o căruță, de cai, de drumuri etc. Circulația reală a mărfurilor în timp și în spațiu nu este realizată de bani. Ei nu realizează decît *prețul* mărfurilor și nu fac decît să transfere titlul de proprietate asupra mărfii în mîinile cumpărătorului, adică

în mîinile aceluia care a oferit mijloacele de schimb. Ceea ce banii fac sã circule nu sînt mãrfurile, ci titlurile de proprietate asupra lor, și nu mãrfurile, ci prețurile lor sînt acelea care în această circulație se realizează în schimbul pe bani, fie la cumpãrare, fie la vînzare.

Prin urmare, cantitatea de bani de care are nevoie circulația este determinatã în primul rînd de nivelul mai ridicat sau mai scãzut al prețurilor mãrfurilor puse în circulație. La rîndul ei, sumã totalã a acestor prețuri este determinatã, în primul rînd, de prețurile diferitelor mãrfuri, iar în al doilea rînd, de masa mãrfurilor puse în circulație la prețuri determinate. Așa, de pildã, circulația unui cuarter de grîu la prețul de 60 de șilingi cuarterul necesitã de douã ori mai mulți șilingi decît circulația lui la prețul de 30 de șilingi. Și dacã trebuie sã punem în circulație 500 de cuarteri de grîu la prețul de 60 de șilingi, e nevoie de 30 000 de șilingi, în timp ce pentru circulația a 200 de cuarteri nu se cer decît 12 000 de șilingi. Aceasta depinde deci de nivelul mai ridicat sau mai scãzut al prețurilor mãrfurilor și de cantitatea mãrfurilor la prețul dat.

În al treilea rînd înșã, cantitatea de bani de care are nevoie circulația depinde nu numai de suma totalã a prețurilor care urmeazã a fi realizate, ci și de viteza cu care circulã banii și cu care ei efectueazã aceastã realizare. Dacã 1 taler efectueazã într-o orã 10 cumpãrãri la prețul de 1 taler fiecare, adicã dacã e schimbat de 10 ori, el realizeazã exact ceea ce ar realiza 10 taleri care n-ar efectua decît 1 cumpãrare într-o orã. Viteza este momentul negativ ; ea înlocuiește cantitatea ; cu ajutorul ei piesa monetarã se multiplicã.

Împrejurãrile care determinã, pe de o parte, masa prețurilor mãrfurilor care urmeazã a fi realizate, iar pe de alta viteza de rotație a banilor vor fi examinate ulterior. Un lucru este clar de pe acum, și anume cã prețurile au un nivel ridicat sau scãzut nu pentru cã în circulație se aflã bani mulți sau puțini, ci în circulație se aflã bani mulți sau puțini pentru cã prețurile au un nivel ridicat sau scãzut. Apoi, nu viteza de circulație a banilor depinde de cantitatea lor, ci [1—38] cantitatea mijloacelor de circulație depinde de viteza lor de circulație (în cazul plãșilor mari banii nu se numãrã, ci se cîntãresc ; astfel se economisește timp).

Dupã cum s-a mai arãtat înșã *, rotația banilor nu pornește dintr-un singur centru și nici nu se reîntoarce într-un singur centru de la toate punctele periferice (cum se întîmplã la bãnците de emisiune și, în parte, la trezoreria statului) ; ea pornește din nenumã-

* Vezi volumul de fațã, p. 120—121. — Nota red.

rate puncte și se reîntoarce în nenumărate puncte (însăși această reîntoarcere și timpul în care ea se efectuează sînt pur întimplătoare). De aceea viteza mijloacelor de circulație poate să înlocuiască numai pînă la un anumit punct cantitatea mijloacelor aflate în circulație. (De pildă, fabricanții și fermierii își plătesc muncitorii, aceștia plătesc negustorului etc., de la care banii se reîntorc la fabricanți și la fermieri.)

Oricare ar fi viteza ei de circulație, aceeași cantitate de bani poate efectua numai *succesiv* o serie de plăți. Dar o anumită masă de plăți trebuie efectuate *simultan*. Circulația pornește concomitent dintr-o mulțime de puncte. Înseamnă deci că circulația necesită o anumită cantitate de bani, care se va afla mereu în circulație și care este determinată de suma totală a mijloacelor ce pornesc concomitent din punctele de plecare ale circulației și de viteza cu care această sumă își parcurge drumul (se reîntoarce la punctele ei de plecare). Deși această cantitate de mijloace de circulație este supusă acțiunii unor fluxuri și refluxuri, se statornicește totuși un oarecare nivel mediu, deoarece schimbările de durată nu se produc decît foarte lent, în decursul unor perioade îndelungate, și sînt mereu paralizate, după cum vom vedea, de o mulțime de împrejurări de ordin secundar.

În determinația lor ca măsură a valorii, banii sînt indiferenți față de cantitatea lor, sau cantitatea existentă de bani este indiferentă din punctul de vedere al acestei determinații. Ca mijloc de schimb însă, ca instrument de circulație, cantitatea lor este strict determinată. Mai tîrziu va trebui să elucidăm problema dacă aceste două determinații ale banilor pot intra în contradicție una cu alta.

{Noțiunea de circulație forțată, impusă (vezi Steuart⁷⁸) nu este cazul să fie examinată aici.}

Esențial pentru circulație e faptul că schimbul apare ca un proces, ca un ansamblu fluid de cumpărări și de vânzări. Prima ei premisă este circulația mărfurilor înseși, ca o circulație care pornește în permanență din mai multe părți. Condiția circulației mărfurilor este ca mărfurile să fie produse ca valori de schimb, nu ca valori de întrebuințare nemijlocite, ci ca valori de întrebuințare mijlocite prin valoarea de schimb. Însușirea prin intermediul înstrăinării și al vânzării constituie premisa fundamentală. Circulația ca realizare a valorilor de schimb presupune: 1) că produsul meu este un produs numai în măsura în care se prezintă ca atare pentru altul, deci în măsura în care e singularul suprimat și conservat, adică generalul; 2) că pentru mine e produs numai în măsura în care e înstrăinat și devine produs pentru altul; 3) că pentru altul e produs numai în măsura în care, la rîndul său, acest altul își

vinde produsul său ; toate acestea implică faptul 4) că pentru mine producția nu constituie un scop în sine, ci un mijloc.

Circulația este acea mișcare în cadrul căreia înstrăinarea generală apare ca însușire generală, iar însușirea generală ca înstrăinare generală. Deși în ansamblu această mișcare apare ca un proces social, iar diferitele momente ale acestei mișcări izvorăsc din voința conștientă și din scopurile particulare ale indivizilor, totalitatea procesului apare totuși ca o conexiune obiectivă, care se naște în mod spontan ; deși rezultă din interacțiunea indivizilor conștienți, ea nu rezidă totuși în conștiința lor și în ansamblu nu le este subordonată. Propria lor ciocnire reciprocă creează o putere socială care le e *străină* și care-i domină ; interacțiunea lor apare ca un proces și ca o putere care nu depind de ei. Fiind o totalitate a procesului social, circulația este totodată prima formă în care apare, ca ceva independent de indivizi, nu pur și simplu o relație socială, ca, de pildă, în piesa monetară sau în valoarea de schimb, ci însăși mișcarea socială în ansamblu. Legătura socială dintre indivizi, ca forță devenită independentă, care-i domină pe indivizi, indiferent că ne-o reprezentăm ca o forță naturală, ca rod al întimplării sau sub oricare altă formă, este un rezultat necesar al faptului că nu individul social liber constituie aici punctul de plecare. Circulația ca primă totalitate printre categoriile economice este foarte potrivită pentru ilustrarea acestei teze.

[I—39] La prima vedere, circulația apare ca un *proces infinit*, în sensul de *infinitea rea*⁷⁹. Marfa se schimbă pe bani ; banii se schimbă pe marfă, și aceasta se repetă la infinit. Această reluare neîncetată a aceleiași proces constituie într-adevăr un moment esențial al circulației. Dar dacă o examinăm mai îndeaproape, descoperim în ea și alte fenomene, și anume fenomenele de circuit închis sau de reîntoarcere la punctul de plecare. Marfa se schimbă pe bani, banii se schimbă pe marfă. În felul acesta o marfă se schimbă pe altă marfă, dar schimbul acesta este un schimb mijlocit. Cumpărătorul redevine vânzător, iar vânzătorul cumpărător. Fiecare din ei apare astfel într-o dublă determinare opusă, și în felul acesta se creează unitatea vie a acestor două determinări.

Ar fi însă complet eronat dacă, așa cum fac economiștii, de îndată ce se manifestă contradicțiile inerente banilor, am sesiza imediat numai rezultatele finale, fără procesul care le mijlocește, dacă am reține numai unitatea fără diversitate, numai afirmația fără negație. În cadrul circulației, marfa se schimbă pe marfă ; dar în măsura în care se schimbă pe bani, ea nu se schimbă pe altă marfă. Cu alte cuvinte, cumpărarea și vânzarea apar ca două acte reciproc indiferente, care nu coincid în timp și spațiu. Dacă se

spune că cel ce vinde e totodată și cumpărător, deoarece cumpără bani, și că cel ce cumpără e totodată și vânzător, deoarece vinde bani, se pierde din vedere tocmai deosebirea specifică dintre marfă și bani.

După ce ne-au demonstrat cât se poate de convingător că schimbul nemijlocit, în care cele două acte coincid, nu corespunde unei forme sociale mai dezvoltate și unui mod de producție mai dezvoltat, economiștii încep deodată să considere drept nemijlocit schimbul mijlocit prin intermediul banilor, făcând abstracție de caracterul *specific* al acestei tranzacții. După ce ne-au arătat că e nevoie de bani distincți de marfă, ei afirmă deodată că nu există nici o deosebire între bani și marfă. Ei recurg la această abstracție pentru că în dezvoltarea reală a banilor apar contradicții neplăcute apologeticii bunului-simț burghez și care de aceea trebuie escamotate. Întrucât cumpărarea și vânzarea, cele două momente esențiale ale circulației, sînt reciproc indiferente și separate în timp și spațiu, nu e cîtuși de puțin obligatoriu ca ele să coincidă. Indiferența lor reciprocă poate să ducă la consolidarea aparentei lor autonomii una față de alta. Deoarece însă amîndouă constituie elemente esențiale ale unui tot unic, survine necesarmente un moment în care forma de sine stătătoare este înlăturată în mod violent și în care unitatea lăuntrică se restabilește din exterior printr-o explozie puternică. Prin urmare, în însăși determinarea banilor ca mijlocitor, în scindarea schimbului în două acte separate rezidă germenul crizelor sau cel puțin posibilitatea lor, care nu se poate realiza decît acolo unde există condițiile fundamentale ale unei circulații dezvoltate în forma ei clasică, corespunzătoare conceptului ei.

S-a văzut apoi că în cadrul circulației banii nu fac decît să realizeze prețurile. Prețul apare în primul rînd ca determinare ideală a mărfii, dar banii primiți în schimbul ei reprezintă prețul ei realizat, prețul ei real. De aceea prețul apare în aceeași măsură ca preț exterior mărfii, independent de ea și *alături* de ea, cît și ca preț care există în mod ideal în marfă. Cînd nu poate fi realizată în bani, marfa își pierde aptitudinea de a circula, iar prețul ei devine pur imaginar, după cum inițial produsul transformat în valoare de schimb încetează de a fi produs dacă nu e schimbat în realitate. (Aici nu vorbim de urcarea și scăderea prețurilor.)

La punctul *a*, prețul a apărut ca *determinare existentă înăuntrul mărfurilor*; la punctul *b*, banii apar ca *preț existent în afara mărfii*. Nu e de ajuns să existe o cerere de mărfuri, mai trebuie ca ea să fie o cerere *solvabilă*. Prin urmare, dacă prețul mărfii nu

poate fi realizat, dacă marfa nu poate fi transformată în bani, ea se *devalorizează*, se *depreciază*. Valoarea de schimb exprimată în prețul ei trebuie să fie sacrificată atunci când această specifică transformare în bani devine necesară. De aici lamentările lui Boisguillebert, de pildă, că banii sint călăul tuturor lucrurilor, Molohul căruia trebuie să i se jertfească totul, tiranul mărfurilor⁶⁰.

În perioada instituirii monarhiei absolute, când toate dările au fost transformate în impozite în bani, banii apar efectiv în postura de Moloh căruia i se sacrifică averea reală. Un rol asemănător au banii ori de câte ori se produce o panică monetară. Dintr-o slugă a comerțului, spune Boisguillebert, banii s-au transformat în tiranul lui. În fapt însă, chiar determinarea prețurilor conține într-o formă latentă ceea ce iese la iveală în schimbul pe bani, și anume că banii au încetat să mai reprezinte marfa, și acuma marfa reprezintă banii. Lamentări pe tema ilegitimității comerțului bazat pe bani se întilnesc atît la unii autori care marchează trecerea de la feudalism la epoca modernă, cît și — mai tîrziu — la socialiști.

α) Pe măsură ce se dezvoltă diviziunea muncii, produsul încețază de a fi mijloc de schimb. Apare necesitatea unui mijloc de schimb general, independent de producția specifică a fiecăruia. În cadrul producției orientate spre asigurarea nemijlocită a mijloacelor de subzistență nu *orice* articol poate fi schimbat pe orice alt articol, iar o activitate determinată sau alta poate fi schimbată numai [I—40] pe anumite produse *bine determinate*. Cu cît produsele devin mai specializate, mai variate și mai lipsite de independență, cu atît mai necesar devine un mijloc general de schimb. La început, produsul muncii sau munca însăși este mijlocul general de schimb, dar pe măsură ce produsul se specializează, el joacă din ce în ce mai puțin acest rol. O diviziune a muncii cît de cît dezvoltată presupune că trebuințele fiecăruia au devenit multilaterale, iar produsul său a devenit unilateral. *Nevoia de schimb și mijlocul direct de schimb* se dezvoltă invers proporțional. De aici se naște necesitatea unui *mijloc general de schimb*, în condițiile căruia produsul determinat și munca determinată trebuie să fie schimbate pe *capacitatea de schimb*. Valoarea de schimb a unui lucru nu este nimic altceva decît expresia cantitativ specificată a capacității lui de a servi ca *mijloc de schimb*. În bani, însuși *mijlocul de schimb* devine lucru, sau, cu alte cuvinte, valoarea de schimb a lucrului dobîndește o existență de sine stătătoare, în afara lucrului. Deoarece în raport cu banii marfa nu e decît un mijloc de schimb cu putere limitată, ea poate să înceteze de a fi mijloc de schimb în raport cu banii.

3) Scindarea schimbului în cumpărare și vânzare creează posibilitatea de a cumpăra fără a vinde (acaparare de mărfuri), sau de a vinde fără a cumpăra (acumulare de bani). Ea face posibilă specula și transformă schimbul într-o ocupație aparte, adică creează *negustorimea ca stare socială*. Această scindare a făcut posibilă intercalarea unei mulțimi de tranzacții intermediare între actul inițial și cel definitiv al schimbului mărfii; ea oferă pentru numeroase persoane posibilitatea de a exploata această scindare. Ea a făcut posibilă o serie întreagă de *pseudotranzacții*. Rînd pe rînd iese la iveală că ceea ce părise a fi un act esențialmente scindat este în realitate esențialmente unitar, iar ceea ce părise a fi un act esențialmente unitar este în fond esențialmente scindat. Ori de cîte ori cumpărarea și vânzarea se afirmă ca două acte esențialmente diferite, are loc o depreciere generală a tuturor mărfurilor. Și, dimpotrivă, ori de cîte ori iese la iveală că banii nu sînt decît un mijloc de schimb, se produce o depreciere a banilor. Scădere sau urcare generală a prețurilor.

{O dată cu banii este dată posibilitatea unei diviziuni absolute a muncii, deoarece datorită lor munca devine independentă de produsul ei specific, de nemijlocita valoare de întrebuințare pe care o are pentru ea produsul ei.}

Creșterea generală a prețurilor în perioada de speculă nu poate fi atribuită unei creșteri generale a valorii de schimb sau a cheltuielilor de producție a mărfurilor, căci dacă valoarea de schimb sau cheltuielile de producție a aurului ar crește în aceeași măsură ca și cele ale tuturor celorlalte mărfuri, valorile lor de schimb exprimate în bani, adică *prețurile* lor, ar rămîne neschimbate. Ea nu poate fi atribuită nici unei scăderi a prețului de producție⁸¹ a aurului. (De credit nu ne ocupăm încă aici.) Deoarece însă banii nu sînt numai o marfă generală, ci și o marfă particulară, supusă ca atare legii cererii și ofertei, cererea generală de mărfuri particulare în opoziție cu banii trebuie să provoace o scădere a acestora din urmă.

Vedem, așadar, că este în însăși natura banilor ca ei să rezolve contradicțiile inerente schimbului nemijlocit și valorii de schimb numai generalizîndu-le. În cadrul schimbului nemijlocit era ceva pur întâmplător dacă cutare *mijloc de schimb particular* se schimba sau nu pe altul; acum însă marfa trebuie să se schimbe pe *mijlocul general de schimb*, față de care particularitatea ei se află într-o contradicție și mai mare. Pentru a asigura capacitatea de schimb a mărfii, însăși capacitatea de schimb îi este opusă ca o marfă de sine stătătoare. (Aici mijlocul devine scop.) În cadrul schimbului nemijlocit se punea problema dacă marfa particulară

dată va găsi o altă marfă particulară. Banii însă transformă însuși actul schimbului în două acte indifferente unul față de altul.

(Înainte de a examina în continuare problemele circulației in-tense, slabe etc., și în special controversata problemă a cantității banilor aflați în circulație și a prețurilor, trebuie să examinăm banii în cea de-a treia determinație a lor.)

Unul dintre momentele circulației este acela în care o marfă se schimbă pe altă marfă prin intermediul banilor. Dar tot astfel are loc și celălalt moment, adică nu numai acela în care marfa se schimbă pe bani și banii pe marfă, ci și acela în care banii se schimbă pe marfă și marfa se schimbă pe bani; banii sînt deci mijlociți cu ei înșiși prin intermediul mărfii și apar astfel ca moment inițial și moment final al propriei lor rotații. Ei nu mai apar ca mijloc, ci ca scop al circulației (ca, de pildă, în rindurile negustorimii) (și în comerț în general). Dacă privim circulația nu numai ca o alternare permanentă a mărfii și a banilor, ci și în circuitele pe care le parcurge ea în sine însăși, vedem că acest circuit se prezintă sub un dublu aspect: pe de o parte, „marfă — bani — bani — marfă”, iar pe de alta, „bani — marfă — marfă — bani”; cu alte cuvinte, dacă vînd pentru a cumpăra, pot tot atît de bine să cumpăr pentru a vinde. În primul caz, banii nu sînt decît un mijloc pentru a obține marfa, iar marfa este scopul; în cel de-al doilea, marfa nu este decît un mijloc pentru a obține bani, iar banii reprezintă scopul. La aceasta se ajunge pur și simplu prin faptul că momentele circulației sînt luate în conexiunea lor. Dacă privim circulația ca circulație pur și simplu, trebuie să fie indiferent ce punct alegem ca punct de plecare.

Există totuși o deosebire specifică între marfa aflată în circulație și banii aflați în circulație. La un moment dat, marfa este eliminată din sfera circulației și-și îndeplinește menirea finală abia atunci cînd e definitiv retrasă din această sferă, spre a fi consumată fie în actul producției, fie în consumul propriu-zis. Menirea banilor e, dimpotrivă, aceea de a rămîne în sfera circulației ca roată a ei, spre a-și relua mereu rotația asemenea unui *perpetuum mobile*.

Nu-i mai puțin adevărat totuși că această a doua formă de mișcare are loc ca și prima formă în cadrul circulației. S-ar putea spune însă: a schimba o marfă pe alta are rost, căci mărfurile, deși sînt echivalente ca prețuri, sînt calitativ diferite, astfel încît schimbul lor satisface în cele din urmă trebuințe calitativ diferite. Dar a schimba bani pe bani n-are nici un rost, afară de cazul cînd se obține o diferență cantitativă, cînd se schimbă bani mai puțini pe bani mai mulți, cînd se vinde mai scump decît s-a cumpărat;

dar cu categoria profit n-avem încă de-a face aici. Formula „bani — marfă — marfă — bani”, pe care o deducem din analiza circulației, ar apărea, așadar, ca o abstracție arbitrară și lipsită de sens; ar fi ca și cum cineva ar vrea să descrie ciclul vital cu ajutorul formulei: „moarte — viață — moarte”; deși în acest din urmă caz nu se poate tăgădui totuși că dizolvarea neîncetată a individualului în elementar este și ea un moment al procesului natural, ca și individualizarea neîncetată a elementarului. Tot astfel, în actul circulației are loc o neîncetată transformare a mărfurilor în bani și a banilor în mărfuri. În procesul real al cumpărării în vederea vânzării, motivul e, desigur, profitul ce se realizează cu acest prilej, iar scopul final este acela de a schimba prin intermediul mărfii bani mai puțini pe bani mai mulți, deoarece nu există nici o deosebire calitativă între bani și bani (aici nu vorbim nici de diferitele feluri de bani de metal, nici de diferitele feluri de monede). Nu se poate nega însă că această operație poate să eșueze și de aceea chiar și în realitatea vie se întâmplă adesea ca schimbul de bani pe bani să se soldeze fără nici o diferență cantitativă, ceea ce înseamnă că asta se poate întâmpla. Dar pentru ca acest proces, care stă la baza comerțului și care de aceea e și prin frecvența sa unul dintre principalele fenomene ale circulației, să fie în genere posibil, este necesar ca circuitul „bani — marfă — marfă — bani” să fie recunoscut ca o formă particulară a circulației. Această formă se deosebește în mod specific de aceea în care banii apar ca simplu mijloc de schimb al mărfurilor, ca termen mediu, ca premisă minoră a silogismului. Pe lângă aspectul cantitativ pe care acest circuit îl are în comerț, trebuie să distingem și forma sa pur calitativă, mișcarea sa specifică.

Mai departe, circuitul „bani — marfă — marfă — bani” presupune că banii funcționează aici nu numai ca etalon sau ca mijloc de schimb și nici numai ca amîndouă laolaltă, ci mai au și o a treia determinație. Și anume, ei apar aici, *în primul rînd*, ca scop în sine, la a cărui exclusivă realizare servesc comerțul de mărfuri și schimbul de mărfuri. *În al doilea rînd*, deoarece cu banii se încheie aici circuitul, ei *îl părăsesc pe acesta*, așa cum marfa este eliminată din sfera circulației după ce prin intermediul banilor a fost schimbată pe echivalentul ei. Este foarte adevărat că banii, atîta timp cît operează numai ca agenți ai circulației, nu părăsesc niciodată sfera ei. Dar aici se vedește că ei mai sînt și altceva în afară de un astfel de instrument de circulație, că ei posedă și o existență de sine stătătoare în afara sferei circulației, și în această nouă determinație a lor ei de asemenea pot fi retrași

din circulație, după cum și marfa trebuie mereu retrasă definitiv din sfera circulației. De aceea este necesar să examinăm banii în cea de-a treia determinație a lor, în care ei le înglobează și pe primele două, și anume aceea de a servi ca măsură a valorii, precum și aceea de a fi mijlocul general de schimb și, ca atare, realizarea prețurilor mărfurilor.

În prealabil însă trebuie să examinăm rolul banilor ca substanță generală a contractelor etc.

c) Banii ca reprezentant material al avuției
(acumularea banilor)

[2.] *Cu privire la corelația dintre valoarea de schimb
și preț. Contradicția dintre funcția banilor
ca măsură a valorii și funcția lor ca mijloc de circulație*

Este în însăși natura circuitului ca fiecare punct al lui să apară în același timp ca punct inițial și ca punct final, ba chiar să apară ca punct inițial numai în măsura în care apare ca punct final. De aceea determinarea formei $B - M - M - B$ este tot atât de justă ca și cealaltă, $M - B - B - M$, care apare ca inițială. Dificultatea rezidă în faptul că mărfurile care se schimbă sînt calitativ diferite, în timp ce banii nu se deosebesc decît cantitativ.

Dacă privim banii ca măsură a valorii, substanța lor materială este esențială, deși prezența lor și îndeosebi cantitatea lor, adică numărul de porțiuni de aur sau de argint care servesc drept unitate sînt cu desăvîrșire indiferente pentru bani în această determinație a lor, și în general aici banii sînt folosiți numai ca unitate reprezentată mental, inexistentă. În această determinație a lor, banii trebuie să fie prezenți ca unitate, și nu ca număr. Dacă spun că un pfund de bumbac valorează 8 pence, înseamnă că un pfund de bumbac este egal cu $\frac{1}{116}$ dintr-o uncie de aur (uncia de aur valorînd 3 l.st. 17 șilingi și 7 pence, sau 931 pence). Aceasta exprimă totodată determinarea pfundului de bumbac ca valoare de schimb în raport cu toate celelalte mărfuri, ca echivalent al tuturor celorlalte mărfuri, care conțin aceeași cantitate de aur, căci, la rîndul lor, și ele se compară cu uncia de aur. [I—42] Acest raport inițial dintre pfundul de bumbac și aur, raport care determină cantitatea de aur pe care o conține un pfund de bumbac, este în funcție de quantumul timpului de muncă materializat în fiecare din ei, adică în funcție de substanța comună reală a valorilor de schimb. Această idee tre-

buie dezvoltată în prealabil, pe baza materialului din capitolul referitor la valoarea de schimb ca atare ⁸².

Stabilirea relației de egalitate dintre aur și o marfă oarecare nu este atât de dificilă pe cât pare. De pildă, în munca direct producătoare de aur, o anumită cantitate de aur este produsul nemijlocit al unei zile de muncă. Concurența egalizează, direct sau indirect, modificandis modificatis*, celelalte zile de muncă cu aceea despre care vorbim aici. Într-un cuvânt, în producția de aur o anumită cantitate din acest metal apare nemijlocit ca produs și deci ca valoare, ca echivalent al unui anumit timp de muncă. Este de ajuns, așadar, să stabilim timpul de muncă materializat în diferitele mărfuri și să-l echivalăm cu timpul de muncă direct producător de aur, pentru a putea spune cât aur conține o anumită marfă.

Determinarea tuturor mărfurilor ca prețuri — ca valori de schimb măsurate — este un proces care se desfășoară numai treptat, care presupune un schimb frecvent și deci o comparare frecventă a mărfurilor ca valori de schimb; de îndată însă ce existența mărfurilor ca prețuri a devenit premisă — o premisă care, la rîndul ei, este și ea un produs al procesului social, un rezultat al procesului de producție social —, stabilirea noilor prețuri apare ca o operație simplă, deoarece atunci elementele cheltuielilor de producție există deja sub formă de prețuri și ca atare trebuie pur și simplu adunate. { *Instrăinare frecventă, vânzare, vânzare frecventă (Steuart**)*. Mai bine zis, toate acestea sînt necesare pentru ca prețurile să capete o anumită regularitate, să aibă o anumită continuitate. }

Dar chestiunea pe care am vrut s-o lămurim aici este următoarea: întrucît aurul urmează a fi fixat ca unitate de măsură, raportul dintre el și alte mărfuri este determinat prin troc, prin schimb nemijlocit, ca și raportul reciproc dintre toate celelalte mărfuri. În cadrul trocului însă, produsul e valoare de schimb numai în mod *potențial*; aceasta este prima formă de manifestare a valorii de schimb, dar produsul nu apare deocamdată ca valoare de schimb. În primul rînd, această determinare [valoarea de schimb] nu afectează încă întreaga producție, ci numai surplusul ei, și de aceea este ea însăși mai mult sau mai puțin *supertluă* (ca și schimbul însuși); ea se referă la o lărgire accidentală a sferei trebuințelor și delectărilor (o legătură cu obiecte noi). De aceea schimbul se desfășoară doar în puține puncte (inițial, la hotarele dintre comunitățile primitive, în con-

* — cu modificările corespunzătoare. — *Nota trad.*

** Vezi volumul de față, p. 127. — *Nota red.*

tactul lor cu străinii), e limitat la o sferă restrinsă și constituie pentru producție ceva trecător, accesoriu; el încetează tot atât de accidental, pe cât de accidental apare. Trocul, în cadrul căruia excedentul producției proprii se schimbă întâmplător pe excedentul unei producții străine, nu e decât *prima apariție* a produsului ca valoare de schimb în general și este determinat de trebuințe întâmplătoare, de capricii etc. Dar dacă schimbul continuă și devine un act repetat, care conține în sine însuși mijloacele pentru reînnoirea sa permanentă, treptat apare — într-un mod tot atât de exterior și de întâmplător — reglarea schimbului reciproc prin reglarea producției reciproce, și în felul acesta cheltuielile de producție, care în ultimă analiză se reduc toate la timp de muncă, devin măsura schimbului. Aceasta ne arată cum se naște schimbul și valoarea de schimb a mărfii.

Dar împrejurările în cadrul cărora un raport apare pentru prima oară nu ni-l arată încă nicidecum în toată puritatea și integritatea sa. Un produs care apare ca valoare de schimb nu mai e determinat, în esență, ca simplu produs, ci apare într-o calitate diferită de calitatea sa naturală; el apare ca *raport*, și anume ca raport general, nu numai față de o marfă, ci față de orice marfă, față de orice produs eventual. El exprimă deci un raport general; el este un produs care se raportează la sine însuși ca la materializarea unei *anumite cantități* de muncă generală, de timp de muncă social, și în acest sens este echivalentul oricărui alt produs în proporția exprimată în valoarea sa de schimb. Valoarea de schimb presupune munca socială ca substanță a tuturor produselor, indiferent de proprietățile lor naturale. Nimic nu poate exprima un raport fără a se raporta la ceva singular, și nu poate exprima un raport general fără a se raporta la ceva general. Deoarece munca e mișcare, măsura ei firească este timpul. Chiar și sub forma sa cea mai primitivă, *trocul* presupune ca substanță munca și ca măsură a mărfurilor timpul de muncă, ceea ce și iese la iveală ulterior, de îndată ce el devine regulat și permanent și trebuie să conțină în sine înseși condițiile multilaterale ale reînnoirii sale.

Marfa e *valoare de schimb* numai în măsura în care e exprimată într-o altă marfă, deci ca raport. O baniță de grâu valorează atâtea banițe de secară; în cazul de față grâul este valoare de schimb în măsura în care este exprimat în secară, iar secara este valoare de schimb în măsura în care este exprimată în grâu. În măsura în care fiecare din aceste cereale se raportează numai la sine însăși, nici una dintre ele nu este valoare de schimb. Pe când în raportul în care banii apar ca măsură a valorii, ei nu sînt exprimați nici ca raport și nici ca valoare de schimb, ci ca

o cantitate naturală dintr-o anumită materie, ca o porțiune din greutatea naturală a aurului sau argintului. În general, marfa în care se exprimă valoarea de schimb a unei alte mărfi nu e niciodată exprimată ca valoare de schimb, ca raport, ci ca o anumită cantitate de marfă în substanța ei naturală. Când spunem că 1 baniță de grâu valorează 3 banițe de seară, numai banița de grâu este exprimată ca valoare, nu și banițele de seară. Implicit, ce-i drept, este determinată și valoarea baniței de seară, căci 1 baniță de seară este atunci egală cu $\frac{1}{3}$ dintr-o baniță de grâu; dar acest raport nu este [I—43] formulat *explicit*, ci e numai un al doilea raport, pe care-l conține nemijlocit, ce-i drept, primul raport. Când o marfă este exprimată într-o altă marfă, ea este luată ca raport, pe când cealaltă e luată ca o simplă cantitate dintr-o anumită materie. În sine, trei banițe de seară nu sînt valoare, ci seară care umple un anumit spațiu și care se măsoară cu unități de volum.

La fel stau lucrurile și cu banii ca măsură, ca unitate cu care se măsoară valorile de schimb ale celorlalte mărfuri. Ei reprezintă o anumită greutate a substanței naturale în care sînt intru-chipați: aur, argint etc. Dacă 1 baniță de grâu are prețul de 77 șilingi și 7 pence, înseamnă că ea este exprimată ca altceva, cu care este egală, adică este exprimată ca 1 uncie de aur, ca un raport, ca valoare de schimb. Dar în sine această uncie de aur nu este luată aici ca valoare de schimb, nu este exprimată ca valoare de schimb, ci ca o anumită cantitate din sine însăși, din substanța ei naturală — aurul. Dacă 1 baniță de grâu are prețul de 77 șilingi și 7 pence, sau de 1 uncie de aur, acest preț poate să exprime o valoare mai mare sau mai mică, deoarece valoarea unei uncii de aur poate să crească sau să scadă în funcție de cantitatea de muncă necesară pentru producerea ei. Dar pentru determinarea prețului ei ca atare, acest lucru este indiferent, deoarece prețul ei de 77 șilingi și 7 pence exprimă exact raportul în care banița de grâu este echivalentul tuturor celorlalte mărfuri, adică raportul în care le poate cumpăra. Caracterul determinat al prețului, indiferent dacă valoarea 77 sau 1 780 de șilingi, depășește în general cadrul categoriei preț, adică cadrul afirmării grăului ca preț: el are preț indiferent dacă valorează 100 de șilingi sau 1 șiling. Prețul nu face decît să exprime valoarea lui de schimb într-o unitate comună tuturor mărfurilor, presupunînd, așadar, că această valoare de schimb e deja condiționată de alte raporturi.

Firește, faptul că 1 baniță de grâu are prețul de 1 uncie de aur — cu toate că între aur și grâu ca obiecte naturale nu există nici un raport și de aceea aurul și grăul ca atare nu-și pot servi reci-

proc ca măsură, sînt reciproc *indiferente* — a fost stabilit prin aceea că, la rîndul ei, unciă de aur a fost și ea pusă în raport cu timpul de muncă necesar pentru producerea ei și că în felul acesta atît grîul cit și aurul au fost puse în raport cu un al treilea element, cu munca, iar în cadrul acestui raport au fost echivalate, fiind comparate între ele ca valori de schimb. Dar aceasta ne arată numai cum se stabilește prețul grîului, cantitatea de aur cu care el este echivalat. În cadrul acestui raport, în care banii apar ca preț al grîului, ei înșiși nu sînt luați ca raport, ca valoare de schimb, ci ca o anumită cantitate de substanță naturală.

În valoarea de schimb, mărfurile (produsele) sînt raportate la substanța lor socială — munca, dar ca prețuri ele sînt exprimate în anumite cantități de alte produse, luate în substanța lor naturală. Se poate spune, ce-i drept, că și prețul banilor este exprimat ca egal cu 1 baniță de grîu, cu 3 banițe de secară sau cu toate celelalte cantități de mărfuri diferite al căror preț este 1 unciă de aur. Dar pentru a exprima astfel prețul banilor ar trebui enumerate absolut toate mărfurile, fiecare luată în cantitatea în care este egală cu 1 unciă de aur. Banii ar avea deci tot atîtca prețuri cîte mărfuri își au prețul exprimat în ei. Determinația esențială a prețului, *unitatea*, ar dispărea. Nici o marfă nu exprimă prețul banilor, deoarece nici una dintre ele nu exprimă raportul banilor față de toate celelalte mărfuri, valoarea lor de schimb generală. Specificul prețului este însă acela că însăși valoarea de schimb trebuie să fie exprimată în generalitatea ei și totuși într-o anumită marfă determinată. Dar chiar și acest lucru este indiferent. În măsura în care banii apar ca material în care se exprimă și se măsoară prețul tuturor mărfurilor, banii înșiși sînt luați ca o anumită cantitate de aur, argint etc., într-un cuvînt ca o anumită cantitate din substanța lor naturală; pur și simplu ca o anumită cantitate dintr-o substanță determinată, și nu ca valoare de schimb, ca raport. Tot astfel fiecare marfă care servește pentru exprimarea prețului alteia nu este pusă ea însăși ca valoare de schimb, ci ca o simplă cantitate din propria ei substanță.

În determinarea banilor ca unitate, măsură și termen general de comparație a valorilor de schimb are o importanță esențială materialul lor natural — aurul, argintul, deoarece ca preț al mărfii banii nu sînt valoare de schimb, nu sînt un raport, ci o anumită cantitate de aur sau de argint, de pildă un pfund și subdiviziunile lui; tocmai de aceea la început banii apar ca pfund, ca *aes grave**. Și tocmai prin aceasta se deosebește prețul de valoarea de schimb; or, noi am văzut că valoarea de schimb duce

* — aramă în bare (de o greutate determinată). — *Nota trad.*

în mod necesar la determinarea prețului. De aici se vede cât de absurd sînt cei care vor să confere timpului de muncă ca atare rolul de bani, adică vor să stabilească și totodată să nu stabilească deosebirea dintre preț și valoarea de schimb.

Banii ca măsură, ca element al determinării prețului, ca unitate de măsură a valorilor de schimb, se disting, așadar, prin următoarele două particularități: 1) odată stabilită valoarea de schimb a unei uncii de aur în comparație cu o marfă oarecare, banii sînt necesari numai ca unitate reprezentată mental; prezența lor efectivă este superfluă, și cu atît mai puțin importă în ce cantitate se află ei efectiv prezenți; pentru bani ca *indicator* al valorii puțin importă în ce cantitate se găsesc ei într-o țară sau alta; ei sînt necesari numai ca unitate de calcul; 2) în timp ce e de ajuns ca ei să fie luați numai în mod ideal, și de fapt, ca preț al mărfii, chiar sînt luați numai în mod ideal pe marfă, banii servesc totodată drept termen de comparație, unitate și măsură pur și simplu ca o anumită cantitate din substanța naturală în care sînt ei reprezentați, ca o anumită cantitate de aur sau de argint etc., luată drept unitate. Valorile de schimb (mărfurile) sînt transformate mental în anumite cantități de aur sau de argint și sînt în mod ideal echivalate cu aceste cantități de aur reprezentate în minte etc. ca expresii ale lor.

[I—44] Dar dacă trecem la cea de-a doua determinație a banilor, la bani ca mijloc de schimb și de realizare a prețurilor, vedem că aici e necesară prezența lor efectivă într-o anumită *cantitate*, că pentru a putea corespunde acestei destinații este necesară prezența efectivă a unui anumit număr de greutatea de aur sau de argint care servesc ca unitate. Dacă este dată, pe de o parte, suma prețurilor care urmează a fi realizate — și care depinde de prețul respectivei mărfi și de cantitatea ei —, iar pe de altă parte viteza circulației banilor, va fi nevoie de o anumită cantitate de mijloace de circulație. Dar dacă examinăm mai îndeaproape forma inițială, forma nemijlocită în care se prezintă circulația, forma $M - B - B - M$, vedem că în ea banii apar exclusiv ca mijloc de schimb. Marfa se schimbă pe marfă, iar banii apar doar ca mijloc de schimb. Prețul primei mărfi este realizat în bani, pentru a se putea realiza cu acești bani prețul celei de-a doua mărfi și a o obține astfel în schimbul celei dintii. După ce prețul primei mărfi este realizat, acela care a obținut prețul ei în bani nu-și propune să obțină prețul celei de-a doua mărfi, ci plătește acest preț pentru a obține marfa. În fond deci, banii i-au servit pentru a schimba prima marfă pe cea de-a doua. Ca simplu mijloc de circulație, banii nu au alt scop. Omul care și-a vîndut marfa pe

bani vrea la rîndul său să-și cumpere o marfă, iar acela de la care o cumpără are și el nevoie de bani pentru a cumpăra marfă etc.

În această determinație ca simplu mijloc de circulație, banii nu au altă menire decît această circulație, pe care ei o efectuează datorită faptului că cuantumul lor, numărul lor, e dinainte determinat. Prețurile mărfurilor determină anticipat numărul de unități monetare pe care le conțin mărfurile, iar ca instrument de circulație, banii apar doar ca un anumit număr de asemenea unități dinainte stabilite. Întrucît banii realizează prețurile mărfurilor, marfa se schimbă pe echivalentul ei real în aur sau argint; valoarea ei de schimb este efectiv schimbată pe bani ca pe o altă marfă; dar deoarece acest proces are loc numai pentru a putea retransforma banii în marfă, adică pentru a schimba prima marfă pe cea de-a doua, banii nu au decît o apariție efemeră, sau, cu alte cuvinte, esența lor se rezumă la aceea de a fi mereu această efemeritate, acest purtător al mijlocirii. Banii care funcționează ca mijloc de circulație sînt *numai* mijloc de circulație. Unica lor determinație esențială pentru a putea servi ca asemenea mijloc este cea a cantității, a numărului în care circulă ei. (Deoarece cantitatea necesară de bani este determinată și de viteza de circulație a banilor, aceasta din urmă nu trebuie menționată aici în mod special.) În măsura în care banii realizează prețul, existența lor materială ca aur și argint este esențială; dar în măsura în care această realizare este doar efemeră și trebuie să se auto-suprime, existența lor materială este *indiferentă*; e doar o simplă *aparență* că ar fi vorba aici de schimbarea unei mărfi pe aur sau pe argint ca marfă specială, și această aparență dispăre cînd procesul se încheie, de îndată ce banii de aur sau de argint sînt, la rîndul lor, schimbați pe marfă, și în felul acesta marfa e schimbată pe marfă. De aceea, aurul și argintul ca simplu mijloc de circulație, sau mijlocul de circulație ca aur și argint este indiferent față de proprietățile lor ca marfă naturală particulară.

Să presupunem că prețul total al mărfurilor aflate în circulație este egal cu 10 000 de taleri. Măsura lor este deci 1 taler = x unități de greutate de argint. Să admitem că e nevoie de 100 de taleri pentru a pune în circulație aceste mărfuri în decurs de 6 ore, ceea ce înseamnă că fiecare taler plătește prețul a 100 de taleri în 6 ore. Esențial este aici că sînt efectiv prezenți 100 de taleri, 100 de unități metalice cu care se măsoară suma totală a prețurilor mărfurilor; 100 de astfel de unități. Pentru procesul ca atare este indiferent că aceste unități sînt de argint. Aceasta se manifestă deja în faptul că un taler reprezintă în procesul de

circulație o masă de argint de 100 de ori mai mare decît aceea pe care o conține în realitate, deși în fiecare act de schimb el reprezintă numai greutatea de argint pe care o conține 1 taler.

Considerat în ansamblul circulației, așadar, 1 taler reprezintă 100 de taleri, adică o greutate de argint de 100 de ori mai mare decît aceea pe care o conține el în realitate. El este în fapt numai un *semn* pentru cantitatea de argint pe care o conțin 100 de taleri. El realizează un preț de 100 de ori mai mare decît cel pe care-l realizează efectiv dacă-l considerăm ca o anumită cantitate de argint.

Să presupunem că o liră sterlină este egală cu $\frac{1}{3}$ dintr-o uncie de aur (în realitate este mai puțin). Cînd avem în vedere plata prețului unei mărfi de 1 l. st., adică realizarea prețului ei de 1 l. st. și schimbarea mărfii pe 1 l. st., hotărîtor este faptul că lira sterlină conține efectiv $\frac{1}{3}$ dintr-o uncie de aur. Dacă ar fi o liră sterlină falsă, făcută dintr-un metal nenobil, dacă ar fi numai o aparență de liră sterlină, în realitate prețul mărfii nu s-ar realiza; pentru a-l realiza, ar fi necesar ca marfa să fie plătită cu o cantitate de metal nenobil care să valoreze $\frac{1}{3}$ dintr-o uncie de aur.

Prin urmare, dacă privim lucrurile prin prisma acestui moment izolat al circulației, este esențial ca unitatea monetară să reprezinte efectiv o anumită cantitate de aur sau de argint. Dar dacă considerăm circulația în ansamblu ca proces cu circuit închis, $M - B - B - M$, lucrurile se prezintă altfel. În primul caz, realizarea prețului n-ar fi decît aparență: s-ar realiza numai o parte din prețul mărfii. Prețul ce i s-a fixat în mod ideal nu s-ar obține efectiv. Pentru marfa care în mod ideal a fost echivalată cu cîtare cantitate de aur s-ar obține în schimbul real o cantitate mai mică de aur. Dar dacă o liră sterlină falsă ar înlocui în circulație lira veritabilă, în ansamblul procesului de circulație ea ar îndeplini exact același serviciu ca și cum ar fi veritabilă. Dacă o marfă *a* cu prețul de 1 l. st. se schimbă pe 1 liră sterlină falsă, iar aceasta din urmă, la rîndul ei, se schimbă pe marfa *b* cu prețul de 1 l. st., înseamnă că lira falsă a îndeplinit exact același serviciu ca și cînd [I—45] ar fi fost o liră veritabilă.

În fapt deci, lira sterlină reală nu este în acest proces altceva decît un *semn*, dacă luăm în considerație nu momentul în virtutea căruia ea realizează prețurile, ci procesul în ansamblu, în cadrul căruia ea servește numai ca mijloc de circulație și în care realizarea prețurilor nu este decît *aparență* și mijlocire efemeră. Aici lira sterlină de aur nu servește decît pentru efectuarea schimbului mărfii *a* pe marfa *b*, care are același preț cu ea. Adevărata realizare a prețului mărfii *a* este aici marfa *b*, iar adevă-

rata realizare a prețului mărfii b este marfa a sau c sau d , ceea ce e totuna pentru forma unui raport în care conținutul particular al mărfurilor e cu desăvîrșire indiferent, deoarece se schimbă mărfuri care au același preț. În loc de a schimba direct marfa a pe marfa b , se schimbă prețul mărfii a pe marfa b și prețul mărfii b pe marfa a .

În raport cu marfa, așadar, banii nu reprezintă decît prețul ei. Mărfurile se schimbă unele pe altele la prețul lor. La rîndul său, prețul mărfii exprimă în ea în mod ideal faptul că ea este un anumit număr de unități naturale (unități de măsurare a greutateii) de aur sau de argint, adică din materialul în care sînt întruchipați banii. În bani, sau în prețul realizat al mărfii, acesteia i se opune un număr real de asemenea unități. Dar întrucît realizarea prețului nu este actul final, iar scopul urmărit nu este acela de a avea prețul mărfii ca preț, ci de a-l avea ca preț al unei alte mărfi, înseamnă că materialul din care sînt făcuți banii — aurul, argintul — nu are nici o importanță. Banii devin aici subiect ca instrument de circulație, ca mijloc de schimb, iar materialul natural în care sînt ei întruchipați apare ca ceva accidental, a cărui însemnătate dispăre în însuși actul schimbului, căci marfa schimbată pe bani urmează a se realiza în cele din urmă nu în acest material, ci în substanța celeilalte mărfi.

Aceasta înseamnă deci că, pe lîngă cele două momente de mai sus, și anume că în cadrul circulației banii 1) realizează prețurile și 2) pun în circulație titlurile de proprietate, 3) avem acum și faptul că prin intermediul circulației se obține ceea ce nu se putea obține direct, și anume că valoarea de schimb a mărfii se exprimă în orice altă marfă. Dacă un cot de pînză costă 2 șilingi și un pfund de zahăr costă 1 șiling, înseamnă că prin intermediul celor 2 șilingi cotul de pînză se realizează în 2 pfunzi de zahăr, astfel încît zahărul se transformă în substanță a valorii de schimb a pînzei, în substanța în care se realizează valoarea de schimb a cotului de pînză.

Ca simplu mijloc de circulație, în rolul pe care-l au în procesul de circulație ca flux neîntrerupt, banii nu sînt nici măsură a prețurilor, întrucît ca atare ei sînt deja fixați în prețuri, nici mijloc de realizare a prețurilor, căci ca atare ei există într-un singur moment al circulației, dar dispar în totalitatea momentelor ei; ei sînt aici numai *reprezentantul* prețului față de toate mărfurile și nu servesc decît ca mijloc pentru efectuarea schimbului de mărfuri la prețuri egale. Banii se schimbă pe cutare sau cutare marfă pentru că sînt reprezentantul general al valorii ei de schimb și, ca atare, *reprezentantul* oricărei alte mărfi cu o valoare de

schimb egală; ei sînt reprezentant general, și în această calitate se află în circulație. Ei *reprezintă* prețul unei mărfi față de toate celelalte mărfuri, sau prețul tuturor mărfurilor față de una dintre ele. În această privință ei nu sînt numai *reprezentantul* prețurilor mărfurilor, ci propriul lor *semn*, ceea ce înseamnă că în actul circulației, materialul lor — aurul, argintul — nu are nici o importanță.

Banii *sînt* prețul, ei sînt o anumită cantitate de aur sau de argint. Dar în măsura în care această realitate a prețului este aici numai efemeră, menită să dispară neîncetat, să fie mereu suprimată, să nu fie considerată realizare definitivă, ci mereu doar intermediară, mijlocitoare, în măsura în care aici este în genere vorba nu de realizarea prețului, ci de realizarea valorii de schimb a unei mărfi particulare în materialul unei alte mărfi, în aceeași măsură materialul din care sînt confecționați banii este indiferent; el este efemer ca realizare a prețului, căci efemeră este însăși această realizare. De aceea banii, în măsura în care se află în această mișcare permanentă, nu sînt decît reprezentantul valorii de schimb, care devine reală numai datorită faptului că valoarea de schimb reală ia mereu locul reprezentantului ei, își schimbă mereu locul cu el, se schimbă mereu pe el.

Prin urmare, în acest proces, realitatea banilor nu rezidă în faptul că sînt prețul, ci în faptul că *reprezintă* prețul, că sînt reprezentantul material al prețului, deci propriul lor reprezentant și deci reprezentantul valorii de schimb a mărfurilor. În calitate de mijloc de schimb, banii realizează prețurile mărfurilor numai pentru a exprima valoarea de schimb a unei mărfi în cealaltă marfă ca echivalent al ei, pentru a realiza valoarea ei de schimb în cealaltă marfă, adică pentru a prezenta cealaltă marfă drept material al valorii de schimb a celei dintîi.

Așadar, banii au rolul unui asemenea semn material numai în cadrul circulației; odată retrași din sfera acesteia, redevin preț realizat; dar în cadrul procesului, după cum am văzut, cuantumul sau numărul acestor semne materiale ale unității monetare este esențialmente determinat. Prin urmare, dacă în cadrul circulației, unde banii apar față de mărfuri ca ceva existent, substanța lor materială, substratul lor ca quantum determinat de aur sau de argint este indiferent, iar numărul lor este, dimpotrivă, esențialmente determinat, căci ei sînt aici doar *semn* pentru un anumit număr de asemenea unități, în schimb, în determinația lor ca măsură, în care ei au fost puși numai în mod ideal, substratul lor material este esențial, în timp ce cuantumul și existența lor în general sînt indiferente. De aici reiese că banii ca aur sau argint, în măsură

în care sînt numai mijloc de circulație, mijloc de schimb, pot fi înlocuiți cu orice alt semn [I—46] care exprimă un anumit număr de unități monetare; în felul acesta banii simbolici pot înlocui banii reali, deoarece, în calitate de simplu mijloc de schimb, banii materiali sînt ei înșiși simbolici.

Prin aceste determinații contradictorii ale banilor ca măsură, ca realizare a prețurilor și ca simplu mijloc de schimb se explică fenomenul, altminteri inexplicabil, că, pe de o parte, atunci cînd banii de metal — de aur, de argint — sînt falsificați printr-un adaos de metal mai ieftin, ei se depreciază și prețurile cresc, iar pe de altă parte, cînd substratul banilor (aur, argint) e cu desăvîrșire suprimat și înlocuit cu hîrtii care poartă denumirea unor anumite cuantumuri de bani reali în cantitatea cerută de nevoile circulației, aceste hîrtii circulă la un curs egal cu respectiva valoare deplină a aurului și argintului. Totul se explică prin aceea că, în primul caz, mijlocul de circulație este totodată și materialul banilor ca măsură și materialul în care prețul se realizează ca definitiv, pe cînd în cel de-al doilea banii apar numai în determinația lor ca mijloc de circulație. În primul caz servește ca măsură a prețurilor nu cheltuielile de producție ale unei uncii de aur, ci, să zicem, ale unei uncii de aliaj conținînd în proporție de 2/3 aramă etc. Dacă falsificarea monedelor se rezumă la falsificarea sau modificarea denumirilor respectivelor părți alicote de greutate a metalelor nobile (astfel încît, de exemplu, 1/8 de uncie de aur capătă denumirea de sovereign), aceasta nu afectează cituși de puțin măsura, ci schimbă doar denumirea. Dacă înainte se numea sovereign o monedă care conținea 1/4 de uncie de aur, iar acum se numește astfel moneda care conține 1/8 de uncie de aur, prețul de 1 sovereign exprimă acum doar 1/8 de uncie de aur și de aceea va fi nevoie acum de (circa) 2 sovereigni pentru a exprima același preț pe care înainte îl exprima 1 sovereign. Cu alte cuvinte, dacă se falsifică numai denumirea părților alicote de greutate a metalului nobil, măsura rămîne aceeași, dar respectiva parte alicotă se exprimă în de două ori mai mulți franci, sovereigni etc. decît înainte.

Un exemplu de eroare grosolană constînd în confundarea determinațiilor contradictorii ale banilor:

„Prețul este determinat cu exactitate de cantitatea de bani disponibilă pentru cumpărări. Toate mărfurile din lume nu pot fi vindute pentru mai mulți bani decît există în lume”. („Weekly Dispatch”⁸⁸, London, 8 noiembrie [1857]).

În primul rînd, determinarea prețurilor nu are nimic comun cu vînzarea efectivă: la determinarea prețurilor banii servesc

numai ca măsură. În al doilea rînd, toate mărfurile (aflate în circulație) pot fi vindute pentru o cantitate de bani de o mie de ori mai mare decît cea existentă în lume, dacă fiecare piesă monetară ar circula de o mie de ori.

Deoarece suma totală a prețurilor care urmează a fi realizate în circulație variază în funcție de prețurile mărfurilor și de masa mărfurilor puse în circulație, și deoarece, pe de altă parte, viteza mijloacelor de circulație aflate în circuit este și ea determinată de cauze independente de acesta din urmă, cantitatea mijloacelor de circulație trebuie să aibă posibilitatea de a varia, de a se extinde și de a se reduce — *contractia și expansiunea circulației*.

Despre bani ca simplu mijloc de circulație se poate spune că încetează de a fi o marfă (o marfă *particulară*), deoarece materialul lor este indiferent și ei satisfac numai nevoile schimbului însuși, și nu vreo altă trebuință nemijlocită: aurul și argintul încetează de a fi mărfuri atunci cînd circulă ca bani. Pe de altă parte, se poate spune despre bani că ei sînt *numai* marfă (marfă *generală*), marfa în forma ei pură, indiferentă față de particularitățile ei naturale și de aceea indiferentă față de toate trebuințele imediate, fără o legătură naturală cu vreo anumită trebuință ca atare. Adepții sistemului monetar și în parte chiar adepții sistemului protecționist (vezi, de pildă, Ferrier, p. 2⁸⁴) au avut în vedere primul aspect al banilor, în timp ce economiștii moderni îl au în vedere pe cel de-al doilea. Say, de pildă, spune că banii sînt o marfă „particulară”, o marfă ca toate celelalte⁸⁵.

Ca mijloc de schimb, banii sînt mijlocitorul necesar între producție și consum. Într-un sistem de relații bănești dezvoltate, oamenii produc numai în vederea schimbului, sau, mai bine zis, produc schimbînd. Dacă banii ar fi suprimați, lumea sau ar fi readusă pe o treaptă inferioară a producției (căreia îi corespunde trocul practicat ca ceva accesoriu), sau ar trece pe o treaptă superioară, pe care valoarea de schimb n-ar mai fi prima determinație a mărfii, deoarece munca generală, al cărei reprezentant este ea, n-ar mai apărea ca muncă privată care numai pe cale mijlocită dobîndește un caracter social.

Tot atît de simplu se rezolvă și problema dacă banii ca mijloc de circulație sînt sau nu productivi. După părerea lui Adam Smith, banii sînt neproductivi⁸⁶. Ferrier însă, de pildă, spune:

„Banii creează valorile, căci fără ei n-ar exista valori” (Ferrier. „Du gouvernement considéré dans ses rapports avec le Commerce”, p. 52). Trebuie să înțelegem seama nu numai de „valoarea lor ca metal, ci și de proprietatea lor ca bani” (op. cit., p. 18).

Adam Smith are dreptate în măsura în care banii nu sînt instrumentul unei ramuri de producție aparte; Ferrier are dreptate, [I—47] pentru că unul dintre momentele producției generale bazate pe valoarea de schimb constă în a pune produsul și factorul producției în determinația de bani, determinație care la rîndul ei presupune bani distincți de produs, căci relația bănească este ea însăși un raport de producție, dacă considerăm producția în totalitatea ei.

Dacă descompunem $M - B - B - M$ în cele două momente ale sale, cu toate că *prețurile* mărfurilor sînt date ca premisă (și tocmai aceasta constituie principala deosebire față de schimbul de produse nemijlocit), circulația nu mai reprezintă decît două acte de schimb nemijlocit. $M - B$: valoarea de schimb a mărfii se exprimă într-o altă marfă particulară, în materialul banilor, după cum și valoarea de schimb a banilor se exprimă în această marfă; la fel se petrec lucrurile în $B - M$. În această privință are dreptate Adam Smith cînd spune că banii ca mijloc de schimb nu sînt decît o varietate mai complexă de troc⁸⁷. Dar dacă luăm în considerație procesul în ansamblu, și nu realizarea mărfii în bani și a banilor în marfă ca două acte reciproc indiferente, au dreptate adversarii lui Adam Smith, care spun că el n-a înțeles natura banilor și că circulația banilor elimină trocul, deoarece banii servesc numai la soldarea „diviziunii aritmetice” pe care o generează diviziunea muncii. Aceste „cifre aritmetice” trebuie tot atît de puțin să fie de aur sau de argint, pe cît de puțin este necesar ca măsurile de lungime să fie de aur sau de argint (vezi Solly. „The Present Distress, in Relation to the Theory of Money”. London, 1830, p. 5—6).

Mărfurile se transformă din marchandises în denrées, intră în sfera consumului; nu același lucru se întîmplă cu banii ca mijloc de circulație; *atîta timp* cît rămîn în această determinație, ei nici o clipă nu încetează să fie marfă.

[β] *Ieșirea banilor din sfera circulației simple în funcția lor de reprezentant material al avuției.*

Banii ca scop în sine.

Banii ca mijloc de plată. Trecerea la bani ca capital

Trecem acum la cea de-a treia determinație a banilor, care rezultă nemijlocit din cea de-a doua formă a circulației: $B - M - M - B$. Aici banii nu mai apar nici ca *mijloc* și nici ca *măsură*, ci ca scop în sine, și de aceea ies din sfera circulației asemenea oricărei alte mărfi care și-a efectuat circuitul și s-a transformat din merchandise în denrée.

În prealabil mai trebuie remarcat că, odată presupusă determinația banilor ca relație imanentă producției care se sprijină pe baza generală a valorii de schimb, pot fi relevate și unele aspecte ale rolului lor ca instrument de producție.

„Utilitatea aurului și a argintului se datorește faptului că ele înlocuiesc munca” (Lauderdale. „Recherches sur la nature et l'origine de la richesse publique”. Paris, 1808, p. 140).

„Fără bani ar fi nevoie de o mulțime de trocuri pentru a se obține prin schimb obiectul dorit. În plus, la fiecare act de schimb ar trebui întreprinsă o cercetare pentru stabilirea valorii relative a mărfurilor. De primul inconvenient ne scapă banii ca instrument de schimb (instrument de comerț), iar de cel de-al doilea — banii ca măsură a valorii și ca reprezentant al tuturor mărfurilor” (op. cit., p. 142, 140, 144).

Afirmația contrară, că banii nu sînt productivi*, înseamnă pur și simplu că, în afara determinațiilor în care sînt productivi ca măsură, instrument de circulație și reprezentant al valorilor, banii sînt neproductivi, sau, cu alte cuvinte, productivă e numai cantitatea de bani necesară pentru îndeplinirea acestor funcții. Că ei devin nu numai neproductivi, ci chiar *faux frais de production*** de îndată ce se folosesc mai mulți bani decît e nevoie pentru această destinație productivă a lor, acesta este un adevăr valabil și pentru orice alt instrument de producție sau de schimb, pentru mașină, ca și pentru mijlocul de transport. Dar dacă prin aceasta se subînțelege că prin intermediul banilor se schimbă numai avuție reală deja existentă, este greșit, căci pe bani se schimbă și se cumpără și muncă, activitate productivă, deci avuție potențială.

Cea de-a treia determinație a banilor în plenitudinea dezvoltării ei le presupune pe primele două și reprezintă unitatea lor. Banii au, așadar, o existență de sine stătătoare în afara circulației; ei au ieșit din sfera circulației. Ca marfă particulară, banii se pot transforma din forma lor monetară în cea de obiecte de lux, de bijuterii de aur și argint (atîta timp cît arta giuvaergiului este foarte simplă, ca, bunăoară, în vremuri de demult în Anglia, banii de argint se retransformă mereu în argintărie, și viceversa. Vezi Taylor⁸⁹); ei pot fi, de asemenea, acumulați ca bani și, ca atare, tezurizați. Deoarece în existența lor de sine stătătoare banii provin din circulație, ei apar în această existență a lor drept rezultat al circulației; prin intermediul acesteia din urmă, banii își încheie circuitul cu ei înșiși. Acest mod de a fi determinat conține deja într-o formă latentă *capitalul*. Aici banii sînt negați

* Vezi volumul de față, p. 148. — Nota red.

** — cheltuieli de producție neproductive. — Nota trad.

ca simplu mijloc de schimb. Deoarece însă istoricește ei pot funcționa ca măsură înainte de a fi mijloc de schimb și pot funcționa ca mijloc de schimb înainte de a servi ca măsură — în acest din urmă caz ei ar fi mijloc de schimb numai ca *marfă* preferată —, ei pot apărea istoricește și în cea de-a treia determinație a lor înainte de a se fi manifestat în primele două. Dar ca *bani* aurul și argintul se pot acumula numai dacă funcționează deja într-una din primele două determinații, iar în cea de-a treia determinație pot apărea într-o formă dezvoltată numai dacă s-au dezvoltat în primele două. În caz contrar, acumularea lor nu este decît o acumulare de aur și de argint, și nu acumulare de bani. [1—48] (Ca exemplu deosebit de interesant trebuie citată aici *acumularea de bani de aramă* la începuturile republicii romane.)

Deoarece banii ca *reprezentant material universal al avuției* provin din circulație și ca atare sînt ei înșiși un *produs al circulației*, care este totodată schimb ridicat pe o treaptă superioară și o formă de schimb *particulară*, ei se află în legătură cu circulația și în această a treia determinație a lor. Ei se opun ca ceva independent circulației, dar această independență a lor nu este decît procesul propriu al circulației. Banii ies din sfera circulației tot așa după cum reintră în ea. În afara oricărei legături cu circulația, ei n-ar mai fi bani, ci un simplu obiect natural, aur și argint. În această determinație a lor, banii sînt în aceeași măsură o premisă, ca și un rezultat al circulației. Însăși independența lor nu este o încetare a legăturii cu circulația, ci o legătură *negativă* cu ea, ceea ce rezidă în această independență, care este rezultatul procesului $B - M - M - B$.

În calitate de *capital*, banii exprimă faptul 1) că ei sînt atît premisă cît și rezultat al circulației; 2) că de aceea însăși independența lor nu este decît o legătură *negativă*, dar întotdeauna o legătură cu circulația; 3) că ei apar chiar ca *unealtă de producție*, întrucît circulația nu mai apare în simplitatea ei inițială ca schimb cantitativ, ci ca proces de producție, ca un schimb real de substanțe. În felul acesta banii înșiși sînt determinați ca un moment particular al acestui proces de producție. În producție nu este vorba numai de o simplă determinare a prețurilor, adică de reducerea valorilor de schimb ale mărfurilor la o unitate comună, ci de crearea valorilor de schimb, deci și de crearea *modului de a fi determinat* al prețurilor. Aici este vorba de relevarea nu numai a formei, ci și a conținutului. De aceea, dacă în cadrul circulației simple banii apar în general ca productivi în măsura în care circulația însăși este în genere un moment al sistemului de producție, această determinație există

deocamdată numai *pentru noi*, și nu este încă *fixată* în bani. 4) De aceea, în calitate de capital, banii apar și ca raport față de ei înșiși prin intermediul circulației, în raportul *dintre dobîndă și capital*. Dar aici încă nu avem de-a face cu aceste determinări ale lor, ci trebuie să examinăm pur și simplu banii așa cum provin ei — în cea de-a treia determinație a lor —, ca ceva *independent* din circulație, și anume din primele lor două determinații.

{„Înmulțirea banilor nu înseamnă decît înmulțirea *mijloacelor de cont*” (Simonde de Sismondi, „Etudes sur l'Economie Politique”. Tome II, Bruxelles, 1838, p. 278).

Acest lucru este adevărat numai în măsura în care banii sînt determinați doar ca mijloc de schimb. În cealaltă calitate a lor, aceasta înseamnă și o înmulțire a *mijloacelor de plată*.}

„Comerțul a separat umbra de corp și a creat posibilitatea de a poseda pe fiecare în parte” (op. cit., p. 300).

Așadar, banii sînt acum valoarea de schimb autonomizată (în această calitate, banii ca *mijloc de schimb* nu apar decît efemer) sub forma ei generală. Ei posedă, ce-i drept, o corporalitate sau o substanță aparte ca aur sau argint, și tocmai aceasta le conferă independența, căci ceea ce există numai în altceva, ca determinație sau relație a aceluia altceva, nu este independent. Pe de altă parte, în această independență corporală ca aur și argint, banii reprezintă nu numai valoarea de schimb a unei mărfi față de altă marfă, ci și valoarea de schimb față de toate mărfurile, și în timp ce ei înșiși posedă o substanță, în existența lor particulară ca aur sau argint ei apar totodată ca valoarea de schimb generală a celorlalte mărfuri. De o parte, banii sînt posedați ca valoare de schimb a mărfurilor, iar de cealaltă, stau mărfurile ca tot atîtea substanțe particulare ale valorii de schimb, astfel încît prin schimb aceasta din urmă se poate transforma în oricare dintre aceste substanțe în aceeași măsură în care e indiferentă față de determinarea și de particularitatea lor, fiind mai presus de această determinare și particularitate a lor. De aceea mărfurile nu sînt decît forme de existență accidentale. Banii sînt „chintesența tuturor lucrurilor”⁸⁰, în care acestea din urmă pierd orice caracter particular; ei sînt avuția generală rezumată și sintetizată, în opoziție cu răspîndirea și fărîmîțarea ei în lumea mărfurilor. În timp ce în marfa particulară avuția apare ca un moment al acesteia, sau marfa apare ca un moment particular al avuției, în aur și argint avuția generală apare concentrată într-un material particular.

În măsura în care este valoare de schimb și are preț, la rîndul ei fiecare marfă particulară exprimă o anumită cantitate de bani într-o formă imperfectă, căci pentru a fi realizată ea trebuie mai întîi pusă în circulație, și în virtutea caracterului ei particular realizarea sau nerealizarea ei este pur întîmplătoare. Dar considerată nu ca preț, ci în determinarea ei naturală, marfa este un element al avuției numai în virtutea legăturii ei cu o trebuință particulară pe care o satisface, iar în cadrul acestei legături ea exprimă 1) numai avuția de consum; 2) numai o latură cu totul particulară a acestei avuții. Banii, dimpotrivă, abstractize făcînd de utilitatea lor particulară ca marfă prețioasă, 1) sînt prețul realizat și 2) satisfac orice trebuință, deoarece pot fi schimbați pe obiectul oricărei trebuințe, indiferent de orice particularitate. Marfa posedă această proprietate numai prin intermediul banilor. Banii o posedă direct față de toate mărfurile, deci față de întreaga lume a avuției, față de avuție ca atare. În bani, avuția generală este nu numai o formă, ci totodată și conținutul însuși. Conceptul de avuție este, ca să spunem așa, realizat, *individualizat* într-un obiect particular. În orice marfă particulară, [II—1] în măsura în care este preț, avuția este exprimată numai ca o formă ideală, nerealizată încă, iar în măsura în care are o anumită valoare de întrebuițare, ea reprezintă doar un aspect cu totul singular al avuției. În bani, dimpotrivă, prețul este realizat, iar substanța lor este avuția însăși, atît în abstracția ei de toate modurile ei de existență particulare, cît și în totalitatea ei.

Valoarea de schimb constituie substanța banilor și este totodată avuție. De aceea banii sînt, pe de altă parte, și forma intruchipată a avuției față de toate substanțele particulare din care este alcătuită ea. Prin urmare, dacă, pe de o parte, în bani considerați ca atare forma și conținutul avuției sînt identice, pe de altă parte, în opoziție cu toate celelalte mărfuri, ei sînt față de mărfuri forma generală a avuției, în timp ce totalitatea acestor particularități formează substanța avuției. Dacă, potrivit primei determinări, banii sînt avuția însăși, potrivit celei de-a doua ei sînt *representantul ei material general*. În bani, această totalitate există ca ansamblu reprezentat al mărfurilor. Avuția (valoarea de schimb atît ca totalitate cît și ca abstracție) există deci, cu excluderea tuturor celorlalte mărfuri, individualizată ca atare, numai în aur și argint, ca obiect palpabil singularizat. De aceea banii sînt dumnezeu printre mărfuri.

De aceea, ca obiect palpabil singularizat, banii pot fi căutați, găsiți, furați sau descoperiți din întîmplare, și avuția generală

poate ajunge în mod palpabil în posesiunea individului. Din postura lor umilă în care apar ca simplu mijloc de circulație, banii se transformă deodată în stăpînitor și dumnezeu în lumea mărfurilor. Ei reprezintă existența celestă a mărfurilor, în timp ce mărfurile reprezintă existența terestră a banilor. Orice formă de avuție naturală, atîta timp cît n-a fost înlocuită prin valoare de schimb, implică o relație esențială între individ și obiect, astfel încît, printr-una din laturile activității sale, individul însuși se obiectivează în respectivul lucru, iar a sa posedare a lucrului apare totodată ca o anumită dezvoltare a individualității sale; de pildă, avuția întruchipată în oi apare ca dezvoltare a individului în calitate de păstor, avuția în grîne — ca dezvoltare a sa în calitate de agricultor etc. *Banii însă, ca individualizare a avuției generale, ca ceva care provine din circulație și care reprezintă doar generalul, ca rezultat pur social, nu implică cîtuși de puțin vreo relație individuală cu posesorul lor; posedarea lor nu înseamnă dezvoltarea vreuneia dintre laturile esențiale ale individualității posesorului, ci, dimpotrivă, posedarea a ceva lipsit de individualitate, deoarece această relație socială există totodată ca obiect sensibil, exterior, care poate fi luat în stăpînire în mod mecanic, dar care poate fi pierdut în același mod.*

Relația dintre bani și individ apare deci ca fiind pur întîmplătoare, în timp ce această relație cu un lucru complet nelegat de individualitatea lui asigură totodată individului, datorită caracterului acestui lucru, dominația generală asupra societății, asupra întregii lumi a plăcerilor, a muncii etc. E ca și cum găsirea unei pietre, de pildă, mi-ar asigura, cu totul independent de individualitatea mea, stăpînirea tuturor științelor. Posesiunea banilor mă pune în ceea ce privește avuția (socială) exact în situația în care posesiunea pietrei filozofale m-ar pune în ceea ce privește științele.

De aceea banul nu este numai unul dintre obiectele setei de îmbogățire, ci este *adevăratul* ei obiect. Această sete este în fond auri sacra fames*. Setea de îmbogățire ca atare, ca formă particulară de patimă, adică ca ceva distinct de patima pentru o avuție specială, cum ar fi patima pentru veșminte, arme, bijuterii, femei, vin etc., devine posibilă numai atunci cînd avuția generală, avuția ca atare, este individualizată într-un lucru anumit, adică atunci cînd banii figurează în cea de-a treia determinație a lor. Banii sînt, așadar, nu numai obiectul setei de îmbogățire, ci totodată și izvorul ei. Cupiditatea este posibilă și fără bani;

* — blestemata sete de aur (*Virgiliu*. „Eneida”, cartea a III-a, versul 57). — *Nota trad.*

setea de îmbogățire este ea însăși produsul unei anumite dezvoltări sociale, ea nu este ceva *dat de natură*, în opoziție cu *istoricul*. De aici lamentările anticilor pe tema că banii sînt izvorul tuturor relelor. Setea de plăceri în forma ei generală și avariția sînt cele două forme particulare ale setei de bani. Setea abstractă de plăceri presupune un obiect care să conțină posibilitatea tuturor plăcerilor. Setea abstractă de plăceri se realizează prin intermediul banilor în determinația lor de *reprezentant material al avuției*; avariția se realizează prin intermediul lor în măsura în care ei sînt numai forma generală a avuției, în opoziție cu mărfurile, care sînt substanța ei particulară. Pentru a-i păstra ca atare, avariția trebuie să sacrifice orice legătură cu obiectele trebuințelor particulare, să renunțe la ele, pentru a satisface trebuința setei de bani ca atare. Setea de bani sau de îmbogățire marchează necesarmente apusul străvechilor formații sociale. De aici reacția față de ea. Banii sînt ei înșiși *legătura socială* și nu pot tolera nici o altă legătură deasupra lor. Aceasta implică însă dezvoltarea deplină a valorilor de schimb, deci a unei organizări corespunzătoare a societății.

În antichitate, valoarea de schimb nu era *nexus rerum*⁹⁰; ea apare în acest rol numai la popoarele de negustori, care însă nu produceau ele însele, ci făceau numai comerț de intermediere. Cel puțin la fenicieni, la cartaginezi etc. producția era ceva secundar. Ei au putut trăi în interstițiile lumii antice asemenea evreilor în Polonia sau în evul mediu. Mai bine zis, însăși această lume constituia premisa existenței unor asemenea popoare de negustori. De aceea ele și pier ori de cîte ori intră într-un conflict serios cu societățile antice.

La romani, la greci etc., banii apar mai întii nemijlocit în primele lor două determinații, ca măsură și ca mijloc de circulație, și în ambele nu într-o formă foarte dezvoltată. Dar îndată ce la aceste popoare se dezvoltă comerțul, sau, cum a fost la romani, îndată ce cuceririle încep să le aducă masive cantități de bani [II—2] subit, pe o anumită treaptă a dezvoltării economice a țărilor respective, banii apar necesarmente în cea de-a treia determinație a lor și, pe măsură ce se dezvoltă în această determinație, exprimă tot mai pregnant pieirea orînduirii sociale respective. Pentru a funcționa în mod productiv, banii în cea de-a treia determinație a lor trebuie să fie, după cum am văzut, nu numai o premisă a circulației, ci în aceeași măsură și rezultatul ei, și în calitate de premisă este necesar ca, la rîndul lor, să fie și ei un moment al circulației, un moment pus de ea. Altfel au stat însă lucrurile la romani, de pildă, unde banii proveneau din jefuirea lumii întregi.

Chiar din simpla definiție a banilor reiese că ei nu pot constitui un moment dezvoltat al producției decât acolo unde există *muncă salariată*; că, prin urmare, în acest caz ei nu numai că nu dizolvă forma de societate, ci sînt, dimpotrivă, o condiție a dezvoltării ei și o forță motrice a dezvoltării tuturor forțelor de producție, materiale și spirituale. Și în zilele noastre e posibil ca un individ să intre în mod întîmplător în posesia unei mari sume de bani, iar posedarea lor poate avea asupra lui efecte tot atît de dizolvante ca și cele pe care le-a avut asupra societăților antice. Dar în societatea modernă descompunerea acestui individ nu înseamnă decât îmbogățirea părții ei productive. Posesorul de bani în sens antic este înlăturat de procesul industrial, căruia el îi slujește împotriva voinței și conștiinței sale. Descompunerea afectează numai persoana sa. În calitate de *reprezentant material al avuției generale*, în calitate de *valoare de schimb individualizată*, banii trebuie să fie *nemijlocit* obiectul, scopul și produsul muncii generale, al muncii tuturor indivizilor. Munca trebuie să producă nemijlocit valoare de schimb, adică bani. De aceea ea trebuie să fie *muncă salariată*.

Numai avuția generală creează setea de îmbogățire ca năzuință a tuturor indivizilor, căci fiecare vrea să facă bani. Numai astfel poate setea generală de îmbogățire să devină izvorul avuției generale care se reproduce mereu. Cînd munca devine muncă salariată, iar scopul ei îl constituie nemijlocit banii, avuția generală se *statornicește* ca scop și obiect al muncii. (*În legătură cu aceasta trebuie să se vorbească de structura armatei antice, atunci cînd aceasta devine o armată de mercenari.*) Banii ca scop devin aici un mijloc al hărniciei generale: se produce avuție generală pentru a pune stăpînire pe reprezentantul ei. În felul acesta se deschid adevăratele izvoare ale avuției.

Deoarece scopul muncii nu este crearea unui produs particular, care se află într-un raport aparte cu trebuințele particulare ale individului, ci banii, avuția în forma ei generală, hărnicia individului, în primul rînd, nu mai cunoaște margini; ea este indiferentă față de propria ei particularitate și îmbracă orice formă care servește acestui scop; ea devine inventivă în crearea de noi obiecte care satisfac trebuința socială etc. De aceea este clar că acolo unde la bază se află munca salariată, banii acționează nu în mod dizolvant, ci în mod productiv, în timp ce societatea antică se află, prin însuși caracterul ei, în contradicție cu munca salariată ca bază generală. O producție industrială generală este posibilă numai acolo unde fiecare muncă produce avuție în general, și nu o anumită formă de avuție, deci acolo unde

și salariul individului este bani. În caz contrar, sînt posibile numai unele forme particulare de activitate industrială în domeniul producției de obiecte de artă. Valoarea de schimb ca produs nemijlocit al muncii este bani ca produs direct al ei. De aceea munca direct producătoare de valoare de schimb ca atare este muncă salariată. Acolo unde banii nu constituie baza legăturii sociale, ei duc inevitabil la dizolvarea societății existente.

În societatea antică se putea cumpăra nemijlocit muncă, se putea cumpăra un sclav, dar sclavul nu putea cumpăra bani cu munca sa. Înmulțirea banilor putea scumpi prețul sclavilor, dar nu putea face mai productivă munca lor. *Sclavia negrilor* — această sclavie pur industrială, care este incompatibilă cu dezvoltarea societății burgheze și dispăre pe măsura dezvoltării ei — presupune societatea burgheză, și dacă alături de statele sclavagiste n-ar exista alte state, libere, în care se practică munca salariată, dacă statele sclavagiste ar fi izolate, toate rînduielele lor sociale ar reveni curînd la forme premergătoare civilizației.

Banii ca valoare de schimb individualizată, și deci ca avuție intruchipată, au constituit obiectul căutărilor în alchimie; în aceeași determinație figurează ei și în sistemul monetar (mercantilist). Epoca direct premergătoare dezvoltării societății industriale moderne începe cu o sete generală de bani, de care sînt cuprinși atît indivizii, cît și statele. Apărînd ca mijloc de a pune stăpînire pe reprezentantul avuției, dezvoltarea reală a izvoarelor avuției se desfășoară oarecum fără știrea persoanelor și a statelor cuprinse de sete de bani. Acolo unde banii nu provin din circulație, ci sînt găsiți în forma lor corporală, ca în Spania de pildă, națiunea sărăcește, în timp ce națiunile care sînt nevoite să muncească pentru a-i pompa de la spanioli dezvoltă izvoarele avuției și se îmbogățesc efectiv. Găsirea, descoperirea aurului în noi țări și continente are un rol atît de mare în istoria revoluției pentru că aici colonizarea se dezvoltă rapid, ca în condiții de seră⁹¹.

Goana după aur în toate țările duce la descoperirea de noi țări, la formarea unor state noi, și mai întîi de toate la lărgirea sortimentelor de mărfuri care intră în circulație, generînd noi trebuințe și atrăgînd în procesul schimbului de mărfuri și de substanțe continente îndepărtate. Sub acest aspect deci, banii, ca reprezentant general al avuției, ca valoare de schimb individualizată, au constituit un mijloc pentru obținerea unui dublu rezultat: avuția a căpătat un caracter general, iar schimbul a fosi extins pe întregul glob. Cu alte cuvinte, aici a fost pentru prima oară creată adevărata *generalitate* a valorii de schimb,

atît din punctul de vedere al materialului supus schimbului, cît și din cel al spațiului în cuprinsul căruia se efectuează acest schimb. Dar acestei determinații a banilor pe care o examinăm aici i se datorește faptul că iluzia cu privire la natura lor, adică luarea în considerație a uneia dintre determinațiile lor, în abstracția ei, și ignorarea contradicțiilor inerente acestei determinații, le conferă, fără știrea indivizilor, această semnificație cu adevărat magică. Într-adevăr, datorită acestei determinații lăuntric contradictorii și ca atare iluzorii, datorită acestei abstracții, banii devin un instrument atît de puternic * [III—3] în dezvoltarea reală a forțelor de producție sociale.

O premisă elementară a societății burgheze este aceea că munca produce nemijlocit valoare de schimb, deci bani, și că apoi banii cumpără atît de nemijlocit munca, adică îl cumpără pe muncitor, numai în măsura în care el însuși își instrăinează activitatea în cadrul schimbului. Prin urmare, *munca salariată*, de o parte, și capitalul, de alta, nu sînt decît alte forme ale valorii de schimb dezvoltate și ale banilor ca întruchipare a ei. Prin aceasta banii sînt nemijlocit *legătura socială* [*Gemeinwesen*] *reală*, deoarece sînt pentru toți indivizii substanța generală a existenței și produsul comun al tuturor. În bani însă, după cum am văzut, legătura socială este totodată doar o abstracție, ceva doar întimplător și exterior individului, și în același timp doar un mijloc pentru satisfacerea lui ca individ izolat. Societatea antică presupune pentru ea o cu totul altă atitudine din partea individului. Tocmai de aceea dezvoltarea banilor în cea de-a treia determinație a lor duce la destrămarea acestei societăți. Orice producție este o obiectivare a individului. Dar în bani (în valoarea de schimb) obiectivarea individului nu are loc în cadrul modului său natural de a fi determinat, ci este obiectivarea lui într-o determinație (relație) socială care-i este totodată exterioară.

* * *

Banii *considerați* ca mijloc de circulație sînt *monedă*. Ca monedă, banii își pierd însăși valoarea lor de întrebuințare; valoarea lor de întrebuințare coincide cu determinația lor ca mijloc de circulație. Așa, de pildă, pentru a putea servi drept bani, ei trebuie mai întîi retopiți, demonetizați. De aceea, sub formă de monedă, ei nu sînt decît un *semn* și le este indiferent materialul din care sînt făcuți. Dar ca monedă ei își pierd tot-

* În colțul din dreapta, sus, al acestei pagini figurează următoarea însemnare făcută de Marx: „*barter, sale, commerce* (*schimbul, vînzarea-cumpărarea, comerțul*. — *Nota trad.*) — iată cele trei etape ale schimbului (Steuart)”. — *Nota red.*

odată caracterul universal și capătă unul național, local. Banii se împart în monede de diferite feluri, în funcție de metalul din care sînt făcuți — aur, aramă, argint etc. Ei capătă o denumire politică și vorbesc, ca să zicem așa, limbi diferite în țări diferite. În sfîrșit, în aceeași țară ei capătă denumiri diferite etc. De aceea banii în cea de-a treia determinație a lor, ca bani care ies din sfera circulației în calitate de ceva *de sine stătător* și opus ei, își neagă caracterul de monedă. Ei reapar sub formă de aur și argint, indiferent dacă se retopesc sub formă de lingouri sau dacă se evaluează potrivit greutateii de aur și argint pe care o conțin. Ei își pierd din nou și caracterul național și servesc ca mijloc de schimb între națiuni, ca mijloc de schimb universal, dar de data aceasta nu ca semn, ci ca o anumită cantitate de aur și argint. De aceea, în cel mai dezvoltat sistem de schimb internațional, aurul și argintul reapar sub aceeași formă în care joacă un rol anumit încă în schimbul inițial. După cum s-a mai arătat, aurul și argintul, ca și însuși schimbul, apar inițial nu în cadrul comunității, ci acolo unde ea încetează, la hotarele ei, în puținele ei puncte de contact cu alte comunități. Ei apar acum, așadar, în calitate de *marfă* ca atare, în calitate de marfă universală, care-și păstrează pretutindeni caracterul de marfă. Sub această formă determinată banii se bucură pretutindeni de aceeași recunoaștere. Numai sub această formă sînt ei reprezentantul material al avuției *generale*. De aceea în sistemul mercantilist aurul și argintul sînt considerate drept măsură a puterii diferitelor colectivități.

„De îndată ce metalele prețioase devin obiecte de comerț, echivalentul universal al tuturor lucrurilor, ele devin totodată și măsura puterii diferitelor națiuni. De aici sistemul mercantilist”. (Steuart, „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Vol. I, Dublin, 1770, p. 327).

Deși economiștii moderni consideră că se află la un nivel mult superior celui atins de sistemul mercantilist, adevărul e că în perioade de criză generală, aurul și argintul apar exclusiv în această determinație, în 1857⁰² la fel ca în 1600. În această calitate, aurul și argintul joacă un rol important în crearea pieței mondiale. Așa, de exemplu, circulația argintului american de la vest spre est; legătura stabilită prin intermediul banilor de metal între America și Europa, de o parte, și Asia, de alta, de la începuturile epocii moderne. În comunitățile primitive, acest comerț cu aur și argint nu are decît un rol secundar; ca și întregul schimb în general, el nu afecta decît surplusul. Dar în cadrul comerțului dezvoltat, el constituie un moment esențialmente legat de întreaga producție etc. Banii nu mai servesc la schimbul de surplusuri, ci

la soldarea excedentului în procesul de ansamblu al schimbului internațional de mărfuri. Ei sînt acum monedă numai ca *monedă universală*. Dar în această calitate banii sînt în fond indiferenți față de forma determinată pe care o au ei ca mijloc de circulație, în timp ce materialul lor reprezintă totul. Ca formă, aurul și argintul rămîn în această determinație *marfă* cu circulație universală, marfă ca atare.

* * *

(În această primă secțiune⁸³, în care sînt examinate valorile de schimb, banii, prețurile, mărfurile apar întotdeauna ca mărfuri disponibile. Determinarea formei este simplă. Știm că ele exprimă determinații ale producției sociale, dar însăși această producție e permisă. Mărfurile *nu apar însă* în această determinație. Ca urmare, în realitate, schimbul inițial apare ca un schimb de surplusuri, care nu cuprinde și nu determină producția în ansamblu. Este vorba de surplusul *disponibil* al unei producții de ansamblu care se află în afara lumii valorilor de schimb. Așa și în societatea dezvoltată acest surplus apare la suprafață ca lume nemijlocit disponibilă a mărfurilor. Dar, prin ea însăși, această lume a mărfurilor își depășește cadrul, indicînd existența unor relații economice care apar ca *relații de producție*. De aceea, structura internă a producției constituie obiectul secțiunii a doua, expresia concentrată (a societății burgheze) în stat — obiectul secțiunii a treia, relațiile internaționale — secțiunea a patra, piața mondială — încheierea, în care producția, precum și fiecare dintre momentele ei sînt considerate ca o totalitate, dar în care totodată se desfășoară toate contradicțiile. Atunci piața mondială se dovedește a fi, la rîndul ei, premisa și suportul întregului tot. Crizele constituie atunci expresia generală a necesității de a depăși cadrul acestei premise și tendința spre adoptarea unei noi forme istorice.)

* * *

{„Cantitatea de mărfuri și cantitatea de bani pot rămîne neschimbate, iar prețurile pot totuși să urce sau să scadă” (și anume ca urmare a creșterii cheltuielilor capitaliștilor posesori de bani, rentierilor, funcționarilor de stat etc.) *Malthus*. X, 43⁸⁴. }

[II—4] Precum am văzut, banii, ca ceva care în mod de sine stătător ies din sfera circulației și se opun ei, sînt negarea (uni-

tatea negativă) a determinației lor ca mijloc de circulație și ca măsură*.

Pină aici am stabilit așadar că :

În primul rînd, banii sînt negația mijlocului de circulație ca atare, a *monedei*. Dar în același timp ei o conțin ca determinație a lor : în mod negativ — pentru că pot fi oricînd retransformați în monedă, și în mod pozitiv — ca *monedă universală* ; dar ca asemenea monedă ei sînt indiferenți față de determinarea formei lor, și sînt esențialmente *marfă* ca atare, marfă omniprezentă și independentă de condițiile de loc. Această indiferență se exprimă în două feluri : *întîi*, în faptul că banii sînt acum bani numai ca aur și argint, și nu ca *semn*, nu sub formă de monedă. Ceea ce are valoare în acest caz nu este *forma* pe care o dă statul banilor în chip de monedă, ci numai conținutul lor metalic. Nici în comerțul interior ea nu are decît o valoare temporară, locală,

„căci nu este mai folositoare celui care o posedă decît celui căruia îi aparțin mărfurile ce urmează a fi cumpărate cu ea” (*Storch*, op. cit., p. 175).

Cu cît comerțul interior e mai multilateral condiționat de comerțul exterior, cu atît mai mult dispăre și valoarea acestei *forme* : ea nu există în cadrul schimbului privat, ci apare numai ca impozit. Apoi, pentru aur și argint, ca o asemenea *marfă generală*, ca monedă universală, reîntoarcerea la punctul lor de plecare, și în genere circulația ca atare, nu este obligatorie. *Exemplu* : Asia și Europa. De aici lamentările adepților sistemului monetar că la păgini banii dispar, nu se reîntorc (vezi *Misselden*⁹⁵, pe la 1600). Cu cît circulația externă este mai condiționată și înglobată de către circulația internă, cu atît mai mult moneda universală ca

* În măsura în care banii sînt mijloc de circulație, „cantitatea banilor aflați în circulație nu poate fi folosită niciodată pentru consumul individual ; ea trebuie să se afle mereu în circulație” (*H. Storch*. „Cours d'Economie Politique”. Tome II, Paris, 1823, p. 113—114). Individul nu poate folosi banii decît înstrăinîndu-și, punîndu-și ca *existență pentru altul*, în determinația lor socială. Aceasta, după cum remarcă pe bună dreptate *Storch*, constituie unul dintre motivele pentru care materialul banilor „nu trebuie să fie indispensabil pentru existența omului” (op. cit., p. 113), cum sînt, de pildă, pieile, sarea etc., care la unele popoare servesc ca bani. Căci cantitatea de material bănesc aflată în circulație este pierdută pentru consum. De aceea ca material bănesc sînt preferate metalele în locul altor mărfuri, iar dintre metale sînt preferate cele nobile în locul metalelor care servesc la confecționarea uneltelor de producție. Caracteristic pentru economiști este faptul că *Storch* exprimă această idee în modul următor : materialul bănesc trebuie „să aibă o valoare directă, dar bazată pe o *trebuință artificială*” (op. cit., p. 114). Trebuință artificială numește economistul, în primul rînd, trebuințele izvorite din existența socială a individului, iar în al doilea rînd, pe cele care nu derivă din simpla lui existență ca obiect al naturii. Aceasta denotă dezolantă sărăcie lăuntrică care constituie temelia avuției burgheze și a științei ei.

atare intră în circulație (în circuit). Această fază superioară nu ne interesează încă aici, ea depășește cadrul relației simple pe care o examinăm în secțiunea de față.

În al doilea rând, banii sînt propria lor negație ca simplă realizare a prețurilor mărfurilor, în cadrul căreia marfa particulară rămîne întotdeauna elementul esențial. Ei devin, dimpotrivă, prețul realizat în sine însuși și, ca atare, *reprezentantul material al avuției*, ca și *forma generală a avuției* în raport cu toate mărfurile, care nu sînt decît substanțe particulare ale acestora; dar,

În al treilea rând, banii sînt negați și în determinația în care nu sînt decît măsură a valorilor de schimb. Ca formă generală a avuției și ca reprezentant material al ei, banii nu mai sînt măsura ideală a altceva, a valorilor de schimb. Căci ei înșiși sînt realitatea adecvată a valorii de schimb, realitate pe care ei o reprezintă în existența lor metalică. Aici determinarea măsurii trebuie să fie pusă în ei înșiși. Ei se dovedesc a fi propria lor unitate și măsura propriei lor valori, măsura lor ca avuție, ca valoare de schimb, sînt cantitatea pe care ei o reprezintă de la sine, sînt numărul în care e prezentă o anumită cantitate din ei înșiși care servește drept unitate. Pentru bani ca măsură, numărul lor este indiferent; ca mijloc de circulație, le este indiferentă substanța lor, materia unității monetare; pentru bani în această a treia determinație a lor, esențial este numărul lor ca multiplu al unei anumite mase materiale. În calitate de avuție generală, banii nu mai prezintă nici o deosebire în afară de cea cantitativă. Ei reprezintă o cantitate mai mare sau mai mică din avuția generală, după cum se posedă în proporție mai mare sau mai mică o anumită cantitate din această avuție.

Dacă banii sînt avuția generală, un individ este cu atît mai bogat cu cît posedă mai mulți bani, și atît pentru individul izolat cît și pentru națiuni singurul proces important este *acumularea banilor*. Potrivit determinației lor, banii apar aici ca bani care ies din circulație. Acum retragerea lor din circulație și *acumularea* lor apar ca obiect esențial al setei de îmbogățire și ca proces esențial al îmbogățirii. În aur și argint eu posed avuția generală sub forma ei pură, și cu cît acumulez mai mult aur și argint, cu atît îmi însușesc mai multă avuție generală. Dacă aurul și argintul reprezintă avuția generală, înseamnă că în cantități determinate ei o reprezintă numai într-o măsură determinată, care poate fi extinsă fără limită. Această acumulare a aurului și argintului, care se prezintă ca o repetată retragere a lor din circulație, este totodată punerea la adăpost a avuției generale împotriva circulației, în procesul căreia ea se pierde mereu în schimbul pe cutare sau

cutare avuție particulară, care în cele din urmă dispăre în consum.

La toate popoarele antice, acumularea aurului și argintului constituie la început un privilegiu al preoțimii și al regalității, deoarece zeul și regele mărfurilor nu poate reveni decât zeilor și regilor, singurii demni de a poseda avuția ca atare. Această acumulare este, pe de o parte, doar o etalare a prisosului, adică a avuției ca bun extraordinar, de zile mari: pentru daruri destinate templelor și zeilor lor, pentru obiecte de artă de interes public și, în sfârșit, ca mijloc de *asigurare* pentru cazuri excepționale, spre a servi la cumpărare de arme etc. Mai târziu acumularea devine la popoarele antice o politică. *Tezaurul statului*, ca fond de rezervă, și templul sînt primele bănci în care e păstrată această sfințită a sfințelor. Strîngerea și acumularea banilor se dezvoltă la maximum în băncile moderne, dar aici [II—5] ele capătă o determinație nouă, mai evoluată. Pe de altă parte, la persoanele particulare, acumularea înseamnă punerea la adăpost a avuției sub forma ei pură, spre a o feri de vicisitudinile lumii exterioare; sub această formă avuția poate fi *îngropată* etc., adică, pe scurt, apare într-un raport *absolut misterios* cu individul. În Asia, acest fenomen are loc și astăzi pe o largă scară istorică. El reapare în toate cazurile de panică, război etc. în societatea burgheză, care recade atunci în stare de barbarie. Tot astfel și acumularea aurului etc. sub formă de bijuterii și alte podoabe la semibarbari. Dar și în cea mai dezvoltată societate burgheză o parte foarte mare și mereu crescîndă a aurului e retrasă din circulație sub forma unor obiecte de lux (vezi *Jacob*⁹⁶ etc.).

Deoarece aurul este reprezentantul avuției generale, tocmai păstrarea lui, fără a-l pune în circulație și fără a-l folosi pentru satisfacerea diferitelor trebuințe, constituie o dovadă a bogăției indivizilor, și pe măsură ce banii se dezvoltă în diferitele lor determinații, adică pe măsură ce avuția ca atare devine criteriul general al valorii individului, se dezvoltă tendința de a o etala, tendința de a etala aurul și argintul ca reprezentanți ai avuției, așa cum a procedat d-l de Rotschild, de pildă, care a pus să se atîrne în biroul său, drept blazon, după cîte știu, două bilete de bancă de cîte 100 000 l. st., înrămate separat. Etalarea aurului etc. la barbari este doar o formă mai naivă a celei contemporane, căci vizează într-o măsură mai mică aurul ca bani. Aici [la barbari] contează pur și simplu *strălucirea* aurului. Dincolo [la Rotschild] este reflectată esența lucrurilor, care constă în faptul că aurul nu e folosit ca bani. Ceea ce importă aici este forma opusă circulației.

Acumularea tuturor celorlalte mărfuri a început mai târziu decît cea a aurului și argintului :

1) din cauza perisabilității lor. Metalele reprezintă în sine durabilitate în raport cu celelalte mărfuri ; ele sînt acumulate de preferință și pentru că se găsesc mai rar și pentru proprietățile lor excepționale ca instrumente de producție *par excellence*. La rîndul lor, metalele nobile, neoxidîndu-se în contact cu aerul etc., sînt mai durabile decît cele nenobile. Ceea ce-i perisabil în celelalte mărfuri e forma lor ; dar tocmai această formă le conferă valoarea de schimb, în timp ce valoarea lor de întrebuintare constă în suprimarea acestei forme în consumare. La bani însă, substanța, materialitatea lor este însăși forma în care ei reprezintă avuția. Dacă banii apar ca marfă generală pretutindeni, în spațiu, acum apar ca marfă generală și în timp. Ei se păstrează ca avuție în toate timpurile, Durabilitatea specifică a banilor. Ei reprezintă un tezaur pe care nu-l strică nici moliile și nici rugina⁹⁷. Toate mărfurile nu sînt decît bani efemeri ; banii sînt marfa nepieritoare. Banii sînt marfa omniprezentă, pe cînd marfa reprezintă numai bani locali. Acumularea însă este în esență un proces care se desfășoară în timp. În această privință Petty spune :

„Marele rezultat final al comerțului nu este avuția în general, ci de preferință surplusul de argint, aur și bijuterii, care sînt nepieritoare și mai puțin alterabile decît celelalte mărfuri, și reprezintă avuție în toate timpurile și în toate locurile. Un surplus de vin, cereale, păsări, carne etc. e și el avuție, dar avuție numai hic et nunc*... De aceea producerea unor mărfuri și rezultatele unui comerț care procură țării aur și argint sînt mai avantajoase decît orice alte activități” [Petty. „Several Essays in Political Arithmetick”. London, 1699, p. 178—179]. „Dacă prin intermediul impozitelor banii se iau de la o persoană care-i cheltuiește pe mîncare și băutură și se dau uneia care-i investește în îmbunătățiri funciare, în pescuit, în exploatarea minere, în manufacturi sau chiar în îmbrăcăminte, pentru colectivitate aceasta reprezintă întotdeauna un avantaj, căci pînă și îmbrăcăminte rezistă mai mult decît alimentele ; dacă se cheltuiesc pentru amenajarea de locuințe, avantajul e ceva mai mare ; e și mai mare dacă se investesc în construcții de imobile, și mult mai mare dacă se investesc în îmbunătățiri funciare, exploatarea minere, pescuit ; avantajul e maxim cînd banii sînt folosiți pentru a aduce în țară aur și argint, căci numai aceste obiecte sînt nepieritoare și sînt întotdeauna și pretutindeni prețuite ca avuție” (op. cit., p. 195—196).

Așa scrie un autor din secolul al XVII-lea. Vedem, așadar, că acumularea aurului și argintului capătă un adevărat impuls atunci cînd aceste metale încep să fie considerate reprezentant material și formă generală a avuției. Cultul banilor își are ascetismul său, renunțările și sacrificiile sale : spiritul de economie și cumpătare, disprețul pentru plăcerile lumesti, temporare și trecătoare, goana

* — aici și acum. — Nota trad.

după comoara veșnică. De aici legătura dintre puritanismul englez — sau de asemenea protestantismul olandez — și facerea de bani. Un autor de la începutul secolului al XVII-lea (*Misselden*) exprimă acest fapt într-o manieră destul de naivă în felul următor :

„Materialul firesc al comerțului este marfa, materialul său artificial îl constituie banii. Deși atât prin natura lucrurilor, cât și în timp, banii apar după marfă, în prezent însă ei au devenit în practică elementul primordial”. El compară marfa și banii cu cei doi fii ai bătrînului Iacob, care „și-a pus dreapta pe capul mezinului și stînga pe capul fiului mai mare”⁹⁸ (*Misselden*) „Free Trade”. London, 1622, p. 7).

„Noi consumăm în țară mult prea multe vinuri din Spania, Franța, Renania, Levant și din insule, stafide din Spania, stafide negre din Levant, batist din Henault * și din Țările de Jos, mătăsuri din Italia, zahăr și tutun din Indiile occidentale, mirodenii din Indiile orientale ; toate acestea nu sînt absolut necesare și totuși le cumpărăm pe bani *sunători*... Dacă s-ar vinde mai multe produse indigene și s-ar cumpăra mai puține produse străine, excedentul sub formă de aur și argint ar aflua în țara noastră și ar putea fi tezaurizat” (op. cit., p. 12, 13).

În partea generală a lucrărilor lor de economie politică, economiștii moderni persiflează, firește, acest mod de a vedea lucrurile. Dar cînd ne gîndim la timiditatea de care dau dovadă economiștii în special în teoria banilor și la teama febrilă cu care sînt urmărite în practică afluxul și refluxul de aur și argint în perioade de criză, ajungem la concluzia că banii, în determinația în care cu naivă unilateralitate îl concepeau partizanii sistemului monetar și al celui mercantilist, își mai păstrează pe deplin toate drepturile nu numai ca reprezentare, ci și ca o categorie economică reală.

[II—6] Punctul de vedere opus, care exprimă cerințele reale ale producției în opoziție cu această supremație a banilor, este în modul cel mai pregnant conturat la *Boisguillebert* (vezi pasajele caracteristice în caietul meu⁹⁹).

2) Acumularea altor mărfuri, în afară de faptul că e o acumulare de bunuri pieritoare, se deosebește esențial, sub un dublu aspect, de acumularea aurului și argintului, care aici sînt identici cu banii. Pe de o parte, acumularea altor mărfuri nu are caracterul unei acumulări de avuție în general, ci al unei acumulări de avuție cu caracter particular, și de aceea este un act de producție particular, în care lucrurile nu se reduc la o simplă acumulare. Îmagazinarea de cereale reclamă instalații speciale etc. Acumularea de oi încă nu face din posesorul lor un cioban ; acumularea

* — una dintre provinciile Țărilor de Jos de sub stăpînire spaniolă (actuala Belgie). — *Nota red.*

de sclavi sau de terenuri implică relații de dominație și subordonare etc. Toate acestea reclamă deci acte distincte de simpla acumulare, de simpla înmulțire a avuției, precum și relații determinate. Pe de altă parte, pentru a realiza marfa acumulată ca avuție generală, pentru a-mi însuși avuția sub toate formele ei particulare, trebuie să fac comerț cu marfa particulară pe care am acumulat-o, trebuie să devin negustor de cereale, de vite etc. Banii ca reprezentant *general* al avuției mă scutesc de toate acestea.

Acumularea de aur și de argint, de bani, este istoricește prima apariție a fenomenului strîngerii de capital și primul mijloc puternic pentru strîngerea acestuia. Dar, ca atare, ea nu este încă acumulare de capital. Pentru aceasta ar trebui ca reintrarea în circulație a bunurilor acumulate să fie ea însăși un moment și un mijloc al acumulării.

În determinația lor ultimă, desăvîrșită, banii apar în toate prîntețele ca o contradicție care se suprimă de la sine, care duce la propria ei suprimare. Ca *formă generală a avuției*, ei au în fața lor întreaga lume a avuțiilor reale. Ei sînt abstracția pură a acestora din urmă; de aceea, reținuți sub această formă, ei sînt pură închipuire. Acolo unde avuția pare să existe într-o formă cu totul materială, palpabilă ca atare, ea nu există decît în mintea mea, e pură himeră, Midas¹⁰⁰. Pe de altă parte, ca *reprezentant material al avuției generale*, banii se realizează numai prin aceea că se repun în circulație, că dispar în schimbul pe diferitele forme particulare ale avuției. În circulație, ei rămîn ca mijloc de circulație; dar pentru tezaurizator sînt pierduți, și această dispariție este singurul mod posibil de a-i folosi ca avuție. Dizolvarea avuției acumulate în acte singulare de consum constituie realizarea ei. Acum banii pot fi din nou acumulați de alți indivizi, dar atunci reîncepe același proces. Eu pot afirma efectiv ființarea lor pentru mine numai cedîndu-i ca simplă ființare pentru alții. Dacă-i rețin, ei se transformă pe nesimțite într-o simplă fantomă a avuției reale.

Apoi, înmulțirea banilor prin acumularea lor, ideea că propria lor cantitate constituie măsura valorii lor se dovedesc a fi, la rîndul lor, ceva fals. Dacă celelalte avuții nu se acumulează, banii își pierd valoarea pe măsură ce sînt acumulați. Ceea ce apare ca înmulțire a lor este de fapt o diminuare a lor. Autonomia lor e pură aparență: independența lor față de circulație constă doar în necesitatea de a ține seama de ea, necesitate care înseamnă dependență față de circulație.

Banii se prezintă drept marfă generală, dar în virtutea particularității lor naturale ei sînt, la rîndul lor, o marfă particulară, a cărei valoare depinde de cerere și ofertă și variază o dată cu

variația cheltuielilor lor de producție specifice. Și deoarece se întruchipează în aur și argint, ei devin în orice formă reală uni-laterali, astfel încât atunci când unul din aceste metale apare ca bani, celălalt se prezintă ca marfă particulară și viceversa; în felul acesta fiecare din ele apare în ambele determinări.

Că avuție absolut sigură și cu totul independentă de individualitatea mea, banii sînt totodată ceva exterior persoanei mele, ceva absolut nesigur, pe care orice întîmplare îl poate despărți de mine. Tot astfel stau lucrurile cu determinațiile lor întru totul contradictorii ca măsură, ca mijloc de circulație și banii propriu-ziși. În sfîrșit, în această din urmă determinație, ei se contrazic și prin aceea că trebuie să reprezinte valoarea ca atare, pe cînd în realitate nu reprezintă decît o cantitate identică [de aur sau argint] de valoare variabilă. De aceea, ca valoare de schimb *desăvîrșită*, banii se suprimă pe ei înșiși.

Ca simplă măsură, ei sînt negați în sine ca mijloc de circulație; ca mijloc de circulație și măsură, ei sînt negați în sine ca bani. Negarea lor în această din urmă determinație este deci totodată negarea ambelor determinații precedente. De aceea, cînd sînt negați doar ca *formă generală a avuției*, banii trebuie să se realizeze în substanțele particulare ale avuției reale; dar justificîndu-și astfel efectiv rolul lor de *reprezentant material* al totalității avuției, ei trebuie totodată să se păstreze ca formă generală. Intrarea lor în circulație trebuie să fie ea însăși un moment al rămîinerii lor în această formă, iar această rămîinere a lor trebuie să fie totodată o intrare în circulație. Aceasta înseamnă că în calitate de valoare de schimb realizată, ei trebuie să constituie totodată un proces în care valoarea de schimb se realizează. În același timp, banii sînt negația lor înșiși ca formă pur obiectuală, ca formă de avuție care are un caracter întîmplător și exterior în raport cu indivizii. Ei trebuie să apară, dimpotrivă, ca producție de avuție, iar aceasta din urmă — ca rezultat al relațiilor dintre indivizi în procesul de producție.

În felul acesta valoarea de schimb nu mai apare determinată acum ca un lucru simplu, pentru care circulația este doar o mișcare exterioară sau care, ca obiect individual, există într-o substanță particulară, ci ca un proces, ca raportare la sine înșiși prin intermediul procesului de circulație. Pe de altă parte, nici circulația nu mai este doar simplu proces de schimb al mărfurilor pe bani și al banilor pe mărfuri, nu mai este doar mișcarea mijlocitoare menită să realizeze prețurile diferitelor mărfuri, să le echivaleze reciproc ca valori de schimb, mișcare în care atît marfa cît și banii apar exterioare circulației: 1) valoarea de schimb

pusă ca premisă a circulației, retragerea finală a mărfii în sfera consumului, adică distrugerea valorii de schimb, și 2) retragerea banilor din circulație, autonomizarea valorii de schimb față de substanța ei, ceea ce nu este decît o altă formă de suprimare a valorii de schimb.

Însăși valoarea de schimb, dar de astă dată nu [II—7] valoare de schimb în general, ci valoare de schimb strict determinată, trebuie, ca premisă, să apară ca fiind pusă de către circulație, iar în această calitate trebuie să apară ca premisă a circulației ei. Procesul de circulație trebuie să apară în aceeași măsură ca un proces de producție a valorilor de schimb. Aceasta este, deci, pe de o parte, retransformarea valorii de schimb în muncă, iar pe de altă parte, retransformarea banilor în valoare de schimb, acum însă într-o determinație aprofundată. În cadrul circulației, prețul *determinat* constituie o premisă, și circulația sub formă de bani nu face decît să-l pună în mod formal. *Caracterul determinat* al valorii de schimb înseși, sau măsura prețurilor, trebuie să apară acum ca un act de circulație. Pusă astfel, valoarea de schimb este *capital*, iar circulația apare ca un act de producție.

* * *

A se adăuga la cele de mai sus :

În cadrul circulației, așa cum apare ea ca circulație monetară, simultaneitatea celor doi poli ai schimbului este întotdeauna presupusă. Dar poate să intervină o nesimultaneitate în existența mărfurilor ce urmează a fi schimbate. Din însăși natura livrărilor reciproce poate să decurgă necesitatea ca una din livrări să se efectueze azi, iar cealaltă abia peste un an.

„În majoritatea tranzacțiilor — spune Senior — numai una din părțile contractante dispune de obiectul ei într-o formă finită și-l dă cu împrumut ; și pentru ca schimbul să aibă loc, acest obiect trebuie cedat imediat, cu condiția ca echivalentul lui să fie primit abia mai târziu. Deoarece însă valoarea tuturor lucrurilor se schimbă după o anumită scurgere de timp, este adoptat ca mijloc de plată acel lucru a cărui valoare prezintă variații minime și care păstrează la maximum o anumită capacitate medie de a cumpăra lucruri. Astfel devin banii expresia sau *reprezentantul* valorii” (*Senior*. „Principes fondamentaux de l'économie politique, tirés de leçons éditées et inédites”. Paris, 1836, p. 116, 117).

Potrivit acestei păreri, determinația ultimă a banilor nu are nici o contingentă cu determinațiile lor precedente. Dar această părere este greșită. Abia atunci cînd banii devin reprezentant de sine stătător al valorii, obligațiile contractuale încetează de a mai fi evaluate în cantități de cereale, de pildă, sau în prestații care urmează a fi îndeplinite. (Aceasta din urmă, de pildă, era ceva

curent pe vremea iobăgiei.) Cînd d-l Senior afirmă că banii posedă „o mai îndelungată capacitate medie” de a-și păstra valoarea, aceasta nu este decît o reflecție a sa. Fapt este că ei sînt adoptați ca material general al contractelor (ca „*marfă generală*” a contractelor”, spune Bailey¹⁰¹) tocmai în calitatea lor de *marfă generală*, de „*reprezentant al avuției generale*” (cum spune Storch¹⁰²), în calitate de *valoare de schimb autonomizată*. Banii trebuie să fie deja foarte dezvoltăți în primele lor două determinații, pentru a se putea manifesta în chip general în acest rol în cea de-a treia determinare a lor. Aici se constată în fapt că, deși cantitatea banilor rămîne cu totul neschimbată, valoarea lor variază; că în general banii, ca anumită cantitate, sînt supuși variabilității tuturor valorilor. Aici se face simțită natura lor de marfă particulară, în opoziție cu determinația lor generală. Această variație a valorii nu afectează banii în calitatea lor de măsură, căci

„două raporturi diferite față de unul și același etalon pot fi tot atît de bine exprimate cu ajutorul unui etalon variabil, ca și cu cel al unui constant”¹⁰³.

Banii ca mijloc de circulație rămîn de asemenea indiferenți față de această variație a valorii, deoarece cantitatea lor ca mijloc de circulație este determinată de măsură; dar pentru bani în calitatea lor de *bani*, așa cum apar în contracte, variația valorii lor are o importanță esențială, după cum în general în această determinare ies la iveală contradicțiile ce le sînt proprii.

Trebuie adăugate secțiuni speciale despre :

- 1) *Banii ca monedă*. Foarte sumar despre monedă în general.
- 2) Date istorice cu privire la sursele de exploatare a aurului și argintului. Descoperirea lor etc. Istoria exploatării lor.
- 3) Cauzele variațiilor valorii metalelor nobile și, deci, a banilor de metal; efectele acestor variații asupra industriei și a diferitelor clase.
- 4) *Înainte de toate*: cantitatea mijloacelor de circulație în legătură cu urcarea și scăderea prețurilor (secolul al XVI-lea, secolul al XIX-lea). Totodată însă trebuie cercetat ce influență exercită asupra banilor ca măsură sporirea cantității mijloacelor de circulație etc.
- 5) Despre circulație: viteza, cantitatea necesară, influența circulației în funcție de gradul ei de dezvoltare: mai dezvoltată, mai puțin dezvoltată etc.
- 6) Efectul dizolvant al banilor.

(*Aceasta trebuie adăugat la cele de mai sus.*) (Aici trebuie inserate cercetările cu caracter pur economic.)

(Greutatea specifică a aurului și argintului: proprietatea lor de a conține o greutate mare într-un volum relativ mic în comparație cu alte metale se repetă în lumea valorilor în sensul că ele conțin o valoare mare (mult timp de muncă) într-un volum

relativ mic. Timpul de muncă materializat în aur și argint, valoarea de schimb, reprezintă greutatea specifică a mărfurilor. Asta face ca metalele nobile să fie deosebit de indicate pentru deservirea circulației (căci datorită lor omul poate purta în buzunari valori considerabile) și pentru acumulare, deoarece o valoare mare poate fi pusă la adăpost și acumulată într-un spațiu restrâns. Apoi aurul nu se alterează în cursul acumulării, așa cum se întâmplă cu fierul, plumbul etc. El rămâne ceea ce este.)

„Dacă Spania n-ar fi posedat niciodată minele din Mexic și din Peru, ea n-ar fi avut nevoie niciodată de cerealele din Polonia” (*P. Ravenstone*. „Thoughts on the Funding System, and its Effects”. London, 1824, p. 20).

Aceștia au un singur cuget și puterea și stăpînirea lor o dau fiarei... Încît nimeni să nu poată cumpăra sau vinde, fără, numai cel ce are semnul, adică numele fiarei sau numărul numelui fiarei” („Apocalipsul”¹⁶⁴).

„Cantitățile corelativ de mărfuri care se cedează unele în schimbul altora constituie prețul mărfurilor” (*H. Storch*. „Cours d'économie politique”. Tome I, Paris, 1823, p. 72).

„Prețul este gradul valorii de schimb” (op. cit., p. 73).

* * *

După cum am văzut, în circulația simplă ca atare (în valoarea de schimb privită în mișcarea ei) acțiunea pe care indivizii o exercită unii asupra altora este, prin conținutul ei, doar expresia interesului fiecărui individ de a-și satisface trebuințele, iar prin forma ei nu este altceva decît schimb, echivalare (stabilire de echivalente); de aceea și proprietatea mai apare aici doar ca apropiere a produsului muncii prin muncă și a produsului muncii altuia prin muncă proprie, în măsura în care produsul muncii proprii este cumpărat cu munca altuia. Proprietatea asupra muncii altuia este mijlocită prin echivalentul muncii proprii. Această formă de proprietate — ca și libertatea și egalitatea — este pusă în acest raport simplu. În dezvoltarea ulterioară a valorii de schimb această stare de lucruri se va schimba radical, iar în cele din urmă va reieși că proprietatea privată asupra produsului muncii proprii este identică cu separația dintre muncă și proprietate, astfel încît munca va însemna creare de proprietate străină, iar proprietatea — puterea de a dispune de munca altuia.

[III.] Capitolul despre capital¹⁰⁵

[Secțiunea întâi]

Procesul de producție a capitalului.

[A]) Transformarea banilor în capital

[1) Circulația simplă a mărfurilor în sistemul relațiilor de producție al societății burgheze. Egalitate burgheză și libertate burgheză]

[II—8] Ceea ce face deosebit de dificilă înțelegerea banilor în deplinătatea determinației lor ca bani — dificultate pe care economia politică se străduiește s-o ocolească ignorând una din determinațiile lor de dragul alteia, iar dacă i se atrage atenția asupra unei determinații, ea face apel la alta — este faptul că aici un raport social, o relație determinată între indivizi apare ca metal, ca piatră, ca un lucru pur corporal exterior indivizilor, lucru care ca atare se găsește în natură și care nu conține nici o determinare de formă distinctă de existența sa naturală. Aurul și argintul în sine nu sînt bani. Natura nu creează bani, după cum nu creează nici cursul schimbului sau pe bancheri¹⁰⁶. În Peru și în Mexic, aurul și argintul nu serveau drept bani, cu toate că erau folosite ca podoabe și cu toate că acolo exista un sistem de producție dezvoltat. Aurul și argintul nu au proprietatea naturală de a fi bani și de aceea ea este complet necunoscută fizicianului, chimistului etc. ca atare. Dar banii sînt nemijlocit aur și argint. În bani, considerați ca măsură, mai prevalează încă determinarea formei; într-o măsură și mai mare prevalează ea în banii care figurează ca monedă, în care acest lucru se manifestă și exterior în forma monedei; dar banii în cea de-a treia determinare, adică în desăvîrșirea lor, în care ființarea banilor ca măsură și monedă apare doar ca funcții ale banilor, orice determinare de formă dispăre sau coincide nemijlocit cu existența lor ca metal. În aur și argint nu se observă nicidecum că destinația lor de a fi bani este doar rezultatul unui proces social; aurul și argintul sînt bani.

Acest lucru e cu atît mai greu de sesizat, cu cît pentru individul viu valoarea lor de întrebuiţare nemijlocită nu este cîtuşi de puţin legată de acest rol al lor şi cu cît, în general, în bani ca întruchipare a valorii de schimb pure este ştersă orice amintire a valorii de întrebuiţare, spre deosebire de valoarea de schimb. De aceea aici se manifestă în toată puritatea sa contradicţia fundamentală proprie valorii de schimb şi modului social de producţie care îi corespunde. În capitolul precedent* am supus deja unei analize critice încercările de a rezolva această contradicţie prin aceea că banii sînt privaţi de forma lor metalică şi devin şi sub aspect exterior ceva *statornicit* de societate, expresia unei relaţii sociale; ultima formă de realizare a acestor încercări ar fi aceea de bani-muncă. Acum trebuie să fie cît se poate de clar că atîta timp cît se păstrează baza valorii de schimb, toate acestea nu sînt decît cîrpăceli, iar iluzia că banii de metal ar falsifica schimbul se datoreşte unei totale necunoaşteri a naturii lor. Pe de altă parte, e de asemenea clar că, pe măsură ce creşte opoziţia faţă de relaţiile de producţie dominante, iar acestea din urmă încep să manifeste tot mai puternice tendinţe de descumare, polemica se îndreaptă împotriva banilor de metal sau a banilor în general ca fenomenul cel mai frapant, mai contradictoriu şi mai net conturat, în care se manifestă în mod palpabil sistemul de producţie burghez. Prin tot felul de artificii cu banii se urmăreşte atunci suprimarea unor antagonisme pe care banii nu fac decît să le exprime într-un mod izbitor. Tot atît de clar este că, după părerea acestor reformatori, asupra banilor ar putea fi întreprinse unele operaţii revoluţionare, întrucît un atac împotriva banilor pare a lăsa totul aşa cum a fost, îndreptînd doar cîte cova pe ici, pe colo. Asta ar însemna să baţi şaua ca să priceapă iapa. Dar atîta timp cît iapa nu simte loviturile aplicate şcii, înseamnă că de fapt e bătută şaua, şi nu iapa. Iar cînd le simte, înseamnă că e bătută iapa, şi nu şaua. Atîta timp cît operaţiile sînt îndreptate împotriva banilor ca tare, atacul nu vizează decît efectele, lăsînd să subziste cauzele; aceasta este, aşadar, o perturbare a procesului de producţie care lasă neatînsă temelia propriu-zisă, aşa încît aceasta din urmă continuă să-şi păstreze forţa de a domina — printr-o reacţie mai mult sau mai puţin violentă — *perturbările* intervenite şi de a le imprima un caracter trecător.

Pe de altă parte, de însăşi natura relaţiei băneşti, aşa cum a fost considerată pînă aici în toată puritatea ei şi abstracţie făcînd de relaţii de producţie mai dezvoltate, ţine faptul că în relaţiile băneşti simple toate antagonismele imanente societăţii burgheze

* Vezi volumul de faţă, p. 60—75. — *Nota red.*

apar stinse, și de aceea democrația burgheză recurge mereu la această relație, într-o măsură și mai mare decât economiștii burghezi (care în asemenea cazuri sînt cel puțin aît de consecvenți, încît se întorc la o determinație și mai simplă a valorii de schimb și a schimbului), pentru a face apologia relațiilor economice existente.

Intr-adevăr, atîta timp cît marfa sau munca mai este determinată numai ca valoare de schimb, iar raportul în virtutea căruia diferitele mărfuri sînt raportate unele la altele este determinat ca schimb reciproc al acestor valori de schimb, ca echivalare reciprocă a lor, indivizii, subiecții angajați în acest proces sînt determinați pur și simplu ca participanți la schimb. În măsura în care se ia în considerație numai determinația de formă — iar aceasta este determinația economică, determinația în cadrul căreia indivizii se află într-un raport de schimb reciproc, indicatorul funcției lor sociale sau al relației lor sociale reciproce —, între indivizi nu există absolut nici o deosebire. Fiecare subiect este un participant la schimb, adică fiecare se află cu altul în relația socială în care acest altul se află cu el. De aceea, relația dintre ei ca subiecți ai schimbului este relația de *egalitate*. Este imposibil de sesizat vreo deosebire și cu atît mai puțin vreo opoziție între ei, sau măcar vreo nesimilitudine. Apoi, mărfurile care constituie obiectul schimbului lor sînt echivalente ca valori de schimb sau cel puțin considerate ca atare (în evaluarea reciprocă a mărfurilor poate să intervină numai o eroare subiectivă, și dacă vreun individ îl trage pe sfoară pe, un alt individ, aceasta nu se întîmplă în virtutea naturii funcției sociale în care ei se opun unul altuia, deoarece această funcție socială este una și aceeași și în cadrul ei indivizii sînt *egali*; aceasta se întîmplă numai datorită abilității innăscute, puterii de convingere etc., pe scurt, numai datorită superiorității pur individuale a unui individ față de altul. O asemenea deosebire ar fi pur naturală, independentă de esența relației propriu-zise și, după cum vom vedea mai încolo, datorită concurenței etc. este chiar atenuată și își pierde importanța inițială).

Întrucît aici ne preocupă forma pură, latura economică a relației — conținutul existent în afara acestei forme se mai află aici, la drept vorbind, cu totul în afara economiei politice, sau apare ca conținutul natural distinct de cel economic, despre care se poate spune că e complet separat de raportul economic, deoarece mai coincide nemijlocit cu el ¹⁰⁷ —, în fața noastră se conturează aici numai trei momente formal distincte: în primul rînd, subiecții relației, *participanții la schimb*, care apar în una și aceeași determinație; apoi, obiectele schimbului lor, valorile de schimb, *echiva-*

lentele, [II—9] care nu numai că sînt egale, ci și trebuie în mod expres să fie egale și sînt considerate ca atare; în sfîrșit, însuși actul schimbului, mijlocirea, cu ajutorul căreia subiecții se afirmă ca participanți la schimb, ca egali între ei, iar obiectele lor ca echivalente, ca egale între ele. Echivalentele sînt obiectivarea unui subiect pentru alții, ceea ce înseamnă că ele au aceeași valoare și se manifestă în actul schimbului ca avînd aceeași valoare și totodată ca indiferente unul față de altul. În cadrul schimbului, subiecții se dovedesc a avea aceeași valoare unul pentru altul numai prin intermediul echivalentelor și se manifestă ca atare numai transmițîndu-și reciproc obiectualitatea în care unul există pentru celălalt. Deoarece numai în felul acesta au ei aceeași valoare unul pentru altul, adică numai în calitate de posesori de echivalente și de realizatori ai acestei echivalențe în cadrul schimbului, ca oameni de aceeași valoare, ei sînt totodată indiferenți unul față de celălalt; toate celelalte deosebiri individuale dintre ei nu-i interesează; ei sînt indiferenți față de toate celelalte particularități individuale ale lor.

Cît privește conținutul [procesului de schimb] existent în afara actului de schimb, act care este atît statornicirea cît și confirmarea valorilor de schimb, precum și a subiecților ca participanți la schimb, acest conținut exterior determinației de formă economică poate fi numai: 1) particularitatea naturală a mărfii care este schimbată; 2) trebuința naturală particulară a participanților la schimb, sau — ca să le sintetizăm pe amîndouă într-o formulă unică — valoarea de întrebuițare diferită a mărfurilor care urmează a fi schimbate. Valoarea de întrebuițare, acest conținut al schimbului care se află cu totul în afara determinației lui economice, este, așadar, departe de a periclita egalitatea socială a indivizilor; dimpotrivă, ea face din diversitatea lor naturală baza egalității lor sociale. Dacă individul *A* ar avea aceeași trebuință ca și individul *B* și și-ar încorpora munca în același obiect ca și individul *B*, n-ar exista între ei nici o legătură; priviți din punctul de vedere al producției lor, ei n-ar fi indivizi diferiți. Amîndoi trebuie să respire: aerul din atmosferă există atît pentru unul cît și pentru celălalt, dar aceasta nu stabilește nici un contact social între ei. Ca indivizi care respiră, ei se află în raport unul cu altul numai în calitate de corpuri naturale, dar nu ca persoane. Numai diversitatea trebuințelor și a producției lor prilejuiește schimbul și egalizarea lor socială în cadrul acestuia; de aceea această diversitate naturală constituie premisa egalității lor sociale în actul schimbului și în general premisa relației în care intră ei ca indivizi productivi. Priviți prin prisma acestei diversități naturale, *A* este posesorul unei valori de întrebuițare pentru *B*, iar *B* pose-

sorul unei valori de întrebuințare pentru A. Sub acest aspect, diversitatea naturală îi repune într-un raport reciproc de egalitate. Datorită acestui fapt însă, ei nu sînt indiferenți unul față de altul, ci se completează reciproc, au nevoie unul de altul, astfel încît individul B, ca obiectivat în marfa sa, reprezintă o trebuință pentru individul A, și viceversa, astfel încît amîndoi se află nu numai într-un raport de egalitate, ci și într-un raport social.

Dar asta încă nu e totul. Faptul că trebuința unuia poate fi satisfăcută de produsul celuilalt și viceversa, că unul este în stare să producă obiectul trebuinței celuilalt și că fiecare se opune celuilalt în calitate de posesor al obiectului trebuinței acestuia — toate acestea demonstrează că fiecare individ, ca om, depășește cadrul propriei sale trebuințe particulare etc. și că oamenii se raportează unii la alții ca oameni, că sînt cu toții conștienți de esența lor comună. De altfel, nu se întîmplă ca elefanții să producă pentru tigri, ca unele animale să producă pentru altele. Un roi de albine, de pildă, nu este în fond decît o singură albină, iar toate produc același lucru.

Apoi, deoarece această diversitate naturală a indivizilor și a mărfurilor lor * constituie motivul pentru care acești indivizi se completează reciproc, motivul pentru stabilirea unei relații sociale între ei ca participanți la schimb, relație în care ei sînt *presupuși* ca egali și se *manifestă* ca egali, determinației de *egalitate* i se adaugă și cea de *libertate*. Deși individul A are nevoie de marfa individului B, el nu și-o însușește cu forța, după cum nici B nu ia cu forța marfa lui, ci amîndoi își recunosc reciproc calitatea de proprietari, de persoane a căror voință pătrunde mărfurile lor. De aceea intervin aici în primul rînd noțiunea juridică de persoană și ideea de libertate, în măsura în care aceasta din urmă e cuprinsă în această noțiune. Nici unul dintre participanții la schimb nu acaparează cu forța proprietatea celuilalt; fiecare o înstrăinează de bunăvoie.

Dar nici asta nu e totul: A satisface trebuința lui B cu ajutorul mărfii *a* numai în măsura și numai pentru că B satisface trebuința lui A cu ajutorul mărfii *b* și viceversa. Fiecare îl servește pe celălalt pentru a se servi pe sine însuși, fiecare se servește

* Aici produsele muncii și munca etc. sînt încă departe de a fi două categorii distincte¹⁰⁹, ele există numai sub formă de mărfuri, sau, cum spune d-l Bastiat repetînd cuvintele lui Say, sub formă de *servicii*. Bastiat își închipuie că, reducînd determinația economică valoare de schimb la conținutul natural al acesteia din urmă, la mărță [ca valoare de întrebuințare] sau la serviciu, adică arătîndu-se incapabil să rețină raportul economic al valorii de schimb ca atare, el a făcut un mare pas înainte în comparație cu economiștii clasici englezi, care au fost în stare să fixeze relațiile de producție ca atare, în modul lor de a fi determinate, în forma lor pură¹⁰⁹.

de celălalt ca de un mijloc al său. Și una și alta se oglindesc în conștiința celor doi indivizi în așa fel, încît 1) fiecare își atinge scopul numai în măsura în care servește drept mijloc pentru celălalt; 2) fiecare devine mijloc pentru celălalt (ființare pentru altul) numai fiind pentru el însuși un scop în sine (ființare pentru sine); 3) reciprocitatea în virtutea căreia fiecare este totodată mijloc și scop și nu-și atinge scopul decît devenind mijloc, și devine mijloc numai în măsura în care se afirmă ca scop în sine, astfel încît fiecare se afirmă ca ființare pentru altul în măsura în care e ființare pentru sine, iar acest altul e ființare pentru cel dintii în măsura în care e ființare pentru sine, — această reciprocitate este un fapt necesar, care constituie condiția naturală prealabilă a schimbului, dar în sine ea este indiferentă pentru fiecare din cei doi subiecți ai schimbului și prezintă interes pentru fiecare din ei numai în măsura în care satisface interesul lui ca interes care exclude pe cel al altuia, fără a ține seama de el.

Cu alte cuvinte, interesul comun care apare ca mobil al întregului act, deși recunoscut în fapt de către ambele părți, ca atare însă nu este mobil, ci se realizează, ca să zicem așa, îndărătul intereselor particulare reflectate în sine înseși¹¹⁰, al intereselor individuale ale unuia în opoziție cu cele ale altuia. În această privință individul se mai poate consola cel mult cu ideea că satisfacerea interesului său individual, opus intereselor celorlalți, este tocmai realizarea opoziției suprimate [II—10], satisfacerea interesului general al societății. Chiar în virtutea actului de schimb, individul, fiecare individ este reflectat în sine ca subiect exclusiv și dominant (determinant) al schimbului. De aici decurge, așadar, libertatea deplină a individului: tranzacție liber consimțită; nici o violență din partea nimănui; fiecare se manifestă ca mijloc, sau ca persoană ce servește doar ca mijloc, pentru a se afirma ca scop în sine, ca element dominant și determinant; în sfârșit, interesul egoist care nu reprezintă nici un interes superior. Celălalt individ e de asemenea recunoscut și cunoscut ca individ care-și realizează și el numai interesul său egoist, astfel încît amîndoi știu că interesul social rezidă numai în bilateralitate, multilateralitate, în autonomizarea diferitelor părți, că el este un schimb de interese egoiste. Interesul general nu este altceva decît generalitatea intereselor egoiste.

Prin urmare, dacă forma economică, schimbul, statornicește în toate privințele egalitatea subiecților, atunci conținutul, substanța, atît cea individuală cît și cea obiectuală, care îndeamnă la schimb, statornicește *libertatea*. Reiese deci că schimbul bazat pe valori de schimb nu numai că presupune respectarea egalității și a libertății, ci și constituie baza productivă, reală a oricărei *egalități* și

a oricărei *libertăți*. Ca pure idei, egalitatea și libertatea nu sînt decît expresii idealizate ale schimbului de valori de schimb; dezvoltate în raporturi juridice, politice și sociale, ele reprezintă aceeași bază, dar într-un alt grad. Acest lucru a fost confirmat și de istorie. Egalitatea și libertatea în această accepție sînt diametral opuse libertății și egalității antice, care nu numai că n-au avut drept bază valoarea de schimb dezvoltată, ci, dimpotrivă, au pierit de pe urma dezvoltării ei. Egalitatea și libertatea în accepția modernă presupun relații de producție care nu existau încă în lumea antică; ele n-au existat nici în evul mediu. Munca de-a dreptul silită constituie temelia lumii antice; societatea se sprijină aici pe muncă silită ca substrat existent. La temelia societății medievale stă munca declarată privilegiu, munca considerată încă în particularitatea ei, și nu ca producind în general valori de schimb. Munca [în societatea capitalistă] nu este muncă de-a dreptul silită și nu se efectuează, ca în cazul al doilea, sub imperiul necesității de a ține seama de o instituție comună, ca de ceva superior (corporațiile).

Deși nu se poate nega că, sub raportul mobilurilor schimbului, adică al mobilurilor lui naturale, exterioare procesului economic, relația dintre participanții la schimb se bazează și pe o anumită constrîngere, nu-i mai puțin adevărat totuși că această relație este, pe de o parte, doar indiferența celui alt față de trebuința mea ca atare, față de individualitatea mea naturală, deci egalitatea sa cu mine și libertatea sa, care este însă în aceeași măsură premisa libertății mele, iar pe de altă parte, în măsura în care mă determină și mă constrînge trebuințele mele, înseamnă că nu ceva străin mă constrînge, ci propria mea natură, care este un ansamblu de trebuințe și de impulsuri (adică *interesul* meu afirmat într-o formă generală reflectată). Dar tocmai sub acest aspect exercit eu o constrîngere asupra partenerului meu, atrăgîndu-l în sistemul schimbului

De aceea în dreptul roman *servus* era just definit ca individ care nu poate dobîndi nimic pentru sine pe calca schimbului (vezi „Institutiones” ¹¹¹). Așa se explică de asemenea faptul că acest *drept*, deși corespunde unei societăți în care schimbul era departe de a fi un schimb dezvoltat, totuși — în măsura în care acesta se dezvoltase în anumite cercuri — a putut defini *trăsăturile caracteristice ale persoanei juridice*, și anume *ale individului care face schimb*, și în felul acesta (pe linia principiilor fundamentale) a putut anticipa dreptul adecvat societății industriale, și că — mai cu seamă în opoziție cu rînduiriile medievale — el a fost necesarmente ridicat la rangul de drept al societății burgheze în ascen-

siune. Dar însăși dezvoltarea dreptului roman coincide pe deplin cu destrămarea orînduirii sociale romane.

Deoarece numai banii reprezintă realizarea valorii de schimb și deoarece numai într-un sistem dezvoltat de relații marfă-bani s-a realizat sistemul valorilor de schimb și viceversa, sistemul relațiilor marfă-bani poate fi într-adevăr numai realizarea acestui sistem de libertate și de egalitate. Ca măsură, banii nu fac decît să dea echivalentului o expresie adecvată, fac din el un echivalent și sub raportul formei. În cadrul circulației, ce-i drept, se mai ivește o deosebire de formă: ambii participanți la schimb apar în determinării diferite în calitate de cumpărător și de vânzător; valoarea de schimb apare o dată ca generală sub forma de bani, iar apoi ca particulară sub forma naturală a mărfii care are acum un preț. Dar, în primul rînd, aceste determinări alternează succesiv; apoi, însăși circulația nu este neechivalare, ci echivalare, suprimare a unei deosebiri doar aparente. Inegalitatea este aici pur formală. În sfîrșit, în bani, atunci cînd circulă și apar ba în mîna unuia, ba în mîna altuia și le este indiferent unde apar, această egalitate se exprimă chiar sub formă de lucru. În măsura în care e vorba de procesul schimbului, fiecare apare față de celălalt ca posesor de bani, ba chiar ca bani. De aceea indiferența și echivalența se manifestă expres sub formă de lucru. Deosebirile naturale particulare care au existat în marfă au fost și sînt mereu șterse de circulație. Un muncitor care cumpără marfă de 3 șilingi apare față de vânzător în aceeași funcție, sub aceeași formă de egalitate — sub formă de 3 șilingi — ca și regele care cumpără marfă pentru aceeași sumă. Orice deosebire dintre ei este ștearsă. Vânzătorul ca atare apare deci ca posesor al unei mărfi la prețul de 3 șilingi, așa încît marfa și prețul sînt perfect egale, cu deosebirea că cei 3 șilingi există cînd sub formă de argint, cînd sub formă de zahăr etc.

S-ar părea că în cea de-a treia formă a banilor se crează o deosebire în ceea ce privește determinarea subiecților procesului. Dar în măsura în care banii se manifestă aici ca material al contractelor, ca marfă generală a contractelor, în aceeași măsură se șterg toate deosebirile dintre părțile contractante. Cînd banii devin obiect de acumulare, subiectul pare [II—11] a retrage din circulație bani, forma generală a avuției, numai pentru că nu retrage din ea mărfuri care să însumeze același preț. Prin urmare, un individ acumulează și altul nu, dar nimeni nu o face în detrimentul celuilalt. Unul beneficiază de avuția reală, iar celălalt intră în posesia formei generale a avuției. Dacă unul sărăcește, iar celălalt se îmbogățește, aceasta se datorește liberei lor voințe, și nu este nicidecum o consecință necesară a relațiilor economice, a legăturii economice dintre ei. Însuși dreptul de moștenire și relațiile juri-

dice similare, care perpetuează inegalitățile apărute astfel, nu știrbesc cîtuși de puțin această libertate și egalitate naturală. Dacă situația inițială a lui *A* nu este în contradicție cu acest sistem, e cert că această contradicție nu poate fi generată de faptul că locul lui *A* e ocupat acum de *B*, care perpetuează situația inițială. Aceasta este mai curînd o extindere a determinării sociale dincolo de limitele naturale ale vieții individului, o consolidare a acestei determinări împotriva acțiunii întimplătoare a naturii, a cărei influență ca atare ar însemna, dimpotrivă, desființarea libertății individului. În plus, deoarece în această relație individul nu este decît individualizarea banilor, el este ca atare tot atît de nemuritor ca și banii, iar reprezentarea sa prin urmașii săi este mai curînd înfăptuirea acestei determinări.

Cînd acest mod de a vedea lucrurile nu este formulat în accepția sa istorică, ci e folosit în polemică pentru infirmarea unor relații economice mai dezvoltate, în cadrul cărora indivizii nu apar doar în calitate de participanți la schimb, în calitate de cumpărători și vînzători, ci și în calitate de oameni care se află între ei în anumite relații și nu mai sînt puși cu toții în același mod de a fi determinat, e ca și cum cineva ar susține că nu există nici o deosebire, și cu atît mai puțin vreo opoziție sau contradicție între corpurile naturale, deoarece sub aspectul gravitației, de pildă, toate corpurile posedă greutate și sînt, așadar, egale; sau sînt egale pentru că există toate în spațiul tridimensional. Valoarea de schimb este și ea considerată aici în forma ei simplă, în opoziție cu formele ei antagoniste mai dezvoltate. Privite în decursul dezvoltării științei, aceste determinații abstracte apar primele și sînt cele mai sărăcăcioase, ceea ce se întîmplă uneori cu ele și în cursul istoriei; formele mai dezvoltate apar ca forme mai tîrzii. În societatea burgheză contemporană, luată în ansamblu, această exprimare a mărfurilor în prețuri și circulația lor etc. apar ca fenomene de suprafață, sub care însă, în adîncuri, se desfășoară cu totul alte procese, în cadrul cărora dispăre această aparentă egalitate și libertate a indivizilor.

Pe de o parte se uită că *prezumția* valorii de schimb ca bază obiectivă a întregului sistem de producție implică din capul locului constrîngerea pentru individ; că produsul său nemijlocit nu este un produs pentru el, ci *devine* un astfel de produs abia în procesul social și este *nevoit* să adopte această formă generală și totuși exterioră; că individul există acum numai ca producător de valoare de schimb (ceea ce implică negarea totală a existenței sale naturale; individul este deci în întregime determinat de societate); că aceasta presupune apoi diviziunea muncii etc., în cadrul căreia individul e pus deja în alte relații decît cele ale unor

simpli *participanți la schimb* etc. Se uită deci că prezumția valorii de schimb nu numai că nu decurge din voința și nici din natura nemijlocită a individului, ci este chiar o premisă *istorică* și-l presupune deja pe individ ca individ *determinat* de societate.

Pe de altă parte se uită că formele mai înalte în care există astăzi schimbul și relațiile de producție ce se realizează în el sînt departe de a se opri la această determinație simplă, în care deosebirea maximă la care se ajunge este pur formală și deci indiferentă.

În sfîrșit, nu se observă că chiar și determinația simplă a valorii de schimb și a banilor conține într-o formă latentă opoziția dintre salariu și capital etc. Toată această înaltă înțelepciune [a apologeților burgheziei] se reduce, așadar, la aceea că ei rămîn la relațiile economice cele mai simple, care, luate în sine, nu sînt decît pure abstracții, dar care în realitate sînt, dimpotrivă, mijloace de opozițiile cele mai profunde și reflectă numai acea latură a realității în care expresia acestor opoziții este ștearsă.

Totodată se vedește aici și platitudinea acelor socialiști (îndeosebi a celor din Franța, care vor să ne convingă că socialismul este realizarea ideilor societății *burgheze* proclamate de revoluția franceză) care susțin că schimbul, valoarea de schimb etc. reprezentau *inițial* (în timp) sau în virtutea *conceptului* lor (în forma lor adevărată) un sistem de libertate și egalitate generală, dar că au fost denaturate datorită apariției banilor, a capitalului etc. Sau afirmă că istoria ar fi făcut pînă acum numai încercări nereușite de a înfăptui libertatea și egalitatea într-un mod corespunzător naturii lor adevărate, pe cînd acum ei (vezi Proudhon, de pildă) au descoperit mijlocul de a le înfăptui, și nu mai rămîne decît ca istoria autentică a acestor relații să fie pusă în locul falsei lor istorii.

La aceasta trebuie să li se răspundă că valoarea de schimb sau, privind lucrurile mai îndeaproape, sistemul relațiilor marfă-bani constituie în fapt un sistem al egalității și libertății și că ceea ce în dezvoltarea mai detaliată a acestui sistem contravine egalității și libertății și le încalcă reprezintă încălcări imanente sistemului; aceasta nu este altceva decît înfăptuirea *egalității și a libertății*, care se dovedesc a nu fi altceva decît inegalitate și non-libertate. Un deziderat tot atît de pios pe cît de absurd este acela ca valoarea de schimb să nu se transforme în capital sau ca munca producătoare de valori de schimb să nu devină muncă salariază. Ceea ce-i deosebește pe acești domni de apologeții burghezi este faptul că, pe de o parte, au sentimentul contradicțiilor, inerente acestui sistem, iar pe de altă parte se lansează în utopii, nu înțeleg deosebirea necesară dintre forma reală și formă ideală a societății burgheze

și de aceea vor să întreprindă o operă cu totul superfluă, cum este aceea de a transpune în practică însăși expresia ideală, care nu este în fapt altceva decît imaginea reflectată a acestei realități.

[II--12] Argumentarea plată formulată în combaterea acestor socialiști de către degenerata economie politică contemporană*, care tinde să *demonstreze* că relațiile economice exprimă pretutindeni *aceleași* determinații simple și de aceea exprimă pretutindeni libertatea și egalitatea pe care le implică determinația simplă a schimbului de valori de schimb, se reduce în întregime la o abstracție puerilă. De pildă, raportul dintre capital și dobîndă se reduce, potrivit acestei economii politice, la un schimb de valori de schimb. Prin urmare, după ce pe baza datelor experienței constată mai întîi că valoarea de schimb există nu numai în această determinație simplă, ci și în aceea — esențialmente diferită — de capital, economiștii contemporani reduc din nou capitalul la noțiunea simplă de valoare de schimb, procedînd la fel și cu dobînda, care exprimă deja un anumit raport al capitalului ca atare, dar pe care ei de asemenea o smulg din contextul acestui mod de a fi determinat și o identifică cu valoarea de schimb; ei fac abstracție de întreaga relație capitalistă în specificitatea determinării ei și se reîntorc la relația încă nedezvoltată a schimbului de marfă pe marfă. Din moment ce se face abstracție de ceea ce deosebește concretul de abstracția sa, e de la sine înțeles că acesta devine o abstracție și nu se deosebește cu nimic de ea. În felul acesta *toate categoriile economice nu mai reprezintă decît o înșirare de denumiri mereu noi pentru una și aceeași relație, și această crasă incapacitate de a sesiza deosebirile reale este prezentată apoi drept expresia purului common sense** ca atare. „Armoniile economice”. ale d-lui Bastiat¹¹² se reduc în fond la ideea că nu există decît o singură relație economică care ia denumiri diferite; sau că diversitatea e numai o diversitate în denumiri. Această reducere nu este științifică nici măcar sub raport formal, în sensul că ar rezuma totul la o relație economică reală, lăsînd la o parte deosebirile care constituie dezvoltarea; aici, dimpotrivă, se lasă la o parte cînd o latură, cînd alta, pentru a deduce identitatea cînd sub un aspect, cînd sub altul.*

De pildă, după părerea d-lui Bastiat, salariul este plata pentru serviciul pe care un individ îl face altuia. (Aici forma economică

* Drept reprezentant clasic al acestei economii politice în ceea ce privește platitudinea, afectarea dialecticii, emfaza năvingă, înclinația obtuză și mulțumită de sine spre locuri comune și incapacitatea totală de a înțelege procesele istorice poate fi considerat *Frederick Bastiat*, căci americanul *Carey* subliniază cel puțin deosebirea existentă între anumite condiții americane și cele europene.

** — bun-simț. — *Nota trad.*

ca atare, după cum s-a mai arătat, este pur și simplu lăsată la o parte.) Profitul e și el o plată pentru serviciul pe care un individ îl face altuia. Salariul și profitul sînt deci identice, și e în primul rînd o inadvertență de limbă să numești o plată salariu, iar cealaltă — profit. Trecînd la profit și dobîndă, Bastiat spune că în profit plata serviciului este aleatorie, pe cînd în dobîndă e fixată. Prin urmare, deoarece în salariu plata serviciului este, *relativ vorbind*, fixată, pe cînd în profit, în opoziție cu munca, plata e aleatorie, raportul dintre dobîndă și profit este identic cu cel dintre salariu și profit, ceea ce este, după cum am văzut mai sus, un schimb reciproc de echivalente. Adversarii ¹¹³ acestei plătitudini (care rezultă din faptul că, ori de cîte ori relațiile economice exprimă o opoziție, autorii ei se reîntorc la relații în care opoziția nu e decît latentă și estompată) se agață chiar de cuvintele propovăduitorilor ei și arată că în capital și dobîndă, de pildă, n-avem de-a face cu un simplu schimb, deoarece aici capitalul nu este înlocuit printr-un echivalent, ci, după ce posesorul lui a consumat de 20 de ori acest echivalent sub formă de dobîndă, el continuă să-l păstreze sub formă de capital și-l poate schimba din nou pe alte 20 de echivalente. De aici plicticoasa controversă în care o parte pretinde că nu există nici o deosebire între valoarea de schimb dezvoltată și cea nedezvoltată, iar cealaltă afirmă că, din păcate, această deosebire există, dar că drept ar fi să nu existe.

[2] Capitalul ca relație dominantă a societății burgheze]

Banii în calitate de capital reprezintă un mod de a fi determinat al lor care depășește cadrul simplei lor determinații ca bani. În această calitate ei pot fi considerați ca o realizare superioară, la fel cum se poate spune despre om ca produs al evoluției mai-mușei. În felul acesta forma inferioară apare ca purtătoare a celei superioare, pe care o domină. În orice caz însă, *banii în calitate de capital* se deosebesc de *banii propriu-ziși*. Trebuie să analizăm deci această determinație nouă. Pe de altă parte, *capitalul sub formă de bani* pare a fi o reîntoarcere a capitalului la o formă inferioară. În realitate însă, aceasta nu este decît punerea lui într-un mod particular de a fi, care ca non-capital există încă înaintea lui și constituie una din premisele lui. Banii se regăsc în toate relațiile ulterioare, dar atunci nu mai funcționează pur și simplu ca bani. Dacă, așa ca în cazul de față, este

vorba în primul rînd de a se urmări dezvoltarea banilor pînă la crearea totalității lor ca piață monetară, înseamnă că o dată cu aceasta e presupusă dezvoltarea celorlalte relații și din cînd în cînd va trebui să ne ocupăm de ea. Astfel ne vom ocupa aici de determinarea generală a capitalului, înainte de a trece la particularitatea lui în calitate de bani.

Dacă, asemenea lui Say¹¹⁴, de pildă, voi spune că capitalul este o *sumă de valori*, nu spun nimic altceva decît că *capitalul este egal cu valoarea de schimb*. Orice sumă de valori este o anumită valoare de schimb și orice valoare de schimb este o sumă de valori. Printr-o simplă adiționare nu pot trece de la valoarea de schimb la capital. Simpla acumulare de bani, după cum am văzut, nu conține încă raportul de capitalizare.

Numai în așa-numitul comerț cu amănuntul, adică în circuitul cotidian al vieții burgheze, așa cum se desfășoară el direct între producător și consumator, într-un cuvînt în micul comerț, în care scopul uneia dintre părți este schimbul mărfii pe bani, iar al celeilalte — schimbul banilor pe marfă în vederea satisfacerii trebuințelor individuale, — numai în cadrul acestui proces, care se desfășoară la suprafața lumii burgheze, se efectuează în toată puritatea ei mișcarea valorilor de schimb, circulația lor. Un muncitor care cumpără o piine și un milionar care cumpără aceeași piine apar în acest act numai ca simpli cumpărători, așa cum prăvăliașul apare în raport cu ei numai ca vînzător. Toate celelalte determinații se șterg aici. Atît *conținutul* cumpărăturilor lor cît și *volumul* acestora sînt cu desăvîrșire indiferente pentru această determinație de formă.

Dacă în teorie noțiunea de valoare o precede pe aceea de capital, iar pe de altă parte, la rîndul ei, presupune ca o condiție a dezvoltării sale pure un mod de producție bazat pe capital, același lucru se întîmplă și în practică. De aceea, economiștii consideră necesarmente capitalul uneori ca creator de valoare, ca sursă de valoare, după cum alteori presupun valoarea pentru explicarea formării capitalului, iar pe el însuși îl definesc doar ca o sumă de valori într-o funcție determinată. Existența valorii în toată puritatea și generalitatea ei presupune un mod de producție în care produsul a încetat să fie un produs pentru producător în general, și cu atît mai puțin pentru muncitor, iar dacă nu e realizat prin intermediul circulației, e ca și cum n-ar exista. Pentru cel ce creează o parte infimezimală dintr-un cot de pînză, faptul că acest cot de pînză e valoare, valoare de schimb, e departe de a fi o determinație pur formală. Dacă n-ar fi creat valoare de schimb, bani, el n-ar fi creat în genere nimic. Această determinație de valoare are, așadar, ca premisă o treaptă istorică

dată a modului de producție social și este, la rîndul ei, o relație dată împreună cu această treaptă, adică o relație istorică.

Pe de altă parte, unele momente ale determinației de valoare se dezvoltă pe primele trepte ale procesului de producție istoric al societății și apar ca rezultat al acestuia.

Așadar, în cadrul sistemului social burghez valoarea este nemijlocit urmată de capital. *Istoriceste acest sistem a fost precedat de alte sisteme*, care au constituit baza materială a dezvoltării mai puțin perfecte a valorii. Deoarece valoarea de schimb n-are aici decît un rol secundar alături de valoarea de întrebuințare, baza reală a unei asemenea societăți o constituie nu capitalul, ci relația de proprietate funciară. Proprietatea funciară modernă, dimpotrivă, nici nu poate fi concepută — căci nu poate exista — fără capital ca premisă a ei, și istoriceste apare într-adevăr ca o formă de structură istorică premergătoare proprietății funciare, influențată de capital și adaptată de acesta cerințelor lui. De aceea tocmai în evoluția proprietății funciare poate fi urmărită victoria și consolidarea treptată a capitalului; iată de ce Ricardo, economistul timpurilor moderne, a dat dovadă de mult simț istoric atunci cînd, propunîndu-și să fixeze relațiile dintre capital, muncă salariată și rentă funciară în forma lor specifică, le-a examinat în cadrul proprietății funciare. Relația dintre capitalistul industrial și proprietarul funciar apare ca o relație exterioră proprietății funciare. Dar ca relație între fermierul modern și beneficiarul rentei funciare, ea apare ca o relație imanentă proprietății funciare, în timp ce aceasta din urmă nu apare decît ca existentă în cadrul relației dintre ea și capital. O istorie a proprietății funciare care ar arăta transformarea treptată a *landlordului* feudal în beneficiar al rentei funciare, a colonului ereditar, semitributar, adesea neliber, în fermier modern și a țărănilor iobagi și clăcași legați de pămînt în muncitori agricoli ar fi în fond o istorie a genezei capitalului modern. Ea ar cuprinde relația dintre proprietatea funciară și capitalul orășnesc, comerțul etc. Dar în studiul nostru avem de-a face cu societatea burgheză deja formată, care se dezvoltă pe propria ei bază.

Capitalul provine mai întîi din circulație, și anume din bani ca punctul ei de plecare. Am văzut * că banii care intră în circulație și totodată se reîntorc din ea în ei înșiși reprezintă ultima formă în care banii se neagă. Ei reprezintă totodată primul concept de capital și prima lui formă de manifestare. Banii s-au supus negării ca bani care doar se dizolvă în circulație, dar s-au supus negării și ca bani care se opun autonom circulației. Luată

* Vezi volumul de față, p. 166—167. — *Nota red.*

în ansamblu în determinările ei pozitive, această negare conține primele elemente ale capitalului. Bani reprezintă prima formă în care capitalul se manifestă ca atare. Forma $B - M - M - B$ înseamnă că banii se schimbă pe marfă și marfa se schimbă pe bani. *Această mișcare constind în cumpărare în vederea vânzării și constituind acea determinație de formă a comerțului ce caracterizează capitalul în calitate de capital comercial*, se întilnește pe primele trepte ale dezvoltării economice. Aceasta este prima mișcare în cadrul căreia valoarea de schimb ca atare constituie conținutul, e nu numai formă, ci și propriul ei conținut. Această mișcare se poate desfășura în rîndul unor popoare și între popoare pentru a căror producție valoarea de schimb nu a devenit încă o premisă. Mișcarea nu afectează decît surplusul producției lor, care e destinată consumului imediat, și se desfășoară numai la punctele de contact dintre ele. Asemenea evreilor în vechea societate poloneză sau în societatea medievală în general, întregi popoare de negustori, în antichitate de pildă, iar mai tîrziu lombarzii, pot ocupa această poziție între popoare al căror mod de producție nu are încă drept premisă fundamentală valoarea de schimb.

Capitalul comercial nu este decît capital care circulă, iar capitalul care circulă este prima formă de capital, în care acesta *n-a devenit încă cituși de puțin baza producției. O formă mai dezvoltată este capitalul bănesc și dobînda la bani*, cămătăria, a cărei apariție de sine stătătoare are loc și ea pe o treaptă timpurie a dezvoltării. În sfîrșit, forma $M - B - B - M$, în care banii și circulația în general nu sint decît mijloace pentru *marfa care circulă și care, la rîndul ei, iese acum din circulație și satisface nemijlocit o anumită trebuință*, este ea însăși premisa susmenționatei apariții inițiale a capitalului comercial. Ori aceste premise se găsesc repartizate între diferite popoare, ori capitalul comercial ca atare este condiționat în cadrul societății numai de această circulație orientată exclusiv spre consum. Pe de altă parte, *marfa aflată în circulație*, marfa care se realizează numai luînd forma unei alte mărfi care iese din circulație și servește la satisfacerea unor trebuințe imediate [II—14] este și ea o primă formă de capital, care este esențialmente capital-marfă.

În același timp însă este tot atît de clar că mișcarea simplă a valorilor de schimb, așa cum are ea loc în circulația pură, nu poate realiza niciodată capital. Ea poate duce la retragere și acumulare de bani, dar de îndată ce banii reintră în circulație, ei se dizolvă într-o serie de procese de schimb pe mărfuri care se consumă, și de aceea se pierd de îndată ce puterea lor de cumpărare se epuizează. La fel se întîmplă cu marfa care prin intermediul banilor a fost schimbată pe altă marfă: ea iese din

circulație spre a fi consumată, anihilată. Atunci însă cînd în bani devine independentă de circulație, ea nu mai reprezintă decît forma generală, lipsită de substanță, a avuției. Deoarece are loc un schimb reciproc de echivalente, forma de avuție fixată în bani dispare de îndată ce aceștia sînt schimbați pe o marfă, iar valoarea de întrebuintare existentă în marfă dispare de îndată ce este schimbată pe bani. Prin simplul act al schimbului, fiecare din cele două obiecte ale sale — marfa și banii — își poate pierde determinația în favoarea celuilalt numai atunci cînd se realizează în el. Nici unul dintre ele, trecînd în celălalt, nu-și poate păstra determinația anterioară. De aceea sofisticării economiștilor burghezi, care vor să înfrumusețeze capitalul reducîndu-l la un schimb pur, i-a fost opusă, dimpotrivă, revendicarea tot atît de sofisticată, dar față de ei perfect legitimă, ca capitalul să fie efectiv redus la un schimb pur, astfel încît — fie el sub formă de marfă sau sub formă de bani — să dispară ca putere [socială], să fie anihilat*.

Repetarea procesului din partea ambelor componente, atît din partea banilor cît și din partea mărfii, nu se numără printre condițiile schimbului. Actul se poate repeta numai atîta timp cît nu e dus pînă la capăt, adică numai atîta timp cît schimbul n-a fost efectuat pînă la concurența sumei valorii de schimb existente. El nu se poate relua de la sine. *Circulația nu poartă deci în sine principiul propriei ei reînnoiri. Elementele ei o preced*; ele nu sînt create de circulație. Este necesar ca mărfurile să fie din nou aruncate în circulație, din afară, așa cum se aruncă combustibil în foc. Altmînteri circulația se stinge în indiferență. Ea s-ar stinge în bani ca într-un rezultat indiferent, iar banii, deoarece nu s-ar mai afla în legătură cu mărfurile, cu prețurile, cu circulația, ar înceta să fie bani și să exprime o relație de producție; ei n-ar mai subzista decît ca metal, pe cînd existența lor economică ar fi anihilată. Prin urmare, circulația, care la suprafața societății burgheze apare ca ceva nemijlocit dat, există numai în măsura în care e mereu mijlocită.

Privită în sine, circulația este mijlocirea a două extreme dinainte date. Dar ea însăși nu le generează. Înseamnă deci că circulația trebuie totuși să fie mijlocită nu numai în fiecare din elementele ei, ci și în întregul ei, ca proces total de mijlocire. Existența ei nemijlocită este deci pură aparență. *Circulația este manifestarea exterioară a unui proces ce se desfășoară îndărătul ei.*

* După cum în bani valoarea de schimb (adică toate raporturile mărfurilor ca valori de schimb) apare sub formă de lucru, tot astfel în capital apar sub formă de lucru toate determinațiile activității creatoare de valoare de schimb, adică toate determinațiile muncii.

Acum circulația este supusă negării în fiecare din elementele ei: ca marfă, ca bani și ca raport între marfă și bani, ca simplu schimb și simplă circulație a amindurora. Dacă inițial actul producției sociale a apărut ca proces de creare a valorii de schimb, iar acesta din urmă, în cursul dezvoltării sale ulterioare, a apărut ca circulație, ca mișcare pe deplin dezvoltată a valorilor de schimb unele în raport cu altele, acum circulația însăși se reîntoarce la activitatea creatoare sau producătoare de valoare de schimb. Ea se reîntoarce la această activitate ca la baza ei. Premisa circulației o constituie mărfurile (fie sub forma lor particulară, fie sub forma generală de bani), care sînt întruchiparea unei anumite cantități de timp de muncă și, ca atare, valori; premisa ei o constituie deci atît producerea de mărfuri prin muncă, cît și producerea de mărfuri ca valori de schimb. Acesta e punctul de plecare al circulației, și, grație propriei ei mișcări, ea se reîntoarce la producția creatoare de valori de schimb ca rezultat al ei.

Astfel am ajuns iarăși la punctul de plecare, la *producția creatoare de valori de schimb*, dar de astădată în așa fel, încît *producția presupune circulația ca moment dezvoltat* și apare ca proces continuu care generează circulația și din ea se reîntoarce mereu în sine, spre a o genera din nou. Aici, așadar, mișcarea generatoare de valoare de schimb apare acum într-o formă mult mai complexă, căci nu mai este doar mișcarea unor valori de schimb presupuse sau mișcarea care le impune în mod formal ca prețuri, ci totodată mișcarea care le creează, le produce ca premise. Însăși producția nu mai are aici o existență anterioară rezultatelor ei, adică nu mai e dinainte presupusă, ci apare ca o producție care-și creează totodată rezultatele, dar nu le mai creează, ca în primul stadiu, ca o producție care doar duce la circulație, ci ca una care totodată presupune în propriul ei proces circulația, circulația dezvoltată. (În fond, circulația nu e decît procesul formal în cadrul căruia valoarea de schimb apare o dată în *determinația de marfă*, iar a doua oară în *determinația de bani*.)

Această mișcare apare sub diferite forme atît în cursul dezvoltării istorice, ca mișcare ce duce la munca creatoare de valoare, cît și, pe de altă parte, în sistemul producției burgheze propriu-zise, adică al producției creatoare de valori de schimb. La început, în rîndurile unor popoare semibarbare sau pe de-a-ntregul barbare se infiltrează popoare care se îndeletnicesc cu negoțul; sau triburi a căror producție diferă în virtutea unor cauze naturale intră în contact și își schimbă surplusurile. Deoarece primul caz este clasic, ne vom limita la examinarea lui. Cînd oamenii își schimbă surplusurile, între ei se stabilesc contacte generatoare de schimb și de valoare de schimb. Dar aceste contacte se limitează

la schimbul de surplusuri și se desfășoară doar alături [II—15] de producția propriu-zisă. Dacă însă apariția negustorilor care solicită să facă schimb se repetă (lombardii, normanzii etc. au îndeplinit acest rol față de aproape toate popoarele europene) și se dezvoltă un comerț regulat, în cadrul căruia poporul producător nu practică decât așa-zisul comerț *pasiv*, deoarece imboldul spre activitatea creatoare de valoare de schimb vine din afară, și nu din structura internă a producției, atunci surplusul producției nu mai trebuie să fie un surplus întâmplător, ocazional, ci unul care se repetă regulat, și astfel producția țării respective capătă ea însăși tendința de a se orienta spre circulație, spre crearea de valori de schimb.

La început, influența exercitată asupra producției afectează mai curînd aspectul material. Cercul trebuințelor se lărgeste; scopul este satisfacerea trebuințelor noi, și de aici o mai mare regularitate a producției și sporirea ei. Însăși organizarea producției interne e deja modificată datorită circulației și valorii de schimb, dar ele n-au cuprins încă producția nici în întreaga ei suprafață și nici în întreaga ei profunzime. Aceasta este ceea ce se numește *efectul civilizator* al comerțului exterior. În ce măsură mișcarea generatoare de valoare de schimb cuprinde ansamblul producției depinde în parte de intensitatea acestei influențe externe, iar în parte de gradul de dezvoltare a elementelor producției interne a țării — diviziunea muncii etc. În Anglia, de pildă, în secolul al XVI-lea și la începutul secolului al XVII-lea importul de mărfuri din Țările de Jos a făcut ca surplusul de lînă de care dispunea Anglia pentru schimb să capete o însemnătate decisivă. Pentru a putea produce mai multă lînă, terenurile arabile au fost transformate în pășuni pentru oi, sistemul arendeii parcelare a fost desființat etc., a fost efectuată curățirea domeniilor etc.

În felul acesta agricultura a încetat să fie o muncă depusă în vederea obținerii de valori de întrebuințare, iar schimbul surplusurilor ei a încetat să fie ceva indiferent față de agricultura considerată în structura ei internă. În unele regiuni, agricultura a devenit în întregime dependentă de circulație și a fost transformată în producție creatoare de valoare de schimb. Ca urmare, nu numai că s-a schimbat modul de producție, dar s-au destrămat și toate vechile relații de producție și relații demografice, ca și relațiile economice corespunzătoare acestui mod de producție. Aici circulația a avut drept premisă, așadar, o producție care crea valori de schimb numai ca surplus; dar aceasta din urmă a cedat locul unei producții care poate exista numai în legătură cu

circulația și al cărei conținut exclusiv este crearea de valori de schimb.

În același timp însă, în producția modernă, care are drept premisă valoarea de schimb și circulația dezvoltată, pe de o parte prețurile determină producția, iar pe de alta producția determină prețurile.

Cind se spune că capitalul „este muncă acumulată (realizată)” (propriu-zis muncă *materializată*) „care servește drept mijloc pentru muncă (producție)”¹¹⁵ nouă”, se are în vedere pur și simplu substanța capitalului și se face abstracție de acea determinare de formă fără de care el nu este capital. Această definiție nu înseamnă altceva decît că capitalul este uneltă de producție, căci în sensul cel mai larg al cuvîntului orice obiect, chiar și dacă e pe de-a-ntregul furnizat de natură, cum ar fi o piatră de pildă, trebuie mai întîi însușit printr-o activitate oarecare înainte de a putea servi ca uneltă, ca mijloc de producție. Potrivit acestei definiții, capitalul ar fi existat în toate formele de societate și ar fi ceva prin excelență neistoric. Cu același drept s-ar putea spune că fiecare organ al corpului omenesc este capital, deoarece, pentru a-și putea îndeplini funcțiile, fiecare organ trebuie nu numai dezvoltat prin activitate, prin muncă, ci și hrănit și reproduc. În acest caz, brațul, și îndeosebi mîna, ar fi capital. Capitalul n-ar fi atunci decît o nouă denumire pentru ceva atît de vechi cum e specia umană, deoarece fiecare gen de muncă, oricît de puțin evoluat ar fi, cum e, de pildă, vînătoarea, pescuitul etc., presupune că produsul muncii trecute este folosit ca mijloc pentru o muncă nemijlocită, vie.

O altă determinare pe care o implică definiția de mai sus este aceea că se face cu totul abstracție de substanța materială a produselor, iar munca trecută e considerată ca unicul lor conținut (substanță), după cum se face abstracție și de scopul particular, determinat, pentru a cărui realizare produsul acesta trebuie să servească acum ca mijloc, adoptîndu-se drept scop, dimpotrivă, o producție în general. Toate acestea păreau a fi doar rodul unei abstracții, care ar fi deopotrivă de adevărată pentru toate formațiunile sociale și care n-ar face decît să ducă analiza mai departe și să dea o formulare mai abstractă (mai generală) ca de obicei.

Dacă se face astfel abstracție de forma determinată a capitalului și se subliniază numai *conținutul*, în virtutea căruia *capitalul este un element necesar al oricărei munci, nu este, desigur, nimic mai ușor decît să se demonstreze că capitalul este o condiție necesară pentru orice producție umană*. Demonstrația se

obține aici tocmai prin aceea că se face abstracție de toate determinațiile specifice care fac din capital momentul unui stadiu istoric deosebit de dezvoltat al producției umane. Adevărul însă e că dacă orice capital este muncă materializată care servește ca mijloc pentru o nouă producție, în schimb nu orice muncă materializată care servește ca mijloc pentru o nouă producție este capital. *Capitalul e conceput aici ca lucru, și nu ca relație.*

Dacă, pe de altă parte, se spune că capitalul este o sumă de valori folosită pentru producere de valori, aceasta înseamnă că capitalul este o valoare de schimb care se autoreproduce. Din punct de vedere formal însă, valoarea de schimb se reproduce și în circulația simplă. Deși în această definiție este reținută forma în virtutea căreia valoarea de schimb este punctul de plecare, în schimb este omisă legătura cu conținutul (legătură care la capital, spre deosebire de valoarea de schimb simplă, nu este indiferentă).

Dacă se spune că capitalul este o valoare de schimb care produce profit sau e cel puțin folosită cu scopul de a produce profit, capitalul e deja presupus pentru propria sa explicare, căci profitul este un raport determinat al capitalului față de sine însuși. Capitalul nu este un simplu raport, ci un proces în ale cărui faze diferite el rămâne întotdeauna capital. Tocmai de aceea procesul acesta trebuie analizat amănunțit.

Noțiunea de muncă acumulată conține și ea ceva adăugat arbitrar, deoarece [II—16] prin definiție capitalul trebuie să fie aici numai muncă materializată, în care, e, firește, acumulată o anumită cantitate de muncă. Dar noțiunea de muncă acumulată cuprinde deja o anumită cantitate de obiecte în care este realizată munca.

„La început, fiecare își asigura singur cele necesare traiului, iar schimbul afecta numai obiectele lipsite de valoare pentru fiecare participant la schimb, unui asemenea schimb nu i se acorda prea mare importanță și fiecare era mulțumit să capete un lucru util în schimbul unui nefolositor. Dar când diviziunea muncii a făcut... ca fiecare să devină negustor, iar societatea a devenit o societate comercială, nimeni n-a mai vrut să-și cedeze produsele decât în schimbul echivalentului lor; pentru determinarea acestui echivalent trebuia deci cunoscută valoarea a ceea ce se dădea și a ceea ce se primea” (*Ganilh.* „Des systèmes d'économie politique”. Tome second. Paris, 1809, p. 11—12).

Aceasta înseamnă, cu alte cuvinte, că schimbul nu s-a limitat la stabilirea formală a valorilor de schimb, ci a dus în mod necesar la subordonarea producției ineseși față de cerințele valorii de schimb.

[3] *Trecerea de la circulația simplă a mărfurilor
la producția capitalistă]*

[a] Circulația și valoarea de schimb provenită
din circulație, ca premisă a capitalului

Pentru a analiza noțiunea de capital trebuie să pornim nu de la muncă, ci de la valoare, și anume de la valoarea de schimb deja dezvoltată în mișcarea circulației. Este tot atât de imposibil să se treacă de la muncă direct la capital, pe cât de imposibil este să se treacă de la diferitele rase omenești direct la bancher, sau de la natură la mașina cu abur. Am văzut mai sus că în bani ca atare, valoarea de schimb capătă o formă autonomă față de circulație, dar numai o formă negativă, evanescentă — sau iluzorie, atunci când e fixată. Banii există numai în legătură cu circulația și ca posibilitate de a intra în ea; dar îndată ce se realizează, ei își pierd această determinație și revin la cele două determinații anterioare ale lor ca măsură a valorii de schimb și ca mijloc de schimb. De îndată ce banii se afirmă ca o valoare de schimb care nu numai că se autonomizează față de circulație, ci se și păstrează în ea, ei nu mai sînt bani — căci banii ca atare nu depășesc cadrul determinării negative —, ci *capital*.

Că banii sînt prima formă în care valoarea de schimb dobîndește determinația de capital și că de aceea *prima formă de manifestare* a capitalului este confundată cu însuși capitalul, sau este considerată ca singura lui formă adecvată, acesta este un fapt istoric care, departe de a contrazice analiza noastră, dimpotrivă, o confirmă. Prin urmare, prima determinație a capitalului constă în aceea că valoarea de schimb provenită din circulație, și care de aceea o și presupune, se păstrează în și prin circulație; ea nu se pierde intrînd în circulație, care aici nu este o mișcare de dispariție a valorii de schimb, ci, dimpotrivă, mișcarea propriei ei manifestări reale ca valoare de schimb, realizarea ei ca valoare de schimb.

Nu se poate spune că în circulația simplă valoarea de schimb se realizează ca atare; aici ea nu se realizează decît în momentul dispariției ei. Dacă o marfă se schimbă pe altă marfă prin intermediul banilor, determinația ei de valoare dispăre în momentul în care marfa se realizează; marfa iese din raportul de valoare, devine indiferentă față de el și nu mai e decît obiectul nemijlocit al unei trebuințe. Dacă banii se schimbă pe marfă, e chiar dinainte dată dispariția formei schimbului ca mijlocire pur formală care servește doar pentru a se pune stăpînire pe materia-

lul natural al mărfii. Dacă marfa se schimbă pe bani, forma valorii de schimb, valoarea de schimb afirmată ca valoare de schimb, banii, se păstrează numai atita timp cât se află în afara schimbului, cât se sustrag schimbului; prin urmare, sub forma în care autonomia valorii de schimb are o existență palpabilă, banii reprezintă o realizare pur iluzorie, sînt pur ideali. În sfîrșit, dacă [prin intermediul mărfii] se schimbă bani pe bani — aceasta este cea de-a patra formă în care poate fi analizată circulația, dar care în fond nu este decît forma a treia exprimată sub formă de schimb —, nu mai apare nici măcar o deosebire formală între momentele care formează obiectul distincției: este o distincțion without a difference*; dispăre nu numai valoarea de schimb, ci și mișcarea formală a dispariției ei. În fond, aceste patru determinări de formă ale circulației simple pot fi reduse la două, care, în sine, de altfel, coincid; deosebirea e numai pe care din cele două momente se pune accentul, care din cele două momente — marfa sau banii — constituie punctul de plecare. Și anume, dacă se schimbă bani pe marfă, adică valoarea de schimb a mărfii dispăre în conținutul ei material (în substanța ei), sau se schimbă marfă pe bani, adică conținutul (substanța) ei dispăre în forma ei ca valoare de schimb. În primul caz dispăre forma valorii de schimb, în cel de-al doilea substanța ei; în ambele cazuri realizarea valorii de schimb este, așadar, efemeră.

Numai în *capital* valoarea de schimb se manifestă ca valoare de schimb prin aceea că se păstrează în circulație, adică, prin urmare, pe de o parte nu devine niciodată lipsită de substanță, ci se realizează în mereu alte substanțe, într-o totalitate de substanțe, iar pe de altă parte nu-și pierde determinația de formă, ci rămîne identică cu sine însăși în fiecare din diferitele substanțe. Ea rămîne deci mereu bani și mereu marfă. Ea este cuprinsă în fiecare din cele două momente care în circulație dispar unul în celălalt, dar aceasta se datorește numai faptului că însăși valoarea de schimb este un circuit de acte de schimb care se reînnoiește mereu. Și sub acest raport, circulația ei se deosebește de cea a valorilor de schimb simple. Circulația simplă este în realitate o circulație numai din punctul de vedere al observatorului sau *an sich***, dar nu e pusă ca atare. Nu una și aceeași valoare de schimb — tocmai pentru că substanța ei este o marfă determinată — devine mai întîi bani, iar apoi redevine marfă, ci mereu alte valori de schimb, alte mărfuri se opun banilor. Circu-

* — distincție fără deosebire, inventată, aparentă, artificială. — *Nota trad.*

** — în sine, aici în sensul de latentă, potențială. — *Nota trad.*

lația, mișcarea în circuit, constă doar în simpla repetare sau [11—17] alternare a determinației marfă și determinației bani, iar nu în aceea că punctul de plocare real este totodată și punctul de reîntoarcere. De aceea, când a fost analizată circulația simplă ca atare, în care numai banii reprezintă momentul durabil, ea a fost caracterizată doar ca *circulație monetară*, doar ca *rotație a banilor*.

„Valorile-capital se perpetuează” (J. B. Say, „Traité d'Économie politique”. Troisième édition. Tome second, Paris, 1817, p. 185).

„Capitalul este o valoare permanentă” („care se multiplică”, dar acest aspect al capitalului va fi examinat mai încolo), „care nu mai dispăre; această valoare se detașează de marfa care a creat-o; aidoma unei calități metafizice și nesubstanțiale, ea rămâne întotdeauna în stăpânirea aceluiași *cultivator*” (aici este tot una dacă spunem *posesor*), „pentru care îmbracă forme diferite” (Sismondî. „Nouveaux Principes d'Économie politique”. Seconde édition. Tome, I. Paris, 1827, p. 89).

Durabilitatea permanentă spre care *lindeau* banii adoptînd o poziție negativă față de circulație, retrăgîndu-se din ea, este atinsă de capital tocmai prin aceea că se păstrează lăsîndu-se în voia circulației. Capitalul ca valoare de schimb care constituie o premisă a circulației sau care o presupune pe aceasta și se păstrează în cadrul ei este nu numai idealiter * în orice moment fiecare din cele două momente cuprinse în circulația simplă, ci îmbracă pe rînd cînd forma unuia, cînd forma celuilalt; dar nu ca în circulația simplă, adică nu mai trece dintr-o formă în cealaltă, ci în fiecare din aceste două determinații el este totodată un raport față de determinația opusă, adică o conține în mod ideal.

Capitalul devine alternativ cînd marfă, cînd bani; dar 1) el *însuși este alternarea acestor două determinații*; 2) el devine marfă, dar nu cutare sau cutare marfă, ci o *totalitate de mărfuri*. Capitalului îi este indiferentă nu substanța, ci forma determinată; sub acest aspect el apare ca o metamorfoză permanentă a acestei substanțe; deoarece capitalul e dat, așadar, ca conținut particular al valorii de schimb, această particularitate reprezintă ea însăși o totalitate de particularități; de aceea nu-i este indiferentă particularitatea ca atare, ci particularitatea singulară sau singularizată. Identitatea, forma de generalitate pe care o dobîndește capitalul constă în aceea că el este valoare de schimb și, ca atare, bani. De aceea capitalul mai apare ca bani, se schimbă în fapt — ca marfă — pe bani. Dar dacă e dat ca bani, adică sub această formă de generalitate — opusă mărfii — a valorii de schimb,

* — în mod ideal. — Nota trad.

aceasta implică totodată că el urmează să-și piardă nu generalitatea, ca în circulația simplă, ci numai determinația ei bazată pe opoziție, sau adoptă numai temporar această generalitate bazată pe opoziție, adică se schimbă din nou pe o marfă, dar pe o marfă care chiar și în particularitatea ei exprimă generalitatea valorii de schimb și de aceea își va schimba mereu forma determinată.

Vorbind aici despre capital, în fapt vorbim doar de o denumire. Unica determinație în care capitalul este pus aici spre deosebire de valoarea de schimb nemijlocită și de bani este aceea de *valoare de schimb care se conservă și se perpetuează în și prin circulație*. Până acum am analizat numai un aspect — autoconservarea valorii de schimb în și prin circulație. Celălalt aspect, tot atât de important, e că valoarea de schimb nu mai este *presupusă* ca simplă valoare de schimb, așa cum ca determinație pur ideală există ea în marfă înainte ca aceasta să intre în circulație sau, mai bine zis, ca determinație doar *gândită*, căci marfa devine valoare de schimb numai atunci când dispăre în circulație; și nici ca valoare de schimb așa cum — în calitate de bani — există ea ca moment al circulației; valoarea de schimb există aici ca bani, ca valoare de schimb materializată, dar în așa fel încît conține în sine raportul descris mai sus.

Cea de-a doua determinație se deosebește de prima determinație prin aceea că aici valoarea de schimb 1) există sub formă de obiect; 2) provine din circulație, așadar o presupunc, dar totodată pornește de la sine însăși ca premisă a circulației.

Rezultatul circulației simple poate fi exprimat sub două aspecte :

Aspectul pur negativ : mărfurile aruncate în circulație și-au atins scopul; au fost schimbate unele pe altele; fiecare din ele devine obiectul unei trebuințe și este consumată. Circulația ia astfel sfârșit. N-a mai rămas nimic, în afară de bani ca simplu reziduu. Dar ca asemenea reziduu, ei au încetat să fie bani și-și pierd determinația de formă, cufundindu-se în substanța lor, care subzistă ca cenușă anorganică a întregului proces.

Aspectul pozitiv-negativ : banii sînt negați nu ca valoare de schimb materializată, existentă pentru sine, spre deosebire de valoarea de schimb evanescentă în circulație; este negată autonomia *bazată pe opoziție*, generalitatea doar abstractă în care ei s-au fixat; dar

în al treilea rînd : ca premisă și totodată rezultat al circulației, valoarea de schimb e presupusă ca fiind ieșită din circulație, dar în aceeași măsură ea trebuie din nou să iasă din ea. Dacă ar ieși din circulație într-un mod pur formal, ea ar redeveni pur și simplu bani; dacă ar ieși ca o marfă reală, ca în circulația

simplă, ea ar deveni un simplu obiect pentru satisfacerea unei trebuințe și ar fi consumată ca atare, pierzându-și determinatia de formă. Pentru ca ieșirea din circulație să fie efectivă, valoarea de schimb trebuie de asemenea să devină obiect al unei trebuințe și să fie consumată ca atare, dar trebuie să fie consumată de muncă și în felul acesta să se reproducă din nou.

Cu alte cuvinte: inițial, valoarea de schimb era prin conținutul ei o anumită cantitate materializată de muncă sau timp de muncă; în această calitate, prin intermediul circulației, valoarea de schimb a ajuns în obiectivarea sa la ființarea sa ca bani, ca bani palpabili. Acum valoarea de schimb trebuie, la rândul ei, să genereze punctul de plecare al circulației care se afla în afara acesteia, constituia o premisă a ei față de care circulația însăși apărea ca o mișcare ce-l cuprindea din afară și-l transforma în sine ei, și anume valoarea de schimb trebuie să genereze munca. Acum însă valoarea nu mai apare ca simplu echivalent sau simplă materializare a muncii, ci ca valoare de schimb materializată și autonomizată care se pune la dispoziția muncii și devine materialul ei numai pentru a se reînnoi pe sine și a reîncepe cu sine însăși procesul de circulație. Împlicit aceasta nu e nici simplă echivalare, păstrarea identității valorii de schimb, cum se întâmplă în circulație, ci *înmulțirea* ei. Valoarea de schimb se afirmă ca atare numai valorificându-se, adică numai sporindu-și valoarea. *Banii* (ca bani ieșiți din circulație și reîntorși în ei înșiși) în calitate de capital *și-au pierdut rigiditatea, și dintr-un lucru palpabil s-au transformat într-un proces*. Pe de altă parte însă s-a schimbat și raportul dintre muncă și materialitatea ei: munca s-a reîntors și ea în sine însăși. Dar această reîntoarcere e de așa natură, că munca materializată în valoarea de schimb face din munca vie un mijloc al reproducției ei, în timp ce la origine valoarea de schimb apărea numai ca produs al muncii.

[b] Valoarea de schimb care provine din circulație se constituie ca premisă a ei, se conservă în ea și se înmulțește prin intermediul muncii

* * *

[II—18] § {I. 1) Noțiunea generală de capital. 2) Moduri particulare de a fi ale capitalului: capital circulant, capital fix. (Capital sub formă de mijloace de subzistență, de materie primă și de unelte de muncă.) 3) Capital sub formă de bani. II. 1) *Cantitatea de capital. Acumulare.* 2) *Capitalul măsurat cu sine însuși. Profit. Dobândă. Valoarea capitalului sau, cu alte cuvinte, capitalul distinct de sine însuși ca dobândă și profit.* 3) *Circulația*

capitalurilor. α) Schimbul de capital pe capital. Schimbul de capital pe venit. Capital și prețuri. β) *Concurența capitalurilor.* γ) *Concentrarea capitalurilor.* III. Capitalul sub formă de credit. IV. Capitalul sub formă de capital pe acțiuni. V. *Capitalul ca piață financiară.* VI. Capitalul ca sursă a avuției. Capitalistul. După capital va trebui să examinăm proprietatea funciară, iar după aceea munca salariată. Pornind de la aceste trei elemente ca premise, trebuie analizată *mișcarea prețurilor* ca circulație determinată acum în totalitatea ei lăuntrică. Pe de altă parte, cele trei clase considerate sub aspectul rolului lor în producție în cele trei forme fundamentale ale ei și premise ale circulației. Apoi *statul.* (Statul și societatea burgheză. — Impozitele sau existența claselor neproductive. — Datoria publică. — Populația. — Statul în afara hotarelor țării: coloniile. Comerțul exterior. Cursul schimbului. Banii ca monedă internațională. — În sfârșit, piața mondială. Depășirea cadrului statului de către societatea burgheză. Crizele. Descompunerea modului de producție și a formei de societate bazate pe valoare de schimb. Transformarea reală a muncii individuale în muncă socială, și viceversa.) }

* * *

(Nimic mai greșit decît modul în care atît economiștii cît și socialiștii privesc *societatea* din punctul de vedere al condițiilor ei economice. Proudhon, de pildă, combătîndu-l pe Bastiat, spune („*Gratuité du Crédit*”. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon. Paris, 1850, p. 250) :

„Pentru societate, deosebirea dintre capital și produs nu există. Această deosebire este întotdeauna subiectivă, ea există numai pentru indivizi”.

El consideră, așadar, subiectiv tocmai socialul, iar societatea drept abstracție subiectivă. Deosebirea dintre produs și capital constă în aceea că produsul în calitate de capital exprimă o relație determinată, aparținînd unei anumite forme istorice a societății. Așa-numita considerare din punctul de vedere al societății se reduce în fond la aceea că se pierde din vedere *deosebirile* care exprimă tocmai relația socială (relația societății burgheze). Societatea nu este alcătuită din indivizi; ea exprimă suma legăturilor și relațiilor dintre acești indivizi. [A raționa asemenea lui Proudhon] echivalează cu a spune: din punctul de vedere al societății nu există sclavi și cetățeni; și unii și alții sînt oameni. În realitate însă ei sînt oameni în afara societății. A fi sclav și a fi cetățean sînt determinații sociale, relații între oamenii A și B. Omul A, ca atare, nu este sclav; el este sclav în și prin

societate. Ceea ce d-l Proudhon spune aici despre capital și produs nu înseamnă la el altceva decât că din punctul de vedere al societății nu există nici o deosebire între capitaliști și muncitori, pe cînd în realitate această deosebire există tocmai și numai din punctul de vedere al societății.)

(În lucrarea sa polemică îndreptată împotriva lui Bastiat — „La gratuité du Crédit” —, Proudhon se limitează la a reduce schimbul dintre capital și muncă la un simplu schimb de mărfuri ca valori de schimb, adică la momentele circulației simple, ceea ce înseamnă că face abstracție tocmai de deosebirea specifică la care în ultimă analiză se reduce totul. El spune :

„Orice produs devine la un moment dat capital, deoarece tot ce se consumă la un moment dat se consumă în mod productiv” („La Gratuité du Crédit”. Paris, 1850, p. 177).

E ceva complet greșit, dar să trecem peste asta.

„Cum se face că noțiunea de produs se transformă deodată în cea de capital? Aceasta se datorește *ideii de valoare*. Pentru a deveni capital, produsul trebuie să treacă mai întâi printr-o evaluare riguroasă, trebuie să fie cumpărat sau vîndut, iar prețul său să fie dezbătut și fixat printr-un fel de convenție legală. Pieile, de pildă, cînd ies din măcelărie sînt produsul măcelarului! Ce se întîmplă cînd aceste piei sînt cumpărate de tăbăcar? Acesta include îndată pieile sau valoarea lor în fondul său de producție. Prin munca tăbăcarului, acest capital redevine produs” etc. (op. cit., p. 178—180).

La el orice capital este „*une valeur faite*” *. Banii sînt „*la valeur la plus parfaite*”, valoarea statornicită în cel mai înalt grad. Aceasta înseamnă deci că : 1) un produs devine capital prin aceea că devine valoare. Capitalul, așadar, nu este decît valoare pur și simplu. Între ele nu există nici o deosebire. De aceea Proudhon spune alternativ cînd marfă (avînd în vedere latura naturală a mărfii exprimate în calitate de produs), cînd valoare, sau mai curînd preț, deoarece el presupune actul cumpărării și al vînzării ; 2) deoarece banii sînt forma desăvîrșită a valorii așa cum există ea în circulația simplă, Proudhon conchide că ei sînt adevărata „*valeur faite*”.)

* * *

Trecerea de la valoarea de schimb simplă și de la circulația ei la capital poate fi exprimată și în felul următor. În circulație, valoarea de schimb apare sub un dublu aspect : o dată ca marfă și o dată ca bani. Cînd se află într-o determinație, nu se află în cealaltă. Acest lucru e valabil pentru fiecare marfă particulară.

* — „o valoare făcută”, adică stabilită, statornicită. — Nota trad.

Dar totalitatea circulației, privită în sine, constă în faptul că una și aceeași valoare de schimb, valoarea de schimb ca subiect, se manifestă cînd ca marfă, cînd ca bani, și este mișcarea care constă tocmai în aceea de a se pune în această dublă determinare și de a se conserva în fiecare ca opusul ei, în marfă ca bani și în bani ca marfă. Deși an sich acest fenomen are loc în circulația simplă, el nu se manifestă însă în cadrul ei. Valoarea de schimb care se manifestă ca unitatea mărfii și a banilor este *capitalul*, iar însăși această manifestare se afirmă ca circulația capitalului. (Această circulație se prezintă însă sub forma unei spirale, a unei curbe care se lărgeste, și nu sub forma unei simple circumferințe.)

Să analizăm mai întii determinațiile simple pe care le conține raportul dintre capital și muncă, pentru a găsi astfel conexiunea lăuntrică a acestor determinații, precum și legătura dintre formele lor mai dezvoltate și ceea ce le-a precedat.

[II—19] Prima premisă este aceea că capitalul, de o parte, și munca, de cealaltă, se opun una alteia ca figuri de sine stătătoare, deci și străine una de alta. Munca ce se opune capitalului este muncă *străină*, iar capitalul ce se opune muncii este capital *străin*. Extremele care se opun una alteia sînt *specifice* diferite. În prima formă de manifestare a valorii de schimb simple, munca era determinată în așa fel încît produsul nu era nemijlocit valoare de întrebuințare pentru lucrător, nu era pentru el un mijloc direct de subzistență. Aceasta era condiția generală a creării unei valori de schimb și a schimbului în general. Altfel lucrătorul ar fi creat numai un produs, o nemijlocită valoare de întrebuințare pentru el, dar nu o valoare de schimb. Această valoare de schimb era însă materializată într-un produs, care ca atare prezenta utilitate pentru alții și ca atare era obiectul trebuințelor lor. Dar valoarea de întrebuințare pe care muncitorul o poate oferi capitalului, pe care o poate în genere oferi altora nu este materializată într-un produs și în general nu există în afara muncitorului, nu există realmente, ci numai potențial, ca o aptitudine a lui. Această valoare de întrebuințare devine reală numai atunci cînd este solicitată de capital, cînd e pusă în mișcare de el, căci activitatea lipsită de obiect nu este nimic sau e cel mult o activitate mintală, de care nu ne ocupăm aici. De îndată ce e pusă în mișcare de capital, această valoare de întrebuințare devine o anumită activitate productivă a muncitorului; ea este activitatea sa vitală îndreptată spre un scop determinat și de aceea se manifestă într-o formă determinată.

În raportul dintre capital și muncă, valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare se află puse într-o asemenea corelație,

Încît o parte (capitalul) se opune celeilalte în primul rînd ca valoare de schimb *, iar cealaltă (munca) se opune capitalului ca valoare de întrebuițare. În circulația simplă, fiecare marfă poate fi considerată pe rînd într-o determinație sau alta. Și într-un caz și în celălalt, dacă e luată ca marfă ca atare, ea iese din circulație ca obiect al unei trebuințe și rămîne cu totul în afara relației economice. Dacă însă marfa e considerată ca valoare de schimb, ca bani, ea tinde spre o stare amorfă, dar rămîne în cadrul relației economice. În orice caz, în cadrul relației de schimb

* N-ar trebui oare să concepem valoarea ca unitate a valorii de întrebuițare și a valorii de schimb? În sine și pentru sine nu este oare valoarea ceva general în raport cu valoarea de întrebuițare și cu valoarea de schimb ca forme particulare ale acesteia? Are acest lucru vreo semnificație în economia politică? Valoarea de întrebuițare constituie o premisă și în schimbul simplu, sau în schimbul pur. Dar aici, unde schimbul se face tocmai și numai în vederea întrebuițării mărfii de către ambele părți, valoarea de întrebuițare, adică conținutul, particularitatea naturală a mărfii ca atare, nu există ca determinație de formă sub raport economic; dimpotrivă, determinația ei de formă este valoarea de schimb. Conținutul în afara acestei forme este indiferent; el nu este conținutul acestei relații ca relație socială. Dar acest conținut, ca atare, nu se dezvoltă oare în cadrul unui întreg sistem de trebuințe și de producție? Valoarea de întrebuițare nu intervine oare ca atare în însăși formă, ca factor ce determină însăși forma economică, de pildă în relația dintre capital și muncă, în diferitele forme de muncă? Agricultura, industrie etc. Rentă funciară? Influența anotimpurilor asupra prețurilor la materiile prime etc.? Dacă în economia politică ar avea un rol numai valoarea de schimb, atunci cum ar putea să intervină aici ulterior elemente care țin numai de valoarea de întrebuițare, de pildă, de îndată ce considerăm capitalul ca fond alcătuit din materie primă etc.? De unde apar la Ricardo dintr-o dată, de parcă ar fi căzut din cer, calitățile fizice ale terenurilor? etc. Cuvîntul „*marfă*” (în germană *Güter* s-ar deosebi, poate, de *Ware* tot așa cum în franceză *denrée* se deosebește de *marchandise*?) conține această relație. Prețul apare ca o determinație pur formală a mărfii. Aceasta nu contrazice cîtuși de puțin faptul că valoarea de schimb este determinația precumpănitoare. Dar consumul, firește, nu încetează din ceuză că e determinat numai prin intermediul schimbului, deși, firește, tocmai prin aceasta își dobîndește el orientarea. În orice caz, această chestiune trebuie elucidată cu precizie la examinarea valorii, și nu ignorată cu desăvîrsire, așa cum face Ricardo, sau tratată în maniera proprie înspidului Say, care-și dă importanță folosind la fiecare pas cuvîntul „utilitate”. La elaborarea diferitelor secțiuni, în primul rînd, se va lămuri și va trebui să se lămuirească în ce măsură valoarea de întrebuițare, ca substanță considerată drept premisă, rămîne în afara economiei și a determinațiilor ei de formă, și în ce măsură intră ea în sfera lor. În ceea ce privește platitudinile lui Proudhon, vezi „*Misère de la Philosophie*”²¹⁶. Un lucru e sigur în orice caz, și anume că în cadrul schimbului (al circulației) avem de-a face cu marfă — valoarea de întrebuițare — ca preț; e de la sine înțeles că, în afara prețului ei, marfa este marfă, obiect al unei trebuințe. Între aceste două determinații nu există nici o legătură reciprocă, în afară de faptul că valoarea de întrebuițare particulară apare ca limită naturală a mărfii și de aceea determină — dar numai sub raportul formei — existența banilor, adică a valorii de schimb a mărfii, ca ceva existent totodată în afara mărfii înseși, în bani. Banii înșiși sînt marfă, au drept substanță o valoare de întrebuițare sau alta.

(în circulația simplă) mărfurile prezintă interes numai în măsura în care posedă valoare de schimb; pe de altă parte, valoarea lor de schimb prezintă doar un interes trecător, deoarece ea suprimă unilateralitatea — numai legătura cu un individ determinat și deci utilitatea, valoarea de întrebuințare existentă *nemijlocit* pentru el —, dar nu însăși valoarea de întrebuințare; pe aceasta din urmă ea, dimpotrivă, o afirmă și o mijlocește ca valoare de întrebuințare pentru alții etc. Dar când valoarea de schimb ca atare se fixează în bani, valoarea de întrebuințare nu mai reprezintă pentru ea decît un haos abstract. Și tocmai datorită separării de substanța ei, valoarea de schimb se întoarce în sine și tinde să părăsească sfera valorii de schimb simple, a cărei mișcare supremă este circulația simplă și a cărei supremă desăvîrșire o constituie banii. Înăuntrul acestei sfere însă, deosebirea [dintre marfă și bani] există în realitate numai ca o distincție superficială, ca o deosebire pur formală. Banii înșiși, în fixitatea lor supremă, sînt și ei o marfă, și ca atare se deosebesc de celelalte mărfuri numai prin faptul că ei exprimă *mai complet* valoarea de schimb; dar tocmai de aceea sub formă de monedă [II—20] ei își pierd determinația imanentă de *valoare de schimb* și devin *numai* valoare de întrebuințare, chiar dacă devin valoare de întrebuințare pentru stabilirea prețurilor mărfurilor etc. Aici există de asemenea coincidență nemijlocită și separarea tot atît de nemijlocită a ambelor determinații. Acolo unde ele se separă și devin reciproc autonome, dacă separarea are un caracter *pozitiv*, ca în marfa care devine obiect de consum, determinația respectivă încetează de a fi un moment al procesului economic; dacă separarea este însă negativă, ca în bani, respectiva determinație devine o *nebulnie*, o nebunie care este, ce-i drept, un moment al economiei politice și un factor care determină viața practică a popoarelor.

Așa cum am văzut mai înainte, nu se poate spune că în circulația simplă are loc o realizare a valorii de schimb. Dar aceasta se datorește faptului că valoarea de întrebuințare se opune valorii de schimb nu ca atare, nu ca o valoare de întrebuințare determinată chiar de ea, valoarea de întrebuințare ca atare nu se află în raport cu valoarea de schimb, ci devine valoare de schimb determinată numai pentru că proprietatea comună a valorilor de întrebuințare — aceea de a fi timp de muncă — li se imprimă ca etalon exterior. Unitatea lor se scindează nemijlocit, iar deosebirea lor coincide nemijlocit în cadrul unității. Acum urmează a se stabili că valoarea de întrebuințare devine valoare de întrebuințare prin intermediul valorii de schimb și că valoarea de schimb se mijlocește pe sine însăși prin intermediul valorii de întrebuințare. În circulația banilor am avut numai diferitele forme ale valorii de

schimb (prețul mărfii — bani) sau numai diferite valori de întrebuințare (marfă — marfă) pentru care banii, valoarea de schimb, nu erau decît o mijlocire efemeră. Un raport real între valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare nu exista. Tocmai de aceea marfa ca atare — particularitatea ei — reprezintă un conținut indiferent, pur întîmplător și reprezentat la modul cel mai general, un conținut exterior raportului de formă economic; sau raportul de formă economic nu este decît o formă superficială, o determinație formală, în al cărei domeniu nu e cuprinsă substanța reală și care nu are nici o legătură cu această substanță. De aceea, dacă această determinație de formă ca atare e reținută sub formă de bani, ea se transformă pe nesimțite într-un produs natural indiferent, într-un metal în care dispăre orice legătură atît cu individul, cît și cu relațiile dintre indivizi. Metalul ca atare nu exprimă, firește, nici un fel de relații sociale; în el dispăre pînă și forma de monedă, acest ultim semn de viață al funcției lui sociale.

Valoarea de schimb care se opune valorii de întrebuințare propriu-zise ca una din laturile raportului se prezintă sub formă de bani, dar banii care se opun astfel valorii de întrebuințare nu mai sînt bani în determinația lor de bani, ci în aceea de *capital*. *Valoarea de întrebuințare* sau marfa care se opune capitalului, sau *valorii de schimb* date, nu mai este marfa așa cum apărea ea în raport cu banii, cînd modul de a fi determinat al formei ei era tot atît de indiferent ca și conținutul ei și cînd ea apărea doar ca o substanță în general.

În primul rînd [acum marfa apare] ca valoare de întrebuințare pentru capital, deci ca obiect prin al cărui schimb pe capital acesta din urmă nu-și pierde determinația de valoare, cum o pierde, de pildă, banii atunci cînd se schimbă pe o anumită marfă. Singura utilitate pe care un obiect în general o poate avea pentru capital poate fi numai aceea de a-l conserva sau de a-l spori pe acesta. Am văzut deja la analiza banilor că valoarea devenită de sine stătătoare ca atare — sau forma generală a avuției — este înapătă de orice altă mișcare în afară de cea cantitativă; ea poate numai să se înmulțească. Prin însuși conceptul ei, valoarea este ansamblul tuturor valorilor de întrebuințare; dar deoarece e întotdeauna doar o anumită cantitate de bani (în cazul de față — de capital), limitele ei cantitative se află în contradicție cu calitatea ei. Prin însăși natura sa, valoarea tinde mereu să-și depășească propriile ei limite. (De aceea, cînd se manifestă ca avuție destinată delectării, ca, de pildă, pe vremea Imperiului roman, această valoare apare ca o risipă fără margini, care — prin îngurgitare de salată de perle etc. — caută să ridice și delectarea la nivelul închipuitei nemărginiri.) Pentru valoarea temeinic autonomizată în

calitate de valoare, creșterea și autoconservarea coincid tocmai — și ea se conservă numai — datorită faptului că ea tinde neconținut să-și depășească limita cantitativă, care se află în contradicție cu determinația ei de formă și cu generalitatea ei launtrică.

Îmbogățirea devine astfel un scop în sine. Activitatea adecvată a capitalului nu poate să conștie decît în îmbogățire, adică în creșterea, în înmulțirea lui însuși. O anumită sumă de bani (și pentru posesorul lor banii există întotdeauna numai sub forma unei cantități determinate, a unei anumite sume de bani ; această problemă trebuie tratată pe larg chiar în capitolul despre bani) poate fi pe deplin suficientă pentru un anumit consum, în care însă banii încetează de a mai fi bani. Dar ca reprezentant al avuției generale, banii nu pot fi niciodată în cantitate suficientă. Ca sumă cantitativ determinată, ca sumă limitată, banii nu sînt decît un reprezentant limitat al avuției generale, sau reprezentantul unei avuții limitate, a cărei mărime e în funcție directă de valoarea ei de schimb și se măsoară cu precizie prin intermediul acesteia. De aceea banii sînt departe de a poseda capacitatea — pe care ar trebui s-o posede în virtutea conceptului lor general — de a cumpăra toate delectările, toate mărfurile, întregul ansamblu de substanțe materiale ale avuției ; de aceea ei nu sînt un „*précis de toutes les choses*” ¹¹⁷ etc. Fixați ca avuție, ca formă generală a avuției, ca valoare ce se manifestă în calitate de valoare, banii reprezintă, așadar, tendința permanentă de a depăși limitele lor cantitative : un proces fără sfîrșit. Propria lor viață constă exclusiv în aceasta ; ei se conservă ca valoare de schimb suficientă sieși, distinctă de valoarea de întrebuițare, numai prin aceea că se înmulțesc mereu.

(Domnii economiști le este al naibii de greu să treacă în teorie de la autoconservarea valorii în capital la creșterea ei, și anume la creșterea care rezidă în determinația fundamentală a capitalului, și nu doar ca la ceva accidental sau la un simplu rezultat. Vezi, de pildă, cum introduce *Storch* această determinație fundamentală cu ajutorul adverbului „*eigentlich*” ¹¹⁸. Economiștii încearcă, ce-i drept, să introducă acest moment ca esențial în relația capital, dar cînd nu o fac într-o formă brutală, adică nu definesc capitalul spunînd că el este ceea ce aduce profit, astfel încît creșterea capitalului ca *formă economică* specifică e deja presupusă în profit, atunci [II—21] o fac pe ascuns și foarte timid, după cum vom arăta mai tîrziu într-o sumară trecere în revistă a tot ce au dat economiștii pentru definirea conceptului de capital. Pălăvră-

geala pe tema că nimeni nu și-ar investi capitalul fără a obține un profit se reduce fie la aberația că bravii capitaliști ar rămâne capitaliști chiar și în cazul când nu și-ar investi capitalul, fie la aceea că aici se spune într-o formă arhibanală că investirea rentabilă ține de însăși definiția capitalului. Foarte bine. Dar tocmai aceasta ar trebui demonstrat.)

Ca sumă de bani, banii se măsoară prin cantitatea lor. Dar această comensurabilitate contrazice acea determinație a lor care este necesarmente orientată spre incomensurabil. Tot ce se spune aici despre bani este cu atât mai valabil pentru capital, în care banii, la drept vorbind, se dezvoltă pentru prima oară în toată deplinătatea determinației lor. Ca valoare de întrebuințare, adică în calitate de ceva util, capitalului ca atare îi poate sta în față numai ceea ce îl sporește, îl înmulțește și de aceea îl conservă în calitate de capital.

În al doilea rînd *. Prin conceptul său, capitalul este bani, dar bani care nu se mai prezintă sub forma simplă de aur și argint și nici ca bani în opoziție cu circulația, ci sub forma tuturor substanțelor : sub forma de mărfuri. În această măsură, banii în calitate de capital nu se află în opoziție cu valoarea de întrebuințare ; dimpotrivă, aflat în afara formei bani, capitalul există numai în valori de întrebuințare. Acum înseși aceste substanțe ale sale se dovedesc a fi deci substanțe efemere, care n-ar avea valoare de schimb dacă n-ar avea valoare de întrebuințare, dar care în calitate de valori de întrebuințare își pierd valoarea, se descompun prin efectul simplului schimb de substanțe din natură dacă nu sînt consumate efectiv și care dispar atunci cînd sînt consumate. Sub acest raport, opusul capitalului nu poate fi o marfă particulară, căci ca atare ea nu se află în opoziție cu capitalul, deoarece însăși substanța capitalului este valoare de întrebuințare ; prin capital înțelegem nu cutare sau cutare marfă, ci orice marfă. Substanța comună tuturor mărfurilor, deci nu substanța lor materială, fizică, ci substanța lor comună ca *mărfuri*, deci ca *valori de schimb*, constă în aceea că mărfurile sînt *muncă materializată*.

Dar despre această substanță economică (socială) a valorilor de întrebuințare, adică despre determinarea lor economică sub raportul conținutului, spre deosebire de forma lor (și această formă a lor este *valoarea*, căci ea este cantitatea determinată de muncă materializată în aceste valori de întrebuințare), poate fi vorba numai atunci cînd se caută opusul acestui conținut. Cit privește

---

* Vezi volumul de față, p. 201. — *Nota red.*

deosebirile lor naturale, nici una din ele nu exclude pentru capital posibilitatea de a se instala în cutare sau cutare valoare de întrebuințare, de a face din ea propriul său corp, căci nici una din aceste deosebiri nu exclude determinația de valoare de schimb și de marfă.}

Singura care se deosebește de munca *materializată* este munca *nematerializată*, adică aceea care e pe cale de a se materializa, munca în calitate de subiectivitate. Cu alte cuvinte, *munca materializată*, adică munca *prezentă în spațiu, poate fi opusă muncii prezente în timp* și ca *muncă trecută*. Deoarece munca trebuie să se afirme aici ca prezentă în timp, ca muncă vie, ea poate fi prezentă numai ca *subiect viu*, în care ea există ca aptitudine, ca posibilitate; ea poate fi prezentă deci numai în calitate de *muncitor*. De aceea, unica *valoare de întrebuințare* care poate fi un opus al capitalului este *munca, și anume munca creatoare de valoare*, adică *munca productivă*.

{Această remarcă făcută în trecut anticipează expunerea; ulterior ea trebuie dezvoltată pe larg. Munca în calitate de simplă prestare de servicii pentru satisfacerea unor trebuințe nemijlocite nu are nici o contingentă cu capitalul, căci nu pe ea o caută capitalul. Când un capitalist pune pe cineva să-i taie lemne pentru a-și putea frige carnea de berbec, atît între tăietorul de lemne și el, cît și între el și tăietorul de lemne se stabilește o relație de schimb simplu. Tăietorul de lemne îi prestează serviciul său — o valoare de întrebuințare care nu sporește capitalul, dimpotrivă prin ea capitalul se consumă —, iar capitalistul îi dă în schimb o altă marfă sub formă de bani. Așa stau lucrurile cu toate prestările de servicii pe care muncitorii le schimbă direct pe banii altor persoane și care sînt consumate de aceste persoane. Acesta nu este un consum de capital, ci un consum de venit, al cărui schimb face întotdeauna parte din circulația simplă. Deoarece unul dintre contractanți nu se opune celuilalt în calitate de capitalist, această activitate a persoanei care prestează serviciul nu intră în categoria muncii productive. Începînd cu prostituata și terminînd cu papa, există o mulțime de asemenea specimene. Dar și onestul lumpenproletariat „muncitor” face parte din această tagmă; de pildă, o mare bandă de hamali etc. care-și oferă serviciile în orașele portuare etc. Persoana care reprezintă banii are nevoie de acest serviciu numai pentru valoarea lui de întrebuințare, care pentru ea dispare îndată; hamalul însă are nevoie de bani, și deoarece pe cel ce dă banii îl interesează marfa, iar pe cel ce

livrează marfa îl interesează banii, amîndoi nu reprezintă unul față de altul decît cele două laturi ale circulației simple. În orice caz este clar că hamalul pe care-l interesează banii, adică îl interesează direct forma generală a avuției, caută să se îmbogățească în detrimentul amicului său improvizat, ceea ce-l afectează cu atît mai mult pe acesta din urmă, om calculat și rece, cu cît serviciul de care are el nevoie acum trebuie atribuit pur și simplu slăbiciunii sale general-umane, și nicidecum calității sale de *capitalist*.

În teoria sa cu privire la munca *productivă* și munca *neproductivă*, A. Smith a avut în esență dreptate din punctul de vedere al economiei politice burgheze¹¹⁹. Tot ce spun ceilalți economiști împotriva acestei teorii este sau vorbărie goală (Storch, de pildă, sau și mai scirbos Senior etc.¹²⁰) și anume că orice acțiune are totuși un anumit efect, ceea ce denotă că ei confundă produsul în sensul natural cu produsul în sensul economic al acestui cuvînt; în acest caz se poate spune că și pungașul este un lucrător productiv, deoarece [II—22] produce indirect tratate de drept penal (acest raționament e cel puțin tot atît de just pe cît de just e să se pretindă că judecătorul ar fi un lucrător productiv pentru că ne apără împotriva hoției). Sau economiștii moderni au devenit în așa măsură sicofanți ai burghezului, încît vor să-l facă să creadă că atunci cînd cineva îl caută de păduchi în cap sau îl gîdilă în anumite locuri sensibile este tot o muncă productivă, deoarece operația din urmă, de pildă, îi limpezește căpățîna obtuză pentru munca de a doua zi la birou. De aceea este întru totul just — dar în același timp extrem de caracteristic — că economiștii consecvenți consideră că muncitorii din atelierele producătoare de obiecte de lux, de pildă, sînt muncitori productivi, deși filfizonii care folosesc asemenea obiecte sînt în mod expres calificați de ei drept risipitori neproductivi. Este adevărat că acești muncitori sînt productivi din moment ce sporesc capitalul patronului lor, dar sînt neproductivi în ceea ce privește rezultatul material al muncii lor. De fapt, pe acest muncitor „productiv” nimicurile pe care trebuie să le producă îl interesează tot atît cît și pe capitalistul care-l folosește pe el, care nu se sinchisește nici el de toate aceste fleacuri. Dar dacă privim lucrurile mai îndeaproape constatăm că adevărata definiție a muncitorului productiv este următoarea: el este un om care n-are nevoie și nu cere mai mult decît îi trebuie pentru a fi în stare să aducă capitalistului său maximum de folos. Toate acestea sînt fleacuri. Digresiune. Dar va trebui să revenim la această temă și să examinăm mai amănunțit problema muncii productive și a muncii neproductive¹²¹. }

[4] Cele două procese diferite care au loc în
schimbul dintre capital și muncă

[a] Considerații preliminare]

Valoarea de întrebuințare care se opune capitalului ca valoare de schimb stabilită¹²² este *munca*. Capitalul se schimbă pe *non-capital*, sau în acest mod de a fi determinat el există numai în legătură cu *non-capitalul*, cu negația capitalului, singura în raport cu care el este capital; *non-capitalul* real este *munca*.

Dacă examinăm schimbul dintre capital și muncă, constatăm că el se descompune în două procese nu numai formal, ci și calitativ diferite și chiar diametral opuse unul altuia :

1) Muncitorul schimbă marfa sa, munca, valoarea de întrebuințare, care în calitate de marfă are *preț* asemenea tuturor celorlalte mărfuri, pe o anumită sumă de valori de schimb, pe o anumită sumă de bani pe care i-o cedează capitalul.

2) Capitalistul primește în schimb munca însăși, munca în calitate de activitate creatoare de valoare, în calitate de muncă productivă; cu alte cuvinte, el primește în schimb forța productivă care conservă și înmulțește capitalul și care în felul acesta devine forța productivă și reproductivă a capitalului, o forță care aparține capitalului însuși.

Ruptura dintre aceste două procese este atât de evidentă, încât ele pot avea loc în momente diferite și nu trebuie cîtuși de puțin să coincidă. Primul proces poate fi încheiat — iar de cele mai multe ori se și încheie într-o anumită măsură — înainte chiar ca cel de-al doilea să fi început. Încheierea acestuia din urmă presupune încheierea producerii produsului. Plata salariului nu poate aștepta pînă atunci. Ulterior vom constata că acest fapt constituie chiar o trăsătură esențială [a relației dintre muncitor și capitalist].

În schimbul simplu, în circulația simplă nu are loc acest proces dublu. Dacă marfa *a* este schimbată pe banii *b*, iar aceștia din urmă sînt schimbați apoi pe marfa *c*, care e destinată consumului și care a fost din capul locului obiect al schimbului pentru posesorul mărfii *a*, întrebuințarea mărfii *c*, consumul ei, cade în întregime în afara circulației; consumul mărfii nu afectează cîtuși de puțin forma relației [economice] și se află dincolo de sfera circulației propriu-zise, prezentînd un interes pur material, care nu exprimă decît un raport între individul *A*, în determinarea sa naturală, și cutare sau cutare obiect al trebuinței sale singularizate. Ce destinație va da acest individ mărfii *c* este o chestiune care se află în afara relației economice.

Aici însă [în schimbul dintre capital și muncă], dimpotrivă, valoarea de întrebuințare a mărfii schimbate pe bani se manifestă ca un raport economic particular, iar folosirea determinată a mărfii schimbate pe bani reprezintă scopul final al ambelor procese. Aceasta deosebește, așadar, în mod formal schimbul dintre capital și muncă de schimbul simplu. Ele reprezintă două procese diferite.

Dacă ne întrebăm apoi prin ce se deosebește, sub raportul conținutului, schimbul dintre capital și muncă de schimbul simplu (de circulația simplă), aflăm că această deosebire nu reiese dintr-o raportare sau comparare exterioară a acestor două forme de schimb, dar că în procesul de ansamblu al schimbului dintre capital și muncă forma a doua se deosebește singură de prima formă, că această comparație este ea însăși inclusă în acest proces. Deosebirea dintre cel de-al doilea act și primul — iar sus-arătatul proces particular al apropiierii muncii de către capital este acest al doilea act — este tocmai ceea ce deosebește schimbul dintre capital și muncă de schimbul în care banii servesc ca mijlocitor între mărfuri. În schimbul dintre capital și muncă, primul act este un schimb, se încadrează pe de-a-ntregul în circulația obișnuită; cel de-al doilea este un proces care se deosebește calitativ de schimb și care numai printr-un abuz de cuvinte ar putea fi în genere numit schimb de un fel sau altul. Acest proces este diametral opus schimbului; el reprezintă o categorie esențialmente diferită.

{b) Cu privire la structura studiului despre capital.

Capital și proprietate funciară modernă.

Trecerea de la proprietatea funciară
la munca salariată. Piețele]

{Capital.

I. *Generalitate*: 1) a) Transformarea banilor în capital; b) Capital și muncă (mijlocirea de către munca străină); c) Elementele capitalului, grupate în funcție de raportul lor cu munca (produs, materie primă, unealtă de muncă). 2) *Particularizarea capitalului*: a) capital circulant, capital fix, rotația capitalului. 3) *Singularitatea capitalului*: capital și profit; capital și dobândă. Capitalul ca valoare, distinct de el însuși ca dobândă și profit.

II. *Particularitate*: 1) Acumularea capitalurilor; 2) concurența dintre capitaluri; 3) concentrarea capitalurilor (deosebirea cantitativă a capitalului ca deosebire totodată calitativă, ca măsură a mărimii și acțiunii sale).

[II—23] III. *Singularitate*: 1) Capitalul sub formă de credit; 2) capitalul sub formă de capital pe acțiuni; 3) capitalul ca piață financiară.

Pe piața financiară capitalul este pus în totalitatea sa; aici el este acela care *determină prețurile, dă de lucru, reglează producția*, pe scurt este *izvorul producției*; dar capitalul nu numai în calitate de capital care se produce pe sine însuși (care se produce materialmente prin intermediul industriei etc., determină prețurile, dezvoltă forțele de producție), ci și în calitate de creator de valori trebuie necesarmente să creeze o valoare sau o formă de avuție specific distinctă de capital. Aceasta este *renta funciară*. Este singura creare de către capital a unei valori distincte de el însuși, de propria lui producere. Atât prin natura sa cât și istoricește, capitalul este *creatorul* proprietății funciare moderne, al rentei funciare; de aceea acțiunea lui se manifestă și ca destrămare a vechii forme de proprietate funciară. Forma nouă se naște datorită acțiunii pe care capitalul o exercită asupra formei vechi. Dintr-un anumit punct de vedere se poate spune că capitalul este creatorul proprietății funciare moderne în calitatea lui de creator al agriculturii moderne. De aceea relațiile economice inerente proprietății funciare moderne, care se manifestă ca un proces: rentă funciară — capital — muncă salariată (forma acestui silogism poate fi construită și altfel: muncă salariată — capital — rentă funciară, dar capitalul trebuie să rămână întotdeauna termenul mediu activ) exprimă structura intimă a societății moderne, sau capitalul în întreaga totalitate a relațiilor sale.

Aici se pune întrebarea: cum se obține trecerea de la proprietatea funciară la munca salariată? (Trecerea de la munca salariată la capital se obține de la sine, căci munca salariată este reîntoarcerea capitalului la temeiul său activ.) Istoriceste, trecerea de la proprietatea funciară la munca salariată este incontestabilă. Ea rezidă chiar și numai în faptul că proprietatea funciară [modernă] este un produs al capitalului. De aceea constatăm că, pretutindeni unde sub acțiunea exercitată de capital asupra formelor mai vechi ale proprietății funciare, aceasta din urmă se transformă în rentă, în bani (același lucru se întâmplă, deși pe altă cale, acolo unde se creează țăranul modern), iar datorită acestui fapt agricultura practică de capital se transformă concomitent în agronomie industrială, pretutindeni cotterii*, șerbii, clăcașii, embaticarii, țărani fără pământ etc. se transformă inevitabil în zilieri, în muncitori salariați. Prin urmare, *munca salariată* în totalitatea ei este pentru prima oară creată ca urmare a acțiunii

* — fermierii săraci. — Nota trad.

exercitate de capital asupra proprietății funciare, iar apoi, cînd aceasta din urmă ca formă e deja elaborată, munca salariată e creată și de proprietarul funciar. Atunci însuși proprietarul funciar, după cum spune Steuart¹²³, procedează la *curățirea pămîntului* de gurile de prisos, smulge copiii pămîntului de la sinul care i-a hrănit, transformînd astfel însăși agricultura, care e prin natura ei o mijlocită sursă de existență, într-o mijlocită sursă de existență, în întregime dependentă de relații sociale. (Dependența reciprocă trebuie să fie elaborată în forma ei pură înainte de a putea fi vorba de o adevărată colectivitate socială [Gemeinschaftlichkeit]. Toate relațiile apar ca fiind condiționate de societate, și nu determinate de natură.) Numai datorită acestui fapt devine pentru prima oară posibilă aplicarea științei, iar forța productivă se dezvoltă pe deplin.

Nu începe deci nici o îndoială că *munca salariată*, în forma ei *clasică* de muncă salariată care se răspîndește în societate în toată amploarea acesteia și care devine, în locul pămîntului, baza pe care se sprijină societatea, — în această formă clasică munca salariată e pentru prima oară creată numai de proprietatea funciară modernă, adică de proprietatea funciară ca valoare creată de capital. Astfel proprietatea funciară duce înapoi la muncă salariată. Dintr-un anumit punct de vedere se poate spune că aceasta nu este altceva decît extinderea muncii salariate de la orașe la sate, adică răspîndirea ei pe toată suprafața societății. Dacă e bogat, vechiul proprietar funciar nu are nevoie de capitalist pentru a deveni un proprietar funciar modern. El nu trebuie decît să-și transforme lucrătorii în muncitori salariați și să înceapă să producă în vederea profitului, și nu a venitului. Atunci el întrunește în persoana sa pe fermierul modern și pe proprietarul funciar modern. Dar schimbarea formei în care proprietarul funciar își obține venitul sau în care își plătește lucrătorii nu generează o deosebire pur formală, ci presupune o *transformare completă a însuși modului de producție* (în agricultură); de aceea crearea proprietății funciare moderne are premise care se sprijină pe o anumită dezvoltare a industriei, a comerțului și a științei, într-un cuvînt a forțelor de producție.

Și în general producția bazată pe capital și pe muncă salariată se deosebește nu numai formal de celelalte moduri de producție, ci presupune și o revoluție totală în dezvoltarea producției materiale. Deși sub formă de capital comercial, capitalul se poate dezvolta pe deplin (dar nu în proporții atît de mari) fără această transformare a proprietății funciare, în calitate de capital industrial însă, el nu poate lua o mare dezvoltare. Chiar și dezvoltarea manufacturii presupune o destrămare incipientă a vechi-

lor relații economice de proprietate funciară. Pe de altă parte, din această destrămare ce se produce pe alocuri, forma nouă de proprietate funciară se naște în toată plenitudinea și amploarea ei numai atunci când industria modernă atinge un înalt grad de dezvoltare, iar această dezvoltare, la rîndul ei, se desfășoară într-un ritm cu atît mai rapid, cu cît s-au dezvoltat mai puternic agricultura modernă, forma de proprietate și relațiile economice care îi corespund. Iată de ce, în această privință, Anglia este o țară model pentru toate celelalte țări ale continentului.

De asemenea, dacă prima formă a industriei, marea manufactură, presupune destrămarea proprietății funciare, la rîndul ei, această destrămare este condiționată de dezvoltarea mai mult sau mai puțin subordonată a capitalului la orașe, în formele lui încă neevoluate (medievale), precum și de influența exercitată de manufactura care prosperă — o dată cu comerțul — în alte țări (o astfel de influență a fost exercitată de Olanda asupra Angliei în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea). În aceste țări procesul de destrămare a vechii proprietăți funciare era deja încheiat în acel moment, iar agricultura sacrificată creșterii vitelor; cerealele necesare se importau din țări înapoiate, cum era Polonia de pildă (și în această privință Olanda poate servi drept exemplu).

Nu trebuie să uităm că noile forțe de producție și relații de producție nu se dezvoltă din *nimic*, nici din aer și nici din ideea care se autoafirmă; ele se dezvoltă în cadrul și în opoziție cu dezvoltarea existentă a producției și cu relațiile de producție tradiționale, moștenite. Dacă în sistemul burghez desăvîrșit fiecare raport economic presupune un altul în forma sa economică burgheză și în felul acesta fiecare rezultat este totodată și premisă, același lucru se întîmplă în orice [II—24] sistem organic. Însuși acest sistem organic, ca tot unic, își are propriile sale premise, iar dezvoltarea sa pe linia care duce la totalitate constă tocmai în a-și subordona toate elementele societății sau în a crea din aceasta organele ce-i lipsesc. În felul acesta, sistemul, în cursul dezvoltării istorice, se transformă într-o totalitate. Transformarea sistemului într-o astfel de totalitate constituie un moment al procesului, al dezvoltării sistemului.

Pe de altă parte, dacă într-o societate relațiile de producție moderne — adică capitalul — s-au dezvoltat pînă la totalitatea lor și această societate pune stăpînire pe un nou teritoriu, în colonii de pildă, ea constată — prin reprezentantul ei, capitalistul — că fără muncă salariată capitalul ei încetează de a fi capital și că una din premisele necesare pentru ca el să fie capital este nu numai proprietatea funciară în general, ci proprietatea funciară

modernă ; o proprietate funciară care, ca rentă capitalizată, trebuie plătită scump și ca atare exclude folosirea nemijlocită a pământului de către indivizi. De aici decurge acea teorie a coloni-zării formulată de *Wakefield*¹²⁴ și aplicată de guvernul englez în Australia. Aici proprietatea funciară este scumpită în mod artificial pentru a-i transforma pe lucrători în muncitori salariați, pentru a crea capitalului posibilitatea de a funcționa ca atare și a face astfel *productivă* noua colonie, pentru a dezvolta în această colonie avuția, în loc de a o folosi, ca în cazul Americii, pentru a trimite acolo muncitori salariați pentru o scurtă perioadă de timp. Teoria lui *Wakefield* este extrem de importantă pentru justa înțelegere a esenței proprietății funciare moderne.

În calitate de creator de rentă funciară, capitalul se reîntoarce, așadar, la producerea muncii salariate ca bază creatoare generală a sa. Capitalul provine din circulație și presupune munca ca muncă salariată ; în felul acesta el se formează și, dezvoltat ca o totalitate, presupune proprietatea funciară atât ca condiție a sa cât și ca opus al său. Aici însă iese la iveală că prin aceasta el nu face decât să creeze munca salariată ca premisă generală a sa. Înseamnă deci că acum munca salariată trebuie examinată în sine. Pe de altă parte, la rîndul ei, proprietatea funciară modernă se manifestă în modul cel mai pregnant în procesul de clearing of estates * și de transformare a lucrătorilor agricoli în muncitori salariați.

În felul acesta avem, așadar, o dublă trecere la muncă salariată. Aceasta sub aspect pozitiv. Dar dacă privim lucrurile sub aspectul negativ, constatăm că după ce capitalul a statornicit proprietatea funciară și prin aceasta și-a atins dublul scop : 1) de a crea o agricultură industrială și de a dezvolta astfel forța productivă a pământului, și 2) de a crea muncă salariată, adică dominația generală a capitalului la sate, — după aceasta capitalul începe să vadă în existența proprietății funciare moderne doar un stadiu de dezvoltare trecător, care e necesar pentru a face posibilă acțiunea capitalului asupra vechilor relații de proprietate funciară, și nu e decât un *produs al destrămării lor*, dar care, ca atare, odată scopul acesta atins, nu mai înseamnă decât limitarea profitului și nu reprezintă o necesitate pentru producție. De aceea capitalul tinde să desființeze proprietatea funciară ca proprietate privată și s-o treacă în mîinile statului. Acesta este aspectul negativ : tendința de a transforma astfel întreaga societate a țării în capitaliști și în muncitori salariați.

* — curățire a domeniilor. — Nota trad.

Dacă capitalul a ajuns atât de departe, la rîndul ei și munca salariată a ajuns atât de departe încît, pentru simplificarea relațiilor, ușurarea impozitelor etc., pe de o parte tinde — în aceeași formă ca și burghezul — să-l înlătore pe proprietarul funciar ca pe o excrescență parazită, pe de altă parte, pentru a scăpa de munca salariată și a deveni producător independent care lucrează pentru consumul nemijlocit, muncitorul revendică parcelarea marii proprietăți funciare. Astfel, proprietatea funciară este negată din două părți; negarea din partea capitalului nu urmărește decît o schimbare de formă [a proprietății private], în vederea instaurării dominației absolute a capitalului. (Instituirea rentei funciare ca rentă generală de stat (impozit către stat) ar însemna ca societatea burgheză să reproducă pe altă cale sistemul medieval, dar ca o negare totală a acestuia.) Negarea proprietății funciare de către munca salariată nu este decît o negare voalată a capitalului și deci a înseși muncii salariate. De aceea munca salariată urmează a fi examinată acum ca ceva de sine stătător față de capital.

Aici, așadar, avem o dublă trecere: 1) *trecerea pozitivă* de la proprietatea funciară modernă sau de la capital prin intermediul proprietății funciare moderne la sistemul general al muncii salariate; 2) *trecerea negativă*: negarea proprietății funciare de către capital, adică, prin urmare, negarea de către capital a valorii de sine stătătoare, deci tocmai negarea capitalului de către el însuși. Dar negația capitalului este *munca salariată*. Apoi urmează a fi examinată negarea proprietății funciare și negarea — prin intermediul ei — a capitalului de către munca salariată, adică de către munca salariată care vrea să se instituie ca ceva de sine stătător. }

{ *Piața*, care în economia politică apare mai întîi ca o determinație abstractă, capătă forme integrale. Inițial, *piața financiară*. Aceasta cuprinde piața schimbului și în general piața împrumuturilor, adică comerțul cu bani, piața lingourilor. Ca piață a *împrumuturilor de bani*, piața financiară se manifestă și în activitatea băncilor, sub forma taxei de scont, de pildă, la care băncile fac operații de scont: piața împrumuturilor, agenții de schimb etc. Piața financiară apare apoi și ca piață a tuturor *titlurilor purtătoare de dobîndă*: piața rentelor de stat și piața acțiunilor. La rîndul lor, acestea din urmă se subîmpart în grupuri mai mult sau mai puțin vaste. În primul rînd, *acțiunile instituțiilor care fac comerț cu bani*: acțiunile băncilor, acțiunile băncilor cu capital pe acțiuni; *acțiunile mijloacelor de comunicație* (principalele dintre ele — *acțiunile feroviare*; acțiunile *canalelor*; acțiunile între-

prinderilor de navigație, acțiunile telegrafului, acțiunile întreprinderilor de transport cu omnibuzele); *acțiunile întreprinderilor industriale generale* (principalele dintre ele — *acțiunile întreprinderilor miniere*). Urmează apoi aprovizionarea cu bunuri de uz general (acțiunile *întreprinderilor de gaz*, de alimentare cu apă). Acțiunile *celor mai diferite întreprinderi*: aici găsim mii de variațiuni. Întreprinderi pentru *păstrarea mărfurilor* (acțiunile antrepozitelor etc.). Apar *acțiuni de tot felul*, cum sînt, de pildă, întreprinderile industriale și societățile comerciale cu capital pe acțiuni. În sfîrșit, ca asigurare a întregului ansamblu, *acțiunile societăților de asigurare* de toate felurile.

După cum piața în ansamblu se împarte în piață internă și piață externă, tot astfel și piața internă, la rîndul ei, se împarte în piața acțiunilor interne, a titlurilor de stat interne etc. și în piața titlurilor de stat externe, a acțiunilor [II—25] străine etc. La drept vorbind însă, toate acestea țin de piața mondială, care este nu numai piața internă în raport cu toate piețele externe existente în afara ei, ci totodată și piața internă pentru toate piețele externe care, la rîndul lor, există ca părți componente ale pieței naționale.

Piața financiară se concentrează într-un punct principal dinăuntrul unei țări, în timp ce piețele celelalte se repartizează mai mult în funcție de diviziunea muncii din țara respectivă; deși și în acest caz poate avea loc o considerabilă concentrare în capitala țării, dacă e un oraș portuar pentru export.

Piețele care se deosebesc de piața financiară diferă între ele tot atît pe cît diferă produsele și ramurile de producție. Principalele piețe ale acestor produse diferite se formează în centrele care servesc ca atare fie pe linia exportului sau a importului, fie pentru că ele însele sînt centrele unei anumite producții sau servesc ca locuri de desfacere a produselor unor asemenea centre. Dar de la simpla diversitate a acestor piețe trebuie să trecem la o structurare mai mult sau mai puțin organică a lor în grupuri mari, care, potrivit cu elementele fundamentale ale capitalului, se împart necesarmente în piață de produse și piață de materii prime. Uneltele de producție ca atare nu alcătuiesc o piață aparte; ele ca atare sînt reprezentate pe piață, mai ales și în primul rînd prin materiile prime care se vînd ca mijloace de producție; apoi în special prin metale, întrucît acestea exclud orice idee de consum nemijlocit, și apoi prin produse ca: cărbune, petrol, substanțe chimice, toate destinate să dispară ca materiale auxiliare ale producției. La fel și substanțele colorante, lemnul, articolele de vopselărie etc.

În concordanță cu cele de mai sus avem:

I. *Produse.* 1) *Piața cerealelor* cu diferitele ei subdiviziuni. De pildă, piața semințelor: orez, tapioca, cartofi etc. Este o piață foarte importantă din punct de vedere economic, deoarece deserveste atît nevoile producției cît și pe cele ale consumului nemijlocit. 2) *Piața produselor coloniale*: cafea, ceai, cacao, zahăr, mirodenii (piper, tutun, ardei, scorțișoară, cassia lignea, cuișoare, ghimbir, nucșoară etc.). 3) *Fructe*: migdale, smochine, prune, cordonușe, stafide, portocale, lămîi etc.; *melase* (pentru producție etc.). 4) *Produse alimentare*: unt, brinză, șuncă, slănină, untură, carne de porc, carne de vită (afumată), pește etc. 5) *Băuturi spirtoase*: vin, rom, bere etc.

II. *Produse brute.* 1) *Materii prime pentru industria mecanizată.* In, cîneapă, bumbac, mătase, lînă, piei crude, piele, gutapercă etc. 2) *Materii prime pentru industria chimică*: potasiu, salpetru, terebentină, nitrat de sodiu etc.

III. *Materii prime care servesc totodată ca unelte de producție*: metale (aramă, fier, cositor, zinc, plumb, oțel etc.); *chereștea*, lemne de foc, lemn de construcție, lemn tinctorial, lemn pentru construcții navale etc.

IV. *Mijloace de producție și materiale auxiliare*: articole de vopselărie și substanțe colorante (carmiz, indigo etc., gudron, seu, uleiuri, cărbune etc.).

Firește că fiecare din aceste produse trebuie să ajungă pe piață; dar piețe cu adevărat mari, distincte de comerțul cu amănuntul, se formează numai pentru articolele de consum de masă (importante din punct de vedere economic sînt numai: piața cerealelor, piața ceaiului, a zahărului, a cafelei și într-o oarecare măsură piața vinului și a băuturilor spirtoase în general, sau pentru produsele care servesc drept materii prime în industrie: piața lînii, a mătăsii, a lemnului, a metalelor etc.). Mai încolo se va lămuri unde anume trebuie introdusă categoria abstractă de piață. }

[c)] Schimbul dintre capital și forța de muncă ²⁸⁶

Între muncitor și capitalist are loc un schimb simplu; fiecare capătă un echivalent; unul capătă bani, celălalt o marfă al cărei preț corespunde exact sumei de bani cu care a fost plătită. Ceea ce capitalistul capătă în acest schimb simplu este o valoare de întrebuințare; puterea de a dispune de munca altuia. În ceea ce-l privește pe muncitor — și în acest schimb el apare ca vînzător — este evident că la el, ca și la vînzătorul oricărei alte mărfi, al oricărei alte valori de întrebuințare, întrebuințarea pe care cum-părătorul o va da mărfii ce i-a fost vîndută nu afectează deter-

minația de formă a relației. Ceea ce vinde muncitorul este puterea de a dispune de munca lui, care este o muncă determinată, o anumită îndeminare etc.

Este cu desăvîrșire indiferent ce anume face capitalistul cu munca muncitorului, deși el poate folosi această muncă, firește, numai potrivit caracterului ei determinat, iar însăși puterea lui de a dispune de ea se limitează la dreptul de a dispune numai de o muncă *determinată* și în decursul unui timp *determinat* (atîta și atîta timp de muncă). Sistemul muncii plătită cu bucată creează, ce-i drept, aparența că muncitorul ar primi o anumită parte din produs. Dar aceasta nu este decît o altă formă de măsurare a timpului (în loc de a spune: vei lucra 12 ore, se spune: vei căpăta atîta și atîta de fiecare bucată, adică îți vom măsura timpul lucrat după cantitatea de produse); aici, la examinarea relației generale, acest lucru nu ne interesează.

Dacă capitalistul s-ar mulțumi numai cu puterea de a dispune de muncă, fără a-l pune pe muncitor să lucreze efectiv, de pildă dacă s-ar mulțumi numai cu puterea de a dispune de munca lui ca de o rezervă etc., sau pentru a-l lipsi pe concurent de o astfel de putere asupra ei (cum fac, de pildă, unii directori de teatre cumpărînd o cîntăreață pentru un anumit sezon, nu ca s-o pună să cînte, ci pentru ca ea să nu cînte pe scena unui teatru rival), schimbul ar fi totuși pe deplin realizat. Sub formă de bani, ce-i drept, muncitorul capătă valoarea de schimb, forma generală a avuției într-o cantitate determinată, și această cantitate mai mare sau mai mică de valoare de schimb pe care el o primește îi asigură o participare mai mare sau mai mică la avuția generală. Dar felul cum anume se determină această cantitate mai mare sau mai mică, cum anume se măsoară cantitatea de bani pe care el o primește afectează atît de puțin relația generală, încît nu poate fi dedus din ea ca atare. În general, valoarea de schimb a mărfii vindute de muncitor nu poate fi determinată de felul în care o *folosește* cumpărătorul, ci numai de cantitatea de muncă materializată pe care o conține această marfă, adică, în cazul nostru, de cantitatea de muncă care trebuie cheltuită pentru a-l produce pe muncitorul însuși. Căci valoarea de întrebuințare pe care [II—26] o pune el la dispoziție există numai ca o facultate, ca o capacitate a organismului său; ea nu poate exista în afara lui. Munca materializată necesară atît pentru întreținerea fizică a substanței generale în care există forța de muncă a muncitorului, adică pentru a-l întreține fizicește pe muncitorul însuși, cît și pentru a modifica această substanță generală în vederea dezvoltării aptitudinilor specifice ale muncitorului, este munca materializată în această substanță. Prin această muncă se și măsoară în general

cantitatea de valoare, suma de bani pe care o capătă muncitorul în cadrul schimbului. Aici nu ne ocupăm însă mai amănunțit de modul în care salariul, asemenea tuturor celorlalte mărfuri, se măsoară prin timpul de muncă necesar pentru a-l produce pe muncitor ca atare.

În cadrul circulației, când schimb o marfă pe bani și cu acești bani cumpăr o marfă și-mi satisfac o trebuință, actul este încheiat. La fel stau lucrurile și cu muncitorul, cu deosebirea că el are posibilitatea de a relua actul de la început, căci vitalitatea lui este sursa datorită căreia propria-i valoare de întrebuințare — până la un anumit moment, până se uzează — se reface în permanență și se opune în permanență capitalului, gata să reînceapă același schimb. Asemenea oricărui individ care se manifestă ca subiect în cadrul circulației, muncitorul este posesorul unei valori de întrebuințare; el o transformă în bani, în forma generală a avuției, dar numai pentru a o schimba pe aceasta din nou pe mărfuri cu obiecte ale consumului său nemijlocit, ca mijloace pentru satisfacerea trebuințelor sale. Deoarece schimbă valoarea sa de întrebuințare pe forma generală a avuției, muncitorul devine participant la consumarea avuției generale — în limita echivalentului său — limită cantitativă care, de altfel, trece în limită calitativă, ca la orice schimb. Muncitorul însă nu este legat nici de anumite obiecte și nici de un anumit mod de satisfacere a trebuințelor. Sfera consumului său este limitată sub raport cantitativ, și nu calitativ. Prin aceasta se deosebește el de sclav, de șerb etc.

Consumul exercită, bineînțeles, o acțiune inversă asupra producției. Dar în cadrul schimbului, această acțiune inversă îl afectează pe muncitor tot atât de puțin ca și pe ceilalți vânzători de mărfuri; dimpotrivă, din punctul de vedere al circulației simple — și deocamdată nu avem de-a face cu o relație mai dezvoltată — consumul cade în afara relației economice. Un lucru însă poate fi remarcat în treacăt de pe acum, și anume că limitarea relativă, pur cantitativă, și nu calitativă — care numai prin cantitate devine limitare calitativă — a sferei de consum a muncitorilor le conferă acestora și în calitate de consumatori cu totul altă importanță, ca agenți ai producției, decât aceia pe care au avut-o producătorii direcți în antichitate sau în evul mediu, sau pe care o au azi în Asia (în cursul analizei ulterioare a capitalului este în genere necesar să examinăm mai îndeaproape raportul dintre consum și producție). Dar, după cum am mai spus, de acest aspect nu ne ocupăm încă aici.

Tot astfel, datorită faptului că muncitorul capătă echivalentul sub formă de bani, sub formă de avuție generală, el stă în cadrul acestui schimb — în aparență cel puțin — pe picior de egalitate

cu capitalistul, asemenea oricărui alt participant la schimb. În realitate, această egalitate e deja încălcată prin faptul că schimbul acesta, în aparență simplu, presupune existența unei relații între capitalist și muncitor, ca valoare de întrebuințare într-o formă specific diferită de valoarea de schimb, în opoziție cu valoarea considerată ca atare; presupune, așadar, că, în afară de relația de schimb, în care natura valorii de întrebuințare, valoarea de întrebuințare specifică a mărfii ca atare este indiferentă, muncitorul se mai află și într-o altă relație, determinată economiceste în alt mod.

Această aparență de egalitate există însă efectiv ca o iluzie a muncitorului, iar într-o anumită măsură și a părții celeilalte, și de aceea modifică esențial poziția lui, spre deosebire de cea a lucrătorilor din alte moduri de producție sociale. Esențial însă este faptul că pentru muncitor scopul schimbului constă în satisfacerea trebuințelor sale. Pentru el obiectul schimbului îl constituie obiectul nemijlocit al trebuinței, și nu valoarea de schimb ca atare. El primește, ce-i drept, bani, dar numai în determinația lor de monedă, de mijlocire care se autosuprimă și care dispore. Ceea ce el capătă în schimb nu este deci valoare de schimb, nici avuție, ci mijloace de subzistență, obiectele necesare pentru întreținerea activității sale vitale, pentru satisfacerea trebuințelor sale fizice, sociale etc. Avem aici un anumit echivalent sub formă de mijloace de subzistență, de muncă materializată, măsurat prin cheltuielile de producție necesitate de munca muncitorului.

Ceea ce cedează muncitorul este dreptul de a se dispune de munca sa. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că chiar în cadrul circulației simple, moneda se transformă în bani și că în felul acesta, deoarece în cadrul schimbului muncitorul capătă monede, el le poate transforma în bani acumulându-le etc., retrăgându-le din circulație, fixându-le ca formă generală a avuției, în loc să le folosească ca mijloc de schimb efemer. În acest sens s-ar putea spune deci că, în schimbul dintre muncitor și capital, obiectul — deci și produsul schimbului — îl constituie pentru muncitor nu mijlocul de subzistență, ci avuția, nu o anumită valoare de întrebuințare, ci valoarea de schimb ca atare. Potrivit acestui punct de vedere, muncitorul poate să facă din valoarea de schimb propriul său produs, numai așa cum în genere avuția poate să apară ca produs al circulației simple, bazată pe schimb de echivalente, și anume numai prin aceea că sacrifică formei avuției satisfacerea substanțială a trebuințelor sale, adică atunci când prin renunțări, economisire, restringerea consumului său, scoate din circulație mai puține bunuri decât îi dă el. Aceasta este unica

formă posibilă de îmbogățire pe care o statornicește circulația însăși.

Renunțările s-ar putea manifesta și într-o formă care nu rezidă în circulația simplă: muncitorul își poate sacrifica într-o măsură mai mare odihna și întreaga sa existență distinctă de existența sa în calitate de muncitor, fiind pe cât posibil numai muncitor, adică reinnoind mai frecvent actul de schimb sau extinzându-l cantitativ, adică dînd dovadă de *sîrguință*. De aceea în societatea actuală cerința de a se da dovadă de sîrguință, de *spirit de economie*, de *renunțări* este adresată muncitorului, și nu capitalistului, și anume este adresată de către [II—27] capitaliști. Societatea actuală prezintă cerința cu adevărat paradoxală ca de renunțare să dea dovadă acela pentru care obiectul schimbului este mijlocul de subzistență, și nu acela pentru care obiectul schimbului îl constituie îmbogățirea. La iluzia că capitaliștii au dat efectiv dovadă de „renunțare” și că numai astfel au devenit ei capitaliști — cerință și părere care în general au avut sens numai în epoca premergătoare epocii moderne, cînd capitalul se dezvoltă pornind de la relații feudale etc. —, la această iluzie au renunțat toți economiștii moderni cît de cît rezonabili. După părerea capitaliștilor, muncitorul este acela care trebuie să facă economii, și în legătură cu aceasta s-a făcut mare tărăboi pe tema caselor de economii etc.

{ În ceea ce privește casele de economii, de altfel, înșiși economiștii recunosc că adevăratul lor scop nu este bogăția, ci repararea mai rațională a cheltuielilor muncitorului, astfel încît la bătrînețe, în caz de boală, pe timp de criză etc., acesta să nu cadă în sarcina caselor pentru săraci, a statului, a persoanelor caritabile (într-un cuvînt, toată povara trebuie să cadă pe umerii clasei muncitoare, și nu ai capitaliștilor, iar muncitorul rămas fără lucru nu trebuie să vegeze pe seama acestora); reiese deci că sarcina caselor de economii este să economisească pentru capitaliști, să le reducă cheltuielile de producție destinate acestor scopuri. }

Dar nici un economist nu va tăgădui că dacă muncitorii în general, adică în calitatea lor de *muncitori* (ceea ce face sau poate să facă muncitorul singular, spre deosebire de specia lui, poate fi doar o *excepție*, dar nu o *regulă*, deoarece nu e cuprins în definiția relației înseși), ar îndeplini de *regulă* aceste cerințe de economisire, ei (fără să mai vorbim de prejudiciul pe care l-ar aduce astfel consumului general — reducerea consumului ar fi enormă —, deci și producției, precum și, în consecință, numărului și volumului actelor de schimb pe care le-ar putea efectua cu capitalul, deci, cu alte cuvinte, lor înșiși ca muncitori) ar folosi un mijloc care ar contraveni scopului urmărit și i-ar degrada inevitabil, reducîndu-i la situația irlandezilor, la situația de zileri, pen-

tru care unicul obiect și scop al schimbului cu capitalul se reduce la minimum de trebuințe și de mijloace de trai necesare pentru o existență mizeră.

Dacă, în loc de a-și fixa drept scop valoarea de întrebuințare, muncitorul ar avea ca scop numai averea, el nu numai că nu ar dobândi nici o avere, dar în plus ar pierde și valoarea de întrebuințare. Căci, de regulă, maximum de sîrguință, de muncă, și minimum de consum — acesta din urmă neînsemnînd altceva decît maximum de renunțări, o permanentă frămîntare pentru asigurarea zilei de mîine — nu ar avea alt efect decît acela că pentru maximum de muncă ar primi minimum de salariu. Prin încordarea forțelor sale, el n-ar face decît să reducă *nivelul* general al cheltuielilor de producție ale propriei sale munci, deci și prețul ei obișnuit. Numai cu titlu de excepție poate muncitorul să reușească, prin voință, efort fizic, tenacitate, economii la sînge etc., să transforme moneda sa în bani, numai cu titlu de excepție de la clasa sa și de la condițiile generale ale existenței sale.

Dacă toți muncitorii sau majoritatea lor dau dovadă de prea multă sîrguință (în măsura în care în industria modernă sîrguința e în genere lăsată la aprecierea lor, ceea ce nu se întîmplă în ramurile mai importante și mai dezvoltate ale producției), ei nu sporesc valoarea mărfii produse, ci numai cantitatea ei, adică sporesc cerințele care le-ar putea fi prezentate în calitatea lor de valoare de întrebuințare. Dacă toți muncitorii ar începe să facă economii, ar urma inevitabil o reducere generală a salariilor, care i-ar readuce foarte curînd la nivelul adecvat, căci faptul că toți muncitorii fac economii ar arăta capitaliștilor că salariile sînt în general prea ridicate, întrucît pentru marfa lor, pentru dreptul de a dispune de munca lor, muncitorii primesc mai mult decît echivalentul. Se știe doar că esența schimbului simplu — și aceasta este relația existentă între ei și capitalist — constă tocmai în faptul că nimeni nu pune în circulație mai mult decît scoate din circulație, după cum, pe de altă parte, fiecare poate să scoată din circulație numai ceea ce a pus în circulație.

Un muncitor sau altul poate da dovadă de o *sîrguință* care depășește nivelul mediu, adică e mai mare decît e nevoie pentru a putea trăi ca muncitor, numai pentru că altul se află sub acest nivel, e mai lenș; un muncitor poate să facă economii numai pentru că și numai dacă un altul risipește. Maximum ce ar putea să obțină, în medie, muncitorul economisind este că ar avea posibilitatea să suporte mai ușor egalizarea prețurilor, urcarea și scăderea lor, oscilațiile lor, adică să-și repartizeze mai judicios consumul, dar nicidecum nu ar putea dobîndi avere. Și tocmai acest lucru în fond îl cer capitaliștii. În perioade de prosperitate, spun

ei, muncitorii trebuie să facă economii suficiente pentru a putea rezista, cît de cît, în perioade de conjunctură proastă, pentru a putea suporta săptămîna de lucru incompletă sau reducerea salariilor etc. (Ceea ce ar face ca salariile să scadă și mai mult.) Aceasta înseamnă deci a cere muncitorilor să se mențină mereu la limita minimă în consumul de bunuri și să ajute capitaliștilor să suporte mai ușor povara crizelor etc. ; a cere ca ei să accepte a fi plătiți ca simple mașini de lucru și, pe cît posibil, să plătească din buzunar propria lor uzură. Nu mai vorbim de faptul că aceasta ar duce la o adevărată abrutizare a muncitorilor, ceea ce ar face cu neputință chiar și numai aspirația la avuție sub forma ei generală, sub formă de bani, de bani acumulați.

(Cît privește participarea muncitorului la un consum de ordin mai înalt, precum și la consumul de bunuri spirituale — agitația în favoarea propriilor sale interese, abonamentele la ziare, frecventarea conferințelor, educarea copiilor, dezvoltarea gustului său etc., unica participare la civilizație prin care el se deosebește de sclav —, ea este posibilă din punct de vedere economic numai datorită faptului că el își lărgește sfera trebuințelor în perioadele de conjunctură favorabilă, adică tocmai în perioadele cînd există într-o anumită măsură posibilitatea de a face economii.)

Dar chiar fără a analiza amănunțit toate aceste aspecte, trebuie să constatăm că dacă muncitorul ar face economii într-o manieră cu adevărat ascetică, acumulînd astfel prime pentru lumpenproletariat, pentru pungăși etc., care s-ar înmulți proporțional cu cererea ; dacă, apoi, economiile lui ar depăși ca amploare cadrul pușculiței caselor de economii ale statului, care plătesc muncitorului o dobîndă minimă, pentru ca de pe urma acestor economii capitaliștii să poată obține mari dobinzi, sau pentru ca aceste economii să fie înghițite de stat, astfel încît muncitorul n-ar face decît să sporească puterea dușmanilor săi și propria sa dependență, — el și-ar putea păstra și fructifica economiile numai depunîndu-le la bancă etc. ; dar în acest caz el și-ar pierde depunerile în perioade de criză, după ce în perioadele de prosperitate a renunțat la toate binefacerile vieții, sporind astfel puterea capitalului ; reiese deci că, oricum ar proceda, muncitorul ar economisi nu [II—28] pentru el, ci *pentru* capital.

În plus — dacă toate acestea nu sînt decît fraze ipocrite ale „filantropiei” burgheze, care se rezumă în genere la aceea de a-l hrăni pe muncitor cu „deziderate pioase” —, deși fiecare capitalist cere ca muncitorii săi să facă economii, el cere însă ca numai muncitorii săi să economisească, căci numai ei îi stau în față ca muncitori ; în nici un caz el nu cere același lucru pentru *ceilalți muncitori*, și aceasta pentru că ei îi stau în față în calitate de consu-

matori. De aceea, în pofida tuturor frazelor „pioase”, capitalistul caută tot felul de mijloace pentru a le stimula consumul, se străduiește să-și facă mărfurile mai atrăgătoare, să stimuleze, printr-o reclamă deșănțată, noi trebuințe etc. Tocmai acest aspect al relației dintre capital și muncă constituie un element esențial al civilizației și tocmai pe el se sprijină legitimitatea istorică a capitalului, dar și puterea sa actuală. (Această corelație dintre producție și consum urmează a fi analizată amănunțit abia în secțiunea „Capital și profit” etc. sau în secțiunea „Acumularea și concurența capitalurilor”).

De altfel, toate acestea nu sînt decît considerații exoterice, care-și au locul aici numai în măsura în care dovedesc că cerințele ipocritei filantropii burgheze se bat cap în cap și, prin urmare, confirmă tocmai ceea ce ar fi trebuit să infirme, și anume că în schimbul dintre muncitor și capital muncitorul se află într-un raport de circulație simplă și, în consecință, primește nu avuție, ci numai mijloace de subzistență, valori de întrebuințare pentru consumul nemijlocit. Că cerința de economisire contrazice însăși relația dintre capital și muncă se vede din următorul considerent simplu *: dacă economiile muncitorului nu trebuie să rămînă doar un produs al circulației, adică bani economisiți care pot fi realizați numai prin transformarea lor, mai devreme sau mai târziu, în conținut substanțial al avuției, în obiecte de consum, înseamnă că banii acumulați ar trebui să devină ei înșiși capital, adică să cumpere muncă și s-o trateze ca pe o valoare de întrebuințare. Economisirea presupune deci din nou muncă care nu este capital și presupune totodată că munca a devenit contrariul ei — non-muncă. Pentru a putea deveni capital, economiile muncitorului presupun munca ca non-capital care se opune capitalului, adică presupun că opoziția care potrivit acestei concepții urmează a fi suprimată într-un punct se restabilește în alt punct.

Prin urmare, dacă în însăși relația inițială obiectul și produsul schimbului efectuat de muncitor — și ca produs al schimbului simplu el nu poate fi nici un alt produs — ar fi nu valoarea de

---

* De revendicarea ce se formulează în ultimul timp — cu înfatuare uneori — de a se acorda muncitorilor o anumită participație la profit va trebui să ne ocupăm în secțiunea referitoare la *salariu*; aici avem de-a face ori cu o *primă specială*, care-și poate atinge scopul numai ca excepție de la regula generală și care în practica demnă de a fi menționată se limitează de fapt numai la coruperea unor supraveghetori, prepuși etc. în interesul patronului și *impatriva* intereselor clasei muncitoare, primă care, într-un cuvînt, nu se mai dă muncitorilor de rînd și, prin urmare, nu mai influențează relația generală; ori avem de-a face cu un procedeu special de a-i trage pe sfoară pe muncitori, *reținindu-le iatără temeii legal o parte din salariul* lor sub forma precară a unui profit care depinde de starea întreprinderii.

întrebuințare, mijlocul de subzistență, satisfacerea trebuințelor nemijlocite, retragerea din circulație a echivalentului celor puse în ea, spre a-l nimici prin consum, munca s-ar opune capitalului nu ca muncă, nu ca non-capital, ci în calitate de capital. Dar nici capitalul nu se poate opune capitalului dacă lui nu i se opune munca, căci capitalul este capital numai ca non-muncă, numai în acest raport antagonic. Înseamnă deci că în acest caz ar fi desființată însăși noțiunea și relația de capital.

Nimeni, firește, nu neagă că există situații când schimbul se face între proprietari care nu folosesc muncă străină. Dar asemenea situații nu sînt proprii societății în care capitalul ca atare există într-o formă dezvoltată; tocmai de aceea ele dispar pretutindeni ca urmare a dezvoltării capitalului. Capitalul se poate manifesta în calitate de capital numai tratind munca drept non-capital, drept pură valoare de întrebuințare.

(Ca sclav, lucrătorul are *valoare de schimb*, valoare; ca muncitor liber însă, el *nu are valoare*; ceea ce are valoare e numai dreptul de a dispune de munca sa, dobîndit prin intermediul schimbului. Nu muncitorul se opune capitalistului ca valoare de schimb, ci capitalistul se opune muncitorului. Lipsa de valoare a acestuia din urmă, *privarea lui de valoare* constituie premisa capitalului și condiția muncii libere în general. Linguet consideră că aceasta este un regres¹²⁶; el uită însă că prin aceasta muncitorul este formal afirmat ca persoană care înseamnă ceva în sine, în afara muncii sale, și care își înstrăinează manifestarea activității vitale proprii nu numai ca mijloc pentru întreținerea propriei sale vieți. Atîta timp cît lucrătorul ca atare are *valoare de schimb* nu poate exista *capitalul industrial* ca atare, adică în general nu poate exista capital într-o formă dezvoltată. Capitalului trebuie să i se opună munca în calitate de *pură valoare de întrebuințare*, pe care însuși posesorul ei o oferă ca marfă în schimbul capitalului, al *valorii de schimb* a acestei mărfi, în schimbul monedei, care, ce-i drept, devine reală în mîna muncitorului numai în determinația de mijloc general de schimb, iar în rest dispore.) Foarte bine!

Muncitorul se află deci numai în relația proprie circulației simple, schimbului simplu, și primește în schimbul valorii sale de întrebuințare numai *monedă*; el capătă mijloace de subzistență, dar sub o formă mijlocită. După cum am văzut, această formă de mijlocire este esențială și caracteristică pentru relația arătată*. Faptul că muncitorul poate să meargă mai departe și să-și transforme în bani moneda, adică să economisească, nu dovedește altceva decît că relația sa este o relație a circulației simple; el

* Vezi volumul de față, p. 214—217. — Nota red.

poate să economisească o sumă mai mare sau mai mică, dar nu depășește cadrul circulației simple; el își poate realiza economiile numai lărgindu-și vremelnic sfera consumului. Important este faptul — și aceasta afectează esențialmente determinarea relației înseși — că, deoarece pentru muncitor produsul schimbului îl constituie banii, avuția generală ca iluzie ce-l stăpânește este aceea care-l stimulează și-i imprimă un spirit întreprinzător. Totodată, datorită acestui fapt se deschide nu numai formal un câmp liber pentru arbitrarul în realizarea [II—29]

[. . . . .]*

...[III—8]¹²⁷ proceselor aceluiasi subiect; așa, de pildă, se spune că substanța ochiului este capitalul vederii etc. Asemenea fraze literare care, cu ajutorul vreunei analogii, încadrează totul în tot ce vreți pot părea chiar spirituale când se rostesc pentru prima oară, — și par cu atât mai spirituale cu cât lucrurile pe care le identifică sînt mai eterogene. Repetate însă, și chiar cu infatuare, cu pretenții de științificitate, ele sînt pur și simplu stupide. Ele sînt bune pentru flecarii beletrști care zugrăvesc totul în culori trandafirii și care mînjesc toate științele cu dulcegiările lor grețoase.

Faptul că pentru muncitor, atita timp cît e în stare să muncească, munca constituie o sursă meru nouă de schimb — și nu de schimb în general, ci de schimb cu capitalul —, acest fapt decurge din însăși definiția potrivit căreia el vinde numai pentru o anumită durată de timp dreptul de a se dispune de capacitatea sa de muncă, și ca atare poate reinnoi meru schimbul de îndată ce a consumat cantitatea de substanțe necesară pentru a-și putea reproduce activitatea vitală. În loc de a se arăta uimiți de faptul că muncitorul continuă să trăiască și este deci în stare să repete zilnic anumite procese vitale după ce mîncă pe săturate și doarme atit cît îi trebuie; în loc să facă din aceasta un mare merit al capitalului față de muncitor, sicofanții economiei politice burgheze, care zugrăvesc totul în roz, ar fi trebuit să-și îndrepte atenția mai curind asupra împrejurării că, după o muncă meru repetată, muncitorul este întotdeauna nevoit să ofere în schimb *numai* munca sa vie, nemijlocită. Repetarea [procesului] nu este

* Ultima pagină, a 29-a, din caietul al II-lea lipsește. Despre conținutul acestei pagini ne putem face o idee după următorul fragment din „referatele” întocmite de Marx în februarie 1859 la caietele de manuscrise din 1857—1858 (vezi volumul de față, partea a II-a): „Capitalul se opune muncitorului numai ca putere a lucrurilor. El nu are un caracter personal. Deosebirea față de prestările de servicii. — Scopul muncitorului în schimbul cu capitalul este consumul. Muncitorul trebuie meru s-o ia de la capăt. *Munca în calitate de capital al muncitorului*”. — *Nota red.*

în fond altceva decît aparență. *Ceea ce muncitorul schimbă pe capital este întreaga sa capacitate de muncă, pe care o cheltuiește, să zicem, în decurs de 20 de ani.* În loc să i-o plătească dintr-o dată, capitalul i-o plătește treptat, în doze mici, pe măsură ce muncitorul o pune la dispoziția lui, săptămînal să zicem. Aceasta nu schimbă deci cîtuși de puțin fondul lucrurilor și nu justifică cîtuși de puțin concluzia că, deoarece muncitorul trebuie să doarmă 10—12 ore înainte de a-și putea relua munca și repeta schimbul cu capitalul, *munca este capitalul muncitorului.* Ceea ce este luat aici drept capital înseamnă de fapt limita, întreruperea muncii muncitorului, înseamnă doar că muncitorul nu este un *perpetuum mobile*. Lupta pentru ziua de muncă de zece ore¹²⁸ etc. dovedește că dorința fierbinte a capitalistului este ca muncitorul să-și cheltuiască dozele de forțe vitale, pe cît posibil, fără întrepreri.

Ajungem acum la cel de-al doilea proces care constituie relația dintre muncă și capital după acest schimb. Am vrea să adăugăm doar că economiștii dau o altă formulare tezei de mai sus: ei spun că salariul e *neproductiv*. Pentru ei a fi productiv înseamnă, bineînțeles, a crea avuție. Deoarece produsul schimbului dintre muncitor și capital — și chiar singurul produs dat în însuși acest act de schimb — este salariul, economiștii consideră că în acest schimb muncitorul nu produce avuție nici pentru capitalist, căci pentru acesta din urmă plata în bani a unei valori de întrebuințare, *plată* care constituie unica funcție a capitalului în cadrul raportului dat, înseamnă cedare, și nu producere de avuție, așa încît el se străduiește să plătească cît mai puțin, și nici pentru muncitor, deoarece salariul nu-i procură decît mijloacele de subzistență, posibilitatea de a-și satisface, cît de cît, trebuințele individuale, dar *niciodată* forma generală a avuției, *niciodată* avuție.

În schimbul cu capitalistul, muncitorul nu poate să producă avuție și datorită faptului că conținutul mărfii pe care el o vinde nu o situează pe aceasta nicidecum deasupra legilor generale ale circulației, potrivit cărora, în locul valorii pe care muncitorul o pune în circulație, el poate căpăta, prin intermediul monedei, numai un echivalent sub forma unei alte valori de întrebuințare, pe care o consumă. O asemenea operație nu duce, firește, niciodată la îmbogățire, iar pe cel care o efectuează trebuie să-l readucă, la sfîrșitul procesului, exact în punctul în care se afla la început. Aceasta, după cum am văzut *, nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune că sfera trebuințelor pe care muncitorul și le satisface nemijlocit e susceptibilă de o anumită lărgire sau restrîngere. Pe

* Vezi volumul de față, p. 214—217, 220. — *Nota red.*

de altă parte, dacă capitalistul — care în acest schimb nu apare încă nicidecum în calitate de capitalist, ci numai în calitate de bani — ar repeta mereu acest act, muncitorul i-ar mânca curind toți banii și [III—9] i-ar cheltui pe o serie de alte trebuințe: cîrpitul pantalonilor, lustruitul cizmelor, pe scurt, i-ar cheltui pe diverse prestări de servicii. În orice caz, repetarea acestei operații ar fi strict limitată la mărimea pungii capitalistului. Repetarea ei l-ar îmbogăți tot atît de puțin cît cheltuirea de bani pe alte valori de întrebuințare pentru propria sa persoană, care, după cum se știe, nu numai că nu-i aduc nici un venit, dar îl și costă.

Ar putea să pară straniu faptul că, deși în relația dintre capital și muncă, precum și în acest prim proces al schimbului dintre ei, muncitorul cumpără valoarea de schimb, iar capitalistul valoarea de întrebuințare — cu adăugirea că munca se opune capitalului nu ca una dintre valorile de întrebuințare, ci ca însăși valoarea de întrebuințare în general —, capitalistul urmează să capete avuție, iar muncitorul doar o valoare de întrebuințare care dispare în actul de consum. {În măsura în care îl privește pe capitalist, acest aspect urmează a fi examinat abia în legătură cu procesul al doilea al schimbului dintre capital și muncă.} Această pară a fi o mișcare dialectică care se soldează cu un rezultat diametral opus celui la care ne-am putea aștepta. Dar dacă privim lucrurile mai îndeaproape, constatăm că muncitorul care-și schimbă marfa parcurge în procesul schimbului forma M—B—B—M. Dacă în circulație pornim de la marfă, de la valoare de întrebuințare ca principiu al schimbului, ajungem necesarmente iarăși la marfă, intrucît banii apar doar ca monedă, și în calitate de mijloc de schimb nu sînt decît o mijlocire efemeră, în timp ce marfa, după ce și-a parcurs circuitul, este consumată ca obiect nemijlocit al unei trebuințe. De partea cealaltă, capitalul reprezintă B—M—M—B, adică momentul opus.

Separarea proprietății de muncă apare ca o lege necesară a acestui schimb dintre capital și muncă. În calitate de *non-capital* ca atare, munca este:

1) *Muncă neobiectuală [nematerializată], considerată negativ* (în sine încă ceva obiectual; însuși non-obiectualul într-o formă obiectivă). Privită astfel, munca nu este nici materie primă, nici instrument de muncă, nici semifabricat, ea este munca separată de toate mijloacele de muncă și obiectele muncii, de întreaga ei obiectivitate. Este muncă vie (precum și non-valoare) existentă ca *abstracție* de aceste momente ale propriei sale realități; această totală lipsă de cele necesare traiului, această existență lipsită de orice obiectivitate, pur subiectivă a muncii. Munca în calitate de paupertate absolută; paupertatea nu ca neîndestulare, ci ca exclu-

dere totală a avuției materiale. Sau se mai poate spune și așa : ca *non-valoare* realmente existentă, deci ca valoare de întrebuințare pur obiectuală, existentă fără mijlocire, această obiectivitate nu poate fi decât o obiectualitate nedespărțită de persoană, o obiectivitate care coincide cu corporalitatea nemijlocită a persoanei. Fiind pur nemijlocită, această obiectualitate este în aceeași măsură nemijlocită și non-obiectualitate. Cu alte cuvinte, nu este o obiectivitate care să dăinuie în afara existenței nemijlocite a individului însuși, care să nu coincidă cu el.

2) *În calitate de muncă neobiectivată [nematerializată], de non-valoare*, considerată pozitiv, sau ca negativitate care se raportează la sine însăși, munca este existența neobiectivată, deci non-obiectuală, subiectivă a muncii înseși. Munca nu ca obiect, ci ca activitate ; nu ca ceea ce este *valoare*, ci ca *sursă vie* a valorii. În opoziție cu capitalul, în care avuția generală există în mod obiectiv, ca realitate, munca este avuția generală ca *posibilitate generală* a avuției, posibilitate care ca atare se realizează în acțiune. Prin urmare nu sînt cîtuși de puțin contradictorii, sau, dimpotrivă, sînt în toate privințele reciproc contradictorii propozițiile care afirmă că, pe de o parte, ca *obiect*, munca este *sărăcia* absolută, iar pe de altă parte, ca subiect și ca activitate, ea este *posibilitatea generală* a avuției ; amîndouă aceste propoziții se condiționează reciproc și decurg din esența muncii pe care capitalul o presupune ca opus al său, ca existență opusă capitalului, și care, pe de altă parte, la rîndul ei, presupune capitalul.

Ultimul punct care mai trebuie scos în evidență la examinarea muncii așa cum se opune ea capitalului este acela că în calitate de valoare de întrebuințare opusă banilor care funcționează în calitate de capital, munca nu reprezintă cutare sau cutare muncă determinată, ci este *muncă pur și simplu*, muncă abstractă, absolut indiferentă față de *modul ei particular de a fi determinat*, dar capabilă de a se adapta la orice mod de a fi determinat. Substanței specifice a fiecărui capital determinat trebuie să-i corespundă, firește, o muncă specifică, dar deoarece capitalul ca atare este indiferent față de orice particularitate a substanței sale și este atît totalitatea acestor particularități, cît și abstracția lor, munca ce i se opune conține în mod subiectiv aceeași totalitate [de feluri particulare de muncă] și aceeași abstracție [de particularitățile fiecăruia dintre ele]. În condițiile muncii de breaslă, meșteșugărești, de pildă, unde însuși capitalul are încă o formă limitată, este încă în întregime cufundat într-o substanță determinată și, prin urmare, nu este încă *capital propriu-zis*, munca apare și ea cufundată în modul ei particular de a fi determinat, și nu în totalitatea și în abstracția în care apare munca așa cum se opune capi-

talului. Aceasta înseamnă că, deși în fiecare caz în parte munca este o muncă determinată, capitalul poate totuși să se opună fiecărei munci *determinate*: lui i se opune potențial ansamblul tuturor felurilor de muncă, și este pur întâmplător că la un moment dat i se opune un anumit fel de muncă.

Pe de altă parte, muncitorului îi este indiferent modul de a fi determinat al muncii sale; ea ca atare nu prezintă pentru el interes decât în măsura în care e în genere muncă și ca atare e valoare de întrebuințare pentru capital [III—10]. Ceea ce constituie caracterul economic al muncitorului este faptul că el e purtătorul muncii, adică al muncii ca *valoare de întrebuințare* pentru capital; el este *muncitor* în opoziție cu capitalistul. Nu același este caracterul economic al meșteșugarului, al breslașului etc.; la ei acest caracter rezidă tocmai în modul de a fi determinat al muncii lor și în relația cu un anumit meșter etc.

Această relație economică — caracterul pe care-l au capitalistul și muncitorul ca cei doi poli ai unei relații de producție — se dezvoltă deci într-o formă cu atât mai pură și mai adecvată cu cât munca își pierde tot mai mult caracterul de artă. Deprinderile de muncă specifice devin tot mai mult ceva abstract, indiferent, iar munca devine tot mai mult o *activitate pur abstractă*, pur mecanică și de aceea indiferentă față de forma ei particulară; ea devine o activitate pur *formală* sau, ceea ce este același lucru, pur *substanțială*, activitate în general indiferentă față de forma ei. Aici iese iarăși la iveală cum modul particular de a fi determinat al relației de producție, al categoriei — în cazul de față al capitalului și muncii — devine adevărat numai o dată cu dezvoltarea unui anumit mod material de producție și pe o anumită treaptă de dezvoltare a *forțelor de producție* industriale. În general, acest punct trebuie să fie expus amănunțit ulterior în legătură cu această relație dintre capital și muncă, întrucât aici el este *dat* în însăși această relație, pe cînd la examinarea determinațiilor abstracte: valoare de schimb, circulație, bani, el ține încă mai mult de reflecția noastră subiectivă.

[d] Procesul muncii inclus în capital

Ajungem acum la cea de-a doua latură a procesului schimbului dintre capital și muncă. Schimbul dintre capital — sau capitalist — și *muncitor* este acum încheiat, în măsura în care în genere este vorba de procesul schimbului. Acum se trece la relația dintre capital și muncă în calitatea ei de valoare de întrebuințare a acestuia. Munca nu este numai *valoare de întrebuințare* care se

opune capitalului, ci este *valoarea de întrebuințare* a capitalului însuși. Ca non-ființare a valorilor în calitatea lor de valori materializate, munca este ființarea lor ca valori nematerializate, ființarea lor ideală; ea este posibilitatea valorilor, iar ca activitate — creare de valori. În fața capitalului ea este forma pur abstractă, simpla posibilitate a unei activități creatoare de valori, activitate care există numai ca aptitudine, ca potență în organismul muncitorului. Dar, odată devenită activitate reală datorită contactului cu capitalul — de la sine această aptitudine nu se poate pune în mișcare, deoarece e lipsită de obiect —, aptitudinea devine activitate productivă reală, creatoare de valoare. În raport cu capitalul, această activitate nu poate consta în altceva decât în reproducția capitalului însuși, în conservarea și sporirea lui ca valoare reală și eficientă, și nu doar gândită, ca în cazul banilor. Prin intermediul schimbului cu muncitorul, capitalul și-a apropiat însăși munca; aceasta a devenit unul din momentele lui, și ca activitate vitală acționează acum asupra obiectualității lui doar existente, și deci moarte.

Capitalul este bani (valoare de schimb existentă în mod de sine stătător), dar nu se mai prezintă ca bani întruhipați într-o substanță aparte, alături de celelalte substanțe ale valorilor de schimb și deci excluși din rîndul acestor substanțe, ci ca bani care-și păstrează determinația ideală în toate substanțele, în valorile de schimb de orice formă și mod de existență a muncii materializate. Deoarece capitalul în calitate de bani existenți sub toate formele particulare ale muncii materializate intră acum în proces nu cu munca obiectualizată, ci cu munca vie, existentă ca proces și ca act, el prezintă mai întii această deosebire calitativă dintre substanța în care el există și forma sub care el există acum și ca muncă. Tocmai în procesul afirmării și suprimării acestei deosebiri capitalul însuși devine proces.

Munca este fermentul care, aruncat în capital, îl face să dospească. Pe de o parte, obiectualitatea lui trebuie să fie prelucrată, adică consumată de către muncă; pe de altă parte trebuie suprimată subiectivitatea pură a muncii ca simplă formă, iar munca trebuie să fie obiectualizată [materializată] în însuși materialul capitalului. Relația dintre capital (privit sub aspectul conținutului său) și muncă, adică relația dintre munca obiectualizată [materializată] și munca vie — aici capitalul apare ca ceva pasiv în raport cu munca, și anume existența lui pasivă ca substanță particulară se opune muncii ca activitate care modelează — poate fi în genere numai relația dintre muncă și obiectualitatea ei, materialul ei (foarte acestea trebuie clarificate chiar în primul capitol, care trebuie să preceadă capitolul referitor la valoarea de schimb și să

trateze despre producție în general), iar în raport cu munca privată ca activitate, substanță, munca materializată nu poate să apară decît în două relații: în aceea de *materie primă*, adică de substanță amorfă, de simplu material pentru activitatea adecvată, modelatoare a muncii, și în aceea de *unealtă de muncă*, de mijloc care este el însuși ceva obiectual și prin intermediul căruia activitatea subiectivă interpune între ea și obiect un alt obiect în calitate de transmițător al acțiunii ei ¹²⁹.

Definirea ca *produs* [a muncii materializate în opoziție cu munca vie], pe care economiștii o introduc aici spre a arăta că e vorba de ceva *distinct* de materia primă și de unealta de muncă, încă nu-și are locul aici. Produsul apare ca *rezultat*, și nu ca *premisă* a procesului care se desfășoară între conținutul pasiv al capitalului și munca privită ca activitate. Ca *premisă*, produsul nu reprezintă o relație între obiect și muncă care să difere de materia primă și de unealta de muncă, deoarece materia primă și unealta de muncă, fiind substanța valorilor, reprezintă ele însele *muncă materializată, produse*. În general substanța valorii nu este o substanță naturală aparte; ea nu este altceva decît muncă materializată, care la rîndul ei [III—11] apare în raport cu *munca vie* ca *materie primă și unealtă de muncă*. Dacă luăm în considerare simplul act al producției, unealta de muncă și materia primă pot să apară ca găsite de-a gata în natură, așa încît omul nu trebuie decît să și le *aproprie*, adică să facă din ele obiect al muncii și mijloc de muncă, ceea ce în sine nu este încă proces de muncă. În raport cu ele *produsul* apare, așadar, ca ceva calitativ diferit și e produs nu numai ca rezultat al acțiunii exercitate de muncă asupra materialului prin intermediul uneltelor, ci ca *primă materializare a muncii* alături de acestea. Dar ca părți constitutive ale capitalului, materia primă și uneltele de muncă sînt ele însele muncă materializată și deci *produs*.

Cu aceasta nu se epuizează conținutul relației [dintre capital și muncă]. Căci, de pildă, produsul muncii poate deveni mijloc și obiect al unei munci noi și într-o producție în care nu există nici un fel de valori de schimb, deci nici un fel de capital. Așa se întîmplă în agricultura care produce numai valori de întrebuințare. Arcul vîntătorului și năvodul pescarului, într-un cuvînt condițiile cele mai simple presupun deja un produs care încetează să fie considerat produs și devine *materie primă* sau, în special, *unealtă de producție*, căci aceasta este propriu-zis prima formă specifică în care produsul se manifestă ca mijloc de reproducție. Acest raport nu epuizează, așadar, nicîdecum relația în care *materia primă și unealta de muncă* apar ca momente ale capitalului însuși.

Economiștii, de altfel, prezintă *produsul* și sub cu totul alt ra-

port, ca al treilea element al substanței capitalului. El este produs intrucit e destinat să iasă atit din procesul de producție, cit și din circulație pentru a fi nemijlocit obiect de consum individual: *approvisionnement*, cum îl numește Cherbuliez¹³⁰. Și anume: este vorba de produsele necesare muncitorului pentru a putea trăi ca muncitor și a putea subzista în timpul producției pînă ce va fi creat un nou produs. Că capitalistul posedă această capacitate reiese din faptul că fiecare element al capitalului este bani și ca atare poate fi transformat din el însuși ca formă generală a avuției în substanța avuției, în obiect de consum. *L'approvisionnement* al economiștilor îi privește deci numai pe muncitori, adică reprezentanți, exprimați sub formă de obiecte de consum, de valori de întrebuințare, banii pe care muncitorul îi primește de la capitalist în cadrul schimbului dintre ei. Dar aceasta ține de primul act [de schimbul dintre capital și muncă]. În ce măsură acest prim act se află în legătură cu cel de-al doilea este o chestiune de care nu ne ocupăm încă aici. Singura diviziune [a muncii materializate în raport cu munca vie] pe care o implică însuși procesul de producție este diviziunea inițială, izvorită din deosebirea dintre munca materializată și munca vie, adică diviziunea dintre *materia primă* și *unealta de muncă*. Că economiștii confundă aceste două noțiuni e ceva cit se poate de firesc, deoarece ei nu pot să nu confunde cele două momente ale relației dintre capital și muncă, nu pot sesiza deosebirea specifică dintre ele.

Așadar: materia primă se consumă prin aceea că e modificată și modelată de către muncă, iar uncalta de muncă se consumă prin aceea că e folosită, că se face uz de ea în acest proces. Pe de altă parte, munca se consumă și ea prin aceea că e folosită, pusă în mișcare și în felul acesta se cheltuiește o anumită cantitate de forță musculară etc. a muncitorului, fapt datorită căruia acesta se istovește. Dar munca nu numai că se consumă, ci și trece totodată din forma de activitate în aceea de obiect, de repaus, se fixează într-un obiect, se materializează; modificînd obiectul, ea își modifică și propria ei înfățișare, și din activitate se transformă în ființare. Sfirșitul procesului îl constituie *produsul*, în care materia primă apare legată de muncă, iar uncalta de muncă s-a transformat și ea din simplă posibilitate într-o realitate, prin aceea că a devenit efectiv un mijloc de transmitere a acțiunii muncii; în același timp însă, datorită raportării ei mecanice sau chimice față de materialul muncii, uncalta de muncă este și ea consumată în forma ei inertă.

Toate cele trei momente ale procesului: materialul, uncalta și munca se contopesc într-un rezultat neutru — *produsul*, în care sînt totodată reproduse momentele procesului de producție care au

fost consumate în acest proces. De aceea întregul proces apare ca un *consum productiv*, sau, cu alte cuvinte, ca un consum care nu se încheie cu *nimic* și nici cu o simplă subiectivare a obiectualului, ci este el însuși, la rîndul său, pus ca un *obiect*. Consumul nu este un simplu consum al substanțialului, ci un consum al consumului însuși; în suprimarea substanțialului avem deci suprimarea acestei suprimări, și deci *punerea* substanțialului. Activitatea care imprimă *forma* consumă obiectul și se consumă pe sine însăși, dar ea consumă numai forma dată a obiectului pentru a-i da o nouă formă de obiect și se consumă pe sine însăși numai în forma ei subiectivă, ca activitate. Ea consumă obiectualitatea obiectului — indiferența lui față de formă — și subiectivitatea activității; ea dă forma obiectului, iar pe sine se materializează. Dar în calitate de *produs*, rezultatul procesului de producție este valoarea de întrebuințare.

[III—12] Dacă examinăm rezultatul obținut pînă acum, rezultă :

În primul rînd, datorită apropierii muncii, încorporării ei în capital, banii, adică actul cumpărării dreptului de a dispune de muncitor, apar aici doar ca mijloc pentru declanșarea acestui proces, și nu ca moment al procesului însuși — capitalul intră în fermentație și devine proces, proces de producție, în care, ca totalitate, capitalul ca muncă vie se raportează la sine însuși nu numai ca la muncă materializată, ci, deoarece e muncă materializată [obiectualizată], se raportează la sine însuși ca simplu *obiect* al muncii.

În al doilea rînd, în circulația simplă, atîta timp cît marfa și banii rămîneau momente ale circulației, substanța lor era indiferentă pentru determinarea formei. Marfa, în măsura în care era vorba de substanța ei, se afla, ca obiect de consum (al unei trebuințe), în afara relației economice. Banii, cînd forma lor devenea de sine stătătoare, mai păstrau o legătură cu circulația, dar numai în sens negativ, și reprezentau numai acest raport negativ. Fiind în sine fixați, banii se stingeau și ei într-o materialitate moartă, încetau de a mai fi bani. Atît marfa cît și banii exprimau valoarea de schimb, cu singura deosebire că marfa era valoare de schimb particulară, pe cînd banii erau valoare de schimb generală. Însăși această deosebire era pur gîndită, întrucît în circulația reală ambele determinații alternau succesiv, iar dacă le privim pe fiecare în parte, banii înșiși erau și ei o marfă particulară, iar marfa — ca preț — era și ea bani universalî. Deosebirea era deci pur formală. Atît marfa cît și banii apăreau în una din aceste determinații pentru că — și numai în măsura în care — nu apăreau în cealaltă. Acum însă, în procesul de producție, capitalul ca formă se deosebește de el însuși ca substanță. El este concomitent amîndouă aceste determinații și totodată raportul dintre ele. Dar :

În al treilea rînd, ca asemenea raport capitalul apărea doar în sine. Acest raport nu este încă pus sau este pus numai în determinația unuia din cele două momente, și anume a celui *material*, care în sine însuși se deosebește ca materie (materie primă și unealtă) și formă (muncă), iar ca raport al amîndurora, ca proces real, reprezintă el însuși doar un raport material — raportul dintre cele două elemente materiale care alcătuiesc conținutul capitalului, conținut care diferă de raportul său de formă în calitate de capital.

Dacă examinăm capitalul sub aspectul în care apare inițial spre deosebire de muncă, vedem că în procesul de producție el se prezintă ca ființare doar pasivă, obiectivă, în care e în întregime stinsă determinația de formă în virtutea căreia el este capital, adică o relație socială existentă pentru sine ¹³¹. Numai prin conținutul său, adică în calitate de muncă materializată în general, intră capitalul în procesul de producție; dar muncii a cărei raportare la capital constituie procesul de producție îi este cu desăvîrșire indiferent că capitalul este muncă materializată; mai mult, capitalul intră în acest proces și este prelucrat în el numai ca obiect, și nu ca *muncă obiectualizată* [materializată]. Bumbacul care se transformă în fire, firele care se transformă în țesături, țesăturile care servesc ca material pentru imprimare și vopsire există pentru muncă numai ca bumbac, fire și țesături disponibile. În calitatea lor de produse ale muncii, de muncă materializată, ele nu intră în nici un proces: ele intră în procesul de producție numai ca entități materiale cu anumite proprietăți naturale. Pentru raportul dintre munca vie și aceste entități este cu desăvîrșire indiferent cum le-au fost imprimate proprietățile respective; pentru munca vie ele există numai în măsura în care există distinct de ea însăși, adică în măsura în care există ca material de muncă.

Toate acestea au loc din momentul în care se pornește de la capital în forma sa materială ca premisă a muncii. Pe de altă parte, întrucît prin intermediul schimbului dintre capital și muncitorii munca însăși a devenit unul din elementele materiale ale capitalului, deosebirea dintre ea și elementele materiale ale capitalului nu este decît o deosebire de ordin material: elementele materiale ale capitalului se află în stare de repaus, în timp ce munca se află în stare de activitate. Acest raport este raportul material al unuia dintre elementele capitalului față de celălalt, dar nu *propriul* raport al *capitalului* față de ambele.

Pe de o parte, așadar, capitalul apare doar ca *obiect pasiv*, în care este stins orice raport de formă, iar pe de altă parte el apare ca *simplu proces de producție*, în care capitalul ca atare, ca ceva distinct de substanța sa, nu intră. Capitalul nu apare aici cîtuși

de puțin nici măcar în substanța sa care-i e specifică — ca muncă materializată, căci aceasta e substanța valorii de schimb —, ci numai în forma naturală de existență a acestei substanțe, în care este stins orice raport cu valoarea de schimb, cu munca materializată, cu munca însăși ca valoare de întrebuințare pentru capital, și de aceea este stins, de asemenea, orice raport cu capitalul însuși.

Sub acest aspect [III—13] procesul producției capitaliste coincide cu procesul de producție simplu, în care determinația capitalului în calitate de capital apare stinsă în forma de proces, după cum determinația banilor în calitate de bani era stinsă în forma-valoare. În limitele în cadrul cărora am examinat pînă aici procesul de producție, capitalul existent pentru sine — sau, cu alte cuvinte, capitalistul — nici nu intră în acest proces. Nu pe capitalist îl consumă munca atunci cînd consumă materie primă și unelte de muncă. Și nici capitalistul nu este cel ce consumă, ci munca. Procesul de producție al capitalului apare astfel nu ca proces de producție al capitalului, ci ca proces de producție pur și simplu, iar capitalul, spre *deosebire de muncă*, apare numai în modul său material de a fi determinat ca *materie primă și uneltă de muncă*. Or, tocmai acesta este aspectul — care, departe de a fi doar o abstracție arbitrară, este o abstracție care are loc chiar în procesul de producție — pe care îl rețin economiștii spre a putea prezenta capitalul drept element necesar al oricărui proces de producție. Bineînțeles că ei pot proceda astfel numai pentru că uită să-i observe comportarea în calitate de capital în timpul acestui proces.

Aici se cuvine să atragem atenția asupra unui moment care nu numai că pentru prima oară trece pe primul plan din punctul de vedere al observației, ci este dat în însăși relația economică. În primul act, în schimbul dintre capital și muncă, munca ca atare, existentă *pentru sine*, a apărut necesarmente în chip de muncitor. La fel și aici, în cel de-al doilea proces, capitalul este dat ca valoare existentă pentru sine sau, ca să zicem așa, *suficientă sieși* (ceea ce în bani era exprimat doar ca tendință). Dar capitalul existent pentru sine este *capitalistul*. Socialiștii spun, ce-i drept : avem nevoie de capital, dar nu de capitalist¹³². În acest caz capitalul apare pur și simplu ca un lucru, și nu ca o relație de producție, care, reflectată în sine, nu este altceva decît capitalistul. Eu pot, desigur, să despărțesc capitalul de cutare sau cutare capitalist și să-l fac să treacă în mâinile altuia. Dar, lipsit de capital, capitalistul își pierde calitatea de capitalist. Prin urmare, capitalul poate fi despărțit de cutare sau cutare capitalist, dar nu poate fi despărțit de *capitalist ca atare*, care se opune *munci-*

torului ca atare. Tot astfel cutare sau cutare muncitor poate înceta să fie existență pentru sine a muncii: el poate să moștenească o sumă de bani, poate să fure bani etc. Dar în acest caz el încetează să fie *muncitor*. Ca muncitor el este numai munca existentă pentru sine. (Ulterior această idee trebuie dezvoltată.)

[B)] Procesul muncii și procesul de valorificare
[1)] *Transformarea muncii în capital*

La sfârșitul procesului nu poate să rezulte nimic care să nu fi fost la începutul lui o premisă și o condiție a lui. Pe de altă parte însă, toate acestea trebuie să și rezulte. De aceea, dacă la sfârșitul procesului de producție al cărui început a avut drept premisă capitalul există impresia că el, ca relație de formă, a dispărut, acest lucru este posibil numai pentru că se pierde din vedere firele invizibile cu care capitalul învăluie întregul proces. Să examinăm deci acest aspect al procesului de producție.

Prima concluzie este, așadar, următoarea :

a) Prin încorporarea muncii în capital, acesta devine proces de producție ; dar în primul rînd — proces de producție *material* ; proces de producție în general, astfel încît procesul de producție al capitalului nu se deosebește de procesul de producție material în general. Determinația lui de formă e cu desăvîrșire stinsă. Deoarece capitalul a schimbat pe muncă o parte din ființa sa materială, aceasta din urmă s-a diferențiat în sine, împărțindu-se în obiect și muncă ; raportul dintre acestea două constituie procesul de producție sau, și mai precis, *procesul muncii*. Vedem astfel că *procesul muncii care, ca punct de plecare, este dat anterior valorii* și datorită caracterului său abstract și pur material este comun tuturor formelor de producție, reapare în *cadrul capitalului* ca un proces care se desfășoară în substanța capitalului și constituie conținutul lui.

(Mai încolo se va vedea că și în cadrul procesului de producție această *stingere a determinației de formă* este doar aparentă.)

Deoarece capitalul este valoare, dar ca proces se manifestă în primul rînd sub forma de simplu proces de producție, sub forma de proces de producție în general, lipsit de orice determinație economică particulară, se poate spune — în funcție de latura procesului de producție simplu pe care o avem în vedere (după cum am văzut, acesta din urmă ca atare nu presupune cîtusi de puțin capitalul, ci este propriu tuturor modurilor de

producție) — că capitalul se transformă în produs sau că este unealtă de muncă sau materie primă pentru procesul de muncă. Apoi, dacă prin capital se subînțelege una din laturi, care ca subzistență sau simplu mijloc se opune muncii, se adaugă pe bună dreptate că capitalul nu este productiv¹³³, căci în acest caz el este considerat tocmai și numai ca obiect ce se opune muncii, ca materie, ca ceva pur pasiv. Adevărul este însă că în realitate capitalul nu se manifestă ca una din laturile procesului de producție și nici ca deosebire specifică a uneia dintre laturi în sine sau ca simplu rezultat (produs) al procesului de producție, ci ca simplu proces de producție; că acesta din urmă apare acum în calitate de *conținut* în automișcare al capitalului.

* * *

[III—14] { Răspunsul la întrebarea ce este și ce nu este *muncă productivă* — întrebare care, de când Adam Smith a stabilit deosebirea dintre aceste două feluri de muncă¹³⁴, a stîrnit numeroase și variate controverse — trebuie să decurgă din analiza diferitelor laturi ale capitalului însuși. *Muncă productivă* este numai aceea care produce *capital*. Nu este oare o aberație (sau cam așa ceva), întreabă d-l Senior de pildă, că un constructor de plane trebuie să fie considerat *lucrător productiv*, în timp ce *pianistul* nu, deși fără el pianul nu ar avea nici un sens? ¹³⁵ Dar tocmai așa stau lucrurile. Constructorul de plane reproduce *capital*, în timp ce pianistul nu face decît să schimbe munca sa pe venit ¹³⁶. Dar se poate contesta oare că pianistul produce muzică și satisface simțul nostru muzical, iar într-un anumit sens îl și produce? Într-adevăr, el face asta: munca lui produce ceva, dar de pe urma acestui fapt ea nu devine încă *muncă productivă* din punct de vedere *economic*; e tot atît de puțin productivă cît și munca alienatului mental care produce himere. *Munca este productivă numai atunci cînd produce propriul ei opus*. De aceea alți economiști afirmă că așa-zisul lucrător neproductiv este indirect productiv. De pildă, pianistul creează un stimulent pentru producție, în parte făcîndu-l pe om mai activ, mai optimist, sau în sensul obișnuit, trezind în el o trebuință nouă, pentru a cărei satisfacere este nevoie de mai multă sirguintă în producția materială nemijlocită. Prin aceasta se recunoaște implicit că numai munca creatoare de capital este productivă și că deci orice altă muncă, oricît de *utilă* ar fi — ea poate fi tot atît de bine și *dăunătoare* —, nu este productivă sub raportul capitalizării și, în consecință, este muncă neproductivă.

Alții declară că deosebirea dintre munca productivă și cea neproductivă trebuie căutată nu în sfera producției, ci în sfera

consumului. Dimpotrivă! Producătorul de tutun este productiv, deși consumul de tutun este neproductiv. Producția pentru consumul neproductiv este tot atât de productivă ca și producția destinată consumului productiv, cu singura condiție ca atât una cât și cealaltă să producă sau să reproducă capital. De aceea *Malthus* (X, 40)¹³⁷ spune pe bună dreptate :

„Productiv este lucrătorul care sporește nemijlocit avuția patronului său”.

Acest lucru e adevărat, cel puțin într-un anumit sens. Dar ideea este exprimată prea abstract, căci în această formulare ea este aplicabilă și sclavului. Considerată în raport cu muncitorul, „avuția patronului” său este însăși forma avuției în raportul ei cu munca, este capitalul. Muncitor productiv este acela care sporește direct capitalul.} [III—14]

* * *

[III—14] β) Să examinăm acum determinația de formă a capitalului așa cum se conservă și se modifică ea în procesul de producție.

Ca valoare de întrebuințare munca există numai pentru capital și este valoarea de întrebuințare a capitalului însuși, adică activitatea prin intermediul căreia el se valorifică. Capitalul ca entitate care își reproduce valoarea și o sporește este valoarea de schimb autonomă (banii) care se manifestă ca proces, ca proces de valorificare. De aceea pentru muncitor munca nu este valoare de întrebuințare; de aceea pentru el ea nu este o forță producătoare de avuție, un mijloc de îmbogățire sau o activitate care îmbogățește. Muncitorul își aduce munca în calitate de valoare de întrebuințare în schimbul cu capitalul, care i se opune, așadar, nu în calitate de capital, ci în calitate de bani. În raport cu muncitorul, capitalul devine capital abia prin consumarea muncii, care inițial se află în afara acestui schimb și nu depinde de el. Valoare de întrebuințare pentru capital, pentru muncitor însă munca nu este decât valoare de schimb, valoare de schimb de care dispune el. Ca valoare de schimb este considerată munca în actul de schimb cu capitalul, prin vânzarea ei pe bani.

Valoarea de întrebuințare a unui lucru nu-l interesează pe vânzătorul lui, ci numai pe acela care-l cumpără. Prețul salpetrului nu este determinat de proprietatea acestuia de a servi la fabricarea prafului de pușcă, ci de cheltuielile lui de producție, de cantitatea de muncă materializată în el. În cadrul circulației, unde valorile de întrebuințare intră sub formă de prețuri, valoarea lor nu rezultă din circulație, deși se realizează numai în cadrul

ei; prețul este o *premisă* a circulației și nu face decît să se realizeze prin schimbul de bani.

Tot astfel munca pe care muncitorul o vinde capitalului ca *valoare de întrebuințare* reprezintă pentru muncitor *valoarea de schimb* care-i aparține și pe care el vrea s-o realizeze, dar care este *determinată* anterior actului acestui schimb, constituie o condiție prealabilă a acestui schimb, este determinată, asemenea valorii oricărei alte mărfi, de jocul cererii și al ofertei sau în ansamblu — și numai acesta este aspectul de care ne ocupăm aici — de cheltuielile de producție, de cantitatea de muncă materializată care e necesară pentru a produce capacitatea de muncă a muncitorului și pe care el o primește deci ca echivalent.

Prin urmare, [III—15] valoarea de schimb a muncii, care se realizează în procesul schimbului cu capitalistul, este *dinainte dată*, dinainte determinată și nu suferă decît modificarea formală la care este supus, în momentul realizării sale, orice alt preț stabilit în mod ideal. Ea nu este determinată de valoarea de întrebuințare a muncii. Pentru muncitor, munca are valoare de întrebuințare numai pentru că este *valoare de schimb*, și nu pentru că produce valori de schimb. Pentru capital ea are valoare de schimb numai în măsura în care este valoare de întrebuințare. Munca este o valoare de întrebuințare diferită de valoarea ei de schimb nu pentru muncitor, ci pentru capital. Muncitorul schimbă deci munca sa ca o valoare de schimb simplă, dinainte determinată printr-un proces de producție anterior; el schimbă munca însăși ca pe o *muncă materializată*; o schimbă numai în măsura în care ea reprezintă deja o anumită cantitate de muncă materializată și deci echivalentul ei e deja stabilit, dat.

Ca urmare a schimbului, capitalul obține această muncă în calitate de muncă vie, de forță producătoare generală a avuției, de activitate care sporește avuția. Este clar, așadar, că printr-un astfel de schimb muncitorul nu se poate *îmbogăți*, căci asemenea lui Esau, care și-a vîndut dreptul de întii născut pe un blid de fiertură, muncitorul cedează în schimbul [valorii] capacității sale de muncă, ca mărime prezentă, *forța creatoare* a acestei capacități. Dimpotrivă, așa cum vom vedea ulterior, el trebuie să devină mai sărac, deoarece forța creatoare a muncii sale i se opune acum ca o forță a capitalului, ca o *putere străină*. Muncitorul își *înstrăinează* munca, forța producătoare de avuție; capitalul și-o apropiază ca atare. De aceea separația dintre muncă și proprietatea asupra produsului muncii, dintre muncă și avuție este implicată în însuși actul schimbului. Ceea ce pare a fi un *rezultat paradoxal* se află deja cuprins în premisă. Economiiștii au exprimat toate acestea într-o manieră mai mult sau mai puțin empirică.

În raport cu muncitorul, aşadar, productivitatea muncii sale devine o *putere străină*, ca şi în genere munca sa, în măsura în care nu e *capacitate*, ci mişcare, muncă *efectivă*; capitalul, dimpotrivă, se valorifică prin apropiere de *muncă străină*. (Prin aceasta se creează, în orice caz, posibilitatea unei asemenea valorificări; se creează ca rezultat al schimbului dintre muncă şi capital. Această relaţie se realizează abia în actul de producţie, în care capitalul consumă efectiv muncă străină.)

Aşa cum pentru muncitor munca în calitate de valoare de schimb *dinainte dată* se schimbă pe un echivalent în bani, tot astfel, la rîndul lor, banii aceştia sînt schimbaţi de el pe un echivalent sub formă de *marfă*, care este consumată. În acest proces de schimb munca nu este productivă; ea devine productivă numai pentru capital; din circulaţie ea nu poate să scoată mai mult decît a pus, adică o cantitate de mărfuri dinainte *determinată*, care e tot atît de puţin propriul ei produs pe cît e propria ei valoare.

Muncitorii, spune *Sismondi*, îşi schimbă munca pe cereale, pe care le consumă, în timp ce munca lor „a devenit *capital* pentru patronul lor” (*J. C. L. Sismonde de Sismondi*. „Nouveaux Principes d'Économie politique”. Seconde édition. Tome I, Paris, 1827, p. 90).

„Făcînd schimb cu munca lor, muncitorii o *transformă* în capital” (op. cit., p. 105).

„Vînzînd munca sa capitalistului, muncitorul dobîndeşte un drept numai asupra *preţului muncii*, dar nu şi asupra *produsului acestei munci* şi nici asupra valorii pe care el i-a adăugat-o” (*A. Cherbuliez*. „Richesse ou pauvreté”. Paris, 1841, p. 55—56).

„Vînzarea muncii echivalează cu renunţarea la toate roadele ei” (op. cit., p. 64).

De aceea, toate progresele civilizaţiei sau, cu alte cuvinte, orice sporire a *forţelor productive sociale*, ori, dacă vrei, a *forţelor productive ale muncii înseşi*, aşa cum se prezintă ele ca rod al ştiinţei, invenţiilor, diviziunii şi combinării muncii, îmbunătăţirii mijloacelor de comunicaţie, creării pieţei mondiale, folosirii maşinilor etc., nu-l îmbogăţesc pe muncitor, ci îmbogăţesc *capitalul*; prin urmare, sporesc doar şi mai mult forţa care domină munca, sporesc doar forţa productivă a capitalului. Deoarece capitalul este opusul muncitorului, înseamnă că progresele civilizaţiei nu fac decît să sporească *puterea obiectivă* a capitalului asupra muncii.

Transformarea muncii (ca activitate vie îndreptată spre un scop) în *capital* este *an sich** rezultatul schimbului dintre capital şi muncă, întrucît schimbul acesta conferă capitalistului dreptul de proprietate asupra produsului muncii (şi dreptul de comandă

* — În sine, potenţial. — Nota trad.

asupra acesteia). *Dar realizarea acestei transformări are loc abia în procesul de producție.* Întrebarea dacă capitalul este sau nu productiv este, așadar, o întrebare lipsită de sens. Acolo unde capitalul constituie baza producției, iar capitalistul e comandantul ei, munca însăși este productivă numai atunci când e inclusă în capital. Productivitatea muncii devine forța productivă a capitalului, așa cum valoarea de schimb generală a mărfurilor se cristalizează în bani. Munca *pentru sine*, așa cum există ea în muncitor în opoziție cu capitalul, munca în *ființarea ei nemijlocită*, separată de capital, *nu este productivă*. Ca activitate a muncitorului, ea nu devine *productivă* nici de pe urma faptului că intră în circulația simplă, în cadrul căreia modificările au un caracter pur formal. De aceea cei ce susțin că întreaga forță productivă atribuită [III—16] capitalului este o *deplasare*, o *transpunere a forței productive* a muncii uită tocmai că însuși capitalul este în esență această *deplasare*, această *transpunere*, și că munca salariată ca atare presupune capitalul, așa încât — dacă privim lucrurile prin această prismă — este și ea această *transsubstanțiere*, adică procesul necesar al transformării propriilor ei forțe în forțe *străine* muncitorului. Iată de ce revendicarea [socialiștilor mic-burghezi] de a se menține munca salariată și a se desființa capitalul este o revendicare care se contrazice pe sine însăși și conține propria ei negație.

Alți autori, ei înșiși economiști, cum ar fi, de pildă, Ricardo, Sismondi etc., afirmă că *numai munca* e productivă, nu și capitalul¹³⁸. Dar aceasta denotă că ei nu iau capitalul în *determinația sa specifică* de formă, ca o *relație de producție* reflectată în sine, ci au în vedere numai substanța sa materială, materia primă etc. Adevărul însă este că nu datorită acestor elemente materiale devine capitalul capital. Pe de altă parte însă, ei se gîndesc că sub un anumit aspect capitalul este *valoare*, deci ceva *imaterial* indiferent față de propria sa compoziție materială. Astfel Say spune următoarele :

„Capitalul este întotdeauna de o esență imaterială, deoarece nu materia e aceea care alcătuiește capitalul, ci valoarea acestei materii, valoare care nu are în ea nimic corporal” (J. B. Say, „Traité d'économie politique”. Troisième édition. Tome second, Paris, 1817, p. 429).

Sau Sismondi :

„Capitalul este o noțiune comercială” (J. C. L. Simonde de Sismondi. „Etudes sur l'économie politique”. Tome II, Bruxelles, 1838, p. 279).

Apoi însă ei își amintesc că capitalul are totuși și o altă determinație economică în afară de aceea de *valoare*, căci altfel

nici nu s-ar putea vorbi despre capital spre *deosebire de valoare*, și dacă toate capitalurile sînt valori, în schimb valorile ca atare încă nu sînt capital. Atunci ei se reîntorc la înfățișarea materială pe care o are capitalul în cadrul procesului de producție. Acest lucru se constată, de pildă, la Ricardo cînd definește capitalul ca *muncă acumulată*, folosită pentru producerea unei noi munci, deci ca *simplă unealtă de muncă* sau ca simplu material de muncă¹³⁹. În acest sens Say vorbește chiar despre „*serviciul productiv al capitalului*”¹⁴⁰, care trebuie să constituie temeiul remunerării acestuia, ca și cum unealta de muncă ca atare ar putea să pretindă dovezi de recunoștință din partea muncitorului, ca și cum nu tocmai datorită muncitorului ea devine o adevărată unealtă de muncă, un instrument *productiv*. Autonomia uneltei de muncă, adică determinarea ei *socială*, determinarea ei în calitate de capital, este presupusă aici pentru a putea justifica pretențiile capitalului. Teza lui Proudhon: „capitalul valorează, munca produce”¹⁴¹ nu înseamnă nimic altceva decît că capitalul este valoare, și deoarece aici nu se mai spune despre capital nimic altceva decît că e valoare, rezultă că valoarea este valoare (în această judecată subiectul nu este decît o altă denuțire pentru predicat); iar afirmația că munca produce sau este activitate productivă înseamnă doar că munca este muncă, căci în afara acestei „producții” munca nu este nimic!

Este mai mult decît evident că aceste raționamente tautologice nu conțin cine știe ce comori de înțelepciune; ele nu pot exprima relația în care se află una față de alta valoarea și munca și în care ele se raportează una la alta și se deosebesc una de alta, și nu se află una lîngă alta ca indifferente una față de alta. Însuși faptul că în raport cu capitalul *munca* apare ca subiect, cu alte cuvinte însuși faptul că muncitorul apare numai în determinația de *muncă*, în timp ce munca nu este identică cu muncitorul ar fi trebuit să sară în ochi. Aici, fără a mai vorbi de capital, se observă între muncitor și propria sa activitate o legătură, o relație care nu e nicidecum „*naturală*”, ci conține o determinație *economică* specifică.

Capitalul, în măsura în care îl analizăm aici ca relație distinctă de valoare și de bani, este *capital în general*, adică chintesența determinațiilor care deosebesc valoarea în calitate de capital de ea însăși ca simplă valoare sau bani. Valoarea, banii, circulația etc., prețurile etc. sînt presupuse a fi date, la fel ca și munca etc.

Dar aici încă nu avem de-a face nici cu vreo *formă particulară* de capital, nici cu cutare sau cutare *capital singular*, spre deosebire de alte capitaluri singulare etc. Noi asistăm la procesul

aparitiei lui. Acest proces dialectic de apariție a capitalului nu e decît expresia ideală a mișcării reale în cadrul căreia ia naștere capitalul. Relațiile ulterioare trebuie considerate ca rezultat al dezvoltării acestui germen. Dar, pentru a evita orice confuzie, trebuie fixată forma determinată în care capitalul se manifestă într-un punct *concret* sau altul.

[2] *Autovalorificarea ca o condiție necesară
a producției capitaliste*

[III—17] Pînă aici am examinat capitalul sub aspectul substanței sale ca un *proces de producție simplu*. Dar sub aspectul modului de a fi determinat al formei sale, el este un proces de *autovalorificare*. Autovalorificarea înseamnă atît conservarea cît și înmulțirea valorii existente inițial.

Valoarea se manifestă ca subiect. Munca este activitate finalitară, astfel încît sub raport substanțial se pornește de la premisa că în procesul de producție unealta de muncă a fost efectiv folosită ca mijloc pentru atingerea unui scop și că materia primă, transformîndu-se în produs, a dobîndit o valoare de întrebuințare superioară celei pe care a avut-o anterior, fie datorită unui schimb chimic de substanțe, fie datorită unor modificări mecanice. Acest aspect însă, întrucît afectează numai valoarea de întrebuințare, ține de procesul de producție simplu. Aici nu este vorba de faptul — mai curînd presupus, subînțeles — că a fost creată o valoare de întrebuințare superioară (ceea ce în sine e ceva foarte relativ; cînd din cereale se fabrică rachiu, însăși valoarea de întrebuințare superioară este stabilită în raport cu circulația); pentru individ, pentru producător nu s-a creat aici o valoare de întrebuințare superioară (asta e, în orice caz, ceva întîmplător și nu afectează relația ca atare), ci valoarea de întrebuințare superioară a fost creată *pentru alții*. Esențial aici este faptul că [în procesul de producție capitalist] se creează o *valoare de schimb mai mare*.

În circulația simplă, pentru orice marfă procesul se încheia prin aceea că valoarea ei de întrebuințare ajungea la individul care avea nevoie de ea și care o și consuma. În felul acesta marfa ieșea din circulație, își pierdea valoarea de schimb, își pierdea în genere determinația de formă economică. Capitalul însă și-a consumat materialul prin intermediul muncii și a consumat munca prin intermediul materialului său; el s-a consumat ca valoare de întrebuințare, dar numai ca *valoare de întrebuințare pentru el însuși*, adică s-a consumat în *calitate de capital*.

Prin urmare, însăși consumarea capitalului ca valoare de întrebuințare ține aici de sfera circulației, sau mai bine zis însuși capitalul este acela care declanșează *începutul circulației* sau, dacă vrei, marchează sfârșitul ei. Aici consumarea valorii de întrebuințare face parte din procesul economic, deoarece valoarea de întrebuințare este determinată prin valoarea de schimb. În nici un moment al procesului de producție capitalul nu încetează să fie capital sau valoarea să fie valoare și, ca atare, *valoare de schimb*. Nimic nu-i mai stupid decît să afirmi, asemenea d-lui Proudhon¹⁴², că datorită actului de schimb, adică datorită faptului că reîntră în circulația simplă, capitalul se transformă din produs în valoare de schimb. Prin aceasta am fi readuși la punctul de unde am plecat, ba chiar la schimbul nemijlocit — trocul, în cadrul căruia poate fi urmărită nașterea din produs a valorii de schimb.

Faptul că după încheierea procesului de producție, după ce a fost consumat ca valoare de întrebuințare, capitalul reîntră și poate să reîntre în circulație sub formă de marfă, decurge din aceea că din capul locului el a fost presupus ca valoare de schimb care se autoconservă. Deoarece însă numai ca produs capitalul redevine acum marfă și numai ca marfă redevine valoare de schimb, el dobîndește preț și, ca atare, urmează a fi realizat în bani, el este o marfă simplă, valoare de schimb în general; de aceea, în cadrul circulației se poate întîmpla ca el să se realizeze în bani, dar se poate întîmpla de asemenea să nu se realizeze; aceasta înscamnă că valoarea sa de schimb poate să se transforme în bani, dar poate, de asemenea, să nu se transforme. De aceea, despre valoarea de schimb a capitalului — care înainte de aceasta fusese stabilită în mod ideal — se poate spune mai curînd că a devenit problematică decît că *s-a născut*. Cît privește faptul că în circulație capitalul apare *realmente* ca o valoare de schimb mai mare, este cert că el nu poate să decurgă chiar din procesul circulației, în care, potrivit determinației ei simple, se face numai schimb de echivalente. Dacă iese din circulație ca o valoare de schimb mai mare, el trebuie să fi și intrat în ea ca o astfel de valoare.

Sub aspectul formei, capitalul este alcătuit nu din obiecte ale muncii și din muncă, ci din *valori* sau, și mai precis, din *prețuri*. Faptul că elementele constitutive ale valorii capitalului există în cursul procesului de producție ca substanțe diferite nu afectează cîtuși de puțin determinarea lor ca valori; ele nu se schimbă de pe urma acestui fapt. Dacă din forma de mișcare agitată, de proces, la sfîrșitul acestuia elementele constitutive ale valorii capitalului se reunesc în produs într-o formă obiectivă aflată în

repaus, în raport cu valoarea aceasta nu este decît un schimb de substanțe, care pe ea n-o modifică cituși de puțin. Ce-i drept, substanțele ca atare au fost distruse, dar nu s-au transformat în neant, ci într-o altă substanță, altfel alcătuită. Înainte ele apăreau ca condiții elementare și indiferente ale produsului. Acum sînt produs. Prin urmare, valoarea produsului poate fi egală numai cu suma valorilor care au fost materializate în elementele obiectuale determinate ale procesului de producție, și anume în materia primă, în uneltele de muncă (din care fac parte și mărfurile care servesc doar ca materiale auxiliare) și în munca însăși. Materia primă a fost consumată în întregime, munca a fost consumată în întregime, iar unealta de muncă a fost consumată numai parțial, și de aceea continuă să posedă o parte din valoarea capitalului, în aceeași formă de existență determinată pe care a avut-o și înaintea procesului. Prin urmare, această parte din valoarea capitalului nici nu este luată în considerație aici, deoarece n-a suferit nici o modificare. Diferitele moduri de existență ale valorilor n-au fost decît pură aparență, în timp ce valoarea însăși constituie esența care rămîne constantă în procesul dispariției acestor moduri diferite de existență a lor. Din acest punct de vedere, produsul, considerat ca valoare, nu este produs, ci mai curînd valoare rămasă identică cu sine însăși, neschimbată, posedînd doar un alt mod de existență, care îi este însă indiferent și poate fi schimbat pe bani.

Valoarea produsului este egală cu valoarea materiei prime plus valoarea părții suprimate a uneltelor de muncă (adică a acelei părți a uneltelor de muncă care a fost transmisă produsului, deci suprimată în forma ei inițială) plus valoarea muncii. Sau: prețul produsului este egal cu aceste cheltuieli de producție, adică este egal cu suma prețurilor mărfurilor consumate în procesul de producție. Cu alte cuvinte, aceasta nu înseamnă decît că valorii îi este indiferent conținutul material [III—13] al procesului de producție; că de aceea ea a rămas identică cu sine însăși și n-a făcut decît să îmbrace un alt mod material de existență, să se materializeze în altă substanță și în altă formă. (Forma substanței nu are nimic comun cu forma *economică*, cu valoarea ca atare.)

Dacă la începutul procesului de producție capitalul era egal cu 100 de taleri, el continuă să rămînă egal cu 100 de taleri, cu toate că în procesul de producție acești 100 de taleri au existat ca: 50 de taleri bumbac, 40 de taleri salariu și 10 taleri mașină de filat, iar acum există sub formă de fire de bumbac al căror preț este de 100 de taleri. Această reproducție a celor 100 de taleri nu înseamnă decît că aceștia au rămas egali cu ei înșiși,

cu singura deosebire că păstrarea acestei egalități este mijlocită aici prin intermediul procesului material de producție. De aceea procesul acesta trebuie să se încheie cu obținerea produsului, căci altminteri bumbacul își va pierde valoarea, unealta de muncă se va uza în mod inutil, iar salariul se va plăti degeaba. Singura condiție a autoconservării valorii este aceea ca procesul de producție să fie efectiv un proces deplin, adică să se încheie prin obținerea unui produs. Plenitudinea procesului de producție, adică faptul că el se încheie cu obținerea unui produs, constituie aici realmente o condiție a autoconservării valorii, o condiție ca ea să rămână identică cu sine însăși, dar acest lucru este implicat încă în condiția inițială, și anume aceea că capitalul devine efectiv o valoare de întrebuințare, proces de producție real; în punctul dat, așadar, aceasta constituie o *premisă*.

Pe de altă parte, pentru capital procesul de producție este proces de producție *numai* în măsura în care în cadrul lui, deci și în produs, capitalul se conservă ca valoare. De aceea, afirmația că prețul necesar este egal cu suma prețurilor cheltuielilor de producție este o afirmație pur analitică¹⁴³. Ea este premisa producției capitalului însuși. La început capitalul este dat ca 100 de taleri, ca simplă valoare; apoi, în acest proces de producție el apare ca suma prețurilor elementelor de valoare determinate ale capitalului însuși, determinate de însuși procesul de producție. Prețul capitalului, adică valoarea sa exprimată în bani, este egală cu prețul produsului său. Aceasta înseamnă că valoarea capitalului ca rezultat al procesului de producție este identică cu aceea pe care a avut-o el ca premisă a acestui proces.

În timpul procesului de producție însă, valoarea capitalului nu-și păstrează nici simplitatea pe care a avut-o la începutul acestui proces, nici pe aceea pe care o redobândește la sfârșitul lui, ca rezultat al acestuia, ci se descompune în următoarele părți componente cantitative, la prima vedere cu desăvârșire indifferente: valoarea muncii (salariul), valoarea unelei de muncă și valoarea materiei prime. Aici nu avem încă nici o altă relație în afară de aceea că, în procesul de producție, valoarea simplă se descompune numericeste într-o serie de valori, care în produs se reunesc în simplitatea lor omogenă, de astădată însă ca *sumă*. Dar această sumă este egală cu întregul inițial. Dacă examinăm numai valoarea, vedem că, în afara împărțirii ei cantitative, nu există încă aici nici o altă deosebire în corelația dintre diferitele cantități de valoare. 100 de taleri reprezentau capitalul inițial; 100 de taleri reprezintă acum produsul, dar ei apar acum ca o sumă: 50 + 40 + 10 taleri. Din capul locului aș fi putut considera că cei 100 de taleri reprezintă o sumă alcătuită din

50 + 40 + 10 taleri, dar tot atât de bine aş fi putut considera că reprezintă o sumă alcătuită din 60 + 30 + 10 taleri etc. Faptul că aceşti 100 de taleri se prezintă acum ca o sumă de numere determinate de unităţi se explică prin aceea că fiecare din elementele materiale diferite în care se descompusese capitalul în procesul de producţie reprezintă una din părţile de valoare ale capitalului, dar o parte bine determinată.

Ulterior se va vedea că între aceste numere în care se descompune întregul iniţial există corelaţii determinate, dar aici aspectul acesta nu ne interesează cituşi de puţin. În măsura în care în timpul procesului de producţie are loc o mişcare a valorii înseşi, această mişcare este pur formală şi se reduce la următorul act simplu. [În primul rând], valoarea există mai întâi ca un întreg unic, sau, mai bine zis, ca un număr de unităţi determinat, care este privit ca o unitate, ca un tot unic: capitalul de 100 de taleri; în al doilea rând, în cursul procesului de producţie acest tot unic se descompune în 50, 40 şi 10 taleri, împărţire care este esenţială, întrucît materia primă, unealta de muncă şi munca se folosesc în cantităţi determinate, dar care aici, în raport cu cei 100 de taleri, nu este decît o indiferenţă descompunere a lor în diferite numere de unităţi de acelaşi fel; în sfîrşit, [în al treilea rînd], în produs cei 100 de taleri reapar ca o sumă. În ceea ce priveşte valoarea, singurul proces este acela că mai întâi ea apare ca un tot unic, ca unitate, apoi ca împărţire a acestei unităţi într-un anumit număr de părţi şi, în sfîrşit, ca sumă. Cei 100 de taleri care apar la sfîrşit ca sumă reprezintă tot atât de bine exact aceeaşi sumă care apăruse la început ca un tot unic. Determinarea sumei, a aditării se datora exclusiv împărţirii survenite în actul de producţie, dar ea nu există în produs ca atare. Prin urmare, afirmaţia că preţul produsului este egal cu preţul cheltuielilor de producţie, sau că valoarea capitalului este egală cu cea a produsului nu înseamnă altceva decît că valoarea capitalului s-a conservat în actul de producţie şi apare acum ca sumă.

Numai cu această identitate a capitalului sau reproducere a valorii sale în decursul întregului proces de producţie n-am putea face nici un pas înainte. Ceea ce exista la început ca premisă există acum [III—19] ca rezultat, şi chiar într-o formă neschimbată. Este clar deci că economiştii au în vedere altceva atunci cînd vorbesc despre determinarea preţului prin cheltuielile de producţie. Altminteri nu s-ar putea crea niciodată o valoare mai mare decît cea care exista la început; nu s-ar putea crea o valoare de schimb mai mare, deşi s-ar putea crea o valoare de întrebuinţare superioară, lucru care nu ne interesează aici. Aici

ne preocupă *valoarea de întrebuințare a capitalului* ca atare, și nu valoarea de întrebuințare a unei mărfi.

Cînd se spune că cheltuielile de producție sau prețul necesar al unei mărfi reprezintă 110, se face următorul calcul: capital inițial = 100 (prin urmare, de pildă, materia primă = 50, muncă = 40, unealta de muncă = 10) + 5% (dobînzii) + 5% (profit). Cheltuielile de producție sînt deci = 110, și nu = 100; cheltuielile de producție [Produktionskosten]¹⁴⁴ sînt deci mai mari decît prețul de cost al producției [Kosten der Produktion].

Zadarnic încearcă unii economiști să rezolve problema trecînd de la valoarea de schimb a mărfii la valoarea ei de întrebuințare; aceasta nu le servește la nimic. Indiferent dacă această valoare de întrebuințare este de ordin superior sau inferior, ea ca atare nu determină valoarea de schimb. Prețurile mărfurilor scad adesea sub prețurile lor de producție¹⁴⁵, deși aceste mărfuri au dobîndit incontestabil o valoare de întrebuințare superioară celei pe care au avut-o în perioada *anterioară* producerii lor.

Tot atît de zadarnic ar fi să se caute o salvare în sfera circulației. Produc în valoare de 100, dar vind în valoare de 110.

„Profitul nu se creează prin schimb. Dacă n-ar fi existat înaintea tranzacției, el n-ar fi putut exista nici după ea” (G. Ramsay. „An Essay on the Distribution of Wealth”. Edinburgh, 1836, p. 184).

Aceasta ar echivala cu încercarea de a explica creșterea valorii pornind de la circulația simplă, în timp ce, în cadrul acesteia din urmă, valoarea, dimpotrivă, se manifestă *categoric* numai ca echivalent. E de altfel de la sine înțeles că dacă toți ar vinde cu 10% peste cheltuielile de producție, rezultatul ar fi același ca și cum toți ar vinde la un preț egal cu cheltuielile de producție. Plusvaloarea¹⁴⁶ ar fi atunci pur nominală, fictivă, convențională, o vorbă goală. Și cum banii sînt ei înșiși o marfă, un produs, s-ar vinde și ei cu 10% mai scump, adică vînzătorul care ar primi 110 taleri n-ar primi în realitate decît 100.

(Vezi *Ricardo* despre comerțul exterior, pe care el îl consideră ca o circulație simplă și de aceea spune :

„Comerțul exterior nu poate să sporească niciodată valorile de schimb ale unei țări”¹⁴⁷.

Argumentele invocate de *Ricardo* pentru fundamentarea acestei teze sînt absolut identice cu cele care „demonstrează” că schimbul ca atare, circulația simplă, și deci comerțul în general, în măsura în care e considerat ca circulație simplă, nu pot spori niciodată *valorile de schimb*, nu pot crea *valoare de schimb*.)

În caz contrar, teza care afirmă că prețul este egal cu chel-

tuielile de producție ar fi trebuit să sune astfel: prețul unei mărfi este întotdeauna mai mare decât cheltuielile ei de producție.

În afară de faptul că suferă o simplă împărțire și adăunare numerică, valorii i se adaugă în procesul de producție și un element formal, constînd în aceea că elementele ei apar acum ca *cheltuieli de producție*, ceea ce înseamnă că elementele procesului de producție se conservă nu în modul lor material de a fi determinat, ci ca *valori*, care sub forma în care există *înainte* de procesul de producție sînt consumate în acest proces.

Pe de altă parte este clar că dacă actul de producție s-ar reduce exclusiv la reproducerea valorii capitalului, ar însemna că acesta din urmă suferă numai schimbări de substanță, dar nu și schimbări economice și că o asemenea simplă conservare a valorii lui este în contradicție cu noțiunea de capital. Capitalul, ce-i drept, n-ar rămîne — asemenea banilor autonomi — în afara circulației, ci s-ar metamorfoza în mărfuri diferite, dar fără nici un folos; am avea aici un proces lipsit de scop, căci la sfîrșitul lui capitalul n-ar reprezenta decât aceeași sumă de bani, după ce s-ar fi expus riscului de a ieși știrbit din actul de producție, care poate să și eșueze și în care banii își pierd forma nepe-risabilă.

Ei bine, iată că procesul de producție a luat sfîrșit, produsul s-a realizat în bani și și-a redobîndit forma de 100 de taleri pe care a avut-o inițial. Dar capitalistul trebuie și el să mînce și să bea; el nu poate trăi din această metamorfoză a banilor. Aceasta înseamnă că o parte din cei 100 de taleri ar fi trebuit să fie schimbată nu în calitate de capital, ci în calitate de monedă, pe mărfuri ca valori de întrebuițare și consumată sub această formă. Din cei 100 de taleri ar fi rămas doar 90, și deoarece în ultimă analiză capitalistul își reproduce capitalul întotdeauna sub formă de bani, și chiar în aceeași cantitate cu care a început producția, în cele din urmă cei 100 de taleri ar fi consumați, iar capitalul ar dispărea cu desăvîrșire. Dar — s-ar putea spune — capitalistul trebuie să fie remunerat pentru *munca* sa, care constă în a arunca cei 100 de taleri în procesul de producție în loc de a-i consuma. Dar cu ce bani să fie el remunerat? Și oare nu este munca sa cu desăvîrșire inutilă, din moment ce capitalul conține și salariul, astfel încît muncitorii ar putea trăi din simpla reproducere a cheltuielilor lor de producție, în timp ce capitalistul nu? Reiese deci că el ar figura la rubrica *faux frais de production* *. Și, oricare ar fi meritele lui, reproducția ar fi posibilă și fără el, deoarece în procesul de

* — *cheltuieli de producție neproductive*. — Nota trad.

producție muncitorii nu pun decât valoarea pe care o scot din el, așa încît nu au cituși de puțin nevoie de relația capitalistă pentru a putea relua procesul de producție ; în plus, n-ar exista un fond din care să-i poată fi plătite meritele, deoarece prețul mărfurilor ar fi egal cu cheltuielile de producție. Iar dacă munca capitalistului ar fi considerată ca un fel de muncă deosebită, alături de munca muncitorilor și în afara ei, cum ar fi, de pildă, munca de supraveghere etc., el ar primi, ca și ei, un salariu bine stabilit, ar face parte din aceeași categorie cu ei, iar atitudinea sa față de muncă ar fi cu totul alta decât aceea de capitalist ; el nici nu s-ar mai îmbogăți, ci ar primi doar o valoare de schimb pe care ar trebui s-o consume prin intermediul circulației.

Existența capitalului care se opune muncii reclamă ca capitalul existent pentru sine, adică capitalistul, să poată ființa în fapt, să poată trăi ca *non-muncitor*. Pe de altă parte este tot atît de clar — și acest lucru reiese și din [III—20] determinațiile economiei obișnuite — că un capital care ar putea doar să-și conserve valoarea nu ar reuși s-o conserve. *Riscurile producției trebuie compensate*. Capitalul trebuie să se conserve indiferent de oscilația prețurilor. Trebuie compensată deprecierea neincetată a capitalului, datorită creșterii forței productive etc. Tocmai de aceea economiștii, exprimîndu-se într-o manieră plată, spun că nu s-ar obține nici un câștig, nici un profit dacă fiecare și-ar mînca banii în loc să-i investească în producție, să-i folosească drept capital. Într-un cuvînt, a presupune această *non-valorificare*, adică această non-creștere a valorii capitalului înseamnă a presupune că acesta nu este o verigă reală a producției, nu este un *raport de producție specific* ; înseamnă a presupune o situație în care cheltuielile de producție nu au forma de capital, iar capitalul nu se manifestă ca o condiție a producției.

Nu e greu de înțeles în ce mod poate munca să sporească valoarea de întrebuintare ; dificultatea constă în a înțelege cum poate ea să creeze valori de schimb mai mari decât cele care au constituit premisa producției.

Să admitem că valoarea de schimb pe care capitalul o plătește muncitorului reprezintă echivalentul exact al valorii create de muncă în procesul de producție. În acest caz n-ar fi posibilă o creștere a valorii de schimb a produsului. Ceea ce munca ar adăuga în procesul de producție la valoarea inițială a materiei prime și a uneltei de muncă i s-ar plăti muncitorului. Valoarea produsului, în măsura în care ea reprezintă un excedent peste valoarea materiei prime și a uneltei de muncă, ar reveni muncitorului, cu singura deosebire că capitalistul i-o plătește sub formă

de salariu, în timp ce muncitorul o restituie capitalistului sub formă de produs.

* * *

{Dobînda la capitalul de împrumut arată clar că prin *cheltuieli de producție* nu se subînțelege suma valorilor care intră în producție, și aceasta nici măcar la economiștii care susțin contrarul. La capitalistul industrial, dobînda figurează direct la capitolul cheltuieli, la capitolul cheltuieli de producție *reale*. Dar însăși dobînda presupune că capitalul iese din producție sub formă de plusvaloare, deoarece ea — dobînda — este numai *una din formele* acestei plusvalori. Întrucît din punctul de vedere al debitorului dobînda intră în *cheltuielile sale de producție directe*, înseamnă că în cheltuielile de producție intră capitalul ca atare, care însă nu este simpla sumă a părților de valoare din care e alcătuit.

În dobîndă capitalul apare, la rîndul său, în determinația de *marfă*, dar ca o *marfă specifică* diferită de toate celelalte mărfuri: *capitalul ca atare* — nu ca simplă sumă de valori de schimb — intră în circulație și devine *marfă*. Aici caracterul mărfii înseși este o determinație *economică specifică*: el nu este indiferent — ca în circulația simplă — și nici nu este raportat direct la muncă în calitatea ei de opus al capitalului, de valoare de întrebuițare a acestuia, cum se întîmplă în cazul capitalului industrial, al capitalului așa cum se manifestă el în determinațiile sale mai apropiate decurgînd din producție și din circulație. De aceea, intrînd în circulație, marfa în calitate de capital sau capitalul în calitate de *marfă* nu se schimbă pe un echivalent, ci își păstrează *existența sa pentru sine*; el își păstrează, așadar, relația inițială cu proprietarul său chiar și atunci cînd trece în mîna unui posesor străin. De aceea capitalul în calitate de *marfă* e numai *dat* cu *împrumut*. Pentru proprietarul său, valoarea de întrebuițare a acestui capital ca atare o constituie *valorificarea sa*, banii ca bani, și nu ca mijloc de circulație; *valoarea lor de întrebuițare în calitate de capital*.

Cînd d-l Proudhon formulează revendicarea: capitalul să nu fie dat cu împrumut și să nu aducă dobîndă, ci să fie vîndut ca *marfă* în schimbul unui echivalent, ca orice altă *marfă*, aceasta nu înseamnă decît a cere ca valoarea de schimb să nu devină niciodată capital, ci să rămînă simplă valoare de schimb, a cere ca *capitalul să nu existe în calitate de capital*¹⁴⁸. Această revendicare, formulată concomitent cu aceea ca munca salariată să rămînă baza generală a producției, denotă o amuzantă confuzie în ceea ce privește cele mai elementare noțiuni economice. De aici

postura ridicolă în care se pune el în polemica cu Bastiat, lucru de care ne vom ocupa ulterior. Pălăvrăgeala pe tema considerențelor de echitate și de drept nu arată decît că d-l Proudhon vrea să aplice relației de proprietate și de drept corespunzătoare valorii de schimb, pe o treaptă mai înaltă a acestora, relația de proprietate sau de drept așa cum corespunde ea circulației simple. De aceea Bastiat, fără să-și dea seama de acest lucru, relevă la rîndul său acele elemente ale circulației simple care împing pe calea ce duce spre capital.

Capitalul care se manifestă în calitate de marfă reprezintă deci *banii în calitate de capital* sau *capitalul în calitate de bani*.)

* * *

{ Al treilea moment care trebuie examinat în cadrul procesului de formare a conceptului de capital este *acumularea primitivă* în opoziție cu munca, deci și munca privată de obiect în opoziție cu acumularea.

Primul moment pornea de la valoare ca ceva care provine din circulație și o presupune. Acesta era *conceptul simplu* de capital : banii în determinația lor imediat următoare — determinația de capital. *Momentul al doilea* pornea de la capital ca premisă a producției și rezultat al ei. *Momentul al treilea* postulează capitalul ca *unitate determinată* a circulației și producției. (Relația dintre capital și muncă, dintre capitalist și muncitor apare ea însăși ca rezultat al procesului de producție.)

Trebuie să facem distincție între acumularea primitivă și acumularea [III—21] capitalurilor ; aceasta din urmă presupune existența unor capitaluri, presupune relația de capital ca *ceva existent* și, prin urmare, și relația dintre el și muncă, dintre el și prețuri (este vorba de prețurile mărfurilor din care sînt alcătuite capitalul fix și capitalul circulant), dobîndă și profit. Dar apariția capitalului presupune o anumită acumulare, care își are originea în opoziția autonomă dintre munca materializată și munca vie, în existența autonomă a acestei opoziții. Această acumulare, care este necesară pentru apariția capitalului și care, ca premisă, ca moment constitutiv, e deja inclusă în conceptul de capital, nu trebuie confundată cu acumularea capitalului deja devenit capital, unde trebuie să existe deja *capitaluri*.)

* * *

{După cum s-a mai arătat*, capitalul presupune : 1) procesul de producție în general, așa cum este el propriu tuturor formațiilor sociale, adică procesul de producție lipsit de orice caracter

* Vezi volumul de față, p. 165—166, 187—188, 191—195. — Nota red.

istoric, sau, dacă vrei, procesul de producție *general-uman* ;
 2) *circulația*, care în fiecare din momentele ei, dar într-o măsură și mai mare în totalitatea ei, este un produs *istoric* determinat ;
 3) *capitalul* ca unitate *determinată* a amândurora.

În ce măsură însuși procesul de producție general se modifică istoricește de îndată ce nu se mai manifestă decît ca element al capitalului, aceasta se va vedea în cursul analizei acestuia din urmă, după cum în genere din simpla examinare a particularităților specifice ale capitalului trebuie să reiasă premisele lui istorice.}

* * *

{Tot restul nu-i decît vorbărie goală. Numai la urmă și ca rezultat al întregii cercetări se va putea stabili care determinații urmează a fi incluse în secțiunea întâi, intitulată „*Despre producție în general*”, și care în capitolul întâi al secțiunii a doua, intitulată „*Despre valoarea de schimb în general*”. Am văzut *, de pildă, că distincția dintre valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb ține de domeniul economiei politice și că, spre deosebire de ceea ce se întîmplă la Ricardo, aici valoarea de întrebuințare nu rămîne în calitate de simplă premisă. Capitolul despre producție se încheie obiectiv cu produsul ca rezultat al ei ; capitolul despre circulație începe cu *marfa*, care, la rîndul ei, este *valoare de întrebuințare* și *valoare de schimb* (deci și *valoare* distinctă de ambele) ; circulația se manifestă ca unitate a valorii de întrebuințare și a valorii de schimb, unitate care însă nu e decît formală și de aceea se descompune în marfă ca simplu obiect de consum (ca ceva extraeconomic) și în valoare de schimb care sub formă de bani se separă ca ceva pe deplin autonom.}

[3) *Supramunca — sursă a plusvalorii.*
Menirea istorică a capitalului]

Plusvaloarea pe care o posedă capitalul la sfîrșitul procesului de producție — plusvaloare care ca preț sporit al produsului se realizează abia în circulație, dar numai așa cum se realizează în ea toate prețurile, adică numai datorită faptului că apar în mod ideal ca *premise* ale ei, determinate încă *înainte* de a intra în ea —, plusvaloarea, exprimată într-un mod adecvat în conformitate cu conceptul general de valoare de schimb, înscamnă că timpul de muncă materializat în produs, sau cantitatea de muncă (exprimată în stare de repaus, mărimea muncii apare ca o entitate spa-

* Vezi volumul de față, p. 198—199. — *Nota red.*

țială, dar exprimată în stare de mișcare, ea poate fi măsurată numai în unități de timp), este mai mare decât timpul de muncă existent în părțile componente inițiale ale capitalului. Acest lucru însă este posibil numai atunci când timpul de muncă materializat în prețul muncii este mai mic decât timpul de muncă vie cumpărat în schimbul acestei munci materializate.

Timpul de muncă materializat în capital este, după cum am văzut, o sumă alcătuită din trei părți : a) timpul de muncă materializat în materia primă ; b) timpul de muncă materializat în unealta de muncă ; c) timpul de muncă materializat în prețul muncii. Părțile a și b rămân neschimbate ca părți componente ale capitalului ; chiar dacă în procesul de producție ele își schimbă înfățișarea, forma lor materială de existență, ca valori însă rămân neschimbate. Numai partea c este schimbată de capital pe ceva calitativ diferit ; o anumită cantitate de muncă materializată se schimbă pe o cantitate de muncă vie. Dacă timpul de muncă viu n-ar fi făcut decât să reproducă timpul de muncă materializat în prețul muncii, nici schimbul acesta n-ar fi fost decât pur formal și, în ceea ce privește valoarea, n-ar fi avut loc decât un schimb pe muncă vie ca altă formă de existență a aceleiași valori, după cum în ceea ce privește valoarea materialului și a uneltei de muncă a avut loc doar o modificare a formei lor materiale de existență. Dacă prețul plătit de capitalist muncitorului este egal cu o zi de muncă, iar ziua de muncă a muncitorului adaugă materiei prime și uneltei numai o zi de muncă, ar însemna că aici capitalistul a schimbat pur și simplu valoarea de schimb sub o formă pe aceeași valoare de schimb sub altă formă. Ar însemna că el n-a procedat ca un capitalist. Pe de altă parte, muncitorul n-ar fi efectuat aici un simplu proces de schimb ; în fond, el ar fi primit drept plată produsul muncii sale, cu deosebirea că capitalistul i-ar fi făcut favoarea de a-i avansa prețul produsului înainte ca acesta să fi fost realizat. Capitalistul i-ar fi acordat credit, și chiar un credit gratuit, pour le roi de Prusse *. Voilà tout **.

Schimbul dintre capital și muncă, schimb al cărui rezultat îl constituie prețul muncii, deși reprezintă pentru muncitor un simplu schimb, pentru capitalist însă el trebuie să fie un non-schimb. Capitalistul trebuie să obțină mai multă valoare decât a dat. Privit din punctul de vedere al capitalului, schimbul trebuie să fie doar un schimb aparent, cu alte cuvinte trebuie să aibă sub raport economic o altă determinație de formă decât aceea de schimb ; altminteri, capitalul în calitate de capital și munca în calitate de

* Textual : „pentru regele Prusiei” ; în sens figurat : „de florile mărilor”.

— Nota trad.

** Asta e totul. — Nota trad.

muncă în opoziție cu el ar fi imposibile. Capitalul și munca s-ar schimba reciproc numai ca valori de schimb egale, materialmente existente în forme de existență diferite.

Iată de ce economiștii, în dorința de a justifica capitalul și de a-i face apologia, recurg la ajutorul acestui proces [III—22] simplu, explicînd astfel capitalul prin intermediul unui proces care face imposibilă existența lui. Pentru a demonstra capitalul, ei demonstrează imposibilitatea existenței lui. Tu [capitalist] îmi plătești mie [muncitor] munca, o obții în schimbul propriului ei produs și îmi scazi valoarea materiei prime și a materialului pe care mi le-ai furnizat. Aceasta înseamnă că sîntem *asociați* care aduc în procesul de producție elemente diferite și fac schimb cu aceste elemente potrivit valorii lor. Așadar, produsul este transformat în bani, iar aceștia se împart în așa fel, încît tu, capitalistul, primești prețul materiei prime și al uneltei pe care le-ai adus, iar eu, muncitorul, primesc prețul pe care munca mea l-a adăugat la ele. Tu te alegi cu folosul că pozezi acum materia primă și unealta într-o formă consumptibilă (aptă de circulație), iar eu mă aleg cu folosul că munca mea s-a realizat. Tu, ce-i drept, ai ajunge curînd în situația de a-ți fi mîncat capitalul sub formă de bani, în timp ce eu, în calitate de muncitor, aș intra în posesia și a uneia și a alteia [a materiei prime și a uneltei de muncă].

Ceea ce muncitorul schimbă pe capital este propria sa muncă (în cadrul schimbului — posibilitatea de a dispune de ea); el își *înstrăinează* munca. Ceea ce el obține drept preț este *valoarea* acestei înstrăinări. Înstrăinîndu-și activitatea creatoare de valoare, muncitorul capătă în schimb o valoare dinainte determinată, indiferent de rezultatele acestei activități.

* * *

{D-1 Bastiat dă dovadă de o mare „profunzime” de gîndire cînd afirmă că *sistemul muncii salariate* este o formă neesențială, pur formală, o formă de asociație care, *ca atare*, n-are nimic comun cu relația economică dintre muncă și capital*. Dacă muncitorii, zice el, ar fi atît de bogați încît să poată aștepta pînă cînd produsul va fi gata confecționat și vîndut, sistemul muncii salariate nu i-ar împiedica cituși de puțin să încheie cu capitalistul un contract tot atît de avantajos ca orice contract intervenit între un capitalist și altul. Răul nu rezidă deci în forma de muncă salariată, ci în condiții independente de ea. D-lui Bastiat nici nu-i trece prin minte, firește, că aceste condiții sînt înseși *condițiile sistemului muncii salariate*. Dacă muncitorii ar fi totodată și capitaliști, ei s-ar ra-

* Vezi volumul de față, p. 9—13, 181—182. — *Nota red.*

porta într-adevăr la capitalul inactiv nu în calitate de muncitori activi, ci în aceea de capitaliști activi, deci nu ca muncitori salariați. Tocmai de aceea d-l Bastiat găsește că salariul este în fond identic cu *profitul*, iar *profitul* este identic cu *dobînda*. Și asta numește el *armonia relațiilor economice*, în sensul că numai în *aparență* există relații economice, pe cînd în fapt, în esență, nu există decît o singură relație, aceea a schimbului simplu. Așa se explică de ce formele *esențiale* îi par d-lui Bastiat *lipsite de conținut*, adică forme nereale.}

* * *

Dar cum se determină valoarea mărfii pe care o înstrăinează muncitorul? Se determină prin munca materializată pe care o conține marfa lui. Această marfă există în persoana vie a muncitorului. Pentru a-și întreține zi de zi activitatea vitală, muncitorul (de clasa muncitoare ca atare, deci de acea compensare a uzurii care e necesară pentru conservarea muncitorimii ca clasă nu ne ocupăm deocamdată, deoarece aici muncitorul continuă să se opună capitalului ca *muncitor*, adică ca subiect peren, dinainte dat, și nu ca individ muritor al speciei muncitorilor) trebuie să consume o anumită cantitate de mijloace de trai, să-și refacă singele consumat etc. Muncitorul nu obține decît un echivalent. Mîine, deci după efectuarea schimbului — odată încheiat în mod formal, schimbul este realmente efectuat de muncitor abia în procesul de producție —, capacitatea sa de muncă va exista în același mod ca înainte de schimb: muncitorul a obținut un echivalent exact, deoarece prețul pe care l-a primit îi permite să rămînă posesorul aceleiași valori de schimb pe care a avut-o înainte. Cantitatea de muncă materializată pe care o conținea activitatea sa vitală i-a fost plătită de capital. Muncitorul a consumat această cantitate de muncă materializată și deoarece ea nu existase sub formă de lucru, ci ca aptitudine a unui om viu, muncitorul, în virtutea naturii *specifice* a mărfii sale — a naturii specifice a procesului vital —, poate proceda la un nou schimb. Faptul că în afară de timpul de muncă materializat în activitatea vitală a muncitorului — adică de timpul de muncă de care a fost nevoie pentru plata produselor necesare întreținerii activității lui vitale —, în ființarea lui nemijlocită mai e materializată și altă muncă, și anume valorile consumate de muncitor pentru a dobîndi o anumită *capacitate de muncă*, o *îndeminare* deosebită, capacitate și îndeminare a căror valoare se măsoară prin cuantumul cheltuielilor de producție necesare pentru a putea crea o asemenea îndeminare în muncă, — faptul acesta nu ne interesează încă aici, unde

nu este vorba de o muncă *specială*, calificată, ci de muncă în general, de muncă simplă.

Dacă pentru întreținerea existenței muncitorului în decursul unei zile de muncă ar fi nevoie de o întreagă zi de muncă, nu ar mai exista nici un fel de capital, deoarece ziua de muncă s-ar schimba pe propriul ei produs și, în consecință, capitalul nu s-ar putea valorifica și de aceea nu s-ar putea nici conserva în calitate de capital. Autoconservarea capitalului este autovalorificarea sa. Dacă, pentru a putea trăi, capitalul ar trebui și el să muncească, el s-ar conserva nu în calitate de capital, ci în calitate de muncă. Proprietatea asupra materiei prime și a uneltelor de muncă ar fi atunci pur *nominală*; [III—23] din punct de vedere economic ele ar aparține muncitorului în aceeași măsură în care ar aparține capitalistului, deoarece i-ar produce capitalistului *valoare* numai în măsura în care el însuși ar fi muncitor. De aceea el s-ar comporta față de ele nu ca față de capital, ci ca față de simple materiale și mijloace de muncă, așa cum face muncitorul însuși în procesul de producție.

Dacă însă, dimpotrivă, pentru a întreține viața muncitorului în decurs de o întreagă zi de muncă este necesară, de pildă, numai o jumătate de zi de muncă, plusvaloarea conținută în produs rezultă de la sine, deoarece în prețul [muncii] capitalistul a plătit numai o jumătate de zi de muncă, iar în produs el capătă, sub o formă materializată, o întreagă zi de muncă; înseamnă deci că pentru cea de-a doua jumătate a zilei de muncă el n-a dat *nimic* în schimb. Ceea ce-l poate face capitalist nu este schimbul, ci numai un proces în cadrul căruia el obține, fără a da ceva în schimb, *timp de muncă materializat*, adică *valoare*. Această jumătate de zi de muncă nu-l costă *nimic* pe capitalist; el obține deci o valoare pentru care n-a dat nici un echivalent. Or, creșterea valorilor poate avea loc numai datorită faptului că o valoare sau alta se obține și deci *se creează* peste ceea ce reprezintă echivalentul.

Plusvaloarea este în genere valoarea care depășește echivalentul. Prin definiție, echivalentul nu este decît identitatea valorii cu ea însăși. De aceea, plusvaloarea nu poate niciodată să provină dintr-un echivalent; înseamnă deci că nici inițial nu poate izvorî din circulație; ea trebuie să decurgă din însuși procesul de producție al capitalului. Această idee poate fi exprimată și astfel: dacă muncitorului îi trebuie numai o jumătate de zi de muncă pentru a putea trăi o zi întreagă, înseamnă că pentru a-și putea duce existența de muncitor el trebuie să muncească numai o jumătate de zi. Cea de-a doua jumătate a zilei de muncă este muncă silită, supramuncă [surplus-Arbeit]. Ceea ce de partea capitalului apare ca plusvaloare, apare de partea muncitorului ca

supramuncă, ca muncă ce depășește trebuințele sale ca muncitor, adică trebuințele de a căror satisfacere depinde nemijlocit întreprinderea capacității sale vitale.

Marele rol istoric al capitalului constă în crearea acestei *supramunci*, superfluă din punctul de vedere al simplei valori de întreținere, al simplei subzistențe, iar menirea sa istorică va fi îndeplinită atunci când, pe de o parte, trebuințele vor fi atât de dezvoltate încât însăși supramunca, munca ce depășește strictul necesar traiului, va deveni o trebuință generală care decurge din înseși trebuințele individuale ale oamenilor, iar pe de altă parte hărnicia generală statornicită prin disciplina severă a capitalului, la a cărei școală s-au format generațiile ce s-au succedat, va deveni bunul comun al noii generații; când, în sfârșit, datorită dezvoltării forțelor productive ale muncii, dezvoltare mereu accelerată de capitalul stăpinit de o nepotolită sete de îmbogățire și acționând numai în condiții în care își poate potoli această sete, hărnicia generală va face ca, pe de o parte, posedarea și conservarea avuției generale să reclame din partea întregii societăți o cantitate de timp de muncă relativ mai mică, iar pe de altă parte societatea activă să folosească știința în procesul reproducției ei progresive, al reproducției ei în condiții de belșug tot mai mare, adică atunci când va înceta acel gen de muncă în care omul face ceea ce ar putea să pună lucrurile să facă pentru el.

Aici capitalul și munca se află, așadar, în același raport în care se află banii și marfa: dacă capitalul este forma generală a avuției, în schimb munca este o substanță care nu are alt scop decît consumul imediat. Dar, ca tendință neînfrinată spre forma generală a avuției, capitalul împinge munca dincolo de limitele trebuințelor ei naturale și creează astfel elementele materiale pentru dezvoltarea unei individualități bogate, care e la fel de multilaterală în producție ca și în consumul ei, a cărei muncă nu mai apare deci ca muncă, ci ca o dezvoltare deplină a activității înseși, și în care necesitatea condiționată de natură dispăre sub forma ei nemijlocită, căci locul trebuinței determinate de natură îl ia trebuința apărută pe cale istorică. Tocmai de aceea *capitalul este productiv*, adică tocmai de aceea el este o *relație esențială pentru dezvoltarea forțelor de producție sociale*. Dar capitalul încetează de a fi o astfel de relație atunci când el însuși devine o stavilă în calea dezvoltării acestor forțe de producție.

În noiembrie 1857 a apărut în ziarul „Times” un articol în care era admirabil redată furia neputincioasă a unui plantator din Indiile occidentale¹⁴⁹. Cuprins de nobilă indignare morală, acest campion al reintroducerii sclaviei negrilor arată că negrii liberi din Jamaica (quashees) se mulțumesc să producă strictul necesar

pentru propriul lor consum, iar ca adevărat articol de lux — pe lângă această „valoare de întrebuințare” — ei consideră însăși inactivitatea (viața ușoară și trândăvia); că lor nu le pasă nici de trestia de zahăr și nici de capitalul fix investit în plantații, ci, dimpotrivă, își bat joc, cu răutăcioasă bucurie, de plantatorul care se ruinează; ba pînă și creștinismul, la care au fost convertiți, este folosit de ei pentru a justifica această răutăcioasă bucurie și această indolență.

Ei au încetat să fie sclavi, dar nu pentru a deveni muncitori salariați, ci pentru a fi țărani de sine stătători, care muncesc pentru propriul lor consum modest. În raport cu ei, capitalul nu există în calitate de capital, deoarece averea autonomizată poate în general să existe numai datorită muncii silite, fie că e *nemijlocită*, ca în cazul sclaviei, fie că e *mijlocită*, ca în cazul *muncii salariate*. În fața muncii silite nemijlocite, averea nu apare în calitate de capital, ci în calitate de *relație de dominație*; de aceea, pe baza muncii silite nemijlocite se și reproduce numai relația de dominație, pentru care averea însăși are valoare numai ca sursă de desfătări, și nu ca avere în sine, și care [III—24] de aceea nici nu poate crea vreodată o *producție industrială generală*. (Asupra acestei corelații dintre sclavie și muncă salariată vom mai reveni.)

[4] *Problema genezei plusvalorii în istoria economiei politice burgheze.*

Averea burgheză ca mijlocitor între valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare]

Dificultatea înțelegerii genezei [plus]valorii se constată, în primul rînd, la economiștii englezi contemporani, care-i reproșează lui Ricardo că n-a înțeles excedentul [valorii peste cheltuielile de producție a mărfii], că n-a înțeles *plusvaloarea*¹⁵⁰ (vezi „On value”¹⁵¹ de *Malthus*, care încearcă cel puțin să abordeze problema într-o manieră științifică), deși, dintre toți economiștii, Ricardo este singurul care a înțeles-o, după cum o dovedește critica formulată la adresa lui Adam Smith, care confundă determinarea valorii prin salariu cu determinarea ei prin timpul de muncă materializat în marfă¹⁵².

Economiștii contemporani sînt pur și simplu niște nătingi care se complac în platinudini. Este adevărat că uneori Ricardo însuși dă dovadă de confuzie, deoarece, deși consideră că apariția plusvalorii constituie o premisă a capitalului, adesea însă el nu este în stare să-și reprezinte pe această bază * creșterea valorii altfel

* — adică pe baza teoriei valorii bazate pe muncă. — *Nota red.*

decît ca urmare a faptului că aceeași cantitate de produs conține acum *mai mult timp de muncă materializat*, sau, cu alte cuvinte, ca urmare a faptului că producerea produselor devine din ce în ce *mai dificilă*¹⁵³. Așa se explică la el opoziția absolută dintre *valoare și avuție*. De aici și caracterul unilateral al teoriei rentei funciare așa cum o concepe el, falsă sa teorie a comerțului internațional, potrivit căreia acesta din urmă ar avea ca rezultat nu mai valoarea de întrebuințare (pe care Ricardo o numește *avuție*), și nu valoarea de schimb¹⁵⁴. Singurul mijloc de sporire a valorilor ca atare, pe lângă *dificultatea crescîndă* a producției (teoria rentei), rămîne la Ricardo *înmulțirea populației* (înmulțirea naturală a muncitorilor datorită creșterii capitalului), deși el însuși n-a exprimat nicăieri această relație într-o formă simplă și explicită. Eroarea fundamentală a lui Ricardo constă în aceea că el nu se întreabă nicăieri de unde propriu-zis provine deosebirea dintre determinarea valorii prin salariu și determinarea ei prin muncă materializată. De aceea în a sa economie politică banii și chiar schimbul (circulația) apar doar ca un element pur formal și, deși, după părerea sa, în economia politică ar fi vorba *numai* de valoare de schimb, profitul etc. apar la el *numai* ca o cotă-parte din produs, așa cum se întîmplă și pe baza sclaviei. Ricardo n-a studiat nicăieri forma de mijlocire.

În al doilea rînd, *fiziocrații*. Aici dificultatea înțelegerii capitalului, a autovalorificării, deci și a plusvalorii pe care capitalul o creează în actul de producție, iese la iveală cît se poate de clar și nici nu putea să nu iasă la iveală la părinții economiei politice moderne, după cum nu putea să nu iasă la iveală în faza clasică finală a economiei politice, la Ricardo, în ceea ce privește crearea plusvalorii, pe care acesta din urmă [și-o reprezenta] sub formă de rentă.

Aceasta este în fond problema corelației dintre noțiunile de capital și muncă salariată, și deci problema fundamentală care se pune chiar în pragul sistemului societății moderne. Teoria monetară înțelegea autonomia valorii numai sub forma în care aceasta din urmă ieșea din circulația simplă, adică sub formă de *bani*; de aceea ea făcea din această *formă abstractă* a *avuției* scopul exclusiv al națiunilor, care pășeau în perioada în care *îmbogățirea ca atare* părea a fi scopul societății înseși.

A urmat apoi *sistemul mercantilist*, aparținînd epocii în care capitalul industrial, deci și munca salariată își fac apariția în manufactură și se dezvoltă în opoziție cu *avuția neindustrială*, cu proprietatea funciară feudală și pe seama ei. În ochii mercantiliștilor banii apar deja în calitate de capital, dar, la drept vor-

bind, iarăși numai sub formă de bani, sub forma circulației *capitalului comercial*, a *capitalului care se transformă în bani*. Pentru ei capitalul industrial posedă valoare și chiar cea mai mare valoare — ca mijloc, și nu ca avuție în procesul ei productiv —, deoarece creează capitalul comercial, care în cadrul circulației se transformă în bani. Munca manufacturieră, adică, în fond, munca industrială [— iată ce aduce țării banii, spun mercantiliștii] *. Munca agricolă însă era pentru ei, dimpotrivă, munca ce produce îndeosebi valori de întrebuințare. Materia primă prelucrată le apărea mai valoroasă, deoarece într-o formă mercantilă clară, aptă de a circula și adaptată comerțului, aduce bani mai mulți (aici și-a spus cuvântul și concepția despre avuție a popoarelor care nu se îndeletnicesc cu agricultura, ca poporul olandez de pildă, concepție formată istoricește în opoziție cu cea a popoarelor de agricultori, a popoarelor feudale; agricultura în general avea pe atunci o formă feudală, și nu una industrială, și ca atare era o sursă de avuție feudală, și nu burgheză). Așadar, una dintre formele de muncă salariată, munca industrială, și una dintre formele de capital, capitalul industrial, au fost recunoscute ca sursă de avuție, dar numai în măsura în care creau bani. De aceea însăși valoarea de schimb nu era concepută încă sub formă de capital.

Să trecem acum la *fiziocrați*. Ei deosebesc capitalul de bani și-l concep în forma sa generală, ca valoare de schimb autonomizată care se conservă în procesul de producție și crește prin intermediul lui. Tocmai de aceea ei consideră relația [dintre capital și munca salariată] în sine, adică nu așa cum apare ea ca moment al circulației simple, ci, dimpotrivă, în calitate de premisă a acestei circulații, premisă care în această calitate se reconstituie mereu din însuși procesul de circulație. Fiziocrații sînt deci părinții economiei politice moderne ¹⁵⁵.

Fiziocrații înțeleg, de asemenea, că crearea de plusvaloare de către munca salariată este autovalorificarea, adică realizarea capitalului. Dar în ce mod creează capitalul — adică o sumă de valori existente în fapt — plusvaloare prin mijlocirea muncii? Aici fiziocrații omit cu desăvîrșire forma și iau în considerație numai procesul de producție simplu. De aceea, după părerea lor, productivă poate fi numai munca ce se efectuează într-o sferă în care forța naturală a uneltei de muncă îngăduie vădit muncitorului să producă valori mai multe decît consumă el. La ei, așadar, plusvaloarea nu provine din munca propriu-zisă, ci din forța naturală utilizată și dirijată de către muncă, [III—25] adică din agricultură. De aceea pentru fiziocrați cultivarea pămîntului este *sin-*

* În manuscris fraza a rămas neterminată. — Nota red.

gura muncă productivă, deoarece [în analiza capitalului] ei ajunseseră atât de departe, încît nu mai considerau *productivă decît munca creatoare de plusvaloare*; dar la ei această plusvaloare se transformă pe nesimțite în excedentul valorii de întrebuințare rezultate din procesul de producție, peste cuantumul ei consumat în acest proces.

(Concepția primitivă potrivit căreia plusvaloarea trebuie să fie intruchipată neapărat într-un produs material se mai întilnește și la A. Smith¹⁵⁶. Actorii sînt lucrători productivi nu pentru că creează un spectacol, ci pentru că sporesc avuția patronului lor. Pentru *relația care ne interesează aici* este cu desăvîrșire indiferent ce fel de muncă se prestează, adică sub ce formă se materializează munca. Acest lucru încetează a fi indiferent dacă e privit din alte puncte de vedere, pe care le vom examina mai tîrziu.)

Numai în raportul dintre sămînța existentă în natură și produsul ei apare într-o formă palpabilă această înmulțire a valorilor de întrebuințare, adică excedentul produsului peste partea sa componentă care trebuie să servească pentru o nouă producție, excedent care, în consecință, poate fi în parte consumat în mod neproductiv. Numai o parte din recoltă trebuie să fie direct redată pămîntului, sub formă de sămînță. Cu ajutorul unor produse de asemenea existente în natură, cu ajutorul unor elemente ca aerul, apa, pămîntul, lumina și al substanțelor introduse prin gunoierie sau în alt mod, sămînța se reproduce în sporite cantități de cereale etc. Pe scurt, pentru a obține un excedent de produs, adică pentru a face ca aceleași substanțe naturale să treacă dintr-o formă nesuscetibilă de consum într-o formă susceptibilă de a fi consumată, munca umană nu trebuie decît să dirijeze schimbul de substanțe chimice, în parte stimulîndu-l și cu mijloace mecanice (în agricultură), sau să dirijeze însuși procesul de reproducere a vieții (în zootehnie). De aici urmează [după părerea fiziocraților] că adevărata formă a avuției generale este excedentul produselor solului (cereale, vite, materii prime). Înseamnă deci că, din punct de vedere economic, numai *renta* este formă de avuție. Așa se face că primii profeți ai capitalului îl consideră numai pe non-capitalist, pe *proprietarul funciar feudal* drept reprezentant al avuției *burgheze*. Dar concluzia pe care au tras-o ei de aici, revendicarea ca toate impozitele să greveze numai *renta*, este în întregime în interesul capitalului burghez. Feudalismul este în principiu elogiât într-o manieră burgheză — ceea ce a indus în eroare pe unii feudali, ca Mirabeau-senior de pildă — numai pentru a fi ruinat în practică.

Toate celelalte valori [adică valorile create în sferile neagri-

cole] conțin [după părerea fiziocraților] numai materie primă și muncă; munca însăși reprezintă cerealele sau alte produse ale solului pe care le consumă munca. Prin urmare, muncitorul industrial etc. nu adaugă materiei prime nimic în plus peste ceea ce consumă el din alte materii prime. Munca sa, ca și patronul său, nu adaugă deci nimic avuției — care este excedentul peste mărfurile consumate în procesul de producție —, ci îi imprimă doar forme mai plăcute și mai utile pentru consum.

Pe vremea fiziocraților încă nu se dezvoltase folosirea forțelor naturii în industrie și nici diviziunea muncii etc., care sporește forța naturală a muncii. Dar pe vremea lui A. Smith ele au atins un anumit grad de dezvoltare. De aceea la el munca în general este izvorul valorilor, ca și al avuției, dar plusvaloarea creează ea propriu-zis numai în măsura în care, în cadrul diviziunii muncii, excedentul pare a fi un dar natural al societății, rodul unei forțe sociale naturale, după cum la fiziocrați el apare ca un dar al pământului. Așa se explică importanța pe care o acordă A. Smith diviziunii muncii.

Pe de altă parte, la el *capitalul* nu conține inițial, ca opus al său, momentul muncii salariate*, ci apare așa cum iese el din circulație, sub formă de bani, și de aceea ia naștere din circulație datorită economisirii. Inițial, așadar, [la Smith] capitalul nu se autovalorifică, deoarece în însuși conceptul său nu este inclusă însușirea de muncă străină. Abia *mai târziu*, după ce a fost deja presupus drept *capital*, el apare — cerc vicios — drept putere de comandă asupra *muncii străine*. De aceea, după A. Smith, munca ar trebui la drept vorbind să fie retribuită cu propriul ei produs, salariul ar trebui să fie egal cu produsul, ceea ce înseamnă că munca n-ar trebui să fie muncă salariată, iar capitalul n-ar trebui să fie capital. În consecință, pentru a putea introduce profitul și renta ca elemente inițiale ale cheltuielilor de producție, adică pentru a putea deduce plusvaloarea din procesul de producție al capitalului, el presupune — într-o formă extrem de simplistă — existența profitului și a rentei. Capitalistul, spune Smith, nu vrea să cedeze gratuit producției folosința capitalului său, iar proprietarul funciar nu vrea să-i cedeze gratuit folosința pământului său. Ei cer ceva în schimb. În felul acesta Smith nu explică, ci-i introduce pe ei — împreună cu pretențiile lor — ca pe niște fapte istorice date. La Smith reiese propriu-zis că salariul este *singura*

* Aceasta se datorește faptului că, deși Smith consideră munca drept creație de valoare, el o concepe însă ca o valoare de întrebuintare, ca productivitate existentă pentru sine, ca forță naturală *umană* în general (ceea ce-l deosebește de fiziocrați), și nu ca muncă salariată, nu în *specifica* ei determinație de formă în cadrul opoziției față de capital.

componentă *economiceste justificată* a cheltuielilor de producție, deoarece numai el este economiceste necesar. Profitul și renta nu sînt decît *scăzăminte* din salariu, arbitrar impuse de capital și de proprietatea funciară în cursul procesului istoric, și sînt justificate din punct de vedere *legal*, dar nu din punct de vedere economic.

Cum însă, pe de altă parte, Smith opune muncii mijloacele de producție și materialele de producție ca elemente de sine stătătoare sub forma proprietății funciare și a capitalului, înseamnă că în fond el consideră munca drept muncă salariată. De aici rezultă, desigur, contradicții. Astfel se și explică oscilările lui în problema determinării valorii, tendința lui de a pune pe același plan profitul și renta funciară, concepțiile [III—26] lui eronate cu privire la influența salariului asupra prețurilor etc.

Să trecem acum la *Ricardo* (vezi punctul 1*). El, de asemenea, consideră că munca salariată și capitalul nu reprezintă o formă socială istoricește determinată, ci o formă naturală de producere a avuției ca valoare de întrebuințare. Aceasta înseamnă că forma lor ca atare, tocmai pentru că e considerată naturală, se dovedește a fi *indiferentă* și nu este luată în legătura ei *determinată* cu forma de avuție, după cum și avuția însăși, sub forma ei de valoare de schimb, apare la *Ricardo* ca o mijlocire pur formală a existenței ei materiale. *Ricardo* n-a înțeles caracterul determinat al avuției burgheze tocmai pentru că la el caracterul acesta apare ca forma adecvată a avuției în general. Așa se explică de ce nici pe plan *economic*, deși el pornește de la *valoarea de schimb, formele economice determinate ale schimbului* nu joacă nici un rol în a sa economie politică, ci tot timpul vorbește numai de repartitia produsului total al muncii și al pămîntului între cele trei clase, ca și cum în noțiunea de avuție bazată pe *valoarea de schimb* ar fi vorba numai de *valoarea de întrebuințare*, iar valoarea de schimb n-ar fi decît o formă efemeră, care la *Ricardo* dispăre exact așa cum banii ca mijloc de circulație dispar în cadrul schimbului. De aceea, pentru a pune în evidență adevăratele legi ale economiei, *Ricardo* obișnuiește să trateze acest raport al banilor ca ceva pur formal. De aici slăbiciunile lui în ceea ce privește teoria banilor.

* * *

Definirea exactă a conceptului de capital este necesară, deoarece el constituie conceptul fundamental al economiei politice moderne, după cum capitalul însuși, a cărui reflectare abstractă este acest concept, constituie temelia societății burgheze. Din

* Vezi volumul de față, p. 257—258. — *Nota red.*

înțelegerea clară și riguroasă a premisei fundamentale a relației [capitaliste] trebuie să reiasă toate contradicțiile producției burgheze, ca și limita dincolo de care această relație împinge producția burgheză să-și depășească propriul ei cadru.

* * *

{Este important de subliniat că avuția ca atare, adică avuția burgheză, acolo unde apare ca *mijlocitor*, ca mijlocire între cele două extreme: valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare, este întotdeauna în cel mai înalt grad exprimată în valoarea de schimb. Acest termen mediu se prezintă întotdeauna ca relație economică desăvârșită, deoarece, ca sinteză a celor două contrarii, în cel din urmă el apare întotdeauna ca o treaptă unilateral superioară în comparație cu extremele înseși, deoarece mișcarea sau relația care inițial apare ca ceva mijlocind între cele două extreme duce necesarmente — în virtutea propriei sale dialectici — la rezultatul că ea se manifestă ca mijlocire cu sine însăși, ca subiect în cadrul căruia cele două extreme nu sînt decît momente ale acestuia, a căror presupuziționare de sine stătătoare el o suprimă, pentru ca prin această suprimare să se afirme pe sine însuși ca singura entitate de sine stătătoare. Astfel, în sfera religiei, Hristos, mijlocitorul între Dumnezeu și om, adică simplu instrument de circulație între ei, devine unitatea lor, Dumnezeu-om, și ca atare devine mai important decît Dumnezeu, sfinții devin mai importanți decît Hristos, iar popii mai importanți decît sfinții.

Expresia economică totală, ea însăși unilaterală în raport cu extremele pe care le înglobează, este întotdeauna valoarea de schimb acolo unde aceasta se manifestă ca termen mediu; de pildă, banii în circulația simplă, sau capitalul, cînd el însuși se manifestă ca mijlocitor între producție și circulație. În cadrul capitalului însuși, una din formele lui ocupă și ea, la rîndul ei, poziția de valoare de întrebuințare în raport cu cealaltă ca valoare de schimb. Așa, de pildă, capitalul industrial apare ca producător în raport cu comerciantul, care reprezintă circulația. Primul reprezintă, așadar, latura substanțială, iar cel de-al doilea latura formală, adică avuția ca avuție. În același timp, la rîndul său, capitalul comercial este el însuși un mijlocitor între producție (capitalul industrial) și circulație (publicul consumator), sau între valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare, cu adăugirea că ambele laturi apar alternativ: cînd producția ca bani și circulația ca valoare de întrebuințare (publicul consumator), cînd producția ca valoare de întrebuințare (produs) și circulația ca valoare de schimb (bani).

Același lucru se întâmplă și în cadrul comerțului: angrosistul ca mijlocitor între fabricant și detailist, sau între fabricant și agricultor, sau între diferiți fabricanți reprezintă același termen mediu la un nivel superior. La rîndul lor, misiții de mărfuri joacă acest rol față de angrosist. Apoi bancherul față de industriași și comercianți, societatea pe acțiuni față de producția simplă, iar pe treapta cea mai înaltă — financiarul ca mijlocitor între stat și societatea burgheză.

Avuția ca atare este reprezentată cu atît mai distinct și pe o scară cu atît mai largă cu cît e mai îndepărtată de producția directă și cu cît, la rîndul ei, *avuția* însăși mijlocește laturile care, considerate fiecare în parte, figurează deja ca relații de formă economice. [Aceasta se datorește faptului] * că, din mijloc, banii devin scop și că forma superioară de mijlocire în calitate de capital o pune pretutindeni pe cea inferioară — care la rîndul ei apare ca muncă — exclusiv în postura de izvor de plusvaloare. Astfel, de pildă, agentul de bursă, bancherul etc. față de fabricanți și de fermieri, care față de el apar relativ în determinația de muncă (de valoare de întrebuințare), în timp ce el apare în fața lor în calitate de capital, de creare de plusvaloare; în această privință financiarul reprezintă forma cea mai aberantă.]

Capitalul este unitatea nemijlocită a produsului și a banilor, sau, mai bine zis, unitatea producției și a circulației. În felul acesta este el însuși, la rîndul său, *ceva nemijlocit*, iar dezvoltarea lui constă în aceea de a se afirma și suprima pe sine ca asemenea unitate, ce apare ca relație determinată și, deci simplă. Această unitate apare inițial în capital ca *ceva simplu*.

* * *

[III—27] {La Ricardo înlănțuirea de idei este, la drept vorbind, următoarea: produsele se schimbă unele pe altele — deci și capitalul pe capital — potrivit cantităților de muncă materializată pe care le conțin ele. O zi de muncă se schimbă întotdeauna pe o zi de muncă. Aceasta este premisa. Înseamnă deci că schimbul ca atare poate fi lăsat la o parte. Produsul — capitalul ca produs — este an sich valoare de schimb, la care schimbul nu adaugă decît forma; la Ricardo această formă este pur formală.

Singura întrebare care se pune acum este aceea de a ști în ce proporții se împarte produsul. Aceste *proporții*, indiferent dacă sînt considerate cote-părți determinate din valoarea de schimb existentă ca premisă sau drept cote-părți determinate din conținutul ei, din *avuția materială*, sînt unele și aceleași. Într-adevăr,

* În manuscris, fraza începe cu cuvîntul „dass”. — *Nota red.*

deoarece schimbul ca atare este pură circulație — bani ca circulație —, e mai bine să facem cu totul abstracție de el și să examinăm numai cotele-părți de avuție materială care, în cursul procesului de producție sau ca rezultat al acestuia, se repartizează între diferiți agenți. Sub formă de *schimb*, orice valoare etc. este pur *nominală*; reală ea este numai sub formă de *proporție*. Dacă nu creează o diversitate *materială* mai mare, întregul schimb e *nominal*. Deoarece o zi întreagă de muncă se schimbă întotdeauna pe o zi întreagă de muncă, suma *valorilor* rămâne aceeași: creșterea forțelor productive influențează numai conținutul avuției, dar nu și forma ei. De aceea creșterea valorilor poate avea loc numai datorită sporirii dificultăților producției, ceea ce se întâmplă numai acolo unde acelorași cantități de muncă umană forța naturii nu le mai prestează același serviciu, adică acolo unde fertilitatea elementelor naturale scade — în agricultură. De aceea, după părerea lui Ricardo, scăderea profitului se datorește rentei.

În primul rînd, Ricardo pornește de la premisa greșită că în toate orînduirile sociale se lucrează întotdeauna o *întreagă zi de muncă*; etc. etc. (vezi mai sus*.)

[5] *Influența creșterii forței productive a muncii
asupra mărimii plusvalorii.*

*Scăderea sporului de plusvaloare relativă pe măsura
creșterii forței productive a muncii*

După cum am văzut**, muncitorul trebuie să lucreze, de pildă, numai o jumătate de zi de muncă pentru a putea trăi o zi întreagă și a fi deci în stare a doua zi să reia același proces. În capacitatea de muncă a muncitorului — în măsura în care ea există în el ca într-o ființă vie, sau ca într-un instrument de muncă viu — este materializată numai o jumătate de zi de muncă. O întreagă zi vie (zi de viață) a muncitorului este rezultatul în repaus, materializarea unei jumătăți de zi de muncă. Însușindu-și prin schimbul pe munca materializată în muncitor — adică pe o jumătate de zi de muncă — întreaga zi de muncă a acestuia și consumînd-o apoi, în procesul de producție, în materialul din care e alcătuit capitalul său, capitalistul creează astfel plusvaloarea capitalului său, care în cazul nostru este egală cu o jumătate de zi de muncă materializată.

Să presupunem acum că forțele productive ale muncii se dublează, că adică aceeași muncă furnizează în același interval de timp o cantitate dublă de *valoare de întrebuințare*. (Sub raportul

* Vezi volumul de față, p. 257—258. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, p. 255—256. — *Nota red.*

care ne interesează aici, drept valoare de întrebuințare se definește deocamdată numai ceea ce consumă muncitorul pentru a-și întreține existența ca muncitor; cu alte cuvinte, cantitatea de mijloace de subsistență pe care, prin intermediul banilor, își schimbă el munca materializată în capacitatea sa vie de muncă). În cazul dublării forțelor productive ale muncii, muncitorul ar trebui să lucreze numai $\frac{1}{4}$ de zi pentru a putea trăi o zi întreagă; capitalistul ar trebui în acest caz să-i dea muncitorului în schimb numai $\frac{1}{4}$ de zi de muncă materializată, pentru a-și spori plusvaloarea — prin intermediul procesului de producție — de la $\frac{1}{2}$ la $\frac{3}{4}$; în felul acesta, în loc de $\frac{1}{2}$ de zi de muncă materializată el ar câștiga acum $\frac{3}{4}$ de zi de muncă materializată. În momentul ieșirii capitalului din procesul de producție, valoarea sa ar înregistra o creștere de $\frac{3}{4}$ în loc de $\frac{2}{4}$. Înseamnă deci că, pentru a adăuga la capitalul său aceeași plusvaloare ca mai înainte, egală cu $\frac{1}{2}$ sau $\frac{2}{4}$ de zi de muncă materializată, capitalistul ar trebui să-l pună pe muncitor să lucreze numai $\frac{3}{4}$ de zi.

Dar în calitatea sa de reprezentant al formei generale a avuției, al banilor, capitalul este tendința neîngrădită și nelimitată de a depăși propriile sale limite. Orice limită este și trebuie să fie pentru el o îngrădire, altminteri el ar înceta să fie capital, adică bani care se autoreproduc. Dacă o limită determinată sau alta nu ar constitui pentru capital o barieră, ci o limită în cadrul căreia el s-ar simți bine, aceasta ar însemna că el s-a degradat, transformându-se din valoare de schimb în valoare de întrebuințare, din formă generală a avuției într-o formă sau alta de existență substanțială determinată a acesteia. Capitalul ca atare creează o cantitate determinată de plusvaloare, pentru că nu poate crea dintr-o dată o cantitate infinită, dar el reprezintă tendința permanentă de a crea mai multă plusvaloare. Limita cantitativă a plusvalorii îi apare numai ca o barieră naturală, ca o necesitate, pe care caută mereu s-o învingă și s-o depășească.

{Limita îi apare capitalului ca ceva întâmplător, care trebuie să fie depășit. Acest lucru reiese chiar și dintr-o examinare superficială. Dacă capitalul crește de la 100 la 1 000, această din urmă

cifră va fi de aici înainte punctul de la care trebuie să înceapă sporirea. Înzecirea lui, creșterea de 1 000% nu mai contează cîtusi de puțin: la rîndul lor, profitul și dobînda devin și ele capital. *Ceea ce apăruse drept plusvaloare apare acum ca simplă premisă etc., ca ceva inclus în simpla existență a capitalului.*

Așadar, capitalistul (aici facem total abstracție de acele determinații care survin ulterior: concurența, prețurile etc.) îl va pune pe muncitor să lucreze nu numai $\frac{3}{4}$ de zi, căci aceste $\frac{3}{4}$ de zi îi procură aceeași plusvaloare ca mai înainte o zi întreagă, ci întreaga zi; iar creșterea forței productive, care-i permite muncitorului să trăiască o zi întreagă cu produsul unui sfert de zi de muncă, se exprimă acum doar în faptul că de aci înainte el trebuie să muncească [III—28] pentru capital $\frac{3}{4}$ de zi, în timp ce înainte muncea numai $\frac{2}{4}$ de zi. Deoarece forța productivă sporită a muncii sale duce la scurtarea timpului necesar pentru înlocuirea muncii materializate în muncitor (pentru crearea de valori de întreținere, de mijloace de subzistență), ea apare totodată ca prelungire a timpului său de muncă folosit pentru valorificarea capitalului (pentru creare de valoare de schimb).

Dacă privim lucrurile din punctul de vedere al muncitorului, reiese că, pentru a putea trăi o zi, el este nevoit acum să presteze supramuncă timp de $\frac{3}{4}$ de zi, pe cînd înainte trebuia să presteze o supramuncă de numai $\frac{2}{4}$ de zi. Datorită creșterii forței productive, care s-a dublat, supramunca a crescut cu $\frac{1}{4}$ de zi. Aici trebuie să remarcăm un lucru: forța productivă s-a dublat, dar supramunca muncitorului nu s-a dublat, ci a crescut numai cu $\frac{1}{4}$ de zi; nici plusvaloarea obținută de capital nu s-a dublat, ci a crescut numai cu $\frac{1}{4}$ de zi. Rezultă deci că supramunca (din punctul de vedere al muncitorului) și plusvaloarea (din punctul de vedere al capitalistului) nu cresc cantitativ în aceeași proporție în care crește forța productivă. Cum se explică acest lucru?

Dublarea forței productive înseamnă reducerea muncii necesare (pentru muncitor) cu $\frac{1}{4}$ de zi, deci și [sporirea] cu $\frac{1}{4}$ de zi a producției de plusvaloare, căci raportul inițial {dintre munca

materializată în prețul ei și munca materializată în produsul unei zile de muncă] era de 1:2. Dacă inițial muncitorul ar fi trebuit să lucreze $\frac{2}{3}$ de zi pentru a putea trăi o zi, plusvaloarea, ca și supramunca, ar fi fost egale cu $\frac{1}{3}$ de zi. În acest caz, așadar, dublarea forței productive a muncii ar fi permis muncitorului să-și reducă munca necesară la jumătate, de la $\frac{2}{3}$ de zi de muncă la $\frac{2}{3 \times 2}$, adică la $\frac{2}{6}$ sau $\frac{1}{3}$ de zi, iar capitalistul ar fi cîștigat valoarea corespunzătoare unei treimi de zi. Întreaga supramuncă însă ar fi fost egală cu $\frac{2}{3}$ de zi. Dublarea forței productive a muncii, care în primul caz s-a soldat cu $\frac{1}{4}$ de zi plusvaloare și supramuncă, s-ar solda acum cu $\frac{1}{3}$ de zi plusvaloare sau supramuncă. Prin urmare, înmulțitorul forței productive — cifra cu care se înmulțește ea — nu este, de regulă, egală cu înmulțitorul supramuncii sau al plusvalorii; dacă raportul inițial dintre munca materializată în prețul ei și munca materializată într-o zi de muncă — care apare în totdeauna ca limită* — era egal cu $\frac{1}{2}$, atunci dublarea forței productive înseamnă împărțirea raportului inițial — fracția $\frac{1}{2}$ — cu 2, ceea ce dă $\frac{1}{4}$; iar dacă raportul inițial era de $\frac{2}{3}$, această dublare implică împărțirea fracției $\frac{2}{3}$, cu 2, ceea ce dă $\frac{2}{6}$, sau $\frac{1}{3}$, adică dublarea plusvalorii (a supramuncii).

Înmulțitorul forței productive este deci întotdeauna nu înmulțitorul raportului inițial, ci împărțitorul lui, este înmulțitorul numitorului, și nu al numărătorului acestui raport. Dacă ar fi fost înmulțitorul numărătorului, înmulțirea plusvalorii ar fi corespuns înmulțirii forței productive. Dar sporul de plusvaloare este întotdeauna egal cu cîștigul rezultat din împărțirea raportului inițial la înmulțitorului forței productive. Dacă raportul inițial era de 8/9, adică dacă, pentru a putea trăi, muncitorul avea nevoie de 8/9 din ziua de muncă, astfel încît în schimbul său pe munca vie

* De altfel, domnii fabricanți au prelungit ziua de muncă pînă noaptea tîrziu; legea cu privire la ziua de muncă de zece ore; vezi raportul lui Leonard Horner. Ziua de muncă nu se limitează la ziua naturală, ea poate fi prelungită pînă noaptea tîrziu: aceasta la capitolul despre salariu¹⁵⁷.

capitalul cîștiga numai $\frac{1}{9}$, adică supramunca era egală cu $\frac{1}{9}$, acum muncitorul va putea să trăiască cu jumătate din $\frac{8}{9}$ de zi de muncă, adică cu $\frac{8}{18}$ sau cu $\frac{4}{9}$ de zi de muncă (indiferent dacă împărțim numărătorul sau înmulțim numitorul), iar capitalistul, care și acum îl pune pe muncitor să lucreze ziua întreagă, ar realiza o plusvaloare totală de $\frac{5}{9}$ dintr-o zi de muncă; scăzînd de aici plusvaloarea inițială de $\frac{1}{9}$, rămîn $\frac{4}{9}$. Aici, așadar, dublarea forței productive echivalează cu o creștere a plusvalorii sau a timpului de supramuncă cu $\frac{4}{9}$ de zi de muncă.

Aceasta se explică pur și simplu prin faptul că plusvaloarea depinde întotdeauna de raportul dintre întreaga zi de muncă și acea parte a ei care este necesară pentru întreținerea vieții muncitorului. Mărimea cu ajutorul căreia se calculează plusvaloarea este întotdeauna o fracție, adică acea parte a zilei de muncă care reprezintă exact prețul muncii. Dacă această parte este egală cu $\frac{1}{2}$, înseamnă că creșterea de 2 ori a [III—29] forței productive atrage după sine reducerea muncii necesare la $\frac{1}{4}$; dacă este egală cu $\frac{1}{3}$, munca necesară se va reduce la $\frac{1}{6}$. În primul caz, așadar, plusvaloarea totală va fi egală cu $\frac{3}{4}$, iar în cel de-al doilea caz, cu $\frac{5}{6}$ din ziua de muncă. Plusvaloarea relativă, adică sporul de plusvaloare în raport cu cea dinainte va fi în primul caz egal cu $\frac{1}{4}$, iar în cel de-al doilea cu $\frac{1}{6}$ de zi de muncă.

Prin urmare, valoarea capitalului nu crește în aceeași proporție în care crește forța productivă, ci în care fracția care exprimă partea componentă a zilei de muncă ce aparține muncitorului se împarte la creșterea forței productive, la înmulțitorul forței productive. Măsura în care forța productivă [sporită] a muncii mărește valoarea capitalului depinde deci de raportul inițial în care partea de muncă materializată în muncitor se află față de munca sa vie. Această parte se exprimă întotdeauna printr-o fracție din întreaga zi de muncă: $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$ etc. Creșterea forței productive, adică înmulțirea ei cu un număr oarecare echivalează cu împărțirea numărătorului sau înmulțirea numitorului acestei fracții cu

numărul respectiv. Măsura creșterii valorii capitalului depinde, așadar, nu numai de numărul care exprimă sporirea forței productive, ci și de raportul dinainte dat, care reprezintă acea parte din ziua de muncă ce corespunde prețului muncii. Dacă acest raport este egal cu $\frac{1}{3}$, dublarea forței productive a zilei de muncă înseamnă reducerea acestui raport la $\frac{1}{6}$; dacă acest raport este egal cu $\frac{2}{3}$, în urma dublării forței productive a zilei de muncă el se va reduce la $\frac{2}{6}$.

Munca materializată cuprinsă în prețul muncii reprezintă întotdeauna o parte componentă a întregii zile de muncă și se exprimă aritmetic printr-o fracție; ea este întotdeauna un raport numeric, niciodată un număr întreg. Dacă forța productivă se dublează, se înmulțește cu 2, muncitorul nu mai trebuie să muncească decît $\frac{1}{2}$ din timpul cît muncea înainte pentru a scoate prețul muncii; dar cît timp de muncă îi va trebui acum în acest scop, aceasta depinde de raportul dat inițial, adică de timpul necesitat în același scop înainte de creșterea forței productive. Înmulțitorul forței productive este împărțitorul acestei fracții inițiale. De aceea plusvaloarea sau supramunca nu crește cantitativ în aceeași proporție în care crește forța productivă. Dacă raportul inițial este egal cu $\frac{1}{2}$, iar forța productivă se dublează, timpul de muncă necesar (pentru muncitor) se reduce la $\frac{1}{4}$ [devine de două ori mai mic], în timp ce plusvaloarea crește numai cu $\frac{1}{4}$ zi de muncă [adică crește o dată și jumătate]. Dacă forța productivă se împătrește, raportul inițial devine egal cu $\frac{1}{8}$ [adică timpul de muncă necesar devine de patru ori mai mic], în timp ce plusvaloarea crește cu numai $\frac{3}{8}$ [adică mai puțin decît de două ori].

Plusvaloarea nu poate fi niciodată egală cu întreaga zi de muncă; aceasta înseamnă că întotdeauna o parte determinată din ziua de muncă trebuie să fie schimbată pe munca materializată în muncitor. Plusvaloarea este în general determinată numai de raportul dintre munca vie și munca materializată în muncitor; de aceea unul dintre termenii acestui raport și anume munca mate-

realizată în muncilor] nu poate să dispară niciodată. Prin însuși faptul că acest raport rămâne în mod constant un raport, deși termenii lui variază, este dată o anumită corelație între creșterea forței productive și creșterea plusvalorii. Astfel vedem, pe de o parte, că plusvaloarea relativă este exact egală cu supramunca relativă; dacă ziua de muncă [necesară] este egală cu $\frac{1}{2}$ din ziua de muncă și dacă forța productivă se dublează, partea care aparține muncitorului — *munca necesară* — se reduce la $\frac{1}{4}$ din ziua de muncă, iar plusvaloarea nou adăugată este și ea exact egală cu $\frac{1}{4}$; dar plusvaloarea totală este acum egală cu $\frac{3}{4}$. În timp ce plusvaloarea a crescut cu $\frac{1}{4}$ de zi de muncă și deci sporul de plusvaloare se raportează la ziua de muncă ca 1:4, plusvaloarea totală este egală cu $\frac{3}{4}$ și se raportează la ziua de muncă ca 3:4.

Să admitem acum că ziua de muncă *necesară* era inițial egală cu $\frac{1}{4}$ din ziua de muncă și că are loc o dublare a forței productive; în acest caz munca necesară se va reduce la $\frac{1}{8}$, iar sporul de supramuncă sau de plusvaloare va fi exact egal cu $\frac{1}{8}$, adică se va raporta la ziua de muncă ca 1:8. Plusvaloarea totală, dimpotrivă, se va raporta la ziua de muncă ca 7:8. În primul caz, plusvaloarea totală inițială se raporta la ziua de muncă ca 1:2 (adică era egală cu $\frac{1}{2}$ de zi de muncă) și a crescut acum la raportul de 3:4; în cel de-al doilea, plusvaloarea totală inițială era egală cu $\frac{3}{4}$ de zi de muncă și a crescut acum la raportul de 7:8 (adică reprezintă acum $\frac{7}{8}$ din ziua de muncă). În primul caz ea a crescut de la $\frac{1}{2}$ sau $\frac{2}{4}$ la $\frac{3}{4}$; în cel de-al doilea, de la $\frac{3}{4}$ sau $\frac{6}{8}$ la $\frac{7}{8}$ de zi de muncă. În primul caz ea a sporit cu $\frac{1}{4}$, în cel de-al doilea cu $\frac{1}{8}$; cu alte cuvinte, în primul caz sporul de plusvaloare e de două ori mai mare decât în cel de-al doilea. [III—30] Dar în primul caz plusvaloarea totală [după ce forța productivă a muncii s-a dublat] reprezintă numai $\frac{3}{4}$, sau $\frac{6}{8}$ de zi de muncă, pe când în

cel de-al doilea ea reprezintă $\frac{7}{8}$ de zi de muncă, deci cu $\frac{1}{8}$ mai mult.

Să presupunem că *munca necesară* reprezintă $\frac{1}{16}$ din ziua de muncă; în acest caz plusvaloarea totală este egală cu $\frac{15}{16}$ din ziua de muncă, pe când în raportul anterior ea reprezenta $\frac{6}{8}$, sau $\frac{12}{16}$ din ziua de muncă; prin urmare, în noua noastră ipoteză, plusvaloarea totală este cu $\frac{3}{16}$ de zi de muncă mai mare ca în cazul precedent. Să presupunem acum că forța productivă se dublează; munca necesară va fi deci egală cu $\frac{1}{32}$, pe când înainte era egală cu $\frac{2}{32} \left(\frac{1}{16} \right)$ din ziua de muncă. Timpul de supramuncă, deci și plusvaloarea au crescut cu $\frac{1}{32}$. Dacă examinăm plusvaloarea totală, care înainte era egală cu $\frac{15}{16}$, sau $\frac{30}{32}$ din ziua de muncă, acum ea este egală cu $\frac{31}{32}$ din ziua de muncă. În comparație cu raportul presupus anterior (în care munca *necesară* era egală cu $\frac{1}{4}$ sau cu $\frac{8}{32}$ din ziua de muncă), plusvaloarea totală reprezintă acum $\frac{31}{32}$ de zi de muncă, pe când în exemplul precedent era egală cu numai $\frac{28}{32}$, deci mai mică cu $\frac{3}{32}$. Dar dacă considerăm creșterea relativă a plusvalorii, vedem că în urma dublării producției ea crește în primul caz cu $\frac{1}{8}$, sau cu $\frac{4}{32}$, pe când acum crește numai cu $\frac{1}{32}$, adică sporul ei este în cazul al doilea cu $\frac{3}{32}$ mai mic ca în cel dintii.

Dacă *munca necesară* ar fi deja redusă la 0,001 din ziua de muncă, plusvaloarea totală ar fi egală cu 0,999. Dacă forța productivă ar crește acum de o mie de ori, *munca necesară* ar scădea la 0,000 001 din ziua de muncă, astfel încât plusvaloarea totală s-ar ridica la 0,999 999 dintr-o zi de muncă, pe când înainte de această sporire a forței productive era de numai 0,999. Ea ar

crește deci numai cu 0,000 999 de zi de muncă; cu alte cuvinte, la o creștere înmiiată a forței productive, plusvaloarea totală n-ar crește nici măcar cu 0,001 de zi de muncă, pe cînd în cazul precedent, la o simplă dublare a forței productive, ea a crescut cu $\frac{1}{32}$ de zi de muncă. Dacă munca necesară scade de la 0,001 la 0,000 001, ea scade exact cu 0,000 999, deci cu o mărime egală cu sporul de plusvaloare.

Rezumînd considerațiile expuse mai sus, constatăm :

În primul rînd. Creșterea forței productive a muncii vii mărește valoarea capitalului (sau micșorează valoarea muncitorului) nu pentru că ea sporește cantitatea produselor sau a valorilor de întrebuințare create de una și aceeași muncă — forța productivă a muncii este forța ei naturală —, ci pentru că reduce munca necesară și, ca urmare, în aceeași proporție în care o reduce pe aceasta din urmă, creează *supramuncă* sau, ceea ce-i același lucru, plusvaloare; căci, în general, plusvaloarea capitalului, pe care acesta o obține în procesul de producție, constă din excedentul supramuncii peste *munca necesară*. Creșterea forței productive poate să mărească supramunca, adică excedentul muncii materializate în capital, ca produs, peste munca materializată în valoarea de schimb a zilei de muncă numai în măsura în care micșorează raportul dintre *munca necesară* și *supramuncă* și numai în proporția în care-l micșorează efectiv. Plusvaloarea este exact egală cu supramunca; creșterea ei se măsoară exact prin reducerea *muncii necesare*.

În al doilea rînd. Plusvaloarea capitalului crește nu proporțional cu înmulțitorul forței productive, adică nu proporțional cu numărul cu care se înmulțește forța productivă (luată ca unitate, ca deînmulțit), ci crește cu diferența dintre partea componentă a zilei de muncă vie care reprezintă inițial munca necesară și aceeași parte componentă împărțită prin înmulțitorul forței productive. Prin urmare, dacă *munca necesară* este egală cu $\frac{1}{4}$ din ziua de muncă vie, iar forța productivă se dublează, plusvaloarea capitalului nu se dublează, ci [III—31] crește cu $\frac{1}{8}$ de zi de muncă, ceea ce reprezintă diferența dintre $\frac{1}{4}$, sau $\frac{2}{8}$ (acea parte componentă a zilei de muncă care reprezenta inițial munca necesară), și $\frac{1}{4}$ împărțită la 2, adică $\frac{2}{8} - \frac{1}{8} = \frac{1}{8}$. (Dacă o mărime sau alta se dublează, se poate spune că ea crește de $\frac{4}{2}$ ori sau de $\frac{12}{6}$ ori.

Prin urmare, dacă în exemplul de mai sus¹⁵⁸ forța productivă ar fi crescut de $\frac{12}{6}$ ori [adică cu $\frac{6}{6}$ din mărimea sa anterioară], profitul ar fi crescut numai cu $\frac{1}{8}$ de zi de muncă [adică cu $\frac{1}{6}$ din mărimea sa anterioară]. Creșterea profitului s-ar raporta la creșterea forței productive ca 1:6. (That is it!*) Dacă partea componentă inițială a zilei de muncă care reprezintă munca necesară era egală cu 0,001, iar forța productivă ar fi crescut de o mie de ori, valoarea capitalului [plusvaloarea] ar crește nu de o mie de ori și nici măcar cu 0,001 din ziua de muncă, ci cu 0,001—0,000 001, adică cu 0,000 999 din ziua de muncă).

Prin urmare, *suma absolută* care reprezintă creșterea valorii capitalului ca urmare a unei anumite creșteri a forței productive depinde de partea *componentă dată* — a zilei de muncă — care reprezintă munca *necesară* și exprimă deci raportul inițial dintre munca necesară și ziua de muncă vie. De aceea creșterea forței productive într-o proporție sau alta poate, de pildă, să mărească în proporții diferite valoarea capitalului în *țări diferite*. Aceeași creștere generală a forței productive poate să ducă la o creștere diferită a valorii capitalului în ramuri industriale diferite și aceasta în funcție de raportul diferit existent în aceste ramuri între *munca necesară* și ziua de muncă vie. Într-un sistem în care domnește libera concurență, acest raport ar fi, firește, același în toate ramurile de activitate dacă munca ar fi pretutindeni muncă simplă și deci *munca necesară* ar fi aceeași (dacă ar reprezenta aceeași cantitate de muncă materializată).

În al treilea rând. Cu cât este mai mare plusvaloarea capitalului *înainte de creșterea forței productive*, cu cât este mai mare cantitatea de supramuncă sau de plusvaloare a capitalului care a existat încă înainte de această creștere, sau cu cât este mai mică acea parte a zilei de muncă care constituie echivalentul muncitorului și exprimă munca necesară, cu atât este mai mic sporul de plusvaloare obținut de capital în urma creșterii forței productive. Plusvaloarea capitalului crește, dar într-o proporție tot mai mică în raport cu dezvoltarea forței productive. Prin urmare, cu cât capitalul este mai dezvoltat, cu atât el a creat mai multă supramuncă, cu atât mai puternic trebuie el să dezvolte forța productivă pentru a se putea valorifica fie și într-o proporție mai mică, adică pentru a-și putea adăuga plusvaloare, căci limita sa rămâne mereu raportul dintre partea de zi care exprimă *munca necesară*

* — Iată deci cum stau lucrurile! — *Nota trad.*

și întreaga zi de muncă. Capitalul se poate mișca numai în aceste limite. Cu cât este mai mică partea componentă care revine muncii *necesare*, cu cât este mai mare *supramunca*, cu atât mai puțin poate orice creștere a forței productive să reducă simțitor munca necesară, deoarece numitorul [fracției care exprimă raportul dintre munca necesară și întreaga zi de muncă] a crescut enorm. Autovalorificarea capitalului devine tot mai dificilă în măsura în care capitalul e deja valorificat. Creșterea forțelor productive ar deveni indiferentă pentru capital, ca și valorificarea însăși, căci proporțiile ei ar deveni minime, și el ar înceta să fie capital.

Dacă munca necesară ar reprezenta $\frac{1}{1\ 000}$ de zi de muncă, iar forța productivă s-ar tripla, munca necesară s-ar reduce doar la $\frac{1}{3\ 000}$ de zi de muncă, iar supramunca ar crește numai cu $\frac{2}{3\ 000}$ de zi de muncă. Dar aceasta se întâmplă nu pentru că salariul sau partea din produs care revine muncii ar fi crescut, ci pentru că ea a scăzut *deja* atât de mult, dacă o considerăm în raport cu produsul muncii sau cu ziua de muncă vie.

{ Munca materializată în muncitor se manifestă aici ea însăși ca o *parte componentă a propriei lui zile de muncă vie*, căci este totuna cu raportul dintre munca materializată pe care muncitorul o primește de la capitalist sub formă de salariu și întreaga zi de muncă }

(Toate aceste teze sînt juste în această abstracție numai pentru stadiul actual al cercetării noastre. Ulterior aici vor fi incluse alte raporturi, care le vor modifica simțitor. Totul în ansamblu, în măsura în care e considerat sub forma cea mai generală, *face parte în genere din teoria profitului*.)

Deocamdată ne limităm la următoarea constatare generală: dezvoltarea forței productive a muncii — și în primul rînd prestarea de supramuncă — este o condiție necesară pentru creșterea valorii sau pentru valorificarea capitalului. De aceea capitalul, ca aspirație nelimitată spre îmbogățire, tinde spre o sporire nelimitată a forțelor productive ale muncii și se străduiește să realizeze în practică acest lucru. Pe de altă parte însă, orice creștere a forței productive a muncii — fără a mai vorbi de faptul că sporște cuantumul valorilor de întrebuințare pentru capitalist — este o creștere a forței productive a capitalului și, din punctul de vedere predominant acum, este forță productivă a muncii numai în măsura în care este forță productivă a capitalului.

[C)] Plusvaloare absolută și plusvaloare relativă

[1)] *Despre creșterea valorii capitalului.*

[*Erori și neclarități în această problemă la Ricardo*]

[III—32] Un lucru este de pe acum cît se poate de clar și poate fi deja consemnat, și anume că sporirea forței productive nu provoacă prin ea însăși o creștere a prețurilor. Să luăm, de pildă, un bushel de grîu. Dacă într-un bushel de grîu e materializată o jumătate de zi de muncă și dacă acesta ar fi prețul muncitorului, înseamnă că supramunca poate să producă numai 1 bushel de grîu. Prin urmare, 2 busheli de grîu reprezintă valoarea unei zile de muncă, și dacă expresia bănească a acestei valori este egală cu 26 de șilingi, conchidem că 2 busheli de grîu valorează 26 de șilingi. 1 bushel de grîu valorează deci 13 șilingi.

Să presupunem acum că forța productivă se dublează; 1 bushel de grîu nu va reprezenta decît $\frac{1}{4}$ de zi de muncă, adică va fi egal cu $6\frac{1}{2}$ șilingi. Datorită creșterii forței productive, prețul acestei unități de marfă a scăzut; dar prețul total [al produsului unei zile de muncă] a rămas neschimbat, cu deosebirea că supramunca reprezintă acum $\frac{3}{4}$ de zi de muncă. Fiecare sfert de zi de muncă este egal cu 1 bushel de grîu, deci cu $6\frac{1}{2}$ șilingi. Produsul total este, așadar, egal cu 26 de șilingi sau cu 4 busheli. Prețul produsului total a rămas același ca mai înainte. Valoarea capitalului crește acum nu cu 13, ci cu $19\frac{1}{2}$ șilingi; valoarea muncii scade de la 13 la $6\frac{1}{2}$ șilingi. Producția materială a crescut de la 2 la 4 busheli. [Așadar, plusvaloarea capitalului] este egală acum cu $19\frac{1}{2}$ șilingi.

Dacă și în producția de aur are loc o dublare a forței productive, astfel încît dacă 13 șilingi erau înainte produsul unei jumătăți de zi de muncă și dacă *munca necesară* reprezenta și ea o jumătate de zi de muncă, acum acești 13 șilingi sînt produsul unui sfert de zi de muncă, iar muncitorul produce 52 de șilingi, din care capitalistului îi revin $52 - 13 = 39$ de șilingi peste capitalul avansat. 1 bushel de grîu valorează acum 13 șilingi; atît înainte cît și după modificarea forței productive, prețul unității de produs este același; dar produsul total [al unei zile de muncă] valorează 52 de șilingi, pe cînd înainte valora numai 26 de șilingi. Pe de

altă parte însă, cu acești 52 de șilingi se cumpără acum 4 busheli de grâu, pe când înainte cu 26 de șilingi se cumpărau numai 2.

Well*. Este clar, în primul rând, că dacă capitalul a sporit supramunca în așa măsură încît în procesul de producție se consumă întreaga zi de muncă vie (pentru noi aici ziua de muncă este cuantumul natural al timpului de muncă pe care muncitorul îl poate pune la dispoziția [capitalistului]; el pune la dispoziția acestuia forța sa de muncă întotdeauna numai pentru un timp *determinat*), adică pune la dispoziția lui un timp de muncă *determinat*), atunci creșterea forței productive nu poate să ducă la creșterea timpului de muncă și, deci, nici la creșterea timpului de muncă materializat. În produs este materializată o zi de muncă indiferent dacă *timpul de muncă necesar* este 6 sau 3 ore, indiferent dacă reprezintă $\frac{1}{2}$ sau $\frac{1}{4}$ din ziua de muncă. Plusvaloarea capitalului a crescut, adică a crescut valoarea lui în raport cu muncitorul, căci dacă înainte ea era egală numai cu $\frac{2}{4}$, acum ea este egală cu $\frac{3}{4}$ din timpul de muncă materializat. Dar valoarea capitalului a crescut nu pentru că a crescut *cantitatea absolută de muncă*, ci pentru că a crescut *cantitatea ei relativă*, adică nu a crescut cantitatea totală de muncă. Atît înainte cît și după dublarea forței productive, muncitorii prestează o zi de muncă. Aici, așadar, nu are loc o creștere absolută a timpului de supramuncă, ci o *scădere a cantității de timp de muncă necesar*, ceea ce face să crească supramunca relativă.

Într-adevăr, înainte muncitorul lucra o zi întreagă, din care numai $\frac{1}{2}$ de zi era timp de supramuncă; acum el lucrează, ca și înainte, o zi întreagă, dar $\frac{3}{4}$ din ziua de muncă reprezintă timp de supramuncă. În această măsură deci, prețul (se presupune că valoarea aurului și a argintului rămîne neschimbată) sau valoarea de schimb a capitalului nu crește ca urmare a dublării forței productive. Această dublare afectează *rata profitului*, și nu prețul produsului sau valoarea capitalului care sub formă de produs a redevenit marfă. De fapt însă, în acest caz are loc și o creștere a valorilor absolute, pentru că crește partea de avuție destinată să funcționeze în calitate de capital, în calitate de valoare care se autovalorifică. (*Acumularea capitalurilor.*)

* — Foarte bine. — Nota trad.

Să reluăm exemplul nostru anterior *. Să presupunem că *capitalul* este egal cu 100 de taleri și că în procesul de producție el se descompune după cum urmează: 50 de taleri bumbac, 40 de taleri salariu și 10 taleri unelte de muncă. Pentru simplificarea calculului admitem, de asemenea, că uneltele de muncă se consumă în întregime într-un singur act de producție (ceea ce este aici încă cu desăvârșire indiferent), astfel încît valoarea lor re apare în întregime sub formă de produs. Să presupunem că în acest caz munca obținută în schimbul celor 40 de taleri — care reprezintă timpul de muncă materializat în forța ei de muncă vie, să zicem un timp de muncă egal cu 4 ore — furnizează capitalului 8 ore. Dacă ținem seama de uneltele de muncă și de materia primă, în cazul cînd muncitorul ar lucra numai 4 ore, adică în cazul cînd materia primă și uneltele de muncă i-ar aparține muncitorului și el ar lucra numai 4 ore, produsul total ar reprezenta 100 de taleri. Pe cei 60 de taleri cheltuiți pe materie primă și pe uneltele de muncă, muncitorul i-ar spori cu 40 de taleri, pe care i-ar putea consuma, deoarece, în primul rînd, el înlocuiește cei 60 de taleri — materia primă și uneltele necesare producției —, iar [în al doilea rînd] le adaugă o plusvaloare [Mehrwert] de 40 de taleri, ca reproducere a propriei sale forțe de muncă vii sau a timpului de muncă materializat în ea. Muncitorul și-ar putea relua mereu lucrul de la capăt, deoarece în procesul de producție el ar reproduce atît [III—33] valoarea materiei prime și a uneltelor, cît și valoarea forței de muncă, cu precizarea că pe aceasta din urmă ar reproduce-o adăugînd neconținut primelor 4 ore de muncă materializată. Acum însă muncitorul obține cei 40 de taleri cu titlu de salariu numai dacă lucrează 8 ore, adăugînd, așadar, materiei prime și uneltelor de muncă care se opun în calitate de capital o plusvaloare de 80 de taleri, în timp ce plusvaloarea anterioară de 40 de taleri, pe care el le-o adăuga înainte, corespunde exact numai valorii muncii sale. Prin urmare [la valoarea materiei prime, a uneltelor de muncă și a forței sale de muncă] muncitorul ar trebui să adauge acum o plusvaloare exact egală cu supramunca sau cu timpul de supramuncă.

{În stadiul actual al cercetării noastre încă nu este necesar să luăm în considerație faptul că o dată cu supramunca sau cu timpul de supramuncă trebuie să crească și cantitatea de materie primă și unelte de muncă. Vezi la *Babbage*, de pildă, în ce fel supramunca face să fie necesară o cantitate mai mare de materie primă la confecționarea filigranelor de aur etc. ¹⁵⁹}

Valoarea capitalului ar crește deci de la 100 la 140 de taleri.

* Vezi volumul de față, p. 244—248. — *Nota red.*

{Să admitem, de asemenea, că cantitatea de materie primă consumată se dublează și că (pentru simplificarea calculului) se dublează și cantitatea uneltelor de muncă. În acest caz, cheltuielile capitalului ar reprezenta acum 100 de taleri pentru bumbac și 20 de taleri pentru unelte de muncă, în total deci 120 de taleri, iar pentru muncă se cheltuiesc, ca și înainte, 40 de taleri; total general — 160 de taleri. Dacă 4 ore de supramuncă fac ca 100 de taleri să crească cu 40%, este evident că vor face ca 160 de taleri să crească cu 64 de taleri. Produsul total va valora deci 224 de taleri. Aici se presupune, de asemenea, că rata profitului rămâne constantă în timp ce capitalul crește, iar materia primă și uneltele de muncă nu sînt încă considerate ca o materializare de supramuncă, ca o capitalizare a timpului de supramuncă. După cum am văzut*, cu cît e mai mare timpul de supramuncă deja realizat, sau, cu alte cuvinte, cu cît e mai mare volumul capitalului ca atare, cu atît mai mult se presupune că o *creștere absolută a timpului de muncă* este imposibilă și că are loc — în progresie geometrică — o încetinire a creșterii lui relative, ca urmare a creșterii forței productive.}

Așadar, capitalul, considerat ca simplă valoare de schimb, ar crește în mod absolut, ar deveni egal cu 140 de taleri în loc de 100; în realitate însă s-ar crea pur și simplu o valoare nouă, adică o anumită cantitate de valoare peste cea necesară pentru a înlocui cheltuielile de 60 de taleri pentru materie primă și uneltele de muncă și 40 de taleri pentru muncă, s-ar crea o valoare nouă de 40 de taleri. Valorile aflate în circulație ar crește cu 80 de taleri, iar timpul de muncă materializat ar fi cu 40 de taleri mai mare ca înainte.

Să luăm iarăși exemplul de mai sus. Există un capital de 100 de taleri, din care 50 pentru bumbac, 40 pentru muncă și 10 pentru uneltele de producție; timpul de supramuncă rămîne același ca în cazul precedent, și anume 4 ore, iar timpul de muncă total reprezintă 8 ore. În consecință, produsul este în toate cazurile egal cu numai 8 ore timp de muncă [nou adăugat], iar [în total] va fi egal cu 140 de taleri. Să admitem acum că forța productivă a muncii se dublează; aceasta înseamnă că 2 ore i-ar fi de ajuns muncitorului pentru a spori valoarea materiei prime și a uneltelor de muncă în măsura necesară pentru întreținerea forței sale de muncă. Dacă 40 de taleri reprezintă un timp de muncă materializat egal cu 4 ore, înseamnă că 20 de taleri reprezintă un timp de muncă materializat egal cu 2 ore. Acești 20 de taleri exprimă acum aceeași valoare de întrebuințare pe care o exprimau înainte

* Vezi volumul de față, p.274—275. — Nota red.

40 de taleri. Valoarea de schimb a forței de muncă s-a redus la jumătate, deoarece o jumătate din timpul de muncă inițial creează aceeași valoare de întrebuințare, iar valoarea de schimb a unei valori de întrebuințare se măsoară numai prin timpul de muncă materializat în ea.

Capitalistul îl pune însă pe muncitor să lucreze, ca și pînă acum, 8 ore, astfel încît produsul lui reprezintă, ca și pînă acum, un timp de muncă de 8 ore, reprezintă 80 de taleri timp de muncă, în timp ce valoarea materiei prime și a uneltelor a rămas aceeași, și anume 60 de taleri : în total deci, ca și înainte, 140 de taleri.

(Muncitorul, pentru a putea trăi, ar fi trebuit să adauge la cei 60 de taleri — materie primă și unelte de muncă — o valoare de numai 20 de taleri, ar fi creat deci o valoare de numai 80 de taleri. Ca urmare a dublării forței productive, valoarea totală a produsului său s-ar fi redus de la 100 la 80, deci cu 20 de taleri, adică cu $\frac{1}{5}$ din $100 = 20\%$.)

Dar timpul de supramuncă sau plusvaloarea capitalului reprezintă acum 6 ore în loc de 4, sau 60 de taleri în loc de 40. Sporul de plusvaloare reprezintă 2 ore, sau 20 de taleri. Calculul ar trebui făcut acum în felul următor : pentru materie primă s-au cheltuit 50 de taleri, pentru muncă — 20, pentru uneltele de muncă — 10 ; cheltuielile avansate reprezintă 80 de taleri. Profitul este egal cu 60 de taleri. Capitalistul și-ar vinde produsul, ca și pînă acum, cu 140 de taleri, dar ar realiza un profit de 60 de taleri în loc de 40 cît realiza înainte. Pe de o parte, el aruncă în circulație, așadar, aceeași valoare de schimb ca și înainte, adică 140 de taleri. Dar plusvaloarea capitalului său a crescut cu 20 de taleri. Aceasta înseamnă că a crescut numai partea care-i revine lui din cei 140 de taleri, că a crescut numai rata profitului său. În realitate, muncitorul a lucrat gratuit pentru capitalist 2 ore în plus, și anume 6 ore în loc de 4, ceea ce este pentru muncitor același lucru ca și cum în condițiile precedente ar fi lucrat 10 ore în loc de 8, ca și cum ar fi crescut *timpul său de muncă absolut*.

În realitate însă a apărut aici și o *valoare nouă*, și anume cei 20 de taleri suplimentari se prezintă ca o valoare *autonomă*, ca muncă materializată care a devenit disponibilă, degajată de necesitatea de a servi numai pentru schimbul pe forță de muncă [Arbeitskraft] care a funcționat și înainte. Acest lucru poate avea loc în două feluri. Ori cu acești 20 de taleri excedentari se pune în mișcare o cantitate mai mare de muncă, în măsura în care ei devin *capital* și creează valoarea de schimb care crește, adică fac ca o cantitate mai mare de muncă materializată să devină punctul de plecare al noului proces de producție ; ori capitalistul schimbă cei 20 de taleri, ca bani, pe alte mărfuri decît cele care în pro-

ducția sa îi servesc drept capital [III—34] industrial. În acest caz, toate mărfurile, în afară de muncă și de bani, se schimbă pe acești 20 de taleri suplimentari, pe 2 ore suplimentare de timp de muncă materializat. *Valoarea lor de schimb* a crescut deci tocmai cu această *sumă devenită disponibilă*.

Firește, 140 de taleri sînt 140 de taleri, cum remarcă foarte „is-tețul” editor francez al fiziocraților, combătîndu-l pe *Boisguillebert*¹⁶⁰. Dar este greșit să se spună că acești 140 de taleri reprezintă doar o mai mare valoare de întrebuințare; adevărul e că ei reprezintă o parte sporită de *valoare de schimb autonomă, de bani, de capital potențial*, adică reprezintă mai multă *avuție* considerată ca *avuție*. Acest lucru îl recunosc înșiși economiștii atunci cînd, mai tîrziu, la analiza acumulării capitalurilor, admit că se acumulează nu numai masa valorilor de întrebuințare, ci și cea a *valorilor de schimb*; se știe doar că, potrivit părerii lui Ricardo¹⁶¹, elementul acumulare de capitaluri este într-o măsură tot atît de deplină generat de supramunca relativă ca și de supramunca absolută, și nici nu poate să fie altfel.

Pe de altă parte, chiar din tezele pe care însuși Ricardo¹⁶² le-a demonstrat cel mai bine reiese că acești 20 de taleri excedențari, creați numai datorită creșterii forței productive, pot la rîndul lor să devină capital. Înainte, din cei 140 de taleri obținuți de capitalist (deocamdată lăsăm la o parte consumul capitalistului), numai 40 puteau să devină capital nou; restul de 100 de taleri nu devine, ci rămîne capital; acum pot deveni capital 60 de taleri; prin urmare, acum există un capital a cărui valoare de schimb e cu 20 de taleri mai mare. Valorile de schimb, *avuția ca atare*, au crescut deci, deși, ca și pînă acum, suma totală a *avuției* nu a crescut în mod direct. De ce a crescut *avuția*? Pentru că a crescut *acea parte a sumei totale care nu este simplul mijloc de circulație, ci bani, sau care nu e un simplu echivalent, ci valoare de schimb existentă pentru sine*.

Cei 20 de taleri deveniți disponibili sau se acumulează sub formă de bani, adică se adaugă sub forma (abstractă) generală a valorii de schimb la valorile de schimb existente; sau circulă toți, și atunci prețurile mărfurilor cumpărate în schimbul lor cresc; toate aceste valori de schimb care circulă reprezintă în acest din urmă caz o cantitate suplimentară de aur, și deoarece cheltuielile de producție ale aurului n-au scăzut (ci, dimpotrivă, au crescut în raport cu cele ale mărfii produse de capitalul devenit mai productiv), ele reprezintă totodată și o cantitate suplimentară de muncă materializată (ceea ce face ca excedentul care a apărut mai întîi de partea unui singur capital productiv să apară acum de partea altor capitaluri, care produc mărfurile scumprite). Sau cei

20 de taleri sînt folosiți direct în calitate de capital chiar de către capitalul care a circulat inițial. În acest caz s-a creat un nou capital de 20 de taleri — o sumă de avuție care se autoconservă și se autovalorifică. Capitalul a sporit cu o valoare de schimb egală cu 20 de taleri.

(Circulația, la drept vorbind, nu ne interesează încă, deoarece aici avem de-a face cu capitalul în general, iar circulația nu poate decît să servească drept mijlocire între forma capitalului în calitate de bani și forma lui în calitate de capital; capitalul sub formă de bani poate realiza banii ca atare, adică îi poate schimba pe mărfuri pe care le consumă într-o cantitate mai mare ca înainte; dar în mîinile producătorului acestor mărfuri, banii aceștia devin capital. Ei devin deci capital fie direct în mîinile primului capital, fie pe cale ocolită în mîinile altui capital. Celălalt capital este însă întotdeauna capital ca atare, și aici avem de-a face cu *capitalul ca atare*, să zicem cu capitalul întregii societăți. Diversitatea capitalurilor etc. nu ne interesează încă aici.)

Cei 20 de taleri deveniți disponibili se pot manifesta în genere numai sub două forme. Ei se pot manifesta ca bani, astfel încît capitalul însuși există atunci iarăși în determinația de bani care încă n-au devenit capital, în determinația punctului său de plecare, — există iarăși în calitate de formă abstract-autonomă a valorii de schimb, sau de avuție generală. Sau acești 20 de taleri deveniți disponibili există iarăși în calitate de capital, ca o nouă dominație a muncii materializate asupra celei vii. Cu alte cuvinte, cei 20 de taleri se manifestă fie în calitate de avuție generală materializată sub formă de bani (sub formă de lucru în care avuția există numai în mod abstract), fie în calitate de muncă vie nouă.

{În exemplul analizat, forța productivă s-a dublat, a crescut cu 100%, iar valoarea capitalului [plusvaloarea] a crescut cu 50%.}

(Orice creștere a masei capitalului folosit poate să ducă la creșterea forței productive nu numai în progresie aritmetică, ci și în progresie geometrică; în același timp, capitalul, în calitate de factor care sporește forța productivă, nu poate să sporească profitul decît într-o măsură mult mai mică. Efectul creșterii capitalului asupra creșterii forței productive este deci infinit mai mare decît efectul creșterii forței productive asupra creșterii capitalului.)

Să presupunem că din cei 140 de taleri, capitalistul consumă sub formă de valori de întrebuințare 20 de taleri pentru nevoile sale prin intermediul banilor ca mijloc de circulație. Înseamnă deci că în primul din cele două cazuri presupuse, capitalistul putea să înceapă procesul de autovalorificare a capitalului cu o valoare de schimb care a crescut de la 100 de taleri la numai 120. După

dublarea forțelor productive, capitalistul poate să înceapă procesul de autovalorificare cu o plusvaloare [capitalizată] de 40 de taleri, fără a fi nevoit să-și restrângă consumul. În comparație cu cazul precedent, o parte mai mare din valorile de schimb se fixează acum ca valoare de schimb, în loc să dispară în valoarea de întreținere (indiferent dacă această fixare se produce în mod direct sau prin intermediul procesului de producție). A crea un capital mai mare înseamnă a crea o valoare de schimb mai mare; deși valoarea de schimb în forma ei *nemijlocită* de simplă valoare de schimb nu se mărește în urma creșterii productivității, ea se mărește totuși — în urma acestei creșteri — în forma ei potențială de *capital*.

Capitalul mai mare, capitalul de 160 de taleri *, reprezintă în mod absolut o cantitate mai mare de muncă materializată decât reprezenta înainte [adică înainte de dublarea forței productive] capitalul de 100 de taleri [III—35] de aceea el pune în mișcare, cel puțin în mod relativ, mai multă muncă vie și reproduce în final o mai mare valoare de schimb simplă. Capitalul de 100 de taleri crea la [o rată a profitului de] 40% un produs sau o valoare de schimb simplă în sumă de 40 de taleri. Capitalul de 160 de taleri produce o valoare de schimb simplă de 64 de taleri. Aici creșterea valorii de schimb sub forma de capital apare încă nemijlocit ca o creștere a valorii de schimb în forma ei simplă.

Stabilirea tuturor acestor lucruri este extrem de importantă. Nu este suficient să se spună, asemenea lui Ricardo¹⁶³, că [în urma creșterii forței productive] valoarea de schimb nu crește, adică nu crește ca formă abstractă a avuției, ci crește numai în calitate de capital. Ricardo are în vedere aici numai procesul de producție inițial. Dar dacă crește supramunca relativă și de aceea se produce o creștere absolută a capitalului, crește în mod necesar și *valoarea de schimb relativă existentă* în cadrul circulației *ca valoare de schimb*, crește cantitatea de bani ca atare, și deci, prin intermediul procesului de producție, crește și *valoarea de schimb absolută*. Cu alte cuvinte, din aceeași cantitate de valoare de schimb — sau bani —, iar produsul procesului de valorificare apare tocmai sub această formă simplă (plusvaloarea este produs numai în raport cu capitalul, în raport cu valoarea așa cum exista ea înainte de procesul de producție; privită în sine, ca existență autonomă, ea nu este decât *valoare de schimb cantitativ determinată*) —, a devenit disponibilă o parte care nu există ca echivalent pentru valori de schimb existente sau pentru timp de muncă existent. Dacă valoarea de schimb devenită disponibilă se schimbă

* Vezi volumul de față, p. 279. — Nota red.

pe valori de schimb existente, ea nu constituie pentru ele un echivalent, ci depășește acest echivalent, astfel încît de partea lor devine disponibilă o parte din valoarea de schimb. În stare de repaos, această valoare de schimb devenită disponibilă, cu care s-a îmbogățit societatea, poate fi numai bani, și atunci crește numai forma abstractă a avuției; în stare de mișcare însă, ea se poate realiza numai în muncă vie nouă {fie prin aceea că e pusă în mișcare o muncă pînă atunci inactivă, fie prin aceea că se creează noi muncitori (se accelerează ritmul de creștere al populației), sau prin aceea că se lărgște noua sferă a valorilor de schimb aflate în circulație [cea ce poate fi realizat de producție datorită faptului că valoarea de schimb devenită disponibilă creează o nouă ramură de producție, deci un nou obiect de schimb, muncă materializată sub forma unei noi valori de întrebuințare], sau, în sfîrșit, același rezultat este obținut prin lărgirea comerțului, care introduce în sfera circulației muncă materializată adusă dintr-o altă țară}. Așadar, în urma creșterii forței productive trebuie să fie chemată la viață o muncă vie nouă.

Forma în care caută Ricardo să-și clarifice problemele (și în această privință el este foarte neclar) nu înseamnă în fond altceva decît că el introduce direct un raport determinat, în loc să spună pur și simplu că, din aceeași sumă de valori de schimb simple, o parte mai mică decît înainte se prezintă sub formă de valoare de schimb simplă (sub formă de echivalent) și o parte mai mare sub formă de bani (bani ca formă inițială, antediluviană, din care se naște mereu capitalul; bani în determinația lor ca bani, și nu ca monedă [Münze] etc.); că de aceea crește partea care se prezintă în calitate de valoare de schimb în sine, adică se prezintă în calitate de valoare; că se mărește avuția sub forma ei de avuție*. (Ricardo însă ajunge la concluzia greșită că avuția crește numai sub formă de avuție materială, substanțială, de avuție ca valoare de întrebuințare.) De aceea nașterea avuției ca atare, în măsura în care aceasta nu izvorăște din rentă, adică nu este o astfel de bogăție care, potrivit teoriei lui Ricardo, se datorește nu creșterii forței productive, ci, dimpotrivă, scăderii ei, este pentru el cu totul de neconceput și el se încurcă în cele mai absurde contradicții.

Să examinăm însă această problemă așa cum o prezintă el. Un capital de 1 000 pune în mișcare 50 de muncitori, sau 50 de zile de muncă vie; dacă forța productivă se dublează, el ar putea să pună în mișcare 100 de zile de muncă. Dar la Ricardo acestea din urmă nu există ca premisă și sînt introduse în mod arbitrar, căci

* [III—36] {Banii considerați ca atare nu trebuie să fie desemnați nici ca valoare de întrebuințare și nici ca valoare de schimb, ci ca valoare.} [III—36]

altfel — dacă nu apare o cantitate *mai mare de zile de muncă reale* — el nu poate explica creșterea valorii de schimb ca urmare a productivității sporite. Pe de altă parte, el *nu analizează nicăieri creșterea populației ca element al sporirii valorilor de schimb*; el nici măcar nu vorbește cît de cît clar și precis despre acest lucru.

Potrivit ipotezei date, admitem că capitalul este egal cu 1000, iar numărul muncitorilor cu 50. Concluzia justă, *la care ajunge și Ricardo* (vezi caietul¹⁶⁴), este că [în urma dublării forței productive] un capital de 500 cu 25 de muncitori poate să producă aceeași valoare de întrebuințare ca mai înainte; restul de capital de 500 cu ceilalți 25 de muncitori vor crea o nouă întreprindere și vor produce tot o valoare de schimb egală cu 500. Profitul rămîne același, deoarece el nu provine din schimbul celor 500 pe 500, ci din proporția în care cei 500 s-au împărțit inițial în profit și salariu. Schimbul însă, dimpotrivă, este un schimb de echivalente, care nu poate spori valoarea, tot așa cum n-o poate spori nici *comerțul exterior*, lucru la care Ricardo s-a referit în mod expres¹⁶⁵. Căci schimbul de echivalente nu înseamnă altceva decît că valoarea care s-a aflat în mîinile lui A înaintea schimbului cu B continuă să se afle în mîinile lui și după acest schimb.

Valoarea totală, sau *avuția* totală, a rămas aceeași [după dublarea forței productive], dar valoarea de întrebuințare, sau *substanța avuției*, s-a dublat. În măsura în care e vorba de creșterea *forțelor productive* nu există absolut nici un motiv pentru ca în general *avuția, ca avuție, valoarea de schimb ca atare* să crească. Dacă forțele productive se dublează din nou în ambele ramuri [III—36] de activitate, atît capitalul A cît și capitalul B se pot descompune la rîndul lor fiecare în cîte două capitaluri de 250 cu $12\frac{1}{2}$ zile de muncă. Acum există 4 capitaluri avînd în total aceeași valoare de schimb de 1000 l. st.; ele consumă acum laolaltă, ca și în cazul precedent, 50 de zile de muncă vie {*în fond, este greșit să se spună că munca vie consumă capitalul*; în realitate, capitalul (munca materializată) consumă munca vie în procesul de producție} și produc o valoare de întrebuințare împărțită, a cărei valoare a rămas aceeași ca înainte de cele două dublări succesive ale forțelor productive.

Ricardo este prea clasic pentru a spune platitudini, cum fac cei care, în dorința de a-l îmbunătăți pe el, afirmă că valoarea mai mare, generată de creșterea forțelor productive, se datorește faptului că în cadrul circulației unul dintre participanții la schimb vinde mai scump. Odată devenit marfă sau valoare de schimb simplă, capitalul de 500, în loc să se schimbe pe 500, se schimbă pe 550 (cu un spor de 10%), dar atunci celălalt va primi, evident,

sub formă de valoare de schimb, numai 450 în loc de 500, iar suma totală rămîne, ca și înainte, egală cu 1 000. Asta se întîmplă frecvent în comerț, dar în felul acesta poate fi explicat doar profitul unui capital prin pierderea suferită de celălalt, deci nu *profitul capitalului în general*; or, în afara acestei premise, nu există profit nici de o parte, nici de cealaltă.

Așadar, procesul [de creștere a masei valorilor de întrebuițare] descris de Ricardo poate continua la nesfîrșit, fără altă limită decît *creșterea forței productive* (care e și ea de ordin material și se află — nemijlocit, cel puțin — în afara *relației economice* propriu-zise), care e posibilă pentru un capital de 1 000 de taleri și 50 de muncitori. Vezi pasajul următor la Ricardo :

„Capitalul este acea parte din avuția unei țări care este întrebuițată în vederea unei producții viitoare, și el poate fi sporit în același mod ca și avuția” [D. Ricardo, „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. 3rd edition. London, 1821, p. 327. (Vezi și D. Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 215)]

(La el, *avuția* înseamnă abundență de valori de întrebuițare, iar din punctul de vedere al schimbului simplu, una și aceeași muncă materializată se poate exprima într-o cantitate nelimitată de valori de întrebuițare, dar atîta timp cît rămîne aceeași cantitate de muncă materializată, ea rămîne întotdeauna *una și aceeași valoare de schimb*, căci *echivalentul* ei se măsoară nu prin cantitatea de valori de întrebuițare în care există ea, ci prin propria ei cantitate.)

„Un capital aditional va fi la fel de eficace în producția de avuție viitoare, indiferent dacă e obținut prin perfecționarea metodelor de muncă sau a mașinilor, sau prin folosirea unei părți mai mari din venit în vederea reproducției. Căci avuția” (valoarea de întrebuițare) „depinde întotdeauna de *cantitatea* mărfurilor produse” (și întrucîtva se poate spune că depinde și de diversitatea lor), „indiferent de ușurința cu care au putut fi produse instrumentele întrebuițate în producție” (adică indiferent de cantitatea de timp de muncă care a fost materializată în ele). „O anumită cantitate de îmbrăcăminte și de provizii va face posibilă întreținerea și întrebuițarea aceleiași număr de oameni... ; dar această îmbrăcăminte și aceste provizii vor avea o valoare” (o *valoare de schimb*) „de două ori mai mare dacă la producerea lor au fost folosiți [nu 100, ci] 200 de oameni” (op. cit., p. 327—328) (ibid.).

Dacă în urma creșterii forței productive 100 de muncitori produc tot atîtea valori de întrebuițare cît produceau înainte 200,

„în cazul cînd din 200 de muncitori vor fi concediați o jumătate, cei 100 de muncitori rămași vor produce atît cît produceau înainte 200. Aceasta înseamnă că jumătate din capital poate fi retrasă din această ramură de activitate ; aici e devenit disponibil tot atîta capital cît și muncă. Și deoarece o jumătate din capital face acum același serviciu ca înainte întregul capital, s-au format acum două capitaluri etc.”¹⁶⁶ (Op. cit., p. 38, 40 — despre comerțul exterior¹⁶⁷, asupra căruia va trebui să revenim).

Ricardo vorbește aici nu de ziua de muncă (astfel încît dacă înainte capitalistul schimba o jumătate de zi de muncă materializată pe o întreagă zi de muncă vie a muncitorului, el cîștiga în fond numai o jumătate de zi de muncă vie, dînd muncitorului sub formă de muncă materializată cealaltă jumătate de zi de muncă și reprimînd-o de la el sub formă de muncă vie, adică plătiînd muncitorului o jumătate de zi de muncă), ci de zile de muncă simultane, adică de zile de muncă prestate de muncitori diferiți. Dar aceasta nu schimbă cîtuși de puțin fondul problemei, ci numai formularea ei. În urma creșterii forței productive, fiecare din aceste zile de muncă va furniza respectiv o cantitate mai mare de timp de supramuncă. Dacă înainte [cînd calculul se făcea pe ziua de muncă] capitalistul avea ca limită 1 zi de muncă, acum el are la dispoziția sa 50 de zile de muncă etc. După cum s-a mai spus, sporirea capitalurilor datorită creșterii productivității, în forma în care această sporire este considerată la Ricardo, nu presupune o creștere a valorilor de schimb și de aceea populația ar putea, consideră Ricardo, să scadă de la 10 000 000 la 10 000, fără ca valoarea de schimb sau cantitatea de valori de întrebuințare să scadă (vezi sfîrșitul cărții sale¹⁶⁸).

Nu ne-am gîndit cîtuși de puțin să negăm faptul că *capitalul* conține contradicții. Dimpotrivă, scopul nostru este să le scoatem la iveală. Ricardo însă *nu le scoate la iveală*, ci le omite pur și simplu, declarînd că valoarea de schimb este indiferentă sub raportul formării avuției. Cu alte cuvinte, el afirmă că într-o societate bazată pe valoarea de schimb și pe avuția rezultată din această valoare, contradicțiile în care dezvoltarea forțelor productive etc. împinge această formă de avuție nu există și că într-o astfel de societate creșterea valorii nu este o condiție necesară a creșterii avuției, [III—37], că, așadar, valoarea ca formă de avuție nu afectează cîtuși de puțin însăși această avuție și dezvoltarea ei. Cu alte cuvinte, Ricardo consideră valoarea de schimb ca ceva pur *formal*.

Aici însă el își reamintește totuși: 1) că pe capitaliști îi interesează valoarea; 2) că istoricește, o dată cu creșterea forțelor de producție (*ar fi trebuit să-și amintească și de comerțul internațional*), crește *avuția ca atare*, adică suma valorilor. Cum se explică acest fapt? Ricardo îl explică prin aceea că capitalurile se acumulează mai rapid decît crește populația, ceea ce atrage după sine o creștere a salariilor, deci și a populației; creșterea populației determină o creștere a prețurilor la cereale, care la rîndul ei duce la o sporire a dificultăților producției și, implicit, la o creștere a *valorilor de schimb*. Iată pe ce cale ocolită ajunge Ricardo, în cele din urmă, la valorile de schimb.

Deocamdată oitem aici cu desăvîrșire aspectul legat de rentă, deoarece aici nu este vorba de sporirea dificultăților producției, ci, dimpotrivă, de creșterea forțelor productive. Pe măsura acumulării capitalurilor, spune Ricardo, dacă nu are loc concomitent o creștere a populației, se produce o creștere a salariilor; muncitorul se căsătorește, producția [de copii] este stimulată, copiii săi trăiesc mai bine, nu mor înainte de vreme etc. Într-un cuvînt, populația crește și astfel se naște între muncitori o concurență, care îi silește să vîndă capitalistului forța lor de muncă iarăși la valoarea ei, iar cîteodată și sub această valoare. Capitalul acumulat, a cărui creștere a fost încetinită pînă atunci, dispune acum de un anumit surplus; înainte el cheltuia acest surplus pe salarii, deci sub formă de monedă [Münze], pentru a cumpăra valoarea de întrebuintare a muncii; acum însă capitalistul dispune de el iarăși sub formă de bani, pentru a folosi acești bani drept capital în schimbul pe muncă vie [nouă], și deoarece capitalul dispune acum și de o cantitate mai mare de zile de muncă, valoarea sa de schimb crește din nou.

(Nici măcar acest aspect nu este just expus la Ricardo, ci, apare intercalat în teoria rentei; căci datorită creșterii populației, excedentul pe care capitalul îl pierdea înainte sub formă de salarii, i se ia acum sub formă de rentă.) Dar chiar și creșterea populației este greșit înțeleasă în teoria lui Ricardo. El n-a arătat nicăieri că există un raport *immanent* între totalul muncii materializate în capital și ziua de muncă vie (indiferent dacă această zi de muncă va fi reprezentată ca o zi de muncă egală cu 50×12 ore, sau ca munca de 12 ore prestată de 50 de muncitori) și că acest raport immanent este tocmai *raportul dintre partea componentă a zilei de muncă vie care constituie echivalentul muncii materializate* ce i se dă muncitorului ca salariu și ziua de muncă vie; întregul este aici ziua însăși, iar raportul immanent este raportul variabil (ziua este aici o mărime constantă) dintre *fracția pe care o reprezintă orele de muncă necesară și aceea pe care o reprezintă orele de supramuncă* [din ziua de muncă]. Tocmai pentru că Ricardo n-a elucidat acest raport, el n-a elucidat nici faptul (care pînă acum nu ne-a interesat cîtusi de puțin, deoarece era vorba de *capital ca atare*, iar dezvoltarea forțelor de producție era considerată ca un raport introdus din afară) că, deși dezvoltarea forței productive presupune atît creșterea capitalului, cît și sporirea zilelor de muncă simultane, totuși în cadrul limitelor date ale capitalului care pune în mișcare o zi de muncă (chiar dacă este o zi egală cu 50×12 ore, adică cu 600 de ore), acest raport

reprezintă o limită pentru dezvoltarea forței productive a capitalului.

Salariul include nu numai întreținerea muncitorului, ci și producția lui: astfel încît dacă moare un muncitor, locul său e luat de altul; dacă mor cei 50 de muncitori, alți 50 sînt gata să le ia locul. Ca forță de muncă vie, acești 50 de muncitori reprezintă nu numai cheltuielile proprii lor produceri, ci și cheltuielile care au trebuit să fie plătite părinților lor peste salariul lor, ca indivizi, pentru ca ei să-și poată pregăti un schimb de 50 de indivizi noi. Populația crește, așadar, și fără o majorare a salariilor. De ce însă crește ea insuficient de rapid și de ce pentru a crește are nevoie de un stimulent special? Numai pentru că capitalul nu se poate mulțumi cu obținerea doar a unei cantități mai mari de „avuție” în sensul ricardian al cuvîntului, ci vrea să dispună de mai multă *valoare*, de mai multă muncă materializată. După părerea lui Ricardo însă, de fapt capitalul poate să aibă la dispoziție mai multă muncă materializată numai atunci cînd scade salariul, sau, cu alte cuvinte, dacă pentru funcționarea aceluiași capital, pe aceeași muncă materializată se schimbă mai multe zile de muncă vie, astfel încît se creează o valoare mai mare. Pentru a face să scadă salariile, Ricardo presupune o creștere a populației. Iar pentru a explica creșterea populației, el presupune că cererea de zile de muncă crește, sau, cu alte cuvinte, că capitalul poate să cumpere mai multă *muncă materializată* (materializată în forța de muncă), că deci *valoarea* lui a crescut. Inițial însă el a pornit de la premisa diametral opusă, și numai *de aceea* a trebuit s-o ia pe această cale ocolită. Dacă 1 000 l. st. puteau cumpăra 500 de zile de muncă, iar forța productivă crește, capitalul poate ori să folosească în continuare aceste 500 de zile de muncă în aceeași ramură de activitate, ori să se scindeze și să folosească 250 de zile de muncă într-o ramură de activitate și 250 în alta, astfel încît și capitalul de 1 000 l. st. se va scinda în două capitaluri de cîte 500 l. st. Dar niciodată acest capital nu va putea să comande mai mult de 500 de zile de muncă, deoarece în caz contrar, potrivit teoriei lui Ricardo, ar fi trebuit să crească nu numai valorile de întrebuintare produse de acest capital, ci și *valoarea lor de schimb, timpul de muncă materializat* pe care-l comandă el. Așadar, dacă pornim de la premisa enunțată de Ricardo, nu poate avea loc o creștere a cererii de muncă. Și dacă totuși are loc [III—38] o astfel de creștere, aceasta înseamnă că *valoarea de schimb* a capitalului a crescut. Cf. „*On value*” de Malthus, care simte contradicțiile, dar se împotmolește cînd încearcă să raționeze independent ¹⁶⁸.

[2)] *Capital constant și capital variabil*

[a) Conservarea valorii capitalului constant
în procesul de producție]

Am vorbit tot timpul numai despre cele două elemente ale capitalului, despre cele două părți ale zilei de muncă vie, dintre care una reprezintă salariul, iar cealaltă profitul, una — munca necesară, cealaltă — supramunca. Ce se întâmplă însă cu celelalte două părți ale capitalului, care sînt întruchipate în materialul muncii și în uneltele de muncă? Cît privește procesul de producție simplu, aici munca presupune existența unor unelte care ușurează munca și a unui material în care munca se întruchipează, modelîndu-l. Această modelare dă materialului valoarea sa de întrebuințare. În cadrul schimbului, această valoare de întrebuințare devine valoare de schimb în măsura în care conține muncă materializată. Dar ca părți componente ale capitalului sînt ele oare valori pe care munca trebuie să le înlocuiască?

Astfel, în exemplul de mai sus*, cînd un capital de 100 de taleri se descompune în 50 de taleri investiți în bumbac, 40 în salarii și 10 în uneltele de muncă; cînd salariul de 40 de taleri este egal cu 4 ore de muncă materializată, iar capitalul îl pune pe muncitor să lucreze 8 ore, ar putea părea că în aceste condiții muncitorul trebuie să reproducă 40 de taleri salariu, 40 de taleri timp de supramuncă (profit), 10 taleri unelte de muncă, 50 de taleri bumbac, în total 140 de taleri, pe cînd el reproduce în total doar 80 de taleri (și numeroase reproșuri de acest fel i-au fost făcute lui Ricardo, în sensul că el ar considera drept părți componente ale cheltuielilor de producție numai profitul și salariul, omițînd mașina și materialul muncii). 40 de taleri [salariul] reprezintă produsul unei jumătăți de zile de muncă, iar 40 de taleri cealaltă jumătate, suplimentară. Cei 60 de taleri reprezintă însă valoarea celorlalte două părți componente ale capitalului. Deoarece produsul real al muncitorului este egal cu 80 de taleri, înseamnă că acesta poate să reproducă numai 80, și nu 140. S-ar părea chiar că a redus valoarea celor 60 de taleri [cheltuiți pe materii prime și pe uneltele de muncă], deoarece din cei 80 de taleri reproduceși de el, 40 înlocuiesc salariul său, iar restul de 40 — care reprezintă supramunca — sînt cu 20 mai puțin decît 60. În loc să realizeze un profit de 40 de taleri, capitalistul pare a suferi o pierdere de 20 de taleri la partea inițială a capitalului său, alcătuită din uneltele de muncă și din materie primă.

* Vezi volumul de față, p. 277—279. — *Nota red.*

Cum ar putea deci muncitorul să creeze, pe lângă cei 80 de taleri, încă o valoare de 60 de taleri, cînd o jumătate din ziua lui de muncă, după cum arată salariul său, produce cu ajutorul uneltelor de muncă și al materiei prime numai 40 de taleri, iar cealaltă creează și ea numai 40 de taleri? Muncitorul dispune numai de o zi de muncă și nu poate lucra două zile într-o singură zi de muncă.

Să presupunem că cei 50 de taleri materie primă corespund unei cantități de x pfunzi de fire de bumbac, iar cei 10 taleri unelte de muncă corespund unui război de țesut. Ei bine, cît privește în primul rînd *valoarea de întrebuințare*, este clar că muncitorul n-ar putea să producă nici o *țesătură*, adică nici o valoare de întrebuințare de ordin superior dacă bumbacul n-ar exista deja sub formă de fire, iar lemnul și fierul sub formă de război de țesut. Pentru el însuși, pentru muncitor, acești 50 de taleri și 10 taleri nu sînt în procesul de producție *nimic altceva decît fire și un război de țesut, și nu valori de schimb*. Munca lui le-a transformat într-o valoare de întrebuințare de ordin superior și le-a adăugat o cantitate de muncă materializată de 80 de taleri, și anume: 40 de taleri în care reproduce salariul său și 40 de taleri timp de supramuncă. Valoarea de întrebuințare — țesătura — conține o zi de muncă în plus, din care însă o jumătate nu face decît să înlocuiască partea de capital cu care a fost cumpărat dreptul de a dispune de forța de muncă.

Timpul de muncă materializat pe care-l conțin firele și războiul de țesut și care reprezintă o parte din valoarea produsului n-a fost creat de muncitor; pentru el, acestea au fost și rămîn un material căruia el i-a dat o altă formă și i-a încorporat muncă nouă. Singura condiție ce i se pune este ca el să nu le irosească — lucru pe care nu l-a făcut din moment ce produsul său are o valoare de întrebuințare, și chiar o valoare de întrebuințare superioară celei pe care o avusese anterior. Produsul conține acum două părți de muncă materializată: ziua de muncă a muncitorului nostru și munca pe care materialul muncii — firele — și războiul de țesut o conțineau independent de el și încă înainte de începerea muncii sale.

Munca materializată anterior constituia condiția muncii *sale* [actuale]; numai ea a făcut posibilă munca sa [actuală], dar nu-l costă nimic. Să presupunem că firele și războiul de țesut n-au fost dinainte date ca părți componente ale capitalului, ca *valori*, și că nu l-ar costa deci nimic pe *capitalist*. Atunci valoarea produsului ar fi egală cu 80 de taleri dacă muncitorul ar lucra o zi întreagă și cu 40 de taleri dacă ar lucra o jumătate de zi. Ea ar fi egală cu o zi de muncă materializată. În realitate, războiul de

țesut și firele de bumbac nu-l costă nimic pe muncitor în procesul de producție; prin aceasta însă nu se suprimă timpul de muncă materializat în ele, el rămâne și capătă doar altă formă. Dacă, în afară de țesătură, muncitorul ar fi trebuit să creeze în aceeași zi de muncă și firele și războiul de țesut, procesul [de producție] ar fi fost de fapt imposibil. Așadar, faptul că nici ca valori de întrebuințare în forma lor inițială și nici ca valori de schimb ele nu au nevoie de munca lui, ci *există gata confecționate*, tocmai acest fapt face ca munca adăugată de muncitor într-o zi de muncă să creeze un produs cu o valoare mai mare decât valoarea creată într-o zi de muncă. Muncitorul însă creează acest produs numai pentru că nu trebuie să creeze el însuși excedentul de valoare peste ziua de muncă, ci *il găsește de-a gata* ca premisă, sub forma condițiilor materiale ale muncii sale.

Așadar, numai în sensul că *fără* muncă aceste valori ar putezi, ar fi inutile, se poate spune că muncitorul le reproduce; dar și *munca* lui ar fi inutilă *fără* ele. Și dacă, așa cum am arătat, muncitorul reproduce aceste valori, el o face nu pentru că le dă o valoare de schimb mai mare sau pentru că intră în vreun proces cu valoarea lor de schimb, ci pentru că în genere le supune procesului de producție simplu, pentru că în genere *lucrează*. [III—39] Dar aceasta nu-l costă un timp de muncă *peste* cel necesar pentru prelucrarea lor și pentru sporirea valorii lor. Acestea sînt condițiile în care capitalul l-a pus pe muncitor să lucreze. Muncitorul reproduce valoarea materialului și pe cea a uneltelor de muncă numai prin aceea că le dă o valoare mai mare, și această activitate constînd în a da o valoare mai mare reprezintă ziua lui de muncă. În rest, el lasă aceste valori așa cum sînt. Valoarea veche a materiei prime și a uneltelor se conservă prin aceea că i se adaugă o valoare nouă, și nu prin aceea că vechea valoare e *reprodusă*, creată. Deoarece materia primă și unealta de muncă sînt produsul unei munci anterioare, înseamnă că acest produs al unei munci anterioare, această sumă de muncă materializată anterior rămîne un element al *produsului* muncitorului nostru și că pe lângă valoarea sa nouă produsul acesta conține și valoarea veche.

Așadar, în acest produs muncitorul produce de fapt numai o valoare egală cu ziua de muncă pe care a adăugat-o el, iar conservarea vechii valori nu-l costă absolut nimic peste ceea ce-l costă adăugarea valorii noi. Valoarea veche nu este pentru muncitor altceva decât un material care, oricît și-ar schimba forma, tot material rămîne pentru el, adică ceva care există *independent* de munca lui. Faptul că acest material [și uneltele de muncă], care rămîn, deoarece capătă doar altă formă, conțin deja ele însele

timp de muncă, îl privește pe capital, și nu pe muncitor; acest timp de muncă este și el *independent* de munca respectivului muncitor și subzistă *după* efectuarea acestei munci, așa cum a existat înainte de efectuarea ei. Această așa-zisă reproducție nu-l costă pe muncitor nici un timp de muncă, ci este condiția timpului său de muncă, căci ea nu este altceva decât folosirea substanței existente ca material al muncii lui [și ca unealtă a ei] se raportează la această substanță ca la material [și unelte].

Așadar, muncitorul înlocuiește vechiul timp de muncă prin însuși *actul* muncii, și nu prin aceea că ar adăuga în acest scop un timp de muncă special. El îl înlocuiește pur și simplu adăugînd timp de muncă *nou*, și datorită acestui fapt vechiul timp de muncă se păstrează în produs și devine element al unui nou produs. Cu ziua sa de muncă, așadar, muncitorul nu înlocuiește valoarea materiei prime și a uneltelor de muncă. Înseamnă deci că *această conservare a vechii valori îi revine capitalistului la fel de gratuit ca și supramunca*. Dar ea îi revine gratuit nu pentru că nici pe muncitor nu-l costă nimic, ci pentru că materia primă și uneltele de muncă se află *prin ipoteză* în minile capitalistului și de aceea muncitorul nu are posibilitatea de a munci altfel decât transformînd munca materializată deținută de capital în material [și unelte] al propriei lui munci și conservînd astfel munca materializată în acest material [și în aceste unelte de muncă]. Prin urmare, capitalistul nu plătește muncitorului nimic pentru faptul că firele și războiul de țesut — valorile lor — reapar în valoarea țesăturii, adică se conservă. Această conservare rezultă pur și simplu din adăugarea de muncă nouă, care dă [firelor și războiului de țesut] o valoare mai mare.

Din raportul inițial dintre capital și muncă reiese deci că serviciul pe care munca vie îl aduce muncii materializate raportîndu-se la ea ca muncă vie nu-l costă nimic pe capitalist, după cum nu-l costă nimic nici pe muncitor, ci exprimă doar raportul în virtutea căruia materialul muncii și unealta de muncă sînt pentru muncitor capital, premise *independente* de el. Conservarea valorii vechi nu este un act distinct de adăugarea celei noi, ci se produce de la sine ca un rezultat firesc al acesteia din urmă. Cît privește faptul că această conservare nu-l costă nimic nici pe capitalist și nici pe muncitor, el este dat în însuși raportul dintre *capital și muncă*, raport care este deja în sine profit pentru unul și salariu pentru celălalt.

Un capitalist oarecare își poate închipui (și aceasta nu afectează calculele sale) că dacă posedă un capital de 100 de taleri, din care 50 de taleri se cheltuiesc pe bumbac, 40 de taleri pe mijloace de subzistență, 10 taleri pe uneltele de muncă, și dacă

adaugă un profit de 10% calculat la cheltuielile sale de producție, munca trebuie să-i înlocuiască 50 de taleri pentru bumbac, 40 de taleri pentru mijloace de subzistență, 10 taleri pentru uneltele de muncă, precum și 10% calculate la 50, 40 și 10 taleri. Capitalistul nostru își închipuie deci că munca îi produce 55 de taleri materie primă, 44 de taleri mijloace de subzistență și 11 taleri unelte de muncă, în total 110 taleri. Pentru economiști însă, aceasta este o reprezentare stranie, deși în combaterea lui Ricardo a fost cu multă pretențiozitate folosită ca ceva cu totul nou.

Dacă ziua de muncă a muncitorului este egală cu 10 ore și dacă în 8 ore el poate să producă 40 de taleri, adică salariul său, sau, ceea ce e totuna, își poate conserva și reface forța de muncă, înseamnă că îi trebuie $\frac{4}{5}$ de zi de muncă pentru a înlocui capitalului salariul, iar $\frac{1}{5}$ de zi de muncă — sau 10 taleri — dă el capitalului cu titlu de supramuncă. În schimbul celor 40 de taleri plătiți ca salariu și care reprezintă 8 ore de muncă materializată, capitalul obține, așadar, 10 ore de muncă vie, și acest excedent constituie întregul său profit. Întreaga muncă materializată pe care a creat-o muncitorul reprezintă deci 50 de taleri și, oricare ar fi cheltuielile pentru unealta de muncă și materia primă, el nu le poate adăuga nimic în plus, căci ziua sa de muncă nu se poate obiectiva într-o cantitate mai mare de muncă materializată. Cît privește faptul că pe acești 50 de taleri — sau 10 ore de muncă (din care 8 ore nu fac decât să înlocuiască salariul) — muncitorul îi adaugă celor 60 de taleri — cheltuiți pe materie primă și pe unelte de muncă — prin însuși acest fapt el conservă materialul și uneltele de muncă, care se conservă tocmai pentru că intră din nou în contact cu munca vie și sînt folosite ca unelte de muncă și ca material; pentru această conservare muncitorul nu depune nici o muncă (și de altfel nici nu dispune de timp excedentar pentru asemenea muncă) și nu este plătit de capitalist. Această vivifiantă forță naturală a muncii, adică însușirea ei de a conserva — sub o formă sau alta — materialul și unealta folosindu-le, de a conserva deci și munca materializată în ele, valoarea lor de schimb, devine, ca și orice forță naturală sau socială a muncii neprodusă de o muncă anterioară sau neprodusă de o muncă anterioară care trebuie repetată (de pildă dezvoltarea istorică a muncitorului etc.), o forță a capitalului, și nu a muncii. Tocmai de aceea nu este ea plătită de către capital, după cum nu i se plătește muncitorului pentru faptul că e în stare să gîndească etc.

[III—40] Am văzut * că la început premisa din care se naște capitalul este valoarea autonomizată în raport cu circulația — adică

* Vezi volumul de față, p. 182—205. — Nota red.

marfa pentru care determinația de valoare de schimb nu este o determinație pur formală și efemeră, necesară pentru a putea fi schimbată pe altă valoare de întrebuițare și pentru a dispărea în cele din urmă ca obiect de consum —, *banii ca bani*, banii care sînt retrași din circulație și care se afirmă *negativ* față de ea. Pe de altă parte, produsul capitalului, în măsura în care nu este numai reproducția capitalului (această reproducție este, de altfel, pur formală, deoarece din cele trei părți ale valorii capitalului numai una este efectiv consumată și deci reprodusă, și anume cea care înlocuiește salariul; profitul însă nu este reproducție, ci adăes de valoare, plusvaloare), are, la rîndul său, drept rezultat o valoare care nu mai intră în circulație ca echivalent, iar pe de altă parte încă nu este ridicată din nou la rangul de capital, adică de valoare *negativ* automatizată în raport cu circulația — *bani* (în cea de-a treia formă, adecvată, a lor *). Dacă la început banii se prezintă ca premisă a capitalului, ca o cauză a acestuia, acum ei se prezintă ca un efect al lui. În prima mișcare banii proveneau din circulația simplă, în cea de-a doua ei provin din procesul de producție al capitalului. În prima mișcare banii *trec* în capital; în cea de-a doua ei apar ca o premisă a capitalului dată chiar de capital și de aceea ei apar *in sine* drept capital, conțin raportul ideal față de capital. *Banii* nu mai trec pur și simplu în capital, ci în ei ca *bani* există deja posibilitatea de a fi transformați în capital.

[b) Conservarea valorii de întrebuițare a capitalului constant prin intermediul noii munci vii]

Așadar, creșterea valorilor este rezultatul autovalorificării capitalului, cu adăugarea că, la rîndul ei, această autovalorificare poate fi rezultatul unui *timp de supramuncă absolut* sau *relativ* adică rezultatul unei creșteri reale a timpului de muncă absolut sau al unei creșteri a timpului de supramuncă relativ, adică al scăderii acelei părți componente a zilei de muncă care e definită ca timp de muncă necesar pentru conservarea forței de muncă, ca *muncă necesară* în general.

Timpul de muncă viu reproduce numai acea parte din timpul de muncă materializat (aceea parte din capital) care se manifestă ca echivalent pentru dreptul de a dispune de forța de muncă a muncitorului și de aceea, ca echivalent, trebuie să înlocuiască timpul de muncă materializat în această forță de muncă, adică trebuie să înlocuiască cheltuielile de producție ale forței de muncă vii,

* Vezi volumul de față, p. 150—151. — *Nota red.*

sau, cu alte cuvinte, să-i mențină în viață pe muncitori ca muncitori. Ceea ce munca produce în plus nu este reproducție, ci creație nouă, și anume creație de valoare nouă, deoarece este realizarea unui timp de muncă nou, într-o valoare de întrebuințare. Faptul că o dată cu aceasta se conservă și timpul de muncă pe care-l conține materia primă și unealta de muncă constituie un rezultat al *calității* muncii, ca *muncă* în general, și nu al *cantității* ei; și această calitate generală a ei, care nu este legată de o calificare specială a muncii, nu este o muncă specific determinată, ci rezidă în faptul că *munca ca atare este muncă*; — această calitate a muncii nu se plătește aparte, întrucît capitalul a cumpărat această calitate făcînd o tranzacție cu muncitorul.

Dar echivalentul acestei calități (al acestei specifice valori de întrebuințare a muncii) se măsoară pur și simplu prin *cantitatea* de timp de muncă care a produs această specifică valoare de întrebuințare a muncii. Prin folosirea uneltei ca unealtă și prin modelarea materiei prime, muncitorul adaugă mai întîi la valoarea materiei prime și a uneltei o cantitate de muncă nouă egală cu timpul de muncă pe care-l conține propriul său salariu; ceea ce el adaugă în plus este timp de supramuncă, plusvaloare. Dar în virtutea relației simple care constă în aceea că unealta de muncă este folosită ca unealtă de muncă, iar materia primă devine materie primă a muncii, în virtutea procesului simplu care constă în aceea că materia primă și unealta de muncă vin în contact cu munca, devin mijloc și obiect al ei, deci și obiectualizare a muncii vii, momente ale muncii înseși, ele sînt conservate nu sub raportul formei, ci sub raportul substanței lor; or, dacă privim lucrurile din punct de vedere economic, substanța este timp de muncă materializat. Timpul de muncă materializat [în materia primă și în unealta de muncă] încetează să existe într-o formă obiectuală unilaterală și de aceea încetează să fie expus descompunerii ca simplu lucru, pe calea unor procese chimice etc.; încetează, pentru că timpul de muncă materializat apare acum ca mod material de existență — ca mijloc și obiect — al muncii vii.

Din timpul de muncă pur și simplu materializat, în a cărui ființare materială munca se conservă doar ca ceva dispărut, ca *formă exterioară* a substanței naturale a acestui timp de muncă materializat, exterioară în raport cu însăși această substanță (așa cum forma unei mese este exterioară în raport cu lemnul sau forma unui ax este exterioară în raport cu fierul), ca muncă existentă doar în forma exterioară a substanței, — din acest timp de muncă materializat se dezvoltă indiferența substanței față de formă. Timpul de muncă materializat își conservă această formă nu în virtutea unei legi vii, imanente a reproducției, așa cum

arborele, de pildă, își păstrează forma de arbore (ca arbore, lemnul se conservă într-o formă determinată, deoarece această formă este o formă a lemnului, pe cînd forma de masă este pentru lemn ceva întimplător, nu este o formă imanentă substanței lui); forma există aici doar ca formă exterioară substanțialului, sau ea însăși există numai material. De aceea procesul de distrugere căruia îi este expusă substanța acestei forme distruge totodată și forma ei. Dar cînd materia primă și unealta de muncă se prezintă în calitate de condiții ale muncii vii, ele însele redevin însuflețite. Munca materializată încetează să aibă în substanță o existență moartă ca formă exterioară, indiferentă, deoarece ea însăși se prezintă iarăși ca moment al muncii vii, ca raportare a muncii vii la sine însăși în materialul obiectual ca *obiectualitate* a muncii vii, ca mijloc și obiect al ei (condițiile *obiectuale [materiale]* ale muncii vii).

Ca urmare a faptului că, realizîndu-se în material, munca vie îl modifică pe acesta din urmă, efectuînd în el schimbări care prin scopul urmărit determină munca și activitatea ei finalitară (și care nu se reduc, ca în obiectul inert, la crearea formei ca ceva exterior substanței, ca aparență evanescentă a existenței obiectului) — ca urmare a acestui fapt materialul se conservă într-o formă determinată, iar modificarea formei substanței este subordonată scopului muncii. Munca este focul viu care modelează materia; ea este vremelnicia lucrurilor, elementul lor trecător, care apare [III—41] ca modelare a lor de către timpul viu. În procesul de producție simplu — abstracție făcînd de procesul de valorificare — caracterul trecător al formei lucrurilor este folosit pentru a le face apte pentru consum.

Cînd bumbacul se transformă în fire, firele în pînză, pînza în pînză imprimată sau vopsită etc., iar aceasta, să zicem, se transformă în îmbrăcăminte, atunci 1) substanța bumbacului se conservă în toate aceste forme. (În procesul chimic, în schimbul de substanțe reglat de muncă, s-au schimbat în toate cazurile echivalente (naturale) etc.) 2) În toate aceste procese succesive substanța a căpătat o formă din ce în ce mai utilă, pentru că devenea din ce în ce mai potrivită pentru consum, pînă cînd în cele din urmă a căpătat forma în care poate deveni nemijlocit obiect de consum și în care, deci, consumarea substanței și suprimarea formei ei devin consum uman, iar modificarea substanței o constituie însăși folosirea ei. Substanța bumbacului se conservă în toate aceste procese; ea leapădă o formă de valoare de întrebuințare pentru a îmbrăca una superioară, pînă cînd în cele din urmă se obține un obiect care este obiect al consumului nemijlocit.

Dar prin faptul că bumbacul e transformat în fire, el este pus într-un raport determinat cu felul de muncă următor. Dacă acest fel de muncă nu are loc atunci nu numai că devine inutilă forma care a fost dată bumbacului, cu alte cuvinte munca anterioară nu numai că nu e confirmată de o muncă nouă, dar se dovedește a fi alterată și substanța, căci sub forma de fire ea are valoare de întrebuințare numai în măsura în care e din nou supusă prelucrării : ea este valoare de întrebuințare numai în funcție de utilizarea pe care i-o dă munca ulterioară, adică numai în măsura în care forma ei de fire este suprimată și înlocuită cu aceea de pînză, în timp ce bumbacul în ființarea sa ca bumbac e susceptibil de nenumărate întrebuințări.

Prin urmare, fără munca ulterioară, valoarea de întrebuințare a bumbacului și a firelor, materialul și forma sa s-ar irosi ; această valoare de întrebuințare s-ar distruge în loc de a fi produsă. Atît materialul cît și forma lui, atît substanța cît și forma ei se conservă grație muncii ulterioare — se conservă ca valori de întrebuințare — pînă cînd în cele din urmă capătă înfățișarea acelei valori de întrebuințare a cărei folosire înseamnă consumarea ei. Așadar, în procesul de producție simplu rezidă conservarea stadiului de producție anterior prin intermediul stadiului următor, și prin intermediul creării unei valori de întrebuințare de ordin superior vechea valoare de întrebuințare este conservată sau modificată numai în măsura în care ea crește ca valoare de întrebuințare. Munca vie este aceea care conservă valoarea de întrebuințare a produsului nefinisat al muncii, făcînd din el materialul unei munci ulterioare. Dar ea îl conservă — adică îl ferește de nefolosire și de distrugere — numai prelucrîndu-l potrivit scopului ei, făcînd din el în genere obiectul unei noi munci vii.

Această *conservare a vechii valori de întrebuințare* nu este un proces care se desfășoară paralel cu prelucrarea acestuia (sau cu desăvîrșirea ei) prin muncă nouă ; ea are loc prin intermediul acestei munci noi, care creează o valoare de întrebuințare de ordin superior. Prin faptul că munca de țesătorie transformă firele în pînză, adică prin faptul că tratează firele ca materie primă pentru țesut, pentru un fel particular de muncă vie (iar firele au valoare de întrebuințare numai în măsura în care sînt țesute), munca țesătorului conservă valoarea de întrebuințare pe care o avusese bumbacul ca atare și care fusese conservat într-o formă specifică în fire. Munca țesătorului conservă produsul muncii [anterioare], făcînd din el materie primă pentru o muncă nouă ; dar ea, în primul rînd, nu adaugă în acest scop nici o muncă nouă, iar în al doilea rînd conservă totodată, prin altă muncă, valoarea de întrebuințare a materiei prime. *Ea conservă utilitatea*

bumbacului sub formă de fire, țesându-le. (Toate acestea țin de capitolul I, referitor la producție în general.) Munca țesătorului conservă bumbacul prin țesătorie. Această conservare a muncii sub formă de produs sau a valorii de întrebuințare a produsului muncii — prin aceea că produsul devine materie primă a unei munci noi, apărînd din nou ca obiectualitate materială a unei munci vii și utile — este dată în procesul de producție simplu. În raport cu valoarea de întrebuințare, munca are proprietatea de a conserva valoarea de întrebuințare existentă, ridicînd-o pe o treaptă superioară, și o ridică pe o treaptă superioară prin aceea că face din ea obiectul unei munci noi, determinată de scopul final, adică prin aceea că readuce valoarea de întrebuințare de la forma existenței indiferente la forma de material obiectual, de corp al muncii.

(Același lucru trebuie spus și despre unealta de muncă. Un fus se conservă ca valoare de întrebuințare numai prin aceea că e folosit la filat. În caz contrar, datorită formei determinate care este imprimată aici fierului și lemnului, s-ar pierde pentru consum atît munca care le-a imprimat această formă, cît și materialul căruia i-a fost imprimată forma respectivă. Numai datorită faptului că fusul este folosit ca mijloc al muncii vii, că e considerat ca moment obiectiv al activității ei vitale, se conservă aici valoarea de întrebuințare a lemnului și a fierului, precum și forma acestora. Menirea fusului ca unealtă de muncă este aceea de a fi uzat, dar uzat în procesul filatului. Productivitatea mai înaltă pe care el o imprimă muncii permite să se creeze mai multe valori de întrebuințare și înlocuiește astfel valoarea de întrebuințare cheltuită în procesul consumării unelei de muncă. Acest lucru apare deosebit de clar în agricultură, întrucît aici mai lesne — pentru că mai devreme ca oriunde — [produsul] se manifestă nemijlocit ca mijloc de subzistență și ca valoare de întrebuințare, se manifestă ca valoare de întrebuințare, spre deosebire de valoarea de schimb. Dacă sapa îi procură agricultorului de două ori mai multe cereale decît ar putea obține fără ea, atunci pentru producerea sapei el trebuie să cheltuiască mai puțin timp; el are destule provizii pentru a confecționa o sapă nouă.)

În procesul de valorificare a capitalului, elementele componente ale valorii acestuia — dintre care unul există sub formă de material, iar celălalt sub formă de uncealtă de muncă — apar în raport cu muncitorul, adică în raport cu munca vie (căci în acest proces muncitorul există numai ca muncă vie), nu ca valori, ci ca simple momente ale procesului de producție, ca valori de întrebuințare pentru muncă, condiții obiective ale eficacității ei sau momente obiective ale ei. Faptul că, folosind unealta ca

unealtă și dînd materiei prime [III—42] forma de valoare de întrebuințare de ordin superior, munca vie le conservă implicit — faptul acesta ține de natura muncii înseși. Ca elemente componente ale capitalului, valorile de întrebuințare astfel conservate de muncă sînt valori de schimb și ca atare sînt determinate de prețul lor de producție, de cantitatea de muncă materializată în ele. (Sub raportul valorii de întrebuințare interesează numai *calitatea* muncii deja materializate.) Cantitatea *muncii materializate* se conservă prin aceea că *calitatea ei de valoare de întrebuințare pentru munca ulterioară* este conservată prin contactul cu munca vie.

Valoarea de întrebuințare a bumbacului, ca și valoarea sa de întrebuințare ca fire se conservă prin aceea că sub formă de fire bumbacul e transformat în țesătură; prin aceea că [sub formă de fire] el există în operația țesutului ca unul din momentele ei obiective (alături de războiul de țesut). *Prin aceasta se conservă deci și cantitatea de timp de muncă pe care o conțineau bumbacul și firele. Ceea ce în procesul de producție simplu apare ca conservare a calității muncii trecute — deci și a materialului care conține această muncă — apare în procesul de valorificare ca o conservare a cantității de muncă deja materializată. Pentru capital aceasta este conservarea cantității de muncă materializată prin intermediul procesului de producție; pentru munca vie aceasta nu este decît conservarea valorii de întrebuințare deja existente, existente pentru muncă.*

Munca vie *adaugă o nouă cantitate de muncă*; dar nu datorită acestei *adăugiri cantitative* conservă ea cantitatea de muncă deja materializată, ci datorită *calității ei de muncă vie*, sau datorită faptului că față de valorile de întrebuințare care conțin munca trecută ea se comportă ca muncă. De altfel, munca vie nici nu se plătește pentru această calitate pe care o posedă ea ca muncă vie — dacă n-ar fi muncă vie, nici nu s-ar cumpăra —, ci pentru *cantitatea* de muncă pe care o conține ea însăși. Ca și la toate celelalte mărfuri, se plătește doar *prețul* valorii ei de întrebuințare. Calitatea specifică pe care o posedă munca vie și care constă în aceea că, adăugînd o nouă cantitate de muncă la cantitatea de muncă deja materializată, ea conservă totodată munca materializată în calitatea ei de muncă materializată, această calitate specifică nu se plătește, și pe muncitor, de altfel, ea nu-l costă nimic, deoarece este o însușire naturală a forței lui de muncă.

În procesul de producție, separația dintre muncă și momentele obiectuale ale existenței ei — *unealta de muncă și materialul muncii* — este *suprimată*. Pe această *separație se bazează existența capitalului și a muncii salariate*. Capitalul nu plătește su-

primarea acestei separații, care are loc efectiv în procesul de producție, căci altfel nu s-ar putea lucra. (Această suprimare nici nu se realizează prin schimbul cu muncitorul, ci prin însăși munca depusă în procesul de producție. Dar ca asemenea muncă prezentă, ea este deja încorporată capitalului, este unul dintre momentele acestuia. Această forță conservantă a muncii apare, așadar, ca forță de autoconservare a capitalului. Muncitorul n-a făcut decât să adauge muncă nouă; munca trecută — din moment ce capitalul există — are o existență eternă în calitate de valoare, cu totul independent de existența ei materială. Astfel se prezintă lucrurile în fața capitalului și a muncitorului.) Dacă capitalul ar trebui să plătească și această suprimare, el ar înceta să fie capital. Suprimarea se încadrează perfect în rolul material pe care munca, prin însăși natura ei, îl îndeplinește în procesul de producție; ea ține de valoarea de întrebuințare a muncii.

Dar, ca valoare de întrebuințare, munca aparține capitalistului; ca simplă valoare de schimb, ea aparține muncitorului. Calitatea vie a muncii, capacitatea ei de a conserva — în însuși procesul de producție — timpul de muncă materializat, transformându-l pe acesta în mod obiectiv de existență a muncii vii, nu-l privește cîtusi de puțin pe muncitor. *Această apropiere — prin intermediul căreia chiar în procesul de producție munca vie face din unealta de muncă și din materialul muncii corpul sufletului ei, inviindu-le astfel din morți — se află efectiv în contradicție cu faptul că munca e lipsită de obiect, că adică [există] în muncitor ca ceva real numai în activitatea lui vitală nemijlocită, în timp ce unealta de muncă și materialul muncii există în capital ca ceva existent pentru sine. (Asupra acestui punct va trebui să revenim.)*

Procesul de valorificare a capitalului se desfășoară prin intermediul și în cadrul procesului de producție simplu, în virtutea faptului că munca vie apare într-un raport natural cu momentele materiale ale existenței ei. Dar de îndată ce munca vie intră în acest raport, acesta din urmă nu mai există pentru ea însăși, ci pentru capital; munca vie devine ea însăși un moment al capitalului.

Reiese deci că, prin schimbul dintre muncitor și capitalist, acesta din urmă — deoarece de fapt îi plătește muncitorului echivalentul cheltuielilor de producție pe care le conține forța lui de muncă, adică îi dă acestuia mijlocul cu care să-și conserve forța de muncă, în timp ce el își însușește munca vie — obține gratuit două lucruri: în primul rînd, supramunca, care sporește valoarea capitalului său, iar în al doilea rînd, calitatea pe care o posedă munca vie de a conserva munca trecută materializată în ele-

mentele componente ale capitalului, conservînd astfel valoarea deja existentă a capitalului. Această conservare nu se realizează însă prin aceea că munca vie sporește cantitatea de muncă materializată, crează *valoare*, ci pur și simplu prin aceea că, adăugînd o nouă cantitate de muncă vie, ea există *ca atare*, se află față de materialul muncii și față de unealta de muncă într-un raport immanent, condiționat de procesul de producție; prin urmare, valoarea deja existentă a capitalului e conservată de munca vie datorită *calității* ei de muncă vie. Dar în această calitate a ei, munca vie este ea însăși un moment al procesului de producție simplu, și pentru această calitate a ei capitalistul nu trebuie să plătească nimic, după cum atunci cînd cumpără firele sau războiul de țesut nu trebuie să plătească, în afară de prețul lor, și pentru faptul că ele sînt momente ale procesului de producție.

Cînd în perioade de criză comercială, de pildă, fabricile își încetează activitatea, se constată de fapt că mașinile ruginesc, iar firele de bumbac nu numai că devin un balast inutil, dar se și degradează de îndată ce încetează contactul lor cu munca vie. Deși capitalistul îl pune pe muncitor [III—43] să lucreze exclusiv pentru a crea plusvaloarea — pentru a crea o valoare încă inexistentă —, de îndată însă ce încetează să-l pună pe muncitor să lucreze, se constată că și capitalul său deja existent începe să se deprecieze; se constată deci că munca vie nu numai că adaugă valoarea nouă, dar prin însuși actul adăugării de valoare nouă la cea veche, ea o conservă și o eternizează pe aceasta din urmă.

(În felul acesta devine vădită stupiditatea reproșului ce i se face lui Ricardo pentru faptul că în doctrina sa economică *numai* profitul și salariul sînt considerate elemente componente necesare ale cheltuielilor de producție, iar nu și partea din capital care e alcătuită din materie primă și din unelte de muncă. Deoarece valoarea cuprinsă în materia primă și în uneltele de muncă este numai conservată, aceasta nu implică noi cheltuieli de producție. În ceea ce privește aceste valori deja existente, la rîndul lor toate se reduc la muncă materializată — la munca necesară și supramuncă, la salariu și profit. Simplul material natural — atîta timp cît în el *nu* este materializată *nici* o muncă omenească, atîta timp cît de aceea e doar simplă materie și există independent de munca umană — nu are nici o *valoare*, căci valoarea este numai muncă materializată; el nu are mai multă valoare decît au, în general, toate elementele existente în natură.)

Prin urmare, conservarea capitalului existent de către munca care-l valorifică nu-l costă nimic pe capitalist și de aceea nu intră în cheltuielile de producție. Deși valorile existente se conservă în produs și, prin urmare, în cadrul schimbului se cer com-

pensate cu echivalente, *conservarea lor* în produs însă nu-l costă nimic pe capitalist și de aceea el nu o poate include în cheltuielile sale de producție. Aceste valori nu sînt înlocuite nici de muncă, deoarece nu sînt consumate, dacă nu se consideră că ele se consumă în forma lor de existență indiferentă față de muncă și exterioară ei, cu alte cuvinte prin intermediul muncii se *consumă* (și se suprimă) tocmai ceea ce este *perisabil* în ele. În mod real se consumă numai salariul.

[3] Corelația dintre capitalul constant și capitalul variabil]

[a) Rolul diferit al capitalului constant și al capitalului variabil în formarea ratei profitului]

Să revenim din nou la exemplul nostru *. Să presupunem un capital de 100 de taleri, din care 50 de taleri se cheltuiesc pe materie primă, 40 de taleri pe muncă și 10 taleri pe unelte de producție. Să admitem că muncitorul are nevoie de 4 ore pentru a crea cei 40 de taleri care îi sînt necesari pentru trai, adică acea parte din producție care e necesară pentru întreținerea sa; să admitem totodată că ziua lui de muncă este de 8 ore. În această ipoteză, capitalistul obține gratuit un excedent de 4 ore. Plusvaloarea lui este egală cu 4 ore de muncă materializată, cu 40 de taleri. Produsul lui este, așadar, egal cu $50 + 10$ (valori care au fost conservate, nu reproduse; ca valori, ele au rămas *constante, neschimbate*) + 40 de taleri (salariul, care a fost reprodus, deoarece se consumă sub formă de salariu) + 40 de taleri plusvaloare. În total 140 de taleri.

Din acești 140 de taleri, 40 reprezintă un excedent. Capitalistul a trebuit să trăiască atît în timpul producției, cît și înainte de începerea ei; pentru aceasta i-au trebuit, să zicem, 20 de taleri. El trebuia să posedă acești 20 de taleri în afara capitalului său de 100 de taleri, ceea ce înseamnă că în circulație trebuiau să existe echivalente corespunzătoare lor. (Cum au apărut aceste echivalente nu ne interesează aici). Capitalul presupune circulația ca o mărime constantă. Aceste echivalente se găsesc mereu. Capitalistul consumă deci din profitul său 20 de taleri, care intră în circulația simplă. Cei 100 de taleri intră și ei în circulația simplă, dar pentru a fi retransformați în condițiile unei noi producții: 50 de taleri materie primă, 40 de taleri mijloace de subzistență pentru muncitori și 10 taleri pentru uneltele de muncă.

* Vezi volumul de față, p. 277—279,290. — Nota red.

La aceștia trebuie adăugată plusvaloarea ca atare, valoarea nou creată de 20 de taleri. Această plusvaloare reprezintă *bani*, valoare ce se manifestă negativ și autonom în raport cu circulația. Ea nu poate intra în circulație ca simplu echivalent, spre a se schimba pe obiecte de consum simplu, deoarece s-a presupus că circulația este constantă. Dar existența autonomă, iluzorie a banilor este deja suprimată; ei nu mai există decât pentru a se valorifica, adică pentru a deveni capital.

Pentru a deveni însă capital, ei ar trebui să fie din nou schimbați pe elemente ale procesului de producție, adică pe mijloace de subsistență pentru muncitori, materie primă și unelte de muncă; toate acestea se reduc la muncă materializată, pot fi create numai prin muncă vie. De aceea *banii*, întrucât acum există deja, *an sich**, în calitate de capital, sînt o simplă *asignație asupra muncii viitoare* (noi). Materialmente ei există numai sub formă de *bani*. Plusvaloarea, sporul de *muncă materializată*, în măsura în care există ca ceva autonom, reprezintă *bani*; dar acum *banii* sînt deja, *an sich*, capital; în calitate de capital, ei sînt o *asignație asupra muncii noi*. Aici capitalul deja se raportează nu numai la munca prezentă, ci și la cea viitoare. În același timp, aici el nu mai apare transformat în elementele sale simple din procesul de producție, ci în bani, dar nu în bani ca simplă formă abstractă a avuției generale, ci în bani ca *asignație asupra posibilității reale de avuție generală, asupra forței de muncă*, și anume asupra *forței de muncă în devenire*. Ca asemenea *asignație*, existența lor materială ca bani este indiferentă și poate fi înlocuită prin orice titlu. Asemenea creditorilor statului, orice capitalist posedă, în valoarea nou dobîndită de el, o *asignație asupra muncii viitoare*; însușindu-și munca prezentă, el își însușește totodată și munca viitoare. (Acest aspect al capitalului trebuie analizat mai încolo. Deja aici se vedește proprietatea sa specifică de a putea exista, ca valoare, separat de substanța sa. În aceasta rezidă baza creditului.) De aceea acumularea capitalului sub formă de bani nu este cituși de puțin o acumulare materială a condițiilor materiale ale muncii, ci o acumulare de titluri de proprietate asupra muncii, considerarea muncii viitoare ca *muncă salariată*, ca valoare de întrebuințare pentru capital. Valorii nou create nu-i corespunde nici un *echivalent*; posibilitatea ei rezidă numai în [III—44] muncă nouă.

În exemplul nostru, așadar, prin intermediul timpului de supra-muncă absolut — datorită faptului că s-a lucrat 8 ore în loc de 4 — este creată o valoare nouă de 40 de taleri, sînt creați

* — *In sine*, potențial. — *Nota trad.*

bani, și anume bani care prin însăși forma lor sînt capital (ca *posibilitate implicită* de a fi capital, și nu ca înainte, cînd această posibilitate se crea numai datorită faptului că banii încetau să fie bani ca atare); a fost creată o valoare nouă, care se adaugă la valorile vechi, la lumea existentă a avuției.

Dacă acum forța productivă se dublează, astfel încît în loc de 4 ore muncitorul *trebuie să lucreze* numai 2 ore de *muncă necesară*, iar capitalistul îl pune să lucreze — ca și pînă acum — 8 ore, calculul va fi următorul: 50 de taleri — materialul, 20 — salariul, 10 — uneltele de muncă, 60 — plusvaloarea (6 ore în loc de 4, cum era înainte). Sporul plusvalorii absolute va fi egal cu 2 ore, sau 20 de taleri. *În total*: 140 de taleri (sub formă de produs).

Totalul reprezintă 140 de taleri, ca și înainte, dar din această sumă 60 de taleri reprezintă plusvaloare, din care 40 reprezintă — ca și înainte — creșterea absolută a timpului de supramuncă [peste timpul de muncă necesar] și 20 creșterea lui relativă. Dar valoarea de schimb simplă conține, ca și pînă acum, numai 140 de taleri. Se pune întrebarea: a crescut oare [ca urmare a dublării forței productive] numai cantitatea valorilor de întrebuintare, sau a fost creată o valoare nouă? Înainte, pentru a crește din nou cu 40%, capitalul trebuia să-și reia ciclul cu 100 de taleri. Ce se întimplă cu cei 20 de taleri plusvaloare [relativă]? Înainte capitalul minca 20 de taleri și îi mai răminea o valoare de 20 de taleri. Acum el mănîncă tot 20 de taleri, dar îi mai rămîn 40. Pe de altă parte, înainte capitalul care intra în producție reprezenta 100 de taleri, pe cînd acum el reprezintă 80. Ceea ce s-a cîștigat într-o parte ca valoare într-o determinație a ei se pierde în altă parte ca valoare în cealaltă determinație a ei.

Primul capital reintră în procesul de producție și creează din nou 20 de taleri plusvaloare (după ce se scade consumul capitalistului). La sfîrșitul celei de-a doua operații există 20 de taleri valoare nou creată care nu are nici un echivalent, iar împreună cu primii 20 — 40 de taleri.

Să trecem acum la cel de-al doilea capital [a căru forță productivă e de două ori mai mare]. 50 de taleri materia primă, 20 de taleri salariul (egal cu 2 ore), 10 taleri uneltele de muncă. Dar cu aceste 2 ore [cheltuite pe salariu] el produce o valoare de 8 ore, și anume 80 de taleri, din care 20 înlocuiesc cheltuielile de producție [cheltuielile pe salariu]. Rămîn deci 60 de taleri, deoarece 20 de taleri reproduc salariul (și, prin urmare, au dispărut în calitate de salariu). [Dacă al doilea capital reintră în procesul de producție, la sfîrșitul acestei a doua operații el va produce, împreună cu primii 60 de taleri, plusvaloare] 60 + 60,

adică 120 de taleri. La sfârșitul acestei a doua operații, 20 de taleri se cheltuiesc pentru consumul capitalistului și rămân 40 de taleri plusvaloare, care împreună cu primii 40 fac 80 de taleri.

La cea de-a treia operație, primul [capital] va fi acumulat 60 de taleri [plusvaloare], iar cel de-al doilea — 120; la cea de-a patra [operație], primul [capital] va fi acumulat 80, iar cel de-al doilea 160 de taleri. Când se trece de la primul capital la cel de-al doilea, valoarea de schimb a capitalului productiv scade cu aceeași sumă cu care capitalul crește ca valoare.

Să admitem că ambele capitaluri împreună cu plusvaloarea lor pot fi din nou folosite în calitate de capital, că adică își pot schimba plusvaloarea pe o nouă muncă vie. Vom obține atunci următorul calcul (facem abstracție de consumul [capitalistului]): primul capital produce [cu o rată a profitului de] 40%, al doilea — 75%; 40% din 140 reprezintă 56; 75% din 140 (și anume 80 capital și 60 plusvaloare) reprezintă 105 taleri. În primul caz [ca urmare a folosirii productive a plusvalorii] produsul total este egal cu 140 + 56, adică cu 196 de taleri, în cel de-al doilea — 140 + 105 = 245 de taleri. Reiese deci că în cazul al doilea valoarea de schimb absolută [a produsului] este mai mare cu 49 de taleri.

Primul capital dispune de 40 de taleri pentru a cumpăra timp de muncă nou; valoarea creată de o oră de muncă a fost presupusă egală cu 10 taleri; cu 40 de taleri, așadar, primul capital cumpără alte 4 ore de muncă, care-i produc 80 de taleri (din care 40 de taleri înlocuiesc salariul), adică dau 8 ore de muncă¹⁷⁰. La sfârșitul [procesului de producție], primul capital va fi egal cu 140 + 80 {și anume: mai întâi avem aici reproducția capitalului de 100; plusvaloarea reprezintă 40; cu alte cuvinte se reproduce un capital de 140. Primii 100 de taleri [capital avansat] se reproduc ca 140, iar ceilalți 40 de taleri (deoarece nu servesc decât la cumpărare de muncă nouă, adică nu servesc la simpla înlocuire a vreunei valori — ipoteză, de altfel, imposibilă) produc 80 de taleri}. Așadar, la sfârșitul procesului de producție, primul capital va fi egal cu 140 + 80 = 220.

Al doilea capital [după încheierea primului ciclu de producție] este egal cu 140 de taleri; 80 de taleri produc 60 de taleri plusvaloare, sau, cu alte cuvinte, 80 de taleri se reproduc ca 140; cei 60 de taleri [plusvaloarea capitalizată] care se adaugă aici (deoarece se cheltuiesc în întregime pentru cumpărare de muncă și, prin urmare, nu servesc la simpla înlocuire a vreunei valori, ci se reproduc pe ei înșiși și creează plusvaloare) se reproduc ca 240; așadar, la sfârșitul procesului de producție, capitalul al doilea va fi egal cu 140 + 240 = 380. (El produce cu 160 de taleri

mai mult decît primul capital, timpul său de supramuncă este egal cu 24 de ore, pe cînd timpul de supramuncă al primului capital este egal cu 8 ore.) Capitalul al doilea a produs, aşadar, o valoare de schimb mai mare, deoarece a materializat mai multă muncă; el a obţinut cu 16 ore de supramuncă mai mult decît a obţinut primul capital.

[III—45] Aici trebuie să menţionăm şi altceva: 140 de taleri cu 40% aduc 56 de taleri; capitalul şi procentele ¹⁷¹ la un loc fac $140 + 56 = 196$; noi însă am obţinut [pentru primul capital] 220 de taleri; potrivit acestui calcul, procentele aduse de cei 140 de taleri ar reprezenta nu 56, ci 80 de taleri, ceea ce ar însemna $57 \frac{1}{7}\%$ la 140 ($140 : 80 = 100 : x$; $x = 8000/140 = 57 \frac{1}{7}\%$). La fel şi în cazul al doilea: 140 cu 75% aduc 105 taleri; capitalul şi procentele la un loc fac $140 + 105 = 245$; noi însă am obţinut [pentru capitalul al doilea] 380 de taleri; potrivit acestui calcul, procentele aduse de cei 140 de taleri ar reprezenta nu 105, ci 240 de taleri (căci $140 + 240 = 380$ de taleri); adică [171 $\frac{3}{7}\%$] ($140 : 240 = 100 : x$; $x = \frac{24\ 000}{140} \left(= 171 \frac{3}{7}\% \right)$).

De unde provine această diferenţă? (De ce în primul caz se obţine $57 \frac{1}{7}\%$ în loc de 40%, iar în cel de-al doilea $171 \frac{3}{7}\%$ în loc de 75%). În primul caz, în care se obţine $57 \frac{1}{7}\%$ în loc de 40%, apare deci un plus de $17 \frac{1}{7}\%$; în cel de-al doilea avem $171 \frac{3}{7}\%$ în loc de 75%, adică un plus de $96 \frac{3}{7}\%$. De unde provine, aşadar, în primul rînd, inegalitatea diferenţei în ambele cazuri, iar în al doilea rînd diferenţa în fiecare caz?

În primul caz, capitalul iniţial de 100 de taleri se compune din 60 de taleri (materialul şi uneltele de muncă) şi 40 de taleri cheltuiţi pe muncă; $\frac{3}{5}$ din capital se cheltuiesc pe material [şi pe uneltele de muncă], iar $\frac{2}{5}$ pe muncă. Primele $\frac{3}{5}$ nu aduc nici un fel de procente; ultimele $\frac{2}{5}$ aduc 100%. Dar raportată la întregul capital, creşterea e de numai 40%; $\frac{2}{5}$ [40%] din 100 reprezintă 40. Dar 100% la aceşti 40 de taleri reprezintă doar 40% la întreaga sumă de 100, adică întreaga sumă creşte cu $\frac{2}{5}$. Dacă cei 40 de taleri capital nou adăugat şi-ar fi mărit şi ei cu 100% numai $\frac{2}{5}$ din cuantumul lor, am fi avut o creştere a întregului cu 16 taleri. În total deci $40 + 16 = 56$ de taleri, care împreună cu 140 fac 196 de taleri, ceea ce reprezintă într-adevăr un spor de 40% la cei 140 de taleri, dacă socotim capitalul şi procentele.

Cei 40 de taleri [capital nou adăugat], după ce au crescut cu 100%, adică după ce s-au dublat, reprezintă 80 de taleri. (Dacă

[numai] $2/5$ din 40 ar crește cu 100% , ar rezulta [un profit de] 16 taleri). 40 din cei 80 de taleri înlocuiesc capitalul [cheltuit pe salariu] și 40 reprezintă profitul.

Prin urmare [pentru primul caz] calculul se prezintă astfel: $100 C^* + 40 Z^{**} + 40 C + 40 Z = 220$, adică avem aici un capital de 140 de taleri, care aduce un profit total de 80 de taleri; dar dacă am fi calculat altfel, am fi obținut: $100 C + 40 Z + 40 C + 16 Z = 196$, adică am fi obținut un capital de 140 de taleri, care aduce un profit total de 56 de taleri.

[În primul calcul] am socotit prea multe procente; la 40 de taleri capital, procentul calculat în plus reprezintă 24 de taleri; dar 24 de taleri reprezintă $3/5$ din 40 ($3 \times 8 = 24$); ceea ce înseamnă că, alături de capitalul inițial [de 100 de taleri], numai $2/5$ din capitalul [nou adăugat, de 40 de taleri] a crescut cu 100% ; prin urmare, întregul capital [nou adăugat] a crescut cu numai $2/5$, adică cu 16 taleri.

În calculul procentelor la capitalul de 40 de taleri noi am greșit cu 24 de taleri în plus (care reprezintă o creștere de 100% pentru $3/5$ din capitalul de 40 de taleri). 24 de taleri raportați la 24 reprezintă 100% din 3×8 (adică din $3/5$ din 40). La întreaga sumă de 40 de taleri revin — într-un asemenea calcul — 60% [profit în plus] în loc de 40% (cît revin la capitalul inițial); ceea ce înseamnă că la 40 de taleri am calculat în plus 24 de taleri ($3/5$), iar 24 la 40 reprezintă 60% . Prin urmare, la un capital de 40 de taleri am calculat 60% în plus (60% reprezintă $3/5$ din 100). Dar la un capital de 140 de taleri am calculat în plus 24 de taleri (și aceasta este diferența dintre 220 și 196), ceea ce reprezintă în total $17 \frac{1}{7}\%$ în plus¹⁷². Așadar, la întregul capital de 140 de taleri am calculat în plus nu 60% , ca la capitalul de 40 de taleri, ci numai $17 \frac{1}{7}\%$, ceea ce reprezintă o diferență de $42 \frac{6}{7}\%$, în conformitate cu faptul că, din întregul capital de 140 de taleri, la capitalul de 40 de taleri s-au calculat 24 de taleri în plus.

La fel stau lucrurile și în cazul al doilea¹⁷³.

Din cei 80 de taleri avansați în cazul al doilea, cu ajutorul cărora se produc 140 de taleri, $50 + 10$ taleri [cheltuiți pe materia primă și pe uneltele de muncă] sînt pur și simplu înlocuiți; 20 de taleri însă [cheltuiți pe salariu] reproduc o cantitate de 4 ori mai mare: 80 de taleri (din care 20 de taleri reprezintă repro-

* C înseamnă aici capitalul avansat. — Nota red.

** Z (prima literă a cuvîntului german Zins) înseamnă aici procente în sensul de profit la capitalul avansat. — Nota red.

ducția [valorii forței de muncă], iar 60 de taleri — plusvaloarea). Dacă 20 de taleri [cheltuiți pe salariu] produc o plusvaloare triplă de 60 de taleri, înseamnă că 60 de taleri [capital nou cheltuit] vor produce o plusvaloare de 180 de taleri.

[b] Rata profitului și rata plusvalorii]

[IV—1] Nu este cazul să insistăm prea mult asupra acestor calcule extrem de plictisitoare. Esențialul se rezumă pur și simplu la următoarele. Atunci când, ca în primul nostru exemplu, $\frac{3}{5}$ [din capitalul avansat] (60 de taleri din 100) reprezintă materialul și uneltele de muncă, iar $\frac{2}{5}$ (40 de taleri) salariul, și când capitalul a adus un profit de 40%, la sfârșitul [procesului de producție] capitalul este egal cu 140 de taleri (acești 40% profit înseamnă că, prin intermediul celor 6 ore de muncă necesară, capitalistul l-a pus [pe muncitor] să lucreze 12 ore, asigurându-și astfel un câștig de 100% la timpul de muncă necesar). Dacă cei 40 de taleri câștigați funcționează din nou în calitate de capital în aceleași condiții, iar pe treapta pe care ne aflăm deocamdată aceste condiții nu s-au schimbat încă, atunci, din 40 de taleri, $\frac{3}{5}$, adică 24 de taleri, trebuie folosiți din nou pentru material și unelte de muncă, iar $\frac{2}{5}$ pentru muncă; astfel încât apoi [la sfârșitul unui nou proces de producție] se va dubla numai salariul de 16 taleri, care se va transforma în 32 de taleri, din care 16 reprezintă salariul reprodus și 16 supramunca. La sfârșitul procesului de producție avem, așadar, $40 + 16 = 56$ de taleri profit, ceea ce înseamnă [o rată a profitului de] 40%. Capitalul total de 140 ar produce deci, în aceleași condiții, 196 de taleri. Nu se poate porni — așa cum se pornește în majoritatea lucrărilor de economie politică — de la ipoteza că cei 40 de taleri se cheltuiesc numai pe salarii, pe cumpărare de muncă vie, și că de aceea la sfârșitul procesului de producție aduc 80 de taleri.

Când se spune: un capital de 100 de taleri aduce într-o perioadă 10% și în altă perioadă 5%, nu este nimic mai greșit decât să se conchidă de aici, așa cum fac Carey¹⁷⁴ și consorții, că în primul caz partea capitalului în producție reprezintă $\frac{1}{10}$, iar cea a muncii este deci de numai $\frac{9}{10}$, iar în cel de-al doilea caz, partea capitalului este de numai $\frac{1}{20}$ și, deci, cea a muncii este de $\frac{19}{20}$; adică e greșit să se conchidă că dacă scade rata profitului, crește partea muncii. Din punctul de vedere al capitalului, care nu este cituși de puțin conștient de natura procesului de valorificare și care numai în perioade de criză manifestă interes pentru cunoașterea acestei naturi, un profit de 10% la

un capital de 100 de taleri se prezintă, firește, în așa fel ca și cum elementele componente ale valorii capitalului — materialul, uneltele de muncă, salariul — au înregistrat deopotrivă o creștere de 10%, deci ca și cum capitalul ca sumă de 100 de taleri valoare, ca o cantitate dată de unități de valoare bine determinate, a crescut cu 10%.

În realitate însă se pun aici următoarele întrebări: 1) care este corelația dintre diferitele părți componente ale capitalului? și 2) câtă supramuncă s-a cumpărat cu salariul, cu orele de muncă materializate în salariu? Cunoscînd suma totală a capitalului, corelația dintre părțile componente ale valorii lui (în practică ar trebui să știu, de asemenea, a cîta parte din uneltele de producție se uzează în timpul procesului de producție, adică intră efectiv în el) și profitul obținut, pot afla câtă supramuncă a fost creată.

Dacă [uneltele de muncă și] materialul (în privința căruia, pentru simplificare, presupunem aici că [împreună cu uneltele] este în întregime consumat în mod productiv) reprezintă $\frac{3}{5}$ din capital, adică 60 de taleri, iar salariul este egal cu 40 de taleri, și dacă profitul la acești 100 de taleri reprezintă 10, înseamnă că munca cumpărată cu cei 40 de taleri timp de muncă materializată a creat în procesul de producție 50 de taleri muncă materializată; prin urmare, timpul de supramuncă sau plusvaloarea creată reprezintă 25%, adică $\frac{1}{4}$ din timpul de muncă necesar. Dacă muncitorul a prestat deci o zi de muncă de 12 ore, din acestea $2\frac{2}{5}$ reprezintă timpul de supramuncă, iar timpul de muncă necesar pentru întreținerea lui în decursul unei zile este egal cu $9\frac{3}{5}$ ore de muncă.

Deși valoarea nou creată în procesul de producție reprezintă numai 10 taleri, totuși, dacă pornim de la rata reală, acești 10 taleri trebuie raportați la 40, și nu la 100 de taleri. Cei 60 de taleri valoare n-au produs nici o valoare nouă; ea a fost creată de ziua de muncă. Muncitorul a sporit deci cu 25%, și nu cu 10%, capitalul schimbat pe forța de muncă. Capitalul total a înregistrat o creștere de 10%. Cei 10 taleri profit reprezintă 25% din 40 și numai 10% din 100. Reiese, așadar, că rata profitului la capital nu exprimă nicidecum proporția în care munca vie sporește munca materializată, întrucît această sporire reprezintă pur și simplu excedentul cu care muncitorul își reproduce salariul, adică este egală cu timpul lucrat de muncitor peste timpul necesar pentru a-și produce salariul.

Dacă în exemplul de mai sus muncitorul n-ar fi un muncitor [salariat] al capitalistului și dacă valorile de întrebuintare cuprinse în cei 100 de taleri n-ar fi pentru el capital, ci pur și simplu

condiții obiective ale muncii sale, el ar poseda — înainte de a relua procesul de producție — 40 de taleri sub formă de mijloace de subzistență, pe care le consumă în cursul zilei de muncă, și 60 de taleri sub formă de material și unelte de muncă. El ar lucra numai $\frac{4}{5}$ din ziua de muncă, adică $9\frac{3}{5}$ ore, iar la sfârșitul zilei de muncă produsul său ar reprezenta nu 110 taleri, ci 100, pe care i-ar schimba din nou [pe condiții obiective ale muncii sale] în proporțiile arătate mai sus și de fiecare dată ar relua în același mod acest proces. Dar el ar lucra $2\frac{2}{5}$ ore mai puțin, adică ar economisi cei 25 % supramuncă — cei 25 % plusvaloare — în schimbul pe care l-ar fi efectuat între mijloacele de subzistență în valoare de 40 de taleri și timpul său de muncă; iar dacă ar lucra vreodată $2\frac{2}{5}$ ore în plus, pentru că dispune de materialul necesar și de uneltele necesare, nu i-ar trece prin minte să spună că a creat un venit nou de 10 %, ci ar spune că a creat unul de 25 %, deoarece venitul acesta suplimentar i-ar permite să cumpere cu $\frac{1}{4}$ mai multe mijloace de subzistență, cheltuind în acest scop 50 de taleri în loc de 40; căci pentru el, pe care nu-l interesează decât valoarea de întrebuințare, ar avea valoare numai mijloacele de subzistență.

Calculul dobânzii compuse făcut de faimosul dr. Price, calcul care l-a determinat pe excelența sa d-l Pitt să comită prostia cu al său *fond de amortizare* [a datoriei publice]¹⁷⁵, se sprijină pe iluzia că venitul nou [IV—2] se creează nu prin schimbul celor $9\frac{3}{5}$ ore de muncă materializate în 40 de taleri pe 12 ore de muncă vie, ceea ce duce la crearea unei plusvalori de 25 % la această parte de capital, ci că întregul capital a crescut uniform cu 10 %: 10 % din 60 de taleri [capital constant] reprezintă 6 taleri, iar la 40 de taleri [capital variabil] reprezintă 4 taleri. Identitatea venitului suplimentar [Mehrgewinn] cu timpul de supra-muncă — absolut și relativ — fixează o limită calitativă pentru acumularea capitalului: *ziua de muncă*, adică partea din 24 de ore în timpul căreia poate funcționa forța de muncă a muncitorului, gradul de dezvoltare a forței productive și populația, care determină numărul zilelor de muncă simultane etc. Dacă însă venitul suplimentar e conceput numai ca procent, deci ca un raport în virtutea căruia capitalul crește ca la un semn al baghetei magice, atunci limita [acumulării capitalului] este pur cantitativă și este cu desăvârșire inexplicabil de ce nu-și adaugă capitalul în fiecare dimineață procentele în calitate de capital, de ce nu produce dobândă la dobândă într-o progresie geometrică infinită¹⁷⁶. De *imposibilitatea* creșterii procentelor potrivit formulei lui Price s-au convins din practică economiștii, dar ei n-au

reușit să descopere eroarea grosolană pe care o conține această formulă.

Din cei 110 taleri rezultați la sfirșitul procesului de producție, 60 de taleri (materialul și uneltele de muncă), în măsura în care sînt valori, au rămas complet neschimbați. Muncitorul nu le-a luat și nu le-a adăugat nimic. De altfel, faptul că el, datorită împrejurării că munca sa este muncă vie, conservă gratuit capitalului munca materializată, se prezintă din punctul de vedere al capitalistului în așa fel, încît reiese că muncitorul trebuie să-i mai plătească lui, capitalistului, pentru permisiunea de a intra, ca reprezentant al muncii, într-un raport adecvat cu momentele materializate, cu condițiile obiective [ale muncii]. Cit privește restul de 50 de taleri, 40 reprezintă o *reproducție reală*, și nu o simplă conservare, deoarece capitalul i-a înstrăinat sub formă de salariu, iar muncitorul i-a consumat; cei 10 taleri rămași reprezintă ceea ce s-a produs peste valoarea reprodusă, și anume produsul supramuncii reprezentînd $\frac{1}{4}$ din munca necesară (produsul a 2 $\frac{2}{5}$ ore).

Produsul procesului de producție îl constituie numai acești 50 de taleri. De aceea, dacă muncitorul, după cum afirmă unii în mod greșit, ar împărți cu capitalistul produsul [muncii nou adăugate] în așa fel încît [la o rată a profitului de 10%] el să primească $\frac{9}{10}$ din acest produs, el ar căpăta nu 40 de taleri (pe care i-a primit anticipat și de aceea i-a reprodus; în fapt, așadar, muncitorul a restituit în întregime capitalului acești 40 de taleri și pe deasupra i-a conservat gratuit valoarea deja existentă), sumă care reprezintă numai $\frac{8}{10}$ din produsul [muncii nou adăugate], ci 45 de taleri, astfel încît capitalului i-ar rămîne numai 5 taleri. Capitalistul ar avea deci în cele din urmă numai 65 de taleri ca produs al procesului de producție, pe care l-a început cu 100 de taleri.

În realitate însă, din cei 40 de taleri reprodusi, ca și din cei 10 taleri plusvaloare, muncitorul nu capătă nimic. Iar dacă se consideră că cei 40 de taleri reprodusi de muncitor sînt destinați să servească din nou ca salariu, adică să servească din nou capitalului pentru cumpărare de muncă vie, atunci, dacă e să vorbim de raportul care are loc aici, se poate spune doar că $9 \frac{3}{5}$ ore de muncă materializată (40 de taleri) cumpără 12 ore de muncă vie (50 de taleri) și aduc astfel o plusvaloare care reprezintă 20% din produsul efectiv (în parte reprodus ca fond de salarii, iar în parte produs din nou ca plusvaloare) al procesului de valorificare.

În cazul de mai sus, capitalul inițial de 100 de taleri era alcătuit în felul următor :

[Material]	[Unelte de muncă]	[Muncă salariată]
50	10	40

Venitul suplimentar produs reprezenta 10 taleri (timpul de supramuncă reprezenta 25 % din timpul de muncă necesar). *În total* : 110 taleri.

Să admitem acum că capitalul inițial de 100 de taleri este alcătuit după cum urmează :

[Material]	[Unelte de muncă]	[Muncă salariată]
60	20	20

Să presupunem că rezultatul [procesului de producție] reprezintă 110 taleri. Economistul plat și capitalistul și mai plat vor spune că cei 10 % [profit] au fost produși deopotrivă de toate părțile capitalului. În realitate însă, 80 de taleri din capital ar fi doar conservați ; valoarea lor nu ar suferi nici o schimbare. Numai 20 de taleri s-ar schimba pe 30 ; prin urmare, supramunca ar crește la 50 % [din timpul de muncă necesar] și n-ar reprezenta, ca înainte, 25 %.

Să luăm un al treilea caz, când capitalul inițial de 100 de taleri este alcătuit în felul următor :

[Material]	[Unelte de muncă]	[Muncă salariată]
70	20	10

Rezultatul [procesului de producție] reprezintă 110 taleri. Valoarea invariabilă se cifrează, așadar, la 90 de taleri. Produsul nou este egal cu 20 de taleri ; plusvaloarea sau timpul de supramuncă reprezintă, așadar, 100 % [din timpul de muncă necesar].

Aici avem trei cazuri în care profitul la întregul capital este constant egal cu 10 taleri, cu deosebirea că în primul caz [plus] valoarea nou creată reprezenta 25 % din munca materializată cheltuită pentru cumpărarea de muncă vie, în cel de-al doilea caz — 50 %, în cazul al treilea — 100 %.

Afurisite erori de calcul, naiba să le ia ! Dar n-avem încotro, s-o luăm de la capăt.

În primul caz am avut :

Valoare invariabilă	Muncă salariată	Plusvaloare	Total
60	40	10	110

Presupunem tot timpul că ziua de muncă este de 12 ore. (Am putea admite, de asemenea, că ziua de muncă crește, presupu-

nind, de pildă, că înainte era de x ore, iar acum este de $x + b$ ore, în timp ce forța productivă rămâne constantă; sau că ambii factori sînt variabili.)

[[IV—3] Dacă în 12 ore muncitorul produce	50 taleri,
în 1 oră el va produce	4 1/6 taleri,
în 9 3/5 ore	40 } în 12 ore 50 de taleri
în 2 2/5 ore	

Munca necesară a muncitorului reprezintă deci 9 3/5 ore (40 de taleri); aceasta înseamnă că supramunca reprezintă 2 2/5 ore ([crează] o valoare de 10 taleri). 2 2/5 ore reprezintă 1/5 dintr-o zi de muncă. Supramunca muncitorului se cifrează la 1/5 dintr-o zi de muncă; ea creează deci o valoare de 10 taleri. Dacă exprimăm în procente aceste 2 2/5 ore cîștigate de capital la cele 9 3/5 ore de muncă materializată în schimbul lui pe muncă vie, avem: $2 \frac{2}{5} : 9 \frac{3}{5} = 12/5 : 48/5$, adică $12 : 48 = 1 : 4$. Prin urmare, 2 2/5 ore reprezintă 1/4 din capital [din capitalul avansat pentru salarii], adică 25% din acest capital. Tot astfel 10 taleri: 40 de taleri = $1 : 4 = 25\%$.

Să sintetizăm întregul rezultat:

Nr. 1)

Capital inițial	Valoare invariabilă	Valoare reproducă în schimbul salariului	Plus-valoarea produsului	Suma totală	Timp de supra-muncă și plus-valoare	% la timpul materializat care a format obiectul schimbului
100 taleri	60 taleri	40 taleri (9 3/5 ore de muncă)	10 taleri	110 taleri	2 2/5 ore de muncă 10 taleri	25%

(S-ar putea spune că *uneltele de muncă*, valoarea lor trebuie să fie nu numai înlocuită, ci și reproducă, deoarece uneltele de muncă se uzează efectiv, se consumă în procesul de producție. Această problemă trebuie analizată în secțiunea referitoare la *capitalul fix*. Într-adevăr, valoarea uneltelor de muncă se adaugă la cea a materialului; în măsura în care e muncă materializată, ea își schimbă doar forma. Dacă în exemplul de mai sus valoarea materialului reprezenta 50 de taleri, iar cea a uneltelor de muncă 10 taleri, acum, cînd uneltele s-au uzat în proporție de 50%, valoarea materialului [împreună cu valoarea părții uzate a uneltelor de muncă] reprezintă 55 de taleri, iar valoarea uneltelor — 5 taleri; dacă uneltele de muncă dispar în întregime, valoarea materialului [împreună cu cea a uneltelor uzate] va atinge 60 de

taleri. Aceasta constituie un element al procesului de producție simplu. Unelte de muncă n-au fost consumate, asemenea salariului, în afara procesului de producție).

Să trecem acum la cea de-a doua ipoteză :

Capital inițial	Valoare invariabilă	Valoarea reprodusă în schimbul salariului	Plusvaloarea produsului	Suma totală
100	80	20	10 taleri	110 taleri

Dacă în 12 ore muncitorul produce 30 de taleri, el va produce într-o oră 2 1/2 taleri, în 8 ore 20 de taleri, iar în 4 ore 10 taleri ; 10 taleri reprezintă 50 % din 20 de taleri, după cum 4 ore reprezintă 50 % din 8 ore ; plusvaloarea este deci egală cu 4 ore, cu 1/3 din ziua de muncă sau cu 10 taleri.

Așadar :

Nr. II)

Capital inițial	Valoarea invariabilă	Valoarea reprodusă în schimbul salariului	Plusvaloarea produsului	Suma totală	Timp de supra-muncă și plusvaloare	% la capitalul [variabil]
100	80	20 taleri (8 ore de muncă)	10 taleri	110	4 ore de muncă 10 taleri	50%

Atît în primul caz, cit și în cel de-al doilea, profitul la capitalul total de 100 de taleri este de 10 %, dar în primul caz plusvaloarea reală obținută de capital în procesul de producție reprezintă 25 %, pe cînd în cel de-al doilea — 50 % din timpul de muncă necesar.

Premisele de la nr. II sînt în sine tot atît de posibile ca și cele de la nr. I. Dar comparate unele cu altele, cele de la nr. II par absurde. Valoarea materialului și a uneltelor a crescut de la 60 la 80 de taleri, productivitatea muncii a scăzut de la 4 1/6 taleri [valoare nou creată] la 2 1/2 taleri pe oră, iar [rata] plusvalorii a crescut cu 100 %. (Dar dacă presupunem că cheltuielile mai mari pentru salariu exprimă în primul caz mai multe zile de muncă, iar în cel de-al doilea mai puține, atunci ipoteza de la nr. II va fi corectă.)

Privit în sine, faptul că salariul necesar, adică valoarea muncii exprimată în taleri, a scăzut ar fi indiferent. Indiferent dacă valoarea unei ore de muncă este exprimată în 2 taleri sau în 4 taleri, atît în primul caz cit și în cel de-al doilea, produsul a 12 ore de muncă se schimbă (în cadrul circulației) pe 12 ore de muncă, iar în ambele cazuri supramunca apare ca plusvaloare.

Absurditatea premisei de la nr. II se datorește faptului că 1) am considerat ca maximum de timp de muncă 12 ore de muncă, și de aceea nu putem introduce în calcul un număr mai mare sau mai mic de zile de muncă; 2) cu cât mărim capitalul într-un compartiment [în compartimentul valorii invariabile], cu atât trebuie nu numai să reducem munca *necesară*, ci să și micșorăm *valoarea* ei, în timp ce valoarea [capitalului avansat și a produsului total] rămâne aceeași. În cazul al doilea, prețul [produsului total] ar trebui, dimpotrivă, să crească. Faptul că muncitorul poate să trăiască prestînd mai puțină muncă, adică produce mai mult în același număr de ore, ar trebui să se manifeste nu în [IV—4] scăderea numărului de taleri care revin la o oră de muncă *necesară*, ci în reducerea numărului orelor de muncă *necesare*.

Astfel, dacă muncitorul primește, ca în primul caz, $4 \frac{1}{6} \times 9 \frac{3}{5}$ taleri, dar valoarea de întrebuințare a acestei valori — care, pentru a exprima *valoarea* (și nu prețul), trebuie să fie *constantă* — crește în așa măsură încît pentru producerea forței sale de muncă vie muncitorul nu mai are nevoie de $9 \frac{3}{5}$ ore, ca în primul caz, ci numai de 8 ore, aceasta ar trebui să-și găsească expresia în creșterea valorii. Dar în exemplul nostru, potrivit condițiilor adoptate, mărimea variabilă o constituie „valoarea invariabilă”, iar neschimbate rămîn acele 10 % care apar aici ca adaos constant la munca reprodusă, deși de fiecare dată exprimă cote procentuale diferite ale acesteia.

În primul caz, valoarea invariabilă este mai mică decît în cel de-al doilea, iar produsul total al muncii [nou adăugate] e mai mare. Deoarece una din părțile componente [ale capitalului avansat] de 100 de taleri trebuie să crească, dacă cealaltă se micșorează; deoarece, paralel cu aceasta, durata stabilită a timpului de muncă absolut este aceeași; deoarece, apoi, produsul total al muncii [nou adăugate] se micșorează corespunzător cu mărirea „valorii invariabile” și se mărește corespunzător cu micșorarea ei, cheltuirea unuia și aceluiași timp de muncă [nou adăugat] se soldează aici cu un produs (absolut) cu atât mai mic al muncii [nou adăugate], cu cât e mai mare capitalul [constant] folosit. Acest lucru ar fi întru totul just, deoarece dacă din o sumă dată, din 100 de taleri, de pildă, se investeste mai mult în „valoare invariabilă”, înseamnă că în timp de muncă [nou adăugat] se poate investi mai puțin, și de aceea poate fi creată *relativ* mai puțină valoare nouă în raport cu capitalul avansat. Dar în acest caz, pentru ca să fie posibil un profit la capitalul folosit, este necesar ca *timpul de muncă* să nu fie fixat, ca în cazul nostru, sau, dacă e fixat, este necesar ca, atunci cînd „valoarea invariabilă” crește *și concomitent cu ea se mărește* [rata] plusvalorii, *valoarea creată*

în cursul unei ore de muncă să nu scadă ca aici, întrucît acest lucru e cu neputință, ci trebuie să se reducă *numărul* orelor de muncă. În exemplul nostru însă e presupusă tocmai această scădere a valorii create în cursul unei ore de muncă. În primul caz am presupus că în 12 ore de muncă se produc 50 de taleri [valoare], iar în cel de-al doilea — numai 30 de taleri. În primul caz am admis că [pentru a reproduce echivalentul salariului său] muncitorul lucrează $9 \frac{3}{5}$ ore; în cel de-al doilea — numai 8 ore, cu toate că, potrivit ipotezei noastre, produce mai puțin într-o oră. E ceva absurd.

Dar nu este oare ceva just în aceste cifre dacă le privim sub alt aspect? Nu cumva scade valoarea nouă absolută, deși cea relativă crește, atunci cînd părțile componente ale capitalului conțin relativ mai mult material și unelte de muncă în comparație cu munca? În acest caz se va folosi mai puțină muncă vie în raport cu capitalul dat; prin urmare, cu toate că excedentul [produsului] acestei munci vii peste cheltuielile ei va fi mai mare și de aceea raportul lui procentual față de salariu — adică raportul procentual față de capitalul [variabil] efectiv consumat — crește, oare la acest capital valoarea nouă absolută nu va fi necesarmente relativ mai mică decît la capitalul care folosește mai puțin material și unelte de muncă (acesta este tocmai momentul esențial în modificarea valorii invariabile, adică a valorii care rămîne invariabilă în procesul de producție) și mai multă muncă vie, și aceasta tocmai datorită faptului că acest din urmă capital folosește relativ mai multă muncă vie?

În acest caz, sporirii cantității de unelte de muncă îi corespunde creșterea forței productive, căci plusvaloarea creată de capital [de capitalul II], ca și în cadrul procedeului de producție anterior [la capitalul I], nu se află în concordanță directă cu valoarea lui de întrebuințare, cu forța lui productivă, și simpla sporire a forței productive creează plusvaloare, deși nicidecum în aceeași proporție.

Creșterea forței productive, care se exprimă necesarmente în sporirea valorii uneltelor de muncă, a ponderii lor în cheltuielile de capital, atrage după sine în mod necesar o creștere a cantității de material, căci pentru a putea crea mai multe produse trebuie prelucrată o cantitate mai mare de material. (Dar creșterea forței productive este legată și de calitatea produsului; dacă se dă un produs de o anumită calitate, creșterea afectează numai cantitatea, iar dacă se dă o anumită cantitate, ea afectează numai calitatea — ea le poate afecta însă și pe amîndouă în același timp.)

Deși [în cazul creșterii ponderii materialului și a uneltelor de muncă în capitalul avansat] se folosește o cantitate mai mică de

muncă (necesară) în raport cu supramunca sau în general o cantitate mai mică de muncă vie în raport cu capitalul, oare nu s-ar putea totuși ca plusvaloarea obținută de capital să crească, cu toate că ea scade în raport cu întregul capital, sau, cu alte cuvinte, cu toate că așa-numita rată a profitului scade ?

Să luăm, de pildă, un capital de 100. Să presupunem că inițial materialul reprezintă 30 și uneltele de muncă 30 (în total deci valoarea invariabilă reprezintă 60). Salariul este egal cu 40 (4 zile de muncă) ; profitul este 10. Aici profitul reprezintă 25% valoare nouă în raport cu munca materializată în salariu sau 10% în raport cu întregul capital.

Să presupunem acum că materialul reprezintă 40, iar uneltele de muncă tot 40. Să admitem, de asemenea, că productivitatea se dublează, așa încît [pentru salariu] nu mai sînt necesare decît două zile de muncă, adică 20 de tineri. Să presupunem apoi că profitul absolut, adică profitul raportat la capitalul total, e sub 10 tineri. Este oare posibil ca în acest caz profitul să reprezinte în raport cu munca folosită o entitate mai mare decît 25%, adică, în exemplul nostru, mai mare decît $\frac{1}{4}$ din 20 ? Într-adevăr $\frac{1}{3}$ din 20 este $6\frac{2}{3}$, deci mai puțin decît 10 [IV—5], dar este totuși egală cu $33\frac{1}{3}\%$ din munca folosită, față de numai 25% cît era în primul caz. Aici am avea la sfîrșit numai $106\frac{2}{3}$, în timp ce înainte am avut 110, și totuși, la aceeași sumă [de capital avansat] (100), în raport cu munca folosită, supramunca, venitul suplimentar ar fi mai mare decît în primul caz. Deoarece însă în cazul al doilea mărimea absolută a muncii folosite e cu 50% mai mică ca în primul caz, în timp ce profitul sporit la munca folosită e cu numai $8\frac{1}{3}\%$ [$33\frac{1}{3}\% - 25\%$] mai mare decît în primul caz, rezultatul absolut în cazul al doilea trebuie să fie mai mic, deci și profitul la întregul capital [avansat] trebuie să fie mai mic ; căci $20 \times 33\frac{1}{3}\% [= 6\frac{2}{3}]$ reprezintă mai puțin decît $40 \times 25\% [= 10]$.

Acest caz este în întregime neverosimil și nu poate servi ca exemplu general în economia politică, deoarece aici e presupusă o creștere a cheltuielilor pentru uneltele de muncă și a cantității materialului prelucrat, deși, concomitent cu aceasta, a scăzut nu numai numărul relativ, ci și numărul absolut al muncitorilor (fi- rește, dacă suma a doi termeni este egală cu un al treilea, unul trebuie să scadă cînd celălalt crește). Dar creșterea ponderii materialului și a uneltelor de muncă în valoarea capitalului concomitent cu scăderea relativă a muncii folosite presupune [o creștere a] diviziunii muncii în cadrul întregului [în cadrul societății], deci o creștere cel puțin absolută a numărului muncitorilor, deși nu proporțională cu creșterea volumului capitalului folosit.

Să luăm, de pildă, mașina de litografiat, pe care oricine o poate folosi pentru reproducerea de litografii. Să presupunem că valoarea mașinii proaspăt inventate era mai mare decât cea a utilajului pe care înainte, pînă la inventarea acestei mașini ușor de mînuit, îl deserveau patru muncitori; mașina de litografiat nu mai are decât doi muncitori (aici, ca și la multe mașini care au caracterul de unelte, nu poate fi vorba de nici o adîncire a diviziunii muncii, ci, dimpotrivă, de dispariția diviziunii calitative a muncii). Să admitem că înainte valoarea uneltelor reprezenta numai 30 de taleri, iar munca necesară (adică munca necesară capitalistului pentru a realiza un profit) reprezenta 4 zile de muncă.

(Există mașini, de pildă instalațiile de țevi pentru încălzit cu aer, a căror funcționare, cu excepția unui singur punct, nu necesită nici un fel de muncă ca atare. Se deschide robinetul într-un singur punct; pentru a transmite căldura în toate celelalte puncte nu este nevoie de nici un muncitor. La fel stau lucrurile în general cu instalațiile pentru transmiterea forței [energiei] (vezi Babbage¹⁷⁷). Acolo unde înainte forța [energia] se transporta sub formă materială dintr-un loc în altul cu ajutorul unui număr corespunzător de muncitori, de fochiști, această transmitere a forței [energiei] dintr-o încăpere în alta, devenită acum proces fizic, apăsarea ca munca unui anumit număr de muncitori).

Dacă această mașină de litografiat este folosită de capitalist ca sursă de cîștig, adică în calitate de capital, și nu ca valoare de întrebuințare, cantitatea de material crește în mod necesar, deoarece în același interval de timp capitalistul poate să reproducă mai multe litografii, și tocmai de aici provine profitul său. Să admitem deci că acest litograf cheltuiește pe unelte de muncă 40 de taleri, pe material 40 de taleri și folosește două zile de muncă (20 de taleri), care-i aduc $33 \frac{1}{3}\%$, adică $6 \frac{2}{3}$ de taleri la 20 de taleri timp de muncă materializat. Dacă capitalul său, ca și capitalul celui alt capitalist [care cheltuiește 30 de taleri pe unelte de muncă, 30 de taleri pe material și 40 de taleri pe salariu], este egal cu 100 de taleri, el îi va aduce numai un profit de $6 \frac{2}{3}\%$, dar la munca folosită capitalistul acesta va cîștiga $33 \frac{1}{3}\%$; celălalt capitalist va cîștiga 10% la capitalul său și numai 25% la munca folosită.

Valoarea obținută la munca folosită poate fi mai mică, dar profitul realizat la întregul capital e mai mare cînd celelalte părți componente ale capitalului sînt respectiv mai mici. Și totuși o afacere care aduce $6 \frac{2}{3}\%$ la întregul capital și $33 \frac{1}{3}\%$ la munca folosită ar putea fi mai rentabilă decât aceea care se baza inițial pe un profit de 25% la munca folosită și de 10% la întregul capital.

{ Să presupunem, de exemplu, că griul și celelalte produse s-au scumpit în așa măsură, încît valoarea mijloacelor de subzistență ale muncitorilor a crescut cu 25%. Patru zile de muncă îl vor costa acum pe primul litograf 50 de taleri în loc de 40. Unelte sale de muncă și materialul au rămas aceleași : 60 de taleri. El ar trebui deci să avanseze un capital de 110 taleri. Profitul său la un capital de 110 ar fi de 12 1/2 taleri, adică 25% la cei 50 de taleri cheltuiți pe patru zile de muncă ; așadar, 12 1/2 taleri la 110 (adică 11 4/11% la întregul capital de 110).

Celălalt litograf cheltuiește 40 de taleri pentru mașina de litografiat, 40 de taleri pentru material ; dar cele două zile de muncă îl vor costa nu 20 de taleri, ci cu 25% mai scump, adică 25 de taleri. El va trebui deci să avanseze 105 taleri ; plusvaloarea realizată în raport cu munca reprezintă 33 1/3%, adică 8 1/3 taleri (adică 7 $\frac{59}{63}$ %) la un capital de 105 taleri ¹⁷⁸.

Să presupunem, așadar, că într-un ciclu de 10 ani sînt 5 recolte bune și 5 proaste, cu proporțiile medii arătate mai sus. În cei 5 ani de recoltă bună, primul litograf va obține un procent [un profit] de 50 de taleri ; în cei 5 ani de recoltă proastă — 62 1/2 taleri ; în total 112 1/2 taleri ; procentul [profitul mediu] în cei 10 ani va fi de 11 1/4 taleri. Celălalt capitalist ar obține în cei 5 ani de recoltă bună 33 1/3 taleri, în cei 5 ani de recoltă proastă — 41 2/3 taleri, în total 75 de taleri ; media anuală în cei 10 ani va fi de 7 1/2 taleri. }

Deoarece capitalul nr. II prelucrează mai mult material la același preț, el produce [un produs] mai ieftin. La aceasta s-ar putea obiecta că, întrucît la el uzura uneltelor de muncă e mai mare, el produce [un produs] mai scump ; în special pentru că, în aceeași proporție în care crește valoarea mașinilor de care el are nevoie, crește și cheltuirea de material. În practică însă [IV—6] nu este adevărat că uzura mașinilor crește în aceeași măsură — adică durata funcționării lor se reduce în aceeași măsură — în care crește cuantumul materialului prelucrat de ele. Dar toate aceste considerații nu-și au locul aici. În ambele cazuri se presupune că raportul dintre valoarea mașinii și cea a materialului este constant.

Exemplul de mai sus devine concludent numai atunci cînd presupunem de o parte un capital mai mic care folosește mai multă muncă și mai puțin material și mașini, dar obține la întregul capital un procent mai ridicat, iar de cealaltă parte un capital mai mare care folosește mai multe mașini și mai mult material și relativ mai puține — dar absolut tot atîtea — zile de muncă, realizînd însă la întregul capital un procent mai redus, deoarece

la munca mai productivă diviziunea muncii etc. este aplicabilă în mai mică măsură. Menționăm totodată că printre condițiile presupuse de noi trebuie inclusă (ceea ce nu s-a făcut mai sus) și premisa că valoarea de întrebuințare a mașinii este mult mai mare decît valoarea ei, sau, cu alte cuvinte, că în timpul folosirii ei în producție mașina nu se depreciază în aceeași proporție în care ea sporește producția.

Să luăm, așadar, ca și mai înainte, o presă de tipar (manuală în primul caz și automată în cel de-al doilea). Să presupunem că *capitalul I*, egal cu 100 de taleri, cheltuiește 30 de taleri pe material, 30 de taleri pentru o presă manuală, 40 de taleri (4 zile de muncă) pe muncă; profitul lui este de 10%, ceea ce înseamnă 25% în raport cu munca vie (timpul de supramuncă reprezintă $\frac{1}{4}$ [din timpul necesar]).

Capitalul II, egal cu 200 de taleri, cheltuiește 100 de taleri pe material, 60 de taleri pentru o presă de tipar, 4 zile de muncă (40 de taleri) pe muncă; să presupunem că profitul obținut la aceste 4 zile de muncă este egal cu $13\frac{1}{3}$ taleri, deci cu $1\frac{1}{3}$ de zi de muncă, pe cînd în primul caz el reprezenta numai o zi de muncă. Suma totală se cifrează acum la $213\frac{1}{3}$ taleri, ceea ce înseamnă că [rata profitului] este egală cu $6\frac{2}{3}\%$, față de 10% în primul caz. Și totuși în cazul al doilea plusvaloarea obținută la munca folosită reprezintă $13\frac{1}{3}$ taleri, față de numai 10 în primul caz. În primul caz, 4 zile de muncă dau plusvaloarea egală cu o zi de muncă; în cel de-al doilea caz, 4 zile de muncă dau o plusvaloare egală cu $1\frac{1}{3}$ de zile de muncă. Dar în cazul al doilea, rata profitului obținut la întregul capital este cu $\frac{1}{3}$, sau cu $33\frac{1}{3}\%$ mai mică decît în primul caz, pe cînd suma totală a profitului este cu $\frac{1}{3}$ mai mare.

Să admitem acum că cei 30 și 100 de taleri cheltuiți [respectiv în primul și în cel de-al doilea caz] pe material reprezintă coli de tipar și că [în ambele cazuri] presa se uzează în același interval de timp, în zece ani, sau cite $\frac{1}{10}$ în fiecare an. Nr. I va trebui deci să înlocuiască $\frac{1}{10}$ din valoarea presei [30 de taleri], adică 3 taleri; nr. II va trebui să înlocuiască $\frac{1}{10}$ din 60 de taleri, adică 6 taleri. Apoi, în ambele cazuri, valoarea presei nu intră [în întregime] în producția anuală, cum am admis mai sus (cele 4 zile de muncă pot fi socotite ca zile care conțin fiecare cite un trimestru).

Capitalul I vinde cele 30 de coli produse de el cu 30 de taleri (materialul) + 3 (uneltele de muncă) + 50 reprezentînd timpul de muncă [timpul de producție] materializat [nou adăugat] = 83 de taleri.

Capitalul II vinde cele 100 de coli de tipar produse de el cu 100 de taleri (materialul) + 6 taleri (uneltele de muncă) + $53 \frac{1}{3}$ [timpul de muncă materializat nou adăugat] = $159 \frac{1}{3}$ taleri.

Capitalul I vinde 30 de coli de tipar cu 83 de taleri; 1 coală de tipar se vinde cu $\frac{83}{30}$ taleri, adică cu 2 taleri și 23 de groși de argint*.

Capitalul II vinde 100 de coli de tipar cu 159 de taleri și 10 groși de argint; o coală se vinde cu 159 de taleri și 10 groși de argint împărțiți la 100, adică cu 1 taler, 17 groși de argint și 8 pfenigi.

Este clar, așadar, că capitalul I stă prost de tot, deoarece vinde la un preț exagerat. Deși în primul caz profitul la întregul capital reprezintă 10%, iar în cel de-al doilea numai $6 \frac{2}{3}\%$, totuși primul capital obține numai 25% la timpul de muncă [plătit], în timp ce al doilea obține $33 \frac{1}{3}\%$. În capitalul I, raportul dintre munca necesară și întregul capital folosit este mai mare, și de aceea supramunca, deși în mod absolut mai mică decât în capitalul II, dă o rată a profitului mai mare la un capital total mai mic. 4 zile de muncă raportate la 60 de taleri [cheltuiți pe unelte de muncă și pe material de capitalul I] reprezintă mai mult decât 4 zile de muncă raportate la 160 de taleri [cheltuiți pe unelte de muncă și pe material de capitalul II]. În primul caz, o zi de muncă revine la 15 taleri capital [constant] în funcțiune, în cel de-al doilea, o zi de muncă revine la 40 de taleri. Dar la capitalul II munca este mai productivă (ceea ce se datorește atît parcului *mai mare* de mașini, deci și ponderii mai mari pe care ele o au printre valorile capitalului, cît și cantității mai mari de material în care își găsește expresia ziua de muncă, care conține [IV—7] mai mult timp de supramuncă și de aceea consumă în același interval de timp o cantitate mai mare de material). În cazul al doilea se creează mai mult timp de supramuncă (timp de supramuncă relativ, adică determinat de dezvoltarea forței productive). În primul caz, timpul de supramuncă reprezintă $\frac{1}{4}$ [dîn timpul necesar], în cel de-al doilea — $\frac{1}{3}$. De aceea în cazul al doilea el creează în același interval de timp mai multe valori de întrebuințare și o mai mare valoare de schimb; pe aceasta din urmă însă nu în aceeași proporție ca pe cele dintîi, căci, după cum am văzut, valoarea de schimb nu crește în aceeași proporție numerică în care crește productivitatea muncii. De aceea prețul pe unitatea de produs este mai mic decât prețul total al producției, adică prețul pe uni-

* Talerul (saxon) este egal cu 30 de groși de argint, iar 1 groș de argint este egal cu 10 pfenigi. — *Nota red.*

tatea de produs înmulțit cu numărul unităților produse este mai mare [decît înainte, deși unitatea de produs s-a ieftinit].

Rezultatul ar fi fost și mai frapant dacă am fi presupus că în cazul al doilea suma totală a zilelor de muncă, deși relativ mai mică decît în primul caz, este însă *absolut mai mare*. Profitul obținut de capitalul mai mare, care lucrează cu o cantitate mai mare de mașini, apare mai mic decît cel obținut de capitalul mai mic, care folosește relativ sau absolut mai multă muncă vie; și aceasta se datorește tocmai faptului că *profitul mai mare obținut la munca vie*, repartizat la un capital total care folosește mai puțină muncă vie în raport cu mărimea totală a capitalului, apare mai mic decît *profitul mai mic obținut la munca vie*, aflat într-un raport procentual mai mare față de un capital total mai mic. Cît privește faptul că în cazul al doilea corelația [dintre valoarea cheltuită pe material și pe mașini, de o parte, și munca vie, de alta] permite prelucrarea unei cantități mai mari de material și că o parte mai mare din valoare este investită în unelte de muncă, acest fapt nu este decît expresia productivității [sporite] a muncii.

Iată, așadar, la ce se reduce faimoasa teză a bietului Bastiat, care și-a băgat în cap că — lucru la care d-l Proudhon n-a știut să-i răspundă¹⁷⁹ — deoarece rata profitului este mai mică la un capital total mai mare și mai productiv, înseamnă că partea care revine muncitorului a crescut, pe cînd în realitate lucrurile stau *invers*; a crescut supramunca.

Se pare că nici Ricardo n-a înțeles fondul acestei probleme, căci altfel n-ar fi explicat scăderea periodică a profitului exclusiv prin creșterea salariilor — ca urmare a urcării prețurilor la cereale (deci și a rentei). Este adevărat însă că în fond plusvaloarea — în măsura în care, deși constituie baza profitului, se deosebește totuși de ceea ce se numește în mod curent profit — n-a fost încă analizată niciodată.

În cazul de față, bietul Bastiat ar fi spus că, deoarece în primul caz profitul reprezintă 10% (adică 1/10), iar în cazul al doilea numai 6 2/3% (adică 1/15), înseamnă că în primul caz muncitorul primește 9/10 [sau 27/30], iar în cel de-al doilea — 14/15 [sau 28/30]. Acest lucru nu este exact nici din punctul de vedere al corelației [dintre profit și salariu] în fiecare din cele două cazuri, nici din punctul de vedere al corelației dintre aceste două cazuri.

Cît privește însă raportul dintre valoarea nouă a capitalului și capitalul ca *valoare totală indiferentă* (așa cum, în general vorbind, ni se înfățișa el înainte ca noi să fi trecut la analizarea procesului de producție și cum trebuie să ni se înfățișeze iarăși la sfîrșitul acestui proces), această chestiune trebuie analizată în

parte la rubrica *profit*, unde valoarea nou creată capătă o determinare nouă, iar în parte la rubrica *acumulare*. Aici trebuie să elucidăm în primul rând natura plusvalorii ca echivalent al timpului de muncă relativ sau absolut pus în funcțiune de capital peste timpul de muncă necesar.

Faptul că consumarea productivă a părții de valoare [a capitalului] care constă în unele de muncă nu poate servi nicidecum — aici, unde trebuie explicată deocamdată numai crearea plusvalorii, autovalorificarea — ca criteriu pentru a distinge uneltele de producție de materialul prelucrat, decurge pur și simplu din împrejurarea că această consumare face parte din însuși procesul de producție simplu și că, prin urmare, chiar în acest proces — pentru ca el să poată reîncepe din sine însuși — valoarea uneltelor consumate (fie ea *simpla valoare de întrebuințare*, sau valoarea de schimb dacă producția a ajuns deja la diviziunea muncii și dacă are loc fie și numai un schimb de surplusuri) trebuie să se regăsească în valoarea (de schimb sau de întrebuințare) a produsului. Uneltele de muncă își pierd valoarea de întrebuințare în aceeași măsură în care contribuie la sporirea valorii de schimb a materialului și sivesc ca mijloc de muncă. Acest punct trebuie, desigur, cercetat, deoarece este esențialmente important să se facă deosebire între valoarea invariabilă ca parte a capitalului care este pur și simplu conservată, cealaltă parte a lui care este reprodusă (*reprodusă* din punctul de vedere al capitalului; din punctul de vedere al producției reale efectuate de muncă, ea este *produsă*) și acea parte a capitalului care este nou produsă.

[c] Creșterea părții constante a capitalului
în raport cu partea sa variabilă, ca
expresie a creșterii productivității muncii]

Acum e timpul să încheiem problema valorii rezultate din creșterea forțelor productive. Am văzut că în acest caz, ca și în cazul unei creșteri absolute a supramuncii, se creează *plusvaloare* (și nu numai o cantitate mai mare de valoare de întrebuințare). Când este dată o anumită delimitare [între munca necesară și supramuncă], dacă presupunem, de pildă, că muncitorul trebuie să lucreze numai o jumătate de zi pentru a-și produce mijloacele de subsistență pentru o zi *întreagă* și dacă a fost atinsă limita naturală în cadrul căreia, cu o cantitate de muncă dată, muncitorul furnizează supramuncă, sporirea timpului de muncă absolut este posibilă numai prin folosirea *simultană* a unui număr mai mare de muncitori, prin multiplicarea simultană a zilei reale de muncă,

în loc de a o prelungi pur și simplu (potrivit ipotezei noastre, muncitorul poate lucra numai 12 ore; dacă trebuie să se obțină timp de supramuncă din cele 24 de ore de muncă, atunci trebuie să lucreze 2 muncitori). În acest caz, înainte de a intra în procesul de autovalorificare, capitalul trebuie să cumpere — în schimbul dintre el și muncitor — 6 ore de muncă în plus, adică trebuie să cedeze o parte mai mare din el însuși; pe de altă parte, în medie el trebuie să cheltuiască mai mult pentru materialul care urmează a fi prelucrat (ca să nu mai vorbim de faptul că trebuie să existe un muncitor în plus, adică trebuie să crească populația muncitoare). Așadar, posibilitatea unui nou proces de valorificare [IV—8] depinde aici de o acumulare prealabilă de capital (considerat sub aspectul său material).

Dacă însă, dimpotrivă, crește forța productivă, deci și timpul de supramuncă relativ, atunci — deoarece în stadiul actual al cercetării noastre capitalul mai poate fi considerat încă drept capital care produce direct mijloace de subzistență, materie primă etc. — va fi nevoie de mai puține cheltuieli pentru salariu, iar creșterea producției de material este asigurată chiar de procesul de valorificare. Dar această problemă se leagă mai curînd de acumularea capitalurilor.

Să revenim acum la punctul în care am întrerupt ultima oară firul expunerii noastre*. Productivitatea crescîndă sporește plusvaloarea, deși nu sporește suma absolută a valorilor de schimb. Ea sporește valorile deoarece creează o valoare nouă ca valoare, adică creează o valoare care nu urmează să fie pur și simplu schimbată ca echivalent, ci trebuie să se afirme ca valoare; într-un cuvînt, creșterea productivității creează mai mulți bani. Întrebarea care se pune este următoarea: sporește oare, în ultimă analiză, și suma valorilor de schimb? În fond, acest lucru e deja recunoscut, căci și Ricardo admite că o dată cu acumularea capitalurilor cresc și economiile, ceea ce înseamnă că cresc și valorile de schimb produse. Creșterea economiilor nu înseamnă altceva decît creșterea valorilor autonome, a banilor. Dar demonstrația lui Ricardo contrazice propria sa afirmație.

Să reluăm vechiul nostru exemplu**: un capital de 100 de taleri care se împarte în 60 de taleri valoare invariabilă și 40 de taleri salariu, care produce 80 de taleri; produsul este deci egal cu 140 de taleri.

{Aici se constată din nou că plusvaloarea la capitalul total reprezintă jumătate din valoarea nou produsă, deoarece cealaltă

*Vezi volumul de față, p. 283—289. — Nota red.

** Vezi volumul de față, p. 277—279, 289, 303—308. — Nota red.

jumătate a acesteia din urmă este egală cu munca necesară. Raportul dintre această plusvaloare (care este întotdeauna egală cu timpul de supramuncă, adică cu produsul total al muncitorului minus partea din produs care constituie salariul lui) [și întregul capital folosit] depinde 1) de raportul dintre partea invariabilă a capitalului și partea sa productivă; 2) de raportul dintre timpul de muncă necesar și timpul de supramuncă (în exemplul de mai sus, raportul dintre timpul de supramuncă și timpul necesar reprezintă 100%, iar raportul dintre timpul de supramuncă și întregul capital de 100 de taleri — 40%) ; 3) depinde deci nu numai de raportul arătat la punctul doi, ci și de mărimea absolută a timpului de muncă necesar.

Dacă la un capital de 100 de taleri partea invariabilă ar reprezenta 80 de taleri, atunci partea ce se schimbă pe munca necesară ar fi egală cu 20 de taleri, și dacă aceasta din urmă ar crea 100% timp de supramuncă, profitul la capital ar fi de 20%.

Dar dacă capitalul ar fi egal cu 200 de taleri și dacă raportul dintre partea constantă și partea variabilă ar fi același ca în vechiul nostru exemplu (și anume $\frac{3}{5}$ față de $\frac{2}{5}$), valoarea produsului ar fi egală cu 280 de taleri, ceea ce înseamnă 40 [de taleri profit] la 100 [de taleri capital folosit]. În acest caz, mărimea absolută a profitului ar crește de la 40 la 80, dar raportul [dintre profit și capitalul folosit] ar rămâne egal cu 40%.

Dacă însă, dimpotrivă, în capitalul de 200 de taleri elementul constant reprezintă, ca și înainte, 120 de taleri, cantitatea de muncă necesară este egală cu 80, dar aceasta din urmă crește cu numai 10%, adică cu 8 taleri, atunci valoarea produsului total ar fi egală cu 208 taleri, iar profitul ar reprezenta 4%; dacă munca necesară ar crește cu numai 5 taleri, valoarea produsului total ar fi egală cu 205 taleri, iar profitul ar reprezenta $2\frac{1}{2}\%$.

Să presupunem că în exemplul nostru cei 40 de taleri plusvaloare reprezintă timp de muncă absolut.

Să admitem acum că forța productivă se dublează: prin urmare, dacă 40 de taleri [salariu] dau 4 ore de muncă necesară, muncitorul ar putea produce acum [după dublarea forței productive] în două ore o zi întreagă de muncă vie. Timpul de supramuncă ar crește atunci cu $\frac{1}{2}$ [din propria sa mărime, sau cu $\frac{1}{4}$ din ziua de muncă]; înainte era nevoie de $\frac{1}{2}$ de zi pentru a produce o zi întreagă, acum e nevoie de $\frac{1}{4}$. Din produsul unei zile de muncă. $\frac{3}{4}$ ar reprezenta plusvaloarea, și dacă ora de muncă necesară este egală cu 10 taleri ($10 \times 4 = 40$), acum muncitorului nu i-ar mai trebui decât $10 \times 2 = 20$ de taleri. Capitalul ar obține deci un venit suplimentar de 20 de taleri, și anume 60 de taleri în loc de 40. La sfârșit, valoarea produsului reprezintă 140 de taleri, din care 60

de taleri valoare constantă, 20 de taleri salariu și 60 de taleri venit suplimentar ; în total 140 de taleri. Capitalistul poate să reînceapă acum producția cu un capital de 80 de taleri.

Să presupunem că capitalistul *A* folosește capitalul de 140 de taleri pentru o nouă producție, care se desfășoară la același nivel cu vechea producție ; potrivit corelației inițiale [dintre partea constantă și partea variabilă a capitalului], el are nevoie de $\frac{3}{5}$ pentru partea invariabilă a capitalului, adică $3 \times 140/5 = 3 \times 28 = 84$ de taleri ; rămân deci 56 de taleri pentru munca necesară. Înainte el cheltuia pe muncă 40 de taleri, iar acum 56, adică cu $\frac{2}{5}$ mai mult. La sfârșitul [procesului de producție] capitalul său va reprezenta $84 + 56 + 56 = 196$ de taleri.

Să presupunem că la un nivel de producție mai înalt, capitalistul *B* folosește și el 140 de taleri pentru o nouă producție. Dacă ar relua producția cu un capital de 80 de taleri, el ar cheltui 60 de taleri ca valoare invariabilă și numai 20 pentru muncă ; de aceea, acum din cei 60 de taleri suplimentari el folosește 45 ca valoare invariabilă și 15 pentru muncă. Așadar, valoarea produsului la capitalul inițial al capitalistului *B* ar fi egală cu $60 + 20 + 60 = 140$, iar la capitalul suplimentar : $45 + 15 + 45 = 105$. El va obține deci un produs total de 245 de taleri, în timp ce la capitalistul *A* produsul este egal cu 196 de taleri.

Creșterea productivității muncii nu înseamnă altceva decât că același capital creează aceeași valoare cu mai puține cheltuieli de muncă, sau că mai puțină muncă creează același produs cu cheltuieli de capital mai mari. O cantitate mai mică de muncă necesară produce mai multă supramuncă. [IV—9] Scăderea raportului dintre munca necesară și capital este pentru procesul de valorificare a acestuia din urmă evident același lucru ca și creșterea raportului dintre capital și munca necesară pe care el o pune în mișcare ; căci același capital pune în mișcare mai multă supramuncă și deci mai puțină muncă necesară.

{ Dacă se presupune, ca în cazul nostru, că capitalul rămâne același, că adică ambii capitaliști reîncep [procesul de producție] cu 140 de taleri, atunci la capitalul mai productiv o parte mai mare trebuie să revină capitalului (și anume părții sale invariabile), iar la cel mai puțin productiv o parte mai mare trebuie să revină muncii. De aceea primul capital de 140 de taleri pune în mișcare o muncă necesară de 56 de taleri, care la rîndul ei presupune pentru procesul ei o parte invariabilă de capital în valoare de 84 de taleri. Cel de-al doilea capital pune în mișcare o muncă de $20 + 15 = 35$ de taleri și un capital invariabil de $60 + 45 = 105$ taleri (iar din cele arătate mai sus reiese, de asemenea, că creșterea

forței productive nu sporește valoarea în aceeași măsură în care crește însăși această forță.)

{În primul caz, după cum am mai arătat, valoarea nouă absolută [plusvaloarea] este mai mică decât în cazul al doilea, deoarece în primul caz masa de muncă folosită este mai mare în raport cu valoarea invariabilă [iar munca e mai puțin productivă], pe cînd în cel de-al doilea masa de muncă folosită este mai mică tocmai pentru că munca e mai productivă. Dar mai întii de toate trebuie să remarcăm că deosebirea, care constă în aceea că în primul caz valoarea nouă [plusvaloarea] reprezintă numai 40 de taleri, iar în cel de-al doilea 60 de taleri, exclude [în caz de egalitate a capitalurilor inițiale] posibilitatea ca primul capitalist să reînceapă producția cu același capital ca și capitalistul al doilea; căci [în plus] la ambii capitaliști o parte din valoarea nouă trebuie să intre în circulație ca echivalent, pentru ca fiecare din ei să poată trăi, și anume de pe urma capitalului său. Dacă amîndoi consumă cîte 20 de taleri, atunci [după primul ciclu de producție] fiecare din cei doi capitaliști va reîncepe ciclul nou cu un capital de 120 [ca urmare a faptului că la începutul primului ciclu de producție capitalul primului capitalist era de 100 de taleri, iar al celui de-al doilea era de numai 80 de taleri] etc. Vezi în această privință cele arătate mai sus*. Asupra tuturor acestor chestiuni va trebui să revenim; dar problema raportului dintre valoarea nou creată datorită sporirii forței productive și valoarea nou creată datorită creșterii absolute a muncii ține de capitoul referitor la *acumulare și profit*.}

Tocmai de aceea se și spune despre mașini că *economisesc muncă* [avîndu-se în vedere că folosirea lor reduce munca necesară și mărește supramunca]. Dar *nu numai* economisirea muncii, după cum remarcă pe bună dreptate *Lauderdale*, este caracteristică folosirii mașinilor, căci cu ajutorul lor munca omenească confecționează și creează lucruri pe care fără ele în nici un caz nu le-ar putea crea¹⁸⁰. Aceasta se referă la valoarea de întrebuințare a mașinilor. Ceea ce caracterizează folosirea mașinilor este *economisirea* de muncă necesară și crearea de *supramuncă*. Productivitatea sporită a muncii se exprimă în faptul că capitalul trebuie să cumpere mai puțină muncă necesară pentru a crea aceeași valoare și cantități mai mari de valori de întrebuințare, adică în faptul că o cantitate mai mică de muncă necesară creează aceeași valoare de schimb și, folosind mai mult material, produce o masă mai mare de valori de întrebuințare.

* Vezi volumul de față, p. 305—306. — *Nota red.*

Prin urmare, dacă *valoarea totală a capitalului rămâne aceeași*, creșterea forței productive presupune că partea constantă a capitalului (care constă din material și mașini) crește în raport cu partea lui variabilă, adică în raport cu partea care se schimbă pe muncă vie și constituie fondul de salarii. În același timp, creșterea forței productive se manifestă în faptul că o cantitate mai mică de muncă pune în mișcare o cantitate mai mare de capital. Dacă *valoarea totală a capitalului care intră în procesul de producție crește*, atunci fondul muncii (partea variabilă a capitalului) trebuie să scadă *relativ* în comparație cu raportul [dintre partea constantă și partea variabilă a capitalului] care are loc în cazul când productivitatea muncii, deci și raportul dintre munca necesară și supramuncă ar fi rămas neschimbat.

Să admitem că, în cazul examinat mai sus, capitalul de 100 de taleri este un capital agricol, 40 de taleri se cheltuiesc pe sămînță, îngrășăminte etc., 20 de taleri pe unelte de muncă și 40 de taleri pe muncă salariată, în condițiile vechiului nivel al producției (să presupunem că acești 40 de taleri reprezintă 4 zile de muncă necesară). Acești 100 de taleri creează o sumă de 140 de taleri la vechiul nivel al producției. Să admitem că producția la hectar se dublează fie datorită perfecționării uneltelor, fie datorită folosirii unor îngrășăminte mai bune etc. În acest caz produsul trebuie să fie [ca și înainte] egal cu 140 de taleri (presupunind că uneltele se consumă în întregime). Deoarece producția la hectar se dublează, prețul zilei de muncă necesară scade la jumătate; cu alte cuvinte, nu mai este nevoie decît de 4 jumătăți de zile de muncă necesară (adică două zile de muncă complete) pentru a produce 8 zile de muncă. Faptul că e nevoie numai de două zile de muncă pentru a produce 8 zile de muncă, înseamnă că din fiecare zi de muncă [de 12 ore], $\frac{1}{4}$ (3 ore) revine muncii necesare. În loc de 40 de taleri, fermierul trebuie să cheltuiască acum pentru muncă numai 20 de taleri.

Prin urmare, la sfîrșitul procesului [de producție], părțile componente ale capitalului s-au modificat, acesta constînd acum din: 40 de taleri care, ca și pînă acum, se cheltuiesc pe sămînță etc. și care reprezintă acum o cantitate dublă de valori de întrebuițare, 20 de taleri care se cheltuiesc pe unelte de muncă și 20 de taleri care se cheltuiesc pe muncă (două zile de muncă complete). Înainte, raportul dintre partea constantă a capitalului și cea variabilă era 60:40, sau 3:2, pe cînd acum el este 60:20, sau 3:1.

În raport cu întregul capital [folosit] de 100 de taleri munca necesară reprezenta înainte $\frac{2}{5}$, iar acum numai $\frac{1}{5}$. Dacă fermierul ar dori să folosească în continuare munca în proporția anterioară, cu cît ar trebui atunci să crească capitalul său? De altfel,

aceasta ar însemna să admitem *ipoteza viciată* că și după dublarea forței productive fermierul continuă să lucreze cu 60 de taleri de capital constant și 40 de taleri fond de salarii; o astfel de ipoteză ar prezenta lucrurile într-o lumină denaturată.

{ Deși, în ceea ce-l privește pe fermier de pildă, această ipoteză e întru totul adevărată în cazul când, datorită timpului favorabil, recolta se dublează. Ea este adevărată și pentru capitalistul industrial atunci când forța productivă se dublează nu în ramura sa, ci în ramurile care îl deservesc. Astfel, dacă lina brută, de pildă, apoi cerealele (deci și salariul) și, în sfârșit, uneltele vor costa cu 50% mai puțin, el va continua să cheltuiască, ca și pînă atunci, în primul rînd 40 de taleri pe lină brută, dar pe o cantitate dublă, apoi 20 de taleri pe mașini și 40 de taleri pe muncă. }

Într-adevăr, o astfel de ipoteză [în cazul general] ar însemna că, în pofida dublării forței productive, capitalul continuă să lucreze cu aceleași părți componente, continuă să folosească aceeași cantitate de muncă necesară, fără a cheltui totodată o sumă mai mare pe materie primă și pe uneltele de muncă {ulterior trebuie analizat cazul când forța productivă se dublează numai în producția de bumbac, dar rămîne neschimbată în construcția de mașini.}

Așadar, să admitem că forța productivă se dublează, astfel încît dacă înainte capitalistul trebuia să cheltuiască pentru muncă 40 de taleri, acum nu mai trebuie să cheltuiască decît 20.

(Se presupune că înainte, pentru a se furniza capitalistului un surplus care să poată plăti 4 zile de muncă complete, erau necesare 4 zile de muncă complete a cîte 10 taleri fiecare, cu precizarea că acest surplus i se crea capitalistului [de pildă] prin transformarea în fire a unei cantități de bumbac în valoare de 40 de taleri. Acum însă [IV—10] capitalistului îi trebuie numai două zile de muncă complete pentru a crea aceeași valoare, și anume valoarea ce se plătește pentru 8 zile de muncă. Înainte valoarea firelor conținea un timp de supramuncă cu care puteau fi plătite 4 zile de muncă, acum ea conține un timp de supramuncă cu care pot fi plătite 6 zile de muncă. Cu alte cuvinte, înainte un muncitor avea nevoie de 6 ore de muncă necesară pentru a crea 12 ore, acum are nevoie de 3 ore. Înainte timpul de muncă necesar reprezenta $12 \times 4 = 48$ de ore sau 4 zile. În fiecare din cele 8 zile timpul de supramuncă era egal cu $1/2$ zi (6 ore). Acum timpul de muncă necesar reprezintă numai $12 \times 2 = 24$ de ore, sau 2 zile; [în fiecare din cele 8 zile timpul de muncă necesar reprezintă] 3 ore.

Pentru a furniza capitalistului plusvaloarea, fiecare din cei 4 muncitori trebuia să lucreze 2×6 ore, adică o zi; acum trebuie să lucreze în acest scop 2×3 ore, adică $1/2$ de zi. Și este indife-

rent dacă lucrează 4 muncitori $1/2$ de zi, sau 2 muncitori o zi întreagă. Capitalistul ar putea să concedieze 2 muncitori. El ar trebui chiar să-i concedieze, deoarece dintr-o anumită cantitate de bum-bac nu se poate face decit o anumită cantitate de fire; prin urmare, capitalistul nu mai poate pune 4 muncitori să lucreze o zi întreagă, ci numai o jumătate de zi.

Dar dacă pentru a obține 3 ore, adică salariul său *necesar*, muncitorul trebuie să lucreze 12 ore, înseamnă că dacă lucrează 6 ore va primi o valoare de schimb egală cu numai $1/2$ ore. Și dacă cu 3 ore de muncă necesară el poate trăi 12 ore, înseamnă că cu $1/2$ ore de muncă necesară el va putea trăi numai 6 ore. Prin urmare, dacă ar fi folosiți toți cei 4 muncitori, fiecare din ei ar putea trăi numai o jumătate de zi de muncă; cu alte cuvinte, pe seama capitalului dat, nu toți 4, ci numai 2 muncitori și-ar putea întreține viața ca *muncitori*. Capitalistul ar putea plăti celor 4 muncitori, pentru 4 jumătăți de zile de muncă, o sumă egală cu vechiul fond [de salarii]; în acest caz însă, el ar plăti două zile în plus și ar face muncitorilor un dar pe seama forței productive, căci capitalistul poate folosi numai 4 jumătăți de zile de muncă vie. Asemenea „posibilități” nu se înlănesc în practică, și cu atât mai puțin ar fi cazul să ne ocupăm de ele aici, unde este vorba de relația capitalistă ca atare.)

Acum [după dublarea forței productive] 20 de taleri din capitalul de 100 nu se folosesc nemijlocit în producție. Capitalistul cheltuiește, ca și înainte, 40 de taleri pe materie primă, 20 de taleri pe unelte de muncă, în total 60 de taleri, dar pe muncă el nu cheltuiește decit 20 de taleri (două zile de muncă). Din întregul capital de 80 de taleri [folosit în producție], el cheltuiește $3/4$ (60 de taleri) pentru partea constantă și numai $1/4$ pe muncă. Dacă va folosi în același mod și restul de 20 de taleri, atunci $3/4$ se cheltuiesc pe capital constant și $1/4$ pe muncă, adică 15 taleri pe capital constant și 5 taleri pe muncă. Întrucît s-a presupus că o zi de muncă este egală cu 10 taleri, 5 taleri ar reprezenta numai 5 ore, adică $1/2$ de zi de muncă. Pentru a se valorifica în cadrul aceluiași raport [dintre partea constantă și partea variabilă], cu valoarea nouă de 20 de taleri, obținută grație [creșterii] productivității, capitalul ar putea cumpăra în plus numai $1/2$ de zi de muncă. Pentru a-i putea folosi pe cei 2 muncitori concediați, sau pentru a putea folosi pe deplin cele două zile de muncă folosite anterior, capitalul ar trebui să fie de trei ori mai mare [față de 20 de taleri] (și anume să fie de 60 de taleri), care împreună cu cei 20 de taleri [deveniți disponibili] ar reprezenta 80 de taleri [capital adițional]. Potrivit noului raport [dintre partea constantă și partea variabilă, statornicit datorită dublării forței

productive], capitalul cheltuiește $\frac{3}{4}$ pe capital constant, pentru a cheltui $\frac{1}{4}$ pe fondul muncii.

Prin urmare, dacă întregul capital este egal cu 20 de taleri, $\frac{3}{4}$, adică 15 taleri, reprezintă capitalul constant și $\frac{1}{4}$ (adică 5 taleri) reprezintă munca, ceea ce corespunde unei jumătăți de zi de muncă.

Iar dacă întregul capital este egal cu 4×20 de taleri, atunci $4 \times 15 = 60$ de taleri constituie capitalul constant și 4×5 (= 20 de taleri) constituie salariul, ceea ce înseamnă $\frac{4}{2}$ zile de muncă, adică două zile de muncă.

Așadar, dacă forța productivă a muncii se dublează, astfel încât, pentru a se putea valorifica, un capital de 60 de taleri cheltuiți pe lină brută și pe unelte de muncă mai are nevoie de muncă numai de 20 de taleri (două zile de muncă), pe cînd înainte, din 100 de taleri [capital investit, se cheltuiau pe muncă 40 de taleri], înseamnă că, pentru a păstra întreaga muncă devenită disponibilă, capitalul total ar trebui să crească de la 100 la 160, sau capitalul de 80 de taleri cu care operăm acum ar trebui să se dubleze. Ca urmare a dublării forței productive se formează însă un capital nou de numai 20 de taleri, care reprezintă $\frac{1}{2}$ din timpul de muncă folosit anterior, și acești 20 de taleri ajung numai pentru a folosi încă $\frac{1}{2}$ zi de muncă. Pentru a putea folosi în continuare cele 4 zile de muncă anterioare, capitalul care înainte de dublarea forței productive era egal cu 100 de taleri și folosea 4 zile de muncă (presupunînd că $\frac{2}{5}$ din el, adică 40 de taleri, reprezintă fondul muncii), acum, cînd fondul muncii a scăzut la $\frac{1}{5}$ din 100 de taleri (dar la $\frac{1}{4}$ din 80 de taleri capital care [după dublarea forței productive] reintră în procesul de valorificare), adică la 20 de taleri reprezentînd două zile de muncă, el ar trebui să crească la 160, adică cu 60%. Dacă în procesul de producție trebuie să se afle în continuare întregul capital vechi, atunci cu cei 20 de taleri retrași din fondul muncii ca urmare a creșterii forței productive, capitalul ar putea folosi din nou acum numai $\frac{1}{2}$ de zi de muncă. Înainte, cu un capital avansat de 100 de taleri, capitalul folosea $\frac{16}{4}$ zile de muncă (4 zile); acum [cu ajutorul acelorași 100 de taleri] el ar putea folosi numai $\frac{10}{4}$ zile de muncă ($2 \frac{1}{2}$ zile).

Prin urmare, dacă forța productivă se dublează, pentru a putea pune în mișcare aceeași muncă necesară, ogală cu 4 zile de muncă, capitalul nu trebuie să se dubleze, adică nu trebuie să crească la 200 de taleri; trebuie să se dubleze numai suma inițială a capitalului folosit minus partea retrasă din fondul muncii: $(100 - 20) \times 2 = 160$. (Dimpotrivă, pentru ca capitalul inițial, care cheltuiește 100 de taleri — 60 pe capital constant și 40

pe salariu (4 zile de muncă) —, să poată folosi două zile de muncă în plus înainte de creșterea forței productive, el ar trebui să crească numai de la 100 la 150 de taleri; și anume $\frac{3}{5}$ [din capitalul adițional] reprezintă capital constant (30 de taleri) și $\frac{2}{5}$ (20 de taleri) se adaugă la fondul muncii. În timp ce ziua de muncă [totală], potrivit ipotezei, se dublează în ambele cazuri, primul capital [care funcționează în condițiile forței productive sporite] ar reprezenta — în urma folosirii celor două zile de muncă adiționale — [IV—11] 160 de taleri, iar cel de-al doilea numai 150 de taleri).

Din partea de capital care a fost retrasă din fondul muncii ca urmare a creșterii forței productive, o parte trebuie să fie transformată din nou în materie primă și unelte de muncă, iar cealaltă trebuie să fie schimbată pe muncă vie. Această operație se poate efectua numai potrivit proporțiilor statornicite de noua productivitate între diferitele părți [ale capitalului]. Ea nu se mai poate efectua potrivit vechii proporții, deoarece raportul dintre fondul muncii și fondul constant este mai mic. Dacă din capitalul de 100 de taleri se foloseau $\frac{2}{5}$ (40 de taleri) pentru fondul muncii, iar acum, în urma dublării forței productive, se folosește numai $\frac{1}{5}$ (20 de taleri), înseamnă că $\frac{1}{5}$ din capital (20 de taleri) a devenit disponibilă; din partea ocupată — 80 de taleri — nu se mai folosește pentru fondul muncii decât $\frac{1}{4}$. Prin urmare, din cei 20 de taleri adiționali se cheltuiesc pentru fondul muncii numai 5 taleri ($\frac{1}{2}$ de zi de muncă). Capitalul total de 100 de taleri folosește deci acum $2\frac{1}{2}$ zile de muncă; sau, pentru a putea folosi din nou 4 zile de muncă, el ar trebui să crească la 160 de taleri.

Să presupunem acum un capital inițial de 1 000 de taleri, care se împarte în același mod: $\frac{3}{5}$ capital constant, $\frac{2}{5}$ fondul muncii, astfel încât avem $600 + 400$ (să presupunem că 400 de taleri reprezintă 40 de zile de muncă; o zi de muncă este egală cu 10 taleri). Dacă forța productivă a muncii se dublează, astfel încât pentru obținerea aceluiași produs sînt necesare acum numai 20 de zile de muncă (= 200 de taleri [salariu]), capitalul necesar pentru reluarea procesului de producție va fi egal cu 800 de taleri, și anume: $600 + 200$; 200 de taleri ar deveni disponibili. Dacă cei 200 de taleri deveniți disponibili sînt folosiți potrivit aceleiași proporții [dintre partea constantă și cea variabilă], atunci $\frac{3}{4}$ din 200 ar fi capital constant = 150 de taleri și $\frac{1}{4}$ va servi ca fond al muncii = 50 de taleri. De aceea, dacă acum [după dublarea forței productive] cei 1 000 de taleri vor fi folosiți în întregime, vom avea următoarea corelație: 750 (capital constant)

+ 250 (fondul muncii) = 1 000 de taleri. Dar cei 250 de taleri reprezentând fondul muncii ar fi egali cu 25 de zile de muncă (cu alte cuvinte, fondul nou poate folosi timpul de muncă numai în noua proporție, adică în proporția de $1/4$ [din capitalul avansat]). Pentru a putea folosi în întregime timpul de muncă anterior, capitalul [de 800 de taleri] ar trebui să se dubleze).

Capitalul de 200 de taleri deveniți disponibili folosește un fond al muncii de 50 de taleri = 5 zile de muncă (sau $1/4$ din timpul de muncă devenit disponibil). (Partea din fondul muncii care s-a despărțit de capital este ea însăși folosită în calitate de capital, și numai $1/4$ din ea se folosește ca fond al muncii; ea se împarte deci în aceeași proporție în care partea din noul capital afectată fondului muncii se află față de suma totală a capitalului.) Așadar, pentru a putea folosi 20 de zile de muncă (4×5 zile de muncă), fondul muncii ar trebui să crească de la 50 la $4 \times 50 = 200$ de taleri; partea devenită disponibilă ar trebui deci să crească de la 200 la 600, adică să se tripleze, astfel încât întregul capital nou să reprezinte 800 de taleri. Capitalul total ar reprezenta 1 600 de taleri, din care 1 200 capital constant și 400 fondul muncii.

Prin urmare, dacă la capitalul de 1 000 de taleri fondul muncii reprezenta inițial 400 de taleri (40 de zile de muncă) și dacă, datorită dublării forței productive, pentru a cumpăra *munca necesară*, adică numai $1/2$ din munca anterioară, acest capital nu mai are nevoie decât de un fond al muncii de 200 de taleri, înseamnă că pentru a folosi întreaga cantitate de muncă anterioară (pentru a obține aceeași cantitate de timp de supramuncă), el ar trebui să crească cu 600 de taleri. El ar trebui să fie în stare să folosească un fond al muncii de două ori mai mare, și anume $2 \times 400 = 800$ de taleri; deoarece însă raportul dintre fondul muncii și capitalul total este acum egal cu $1/4$, pentru folosirea unui asemenea fond al muncii este nevoie de un capital total egal cu 4×400 , adică 1 600 de taleri.

{Așadar, capitalul total care ar fi necesar pentru a utiliza cantitatea anterioară de timp de muncă este egal cu *vechiul fond al muncii înmulțit cu numitorul fracției* care exprimă acum [după dublarea forței productive] raportul dintre fondul muncii și noul capital total. Dacă dublarea forței productive a redus acest raport la $1/4$, fondul anterior al muncii trebuie înmulțit cu 4; dacă acest raport s-a redus la $1/3$, fondul muncii trebuie înmulțit cu 3. Dacă forța productivă s-a dublat, munca necesară — deci și fondul muncii — se reduce la $1/2$ din mărimea sa anterioară, dar reprezintă $1/4$ din noul capital total de 800 de taleri, sau $1/5$ din vechiul capital total de 1 000 de taleri. *Cu alte cuvinte, noul*

capital total [necesar pentru folosirea cantității anterioare de timp de muncă] este egal cu dublul diferenței dintre vechiul capital și partea devenită disponibilă din fondul muncii; el este egal cu $(1000 - 200) \times 2 = 800 \times 2 = 1600$ de taleri.

Noul capital total exprimă tocmai suma totală a capitalului constant și a capitalului variabil care e necesară pentru a folosi jumătate din cantitatea anterioară de timp de muncă (sau pentru a folosi $1/3, 1/4 \dots 1/x$ din această cantitate, după cum forța productivă a crescut de 3, 4 ... sau x ori); pentru a putea folosi întreaga cantitate anterioară de timp de muncă, noul capital trebuie înmulțit deci cu 2 (sau cu 3, 4, ... x ori, în funcție de proporția în care a crescut forța productivă). Aici trebuie să fie întotdeauna dinainte dat (pe plan tehnologic) raportul inițial dintre părțile capitalului [constant și variabil]; de aceasta depinde, de pildă, în ce fracții își va găsi expresia micșorarea cantității de muncă necesară ca urmare a creșterii forței productive.}

Sau, ceea ce este același lucru, noul capital total necesar pentru folosirea cantității anterioare de timp de muncă [IV—12] este egal cu dublul noului capital, care, datorită noii forțe productive, ocupă în producție locul vechiului capital (în cazul dat el este egal cu 800×2). (Prin urmare, dacă forța productivă ar crește de 4 ori, de 5 ori etc., atunci noul capital total necesar pentru folosirea cantității anterioare de timp de muncă ar fi egal cu de 4 ori, de 5 ori capitalul nou, care a ocupat în producție locul vechiului capital. Dacă forța productivă s-a dublat, munca necesară se reduce la jumătate, la fel ca și fondul muncii. Prin urmare, dacă, revenind la exemplul de mai sus, la un capital de 1000 de taleri munca necesară reprezenta 400 de taleri, adică $2/5$ din capitalul total, acum ea va reprezenta $1/5$ din vechiul capital sau 200 de taleri. Mărimea cu care s-a redus munca necesară reprezintă partea devenită disponibilă din fondul muncii; ea este egală cu $1/5$ din vechiul capital sau cu $1/4$ din noul capital, adică este egală cu 200 de taleri. Noul capital total necesar pentru folosirea cantității anterioare de timp de muncă este egal cu vechiul capital + $3/5$ din acesta. Aceste „subtilități” vor fi analizate mai amănunțit).

Dacă presupunem că între părțile de capital rămân aceleași corelații inițiale și că creșterea forței productive este aceeași, atunci pentru concluziile generale este cu desăvârșire indiferent dacă capitalul este mai mare sau mai mic. Cu totul altă problemă este aceea dacă în cazul sporirii capitalului corelațiile rămân aceleași (aceasta ține însă de acumulare). Dar în cadrul premiselor arătate vedem că creșterea forței productive duce la modi-

ficarea corelației dintre părțile componente ale capitalului. Dublarea forței productive are același efect pentru un capital de 100 de taleri, ca și pentru unul de 1 000 de taleri, dacă în ambele cazuri partea constantă reprezenta inițial [de pildă] $\frac{3}{5}$, iar fondul muncii $\frac{2}{5}$ din capitalul total. {Expresia *fondul muncii* este folosită aici numai din motive de comoditate; noi încă nu ne-am ocupat de capital în această *determinație* a sa. Deocamdată avem două părți de capital: una se schimbă pe mărfuri (material și unelte de muncă), iar cealaltă se schimbă pe forța de muncă.}

{*Noul capital* — adică partea din vechiul capital care își asumă funcția acestuia din urmă — este egal cu vechiul capital minus partea devenită disponibilă din fondul muncii; iar această parte devenită disponibilă este egală cu partea de capital care exprima munca necesară (sau, ceea ce este același lucru, fondul muncii) împărțită prin înmulțitorul forței productive. Prin urmare, dacă vechiul capital reprezenta 1 000 de taleri și fracția care exprimă munca necesară (sau fondul muncii) este egală cu $\frac{2}{5}$, iar forța productivă se dublează, atunci noul capital care își asumă funcția celui vechi va fi egal cu 800 de taleri. Și anume $\frac{2}{5}$ din vechiul capital reprezintă 400 de taleri, care, împărțiți la 2, înmulțitorul forței productive, dau $\frac{2}{10}$ sau $\frac{1}{5}$ din vechiul capital, adică 200 de taleri. Prin urmare, noul capital reprezintă 800 de taleri, iar partea devenită disponibilă din fondul muncii este egală cu 200 de taleri.}

Am văzut că în aceste condiții, pentru a putea folosi același timp de muncă (egal cu 4 sau cu 40 de zile de muncă), un capital de 100 de taleri trebuie să crească la 160 de taleri, iar unul de 1 000 — la 1 600 de taleri; ambele capitaluri trebuie să crească cu 60%, deci cu $\frac{3}{5}$ din propria lor mărime (cu $\frac{3}{5}$ din vechiul capital), pentru a putea folosi din nou, ca fond al muncii, cincimea devenită disponibilă (în primul caz 20 de taleri, iar în cel de-al doilea 200 de taleri), adică partea devenită disponibilă din fondul muncii.

[4] *Dubla tendința a capitalului de a mări munca vie folosită și de a reduce munca necesară*]

{*Nota bene.* Am văzut mai sus* că unul și același raport procentual față de capitalul total poate exprima raporturi foarte diferite în care capitalul își creează plusvaloarea, adică supra-

* Vezi volumul de față, p. 309—324. — *Nota red.*

munca relativă sau absolută. Dacă raportul dintre partea invariabilă și partea variabilă (care se schimbă pe muncă) a valorii capitalului e de așa natură încît cea de-a doua este egală cu 1/2 din capitalul total — adică dacă un capital de 100 de taleri se împarte în 50 de taleri (partea constantă) și 50 de taleri (partea variabilă) —, atunci, pentru ca partea de capital care se schimbă pe muncă să dea un profit de 25 % la întregul capital, ea trebuie să crească numai cu 50 %, și anume, $50 + 50 (+25) = 125$ de taleri, în timp ce în exemplul de mai sus am avut [o altă corelație între partea constantă și cea variabilă a capitalului] $75 + 25 (+25) = 125$ de taleri. Prin urmare, pentru a da un profit de 25 % la întregul capital, partea de capital care se schimbă pe munca vie trebuie să crească cu 100 %. Aici vedem că dacă se păstrează vechile corelații [dintre părțile componente ale capitalului], adică dacă raportul dintre fondul muncii și capitalul total rămîne același (de pildă, în cazul din urmă el reprezintă 1/4), atunci rămîne același și raportul procentual dintre profit și capitalul total, oricît de mare sau mic ar fi acesta din urmă. Și anume: un capital de 100 de taleri dă 125 de taleri, unul de 80 dă 100, unul de 1 000 dă 1 250, unul de 800 dă 1 000, unul de 1 600 dă 2 000 de taleri, etc., adică întotdeauna un profit de 25 % la întregul capital. Iar dacă capitaluri ale căror părți componente — deci și a căror forță productivă — se află în raporturi diferite între ele aduc [totuși] același procent la întregul capital, înseamnă că plusvaloarea reală trebuie să fie foarte diferită în diferitele ramuri de producție.

[IV—13]

[Capital folosit]	Partea constantă	Partea variabilă	Plusvaloarea	[Valoarea produsului]	[Rata profitului]
100	60	40	(corelația inițială)		
100	75	25	25	125	25%
160	120	40	40	200	25%

[IV—13]}

{Prin urmare, exemplul este bun [în cazul cînd rezultatul] forței productive [sporite] se compară cu același capital în cadrul acelorași corelații (între părțile lui componente) pe care le-a avut înainte de sporirea forței productive.

Să presupunem că un capital de 100 de taleri folosește 50 de taleri ca valoare constantă și cheltuiește 50 de taleri pentru fondul muncii. Să admitem că [în procesul de producție] fondul

muncii se mărește cu 50 % sau cu $1/2$; atunci produsul total va fi egal cu 125 de taleri. Să zicem că fondul muncii în sumă de 50 de taleri folosește 10 zile de muncă, ceea ce revine la 5 taleri pe zi. Deoarece valoarea nouă este egală cu $1/2$ din fondul muncii, timpul de supramuncă trebuie să fie egal cu $3 \frac{1}{3}$ zile de muncă.

Aceasta înseamnă că muncitorul care trebuie să lucreze $6 \frac{2}{3}$ zile de muncă ca să poată trăi 10 zile trebuie să lucreze pentru capitalist 10 zile ca să poată trăi 10 zile, iar supramunca sa de $3 \frac{1}{3}$ zile constituie plusvaloarea capitalului. Exprimată în ore, dacă ziua de muncă este egală cu 12 ore, supramunca reprezintă 4 ore pe zi. Prin urmare, în 10 zile, sau în 120 de ore, muncitorul lucrează în plus 40 de ore, sau $3 \frac{1}{3}$ zile.

Dar dacă [IV—13] productivitatea se dublează, corelația [dintre părțile componente ale] capitalului de 100 de taleri ar fi de 75 : 25, ceea ce înseamnă că același capital trebuie să folosească pe viitor numai 5 muncitori pentru a crea aceeași valoare de 125 de taleri. În felul acesta, 5 zile de muncă creează o valoare cu care pot fi plătite 10 zile de muncă, adică o cantitate dublă de zile de muncă. Cu alte cuvinte, se plătesc 5 zile de muncă, dar ele produc o valoare cu care un muncitor poate să trăiască 10 zile. Acum muncitorul ar trebui să lucreze numai 5 zile ca să poată trăi 10 (înainte de sporirea forței productive el trebuia să lucreze 10 zile ca să poată trăi 15 zile, așa încît, dacă lucra numai 5 zile, el putea să trăiască numai $7 \frac{1}{2}$ zile). Dar ca să poată trăi 10 zile, el trebuie să lucreze pentru capitalist 10 zile. Capitalistul realizează deci un profit de 5 zile, ceea ce revine la o zi din fiecare două zile lucrate.

Sau, dacă exprimăm toate acestea în fracții din ziua de muncă, constatăm că înainte muncitorul ar fi putut să lucreze $\frac{2}{3}$ de zi ca să aibă cu ce trăi o zi (adică ar fi putut să lucreze 8 ore ca să aibă cu ce trăi 12 ore); acum el ar putea să lucreze numai $1/2$ de zi (adică 6 ore) ca să aibă cu ce trăi o zi. Dacă muncitorul lucra înainte o zi întreagă, el putea să trăiască $1 \frac{1}{2}$ zile, dacă lucra 12 ore, putea să trăiască 18 ore, dacă lucra 6 ore, putea să trăiască 9 ore. Acum însă el ar putea să lucreze 6 ore ca să aibă cu ce trăi 12 ore. El ar putea să lucreze numai $1/2$ zi ca să poată trăi o zi, dar e nevoit să lucreze de $2 \times 1/2$ de zi, adică o zi întreagă, ca să poată trăi o zi. La nivelul precedent al forței productive, muncitorul ar fi putut să lucreze 10 zile ca să aibă cu ce trăi 15 zile, sau să lucreze 12 ore ca să aibă cu ce:

trăi 18 ore, sau să lucreze o oră ca să aibă cu ce trăi $1\frac{1}{2}$ ore, sau să lucreze 8 ore ca să aibă cu ce trăi 12 ore, sau, cu alte cuvinte, să lucreze $\frac{2}{3}$ de zi ca să aibă cu ce trăi $\frac{3}{3}$ de zi. Dar el este nevoit să lucreze $\frac{3}{3}$ de zi ca să consume ceea ce se creează în $\frac{2}{3}$ de zi, adică e nevoit să lucreze $\frac{1}{3}$ de zi în plus.

Dublarea forței productive face ca raportul dintre timpul de supramuncă [și timpul de muncă necesar] să crească de la 1 : 2 (adică 50%) la 1 : 1 (adică 100%). În comparație cu cheltuielile precedente de timp de muncă lucrurile se prezintă astfel : înainte muncitorul trebuia să lucreze 8 ore ca să poată trăi 12 ore, adică timpul de muncă necesar reprezenta $\frac{2}{3}$ dintr-o zi întreagă de muncă ; acum el trebuie să lucreze numai $\frac{1}{2}$ zi de muncă, adică 6 ore, ca să poată trăi 12. De aceea capitalul folosește acum numai 5 muncitori în loc de 10. Dacă înainte cele 10 zile de muncă îi costau pe capitalist 50 de taleri și produceau 75 de taleri, acum [5 zile de muncă] îl costă 25 de taleri și produc 50 de taleri ; adică cele dintii produc numai 50% plusvaloare, iar celelalte 100%. Muncitorii continuă să lucreze 12 ore, dar în primul caz capitalistul cumpăra 10 zile de muncă, pe cînd acum nu cumpără decît 5.

Deoarece forța productivă s-a dublat, cele 5 zile de muncă produc acum 5 zile de supramuncă, pe cînd înainte 10 zile de muncă nu dădeau decît 5 zile de supramuncă. Acum, cînd forța productivă s-a dublat și, prin urmare, raportul dintre plusvaloare și capitalul variabil a crescut de la 50% la 100%, 5 zile de muncă produc 5 zile de supramuncă. În primul caz, 120 de ore de muncă (= 10 zile de muncă) produc 180 de ore [timp total] ; în cel de-al doilea, 60 de ore de muncă [timp necesar] produc 60 de ore [timp de supramuncă] ; adică în primul caz timpul de supramuncă reprezintă $\frac{1}{3}$ dintr-o zi întreagă (50% din timpul de muncă necesar) ; cu alte cuvinte, dintr-o zi de muncă de 12 ore, timpul de supramuncă reprezintă 4 ore, iar timpul necesar 8 ore ; în cazul al doilea, timpul de supramuncă reprezintă $\frac{1}{2}$ dintr-o zi întreagă de muncă (100% față de timpul de muncă necesar) ; cu alte cuvinte, dintr-o zi de muncă de 12 ore, timpul de supramuncă reprezintă 6 ore, iar timpul necesar 6 ore. De aceea în primul caz 10 zile [timp de muncă necesar] dau 5 zile timp de supramuncă, iar în cel de-al doilea, 5 zile (timp de muncă necesar) dau 5 zile [timp de supramuncă]. Prin urmare, timpul de supramuncă relativ s-a dublat ; dacă însă considerăm timpul de supramuncă în raport cu mărimea totală a timpului de muncă, vedem că el a crescut doar de la $\frac{1}{3}$ la $\frac{1}{2}$, adică cu $\frac{1}{6}$ sau cu 16 $\frac{4}{6}\%$. } [IV—13].

[IV—13] Deoarece supramunca — sau timpul de supramuncă — constituie o premisă a capitalului, înseamnă că acesta din urmă se bazează pe premisa fundamentală că există un surplus peste timpul de muncă necesar pentru conservarea individului și întreținerea urmașilor lui; că, de pildă, individului îi este de ajuns să lucreze numai 6 ore ca să poată trăi o zi întreagă, sau să lucreze o zi ca să poată trăi două zile etc. O dată cu dezvoltarea forței productive se reduce timpul de muncă necesar și, implicit, crește timpul de supramuncă. Sau, cu alte cuvinte, un individ poate să muncească pentru doi etc.

(„*Avuția* nu este altceva decât timpul de care se poate dispune în mod liber („The Source, and Remedy of the National Difficulties, deduced from Principles of Political Economy, in a Letter to Lord John Russel”. London, 1821 [p. 6]). „Dacă întreaga muncă a unei țări ar fi suficientă pentru producerea celor necesare întreținerii populației, n-ar exista nici o *supramuncă* și, prin urmare, n-ar exista nimic care să poată fi acumulat în calitate de capital” [p. 43]. „O națiune este cu adevărat bogată numai atunci când [pentru folosirea capitalului] nu se plătește nici o *dobândă*, când în loc de 12 ore se lucrează numai 6 ore” [p. 6]. „Oricât *i s-ar cuveni* capitalistului, el poate câpăta numai *supramunca* muncitorului, căci muncitorul trebuie să trăiască” [p. 23]).

Proprietatea. Își are originea în productivitatea muncii. „Când munca individului ajunge doar pentru propria sa întreținere, fiecare trebuie să muncească, căci în asemenea condiții proprietatea este imposibilă. Când munca unui om poate să întrețină cinci, la fiecare om ocupat în producție vor reveni patru care nu lucrează. ...Proprietatea izvorăște din perfecționarea mijloacelor de producție” (Piercy Ravenstone, „M. A. Thoughts on the Funding System, and its Effects”. London, 1824 [p. 11]). „Creșterea proprietății, posibilitatea sporită de a întreține persoane inactice și muncă neproductivă — iată ce este capitalul” [p. 13]. „Mașinile arareori pot fi folosite cu succes pentru a reduce munca unui individ izolat : *construirea unei mașini ar necesita mai mult timp decât s-ar economisi prin folosirea ei. Mașinile sînt realmente utile numai atunci cînd sînt folosite pe scară largă, cînd o singură mașină poate ajuta în muncă mii de oameni.* În conformitate cu aceasta, mașinile își găsesc cea mai largă utilizare în țările cele mai populate, unde cei ce nu muncesc sînt mai numeroși ca oriunde. Utilizarea mașinilor nu se datorează numărului mic al populației, ci ușurinței cu care pot fi atrase în muncă mase de oameni” [p. 45]. Mai puțin de 1/4 din populația Angliei produce [IV—14] tot ce consumă întreaga ei populație. Sub domnia lui Wilhelm Cuceritorul, de pildă, numărul celor care participau direct la producție era — în raport [procentual] cu cei inactivi — mult mai mare decât astăzi ¹⁸¹.

Dacă, pe de o parte, capitalul creează supramunca, la rîndul ei, aceasta din urmă constituie o premisă a existenței capitalului. Întreaga dezvoltare a *avuției* se bazează pe crearea de timp disponibil. Raportul dintre timpul de muncă *necesar* și cel *excedentar* (așa, în primul rînd, apare acesta din punctul de vedere al muncii necesare) se modifică pe diferite trepte de dezvoltare a forțelor productive. Pe treptele de dezvoltare relativ primitive ale schimbului, oamenii nu schimbă altceva decât *timpul* lor de *muncă excedentar*; el este măsura schimbului lor, care, de aceea, se

extinde numai asupra produselor excedentare. În producția bazată pe capital, existența timpului de muncă *necesar* este condiționată de crearea timpului de muncă *excedentar*. Pe treptele inferioare ale producției, în primul rînd, există încă puține trebuințe umane, deci și puține trebuințe de satisfăcut. Ca urmare, timpul de muncă necesar este limitat nu pentru că munca este productivă, ci pentru că oamenilor le trebuie foarte puțin; iar în al doilea rînd, pe toate treptele producției există o anumită comunitate a muncii, un anumit caracter *social* al acestuia din urmă etc. Ulterior se dezvoltă forța productivă socială etc. (Asupra acestui punct va trebui să revenim.)

* * *

Timpul de supramuncă există, în primul rînd, ca excedent al zilei de muncă peste partea pe care o numim timp de muncă *necesar*; în al doilea rînd, ca creștere a *numărului zilelor de muncă simultane*, adică a *populației muncitoare*.

(Timpul de supramuncă poate fi creat de asemenea — ceea ce trebuie menționat aici doar în treacăt, deoarece ține de capitolul referitor la munca salariată — printr-o prelungire silită a zilei de muncă peste limitele ei naturale, precum și prin includerea femeilor și a copiilor în rîndurile populației muncitoare.)

Sus-menționatul raport dintre timpul de supramuncă și timpul necesar al zilei de muncă se poate modifica și se modifică datorită dezvoltării forțelor productive, în așa fel încît munca necesară este limitată la fracții din ce în ce mai mici. Același lucru este în mod corespunzător valabil și în ceea ce privește populația. O populație muncitoare, să zicem, de 6 000 000 de oameni poate fi considerată ca o singură zi de muncă egală cu 6×12 , adică 72 000 000 de ore; așa încît aici sînt aplicabile aceleași legi.

Așa cum am văzut, legea capitalului este aceea de a crea supramuncă, timp disponibil. El poate realiza acest lucru numai punînd în mișcare *muncă necesară*, adică făcînd schimb cu muncitorul. De aici decurge tendința capitalului de a crea o cantitate cît mai mare de muncă, ca și tendința lui de a reduce la minimum munca necesară. De aceea capitalul manifestă atît tendința de a spori populația muncitoare, cît și tendința de a transforma mereu o parte a acesteia din urmă în populație excedentară, adică într-o populație care rămîne inutilă atîta timp cît capitalul nu o poate folosi. (De aici justetea teoriei populației excedentare și a capitalului excedentar.)

Capitalul manifestă atît tendința de a face (relativ) superfluă munca umană, cît și pe aceea de a o extinde nemăsurat. Valoarea

nu este decît muncă materializată, iar plusvaloarea (valorificarea capitalului) nu este decît excedentul peste partea de muncă materializată care este necesară pentru reproducia forței de muncă. Dar premisa o constituie și rămîne munca în general, iar supramunca există numai în raport cu munca necesară, adică numai în măsura în care aceasta din urmă există. De aceea, pentru a crea supramuncă, capitalul trebuie mereu să pună în mișcare muncă necesară; el trebuie s-o sporească pe aceasta din urmă: (și anume numărul zilelor de muncă *simultane*), pentru a putea spori supramunca; dar el trebuie de asemenea să suprimă această muncă ca muncă necesară, pentru a o transforma în supramuncă.

Dacă examinăm ziua de muncă considerată izolat, procesul este, firește, simplu: 1) capitalistul tinde să prelungească ziua de muncă pînă la limita posibilităților naturale; 2) el tinde să reducă tot mai mult partea necesară a zilei de muncă (tinde deci să sporească nelimitat forțele productive). Dar dacă considerăm ziua de muncă sub aspectul ei spațial — ba chiar însuși timpul sub aspectul lui spațial —, aceasta înseamnă *existența simultană a mai multor zile de muncă*. Cu cît este mai mare numărul zilelor de muncă cu care capitalul poate face simultan schimbul în cadrul căruia el schimbă *muncă materializată pe muncă vie*, cu atît este mai mare valorificarea sa *simultană*. Pe o anumită *treaptă de dezvoltare a forțelor productive* (și lucrurile nu se schimbă cît puțin de puțin de pe urma faptului că această treaptă variază), capitalul poate să sară peste limita *naturală* pe care o constituie ziua de muncă vie a individului singular numai punînd simultan o zi de muncă *lingă alta*, numai adăugînd în spațiu un număr mai mare de zile de muncă *simultane*.

De pildă, capitalistul poate prelungi supramunca muncitorului A numai pînă la 3 ore; dar dacă adaugă la aceasta zilele de muncă ale muncitorilor B, C și D, el obține 12 ore de supramuncă. În locul unui timp de supramuncă egal cu 3 ore, el a creat unul de 12 ore. De aceea capitalul stimulează creșterea populației, iar același proces care reduce munca necesară creează și posibilitatea pentru capital de a pune în mișcare o nouă muncă necesară (deci și o nouă supramuncă). (Aceasta înseamnă că pe măsură ce se reduce *timpul de muncă necesar*, sau pe măsură ce se micșorează relativ timpul necesar pentru *producerea forței de muncă vie*, *producția de muncitori* se ieftinește, se pot produce în același timp mai mulți muncitori. Reducerea timpului de muncă necesar și ieftinirea producției de muncitori înseamnă unul și același lucru.)

(Aceasta fără a mai vorbi de faptul că creșterea populației sporește forța productivă a muncii prin aceea că face posibilă o

mai mare diviziune a muncii, o mai mare combinare a ei etc. Creșterea populației este o *forță naturală* [IV—15] neplătită a muncii. În stadiul actual al cercetării noastre numim *forță naturală forța socială*. Toate forțele naturale ale muncii sociale sînt la rîndul lor produse istorice).

Pe de altă parte, capitalul — la fel ca înainte, cînd era vorba de o zi de muncă, și acum, cînd are de-a face cu multe zile de muncă necesare simultane, (care, în măsura în care se are în vedere numai valoarea, pot fi considerate ca o singură zi de muncă) — manifestă tendința de a reduce la minimum numărul zilelor de muncă necesară, adică de a face în așa fel încît un număr cît mai mare din ele să devină *non-necesare*; și așa cum înainte, cînd era vorba de o zi de muncă, capitalul tindea să reducă numărul orelor de muncă necesară, tot astfel acum el tinde să reducă numărul zilelor de muncă necesară în raportul lor procentual față de totalul timpului de muncă materializat. (Dacă pentru a produce 12 ore de muncă excedentară [de supra-muncă] este nevoie de 6 zile de muncă, capitalul se străduiește să facă în așa fel încît să nu mai fie nevoie pentru aceasta decît de 4 zile de muncă. Sau, deoarece cele 6 zile de muncă pot fi considerate ca o singură zi de muncă de 72 de ore, dacă capitalistul reușește să reducă timpul de muncă necesar cu 24 de ore, două zile de muncă necesară, adică 2 muncitori, devin de prisos.)

Pe de altă parte [după cum am văzut mai sus], noul capital adițional, care s-a creat [prin reducerea timpului de muncă necesar] se poate valorifica ca atare tot numai prin intermediul schimbului de muncă vie. De aici rezultă atît tendința capitalului de a spori *populația muncitoare*, cît și aceea de a reduce neconținut partea *necesară* a acestei populații (de a retransforma în rezervă o parte din populația muncitoare). De altfel, însăși sporirea populației constituie mijlocul principal pentru reducerea părții ei necesare.

În fond, toate acestea nu reprezintă decît aplicarea raportului în care munca necesară și supramunca se află față de ziua de muncă. Aici, așadar, găsim deja toate contradicțiile pe care teoria modernă a populației le-a formulat ca atare, cu toate că nu le-a înțeles. Capitalul ca creare de supramuncă este în același timp și în aceeași măsură creare și non-creare de muncă necesară; capitalul există numai în măsura în care munca necesară există și totodată nu există.

(Deși aici nu e încă locul să vorbim despre aceasta, se poate menționa totuși că creării de supramuncă, de o parte, îi corespunde de cealaltă parte o creare de minus-muncă — de trîndăvie relativă (sau, în cel mai bun caz, o creare de muncă nepro-

ductivă). Acest lucru e de la sine înțeles, în primul rînd, în ceea ce privește capitalul, iar apoi și în ceea ce privește clasele cu care capitalul împarte [plusvaloarea], adică în ceea ce-i privește pe pauperi, pe lachei, pe paraziți etc., care trăiesc pe seama plus-produsului, pe scurt, în ceea ce privește întreaga tagmă a slujitorilor capitalului, adică acea parte a clasei *slujitoare* care trăiește [de pe urma schimbului] pe venit, și nu pe capital.

Între această clasă *care slujește* și clasa *care muncește* — în raportul lor cu întreaga societate — există o deosebire esențială în ceea ce privește crearea de *timp disponibil*, precum și crearea de timp pentru producția de știință, artă etc. Cursul dezvoltării societății nu constă nicidecum în aceea că individul, după ce și-a satisfăcut cele mai elementare trebuințe, își creează un surplus; dimpotrivă, o persoană sau o clasă de indivizi este nevoită să lucreze mai mult decît e nevoie pentru satisfacerea trebuințelor ei elementare, deoarece într-o parte se creează *supramuncă*, iar în cealaltă se creează non-muncă și surplus de avuție.

În realitatea existentă, dezvoltarea avuției are loc numai în cadrul acestor opoziții; dar, tocmai dezvoltarea avuției oferă posibilitatea suprimării acestor opoziții. Cu alte cuvinte, o astfel de posibilitate există pentru că un individ își poate satisface *propriile* sale trebuințe elementare numai satisfăcînd totodată trebuințele elementare ale *altui* individ și creîndu-i și un surplus. În condițiile sclaviei, aceasta se realizează într-o formă brutală. Abia în condițiile muncii salariate, aceasta duce la *industrie*, la muncă *industrială*.

Iată de ce Malthus este întru totul consecvent atunci cînd cere ca, pe lângă supramuncă și capital excedentar, să existe și un surplus de trîndavi, care să consume fără a produce, adică atunci cînd propovăduiește necesitatea huzurului, a luxului, a risipei etc.)

Cînd raportul dintre numărul zilelor de muncă necesare și totalul zilelor de muncă materializate era 9 : 12 (adică supramunca reprezenta 1/4 din ziua de muncă), capitalul tindea să reducă acest raport la 6 : 9 (deci la 2/3, astfel încît supramunca să reprezinte 1/3). (Această chestiune trebuie examinată mai amănunțit ulterior; dar esențialul trebuie spus aici, unde este vorba de conceptul de capital în general.)

[Secțiunea a doua]

PROCESUL DE CIRCULAȚIE A CAPITALULUI

[A) Reproducția și acumularea capitalului
în procesul său de circulație][1] *Trecerea capitalului din procesul de producție
în procesul de circulație.*[Unitate și contradicție între procesul de conservare
a valorii capitalului folosit,
procesul său de valorificare și procesul de realizare
a valorii produsului obținut].

Am văzut că datorită *procesului de valorificare* capitalul 1) și-a conservat valoarea chiar prin intermediul schimbului (și anume, prin intermediul schimbului pe muncă vie); 2) a crescut, a creat plusvaloare. Ca rezultat al acestei unități a procesului de producție și a procesului de valorificare apare acum produsul întregului proces, adică capitalul așa cum iese, ca produs, din procesul a cărui premisă a fost el, ca produs care este valoare; sau, cu alte cuvinte, ca produs al acestui proces apare *valoarea* însăși, anume o valoare *mai mare* decât cea care a servit inițial ca punct de plecare, deoarece conține mai multă muncă materializată. Această valoare ca atare reprezintă *bani*. Dar aceștia sînt bani numai *an sich*: ei încă nu apar ca bani; ceea ce apare deocamdată, ceea ce există este o marfă cu un anumit preț (ideal), adică o marfă care doar în mod ideal există ca o anumită sumă de bani și care abia trebuie să se realizeze, în cadrul schimbului, ca o asemenea sumă de bani, adică trebuie să reintre mai întii în procesul circulației simple, pentru ca să apară din nou ca *bani*. Astfel ajungem acum la *cea de-a treia latură a procesului* în care capitalul apare ca capital.

3) Privit mai îndeaproape, *procesul de valorificare* a capitalului — și banii devin capital numai prin intermediul acestui proces — apare totodată ca *proces de micșorare a valorii* capitalului, ca depreciere a lui, și anume sub două aspecte. Mai întii, întrucît ca urmare a creșterii forțelor productive capitalul nu mărește timpul de muncă absolut, ci reduce mărimea relativă a timpului de muncă necesar, înseamnă că el reduce propriile sale

cheltuieli de producție, în măsura în care, ca anumită cantitate de mărfuri, a constituit premisa procesului de producție, adică își reduce valoarea sa de schimb : o parte din capitalul existent se depreciază neconținut ca urmare a reducerii cheltuielilor de producție necesare pentru *reproducerea* lui ; se depreciază nu prin diminuarea cantității de muncă materializată în el, ci datorită scăderii cantității de muncă vie care este necesară acum pentru a se materializa în acest produs determinat [sub forma căruia există capitalul].

Această permanentă [IV—16] depreciere a capitalului *existent* nu are contingentă cu tema capitolului de față, deoarece presupune capitalul într-o formă finită. Aici ea trebuie doar menționată, spre a arăta în ce mod cele ce urmează sînt deja cuprinse în conceptul general de capital. Problema devalorizării permanente a capitalului existent ține de teoria concentrării capitalurilor și a concurenței dintre ele.

Deprecierea despre care este vorba aici derivă din faptul că capitalul a trecut din forma bani în forma *marfă*, în forma de produs care are un anumit preț și care trebuie să fie *realizat*. În calitate de bani, capitalul exista ca *valoare*. Acum însă el *există* ca produs, și doar în mod ideal ca preț ; dar el nu există în calitate de *valoare ca atare*. Pentru a se *valorifica*, adică pentru a-și conserva și spori valoarea, capitalul a trebuit să treacă mai întîi din forma bani în forma valorii de întrebuințare (materie primă — unealtă de muncă — salariu) ; prin aceasta însă el a pierdut în oarecare măsură *forma* valoare și acum trebuie să reintre în circulație pentru a redobîndi această formă de avuție generală. Acum capitalistul se prezintă în procesul de circulație nu ca simplu participant la schimb, ci ca *producător* care se opune tuturor celorlalți participanți la schimb în calitatea lor de *consumatori*. Aceștia urmează să dea în schimb bani, spre a obține marfa lui pentru consumul lor, în timp ce el dă în schimb produsul său pentru a căpăta banii lor. Să presupunem că acest proces suferă un eșec ; or, posibilitatea unui asemenea eșec într-un caz sau altul rezultă chiar și numai din separația [dintre producători și consumatori] ; aceasta înseamnă că banii capitalistului s-au transformat într-un produs lipsit de valoare, și nu numai că n-au dobîndit nici o valoare nouă, dar și-au pierdut și valoarea lor inițială.

Indiferent dacă acest lucru se întîmplă sau nu, devalorizarea constituie în orice caz un moment al procesului de valorificare, ceea ce decurge pur și simplu din faptul că în forma sa nemijlocită produsul procesului de producție nu este *valoare*, ci trebuie să reintre mai întîi în circulație pentru a se realiza ca valoare.

Prin urmare, dacă la capătul procesului de producție capitalul apare reprodus ca valoare și valoare nouă, el este totodată dat ca *non-valoare*, ca ceva care abia trebuie să se realizeze ca valoare prin intermediul schimbului.

Aceste trei procese [procesul conservării valorii capitalului folosit, procesul valorificării lui și procesul realizării valorii produsului obținut], a căror unitate o constituie capitalul, sînt procese exterioare unele altora, separate unele de altele în timp și în spațiu. De aceea pentru diferenții capitaliști trecerea de la un proces la altul, adică unitatea lor, este intimplătoare. În pofida unității lor lăuntrice, aceste procese există *independent*, unul alături de altul, și fiecare din ele ca premisă a celuilalt. În linii generale, unitatea acestor trei procese trebuie să se manifeste efectiv, din moment ce ansamblul producției se bazează pe capital și, în consecință, capitalul trebuie să realizeze toate momentele necesare autoformării sale și să conțină condițiile pentru înfăptuirea acesteia. În stadiul atins în cercetarea de față, capitalul nu se manifestă încă în calitate de factor care condiționează circulația (schimbul), ci numai ca moment al acesteia; el încețază de a fi capital exact în clipa cînd intră în circulație. Ca *marfă* în general, capitalul împărtășește acum soarta mărfii: numai întimplarea va decide dacă ea se va schimba sau nu pe bani, dacă *prețul* ei se va realiza sau nu.

În însuși procesul de producție — unde capitalul era mereu presupus ca valoare —, *valorificarea* lui apărea ca fiind întru totul dependentă de raportul dintre el, în calitate de muncă materializată, și munca vie, adică de raportul dintre capital și munca salariată. Acum însă, în calitatea sa de produs, de marfă, capitalul apare dependent de circulație, care se află în afara procesului de producție. (În realitate, așa cum am văzut, circulația se reîntoarce la procesul de producție ca la baza ei, dar tot astfel decurge din nou din el.) În calitate de marfă, capitalul 1) trebuie să fie valoare de întrebuintare și, ca atare, obiect al unei trebuințe, obiect de consum; 2) trebuie să fie schimbat pe echivalentul său, pe bani. Valoarea nouă se poate realiza numai prin vînzare.

Dacă înainte capitalul conținea muncă materializată al cărei preț era de 100 de taleri, iar acum conține muncă materializată al cărei preț este de 110 taleri (prețul nu face decît să exprime în bani cantitatea de muncă materializată), aceasta trebuie să se manifeste în aceea că munca pe care o conține acum marfa produsă se va schimba pe 110 taleri. Deocamdată însă produsul [sub a cărui formă există acum capitalul] este devalorizat în sensul că în genere trebuie să fie schimbat pe bani pentru a-și redobîndi forma valoare.

În cadrul procesului de producție, valorificarea apare ca fiind întru totul identică cu producția de supramuncă (materializarea de timp de supramuncă), și de aceea ea nu are alte margini decât cele în parte presupuse, iar în parte create chiar în cadrul acestui proces, dar care în felul acesta se prezintă întotdeauna ca limite care trebuie învinse și depășite.

Acum apar limite ale procesului de producție care îi sînt *exterioare*. Mai întii, chiar și cea mai sumară examinare ne arată că marfa este valoare de schimb numai în măsura în care este totodată și *valoare de întrebuințare*, adică obiect de consum (aici este încă absolut indiferent felul consumului). Marfa încetează să fie valoare de schimb dacă încetează să fie valoare de întrebuințare (căci marfa [ca rezultat al procesului de producție] nu există încă sub formă de bani, ci are un mod de existență determinat care coincide cu calitatea ei naturală).

Așadar, prima limită [pentru realizarea mării] este însuși *consumul, nevoia de marfa respectivă*. (În cadrul premiselor de la care am pornit pînă acum, nu poate fi vorba nicidecum de o trebuință *insolvabilă*, adică de o trebuință pentru o marfă care să nu fie în stare [IV—17], la rîndul ei, să dea în schimb marfă sau bani). Iar în al doilea rînd, pentru marfa produsă trebuie să existe un echivalent, și deoarece inițial circulația a fost presupusă ca o mărime fixă, ca o mărime de anumite proporții, în timp ce capitalul în procesul de producție a creat o valoare nouă, se pare că în realitate nu poate exista nici un echivalent pentru aceasta din urmă.

Așadar, cînd capitalul iese din procesul de producție și reintră în circulație, se pare că el,

a) ca *produs confecționat*, găsește o limită în mărimea existentă a *consumului* sau a *capacității de consum*. Ca valoare de întrebuințare determinată, cantitatea [existentă sub formă de produs] a capitalului este pînă la un anumit punct indiferentă; dar la un anumit nivel — deoarece produsul obținut satisface doar o singură trebuință determinată — el încetează de a fi solicitat pentru consum. Ca valoare de întrebuințare *calitativă, determinată, unilaterală*, ca grîu de pildă, cantitatea produsului este indiferentă numai pînă la un anumit grad; el este cerut numai într-o cantitate determinată, adică într-o anumită *măsură*. Această măsură este însă determinată în parte de calitatea produsului ca valoare de întrebuințare, de utilitatea sa *specifică*, iar în parte de numărul participanților la schimb care au nevoie de acest consum determinat. Ea este determinată de numărul consumatorilor înmulțit cu mărimea trebuinței lor în ceea ce privește acest produs *specific*. În sine, valoarea de întrebuințare nu este nemărginită,

cum e valoarea ca atare. Anumite obiecte pot fi consumate și sînt obiecte de trebuință numai pînă la un anumit grad; de pildă, se consumă numai o anumită cantitate de cereale etc. De aceea, ca *valoare de întrebuințare* produsul are în sine însuși o anumită limită — și anume limita trebuinței în ceea ce privește acest obiect, — care se măsoară însă acum nu după trebuința producătorului, ci după trebuința totală a participanților la schimb. Acolo unde o anumită valoare de întrebuințare încetează să fie obiect al unei trebuințe, produsul încetează să fie valoare de întrebuințare. Ca valoare de întrebuințare, produsul este în funcție de măsura în care este cerut. Dar de îndată ce produsul încetează să fie valoare de întrebuințare, el încetează să fie obiect al circulației (în măsura în care el nu este bani).

b) Ca *valoare nouă* însă, și ca *valoare* în general, produsul obținut de capital pare să aibă drept limită mărimea *echivalente-lor existente*, și în primul rînd mărimea cantității de bani, — nu a banilor în calitate de mijloc de circulație, ci în calitatea lor de bani. Plusvaloarea (în ce privește valoarea inițială acest lucru e de la sine înțeles) necesită un surplus de echivalent. Acesta din urmă apare acum [în raport cu capitalul] ca o a doua limită.

c) La început se părea că banii — adică avuția ca atare, sau, cu alte cuvinte, avuția care există în cadrul și prin intermediul schimbului pe muncă străină *materializată* — devin lipsiți de consistență de îndată ce nu sînt schimbați pe *muncă străină vie*, adică de îndată ce nu intră în procesul de producție. Circulația nu era în stare să se reînnoiască din propriile ei elemente. Pe de altă parte reiese acum că procesul de producție se află într-un impas dacă nu e în stare să treacă în procesul de circulație. Capitalul ca producție bazată pe muncă salariată presupune circulația ca o condiție necesară și ca un moment necesar al întregii mișcări. Această formă determinată a producției presupune această formă determinată a schimbului care-și găsește expresia în circulația banilor. Pentru a putea fi creat din nou, întregul produs trebuie să fie transformat în bani, și nu cum s-a întîmplat pe primele trepte ale producției, cînd schimbul cuprindea numai surplusurile producției și produsele excedentare, dar nu cuprindea nicidecum totalitatea producției.

Acestea sînt contradicțiile care se oferă de la sine unui mod de a înțelege lucrurile simplu, obiectiv, imparțial. În ce mod contradicțiile acestea, în condițiile producției bazate pe capital, sînt mereu suprimate, dar totodată mereu reproduse, cu deosebirea că sînt suprimate numai în mod violent (deși pînă la un anumit punct această suprimare apare ca egalizare calmă), aceasta este o altă problemă. Important este înainte de toate să se constate

existența acestor contradicții. Toate contradicțiile circulației [de mărfuri simplă] reinvie într-o formă nouă. Produsul ca valoare de întrebuințare se află în contradicție cu sine însuși ca valoare; cu alte cuvinte, în măsura în care produsul există într-o calitate determinată, ca un lucru specific, ca un produs cu proprietăți naturale determinate, ca substanță a trebuinței, el se află în contradicție cu propria sa substanță, pe care el, ca valoare, o posedă exclusiv în *muncă materializată*. De astă dată însă [în condițiile circulației capitalului], această contradicție nu mai este dată ca o *deosebire pur formală*, ca în condițiile circulației [simple]; acum caracteristica produsului ca valoare de întrebuințare se fixează ca o caracteristică a lui prin intermediul trebuinței totale a participanților la schimb în ceea ce privește acest produs, adică prin intermediul volumului consumului total.

Consumul total apare aici ca *măsură* a produsului în calitatea lui de valoare de întrebuințare, deci și ca măsură a produsului în calitate de *valoare de schimb*. În circulația simplă produsul trece cu ușurință din forma valoare de întrebuințare particulară în forma valoare de schimb. Limita produsului se manifestă doar în aceea că, datorită *proprietăților sale naturale*, el există sub cutare sau cutare formă particulară, și nu sub forma valoare, în care se poate schimba direct pe oricare altă marfă. Acum însă *măsura* existenței produsului este dată în *înseși proprietățile lui naturale*. Pentru ca valoarea de întrebuințare să poată fi convertită în forma generală, ea trebuie să existe acum numai într-o cantitate determinată; într-o *cantitate* a cărei măsură nu rezidă în *munca materializată în produs*, ci decurge din *natura acestui produs ca valoare de întrebuințare, și anume ca valoare de întrebuințare pentru alții*.

Pe de altă parte, contradicția care înainte consta în aceea că [IV—18] banii existenți pentru sine trebuiau necesarmente să procedeze la un schimb pe muncă vie, această contradicție se manifestă acum într-o măsură și mai mare, deoarece surplusul de bani, sau plusvaloare, pentru a exista ca atare, trebuie să se schimbe pe plusvaloare. Prin urmare, produsul ca valoare își are limita în producția străină, după cum ca valoare de întrebuințare își are limita în consumul străin. Măsura produsului ca valoare de întrebuințare o constituie cantitatea trebuinței de acest produs specific, în timp ce măsura produsului ca valoare o constituie *cantitatea de muncă materializată* aflată în circulație. Prin aceasta sînt puse într-o poziție falsă, pe de o parte, indiferența valorii ca atare față de valoarea de întrebuințare, iar pe de alta, munca materializată în general ca substanță și măsură a valorii.

{Aici încă nu putem trece la analiza raportului dintre cerere, ofertă și prețuri, care în dezvoltarea lor propriu-zisă presupun capitalul. Dar, în măsura în care cererea și oferta sînt categorii abstracte și nu exprimă încă relații economice determinate, n-ar trebui oare să le examinăm chiar în cadrul analizei circulației simple sau a producției simple ? }

Ceea ce importă aici, unde examinăm conceptul general de capital, e că acesta din urmă apare ca *unitate a producției și a valorificării nu în mod nemijlocit*, ci numai ca un proces care este legat de anumite condiții și, după cum am văzut, de condiții *exterioare*.

{Mai sus, cînd am analizat procesul de valorificare a capitalului, am văzut că el presupune *procesul de producție simplu* ca proces dezvoltat anterior. La fel vor sta lucrurile cu cererea și oferta, deoarece în cadrul schimbului simplu se presupune că acest produs formează obiectul unei trebuințe. *Propria* trebuință a producătorului (nemijlocit) apare ca trebuință în cererea provenită de la alții. În însăși expunerea acestei probleme trebuie să se vădească ce anume trebuie considerat drept premisă a ei, și toate acestea trebuie incluse apoi în primele capitole.}

[2] *Tendința capitalului de a dezvolta nelimitat
forța productivă*].

Limitele producției capitaliste. Supraproducția

Crearea de *plusvaloare absolută* — crearea unei cantități mai mari de muncă materializată — de către capital are drept condiție faptul că sfera circulației se lărgeste, și se lărgeste continuu. *Plusvaloarea* creată într-un punct implică necesitatea ca în alt punct să fie creată o altă plusvaloare, pe care să se poată schimba cea dintîi; implică necesitatea ca la început să existe cel puțin producția unei cantități mai mari de aur și de argint, a unei cantități mai mari de bani, astfel încît dacă plusvaloarea nu poate redeveni nemijlocit capital, ea să existe cel puțin sub forma de bani, ca posibilitate a unui nou capital. De aceea una dintre condițiile producției bazate pe capital este *crearea unei tot mai largi sfere de circulație*, indiferent dacă această sferă se lărgeste direct, sau dacă într-un număr mai mare de puncte ale ei se creează *puncte de producție*.

Dacă la început circulația apărea ca o mărime dată, acum ea apare ca o mărime aflată în mișcare, care se lărgeste prin intermediul producției înseși. Corespunzător cu aceasta, circulația în-

săși apare ca un moment al producției. De aceea, dacă pe de o parte capitalul manifestă tendința de a crea tot mai multă supramuncă, el manifestă totodată și tendința complimentară de a crea tot mai multe puncte de schimb; aici, din punctul de vedere al plusvalorii *absolute* sau al supramuncii *absolute*, aceasta înseamnă tendința de a genera tot mai multă supramuncă pentru propria sa completare; în fond, aceasta înseamnă tendința de a extinde peste tot producția bazată pe capital, sau modul de producție corespunzător capitalului. Tendința spre crearea *pieței mondiale* este dată nemijlocit în însuși conceptul de capital. Fiecare graniță apare ca o limită care trebuie depășită. În primul rînd [se manifestă tendința] de a supune schimbului fiecare moment al producției înseși și de a suprima producerea de valori de întrebuințare nemijlocite, care nu intră în sfera schimbului; sau, cu alte cuvinte, tendința de a pune în locul modurilor de producție anterioare, primitive din punctul de vedere al capitalului, o producție bazată pe capital. Comerțul nu mai apare aici ca o activitate care se desfășoară între producții de sine stătătoare și servește pentru schimbul surplusurilor lor, ci ca o premisă esențială atotcuprinzătoare și ca moment al producției înseși.

Firește, orice producție care are drept obiect crearea de valori de întrebuințare nemijlocite reduce atît numărul participanților la schimb, cît și în genere suma valorilor de schimb ce se pun în circulație, precum și, înainte de toate, producția de plusvalori. De aici decurge tendința capitalului: 1) de a lărgi neconținut sfera circulației, 2) de a transforma pretutindeni producția într-o producție care se desfășoară prin intermediul capitalului.

Pe de altă parte, producția de *plusvaloare relativă*, adică producția de plusvaloare bazată pe creșterea și dezvoltarea forțelor productive, reclamă producerea unui consum nou; ea cere ca sfera consumului din cadrul circulației să se extindă la fel cum înainte [în cadrul producției de plusvaloare absolută] s-a extins sfera producției. Aceasta înseamnă, în primul rînd, lărgirea cantitativă a consumului existent, în al doilea rînd, crearea de noi trebuințe prin aceea că trebuințele existente se propagă într-un cerc mai larg, iar în al treilea rînd, producția de noi trebuințe. descoperirea și crearea de noi valori de întrebuințare. Sau, cu alte cuvinte, înseamnă că supramunca obținută nu rămîne doar un surplus cantitativ, ci că totodată sfera genurilor de muncă (și implicit de supramuncă) calitativ diferite crește neîncetat, se diversifică și se diferențiază tot mai mult în sine însăși.

De pildă, dacă în urma dublării forței productive e de ajuns să se folosească un capital de numai 50 de taleri acolo unde ina-

inte era nevoie de un capital de 100 de taleri, astfel încît devine disponibil un capital de 50 de taleri împreună cu respectiva lui muncă necesară, înseamnă că [IV—19] pentru capitalul și munca devenite disponibile trebuie creată o ramură de producție nouă, calitativ diferită, care cheamă la viață și satisface o trebuință nouă. Însemnătatea vechii ramuri de producție se păstrează [prin faptul] că se creează un fond pentru o nouă ramură industrială, în care relația dintre capital și muncă îmbracă o formă nouă.

Se presupune, așadar, cercetarea întregii naturi în scopul de a descoperi noi proprietăți utile ale lucrurilor; un schimb universal al produselor tuturor climelor și țărilor străine una alteia; noi moduri de prelucrare (artificială) a obiectelor din natură, prelucrare menită să le dea noi valori de întrebuințare {a se menționa ulterior rolul pe care l-au avut *obiectele de lux* în antichitate, spre deosebire de epoca modernă}; cercetarea multilaterală a scoarței terestre atît în scopul de a descoperi noi bogății minerale, cît și în acela de a afla noi proprietăți utile ale vechilor bogății minerale, de pildă noi proprietăți ale acestora în calitate de materii prime etc.; de aici necesitatea dezvoltării la maximum a științelor naturii; la fel și descoperirea, crearea și satisfacerea noilor trebuințe generate chiar de societate. Cultivarea tuturor însușirilor omului social și producerea lui ca om înzestrat cu însușiri și legături — deci și cu trebuințe — cît mai bogate, producerea omului ca produs cît mai total și universal al societății (căci pentru a putea beneficia de o multitudine de lucruri, omul trebuie să fie în stare de a se folosi de ele, adică trebuie să fie foarte cultivat) de asemenea constituie condiții ale producției bazate pe capital. Această creare de noi ramuri de producție, adică de timp de supramuncă calitativ nou, înseamnă nu numai diviziunea muncii, ci și detașarea de ea însăși a unei anumite producții sub formă de muncă avînd o nouă valoare de întrebuințare; înseamnă dezvoltarea unui sistem tot mai larg și mai cuprinzător de genuri de muncă, de genuri de producție, cărora le corespunde un sistem de trebuințe care se lărgeste mereu și devine tot mai bogat.

Așadar, dacă producția bazată pe capital creează, pe de o parte, sistemul universal de muncă — adică supramunca, munca creatoare de valoare —, pe de altă parte ea creează un sistem de exploatare generală a însușirilor naturale și umane, un sistem de utilitate generală; pînă și știința, la fel ca și toate însușirile fizice și spirituale ale omului, apare doar ca purtător al acestui sistem de utilitate generală, și nu există nimic care în afara acestui circuit al producției sociale și al schimbului să apară ca ceva *superior în sine*, ca ceva justificat în sine. Astfel numai

capitalul creează societatea burgheză și apropierea universală de către membrii societății atât a naturii, cât și a conexiunii sociale înseși. De aici marea înfrîngere civilizatoare a capitalului; crearea de către el a unei trepte sociale în comparație cu care toate treptele anterioare apar numai ca *dezvoltări locale* ale omenirii și ca *idolatrizare a naturii*. Abia în capitalism natura devine doar obiect pentru om, doar un lucru util; ea încetează de a fi considerată ca o putere suficientă sieși, iar cunoașterea teoretică a propriilor ei legi apare doar ca o stratagemă menită s-o subordoneze trebuințelor omului fie ca obiect de consum, fie ca mijloc de producție. Potrivit acestei tendințe a sa, capitalul depășește atât limitarea națională și prejudecățile naționale, cât și zeificarea naturii, tradiționala satisfacere a trebuințelor existente, satisfacerea închistată în limite determinate, precum și reproducerea vechiului mod de viață. Capitalul este distructiv în raport cu toate acestea și le revoluționează mereu, înlătură toate barierele care frînează dezvoltarea forțelor de producție, extinderea trebuințelor, diversificarea producției, exploatarea forțelor naturale și spirituale și schimbul dintre ele.

Din faptul însă că capitalul consideră fiecare limită de acest fel drept o barieră și că de aceea o depășește în mod *ideal* nu rezultă nicidecum că a înlăturat-o în mod *real*, și deoarece fiecare barieră de acest fel vine în contradicție cu destinația lui, producția capitalistă se desfășoară în cadrul unor contradicții care sînt mereu depășite, dar totodată și mereu afirmate. Mai mult, universalitatea către care tinde irezistibil capitalul întîmpină în propria lui natură niște limite care, pe o anumită treaptă a dezvoltării capitaliste, vor vădi că cea mai mare stavilă în calea acestei tendințe o constituie capitalul însuși și vor duce deci la suprimarea și depășirea lui prin el însuși.

De aceea economiștii care, asemenea lui Ricardo, consideră că producția este nemijlocit identică cu autovalorificarea capitalului și care, deci, fără a se preocupa de limitele consumului sau de limitele existente ale circulației înseși, întrucît aceasta trebuie să ofere echivalente în toate punctele, își concentrează atenția exclusiv asupra dezvoltării forțelor de producție și asupra creșterii populației industriale, considerînd totodată oferta independent de cerere, — economiștii aceștia înțeleg esența pozitivă a capitalului mai just și mai profund decît aceia care, asemenea lui Sismondi, pun accentul pe limitele consumului și ale sferei existente a echivalentelor, deși Sismondi a înțeles mai profund caracterul limitat al producției bazate pe capital, unilateralitatea ei negativă. Ricardo a înțeles mai mult tendința universală a producției capitaliste, Sismondi — caracterul ei specific limitat.

Întreaga controversă în jurul posibilității și inevitabilității *supraproduției* în condițiile dominației capitalului se poartă în jurul problemei dacă procesul de valorificare a capitalului în cadrul producției condiționează nemijlocit realizarea valorii lui în cadrul circulației, dacă [IV—20] valorificarea capitalului în procesul de producție este valorificarea sa reală. Ricardo bănuiește și el, desigur, întrucitva că *valoarea de schimb* nu este valoare în afara schimbului și că numai prin intermediul schimbului se afirmă ea ca valoare; dar el consideră că limitele de care se lovește producția datorită acestui fapt sînt limite întîmplătoare, care se depășesc. În felul acesta însăși depășirea unor astfel de limite este inclusă de Ricardo în esența capitalului, deși în expunerea sa el frizează adesea absurdul. *Sismondi*, dimpotrivă, subliniază nu numai faptul că producția se lovește de o limită, ci și împrejurarea că această limită e creată chiar de capital, care se incurcă astfel într-o serie de contradicții; *Sismondi* simte că aceste contradicții trebuie să ducă capitalul la pieire. De aceea el ar dori ca obiceiul, legea etc. să impună din afară producției anumite limite, care tocmai pentru că nu sînt decît limite exterioare și artificiale vor fi necesarmente înlăturate de către capital. Pe de altă parte, Ricardo și întreaga sa școală n-au înțeles niciodată *crizele moderne* reale, în timpul cărora această contradicție a capitalului se descarcă în puternice furtuni, care amenință tot mai mult însuși capitalul ca bază a societății și a producției ineseși.

Încercările întreprinse, din punctul de vedere al economiei politice ortodoxe, de a nega ivirea unei *supraproduții generale* la un moment dat sînt într-adevăr puerile. Sau — vezi, de pildă, *MacCulloch*¹⁸² —, pentru a salva producția *bazată pe capital*, se face abstracție de toate trăsăturile ei specifice, de determinațiile ei conceptuale, ea fiind considerată, dimpotrivă, ca o simplă producție creatoare de *valoare de întrebuinșare nemijlocită*. Se face total abstracție de relații esențiale. În realitate, pentru a curăți de contradicții producția capitalistă, existența ei este pur și simplu înlăturată și negată. Sau se procedează mai ingenios, ca la *Mill*¹⁸³ de pildă (pe care-l imită platul Say): se declară că *oferta și cererea* sînt identice și se pretinde că de aceea ele trebuie să corespundă una alteia; și anume se pretinde că oferta este o cerere măsurată prin propria ei cantitate [adică prin cantitatea ofertei].

Aici se face o mare confuzie: 1) această identitate dintre cerere și ofertă, astfel încît aceasta din urmă este o cerere măsurată prin propria ei cantitate [prin cantitatea ofertei], există în realitate numai în măsura în care oferta este *valoare de schimb*,

egală cu o cantitate determinată de muncă materializată. În acest sens oferta este măsura propriei ei cereri în ceea ce privește *valoarea*. Dar ca o astfel de valoare oferta se realizează numai prin schimb pe *bani*, iar ca obiect care se schimbă pe bani, ea depinde 2) de propria ei *valoare de întrebuințare*; or, în calitate de valoare de întrebuințare oferta depinde de masa trebuințelor existente în ceea ce o privește pe ea, de nevoia de această ofertă. Dar ca valoare de întrebuințare oferta nu se măsoară nicidecum prin timpul de muncă materializat în ea, ci i se aplică un criteriu care se află în afara naturii ei ca valoare de schimb.

Sau se mai afirmă că *însăși oferta este o cerere pentru un anumit produs de o anumită valoare* (care se exprimă în cantitatea de produs cerută). Prin urmare, dacă produsul oferit nu poate fi vândut, înseamnă că s-a produs prea multă marfă de felul celei oferite și prea puțină de felul celei cerute de ofertant. De aici se conchide că nu există o supraproducție generală, ci o supraproducție la unul sau la câteva articole și o producție deficitară la altele. Totodată se omite însă din nou că ceea ce cere capitalul productiv nu este o anumită valoare de întrebuințare, ci *valoarea* suficientă sieși, adică bani; banii nu în determinația lor de mijloc de circulație, ci ca formă generală a avuției, sau, pe de o parte, ca formă de realizare a capitalului, iar pe de altă parte ca formă de reîntoarcere a capitalului în starea sa inițială, latentă.

Cît privește afirmația că se produc *prea puțini bani*, ea nu înseamnă în fond altceva decît că producția nu mai coincide cu valorificarea, și, prin urmare, este *supraproducție* sau, ceea ce e același lucru, este o producție al cărei produs nu poate fi transformat niciodată în bani, nu poate fi transformat în *valoare*; este o producție care nu-și găsește justificarea în circulație. De aici derivă iluzia scamatorilor monetari (precum și a lui Proudhon etc.) că din cauza costului ridicat al banilor are loc o insuficiență de *mijloace de circulație* și de aceea trebuie creați în mod artificial mai mulți bani. (Vezi și adepții școlii din Birmingham, „Gemini”¹⁸⁴ de pildă).

Sau se pretinde că, *privite din punct de vedere social, producția și consumul sînt totuna și că, prin urmare, nu poate avea loc niciodată un excedent al uneia asupra celuilalt sau o neconcordanță între ele*. Prin „punct de vedere social” se înțelege aici o abstracție care *nu ține seama* tocmai de caracterul determinat al structurii sociale și al relațiilor sociale, deci nici de contradicțiile care decurg din ele. Astfel, combătîndu-l pe Say, încă Storch a remarcat foarte just că o mare parte din consum nu

constă în folosire nemijlocită [a obiectelor de consum individual], ci este un consum care are loc în cadrul procesului de producție, de pildă un consum de mașini, cărbune, ulei, clădiri etc.¹⁸⁵. Acest consum [IV—21] nu e nicidecum identic cu consumul despre care se vorbește aici. Tot astfel *Malthus* și *Sismondi* au relevat pe bună dreptate că consumul muncitorilor, de pildă, nu este nicidecum, în sine, un consum *satisfăcător* pentru capitalist¹⁸⁶. Aici, la identificarea producției și a consumului, se face cu totul abstracție de momentul valorificării, iar producția și consumul sint pur și simplu puse față în față, adică se presupune o producție bazată nemijlocit pe *valoarea de întrebuinșare*, și nu pe capital.

Sau aceeași idee formulată în termeni *socialiști*: din moment ce munca și schimbul [produselor] muncii, adică producția și schimbul produselor rezultate (circulația) constituie întregul proces, cum s-ar putea ivi aici o neconcordanță altfel decât printr-o omisiune sau dintr-o eroare de calcul? Aici munca nu este considerată muncă salariată și nici capitalul nu este considerat capital. Pe de o parte, se acceptă rezultatele producției bazate pe capital, iar pe de alta, se neagă premisa și condiția acestor rezultate: munca necesară ca muncă determinată de supramuncă și care se efectuează pentru aceasta din urmă.

Sau unii — Ricardo¹⁸⁷, de pildă — afirmă că, întrucât însăși producția este reglată de cheltuielile de producție, înseamnă că ea se autoreglează, și dacă într-o ramură de producție capitalul nu se valorifică, o parte din el este retras din această ramură și plasat în altă ramură, unde e nevoie de el. Dar — fără a mai vorbi de faptul că însăși necesitatea unei asemenea egalizări presupune inegalitatea, dezarmonia, deci și contradicția — în criza generală de supraproducție contradicția se manifestă nu între diferitele feluri de capital productiv, ci între capitalul industrial și capitalul de împrumut, între capitalul direct inclus în procesul de producție și capitalul care în calitate de bani apare (relativ) independent în afara procesului de producție.

În sfârșit, se presupune pur și simplu o *producție proporțională* (idee care rezultă deja și din lucrările lui Ricardo ș.a.), [recîndu-se peste faptul că], dacă pe de o parte capitalul manifestă tendința de a se repartiza în proporții juste, pe de altă parte este tot atât de necesară tendința lui de a depăși limitele proporționalității, căci capitalul se află într-o goană neîncetată după supramuncă, productivitate sporită, consum sporit etc.

(În cadrul *concurenței* această tendință lăuntrică a capitalului se manifestă ca o constrîngere pe care o exercită asupra lui un capital *străin* și care-l împinge înainte, dincolo de limitele pro-

porției juste, poruncindu-i neîncetat: *marș, marș!* Libera concurență, după cum remarcă judicios *d-l Wakefield* în comentariul său la lucrarea lui Smith¹⁸⁸, oricât s-ar vorbi despre ea, n-a fost încă niciodată analizată de economiști, cu toate că ea constituie *tamelia* întregii producții burgheze, bazate pe capital. Ea a fost înțeleasă numai în sens negativ, adică a fost înțeleasă ca negație a monopolurilor, a corporațiilor, a reglementărilor impuse prin lege etc., ca negație a producției feudale. Dar ea trebuie să fie totuși și ceva existent *pentru sine*, deoarece zero este o negație goală, abstragerea de la o limită care, sub formă de monopol, de pildă, sub formă de monopoluri naturale etc., reînvie imediat. În concept, concurența nu este altceva decât *natura lăuntrică a capitalului*, determinația sa esențială, care se manifestă și se realizează în interacțiunea a numeroase capitaluri, este tendința lăuntrică care se manifestă sub forma unei necesități exterioare. Capitalul există și poate exista numai sub forma unei multitudini de capitaluri și de aceea autodeterminarea lui se manifestă ca interacțiune a acestor capitaluri.)

Capitalul este deopotrivă punerea și suprimarea neîncetată a producției *proporționale*. Proporția existentă este întotdeauna necesarmente suprimată prin crearea de plusvalori și prin creșterea forțelor de producție. Dar cerința ca producția să se lărgească *simultan și peste tot în aceeași proporție* impune capitalului condiții exterioare, care nu derivă nicidecum din el însuși; în același timp, depășirea proporției existente într-o ramură de producție atrage după sine depășirea acestei proporții în toate ramurile, dar în măsură inegală. Întrucât pînă acum n-am ajuns încă la definirea noțiunii de *capital circulant* și mai avem încă de o parte circulația, iar de alta capitalul, adică avem producția ca premisă a circulației sau ca bază din care derivă ea, înseamnă că chiar din punctul de vedere al producției circulația are o legătură cu consumul și cu producția, cu alte cuvinte supramunca apare ca echivalent, iar specializarea muncii se desfășoară într-o formă tot mai bogată.

Noțiunea simplă de capital trebuie să conțină *an sich* tendințele lui civilizatoare etc., care trebuie să apară nu ca simple consecințe exterioare, ca în lucrările de economie politică de pînă acum. Tot astfel trebuie arătat că noțiunea simplă de capital conține într-o formă latentă contradicțiile care ies la iveală ulterior.

Pînă acum am constatat în procesul de valorificare a capitalului doar indiferența diferitelor lui momente unul față de altul; am constatat că pe plan intern ele se condiționează reciproc, iar pe plan extern se caută reciproc; dar nu e mai puțin adevărat

că ele pot să se găsească sau să nu se găsească, pot să coincidă sau să nu coincidă, pot să corespundă sau să nu corespundă unul altuia. Însăși necesitatea lăuntrică a unui tot unic și existența lui sub formă de momente de sine stătătoare, indiferente unele față de altele, oferă deja [IV—22] o bază pentru contradicții.

Aceasta însă nu-i nici pe departe totul. Contradicția dintre procesul de producție și procesul de valorificare, a căror unitate o constituie prin definiție capitalul, trebuie formulată într-un mod și mai immanent decât doar ca manifestare indiferentă, aparent de sine stătătoare a diferitelor momente ale procesului — sau, mai bine zis, ale totalității proceselor — unele față de altele.

Dacă privim lucrurile îndeaproape, vedem că înainte de toate există o limită care nu este *inerentă producției în general, ci producției bazate pe capital*. Aceasta este o dublă limită, sau, mai bine zis, e una și aceeași limită, dar privită din două direcții. E de ajuns să demonstrăm aici că capitalul conține în sine o limitare *specifică* a producției — limitare aflată în contradicție cu tendința lui generală de a depăși orice limită a producției —, ca să descoperim baza *supraproducției*, contradicția fundamentală a capitalului dezvoltat; ca să descoperim în genere că capitalul nu reprezintă, cum cred economiștii, forma *absolută* de dezvoltare a forțelor de producție, că el nu este forma absolută de dezvoltare a forțelor de producție, după cum nu e nici o formă de avuție care să coincidă în mod absolut cu dezvoltarea forțelor de producție.

Treptele de dezvoltare a producției care preced capitalul apar, din punctul de vedere al acestuia, ca tot afită cătușe care împiedică dezvoltarea forțelor de producție. Cît privește însă capitalul însuși, just înțeles el apare ca o condiție a dezvoltării forțelor de producție atîta timp cît acestea din urmă au nevoie de o impulsie din afară, care este totodată o frinare a lor: disciplinarea forțelor de producție, care pe o anumită treaptă de dezvoltare a acestora devine tot atît de superfluă și de împovărătoare, cum au fost [pe vremea lor medievalele] corporații etc. Aceste hotare imanente trebuie să coincidă cu însăși natura capitalului, cu determinațiile sale conceptuale esențiale. Aceste hotare necesare sînt:

1) *munca necesară* ca hotar al valorii de schimb a forței de muncă vii, sau ca limită a salariului populației industriale;

2) *plusvaloarea* ca hotar al timpului de supramuncă, și, în ceea ce privește timpul de supramuncă relativ, ca limită a dezvoltării forțelor productive;

3) ceea ce este același lucru: *transformarea în bani*, valoarea de schimb în general ca hotar al producției; cu alte cuvinte,

schimbul bazat pe valoare — sau valoarea bazată pe schimb — ca hotar al producției. Aceasta nu este altceva decât :

4) unul și același lucru cu *limitarea* de către valoarea de schimb a *producției de valori de întrebuințare* ; cu alte cuvinte, pentru a deveni în general obiect al producției, *avuția reală* trebuie să ia o formă *determinată*, diferită de ea însăși, adică nu o formă absolut identică cu ea.

Pe de altă parte, *din tendința generală a capitalului* decurge (în condițiile circulației simple, același lucru se manifesta în aceea că banii ca mijloc de circulație apăreau ca ceva doar evanescent, lipsit de necesitate de sine stătătoare, și de aceea nu apăreau ca hotar și limită [a procesului de producție]) faptul că capitalul uită și face abstracție de :

1) munca necesară ca limită a valorii de schimb a forței de muncă vii ; 2) de plusvaloare ca limită a supramuncii și a dezvoltării forțelor productive ; 3) de bani ca limită a producției ; 4) de limitarea de către valoarea de schimb a producției de valori de întrebuințare.

Hinc * *supraproducția*, adică *reamintirea* bruscă a tuturor acestor momente necesare ale producției bazate pe capital ; de aici deprecierea generală ca urmare a uitării acestor momente necesare. O dată cu aceasta în fața capitalului se pune sarcina ca, pornind de la un nivel mai înalt de dezvoltare a forțelor de producție etc., să reia mereu încercarea [de a realiza această depășire a propriilor sale limite] și de fiecare dată cu o tot mai adâncă prăbușire a sa în *calitate de capital*. De aceea este clar că, cu cât mai înalt este gradul de dezvoltare a capitalului, cu atât el apare într-o măsură mai mare ca limită a producției, deci și a consumului, fără să mai vorbim de celelalte contradicții, care fac din capital o limită împovărătoare a producției și a schimbului.

{Întregul *sistem de credit*, precum și umflarea excesivă a comerțului și a speculei etc. generate de el se bazează pe necesitatea de a lărgi limitele circulației și ale sferei schimbului și de a le depăși. În relațiile dintre popoare aceasta se manifestă în proporții mai grandioase, mai clasice decât în relațiile dintre indivizi. Așa, de pildă, englezii sînt nevoiți să acorde *împrumuturi* unor națiuni străine, pentru ca acestea să le fie cumpărători. În fond, capitalistul englez face cu capitalul *productiv* englez un dublu schimb : 1) în calitate de capitalist englez, 2) în calitate de yankeu etc. sau sub orice altă formă și-a plasat el banii. }

{O aluzie la capital ca *limită a producției* găsim, de pildă, la *Hodgskin* :

* — De aici. — *Nota trad.*

„În stadiul actual [al societății, în care muncitorii nu sînt niciodată posesori de capital], orice acumulare de capital mărește suma profitului care se cere de la ei și face imposibilă orice muncă care ar asigura numai cele necesare pentru o existență acceptabilă a muncitorului” [Thomas Hodgskin, „Popular Political Economy”, London, 1827, p. 246]. „Profitul este limitarea producției”¹⁵⁹.

Datorită comerțului exterior se extinde sfera schimbului și se creează pentru capitaliști posibilitatea de a consuma o cantitate mai mare de supramuncă :

„Într-o perioadă de mai mulți ani, lumea nu poate cumpăra de la noi mai mult decît putem noi cumpăra de la ea... Pînă și profiturile obținute de negustorii noștri de pe urma comerțului lor cu străinătatea sînt plătite de cei care consumă aici mărfurile importate în schimbul celor exportate... Comerțul exterior nu este decît un schimb de mărfuri pentru confortul și plăcerea capitalistului. [IV—23] Dar el poate consuma mărfuri numai pînă la o anumită limită. El schimbă produsele din bumbac etc. pe vinuri și mătăsuri din alte țări. Dar aceste vinuri și mătăsuri reprezintă și ele supramunca propriei noastre populații, la fel ca postavurile și produsele din bumbac ; astfel forța distructivă a capitalistului sporește nelimitat. În felul acesta e păcălită natura” („The Source and Remedy of the National Difficulties, deduced from Principles of Political Economy, in a Letter to Lord John Russel”. London, 1821, p. 17—18).

Despre măsura în care suprasaturarea pieței este legată de limita existentă a muncii necesare :

„Adevăratul sens al unei cereri sporite [de locuri de muncă] din partea muncitorilor este acela că ei acceptă să primească o parte mai mică din produs și să lase o parte mai mare patronilor lor ; și dacă se spune că în felul acesta se reduce consumul și implicit devine mai accentuată suprasaturarea pieței, eu pot doar să afirm că în acest caz suprasaturarea pieței este sinonimă cu profituri înalte” („An Inquiry into those Principles, respecting the Nature of Demand and the Necessity of Consumption, lately advocated by Mr. Malthus”. London, 1821, p. 59).

În aceste cuvinte găsim pe deplin exprimată una din laturile contradicției [inerente producției capitaliste].

„Practica [capitalului] de a folosi munca numai acolo și numai atunci, unde și cînd ea poate să producă — peste cheltuielile de întreținere ale muncitorului — un profit pentru capitalist este în contradicție cu legea naturală care reglează producția” (Hodgskin, op. cit., p. 238).

„Cu cît mai mult acumulează capitalul, cu atît crește suma totală a profitului pretins de capitalist ; prin aceasta se creează un obstacol artificial în calea creșterii producției și a populației” (op. cit., p. 246).

Malthus formulează astfel contradicțiile dintre capitalul ca instrument de producție în general și capitalul ca instrument destinat producției de valoare :

„Profitul se măsoară întotdeauna prin valoarea și niciodată prin cantitatea [produsului]... Avuția unei țări depinde în parte de cantitatea produselor obți-

nute prin munca ei, iar în parte de o astfel de adaptare a acestei cantități la *trebuințele și la puterea de cumpărare a populației existente* care, după cum se poate aprecia pe bază de calcule, trebuie să dea acestei cantități de produse o valoare. Nimic nu poate fi mai cert decât afirmația că *avuția* nu este determinată numai de unul din acești factori. Dar ceea ce leagă mai strâns ca orice, poate, *avuția și valoarea este faptul că valoarea este necesară pentru producerea de avuție...* În actuala stare de lucruri, valoarea ce se atribuie mărfurilor, adică munca pe care oamenii sînt dispuși s-o sacrifice pentru obținerea acestor mărfuri, poate fi socotită ca *aproape singura cauză a existenței avuției...* Cererea de produse de consum din partea muncitorilor folosiți în munca productivă nu poate constitui niciodată ea *singură* un motiv pentru acumulare și investire de capital... *Singure forțele de producție nu asigură crearea unui grad corespunzător de avuție*, după cum n-o asigură nici *creșterea populației...* Pentru aceasta este necesară o asemenea *repartiție a produselor* și o asemenea adaptare a acestor produse la *trebuințele consumatorilor lor*, încît din aceasta să rezulte o creștere constantă a *valorii de schimb a întregii mase de produse*; ... cu alte cuvinte, *forțele de producție sînt pe deplin puse în mișcare numai cînd există o nestingerită cerere pentru tot ce se produce*" („Principles of Political Economy", 2nd edition. London, 1836, p. 266, 301, 302, 315, 361, 311, 361).

Ce-i drept, pe de o parte, o astfel de cerere este provocată de crearea neîncetată de noi ramuri de producție (și de *lărgirea reciproc condiționată* a celor vechi), fapt datorită căruia ramurile vechi capătă noi *piețe* etc.; producția creează, într-adevăr, cerere prin aceea că folosește mai mulți muncitori în ramurile existente și creează noi ramuri de activitate, în care noi capitaliști folosesc noi muncitori și care, la rîndul lor, devin totodată o piață pentru vechile ramuri. Dar, pe de altă parte,

„cererea creată de însuși muncitorul productiv nu poate fi niciodată o cerere *suficientă*, deoarece ea nu se extinde asupra întregii cantități de produse create de el. Dacă ea s-ar extinde, n-ar mai exista profit, și deci nici motive pentru folosirea muncii muncitorului. Însăși existența profitului adus de o marfă sau alta presupune o *cerere care depășește cadrul cererii emanate de la muncitorul care a produs această marfă*" (op. cit., p. 405, nota editorului). „Atît muncitorii cît și capitalul pot fi excedentari în raport cu posibilitatea de a fi folosiți în mod avantajos" (op. cit., p. 414, nota.)

{ În legătură cu punctul 3*, la care vom trece în curînd, trebuie remarcat că *acumularea prealabilă* sub a cărei formă capitalul apare în raport cu munca și datorită căreia el are puterea de a o comanda pe aceasta din urmă nu este la început altceva decît [pe de o parte] însăși *supramunca* sub formă de *plusprodus*, iar pe de altă parte, o *asignație asupra muncii străine coexistente*¹⁹⁰. }

Aici, bineînțeles, încă nu se pune problema de a examina *supraproducția* în modul ei de a fi determinat, ci numai problema de a analiza *germenii* ei sub forma în care îi conține ini-

* Vezi volumul de față, p. 250. — Nota red.

țial însăși relația capitalistă. De aceea aici nici nu trebuie să luăm în considerare celelalte clase posedante și consumatoare etc., care nu produc, ci trăiesc din venitul lor, deci fac schimb cu capitalul și constituie pentru el centre de schimb. Numai în parte putem lua în considerare aceste clase (dar e de preferat s-o facem la examinarea *acumulării*), și anume în măsura în care au avut o mare importanță în formarea istorică a capitalului.

În producția bazată pe sclavie, ca și în producția patriarhală, în cadrul căreia agricultura cuprinde și industria casnică, iar cea mai mare parte a populației satisface nemijlocit prin munca sa cea mai mare parte a trebuințelor ei, sfera circulației și a schimbului este extrem de îngustă; printre altele, în condițiile sclaviei, sclavul nu figurează de loc ca *participant la schimb*. Dar în producția bazată pe capital, consumul este în toate punctele mijlocit de schimb, iar munca nu are niciodată valoare de întrebuițare *nemijlocită* pentru cel ce muncește. Întreaga [IV—24] bază a producției capitaliste o constituie munca în calitatea ei de valoare de schimb și în calitatea ei de creatoare de valoare de schimb.

Așa încît, în primul rînd: spre deosebire de sclav, muncitorul salariat este el însuși un centru de sine stătător al circulației, un participant la schimb, un om care creează valoare de schimb și o dobîndește prin intermediul schimbului. În primul rînd: datorită schimbului dintre partea de capital determinată ca salariu și forța de muncă vie, *valoarea de schimb* a acestei părți de capital este nemijlocit dată încă înainte ca capitalul să iasă din nou din procesul de producție și să intre în circulație; cu alte cuvinte, însuși acest schimb mai poate fi conceput ca un act de circulație. În al doilea rînd: fiecărui capitalist toți muncitorii, cu excepția propriilor săi muncitori, se opun nu ca muncitori, ci în calitate de consumatori, de posesori de valori de schimb (salariu), de bani, pe care ei îi schimbă pe marfa lui. Toți acești muncitori sînt pentru el tot atîtea centre ale circulației, de la care pornește actul schimbului și de la care se obține valoarea de schimb a capitalului. Ei alcătuiesc o parte relativ foarte mare — deși, dacă se au în vedere numai muncitorii industriali propriu-ziși, nu chiar atît de mare cum se crede de obicei — din masa consumatorilor. Cu cît mai mare este numărul lor — adică numărul populației industriale — și cu cît mai mare este masa de bani de care dispun ei, cu atît mai mare este sfera schimbului pentru capital. Am văzut mai înainte că tendința capitalului este aceea de a mări pe cît posibil populația industrială*.

* După acest alineat urmează în manuscris, scrise de Marx pe un rînd izolat, cuvintele: „*Januarie (1858)*”. Vezi la p. 365 a volumului de față reproducerea în facsimil a respectivei pagini de manuscris. — *Nota red.*

Aici, la drept vorbind, nu ne interesează încă cituși de puțin raportul dintre un capitalist oarecare și muncitorii *celorlalți* capitaliști. Acest raport vădește doar iluzia pe care o nutrește fiecare capitalist, dar el nu schimbă cu nimic raportul în care capitalul în general se află față de muncă. Fiecare capitalist știe că între el și muncitorul său nu sînt relații ca de la producător la consumator și de aceea dorește să limiteze pe cît posibil consumul acestuia, adică capacitatea lui de schimb, salariul lui. Fiecare capitalist dorește, desigur, ca muncitorii *celorlalți* capitaliști să fie consumatori cît mai mari ai mărfii *sale*. Dar raportul esențial, care reprezintă în *general* raportul dintre capital și muncă, este acela dintre *fiecare* capitalist și muncitorii *săi*. Tocmai de aici însă izvorăște iluzia — adevărată pentru fiecare capitalist în parte, spre deosebire de toți ceilalți — cum că, în *afară* de muncitorii *săi*, tot restul clasei muncitoare i se opune ca *consumator și subiect al schimbului*, adică nu ca muncitor, ci ca cheltuitor de bani. Se uită că, așa cum spune *Malthus*,

„Însăși existența profitului adus de o marfă sau alta presupune o cerere care depășește cadrul cererii emanate de la muncitorul care a produs această marfă”, și că de aceea „cererea creată de muncitorul însuși nu poate fi niciodată o cerere suficientă” [„Principles of Political Economy”, 2nd edition, London, 1836, p. 405, nota editorului].

Deoarece însă o ramură de producție pune în mișcare altă ramură, creîndu-și astfel consumatori în persoana muncitorilor capitalului *altora*, înseamnă că pentru fiecare capital în parte cererea clasei muncitoare, creată chiar de producție, se prezintă ca o „cerere suficientă”. Această cerere, creată chiar de producție, o împinge pe aceasta din urmă dincolo de limitele *proporției* în cadrul căreia ea ar trebui să se realizeze pe seama [cererii solvabile a] muncitorilor; pe de o parte, producția e nevoită să depășească aceste limite; pe de altă parte, dacă cererea „care depășește cadrul cererii emanate de la muncitorul însuși” dispare sau se reduce, se produce o prăbușire. Atunci capitalul însuși consideră cererea emanată de la muncitor — adică plata salariilor pe care se bazează această cerere — nu ca un câștig, ci ca o pagubă. Cu alte cuvinte, aici se face simțit raportul immanent dintre capital și muncă.

Și în acest caz tocmai concurența capitalurilor, indiferența și independența lor unul față de altul fac ca fiecare capital în parte să se raporteze la muncitorii întregului rest al capitalului nu ca la muncitori. De aici tendința sa irezistibilă de a depăși cadrul proporției juste. Ceea ce deosebește capitalul de relațiile de dominație [precapitaliste] este tocmai faptul că muncitorul

î se opune în calitate de consumator care pune valori de schimb, în calitate de posesor de bani, de simplu centru al circulației; muncitorul devine unul din nenumăratele centre ale circulației și datorită acestui fapt se șterge determinarea sa ca muncitor.

{ La fel stau lucrurile cu cererea de materie primă, semi-fabricate, mașini, mijloace de comunicație și materiale auxiliare folosite în procesul de producție, cum sînt: coloranții, cărbunele, seul, săpunul etc., cerere creată de producția însăși. Atîta timp cît schimbul se efectuează chiar între producători, această cerere, în calitate de cerere solvabilă care dă valoare de schimb, este suficientă și satisfăcătoare. Insuficiența ei se vedește de îndată ce produsul final își găsește o limită în consumul nemijlocit și definitiv. Această *aparență* [de cerere suficientă], care împinge producția dincolo de limitele proporției juste, e și ea bazată pe esența capitalului, esență care *reprezintă* — această chestiune trebuie examinată mai pe larg în legătură cu concurența — ceva care se autorespinge, adică o multitudine de capitaluri, complet indiferente unul față de altul. În măsura în care un capitalist *cumpără* de la altul, *cumpără* sau vinde mărfuri, între aceste mărfuri se stabilește un simplu raport de schimb; ele nu se raportează unele la altele în calitate de capital. Proporția (imaginară) *justă* în care ele trebuie să se schimbe unele pe altele pentru ca în cele din urmă să se poată valorifica în calitate de capital se află în *afara* raportului lor reciproc. }

În primul rînd: capitalul îi constrînge pe muncitori să presteze supramuncă peste munca necesară. Numai astfel ea se valorifică și creează plusvaloare. Pe de altă parte însă, el consideră munca necesară numai în *măsura* în care munca [folosită de el] este supramuncă care *poate fi realizată* ca plusvaloare. Pentru capital, așadar, supramunca este o condiție a muncii necesare, iar plusvaloarea — limita muncii în curs de materializare, adică a valorii în general. De îndată ce capitalul nu poate să obțină supramuncă, el nu pune în acțiune nici munca necesară; or, pe baza capitalistă numai capitalul poate pune în acțiune munca necesară. Capitalul limitează, așadar, — printr-un artificial *cherck* *, cum spun englezii — munca și crearea de valoare, și o face chiar din același motiv pentru care și în măsura în care pune în acțiune supramunca și creează plusvaloare. Prin însăși natura sa, așadar, capitalul pune deci [IV—25] muncii și creării de valoare o *limită*, care se află în contradicție cu tendința sa de a le lărgi nelimitat. Și întrucît capitalul, pe de o parte, pune

* — obstacol artificial. Vezi volumul de față, p. 395. — *Nota red.*

limite ce-i sînt *specifice*, iar pe de altă parte împinge producția să depășească *orice* limite, el este o contradicție vie.

{ Deoarece valoarea constituie baza capitalului și, prin urmare, acesta nu poate exista altfel decît prin schimb pe un *echivalent al valorii sale*, el se autorepunge necesarmente. De aceea un *capital universal*, fără capitaluri străine care i se opun și cu care el face schimb — iar în stadiul actual al cercetării noastre, capitalului i se opun numai munca salariată și el însuși —, este o aberație. Respingerea reciprocă a capitalurilor rezidă deja în capital ca valoare de schimb realizată. }

Dacă, prin urmare, pe de o parte, capitalul face din supramuncă și din *schimbul ei* pe [altă] *supramuncă* * o condiție a muncii necesare și deci a afirmării *forței de muncă* ca centru al schimbului — și chiar din această cauză îngustează și condiționează sfera schimbului —, pe de altă parte însă este tot atît de important pentru capital să limiteze consumul muncitorului la obiectele necesare pentru reproducerea forței lui de muncă, să facă din *valoarea care exprimă munca necesară* limita valorificării forței de muncă, deci și a *capacității de schimb* a muncitorului, și să caute să reducă la minimum raportul dintre munca necesară și supramuncă. Aceasta duce la o nouă limitare a sferei schimbului, care este însă, ca și prima limitare, identică cu tendința capitalului de a se raporta la orice hotar al autovalorificării sale ca la o limită [care urmează a fi depășită]. Așadar, sporirea nelimitată a valorii capitalului, nelimitata creare de valoare este aici întru totul identică cu limitarea sferei schimbului, sau, cu alte cuvinte, cu limitarea posibilității de valorificare, de realizare a valorii create în procesul de producție.

La fel stau lucrurile cu *forța productivă*. Pe de o parte, capitalul are necesarmente tendința de a spori la extrem forța productivă, pentru a mări *timpul de supramuncă* relativ. Pe de altă parte, prin aceasta se reduce *timpul de muncă necesar*, deci și capacitatea de schimb a muncitorilor. Apoi, după cum am văzut **, *plusvaloarea* relativă crește într-o măsură mult mai mică decît forța productivă, și anume acest raport [dintre creșterea plusvalorii și creșterea forței productive] scade mereu, și aceasta într-o măsură cu atît mai mare cu cît forța productivă e deja sporită. *Dar masa produselor crește într-o proporție similară* [cu cea a forței productive]; în caz contrar ar deveni disponibil un nou capital, ca și o nouă muncă, care n-ar intra în circulație.

* adică din realizarea ei în procesul schimbului. — Nota red.

** Vezi volumul de față, p. 265—275. — Nota red.

Dar pe măsură ce crește masa produselor, crește și dificultatea de a valorifica timpul de muncă cuprins în ele, deoarece aceasta necesită o lărgire a consumului.

(Aici ne propunem deocamdată numai să arătăm că *procesul de valorificare* a capitalului este totodată *procesul său de devalorizare*. În ce măsură capitalul, avind tendința de a *spori nelimitat forțele de producție*, imprimă *totodată* un caracter unilateral principalei *forțe de producție* — ființei umane înseși —, o limitează etc., în general în ce măsură manifestă capitalul tendința de a limita forțele de producție, aceasta este o chestiune a cărei examinare nu-și are locul aici.)

Capitalul face deci din *timpul de muncă necesar* limita valorii de schimb a forței de muncă vii, din *timpul de supramuncă* limita timpului de muncă necesar, iar din *plusvaloare* limita timpului de supramuncă; în același timp, capitalul împinge producția dincolo de toate aceste limite, în măsura în care el își opune *forța de muncă* pur și simplu ca pe un participant la schimb, ca bani, și consideră drept unică limită a plusvalorii pe creatorul acesteia — timpul de supramuncă. (Sau, avind în vedere prima parte a acestui raport, se poate spune că capitalul face din schimbul de plusvalori limita schimbului de valori necesare.)

În același timp, capitalul, pe de o parte, pune ca limită, ca limită necesară creării de valori, acele *valori* care există deja în circulație sau, ceea ce-i același lucru, corelația în care valoarea creată de el se află față de valoarea care există dinainte în el însuși și în circulație; iar pe de altă parte, el pune productivitatea sa drept unica limită și creatoare a valorilor. În felul acesta capitalul, pe de o parte, duce irezistibil la propria sa devalorizare, iar pe de altă parte, la frinarea creșterii forțelor de producție și a muncii care se materializează în valori.

[3] *Negarea supraproducției de către economiștii burghezi. Încercare nereușită de a o explica la Proudhon.* Cum este posibil ca, în prețul măritii pe care o cumpără, muncitorul să plătească profitul etc. și să capete totuși salariul necesar

{Ideea absurdă a imposibilității supraproducției (cu alte cuvinte, teza identității nemijlocite a procesului de producție capitalist și a procesului de valorificare a capitalului) a fost formulată într-o manieră cel puțin sofistică, adică spirituală, de

către James Mill, după cum s-a arătat mai sus*, în sensul că oferta este egală cu propria ei cerere, că adică cererea și oferta se acoperă reciproc, ceea ce, cu alte cuvinte, nu înseamnă altceva decât că valoarea este determinată de timpul de muncă și că, prin urmare, *schimbul nu-i adaugă nimic*. Dar adepții acestei păreri uită că pentru realizarea valorii este nevoie de schimb și că de *valoarea de întrebuițare* depinde (în ultimă instanță) dacă schimbul va avea loc sau nu. Prin urmare, după cum spune Mill, dacă cererea și oferta nu se acoperă, aceasta se datorește faptului că o anumită marfă (oferită) a fost produsă într-o cantitate prea mare, iar o altă marfă (cerută) a fost produsă într-o cantitate prea mică. Acest „prea mare” și „prea mică” se referă nu la valoarea de schimb, ci la valoarea de întrebuițare. Marfa oferită există într-o cantitate mai mare decât „e nevoie”; aceasta este esența problemei. Reiese, așadar, că supraproducția derivă din valoarea de întrebuițare, deci din schimbul însuși.

La Say această idee este exprimată într-o formă și mai stupidă: produsele se schimbă numai pe produse¹⁹¹; de aceea se poate întâmpla cel mult ca o marfă să fie produsă într-o cantitate prea mare și alta într-o cantitate prea mică. El uită însă 1) că se schimbă între ele valori, și că un produs se schimbă pe altul numai în măsura în care el este valoare, adică în măsura în care el este sau devine bani; 2) că produsele se schimbă și pe muncă. Bravul nostru Say se situează pe poziția *schimbului simplu*, în cadrul căruia este într-adevăr imposibilă orice supraproducție, deoarece acolo este vorba în realitate nu de valoarea de schimb, ci de valoarea de întrebuițare. Supraproducția are loc în legătură cu valorificarea, și nu altfel.}

[IV—26] Proudhon, care a auzit ceva, dar nu știe ce, deduce supraproducția din faptul că „muncitorul nu-și poate răscumpara produsul”¹⁹². Prin aceasta el subînțelege că la acest produs se adaugă dobândă și profit, sau, cu alte cuvinte, că prețul produsului depășește valoarea lui reală. Aceasta dovedește în primul rând că Proudhon nu pricepe nimic din determinarea valorii, care, în general vorbind, nu poate include în sine nici un fel de adaosuri. În practica comercială, capitalistul A îl poate păcăli pe capitalistul B. Ce câștigă unul pierde celălalt. Dar dacă adunăm ceea ce au primit ambii capitaliști, constatăm că suma schimbului lor este egală cu suma cantităților de timp de muncă materializat în mărfurile lor, cu singura deosebire că A a băgat în buzunarul său mai mult decât i se cuvine în comparație cu B. Din tot ce încasează capitalul, adică întreaga masă a capitaliș-

* Vezi volumul de față, p. 396. — Nota red

tilor, se scade : 1) partea constantă a capitalului, 2) salariul, sau timpul de muncă materializat, necesar pentru reproducerea forței de muncă vii. Prin urmare, capitaliștii nu-și pot împărți nimic în afară de plusvaloare. Proporțiile — echitabile sau inechitabile — în care își împart ei această plusvaloare nu afectează cîtusi de puțin schimbul dintre capital și muncă și condițiile acestui schimb.

S-ar putea spune că *timpul de muncă necesar* (adică salariul), care, așadar, nu include profitul, ci, dimpotrivă, urmează a fi scăzut din suma realizată de capitalist, este la rîndul său determinat de *prețurile* produselor, care conțin deja profitul. În caz contrar, de unde ar putea proveni profitul pe care-l obține capitalistul în schimbul cu muncitorul pe care el nu-l folosește în mod direct ? De pildă : muncitorul unui patron de filatură schimbă salariul său pe atîția și atîția busheli de cereale. În *prețul* fiecărui bushel este însă deja inclus profitul fermierului, adică al capitalului. Așa se face că în *prețul* mijloacelor de subzistență pe care le cumpără însuși timpul de muncă necesar este deja inclus timpul de supra-muncă. În primul rînd este clar că salariul plătit de patronul filaturii muncitorilor săi trebuie să fie destul de mare pentru a se putea cumpăra cu el cantitatea necesară de busheli de grîu, oricare ar fi profitul fermierului, inclus în *prețul* bushelului de grîu ; pe de altă parte însă, este de asemenea clar că salariul plătit de fermier muncitorilor săi trebuie să fie destul de mare pentru a le asigura cantitatea necesară de îmbrăcăminte, oricare ar fi profitul patronilor de filatură și de țesătorie inclus în *prețul* acestei îmbrăcămînti.

[IV—27] Încurcătura se datorește faptului că 1) se face confuzie între *preț* și *valoare* ; 2) se introduc relații care nu au nici o contingentă cu determinarea valorii ca atare.

Să presupunem în primul rînd — aceasta corespunde însuși conceptului relației dintre capital și muncă — că capitalistul A produce el însuși toate mijloacele de subzistență de care are nevoie muncitorul, mijloace care, cu alte cuvinte, reprezintă suma valorilor de întrebuintare în care se materializează munca necesară a acestuia. Prin urmare, cu banii pe care îi primește de la capitalist — banii în această tranzacție apar numai ca mijloc de circulație —, muncitorul ar trebui să răscumpere de la acesta partea din produs care reprezintă munca sa necesară. *Prețul* părții corespunzătoare din produsul capitalistului A este, bineînțeles, același pentru muncitor ca și pentru orice alt participant la schimb. Din momentul în care muncitorul începe să cumpere de la capitalist, calitatea sa specifică de muncitor dispare ; în banii săi

dispare orice urmă a relației și a operației prin intermediul cărora ei au fost obținuți ; în cadrul circulației, muncitorul se opune capitalistului numai ca *B* [bani], iar capitalistul se opune muncitorului ca *M* [marfă] ; muncitorul se opune capitalistului ca realizator al *prețului* mărfii *M*, care de aceea este dinainte fixat pentru muncitor, ca și pentru oricare alt reprezentant al banilor *B*, adică pentru oricare alt cumpărător.

Foarte bine. Dar în prețul părții din produs pe care o cumpără muncitorul este inclus profitul, sub a cărui formă apare plusvaloarea obținută de capitalist. De aceea, dacă timpul de muncă necesar al muncitorului este reprezentat prin 20 de taleri, cărora le corespunde o anumită parte din produs, și dacă profitul este egal cu 10 %, capitalistul vinde marfa sa muncitorului la prețul de 22 de taleri.

Așa vede lucrurile Proudhon și de aici conchide că muncitorul nu-și poate răscumpăra produsul, adică partea din produsul total în care este materializată *munca sa necesară*. (La cealaltă concluzie a lui Proudhon, și anume că *de aceea* capitalul nu poate face un schimb adecvat și *de aceea* are loc supraproducția, vom reveni îndată.) Să admitem, spre exemplificare, că cei 20 de taleri primiți de muncitor [cu titlu de salariu] sînt egali cu 4 banițe de cereale. Potrivit teoriei lui Proudhon, dacă 20 de taleri reprezintă valoarea exprimată în bani a 4 banițe de cereale, pe care capitalistul însă le vinde cu 22 de taleri, muncitorul n-ar putea răscumpăra 4 banițe, ci numai $37/11$ banițe. Cu alte cuvinte, Proudhon își închipuie că tranzacția bănească denaturează relațiile care au loc aici. 20 de taleri — prețul muncii necesare — sînt egali cu 4 banițe, și acesta este prețul pe care capitalistul îl plătește muncitorului, dar cînd în schimbul celor 20 de taleri ai săi muncitorul vrea să capete aceste 4 banițe, el nu capătă decît $37/11$ banițe. Deoarece implicit ar rezulta că muncitorul nu primește salariul *necesar*, și în genere deci nu poate subzista, ar însemna că în felul acesta d-l Proudhon a demonstrat mai mult chiar decît a vrut.

{ Aici nu examinăm aspectele legate de faptul că în practică capitalul manifestă atît o tendință generală cît și încercări directe de a frustra *munca necesară* prin vinzare de mărfuri la *prețuri* superioare celor reale, ca în sistemul de plată a salariului în mărfuri (trucksystem), și de a reduce astfel salariul sub nivelul lui normal, atît sub nivelul natural cît și sub cel condiționat de o stare determinată a societății. Aici trebuie să presupunem pretutindeni că se plătește un salariu *economicește* just, adică salariul determinat de legile generale ale economiei poli-

tice. Contradicțiile trebuie să izvorască aici din înseși relațiile generale, și nu din matrapazlîcurile diverșilor capitaliști. Cum decurg lucrurile în viața reală, aceasta este o chestiune care ține de teoria salariului.}

Dar premisa d-lui Proudhon este — să nu-i fie cu supărare — o premisă falsă. Dacă 5 taleri exprimă valoarea unei banițe, adică timpul de muncă materializat în ea, iar 4 banițe exprimă salariul necesar, atunci capitalistul A vinde aceste 4 banițe nu cu 22 de taleri, cum crede Proudhon, ci cu 20 de taleri. Lucrurile se petrec însă în felul următor. Se presupune că produsul total (care cuprinde timpul de muncă necesar și timpul de supramuncă) reprezintă 110 taleri și este egal cu 22 de banițe; din acestea, 16 banițe, egale cu 80 de taleri, reprezintă capitalul avansat pentru sămînță, mașini etc.; 4 banițe, egale cu 20 de taleri, reprezintă timpul de muncă necesar; 2 banițe, egale cu 10 taleri, reprezintă timpul de supramuncă. Capitalistul vinde fiecare baniță la prețul de 5 taleri, la valoarea necesară a baniței, și totuși realizează la fiecare baniță un profit de 10% sau 5/10 de taler, adică 1/2 taler = 15 groși de argint. De unde provine acest profit? Din faptul că el vinde întreaga cantitate de cereale cu 22×5 taleri în loc de 20×5 taleri. Aici putem considera egal cu zero capitalul pe care el trebuie să-l cheltuiască în plus pentru a produce 2 banițe mai mult, deoarece aceste 2 banițe se pot reduce în întregime la supramunca cheltuită pentru o mai bună arare a pămîntului, pentru stîrpirea buruienilor, pentru introducerea în sol a unor îngrășăminte organice care, să zicem, nu-l costă nimic pe capitalist etc.

[IV—28] Valoarea cuprinsă în cele 2 banițe suplimentare nu l-a costat nimic pe capitalist și de aceea constituie un surplus peste cheltuielile lui. Faptul că din aceste 22 de banițe, capitalistul vinde 20 de banițe cu 100 de taleri (adică cu atît cît l-a costat pe el producerea lor), iar cele 2 banițe care nu l-au costat nimic, dar a căror valoare este egală cu munca cuprinsă în ele, el le vinde cu 10 taleri, acest fapt este pentru capitalist același lucru ca și cum [vînzînd 20 de banițe] ar fi luat pe fiecare din aceste 20 de banițe cu 15 groși de argint mai mult decît l-a costat pe el (cu 10% din 5 taleri, adică cu 1/2 taler mai mult). Așadar, deși capitalistul cîștigă 2 taleri la cele 4 banițe vîndute muncitorului, acesta dobîndește banița la valoarea ei necesară. Capitalistul cîștigă la aceste 4 banițe numai 2 taleri, deoarece în afară de ele mai vinde încă 18 banițe la același preț. Dacă [în afară de cele 4 banițe vîndute muncitorului] capitalistul ar mai vinde numai

16 banițe, el n-ar câștiga nimic, căci ar realiza atunci în total $5 \times 20 = 100$ de taleri, adică capitalul pe care l-a avansat.

În industria prelucrătoare capitalistul poate, de asemenea, să vîndă o plusvaloare cuprinsă în produs fără nici o creștere a cheltuiirii de capital, adică nu este necesar ca în acest scop să crească cheltuielile pentru materie primă și mașini. Să presupunem că unul și același produs capătă, datorită exclusiv muncii manuale — cantitatea de materie primă necesară și de unelte fiind considerată constantă —, o formă mai finisată, dobindește o mai înaltă valoare de întrebuințare; cu alte cuvinte datorită investiției unei cantități mai mari de muncă manuală, crește valoarea de întrebuințare a produsului, dar nu printr-un spor de cantitate, ci printr-unul de calitate. Valoarea de schimb a produsului — munca materializată în el — crește direct proporțional cu această muncă. Dacă în acest caz capitalistul își va vinde produsul cu 10% mai scump, muncitorului îi va fi plătită partea corespunzătoare din produs exprimată în bani și reprezentînd munca necesară, iar dacă produsul e susceptibil de divizare, muncitorul va putea cumpăra această parte. Profitul capitalistului ar proveni în acest caz nu din aceea că respectiva parte din produs se vinde muncitorului cu un adaos la valoarea ei, ci din faptul că, vînzînd întregul produs, el vinde și o parte din produs pentru care nu a plătit nimic și care reprezintă tocmai *timpul de supramuncă*.

Ca valoare, produsul este întotdeauna divizibil; dar în forma sa naturală, el nu trebuie să fie neapărat divizibil. Profitul provine aici întotdeauna din faptul că valoarea totală a întregului produs conține o anumită parte care n-a fost plătită de capitalist, și de aceea fiecare parte a întregului conține o parte de supramuncă, pe care o plătește cumpărătorul. Așa se prezintă lucrurile în exemplul de mai sus. Cînd capitalistul vinde 22 de banițe, dintre care 2 banițe reprezintă supramunca, e ca și cum la fiecare baniță [din cele 20 plătite de el] ar vinde 1/10 de baniță în plus, adică ar obține la fiecare baniță 1/10 [din valoarea ei ca] plusvaloare. Dacă, de pildă, în condițiile aceleiași corelații între muncă, capital și plusvaloare, se confecționează numai 1 ceasornic, atunci, printr-o cheltuie de 1/10 timp de supramuncă, calitatea ceasornicului ar crește cu 1/10 din valoarea sa, și această creștere nu l-ar costa nimic pe capitalist.

Al treilea caz este acela în care capitalistul, cum se întîmplă de cele mai multe ori în industria prelucrătoare (dar nu și în cea extractivă), are nevoie [pentru crearea plusvalorii] de mai multă materie primă, în care se materializează timpul de supra-

muncă (cantitatea de unelte rămîne, să zicem, constantă; dar nimic nu se schimbă dacă o considerăm variabilă).

(La drept vorbind, această ipoteză nu-și are încă locul aici, deoarece aici e pe deplin posibil sau necesar să se presupună că materia primă, bumbacul de pildă, e de asemenea produsă de capital, iar producția de plusprodus în cutare sau cutare punct al circulației trebuie să se reducă *exclusiv* la supramuncă sau — ceea ce-i mai aproape de *realitate* — presupune existența *concomitentă* a supramuncii în toate punctele circulației.)

Să presupunem că capitalistul prelucurează 25 de pfunzi de bumbac, care-l costă 50 de taleri, și că în acest scop el are nevoie de mașini (care sînt presupuse a fi în întregime consumate în procesul de producție) în valoare de 30 de taleri și de 20 de taleri pentru plata salariului; din acest bumbac capitalistul obține 25 de pfunzi de fire, pe care le vinde cu 110 taleri. El vinde deci pfundul de fire cu $4 \frac{2}{5}$ taleri, adică cu 4 taleri și 12 groși de argint. Prin urmare, dacă muncitorul vrea să cumpere [pe salariul său] fire, el va căpăta $4 \frac{6}{11}$ pfunzi din aceste fire. Dacă muncitorul ar lucra pentru sine, ar vinde și el pfundul de fire cu 4 taleri și 12 groși de argint, dar n-ar realiza nici un profit; se presupune că el efectuează numai munca necesară, dar aceasta înseamnă că el ar prelucra o cantitate mai mică de bumbac.

[IV—29] După cum știm, valoarea unui pfund de fire constă *exclusiv* din cantitatea timpului de muncă materializat în el. Să presupunem acum că valoarea unui pfund de fire este egală cu 5 taleri. Să presupunem, de asemenea, că $\frac{4}{5}$ din această sumă, adică 4 taleri, reprezintă bumbac, unelte de muncă etc.; înseamnă deci că 1 taler reprezintă munca materializată în firele de bumbac cu ajutorul uneltei. Dacă muncitorul are nevoie, să zicem, de 20 de taleri pe lună, pentru a putea trăi din munca de filator el trebuie să confecționeze 20 de pfunzi de fire, deoarece la confecționarea unui pfund de fire el cîștigă 1 taler, dar trebuie să cîștige 20 de taleri. Dacă muncitorul însuși ar poseda bumbac, unelte de muncă etc. și ar lucra pentru sine însuși, adică dacă ar fi propriul său patron, el ar trebui să vîndă 20 de pfunzi de fire, deoarece la fiecare pfund el ar cîștiga numai $\frac{1}{5}$ din valoarea lui, 1 taler, iar $1 \times 20 = 20$ de taleri. Dacă muncitorul lucrează pentru capitalist, atunci munca de filare a 20 de pfunzi de bumbac reprezintă numai munca necesară; căci, potrivit ipotezei noastre, din 20 de pfunzi de fire, adică din $20 \times 5 = 100$ de taleri, 80 de taleri reprezintă numai bumbacul și unealta cumpărate de capitalist, iar valoarea nou produsă reprezintă numai *munca necesară*.

Din cei 20 de pfunzi de fire, 4 pfunzi în valoare 20 de taleri ar reprezenta munca necesară, iar 16 pfunzi ar reprezenta numai partea constantă a capitalului ($16 \times 5 = 80$ de taleri). Fiecare pfund de fire pe care muncitorul este pus de capitalist să-l confecționeze peste acești 20 de pfunzi conține $1/5$ supramuncă, care reprezintă pentru capitalist plusvaloare. (Muncă materializată pe care acesta din urmă o vinde fără s-o fi plătit.) Dacă capitalistul îl va pune pe muncitor să fileze în plus 1 pfund de fire, el va câștiga 1 taler, iar dacă îl va pune să fileze în plus 10 pfunzi de fire, el va câștiga 10 taleri. În 10 pfunzi de fire, adică în cei 50 de taleri (obținuți în schimbul plusprodusului), capitalistul ar avea 40 de taleri pentru înlocuirea cheltuielilor sale și 10 taleri supramuncă; cu alte cuvinte, el ar avea 8 pfunzi de fire spre a cumpăra materialul necesar (mașini și bumbac) pentru confecționarea unei cantități de 10 pfunzi de fire și 2 pfunzi de fire — sau valoarea lor — care nu-l costă nimic.

Dacă rezumăm calculele capitalistului, găsim :

Cheltuielile capitalistului		Plusvaloare	[Valoarea produsului]
[Capital constant]	Salariu		
80 + 40 = 120 de taleri (materie primă, unelte de muncă etc.)	20 de taleri	10 taleri	150 de taleri

Capitalistul a produs în total 30 de pfunzi de fire ($30 \times 5 = 150$ de taleri); el vinde pfundul de fire cu 5 taleri, ceea ce corespunde exact *valorii* unui pfund, determinată exclusiv de munca materializată în pfundul de fire, singura de la care firele își dobîndesc valoarea. Din acești 30 de pfunzi, 24 reprezintă capitalul constant, 4 se cheltuiesc pe salariu, iar 2 pfunzi constituie *plusvaloarea*. Dacă această plusvaloare se calculează, în maniera proprie capitalistului, în raport cu întreaga sumă a cheltuielilor lui, care se ridică la 140 de taleri (sau 28 de pfunzi de fire), atunci ea reprezintă $1/14$, adică $7\frac{1}{7}\%$ (deși în raport cu munca [necesară], în exemplul dat plusvaloarea reprezintă 50%).

[IV—30] Să presupunem că productivitatea muncii crește în așa măsură, încît capitalistul poate să producă, cu aceeași cheltuire de muncă, [nu 30, ci] 40 de pfunzi de fire. Potrivit ipotezei noastre, el va vinde acești 40 de pfunzi la valoarea lor reală, și anume cu 5 taleri pfundul, din care 4 taleri reprezintă munca materializată în bumbac etc., iar 1 taler — munca nou adăugată.

Capitalistul va vinde deci 40 de pfunzi de fire cu 5 taleri pfundul, realizînd în total $40 \times 5 = 200$ de taleri; din acești 40 de pfunzi de fire revin muncii necesare [împreună cu cheltuiala de 80 de taleri pentru capitalul constant care trebuie investit pentru prelucrarea a 20 de pfunzi de bumbac în timpul muncii necesare] 20 de pfunzi de fire, adică 100 de taleri. Rămîn 100 de taleri. La primii 20 de pfunzi capitalistul nu cîștigă nici un ban; din restul de 100 de taleri, $\frac{4}{5}$, adică $4 \times 20 = 80$ de taleri, se cheltuiesc pe materialul etc. [necesar pentru efectuarea supramuncii]. Rămîn 20 de taleri [profit].

La cei 180 de taleri avansați, capitalistul ar cîștiga 20 de taleri, sau $11 \frac{1}{9}\%$; $11 \frac{1}{9}\%$ la întreaga sumă avansată. În realitate însă, capitalistul ar obține acești 20 de taleri la cea de-a doua sută de taleri, sau la cea de-a doua partidă de 20 de pfunzi de fire, în care el n-a plătit munca materializată.

Să presupunem acum că capitalistul e în stare să confecționeze de două ori mai multe fire, adică 80 de pfunzi, pe care-i vinde cu 400 de taleri. Din aceștia revin muncii necesare [împreună cu cheltuiala de 80 de taleri pentru capitalul constant, care trebuie investit pentru prelucrarea a 20 de pfunzi de fire în timpul muncii necesare] 20 de pfunzi de fire, sau 100 de taleri. Rămîn 300 de taleri, din care $\frac{4}{5}$, adică 240 de taleri, se cheltuiesc pe materialul etc. [necesar pentru efectuarea supramuncii]. Rămîn 60 de taleri. Un profit de 60 de taleri la 340 de taleri [cheltuieli totale] reprezintă $17 \frac{11}{17}\%$. În exemplul precedent însă, capitalistul avansează numai 180 de taleri, la care cîștigă 20 de taleri, sau $11 \frac{1}{9}\%$.

Cu cît este mai mică partea de cheltuieli care revine muncii necesare, cu atît este mai mare profitul, deși el nu se află în nici un raport vizibil cu plusvaloarea reală, adică cu supramunca. De pildă, pentru a realiza un profit de $11 \frac{1}{9}\%$, capitalistul va trebui să producă 40 de pfunzi de fire; muncitorul însă [dacă ar munci pentru sine însuși] trebuie să producă numai 20 de pfunzi, ceea ce corespunde muncii sale necesare. În exemplul cu $11 \frac{1}{9}\%$ profit, supramunca este egală cu munca necesară, ceea ce înseamnă că plusvaloarea reprezintă 100% . Aceasta este vechea noastră lege. Dar nu este ceea ce ne interesează aici.

În exemplul de mai sus, în care era vorba de o producție de 40 de pfunzi de fire de bumbac, *valoarea reală* a pfundului este de 5 taleri, iar muncitorul — dacă ar munci pe cont propriu ca lucrător care e în stare să-și avanseze singur sumele necesare pentru a putea valorifica materia primă etc., atît cît îi trebuie ca să poată trăi ca muncitor — ar vinde, ca și capitalistul, pfundul

de fire cu 5 taleri. Dar el ar produce numai 20 de pfunzi de fire și din suma obținută din vânzarea lor ar cheltui $\frac{4}{5}$ pentru a-și procura altă materie primă, iar $\frac{1}{5}$ pe mijloace de subzistență. Din cei 100 de taleri primiți în schimbul firelor vândute, muncitorul ar păstra pentru el numai salariul său. Profitul capitalistului provine nu din aceea că și-ar vinde prea scump pfundul de fire — el îl vinde *exact* la valoarea lui —, ci din faptul că-l vinde mai scump decât îl costă pe el cheltuielile de producție necesare pentru producerea unui pfund de fire (dar nu mai scump decât cheltuielile de producție pe care le comportă pfundul de fire ca atare; căci cincimea [din valoarea firelor care reprezintă profitul capitalistului] îl costă pe muncitor supramunca sa). Dacă capitalistul ar vinde pfundul de fire la un preț sub 5 taleri, el l-ar vinde sub valoarea lui, iar cumpărătorul ar obține gratuit $\frac{1}{5}$ din munca cuprinsă în fiecare pfund de fire peste cheltuielile făcute de capitalist.

Capitalistul însă calculează în felul următor: dacă valoarea unui pfund de fire este de 5 taleri, înseamnă că valoarea a 40 de pfunzi este de 200 de taleri; din această sumă se scad cheltuielile, adică 180 de taleri; rămân 20 de taleri. Capitalistul nu consideră că profitul său de 20 de taleri e realizat la [IV—31] cea de-a doua sumă de 100 de taleri; el socotește că câștigă 20 de taleri la întreaga sumă de 180 de taleri cheltuiți. Astfel el ajunge la o cifră de $11\frac{1}{9}\%$ profit în loc de 20% . Apoi el calculează că pentru a obține un asemenea profit, el trebuie să vândă 40 de pfunzi de fire. 40 de pfunzi a 5 taleri pfundul nu-i dau $\frac{1}{5}$, sau 20% , ci 20 de taleri, care, repartizați la 40 de pfunzi, dau $\frac{1}{2}$ de taler la fiecare pfund de fire. La prețul la care capitalistul vinde pfundul de fire, el câștigă $\frac{1}{2}$ de taler la fiecare 5 taleri, sau 1 taler la fiecare 10 taleri; el câștigă deci 10% la prețul de vânzare.

Prețul [produsului total] este determinat de prețul unității de produs (1 pfund) înmulțit cu numărul unităților vândute; în cazul dat, un pfund de fire a 5 taleri $\times$ 40. Oricât de corect ar fi pentru punga capitalistului un asemenea mod de a determina prețul, pe plan teoretic însă el este de natură să inducă în eroare, căci în felul acesta se creează aparența că în fiecare pfund de fire are loc o depășire a valorii lui reale, iar proveniența plusvalorii din fiecare pfund de fire devine insesizabilă. Această determinare a lui prin înmulțirea valorii unității (de măsură) a valorii de întrebuintare (pfund, cot, chintal etc.) cu numărul unităților produse va avea o mare importanță ulterior în teoria prețurilor. De aici rezultă, printre altele, că scăderea prețului unității de produs și creșterea numărului de unități — ceea ce se datorește creșterii

forțelor productive — denotă că profitul în raport cu munca [necesară] crește, sau că munca necesară în raport cu supramunca scade, și nu invers, cum cred d-l Bastiat¹⁹³ și alții.

Dacă productivitatea muncii ar crește, de pildă, în așa măsură încât muncitorul să producă în același interval de timp de două ori mai mulți pfunzi de fire decât înainte — presupunându-se totodată că, de pildă, un pfund de fire, oricât ar costa, îi face muncitorului același serviciu și că, pentru a trăi, muncitorului îi trebuie numai fire, îmbrăcăminte —, atunci în 20 de pfunzi de fire [care acoperă plata muncii muncitorului, împreună cu cheltuirea de capital constant necesară pentru confecționarea lor] valoarea nou adăugată de muncă n-ar mai reprezenta 1/5, ci numai 1/10 [să zicem], deoarece transformarea celor 20 de pfunzi de bumbac în fire i-ar cere muncitorului jumătate din timpul anterior. La cei 80 de taleri, valoarea materiei prime, nu s-ar mai adăuga deci 20 de taleri, ci numai 10 taleri. Cei 20 de pfunzi de fire ar costa 90 de taleri, iar un pfund — 90/20 sau 4 1/2 taleri¹⁹⁴.

Dar dacă timpul de muncă total ar rămâne același, munca ar transforma în fire 80 de pfunzi de bumbac în loc de 40 de pfunzi. 80 de pfunzi de fire a 4 1/2 taleri pfundul valorează 360 de taleri.

Calculul capitalistului ar fi următorul :

Suma totală realizată : 360 de taleri, din care se scade pentru plata muncii [precum și a capitalului constant folosit în timpul muncii necesare] 90 de taleri ; rămân 270 de taleri. Din aceștia se scad pentru cheltuielile [necesitate de efectuarea supramuncii] 240 de taleri. Rămân 30 de taleri. Profitul capitalistului ar reprezenta, așadar, 30 de taleri în loc de 20 [cît obținea înainte ca productivitatea muncii să se fi dublat], deși la fiecare pfund de fire capitalistul ar obține un profit mai mic [decît înainte de dublarea productivității muncii]¹⁹⁵. Cheltuielile totale ale capitalistului reprezintă acum 330 de taleri, ceea ce dă [o rată a profitului de] 9 1/11%.

Profitul capitalistului la valoarea unității de măsură a valorii de întrebuințare — pfund, cot, cuarter etc. — scade proporțional cu scăderea raportului dintre munca vie (munca nou adăugată) și materia primă etc. ; cu alte cuvinte, proporțional cu scăderea timpului de muncă necesar pentru a da materiei prime forma pe care o exprimă unitatea respectivă (un cot de postav etc.). Pe de altă parte însă, deoarece această scădere a timpului de muncă necesar pentru producerea unității de produs este identică cu o mai mare productivitate a muncii, sau cu creșterea timpului de supramuncă, crește și numărul acestor unități care conțin timpul

de supramuncă, adică crește timpul de muncă pentru care capitalistul nu plătește nimic ¹⁰⁶.

Din cele de mai sus rezultă apoi că prețul poate să scadă sub valoare, iar capitalul mai poate să obțină totuși un profit; în acest scop este necesar doar ca el să vîndă o asemenea cantitate de produs, încît rezultatul înmulțirii acestei cantități cu prețul unității de produs să depășească rezultatul înmulțirii cantității de produs cu [suma cheltuielilor care revin la] unitatea de produs și care constau din prețul necesar al muncii [și al capitalului constant]. Dacă raportul dintre [supra]muncă și materie primă etc. este egal cu 1/5, capitalistul poate, de pildă, să-și vîndă marfa numai cu 1/10 [IV—32] peste valoarea constantă [a cheltuielilor sale], deoarece supramunca *nu-l costă nimic*. În acest caz capitalistul dăruiește consumatorului [jumătate din supramuncă, reprezentînd] 1/10 din întreaga sumă cheltuită de el, și-și însușește numai 1/10 din ea. Acest lucru este foarte important la examinarea concurenței, și tocmai Ricardo l-a pierdut din vedere.

La baza determinării prețului stă determinarea valorii; aici însă mai intervin noi elemente. Prețul, care inițial apare numai ca valoare exprimată în bani, capătă apoi o nouă determinare ca mărime cu specific propriu. Dacă 5 taleri reprezintă *valoarea* unui pfund de fire, cu alte cuvinte, dacă 5 taleri conțin același timp de muncă ca și 1 pfund de fire, în această determinare a valorii nu se schimbă nimic de pe urma faptului că 1 pfund de fire se evaluează de 4 ori sau de 4 000 000 de ori. Momentul *cantității*, al *numărului de pfunzi*, deoarece exprimă sub altă formă raportul dintre supramuncă și munca necesară, capătă o importanță hotărîtoare în *determinarea prețului*. În problema legii cu privire la ziua de muncă de zece ore ¹⁰⁷ și în alte probleme similare, această împrejurare capătă o formă accesibilă și palpabilă.

[4] *Procesul acumulării capitaliste*

[a] Transformarea supramuncii în capital, ca particularitate specifică a acumulării capitaliste]

Din cele de mai sus rezultă de asemenea :

Muncitorul ca om care se limitează la munca *necesară* ar produce numai 20 de pfunzi de fire, folosind lunar în acest scop materie primă, mașini etc. în valoare de 80 de taleri. Capitalistul

însă, în afară de materia primă, mașinile etc. care sînt necesare pentru *reproducție*, pentru autoconservarea muncitorului, trebuie să investească *necesarmente* capital în materie primă (și în mașini, deși nu în aceeași proporție) pentru materializarea supramuncii. (În agricultură, pescuit, pe scurt, în ramurile extractive ale producției, această investiție suplimentară de capital constant nu este absolut necesară, dar e necesară în toate cazurile în care activitatea se desfășoară pe scară mare, adică *industrială*; în acest caz însă, ea apare ca o cheltuială suplimentară nu pentru procurarea de materie primă, ci pentru uneltele necesare în vederea extragerii acesteia.) Aceste cheltuieli suplimentare — adică procurarea de material pentru supramuncă, de elemente obiective pentru materializarea ei — sînt acelea care constituie propriu-zis acumularea specifică, așa-numita *acumulare prealabilă* a capitalului, acumularea de rezerve (să mai spunem deocamdată așa) *specifică* capitalului. Căci, după cum se va arăta mai pe larg, este o ineptie să se considere specifică capitalului împrejurarea că în genere trebuie să fie prezente condițiile obiective ale muncii vii, indiferent dacă sînt date de natură sau dacă au apărut în cursul dezvoltării istorice. Aceste *avansuri specifice* pe care le face capitalul nu înseamnă altceva decît că capitalul *folosește* supramuncă materializată — plusprodusul — *pentru a se valorifica* cu ajutorul unei noi supramuncii vii, în loc de a o investi (cheltui), asemenea faraonilor egipteni sau aristocrației sacerdotale etrusce, în piramide etc.

La *determinarea prețului* (după cum vom vedea și în legătură cu profitul) mai intervine și *înselăciunea, înșelarea reciprocă*. Un capitalist poate să cîștige în cadrul schimbului ceea ce pierde altul, dar de împărțit ei — capitalul ca clasă — nu-și pot împărți altceva decît plusvaloarea. Dar proporțiile [schimbului] deschid un cîmp larg pentru înșelarea individuală etc. (fără a mai vorbi de cerere și ofertă), care nu are nimic comun cu determinarea valorii ca atare.

Prin urmare, determinarea valorii nu are nimic comun nici cu descoperirea d-lui Proudhon cum că muncitorul nu-și poate răscumpăra produsul. La baza acestei descoperiri stă faptul că el (Proudhon) nu înțelege cîtuși de puțin nici mecanismul determinării valorii, nici pe cel al determinării prețului. Dar chiar dacă lăsăm la o parte toate aceste aspecte, cert e că, în această abstracție a ei, este falsă concluzia lui Proudhon că *de aici* [din incapacitatea muncitorului de a-și răscumpăra produsul] decurge supraproducția. În cadrul relațiilor sclavagiste stăpînii de sclavi nu se simt cîtuși de puțin jenați de faptul că lucrătorii nu-i

concorează pe ei în calitate de consumatori. (Producția *obiectelor de lux* însă, așa cum apare ea la popoarele antice, este un rezultat necesar al relațiilor sclavagiste. Aici avem nu supraproducție, ci *supraconsum* și *consum dement*, care, frizând monstruozițate și bizareria, marchează pieirea statului antic.)

* * *

După ce iese din procesul de producție în calitate de *produs*, capitalul trebuie să fie transformat din nou în bani. Bani, care pînă acum apăruseră numai ca marfă realizată etc., apar acum în calitate de *capital realizat*, sau de capital realizat ca *bani*. Aceasta este o nouă determinație a *banilor* (ca și a capitalului). Că cantitatea de bani ca mijloc de circulație nu are nici o legătură cu dificultatea de a realiza capital, adică de *a-1 valorifica*, aceasta decurge deja din expunerea precedentă.

[b] Formarea ratei generale a profitului
și influența ei asupra salariului muncitorului.
Realizarea plusvalorii în schimbul
dintre capitaliști]

[IV—33] Să presupunem că în exemplul de mai sus, în care capitalistul, vînzînd pfundul de fire cu 5 taleri, iar în total 40 de pfunzi a 5 taleri pfundul, adică vînzînd pfundul de fire la valoarea lui *reală* și cîștigînd astfel 1/2 taler la fiecare 5 taleri (prețul de vînzare), obține un profit de 10% la prețul de vînzare, sau 1/2 de taler la fiecare 4 1/2 taleri cheltuiți, adică obține un profit de 11 1/9% la suma cheltuită de el, — să presupunem că acest capitalist vinde acum numai cu un profit de 10%, că adică la fiecare 4 1/2 taleri cheltuiți el obține un profit de numai 9/20 taleri (ceea ce reprezintă o diferență de 1/20 de taler în comparație cu jumătatea de taler pe care capitalistul o cîștiga mai înainte la fiecare 4 1/2 taleri cheltuiți de el; această diferență corespunde tocmai diferenței de 1 1/9%).

Să zicem, așadar, că capitalistul nostru vinde acum pfundul de fire cu 4 1/2 taleri + 9/20 taleri, adică cu 4 19/20 taleri, sau cei 40 de pfunzi de fire cu 198 de taleri. Aici sînt posibile diferite cazuri. Să presupunem că capitalistul cu care face el schimbul, căruia îi vinde deci cei 40 de pfunzi ai săi, este posesorul unor mine de argint, adică un producător de argint, care îi plătește pentru fire numai 198 de taleri, adică îi dă cu 2 taleri mai puțină muncă materializată în argint în schimbul muncii materializate în 40 de pfunzi de fire de bumbac. Să presupunem că la acest capitalist *B* corelațiile [dintre părțile componente ale] cheltuielilor etc.

sînt aceleași ca la producătorul de fire [A]. Dacă B ar obține și el numai 10% profit în loc de 11 1/9%, atunci pentru cei 200 de taleri de argint ai săi el ar putea să ceară nu 40 de pfunzi de fire, ci numai 39 3/5 de pfunzi. Este, așadar, imposibil ca ambii capitaliști să-și vîndă concomitent unul altuia cu 1 1/9% mai ieftin, adică nu poate avea loc cazul cînd, în același timp, un capitalist oferă 40 de pfunzi de fire cu 198 de taleri de argint, iar celălalt 200 de taleri de argint pentru 39 3/5 pfunzi de fire. În această ipoteză, capitalistul B ar plăti la cumpărarea celor 40 de pfunzi de fire cu 1 1/9% mai puțin, adică pe lângă profitul pe care el îl obține nu de pe urma schimbului, dar pe care schimbul nu face decît să-l confirme, pe lângă profitul de 11 1/9%, el ar obține în plus, ca urmare a pagubei suferite de celălalt capitalist, încă un profit de 1 1/9%, adică ar obține în total un profit de 12 2/9%. De pe urma muncii propriilor săi muncitori, adică a muncii puse în mișcare de propriul său capital, capitalistul B ar realiza un profit de 11 1/9%; restul de 1 1/9% reprezintă supramuncă prestată de muncitorii capitalistului A, pe care și-o însușește capitalistul B.

Rata generală a profitului poate să scadă, așadar, într-o ramură de producție sau alta datorită faptului că concurența etc. îl silește pe capitalist să-și vîndă marfa sub valoarea ei, adică să realizeze o parte din supramuncă nu pentru el, ci pentru cumpărătorii săi. Dar rata generală [a profitului] nu poate să scadă în acest mod; ea poate să scadă numai datorită scăderii *relative* a raportului dintre supramuncă și munca necesară [și capitalul constant], ceea ce se întîmplă, după cum am văzut, în cazul cînd raportul [dintre capitalul constant și cel variabil] este deja foarte mare, sau, cu alte cuvinte, cînd cantitatea de muncă vie pe care o pune în mișcare capitalul este relativ foarte mică, cînd adică partea de capital ce se schimbă pe muncă vie este foarte mică în comparație cu partea care se schimbă pe mașini și materie primă. Rata generală a profitului poate atunci să scadă cu toate că cantitatea absolută a supramuncii crește.

Cu aceasta atingem și un alt aspect. O *rată generală a profitului* este îndeobște posibilă numai pentru că într-o ramură de producție rata profitului este prea mare, iar în alta prea mică; adică pentru că o parte din plusvaloare — care corespunde supramuncii — este transferată de la un capitalist la altul. Dacă, de pildă, în cinci ramuri de producție rata profitului este respectiv de a) 15%, b) 12%, c) 10%, d) 8%, e) 5%, rata mijlocie a profitului va fi de 10%; dar pentru ca această rată mijlocie a profitului să poată exista în realitate, capitaliștii A și B trebuie

să cedeze 7% din profitul lor capitaliștilor *D* și *E*, și anume 2% capitalistului *D* și 5% capitalistului *E*, în timp ce la capitalistul *C* situația rămâne neschimbată.

Egalitatea ratei profitului la unul și același capital de 100 [de unități valorice] este cu neputință, deoarece raportul dintre supramuncă [și cheltuielile de capital] diferă simțitor în funcție de productivitatea muncii și de corelația dintre materie primă, mașini și salariu, precum și de proporțiile în care este în genere necesar să se desfășoare producția. Dar dacă presupunem că ramura de producție *e* (panificația să zicem) este necesară, atunci capitaliștii din această ramură trebuie să obțină rata mijlocie a profitului de 10%. Acest lucru este posibil numai în cazul cind capitaliștii din ramurile *a* și *b* cedează capitaliștilor din ramura *e* o parte din supramunca lor. În modul acesta clasa capitaliștilor repartizează într-o anumită măsură plusvaloarea totală în așa fel, încît ea să se împartă, mai mult sau mai puțin uniform, proporțional cu mărimea capitalurilor lor, și nu corespunzător cu plusvaloarea efectiv creată de capitaluri în diferitele ramuri de producție. Profitul mai ridicat — care provine din supramunca reală obținută într-o ramură de producție, din plusvaloarea efectiv creată aici — se reduce la un anumit nivel mediu datorită concurenței, în timp ce nivelul mai scăzut al plusvalorii obținute în altă ramură de producție este ridicat la acest nivel mediu datorită retragerii de capitaluri din această ramură și deci stabilirii unui raport favorabil între cerere și ofertă. Concurența nu poate reduce acest nivel mediu, ci are numai tendința de a crea un asemenea nivel. Celelalte aspecte țin de secțiunea referitoare la concurență.

Această egalizare a ratelor profitului se realizează prin intermediul raportului dintre prețuri în diferitele ramuri de producție, în unele ramuri prețurile scad sub valoare, în altele se urcă peste valoare. Astfel se creează aparența că aceeași sumă de capital în diferite ramuri de producție creează o cantitate egală de supramuncă sau de plusvaloare.

* * *

[IV—34] Presupunind în exemplul de mai sus că, din cauza concurenței, să zicem, capitalistul *A* este nevoit să-și vîndă firele cu un profit de 10% în loc de 11 1/9% și că de aceea el vînde pfundul de fire cu 1/20 de taler sub valoarea lui, pornim de la premisa că muncitorul primește, ca și pînă acum, 20 de taleri în bani, reprezentînd salariul său necesar; dar dacă el și-ar primi salariul în fire de bumbac, el ar căpăta, în loc de 4 pfunzi de fire 4 4/99 pfunzi. Muncitorul ar primi, dacă salariul i se plătește

în fire, $4/20$ de taleri [și ceva], adică $1/5$ de taler peste salariul său necesar, ceea ce reprezintă 6 groși de argint, sau 1% din salariul său necesar ¹⁹⁸.

Dacă muncitorul lucrează într-o ramură de producție al cărei produs se află în întregime în afara sferei consumului său, el nu câștigă nici un gologan de pe urma acestei operații și pentru el totul se reduce la aceea că o parte din supramunca sa, în loc de a fi efectuată direct pentru capitalistul A, se efectuează indirect, adică prin intermediul capitalistului A, pentru capitalistul B. De pe urma faptului că capitalistul A cedează gratuit o parte din munca materializată în produsul său, muncitorul poate să câștige numai în cazul când el însuși este un consumator al acestui produs și numai în măsura în care este un astfel de consumator. Prin urmare, dacă consumul de fire reprezintă $1/10$ din cheltuielile muncitorului, înseamnă că de pe urma acestei operații el câștigă exact $1/50$ de taler, sau $7 \frac{1}{5}$ pfenigi * (din 2 taleri cu care s-au ieftinit cei 40 de pfunzi de fire produși de capitalist vor reveni muncitorului, în acest caz, $2/100$ de taler, adică exact 1%); aceasta înseamnă $1/10\%$ la întregul său salariu de 20 de taleri. Acești $7 \frac{1}{5}$ pfenigi reprezintă partea care revine muncitorului din propria sa supramuncă, egală cu 20 de taleri. La asemenea proporții se reduce în cel mai bun caz plusul de salariu obținut de muncitor de pe urma faptului că în ramura de producție în care este ocupat el însuși, *prețul* scade sub valoarea necesară. În cazul cel mai bun, adică în cazul când muncitorul ar putea să trăiască exclusiv din fire — ceea ce este, evident, imposibil —, limita [sporirii salariului său] ar fi (în exemplul de mai sus) 6 groși de argint, sau 1% din salariu; adică, în cazul cel mai bun, plusul de salariu al muncitorului este determinat de raportul dintre timpul de muncă necesar și valoarea produsului total. În ramurile producătoare de obiecte de lux în sensul propriu al cuvântului, de la al căror consum muncitorul este înlăturat, acest plus de salariu este întotdeauna egal cu zero.

Să presupunem acum că capitaliștii A, B, C fac schimb între ei; produsul global este la fiecare din ei egal cu 200 de taleri. A produce fire, B produce cereale și C argint; corelația dintre supramuncă și munca necesară, precum și cea dintre cheltuielile avansate și profit este aceeași la toți cei trei capitaliștii. A vinde 40 de pfunzi de fire nu cu 200 de taleri, ci cu 198, și pierde astfel $1 \frac{1}{9}\%$ din profit; tot astfel B își vinde, să zicem, cei 40 de busheli de cereale ai săi nu cu 200 de taleri, ci cu 198; C însă

* Talerul (prusian) este egal cu 30 de groși de argint, iar groșul de argint este egal cu 12 pfenigi. — Nota red.

își schimbă în întregime munca sa materializată în cei 200 de taleri de argint. Raportul dintre *A* și *B* este de așa natură, încît dacă fiecare din ei schimbă întregul său produs cu celălalt, nici unul nu pierde nimic. *A* va primi 40 de busheli de cereale, iar *B* — 40 de pfunzi de fire; dar fiecare din ei va dobîndi o valoare de numai 198 de taleri. Capitalistul *C* primește pentru 198 de taleri 40 de pfunzi de fire sau 40 de busheli de cereale, și în ambele cazuri plătește cu 2 taleri mai puțin, adică primește în plus $\frac{2}{5}$ de pfund de fire, sau $\frac{2}{5}$ de bushel de cereale.

Să presupunem însă că relațiile dintre acești capitaliști se stabilesc în așa fel, încît *A* își vinde cei 40 de pfunzi de fire cu 200 de taleri producătorului de argint *C*, dar acesta din urmă e nevoit să plătească 202 taleri producătorului de cereale *B*, adică *B* obține 2 taleri în plus peste valoarea cerealelor. Între firele capitalistului *A* și argintul capitalistului *C* totul decurge în mod normal: ambele mărfuri se schimbă una pe alta la valoarea lor. Dar deoarece la capitalistul *B* prețul s-a urcat peste valoarea mărfii lui, [profitul obținut la] cei 40 de pfunzi de fire și la cei 200 de taleri de argint, exprimat în cereale, a scăzut cu $1 \frac{1}{9}\%$; cu alte cuvinte, în fapt, cei doi capitaliști n-ar mai putea cumpăra cu 200 de taleri 40 de busheli de cereale, ci numai $39 \frac{61}{101}$ de busheli. $39 \frac{61}{101}$ de busheli de grâu ar costa 200 de taleri, adică 1 bushel de grâu ar costa nu 5 taleri, ci $5 \frac{1}{20}$ taleri: 5 taleri și $1 \frac{1}{2}$ groși de argint.

Să presupunem acum, în legătură cu această din urmă corelație, că jumătate din consumul muncitorului constă din grâu; să presupunem că consumul său de fire reprezintă $\frac{1}{10}$ din ciștigul său, iar consumul de grâu — $\frac{5}{10}$. De pe urma ieftinirii firelor, care reprezintă $\frac{1}{10}$ din consumul său, muncitorul se alege cu un ciștig de $\frac{1}{10}\%$ din salariul său total; la grâu el pierde $\frac{5}{10}\%$ din salariul său. În total, așadar, în loc de ciștig, muncitorul se alege cu o pierdere de $\frac{4}{10}\%$ din salariul său. Chiar dacă capitalistul i-ar plăti muncitorului în bani munca lui necesară, retribuția acestuia va scădea totuși sub salariul necesar, datorită faptului că producătorul de cereale *B* a umflat prețul mărfii sale. Dacă acest preț ridicat al cerealelor se va menține în continuare, salariul necesar al muncitorului va trebui să crească.

Așadar, dacă vînzarea [la preț scăzut] a firelor capitalistului *A* se datorește faptului că prețul cerealelor sau prețurile altor valori de întrebuințare care dețin primul loc în consumul muncitorului au crescut peste valoarea respectivelor produse, muncitorul capitalistului *A* pierde în aceeași proporție în care consumul produsului scumpit este la el mai mare decît consumul

produsului ieftinit pe care-l produce el însuși. Dar dacă capitalistul *A* ar vinde firele cu $1 \frac{1}{9}\%$ peste valoarea lor, iar capitalistul *B* ar vinde cerealele cu $1 \frac{1}{9}\%$ sub valoarea lor, muncitorul, dacă ar consuma numai cereale, ar putea câștiga, în cazul cel mai bun, nu mai mult de 6 groși de argint sau — întrucât am presupus că numai jumătate din consumul muncitorului îl constituie cerealele — numai 3 groși de argint, adică $\frac{1}{2}\%$ [IV—35] din salariul său, care este egal cu 20 de taleri.

Muncitorul, așadar, se poate afla în unul din următoarele trei cazuri: [în primul caz] câștigul sau pierderea lui la această operație poate fi = 0; [în cel de-al doilea, procesul de egalizare a profiturilor] poate să reducă salariul său necesar, astfel încât acesta să devină insuficient, adică să scadă sub minimumul necesar; în cazul al treilea, această operație se poate solda pentru muncitor cu un plus de salariu care se reduce la o parte extrem de mică din propria sa supramuncă.

* * *

Am văzut mai sus că, dacă raportul dintre munca necesară și celelalte condiții ale producției este egal cu $\frac{1}{4}$ (reprezintă 20% din totalul cheltuielilor), adică dacă munca necesară este egală cu 20% din valoarea totală a produsului (din 20 de pfunzi de fire salariul constituie 4 pfunzi de fire, sau din 100 de taleri reprezentând totalul cheltuielilor, 80 de taleri revin materiei prime și uneltelor, iar 20 de taleri muncii), și dacă raportul dintre supramuncă și munca necesară este egal cu 100% (adică cantitatea de supramuncă este egală cu cantitatea de muncă necesară [iar pentru efectuarea muncii necesare și a supramuncii este nevoie de aceeași cantitate de capital constant]), atunci profitul realizat de capitalist la totalul cheltuielilor sale reprezintă $11 \frac{1}{9}\%$.

Dacă capitalistul ar realiza numai 10% profit, dăruind consumatorilor $1 \frac{1}{9}\%$, sau 2 taleri [din 20] (cedându-le această parte din plusvaloarea sa), muncitorul, în măsură în care este consumator, s-ar alege și el cu un câștig, și în cazul cel mai bun (dar imposibil) — când ar folosi ca mijloace de subzistență numai produse ale patronului său — s-ar crea, după cum am văzut, următoarea situație: pierderea capitalistului reprezintă $1 \frac{1}{9}\%$, adică 2 taleri; câștigul muncitorului reprezintă 1%, adică 6 groși de argint (sau $\frac{1}{5}$ de taler la un salariu de 20 de taleri).

Să presupunem acum că capitalistul vinde pfundul de fire cu $4 \frac{15}{20}$ ($4 \frac{3}{4}$) taleri, în loc de 5 taleri; în acest caz muncitorul câștigă la fiecare pfund de fire $\frac{5}{20}$ de taler, iar la $4 \frac{4}{19}$ pfunzi [care constituie în acest caz salariul său] — $\frac{20}{19}$ de taler,

adică 1 taler [și ceva]. Un taler în raport cu cei 20 de taleri cît reprezintă salariul său înseamnă $1/20$, adică 5% . Capitalistul ar vinde cei 40 de pfunzi de fire la prețul de $4 \frac{15}{20}$ taleri pfundul, cu $95/20$ taleri $\times 40 = 190$ de taleri. Sumele avansate de el reprezintă 180 de taleri, iar profitul său este egal cu 10 taleri, sau este de $5 \frac{5}{9}\%$. Pierderea sa este [și ea] egală cu $5 \frac{5}{9}\%$, sau cu 10 taleri.

Dacă capitalistul ar vinde pfundul de fire cu $4 \frac{12}{20}$ [$4 \frac{3}{5}$] taleri, muncitorul s-ar alege cu un cîștig de $8/20$ de taler la fiecare pfund, adică $40/23$ de taler la $4 \frac{8}{23}$ pfunzi [care constituie în acest caz salariul său], adică $1 \frac{17}{23}$ taleri, sau $8 \frac{16}{23}\%$ din salariul său total. Capitalistul însă ar pierde în acest caz 16 taleri din plusvaloarea sa totală, adică întreaga sumă realizată de el ar fi de numai 184 de taleri, ceea ce dă un profit de 4 taleri la 180 de taleri cheltuiți, adică $1/45$ din 180, sau $2 \frac{2}{9}\%$. Capitalistul ar pierde, așadar, $8 \frac{8}{9}\%$ din cei $11 \frac{1}{9}\%$, cît reprezenta înainte profitul său.

Să presupunem, în sfîrșit, că capitalistul vinde pfundul de fire cu $4 \frac{1}{2}$ taleri; cei 40 de pfunzi de fire se vînd cu 180 de taleri; profitul său este egal cu zero, iar pierderea lui reprezintă $11 \frac{1}{9}\%$. Capitalistul dăruiește consumatorului plusvaloarea sa, sau timpul de supramuncă al muncitorului, astfel încît muncitorul se alege cu un cîștig de $1/2$ de taler la pfundul de fire, ceea ce dă $20/9$, adică $2 \frac{2}{9}$ taleri [la cei $4 \frac{4}{9}$ pfunzi de fire care reprezintă în acest caz salariul său]; cu alte cuvinte, muncitorul se alege cu un cîștig de $2 \frac{2}{9}$ taleri la cei 20 de taleri care reprezintă salariul său, deci cu un cîștig de $11 \frac{1}{9}\%$ (mai puțin totuși decît $1/2$ de pfund de fire).

[IV—36] Dacă însă, dimpotrivă, capitalistul ar urca salariul cu 10% , de la 20 la 22 de taleri, pentru că, bunăoară, în ramura sa de producție cererea de muncă depășește oferta — în timp ce pfundul de fire s-ar vinde, ca și pînă acum, la valoarea lui, adică cu 5 taleri —, profitul său ar scădea numai cu 2 taleri, de la 20 la 18 taleri, adică cu $1 \frac{1}{9}\%$, și ar reprezenta totuși 10% ¹⁹⁹.

De aici rezultă că dacă ținînd seama de părerea d-lui Proudhon, capitalistul și-ar vinde marfa la cheltuielile de producție pe care le-a avut el însuși cu producerea ei, astfel încît profitul său total ar fi egal cu zero, am avea aici doar un transfer de plusvaloare sau de timp de supramuncă de la capitalistul A la capitaliștii B, C, D etc., iar în ceea ce-l privește pe muncitorul său, cîștigul lui, adică partea lui din propria-i supramuncă, s-ar limita la partea din salariu pe care muncitorul o consumă sub forma mărfii ieftinite; dacă muncitorul ar cheltui pe această marfă

întregul său salariu, partea lui ar putea să crească numai corespunzător cu raportul dintre munca necesară și valoarea produsului total (în exemplul de mai sus corespunzător raportului $20 : 200 = 1/10$; cu alte cuvinte, partea [maximă] a muncitorului este egală cu $1/10$ din 20 de taleri, adică cu 2 taleri).

În ceea ce-i privește pe muncitorii celorlalți capitaliști, lucrurile stau exact la fel; ei cîștigă la marfa ieftinită numai proporțional cu 1) cantitatea pe care o consumă ei din această marfă și 2) cu mărimea salariului lor, care este determinată de munca necesară. Dacă marfa ieftinită ar fi, de pildă, cerealele — adică una dintre principalele surse de existență —, atunci mai întii producătorul de cereale, fermierul, iar apoi toți ceilalți capitaliști ar face descoperirea că salariul necesar al muncitorului nu mai este salariul necesar, că [de fapt] salariul lui depășește nivelul salariului necesar, că adică salariul necesar s-a redus, astfel încît, în ultimă instanță, crește doar plusvaloarea capitalurilor a , b , c etc. și supramunca muncitorilor folosiți de aceste capitaluri.

Să luăm cazul a 5 capitaliști: A , B , C , D și E . Să presupunem că E produce o marfă pe care o consumă numai muncitorii. Aceasta înseamnă că E și-ar realiza profitul numai prin schimbul mărfii sale pe salariu; dar profitul său, ca și în genere orice profit, provine nu din schimbul mărfii sale pe banii muncitorilor, ci din schimbul capitalului său pe muncă vie. Să presupunem că în toate cele 5 ramuri de producție munca necesară reprezintă $1/5$, supramunca $1/5$, iar capitalul constant $3/5$ [din valoarea produsului]. Capitalistul E schimbă [$4/5$ din] produsul său pe $1/5$ din produsul capitalului a , pe $1/5$ din produsul capitalului b , pe $1/5$ din produsul capitalului c , pe $1/5$ din produsul capitalului d , iar $1/5$ reprezintă salariul propriilor săi muncitori. După cum am văzut, de pe urma acestei ultime cincimi din produsul său, el nu obține nici un profit, sau, mai bine zis, profitul său n-ar proveni din faptul că el cedează muncitorilor $1/5$ din produsul capitalului său sub formă de bani, iar ei cumpără de la el aceeași cincime sub formă de produs; profitul său n-ar proveni din schimbul cu muncitorii în calitate de *consumatori*, sau de centre ale circulației. Întreaga tranzacție dintre capitalistul E și muncitorii săi în calitate de consumatori ai produsului său se bazează pe aceea că el le cedează o parte din produsul său sub formă de bani, iar ei îi restituie aceiași bani pe exact aceeași parte alicotă a produsului. Între capitalistul E și muncitorii capitaliștilor A , B , C și D nu se stabilesc relații ca de la capitalist la muncitori, ci ca de la M la B , de la vînzător la cumpărător.

Potrivit supoziției noastre, muncitorii capitaliștilor *A*, *B*, *C* și *D* nu-și consumă propriile lor produse. Capitalistul *E*, ce-i drept, schimbă $1/5$ din produsul capitaliștilor *A*, *B*, *C* și *D* pe $4/5$ din propriul său produs; dar acest schimb nu este decît expresia indirectă a salariului pe care capitaliștii *A*, *B*, *C* și *D* îl plătesc propriilor lor muncitori. Ei dau muncitorilor bani, fiecare în proporție de $1/5$ din valoarea produsului său; cu alte cuvinte, ei dau muncitorilor $1/5$ din produsul lor ca plată pentru munca necesară, iar muncitorii cumpără cu acești bani marfa capitalistului *E* în proporție de $4/5$ din valoarea produsului său sau a capitalului său [marfă]. Acest schimb cu capitalistul *E* este deci numai forma indirectă în care capitaliștii *A*, *B*, *C* și *D* avansează partea de capital care reprezintă munca necesară, adică este un *scăzământ* din capitalul lor. Pe această cale, așadar, ei nu pot câștiga nimic. Profitul derivă din realizarea celorlalte $4/5$ ale fiecăruia dintre capitalurile *a*, *b*, *c* și *d*, și această realizare constă tocmai în aceea că, prin intermediul schimbului, fiecare capitalist recapătă sub altă formă munca materializată în produsul său. $3/5$ din valoarea produsului înlocuiesc fiecărui capitalist, deoarece între ei există o diviziune a muncii, capitalul constant — materia primă și uneltele de muncă. Profitul lor constă în realizarea reciprocă a ultimei cincimi din valoarea produsului, în realizarea timpului de supramuncă, în considerarea lui ca plusvaloare.

Nu este necesar ca capitalurile *a*, *b*, *c* și *d* să schimbe între ele în întregime cele $4/5$ [rămase după plata salariului] din valoarea produselor lor. Deoarece în calitate de capitaliști ei sînt totodată mari consumatori și nu pot nicidecum să trăiască cu aer și deoarece, pe de altă parte, în calitate de capitaliști ei nu trăiesc din munca lor proprie, este evident că nu au de schimbat sau de consumat nimic altceva decît produsul muncii altuia. Aceasta înseamnă că pentru consumul lor, ei schimbă tocmai cincimea din produs care reprezintă timpul de supramuncă, munca creată datorită capitalului. Să presupunem că fiecare dintre capitaliști consumă $1/5$ din această cincime, adică $1/25$ din valoare sub forma [IV—37] propriului său produs. Mai rămîn atunci $4/25$, care prin intermediul schimbului urmează a fi transformate sau în capital, sau în valoare de întrebuițare pentru consumul propriu. Să zicem că capitalistul *A* schimbă $2/25$ cu capitalistul *B*, $1/25$ cu capitalistul *C*, $1/25$ cu capitalistul *D*; la fel procedează și capitaliștii *B*, *C* și *D*.

Cazul presupus mai sus, în care capitalul e își realizează în întregime profitul în schimbul pe salariu, este cazul cel mai favorabil, sau, mai bine zis, el exprimă singurul raport just în

condițiile cărui plusvaloarea creată în procesul de producție poate fi realizată de capital, în cadrul schimbului, prin consumul muncitorilor. Dar în acest caz capitalurile *a*, *b*, *c* și *d* pot realiza valoarea produselor lor numai prin schimb reciproc, adică prin schimbul dintre ele însele. Capitalistul *E* nu-și consumă propria sa marfă, deoarece $\frac{1}{5}$ din valoarea acesteia el a plătit-o propriilor săi muncitori, $\frac{1}{5}$ a schimbat-o pe $\frac{1}{5}$ din valoarea produsului capitalului *a*, $\frac{1}{5}$ — pe $\frac{1}{5}$ din valoarea produsului capitalului *b*, $\frac{1}{5}$ — pe $\frac{1}{5}$ din valoarea produsului capitalului *c* și $\frac{1}{5}$ — pe $\frac{1}{5}$ din valoarea produsului capitalului *d*. Din acest schimb capitaliștii *A*, *B*, *C* și *D* nu obțin nici un profit, deoarece el reprezintă schimbul acelei cincimi din valoare pe care ei au plătit-o propriilor lor muncitori.

Potrivit raportului presupus [între părțile componente ale capitalului], și anume: materia primă — $\frac{2}{5}$ din valoarea produsului, mașinile — $\frac{1}{5}$, mijloacele de subzistență pentru muncitori — $\frac{1}{5}$ și $\frac{1}{5}$ — plusprodusul, din care trăiesc domnii capitaliști și sub a cărui formă ei își realizează totodată plusvaloarea, este necesar (dacă produsul total al fiecăruia dintre capitaliștii *A*, *B*, *C*, *D* și *E* este egal cu 100 de taleri) ca unul dintre ei — *E* — să producă mijloacele de subzistență necesare pentru muncitori, doi capitaliști — *A* și *B* — să producă materia primă pentru [ei și pentru] toți ceilalți, un capitalist — *C* — să producă mașini, iar unul — *D* — să dea o formă adecvată plusprodusului.

Calculul ar fi următorul (producătorul de mașini și fiecare din ceilalți capitaliști trebuie să producă pentru ei înșiși o parte din marfa lor):

	Retribuția muncii	Materie primă	Mașini	Plusprodus	[Valoarea produsului]
A) Fabricantul de materie primă	20	40	20	20	100
B) Fabricantul de materie primă	20	40	20	20	100
C) Producătorul de mașini	20	40	20	20	100
E) Producătorul de mij- loace de subzistență pentru muncitori	20 20	40 40	20 20	20 20	100 100
D) Producătorul de plusprodus	10	20	10	10	50

Prin urmare, capitalistul *E* schimbă întregul său produs, a cărui valoare este egală cu 100 de taleri, pe cei 20 de taleri care repre-

zintă salariul propriilor săi muncitori, pe 20 de taleri — salariul muncitorilor producătorului de materie primă *A*, pe 20 de taleri — salariul muncitorilor producătorului de materie primă *B*, pe 20 de taleri — salariul muncitorilor producătorului de mașini *C* și pe 20 de taleri — salariul muncitorilor producătorului de plusprodus *D*. Din cei 100 de taleri obținuți de el, capitalistul *E* schimbă 40 de taleri pe materie primă; 20 de taleri pe mașini, plătește 20 de taleri [propriilor săi] muncitori, care cumpără de la el pentru această sumă mijloacele de subzistență necesare, iar lui îi rămân 20 de taleri pentru cumpărarea plusprodusului de pe urma căruia trăiește el însuși. În aceeași proporție își schimbă produsul și ceilalți capitaliști. Ceea ce constituia plusvaloarea lor este cincimea din valoarea produsului lor — sau suma de 20 de taleri — pe care ei toți o pot schimba pe plusprodus. Dacă ar consuma întregul lor plusprodus, atunci la sfârșitul [procesului de producție] ei s-ar afla în aceeași situație ca la începutul lui, iar plusvaloarea capitalului lor n-ar crește.

Să presupunem acum că capitaliștii consumă numai 10 taleri, sau 1/10 din valoarea produsului, adică consumă jumătate din plusvaloare. În acest caz producătorul de plusprodus *D* ar consuma cu 10 taleri mai puțin; la fel și fiecare dintre ceilalți capitaliști ar consuma cu 10 taleri mai puțin. În total, capitalistul *D* ar vinde numai jumătate din marfa sa = 50 de taleri și nu și-ar mai putea relua activitatea.

Să presupunem deci că capitalistul *D* produce [pentru consumul capitaliștilor] mărfuri de consum în valoare de numai 50 de taleri²⁰⁰. Atunci la cei 400 de taleri existenți sub formă de materie primă, mașini și mijloace de subzistență pentru muncitori, numai 50 de taleri revin obiectelor destinate consumului personal al capitaliștilor. Dar fiecare din acești capitaliști posedă acum un surplus de 10 taleri, din care 5 taleri pot fi cheltuiți pe materie primă, 2 1/2 taleri pe mașini și 2 1/2 taleri pe mijloace de subzistență pentru muncitori; la acești 10 taleri capitalistul trebuie să obțină un profit de 2 1/2 taleri (la fel cum înainte cheltuindu-se 80 de taleri se obținea un profit de 20 de taleri). La cei 40 de taleri avansați de el, capitalistul *D* a obținut un profit de 10 taleri și-și poate lărgi avansurile pentru producție în aceeași proporție [ca și ceilalți capitaliști], și anume cu 5 taleri. În anul următor capitalistul *D* produce cu 6 1/4 taleri mai mult, adică un produs în valoare de 56 1/4 taleri.

[IV—38] O analiză mai amănunțită a acestui exemplu poate fi făcută ulterior, dar ea nu este absolut necesară. La drept vorbind, exemplul de mai sus nu ține de subiectul în discuție. Un

lucru este clar, și anume că realizarea plusvalorii are loc aici în procesul schimbului reciproc dintre capitaliști, căci, deși capitalistul *E* produce numai pentru consumul muncitorilor, el schimbă totuși sub formă de salariu $1/5$ din valoarea produsului capitalistului *A*, $1/5$ din valoarea produsului capitalistului *B*, $1/5$ din valoarea produsului capitalistului *C* și $1/5$ din valoarea produsului capitalistului *D*. Tot astfel capitaliștii *A*, *B*, *C*, *D* fac schimb cu capitalistul *E* nu direct, ci indirect, întrucât fiecare dintre ei trebuie să capete de la el $1/5$ din valoarea produsului ca obiecte de consum pentru muncitorii săi. Realizarea plusvalorii constă aici în aceea că fiecare dintre capitaliști schimbă propriul său produs pe respectivele părți alicote din produsele celorlalți patru capitaliști, și anume în așa fel că o parte din plusprodus este destinată consumului propriu al capitalistului, iar cealaltă se transformă în capital adițional menit să pună în mișcare muncă nouă. Realizarea plusvalorii constă în *posibilitatea reală* de a desfășura valorificarea pe o scară tot mai largă, în posibilitatea reală de a produce valori noi și mai mari.

Din tot ce s-a spus pînă aici reiese clar că dacă capitaliștii *D* și *E* (dintre care *E* reprezintă toate mărfurile pe care le consumă muncitorii, iar *D* — toate mărfurile pe care le consumă capitalistul) ar produce prea mult, adică prea mult în raport cu partea de capital destinată muncitorilor sau prea mult în raport cu partea de capital destinată consumului capitaliștilor (prea mult în raport cu proporția în care trebuie să crească capitalul, proporție care, după cum vom vedea mai încolo, își are limita minimă în nivelul dobînzii), atunci o *supraproducție generală* ar avea loc nu pentru că s-ar consuma relativ *prea puține* mărfuri destinate consumului muncitorilor sau *prea puține* mărfuri destinate consumului capitaliștilor, ci pentru că s-ar produce *prea mult* din *ambele* feluri de mărfuri, *prea mult* nu din punctul de vedere al *consumului*, ci din punctul de vedere al *păstrării* unui *raport just între consum și valorificare*; *prea mult* din punctul de vedere al *valorificării*.

[c] Proporțiile acumulării capitaliste.
Deprecierea capitalului în perioade de criză]

Cu alte cuvinte : pe o anumită treaptă de dezvoltare a forțelor de producție (căci tocmai această dezvoltare determină raportul dintre munca necesară și supramuncă) are loc un raport constant potrivit căruia produsul se împarte în părți corespunzătoare materiei prime, mașinilor, muncii necesare și supramuncii, precum

și un raport determinat potrivit căruia, la rîndul ei, supramunca se împarte în două părți, din care una revine consumului, iar cealaltă redevine capital. Această împărțire esențială lăuntrică a capitalului se manifestă în cadrul schimbului în așa fel că schimbul reciproc dintre capitaliști se efectuează în proporții determinate și strict limitate, chiar dacă în cursul producției acestea sînt supuse unor modificări neîncetate. Dacă, de pildă, raportul dintre diferitele părți de valoare ale produsului e de așa natură încît $\frac{2}{5}$ corespund valorii materiei prime, $\frac{1}{5}$ — valorii mașinilor, $\frac{1}{5}$ — valorii salariului și $\frac{1}{5}$ — valorii plusprodusului, care la rîndul său se împarte în două jumătăți, din care una e destinată consumului [capitaliștilor], iar cealaltă unei noi producții, această împărțire dinăuntru [fiecărui] capital apare în cadrul schimbului ca repartizare [a produsului total], să zicem, între 5 capitaliști. În orice caz, prin această împărțire lăuntrică a capitalului sînt date atît atît volumul schimbului care poate avea loc, cît și proporțiile pe care fiecare din aceste capitaluri trebuie să le respecte atît în cadrul schimbului, cît și în procesul de producție. Dacă, de pildă, raportul dintre munca necesară și partea constantă a capitalului este, ca în exemplul de mai sus, egal cu $\frac{1}{5} : \frac{3}{5}$, atunci, după cum am văzut, produsul total al capitalurilor afectate consumului capitaliștilor și consumului muncitorilor [adică al capitalurilor D și E] nu poate depăși încincitul sumei egale cu $\frac{1}{5} + \frac{1}{10}$ din valoarea produsului fiecăruia din cele cinci capitaluri luate ca unitate, adică nu poate depăși valoarea unui produs și jumătate al oricăruia dintre celelalte capitaluri.

Tot astfel este dat și raportul în care fiecare capital trebuie să se schimbe pe alt capital care reprezintă un moment determinat al celui dintîi. În sfîrșit, este dat și raportul în care, în genere, trebuie să facă schimb fiecare capital.

Dacă materia primă, de pildă, reprezintă $\frac{2}{5}$ din valoarea produsului, înseamnă că într-un stadiu final oarecare capitalurile producătoare de materie primă pot schimba întotdeauna numai $\frac{3}{5}$ din produsul lor, în timp ce $\frac{2}{5}$ din produs trebuie considerate ca atașate la aceste capitaluri (cum ar fi, bunăoară, sămînța etc. în agricultură). Privit în sine, *schimbul* imprimă acestor momente — care prin însuși conceptul lor sînt determinate unul în raport cu altul — o existență reciproc indiferentă; ele există independent unul de altul; necesitatea lor lăuntrică se manifestă în criză, care pune capăt în mod violent aparentei lor indiferențe reciproce.

Apoi, o revoluție în domeniul forțelor productive schimbă aceste raporturi, *modifică* înseși aceste raporturi, a căror bază —

din punctul de vedere al capitalului, deci și din punctul de vedere al realizării plusvalorii prin intermediul schimbului — rămâne întotdeauna *raportul dintre munca necesară și supramuncă*, sau, dacă vrei, raportul dintre diferitele momente ale muncii materializate și munca vie. Este posibil ca, așa cum am mai arătat, capitalul devenit disponibil în urma sporirii forțelor productive, ca și forța de muncă vie devenită disponibilă, să nu poată fi folosite din cauză că respectivele lor cantități nu există în porțiile în care trebuie să se desfășoare producția pe baza forțelor productive nou dezvoltate. Dacă însă producția va fi extinsă fără a se ține seama de aceste schimbări, în cele din urmă va rezulta în cadrul schimbului, de o parte sau de alta, un minus, o mărime negativă.

Limita rezidă întotdeauna în aceea că schimbul, deci și producția, au loc în așa fel încît raportul dintre supramuncă și munca necesară rămîne același, întrucît aceasta înseamnă că valorificarea capitalului rămîne aceeași. Al doilea raport — proporția dintre partea din plusprodus pe care o consumă capitalul și partea nou transformată în capital — este determinat de cel dintîi [de raportul dintre supramuncă și munca necesară]. În primul rînd, *mărirea sumei care urmează a li împărțită în cele două părți arătate mai sus depinde de acest raport inițial*. În al doilea rînd, dacă la baza creării plusvalorii capitalului stă crearea de supramuncă, înseamnă că creșterea capitalului în calitate de capital (acumularea capitalului, iar fără acumulare capitalul nu poate constitui baza producției, căci el ar rămîne stagnant [IV—39] și n-ar exista nici un element al progresului care e necesar fie și numai în virtutea simplei creșteri a populației etc.) depinde de transformarea în capital nou a unei părți din acest plusprodus. Dacă plusvaloarea ar fi pur și simplu consumată, *nu* ar avea loc o valorificare a capitalului și producerea lui în calitate de *capital*, adică în calitate de valoare care produce valoare.

Am văzut că atunci cînd 40 de pfunzi de fire valorînd 200 de taleri — deoarece conțin pentru 200 de taleri timp de muncă materializat — sînt schimbați pe 198 de taleri [produși de producătorul de argint], are loc nu numai o scădere de 1 1/9% a profitului fabricantului de fire, ci și o depreciere a produsului său, o vînzare a acestui produs sub valoarea lui reală, cu toate că el se vinde la un *preț* care mai asigură totuși fabricantului de fire un profit de 10%. Pe de altă parte, producătorul de argint se alege cu un cîștig de 2 taleri, păstrează 2 taleri drept capital devenit disponibil. Dacă luăm în considerare suma totală a valorii produselor ambelor capitaluri, constatăm că a avut totuși loc o depreciere, deoarece suma pe care o dețin cei doi capitaliști e de 398

de taleri în loc de 400. Căci în mâinile producătorului de argint, cei 200 de taleri în fire de bumbac valorează numai 198 de taleri; pentru el este ca și cum forța productivă a muncii propriilor săi muncitori ar fi crescut în așa măsură, încît, deși 200 de taleri ar conține acum, ca și înainte, aceeași cantitate de muncă materializată, totuși 2 din acești 200 de taleri ar trece de la contul cheltuieli necesare la contul plusvaloare și, în consecință, el ar plăti pentru munca necesară cu 2 taleri mai puțin.

Invers ar sta lucrurile numai în cazul cînd producătorul de argint ar reuși să revîndă cu 200 de taleri cei 40 de pfunzi de fire pe care i-a cumpărat cu 198 de taleri. Atunci el ar avea 202 taleri; să presupunem totodată că el a revîndut firele unui producător de mătase, care în schimbul celor 40 de pfunzi de fire i-a dat mătase în valoare de 200 de taleri. În acest caz cei 40 de pfunzi de fire s-ar vinde la valoarea lor reală, deși nu din prima mîină — cea a producătorului lor, ci din mîina a doua — a cumpărătorului lor, iar calculul de ansamblu s-ar prezenta astfel: au fost schimbate 3 produse, fiecare din ele conținînd muncă materializată în valoare de 200 de taleri; prin urmare, suma valorilor capitalurilor [marfă] reprezintă 600 de taleri. Să zicem că *A* este producător de fire, *B* — producător de argint și *C* — producător de mătase; [în urma schimbului] capitalistul *A* posedă o valoare de 198 de taleri, capitalistul *B* — o valoare de 202 taleri (și anume 2 taleri surplusul obținut de pe urma primului schimb și 200 de taleri sub formă de mătase), iar capitalistul *C* posedă o valoare de 200 de taleri. Suma este egală cu 600 de taleri. În acest caz valoarea totală a capitalurilor [marfă] a rămas aceeași; a avut loc doar o deplasare a valorilor, în urma căreia capitalistul *B* a încasat în plus partea de valoare pe care capitalistul *A* ar fi avut-o în minus.

Dacă *A*, producătorul de fire, ar putea să vîndă fire numai pentru 180 de taleri (adică pentru atît cît îl costă pe el acest produs) și n-ar avea nici o posibilitate să desfacă restul firelor în valoare de 20 de taleri, atunci o muncă materializată de 20 de taleri ar deveni lipsită de valoare. Același lucru s-ar întîmpla în cazul cînd capitalistul *A* i-ar ceda lui *B*, producătorul de argint, o valoare de 200 de taleri pentru 180 de taleri; deoarece pentru capitalistul *A* această necesitate [de a reduce prețul firelor] a apărut ca urmare a unei supraproduccii de fire, înseamnă că nici capitalistul *B* n-ar putea să obțină mai mult de 180 de taleri în schimbul valorii de 200 de taleri pe care o conțin cei 40 de pfunzi de fire; în felul acesta ar deveni disponibili 20 de taleri din capitalul său. Capitalistul *B* ar avea în mâinile sale o valoare adițională relativă de 20 de taleri, dar suma valorii absolute —

cantitatea de timp de muncă materializat care poate fi realizat în cadrul schimbului — ar fi egală, ca și înainte, cu 200 de taleri, și anume capitalistul *B* ar avea 40 de pfunzi de fire în sumă de 180 de taleri și 20 de taleri capital devenit disponibil. Pentru capitalistul *B* ar fi ca și cum cheltuielile de producție a pfundului de fire ar fi scăzut, adică, datorită creșterii forței productive a muncii, 40 de pfunzi de fire ar conține cu 20 de taleri mai puțin timp de muncă, sau, dacă într-o zi de muncă se creează o valoare de 4 taleri, ar fi necesare 5 zile de muncă mai puțin pentru a transforma x pfunzi de bumbac în 40 de pfunzi de fire. Capitalistul *B* ar ceda deci o cantitate mai mică de timp de muncă materializat în argint în schimb pe timpul de muncă materializat în fire. Suma totală a valorilor existente ar fi însă egală cu 380 de taleri în loc de 400 de taleri. Ar fi avut loc, așadar, o *depreciere generală* în sumă de 20 de taleri, sau o distrugere de capital în sumă de 20 de taleri.

Prin urmare, are loc o *depreciere generală*, deși *deprecierea* firelor — adică faptul că 40 de pfunzi de fire sînt vîndute de producătorul lor cu 180 de taleri în loc de 200 — apare necesarmente ca o creștere a prețului argintului, ca o depreciere a firelor în raport cu argintul, și în genere scăderea generală a prețurilor implică întotdeauna o creștere a prețului banilor, adică a mărfii în care sînt evaluate toate celelalte mărfuri. Într-o perioadă de criză, așadar, în condițiile scăderii generale a prețurilor, are loc totodată pînă la un anumit moment o *depreciere* sau *distrugere generală de capital*. Scăderea valorii poate fi *generală*, absolută, și nu numai relativă, ca *scăderea prețurilor*, deoarece valoarea exprimă nu numai — asemenea prețului — raportul dintre o marfă și altă marfă, ci și raportul dintre prețul mărfii și munca materializată în ea, sau raportul dintre o cantitate de muncă materializată și altă cantitate de muncă de aceeași calitate. Dacă aceste cantități de muncă materializată nu sînt egale, are loc [de o parte] o *depreciere*, care nu este echilibrată printr-o creștere a prețului de cealaltă parte, deoarece aceasta din urmă exprimă o cantitate fixă de muncă materializată, pe care schimbul nu o modifică. În perioade de criză generală, această depreciere afectează și forța de muncă vie.

Potrivit [IV—40] celor arătate mai sus, distrugerea de valoare și de capital care are loc în condiții de criză coincide — sau echivalează — cu o *creștere generală a forțelor productive*, care însă nu se produce datorită unei creșteri reale a forței productive a muncii (în ce măsură această creștere a forței productive a muncii are loc ca urmare a crizelor, aceasta este o chestiune a cărei examinare nu-și are locul aici), ci datorită scăderii valorii exis-

tente a materiei prime, mașinilor și forței de muncă. Să presupunem că fabricantul de produse din bumbac, de pildă, pierde capitalul la vânzarea produsului său [a firelor, să zicem], dar el cum-pără la un preț mai scăzut aceeași valoare sub formă de bumbac, muncă etc. Pentru el este ca și cum s-ar fi micșorat *valoarea reală* a muncii, a bumbacului etc., ca și cum munca, bumbacul etc. ar fi fost produse mai ieftin datorită unei creșteri a forței productive a muncii.

Pe de altă parte, o creștere generală și bruscă a forțelor productive ar duce și ea la o depreciere relativă a tuturor *valorilor existente* în care este materializată munca efectuată pe o treaptă inferioară de dezvoltare a forțelor productive, și deci la o distrugere de capital existent, ca și de forță de muncă existentă. Cealaltă latură a crizei se reduce la o restrângere reală a producției, a muncii vii, restrângere menită să restabilească raportul just dintre munca necesară și supramuncă, pe care în ultimă instanță se bazează tot restul. (Lucrurile stau deci cu totul altfel decât și le închipuie lordul Overstone, care, ca un adevărat cămătar, crede că crizele se reduc pur și simplu la profituri enorme pentru unii și la pierderi colosale pentru alții.)

[d] Capitalul în calitate de bani în diferitele lor funcții.
„Capitalul în general” ca o categorie economică]

Schimbul nu modifică condițiile interne ale valorificării, dar le proiectează în exterior, le imprimă o formă de sine stătătoare în raporturile dintre ele, permițând astfel unității lor lăuntrice să existe numai ca o necesitate lăuntrică, care de aceea izbucnește în mod violent sub formă de crize. Prin urmare, atât deprecierea capitalului în procesul de producție, cât și suprimarea acestei deprecieri și crearea condițiilor pentru valorificarea capitalului țin — amîndouă — de esența capitalului. Mișcarea în cadrul căreia se petrec în realitate toate aceste fenomene poate fi studiată numai după examinarea capitalului *real*, adică a concurenței etc., adică după examinarea adevăratelor condiții reale. Ea nu ține încă de materia tratată aici. Pe de altă parte, *fără* schimb n-ar exista producția capitalului ca atare, deoarece fără schimb nu există *valorificarea* ca atare. Fără schimb ar putea fi vorba numai de măsurarea etc. a *valorii de întrebuințare* obținute în procesul de producție, ar putea fi vorba în genere numai de valoarea de întrebuințare.

După ce în procesul de producție capitalul 1) s-a valorificat, adică a creat o valoare nouă; 2) s-a devalorizat, adică a trecut

din forma bani în forma de marfă determinată ; 3) după aceasta capitalul se valorifică împreună cu valoarea nou creată de el, atunci când produsul este repus în circulație și în calitate de *M* se schimbă pe *B*. În stadiul pe care l-am atins acum în cercetarea noastră și în care capitalul este considerat numai în calitate de capital în general, dificultățile reale ale acestui al treilea proces există numai ca *posibilități* și de aceea sînt suprimate tot ca *posibilități*. Acum, așadar, produsul se consideră retransformat în bani.

Capitalul apare deci din nou ca bani, iar banii apar de aceea în determinația nouă de *capital realizat*, și nu pur și simplu în calitate de preț realizat al mărfii. Cu alte cuvinte, marfa realizată sub formă de preț este acum capital realizat. Această determinație nouă a banilor sau, mai exact, a capitalului ca bani va fi examinată mai încolo. Potrivit naturii banilor, în capital — cînd e transformat în bani — se manifestă întii de toate măsurarea valorii nou create de el, adică se repetă prima determinație a banilor ca măsură generală a mărfurilor ; acum însă banii apar ca măsură a plusvalorii, ca măsură a valorificării capitalului. În forma bani această valorificare a capitalului apare măsurată cu sine însăși, apare ca ceva care își are măsura în el însuși.

Inițial capitalul reprezenta 100 de taleri ; acum, cînd el reprezintă 110 taleri, măsura valorificării lui apare în propria lui formă, apare ca raport între capitalul reîntors din procesul de producție și de schimb (reîntors în forma sa bănească) și capitalul inițial ; această măsură nu mai apare ca raport între cele două feluri de muncă calitativ diferite : munca materializată și munca vie, sau munca necesară și supramunca creată. Cînd capitalul apare ca bani, el apare astfel în prima determinație a banilor, în determinația lor ca măsură a valorii. Dar această valoare este aici propria valoare a capitalului, adică măsura autovalorificării lui. La această chestiune vom mai reveni (în secțiunea consacrată profitului).

A doua formă a banilor este aceea a banilor ca mijloc de circulație ; sub acest aspect forma bani a capitalului apare doar ca moment efemer, care duce la un nou schimb de capital, dar nu așa cum se întîmplă în cazul banilor ca mijloc de circulație în general, cînd în scopuri de consum banii se schimbă pe mărfuri, pe valori de întrebuințare ; aici forma bani a capitalului este menită să asigure schimbul de capital pe valori de întrebuințare specifice : pe materii prime și unelte, de o parte, și pe forță de muncă vie, de alta, sub a căror formă capitalul își poate reîncheie circuitul în calitate de capital.

[IV—41] În această determinație, capitalul este *capital circulant*, de care ne vom ocupa mai încolo. Dar rezultatul funcționării capitalului în calitate de bani care servesc ca mijloc de circulație este începutul actului de producție, care pornește de la capitalul *pus*, și acesta este aspectul pe care-l vom examina aici în primul rând înainte de a merge mai departe.

(Deși în prima determinație [a capitalului ca bani], în determinația acestora din urmă ca *măsură*, *valoarea nou creată* apare măsurată, deosebirea este aici totuși pur formală: în loc de supramuncă apar bani, adică supramuncă materializată într-o anumită marfă. Dar și natura *calitativă* a acestei valori nou create, adică a înseși mărimii care se măsoară aici, suferă și ea o modificare, care urmează a fi examinată abia ulterior.

Apoi, în determinația capitalului în calitate de bani ca mijloc de circulație, dispariția formei bani este și ea doar pur *formală* încă. Forma bani devine aici *esențială* abia după ce se încheie nu numai primul circuit, ci și cel de-al doilea. Prin urmare, determinația capitalului în calitate de bani ca mijloc de circulație duce înainte de toate numai la rezultatul că ne aflăm din nou la începutul *procesului de valorificare*. De aceea, în primul rând *de la acest punct* vom porni în continuarea analizei capitalului.)

A treia formă a banilor ca valoare de sine stătătoare, negativă față de circulație, este capitalul care, spre deosebire de acela care sub formă de marfă reintră în procesul schimbului — după ce iese din procesul de producție — pentru a deveni bani, devine marfă sub formă de valoare suficientă sieși și sub această formă intră în circulație. (*Capital și dobândă*.) Această a treia formă presupune capitalul în formele sale precedente și constituie totodată trecerea de la *capital* la *capitalurile particulare*, la *capitalurile reale*; căci acum, în această ultimă formă, capitalul apare deja, în virtutea conceptului său, împărțit în două capitaluri care există în mod de sine stătător. O dată cu această dualitate este dată și multitudinea în general. Așa decurge această dezvoltare a capitalului.

{Înainte de a merge mai departe, trebuie să mai facem următoarea remarcă. Deși, spre deosebire de capitalurile particulare, *capitalul în general* apare 1) *doar ca abstracție*, el nu este totuși o abstracție arbitrară, ci una care sesizează *differentia specifică* a capitalului, spre deosebire de toate celelalte forme de avuție sau moduri de dezvoltare a producției [sociale]. Aceasta este o determinație proprie fiecărui capital ca atare; ea transformă în capital orice sumă de valori determinată. Iar deosebirile din cadrul acestei abstracții sînt și ele particularități abstracte ce caracte-

rizează fiecare gen de capital, care este, la rîndul său, afirmarea sau negarea acestor particularități abstracte (de pildă, capital fix sau capital circulant).

2) Dar capitalul în general are el însuși o existență *reală* diferită de cea a capitalurilor particulare, reale. Acesta este un fapt pe care economia politică obișnuită îl recunoaște, cu toate că *nu-l înțelege*, și care constituie un moment deosebit de important al teoriei ei despre egalizarea [profiturilor] etc. De pildă, capitalul în această *formă generală*, deși aparține unor capitaliști singulari, constituie, în forma sa *elementară de capital*, capitalul care se acumulează în bănci sau se repartizează prin intermediul băncilor, capital care, cum spune Ricardo²⁰¹, se repartizează — ceea ce este surprinzător — în concordanță cu nevoile producției. În forma sa generală, capitalul acesta creează, de asemenea, prin intermediul împrumuturilor etc., un fel de nivel general pentru diferite țări. De aceea, dacă o lege a capitalului în general este, de pildă, aceea că pentru a se valorifica el trebuie să se afirme într-o formă dublă și în această formă dublă el trebuie să se valorifice în două feluri, atunci, pentru a se putea valorifica, capitalul unei națiuni care, în opoziție cu altă națiune, reprezintă capitalul prin excelență, trebuie să fie dat cu împrumut unei a treia națiuni. Dubla considerare a capitalului, raportarea la sine însuși ca la ceva străin devine în acest caz diabolic de reală. De aceea, fiind pe de o parte o diferenția specifică doar *gîndită*, generalul este totodată o formă reală *particulară*, alături de forma particularului și a singularului.

(Ulterior vom reveni asupra acestui punct, care, deși ține mai mult de logică decît de economia politică, va avea totuși o mare importanță în cursul cercetării noastre.)

Așa stau lucrurile și în algebră. De exemplu, a , b , c sînt numere în general; dar, în afară de aceasta, ele sînt numere întregi în opoziție cu a/b , b/c , c/b , c/a , b/a etc., care presupun însă aceste numere întregi ca elemente generale. }

[e] Formarea capitalului adițional. Transformarea condițiilor producției capitaliste în rezultate ale muncii salariate înseși. Reproducerea relației dintre muncă și capital

[IV—42] Așadar, la rîndul ei, valoarea nouă * apare ea însăși în calitate de capital, în calitate de muncă materializată care intră în procesul de schimb cu munca vie și care de aceea se împarte în două părți: o parte constantă — condițiile obiective ale

* Este vorba de plusvaloarea nou creată. — *Nota red.*

muncii : materialul muncii și uneltele de muncă — și o altă parte care reprezintă condițiile subiective ale muncii, condițiile existenței forței de muncă vii : mijloacele de subzistență necesare pentru muncitori. La această a doua apariție a capitalului sub această formă devin clare acele puncte care la prima apariție a capitalului sub formă de bani ce trec din determinația lor de valoare în cea de capital erau cu totul neclare. Acum le lămurește însuși procesul de producție și de valorificare. La prima apariție a capitalului, înseși *premisele* lui păreau a proveni din afară, din sfera circulației, ca *premise* exterioare ale genezei capitalului și deci ca premise care nu derivă din esența sa lăuntrică și care nu se explică prin ea. Acum aceste *premise exterioare* se vor prezenta ca momente ale mișcării capitalului însuși, astfel încît însuși capitalul le presupune ca momente proprii ale sale, indiferent de geneza lor istorică.

În cadrul procesului de producție, plusvaloarea creată sub presiunea capitalului apăsătoare ca *supramuncă*, apăsătoare sub formă de muncă vie, care însă, deoarece din nimic nu se poate crea nimic, găsește gata existente condițiile ei obiective. Acum această *supramuncă* apare materializată ca *plusprodus*, care, pentru a se valorifica în calitate de capital, se împarte în două, prezentîndu-se 1) sub formă de *condiții obiective ale muncii* — material și unelte — și 2) sub formă de *condiții subiective ale muncii* — mijloace de subzistență pentru munca vie care urmează să fie pusă în acțiune acum.

Valoarea ca formă generală — ca muncă materializată, și anume ca muncă materializată care provine din circulație — constituie, firește, premisa generală, de la sine înțeleasă. Apoi, plusprodusul în totalitatea sa — ca obiectivare a supramuncii în totalitatea ei — apare acum în calitate de *capital adițional* (în comparație cu capitalul inițial, înainte ca acesta să-și fi început circuitul), adică în calitate de valoare de schimb devenită independentă, care se opune forței de muncă vii ca *valoare de întrebuințare specifică a sa*. Toate momentele care se opun forței de muncă vii ca forțe *străine, exterioare* care consumă și utilizează forța de muncă vie în anumite condiții, independente de ea însăși, apar acum ca *propriul ei produs și rezultat*.

În primul rînd, plusvaloarea sau plusprodusul nu este altceva decît o anumită sumă de muncă vie materializată, suma supramuncii. Această *valoare nouă*, care stă în fața muncii vii ca o valoare de sine stătătoare ce se schimbă pe ea — adică pe munca vie —, care i se opune în calitate de capital — este *produsul muncii*. Ea însăși nu este altceva decît *surplusul muncii în gene-*

ral peste munca necesară, surplus care există într-o formă obiectivă, și deci în calitate de *valoare*.

În al doilea rînd, formele particulare pe care trebuie să le îmbrace această valoare pentru a se putea valorifica din nou, adică pentru a deveni capital — pe de o parte, materie primă și unelte de muncă, iar pe de altă parte, mijloace de subzistență pentru muncă în timpul actului de producție —, sînt de aceea tot forme particulare ale supramuncii înseși. Materia primă și uneltele de muncă sînt produse de însăși această supramuncă într-o proporție, cu alte cuvinte însăși această supramuncă apare obiectiv ca materie primă și unelte de muncă într-o proporție care permite nu numai ca prin efectuarea acestei munci să se poată materializa și într-adevăr se materializează mereu o anumită sumă de muncă necesară, adică de muncă vie care reproduce mijloacele de subzistență (valoarea lor), astfel încît tot timpul să aibă loc o scindare a condițiilor obiective și subiective ale autoconservării muncii, iar autoreproducerea acestora să poată fi reluată de fiecare dată, ci și ca, atunci cînd munca vie parcurge acest proces de reproducție a condițiilor ei materiale, ea să creeze totodată materie primă și unelte în proporții care să-i dea posibilitatea de a se înfăptui în ele ca *supramuncă*, ca *muncă care depășește munca necesară*, și de a le transforma deci în material pentru o nouă creare de valoare. Condițiile obiective ale *supramuncii*, care sînt limitate la o anumită proporție de materie primă și unelte peste cerințele muncii necesare, în timp ce condițiile obiective ale muncii necesare se descompun, în cadrul obiectivității lor, în momente obiective și subiective, în momente obiectuale ale muncii și în momente subiective (mijloace de subzistență ale muncii vii), — aceste condiții obiective ale supramuncii apar deci acum ca produs, ca rezultat, ca formă obiectivă și existență exterioară a supramuncii înseși. Inițial însă, împrejurarea că uneltele de muncă și mijloacele de subzistență existau în proporții care permiteau muncii vii să se înfăptuiască nu numai ca muncă necesară, ci și ca *supramuncă*, — inițial această împrejurare apărea ca ceva străin înseși muncii vii, apărea ca un act care emană de la capital.

În al treilea rînd, existența-pentru-sine, de sine stătătoare, a valorii în opoziție cu forța de muncă vie — adică existența valorii în calitate de capital —, indiferența obiectivă, impasibilă și *înstrăinarea* condițiilor obiective ale muncii față de [IV—43] forța de muncă vie, care ajung pînă acolo încît aceste condiții stau în fața muncitorului întruchipate în persoana capitalistului, i se opun ca personificări care posedă o voință și interese proprii, — această

scindare, această separare absolută a proprietății, adică a condițiilor obiective ale muncii, de forța de muncă vie, fapt datorită căruia condițiile muncii stau în fața forței de muncă ca proprietate străină, ca realitate a unei alte persoane juridice, ca sferă absolută a voinței acesteia, iar pe de altă parte munca apare de aceea ca muncă străină în raport cu valoarea personificată în capitalist, adică în raport cu condițiile muncii, această scindare absolută dintre proprietate și muncă, dintre forța de muncă vie și condițiile obiectivării ei, dintre munca materializată și munca vie, dintre valoare și activitatea creatoare de valoare — deci și înstrăinarea conținutului muncii de muncitorul însuși —, această separare apare și ea acum ca un produs al muncii înseși, ca materializare, obiectivare a propriilor ei momente. Căci chiar prin intermediul noului act de producție — care n-a făcut decât să confirme schimbul dintre capital și munca vie, schimbul care l-a precedat —, supramunca, deci și plusvaloarea, plusprodusul, în genere rezultatul total al muncii (atât al supramuncii, cât și al muncii necesare), apar în calitate de capital, de valoare de schimb ce se afirmă de sine stătătoare și indiferentă față de forța de muncă vie, sau care stă în fața acesteia ca față de simpla sa valoare de întrebuințare.

Forța de muncă și-a însușit doar condițiile subiective ale muncii necesare: mijloacele de subzistență pentru forța de muncă producătoare, adică pentru reproducerea ei doar ca forță de muncă separată de condițiile obiectivării ei, și chiar ea este aceea care a creat aceste condiții ca lucruri, ca valori care i se opun sub forma unei personificări străine care o domină. Când iese din procesul [de producție], forța de muncă nu numai că nu e mai bogată, dar este chiar mai săracă decât a fost când a intrat în el. Căci nu numai că ea a creat condițiile muncii necesare ca condiții care aparțin capitalului, dar în același timp posibilitatea de valorificare ce-i este inerentă, posibilitatea de a crea valoare există și ea acum sub formă de plusvaloare, de plusprodus, într-un cuvânt sub formă de capital, ca dominație asupra forței de muncă vie, ca valoare înzestrată cu putere și voință proprii, care se opune forței de muncă ca sărăcie abstractă, pur subiectivă, lipsită de orice obiectivitate. Forța de muncă a produs nu numai bogăția altuia și propria ei sărăcie, ci și raportul dintre această bogăție, ca una care-și este suficientă sieși, și forța de muncă ca sărăcie, prin a cărei consumare bogăția dobândește noi forțe vitale și crește din nou.

Toate acestea decurgeau din schimbul în cadrul căruia muncitorul și-a schimbat forța de muncă vie pe o cantitate oarecare de muncă materializată; dar acum această muncă materializată,

aceste condiții ale ființării sale, existente în afara lui, și existența de sine stătătoare a acestor condiții obiectuale în afara forței de muncă înseși apar ca *propriul său produs*, ca realizate de el însuși, ca obiectivare efectuată de el însuși, ca obiectivare a sa într-o forță care nu numai că e independentă de el însuși, ci chiar îl domină, îl domină grație propriei lui activități.

Toate elementele *capitalului adițional* sînt produsul muncii *străine*, adică sînt *supramuncă străină* transformată în capital: mijloace de subzistență pentru munca necesară, condiții obiective — material și unelte prin intermediul cărora munca necesară poate să reproducă valoarea care sub formă de mijloace de subzistență a fost schimbată pe ea; și, în sfîrșit, cantitatea de material și de unelte care e necesară pentru ca prin munca vie să se poată materializa în ea o nouă supramuncă, sau, cu alte cuvinte, să poată fi creată o nouă plusvaloare.

Aici a dispărut aparența în virtutea căreia, la prima examinare a procesului de producție, se mai putea crede că, în ceea ce-l privește, capitalul ar fi adus din circulație o anumită cantitate de valoare. Dimpotrivă, condițiile obiective ale muncii apar acum ca produs al acesteia — atît în măsura în care ele reprezintă valoare în general, cît și în măsura în care sînt valori de întrebuintare pentru producție. Dar dacă capitalul apare astfel ca produs al muncii, la rîndul său produsul muncii apare în calitate de capital; el nu mai apare ca simplu produs și nici ca marfă susceptibilă de a fi schimbată, ci în *calitate de capital*, ca muncă materializată care domină și comandă munca vie. Ca un produs al muncii apare, de asemenea, faptul că produsul ei apare ca *proprietate străină*, ca mod de existență de sine stătătoare în raport cu munca vie, precum și ca *valoare* existentă pentru sine, faptul că produsul muncii, munca materializată este înzestrată cu suflet propriu de către însăși munca vie și se afirmă în fața ei ca o *forță străină*.

Privită din punctul de vedere al muncii, această forță străină apare ca acționînd în procesul de producție în așa fel, încît munca respinge totodată, ca pe o realitate străină, propria ei materializare în condițiile obiective și de aceea se pune pe sine însăși în postura de forță de muncă lipsită de substanță, înzestrată doar cu trebuințe, în opoziție cu această realitate înstrăinată de muncă, aparținînd nu muncii, ci altora; munca afirmă propria ei realitate nu ca ființare pentru sine, ci doar ca ființare pentru altul, și de aceea doar ca alteritate sau ca ființare a altuia împotriva ei înseși.

Acest proces de transpunere a muncii în realitate este totodată un proces prin care munca e privată de realitate. Munca se afirmă în mod obiectiv, dar își afirmă această obiectivitate ca pe propria ei non-ființare sau ca ființare a non-ființării ei, a capitalului. Munca se reîntoarce în sine ca simplă posibilitate de creare de valoare, sau de valorificare, deoarece i se opun ca existențe de sine stătătoare: întreaga avuție reală, lumea valorii reale, precum și condițiile reale ale propriei ei [IV—44] transpuneri în realitate. În însăși munca vie rezidă acele posibilități care, ca rezultat al procesului de producție, există în afara ei ca realități, dar ca *realități* care-i sînt *străine* și care alcătuiesc avuția în opoziție cu munca.

În măsura în care e folosit din nou în calitate de capital adițional, în măsura în care intră din nou în procesul de producție și în procesul de autovalorificare, plusprodusul se împarte în:

- 1) mijloace de subzistență pentru muncitori, destinate a fi schimbate pe forță de muncă vie; această parte a *capitalului* poate fi numită *fondul muncii*. Acest fond al muncii, reprezentînd partea de capital destinată conservării forței de muncă — și anume unei conservări progresive, întrucît capitalul adițional crește mereu —, apare și el acum ca produs al muncii *străine*, al muncii străine *capitalului*, la fel ca și 2) celelalte părți componente ale capitalului: condițiile obiectuale necesare pentru reproducția unei valori egale cu valoarea acestor mijloace de subzistență și pentru obținerea unei plusvalori.

Apoi, dacă examinăm acest capital adițional, vedem că împărțirea capitalului în două părți: o parte constantă, care din timpuri imemorabile există anterior muncii — materie primă și unelte de muncă, și o parte variabilă, și anume: mijloacele de subzistență care pot fi schimbate pe forță de muncă vie, apare pur formală, deoarece ambele părți ale capitalului sînt deopotrivă *create* de muncă și deopotrivă puse de ea ca *premise* proprii ale ei. Această împărțire lăuntrică a capitalului însuși apare acum mai curînd în așa fel încît propriul produs al muncii — supramunca obiectivată — se împarte în două părți componente: 1) condițiile obiective necesare pentru o nouă folosire a muncii și 2) fondul muncii, destinat conservării posibilității acestei munci vii, adică conservării forței de muncă vii ca ceva viu, — dar se împarte în așa fel, încît pentru a-și putea apropria din nou partea din rezultatul ei — din propria ei ființare într-o formă obiectivă — destinată fondului muncii, pentru a o putea scoate din forma de avuție străină care stă în fața forței de muncă, aceasta din urmă trebuie nu numai să reproducă propria ei valoare, ci să și valori-

face partea din capitalul nou care reprezintă condițiile obiective pentru efectuarea unei noi supramunci și a unei noi producții adiționale, adică a unei producții de plusvalori. Munca însăși a creat un nou fond pentru folosirea unei noi munci necesare, sau, ceea ce e totuna, un fond pentru conservarea unei noi forțe de muncă vii, a unor noi muncitori, dar ea a creat totodată și condiția în virtutea căreia acest fond poate fi apropiat de muncitori numai în cazul când o nouă supramuncă este înghițită de partea excedentară a capitalului adițional. Așadar, în capitalul adițional produs de muncă — în plusvaloare — este creată totodată necesitatea reală a unei noi supramunci, și astfel capitalul adițional constituie el însuși posibilitatea reală a unei noi supramunci și totodată a unui nou capital adițional.

De aici se vede cum, datorită muncii înseși, lumea obiectivă a avuției se extinde din ce în ce mai mult, opunându-se muncii ca o putere străină ei și dobândind o existență tot mai amplă și mai deplină, astfel încât relativ, în comparație cu valorile create sau cu condițiile reale ale creării de valoare, subiectivitatea sărăcăcioasă a forței de muncă vii formează un contrast tot mai izbitor. Cu cât mai mult se obiectivează munca, cu atât mai vastă devine lumea obiectivă a valorilor care se opune muncii ca o lume străină, ca o proprietate străină. Prin crearea de capital adițional, munca însăși se constrânge mereu să creeze capital adițional nou etc. etc.

În comparație cu capitalul inițial — neadițional —, condițiile pentru forța de muncă s-au modificat acum în sensul că 1) partea de capital care se schimbă pe muncă necesară este reprodusă de însăși această muncă, adică nu-i mai vine acesteia din sfera circulației, ci este propriul ei produs ; și 2) partea de valoare care sub formă de materie primă și de unelte reprezintă condițiile reale pentru folosirea muncii vii a fost conservată chiar de aceasta din urmă în procesul de producție, și deoarece prin natura ei fiecare valoare de întrebuințare constă din material perisabil, iar valoarea de schimb ființează, există numai în valoarea de întrebuințare, înseamnă că această conservare echivalează cu salvarea de la pieire — sau cu negarea naturii pieritoare — a valorilor deținute de capitaliști, deci cu apariția lor ca valoare existentă-pentru-sine, ca *avuție nepieritoare*. De aceea, abia în procesul de producție munca vie face ca această sumă de valori inițială să devină capital.

* * *

Să privim acum lucrurile din punctul de vedere al capitalului : în măsura în care e vorba de *capitalul* adițional, capitalistul

reprezintă valoarea existentă-pentru-sine, banii în cea de-a treia funcție a lor, avuția, pur și simplu datorită *însușirii de muncă străină*, căci fiecare din momentele capitalului adițional — materialul, uneltele, mijlocul de subzistență — se reduce la *muncă străină* pe care capitalistul nu și-o însușește prin *schimb* pe valori existente, ci pe care și-a însușit-o *fără schimb*. Ce-i drept, o *condiție inițială* a acestui *capital adițional* o constituie schimbul unei părți a valorilor care aparțin capitalistului, sau a *muncii materializate* care-i aparține, pe forță de muncă vie străină.

O condiție a formării *capitalului adițional I*, dacă denumim astfel capitalul adițional provenit din procesul de producție inițial, adică o condiție a *însușirii de muncă străină, de muncă străină materializată*, este, de partea capitalistului, posedarea de valori și schimbul *formal* pe forță de muncă vie a unei părți din aceste valori. Spunem „formal”, pentru că munca vie trebuie să-i restituie, să înlocuiască capitalistului și *valorile* pe care acesta *le-a cedat prin schimb*. În orice caz însă, o condiție pentru formarea *capitalului adițional I*, adică pentru însușire de muncă străină sau de valori în care s-a materializat această muncă, este schimbul de valori aparținând capitalistului, puse de el în circulație și oferite forței de muncă vie, valori care provin *nu* din *schimbul* său cu [IV—45] munca vie, adică nu din raportarea sa în calitate de *capital față de muncă*.

Să ne închipuim însă acum că capitalul adițional este din nou aruncat în procesul de producție, că el își realizează din nou — în cadrul schimbului — plusvaloarea și apare din nou, la începutul unui al treilea proces de producție, în calitate de capital adițional nou. Premisele acestui *capital adițional II* sînt altele decît cele ale capitalului adițional I. Capitalul adițional I a avut drept premisă valori care aparțineau capitalistului și pe care acesta le-a pus în circulație, sau, mai bine zis, le-a schimbat pe forță de muncă vie. Capitalul adițional II nu are altă premisă decît existența capitalului adițional I, adică, cu alte cuvinte, premisa că capitalistul și-a însușit deja muncă străină fără să fi dat ceva în schimb. Și tocmai aceasta îi dă lui posibilitatea de a relua mereu procesul. Este adevărat că pentru a putea crea capitalul adițional II, capitalistul a trebuit să schimbe pe forță de muncă vie o parte din valoarea capitalului adițional I, sub formă de mijloace de subzistență, dar ceea ce a schimbat el astfel erau din capul locului valori pe care el le-a pus în circulație nu din fondul său propriu; aceste valori reprezintă muncă materializată străină, pe care el și-a însușit-o fără a da în schimb vreun echivalent și pe care o schimbă acum din nou pe muncă vie străină; tot astfel

materialul etc. în care această muncă nouă se materializează și creează plusvaloare a ajuns în mâinile capitalistului fără schimb, prin simplă însușire.

Însușirea trecută a unei munci străine se dovedește a fi acum pur și simplu condiția unei noi însușiri de muncă străină; cu alte cuvinte, faptul că munca străină sub formă obiectivă (de lucru), sub formă de valori existente, se află în proprietatea capitalistului, acest fapt constituie condiția posibilității pentru capitalist de a-și însuși din nou forța de muncă vie străină, și deci su-pramuncă, muncă fără echivalent. Faptul că acest capitalist s-a mai opus o dată în calitate de capital muncii vii constituie singura condiție ca el nu numai să se conserve în calitate de capital, ci să-și și însușească, în calitate de capital crescînd și în proporție crescîndă, muncă străină fără echivalent, adică să-și extindă puterea, existența în calitate de capital în opoziție cu forța de muncă vie, iar pe de altă parte să reproducă mereu forța de muncă vie în paupertatea ei subiectivă, lipsită de substanță, ca forța de muncă vie.

Proprietatea asupra muncii străine trecute, sau obiectivate, apare ca singura condiție a însușirii în continuare de muncă străină prezentă, sau vie. Întrucît capitalul adițional I a fost creat printr-un simplu schimb între munca materializată și forța de muncă vie — schimb bazat în întregime pe legea schimbului de echivalente potrivit cu cantitatea de muncă sau de timp de muncă pe care ele o conțin — și întrucît pe plan juridic schimbul acesta nu presupune nimic altceva decît dreptul de proprietate al oricărui individ asupra propriilor sale produse și capacitatea de a dispune liber de ele, întrucît însă raportul dintre capitalul adițional II și capitalul adițional I este deci o consecință a acestui prim raport [dintre capital și muncă], observăm un rezultat surprinzător: de partea capitalistului, dreptul de proprietate se transformă dialectic în dreptul asupra unui produs străin sau în drept de proprietate asupra unei munci străine, în dreptul de a-și însuși muncă străină fără echivalent, iar de partea forței de muncă în îndatorirea de a se raporta la propria ei muncă, sau la propriul ei produs ca la o *proprietate străină*. De o parte dreptul de proprietate se transformă în dreptul de a-și însuși muncă străină, iar de alta — în datorია de a se raporta la produsul muncii proprii și la însăși munca proprie ca la valori care aparțin altora.

Dar schimbul de echivalente, această operație inițială care exprima juridicește dreptul de proprietate, se prezintă acum de așa manieră că pentru una din părți el este doar o aparență de schimb, întrucît partea de capital care s-a schimbat pe forța de muncă vie

este, în primul rând, ea însăși *muncă străină* însușită fără echivalent, iar în al doilea rând *trebuie înlocuită* — împreună cu un *excedent* — de către *forța de muncă vie*, adică în realitate această parte de capital nu este cedată, ci doar transformată, trecută dintr-o formă în alta. Așadar, relația de schimb a dispărut cu desăvârșire, sau este doar o *aparență goală*.

Apoi, inițial dreptul de proprietate apărea bazat pe munca proprie. Acum proprietatea apare ca drept asupra muncii străine și ca imposibilitate pentru muncă de a-și însuși propriul ei produs. Separția totală dintre proprietate și muncă, și într-o măsură și mai mare între avuție și muncă apare acum ca o consecință a legii care pornea de la identitatea lor.

În sfârșit, ca rezultat al procesului de producție și al procesului de valorificare apare înainte de toate reproducerea și producerea din nou a *înseși relației dintre capital și muncă, dintre capitalist și muncitor*. Această relație socială, această relație de producție este de fapt un rezultat și mai important al procesului decât rezultatele lui materiale. Într-adevăr, în cadrul acestui proces muncitorul se produce pe sine însuși ca forță de muncă și produce capital care i se opune, după cum, pe de altă parte, capitalistul se produce pe sine însuși în calitate de capital și produce forța de muncă vie care i se opune. Fiecare se reproduce pe sine însuși prin aceea că-l reproduce pe celălalt, că reproduce negația sa. Capitalistul produce munca ca muncă străină; munca produce produsul ca produs străin. Capitalistul îl produce pe muncitor, iar muncitorul îl produce pe capitalist etc.

[5] Acumularea primitivă a capitalului

[a] Premisele istorice ale capitalului și raportul dintre acestea și producția capitalistă deja existentă]

Odată presupusă producția bazată pe capital — { la drept vorbind, banii se transformă în capital abia la *sfârșitul primului* proces de *producție*, care se soldează cu reproducția capitalului și cu o producție nouă de capital adițional I; dar însuși capitalul adițional I se afirmă, se realizează în calitate de capital adițional numai atunci când produce capitalul adițional II, adică atunci când dispar premisele banilor care trec în capital, premise aflate încă în afara mișcării capitalului *real*, și de aceea capitalul însuși, potrivit esenței sale imanente, generează de fapt condițiile de la

care el pornește în procesul de producție } —, condiția că, pentru a se afirma în calitate de capital, capitalistul trebuie să pună în circulație [IV—46] valori create prin muncă proprie sau în vreun alt mod (dar nu prin muncă salariată trecută, deja existentă) ține de condițiile antediluviene ale capitalului, de *premisele lui istorice*, care, ca *premise istorice*, sînt deja depășite și de aceea țin de *istoria formării capitalului*, dar nicidecum de istoria lui *contemporană* etc., adică nu țin de sistemul real al modului de producție ce-i este subordonat.

Dacă, de pildă, exodul iobagilor la orașe este una din condițiile *istorice* și din premisele dezvoltării orașelor, în schimb nu este o *condiție*, un morient real al sistemului urban dezvoltat, ci ține de premisele lui *trecute*, de acele premise ale devenirii acestui sistem care sînt suprimate în ființarea lui. Condițiile și premisele *devenirii*, ale *aparității* capitalului presupun tocmai că capitalul nu există încă, ci abia *devine*; ele dispar, așadar, o dată cu apariția capitalului real, a capitalului care, pornind de la propria sa realitate, creează el însuși condițiile proprii sale realizării. Așa, de pildă, dacă transformarea inițială în capital a banilor — sau a valorii existente pentru sine — are drept premisă o anumită acumulare din partea capitalistului (fie și prin economisirea produselor și valorilor etc. create prin muncă proprie), realizată de el în calitate de *non-capitalist*, dacă premisele transformării banilor în capital constituie, așadar, *premisele* exterioare date ale *aparității* capitalului, în schimb, capitalul devenit ca atare își creează propriile sale premise, și anume: posesarea condițiilor reale pentru crearea de noi valori *fără schimb*, prin intermediul propriului său proces de producție.

Aceste premise, care inițial apăreau ca condiții ale devenirii capitalului și de aceea încă nu puteau să derive din funcționarea lui în *calitate de capital*, sînt acum rezultate ale propriei sale înfăptuiri, ale realității *determinate* de el: *nu condiții ale aparității capitalului, ci rezultate ale ființării lui*. În devenirea sa, capitalul nu mai pornește de la premise, ci el însuși constituie premisa și, pornind de la sine însuși, creează premisele conservării și creșterii sale. De aceea condițiile care au precedat crearea capitalului adițional I, sau condițiile care exprimă devenirea capitalului, nu țin de sfera modului de producție a cărui premisă o constituie capitalul, ci preced capitalul ca etape istorice preliminare ale devenirii lui, la fel cum procesele prin care Pămîntul a trecut din forma sa fluidă de mase de nebuloasă în forma sa actuală se află dincolo de hotarele existenței lui ca Pămînt definitiv format. Aceasta înseamnă că unele capitaluri mai pot apărea, de pildă, prin acumulare de rezerve. Dar rezervele acu-

multe pot fi transformate în capital numai prin exploatarea muncii.

Economiștii burghezi, care consideră capitalul o formă de producție veșnică și *naturală* (și nu istorică), caută mereu să-l justifice prezentând condițiile devenirii lui drept condiții ale existenței sale actuale; cu alte cuvinte, condițiile în care capitalistul își mai însușește ceva în calitate de non-capitalist, deoarece e abia pe cale de a deveni capitalist, sînt prezentate de economiștii burghezi drept condiții în cadrul cărora el își însușește ceva deja în *calitate de capitalist*. Aceste tentative de apologetică nu denotă decît rea-credință și neputința de a armoniza modul de însușire al capitalului ca atare cu legile pe care chiar societatea capitalistă le proclamă ca *legi generale ale proprietății*.

Pe de altă parte — și asta e mult mai important pentru noi —, metoda noastră indică punctele în care trebuie să intervină examinarea istorică a fenomenelor, adică punctele în care economia burgheză, ca formă doar istorică a procesului de producție, oferă aspecte care depășesc propriul ei cadru și conțin indicații asupra unor moduri de producție istorice anterioare. De aceea stabilirea legilor economiei burgheze nu necesită o expunere a *istoriei reale a relațiilor de producție*. Dar examinarea și deducerea justă a acestor relații de producție ca relații istorice sînt formate conduc întotdeauna la egalizări primare, care — asemenea numerelor empirice, de pildă, în științele naturii — atestă că acest sistem are un trecut. Aceste indicații, paralele cu o justă înțelegere a prezentului, oferă totodată cheia pentru înțelegerea trecutului; aceasta constituie tema unei lucrări de sine stătătoare, pe care, de asemenea, sperăm s-o abordăm cîndva. Pe de altă parte, această justă examinare conduce, de asemenea, la unele aspecte în care se constată suprimarea actualei forme de relații de producție și în felul acesta se conturează începutul unei mișcări transformatoare care prefigurează viitorul. Dacă, pe de o parte, fazele preburgheze apar ca fiind premise *doar istorice*, adică deja suprimate, în schimb condițiile actuale ale producției se manifestă ca *suprimîndu-se pe ele însele* și afirmîndu-se deci ca *premise istorice* pentru o nouă orînduire socială.

Să examinăm acum mai întîi raportul deja statornicit: valoarea devenită capital și munca vie ca simplă valoare de întrebuințare care se opune capitalului, astfel încît munca vie este doar un mijloc pentru valorificarea muncii moarte, materializate, pentru însuflețirea ei, dar care totodată își pierde propriul său suflet și drept rezultat produce ca avuție străină avuția pe care o creează ea, iar ca proprietate a sa — doar paupertatea forței

de muncă vie; în acest caz lucrurile se reduc pur și simplu la aceea că, în însuși procesul de producție și prin intermediul lui, condițiile obiectuale reale ale muncii vie (și anume: materialul în care se produce valorificarea, uneltele cu ajutorul cărora se obține ea [IV—47] și mijloacele de subsistență menite să așeze flacăra forței de muncă vie, s-o determine să lucreze și să n-o lase să se stingă, furnizându-i substanțele necesare pentru procesul ei de viață) apar ca existențe străine, independente, sau ca moduri de existență ale unei persoane străine, ca ceva ce se opune forței de muncă vie, care la rândul ei, este și ea izolată de ele, subiectivă, apar ca valori definitiv autonomizate, existente pentru sine, deci ca valori care constituie o avuție străină forței de muncă vie, avuția capitalistului.

Condițiile obiective ale muncii vie apar ca *valori separate, autonomizate* în raport cu forța de muncă vie ca ființare subiectivă, care de aceea este și ea în raport cu aceste condiții doar o valoare de *alt gen* (deosebindu-se de ele nu ca valoare, ci ca valoare de întrebuințare). O dată ce această separare intervine ca premisă, procesul de producție nu poate decât s-o producă din nou, s-o reproducă, s-o reproducă chiar pe scară mai mare. Am văzut mai sus în ce mod o face procesul de producție. Condițiile obiective ale forței de muncă vie apar ca premise în calitate de existență de sine stătătoare în raport cu forța de muncă, în calitate de obiectivitate a unui subiect distinct de forța de muncă vie și opus ei; de aceea reproducția și *valorificarea*, adică lărgirea acestor *condiții obiective* este totodată reproducția lor și noua lor producție ca avuție a unui subiect străin, care se opune indiferent și de sine stătător forței de muncă. Se reproduce și se produce din nou nu numai *ființarea acestor condiții obiective ale muncii vie, ci și ființarea lor ca valori de sine stătătoare, adică ca valori aparținând unui subiect străin, în opoziție cu această forță de muncă vie.*

Condițiile obiective ale muncii dobîndesc o existență subiectivă în raport cu forța de muncă vie: din capital se naște capitalistul; pe de altă parte, existența pur subiectivă a forței de muncă în raport cu propriile ei condiții nu-i conferă decât o formă obiectivă indiferentă în raport cu ele: forța de muncă nu este decât o *valoare* care are o valoare de întrebuințare particulară, *alături* de propriile ei condiții de folosire, ca *valori* care au altă valoare de întrebuințare. În loc ca aceste condiții să se realizeze în procesul de producție în calitate de condiții ale exercitării forței de muncă, aceasta din urmă, dimpotrivă, iese din procesul de producție ca simplă condiție a sporirii și conservării valorii lor ca valoare existentă pentru sine, opusă forței de muncă²⁰².

Materialul pe care-l prelucrează forța de muncă este material *străin*, după cum și uneltele sînt unelte *străine*; munca muncitorului nu este decît un accesoriu al materialului și al uneltelor ca substanță și de aceea se materializează în ceva ce nu-i aparține. Însăși munca vie este *străină* față de forța de muncă vie a cărei muncă, a cărei proprie manifestare de viață este ea, căci munca e cedată capitalului în schimbul unei cantități de muncă materializată, în schimbul unui produs al muncii înseși. Forța de muncă se raportează la muncă ca la ceva străin, și dacă capitalul ar fi dispus s-o plătească fără a o pune să lucreze, ea ar accepta cu plăcere o asemenea tranzacție. Propria ei muncă îi este, așadar, tot atît de străină — și-i e străină, de asemenea, și sub raportul dirijării ei etc. — pe cît îi sînt materialul și uneltele. De aceea și produsul este pentru forța de muncă o combinație de material străin, unelte străine și muncă străină, adică de *proprietate străină*, iar după procesul de producție forța de muncă devine mai săracă cu cantitatea de energie vitală cheltuită; apoi însă ea își reîncepe greua corvoadă în calitate de capacitate pur subiectivă de muncă, separată de condițiile ei vitale.

Faptul că produsele muncii sînt considerate ca produse proprii și că separarea muncii de condițiile exercitării ei este condamnată ca ceva nedrept, silit, denotă un înalt nivel de conștiință, care este el însuși un produs al modului de producție bazat pe capital și constituie un simptom care prevestește picirea acestui mod de producție, tot așa cum atunci cînd sclavul devine conștient de faptul că el *nu poate fi proprietatea unui terț*, cînd devine conștient de propria sa persoană, sclavia începe să vegeteze și nu mai poate servi ca bază a producției.

Dacă, dimpotrivă, examinăm raportul inițial care precede intrarea banilor în procesul de autovalorificare, vedem conturîndu-se diferite condiții care trebuie să fi fost generate istoricește sau trebuie să fi fost date pentru ca banii să devină capital, iar munca să devină muncă generatoare de capital, creatoare de capital, adică muncă salariată. (*Munca salariată* — luată aici în sensul strict economic, singurul în care noi folosim acest termen, iar ulterior va trebui să facem distincție între munca salariată în sensul strict economic al cuvîntului și celelalte forme de muncă plătită cu ziua etc. — este munca generatoare de capital, producătoare de capital, adică munca vie care produce sub formă de forțe străine atît condițiile obiectuale ale efectuării ei ca activitate, cît și momentele obiective ale ființării ei în calitate de *capacitate de muncă* — forțe care i se opun ca valori existente pentru sine, independente de ea.)

Condițiile esențiale sînt date în cadrul raportului însuși, așa cum acesta se prezintă inițial: 1) de o parte, prezența forței de muncă vie ca existență pur *subiectivă*, separată de momentele realității ei obiective, adică separată atît de *condițiile* muncii vie, cit și de *mijloacele de existență, de mijloacele de subzistență*, de mijloacele de autoconservare a *forței de muncă vie*; posibilitatea vie a muncii în această abstracție deplină, de o parte; 2) iar de partea cealaltă — valoarea, sau munca materializată, trebuie să fie o acumulare de valori de întrebuințare suficient de mare ca să furnizeze condițiile obiectuale nu numai pentru producerea de produse sau de valori necesare pentru reproducerea sau conservarea forței de muncă vie, ci și pentru absorbirea de supramuncă, să furnizeze adică [IV—48] materialul obiectiv pentru supramuncă; 3) o relație de schimb liberă — circulație de bani — între ambele părți; relație bazată pe valori de schimb, și nu pe relații de dominație și subordonare între cei doi poli, adică o producție care furnizează producătorului mijloacele de subzistență nu în mod direct, ci prin intermediul schimbului, iar în afară de aceasta nu poate să dispună nemijlocit de munca străină, ci trebuie s-o cumpere de la muncitorul însuși, s-o obțină prin schimb; în sfîrșit 4) una din părți — cea care reprezintă condițiile obiectuale ale muncii sub formă de valori independente, existente pentru sine — trebuie să apară ca *valoare* și să considere ca scop final nu consumul nemijlocit sau crearea de valori de întrebuințare, ci crearea de valori, autovalorificarea, facerea de bani.

Cit timp *ambele* părți fac între ele schimb de muncă proprie numai sub formă de muncă *materializată*, o asemenea relație este imposibilă; ea este imposibilă și în cazul cînd însăși *forța de muncă vie* constituie proprietatea celeilalte părți, adică nu e parte participantă la schimb. (Această afirmație nu este contrazisă de faptul că în cadrul sistemului de producție burghez este posibilă sclavia în unele puncte. Dar ea e posibilă în aceste condiții numai pentru că nu există în celelalte puncte și apare deci ca o anomalie chiar și în sistemul burghez.)

Condițiile în cadrul cărora apare inițial această relație, sau care apar ca premise istorice ale devenirii ei, vădesc chiar de la prima privire un dublu caracter: pe de o parte, destrămarea formelor inferioare de muncă vie, iar pe de alta — destrămarea relațiilor mai favorabile [pentru producătorii direcți] *.

* Cuvintele inserate în paranteză sînt luate din textul manuscrisului din 1861—1863, în care Marx a reprodus în întregime pasajul de față (caietul XXII, p. 1 397). — *Nota red.*

În primul rînd se creează prima premisă : suprimarea relației de sclavie sau de iobăgie. Capacitatea vie de muncă își aparține sieși și, prin intermediul schimbului, dispune de propria ei manifestare de forță. Ambele părți se opun una alteia ca persoane. *Formal*, relația dintre ele este o relație între participanți la schimb egali și liberi.

Faptul că această formă este o *aparență*, o *aparență înșelătoare*, apare — cînd examinăm relația juridică — ca ceva ce se află *dincolo* de această relație. Ceea ce vinde muncitorul liber este întotdeauna numai o anumită cantitate de manifestare particulară de forță ; deasupra oricărei manifestări particulare se află forța de muncă a muncitorului privită ca totalitate. Manifestarea particulară de forță este vindută de muncitor unui capitalist oarecare, căruia el i se opune independent ca unei *persoane singulare*. Este clar că nu acesta e raportul dintre el și ființarea capitalului ca atare, adică dintre el și clasa capitaliștilor. Dar tocmai așa stau lucrurile în măsura în care e vorba de persoana singulară, reală [de capitalistul singular] : muncitorului îi sînt lăsate aici vaste posibilități de alegere, de arbitrar și deci de libertate formală. În condițiile sclaviei, lucrătorul aparține proprietarului *singular*, a cărui mașină de lucru este el. Ca totalitate de manifestări de forță, ca forță de muncă, el este un lucru care aparține altuia și de aceea el nu se comportă ca subiect față de manifestarea sa particulară de forță, față de activitatea sa vie. În condițiile iobăgiei, lucrătorul apare ca moment al proprietății funciare, este, ca și animalul de muncă, un accesoriu al pămîntului. În condițiile sclaviei, lucrătorul nu este altceva decît o mașină de lucru vie, care de aceea are valoare pentru alții, sau, mai bine zis, este o valoare. Muncitorului liber întreaga sa forță de muncă îi apare ca proprietate a sa, ca unul dintre momentele sale, pe care el îl cuprinde ca subiect și-l conservă înstrăinîndu-l. Această chestiune trebuie examinată mai amănunțit ulterior, în legătură cu munca salariată.

[b) Serviciile personale ca opus al muncii salariate productive]

Schimbul de muncă materializată pe muncă vie nu constituie încă nici capitalul, de o parte, nici munca salariată, de alta. Întreaga clasă a așa-numiților *slujitori*, începînd cu lustragiul și terminînd cu regele, ține de această categorie. Tot aici se încadrează și zîlerul liber, pe care-l întîlnim sporadic pretutindeni unde fie obștea orientală, fie obștea occidentală. alcătuită din proprietari funciari liberi, se descompune în elemente singulare

datorită creșterii populației, eliberării de prizonieri de război sau unor cauze accidentale în virtutea cărora individul sărăcește și pierde condițiile obiective ale muncii sale suficiente sieși, datorită diviziunii muncii etc.

Dacă *A* cedează o valoare sau bani, adică muncă materializată, pentru a obține în schimb de la *B* un serviciu oarecare, adică muncă vie, actul său se poate încadra :

1. *În relația de circulație simplă.* Într-adevăr, amândoi nu fac decît un schimb reciproc de valori de întrebuințare : primul cedează mijloace de subzistență, iar cel de-al doilea — o muncă, un serviciu pe care vrea să-l consume primul, fie că e vorba de un serviciu personal care se prestează direct, fie că unul furnizează celui alt materialul etc. din care acesta din urmă, prin munca sa, prin materializarea muncii sale, creează o valoare de întrebuințare destinată consumului celui dintîi. Asta se întîmplă, de pildă, atunci cînd un țăran își ia în casă un croitor ambulănt, cum erau pe vremuri, și îi dă material pentru confecționarea de îmbrăcăminte. Sau atunci cînd dau bani unui medic ca să mă ajute să-mi refac sănătatea. Ceea ce importă în aceste cazuri este serviciul pe care și-l fac reciproc amîndoi. „Do ut facias” figurează pe același plan cu „facio ut des” sau „do ut des”²⁹³.

Omul care-mi confecționează din postav o haină pentru care eu i-am furnizat materialul necesar îmi dă o valoare de întrebuințare. Dar în loc s-o dea de-a dreptul într-o formă obiectuală, el o dă sub formă de activitate. Eu îi dau o valoare de întrebuințare gata finisată, iar el îmi confecționează alta. Deosebirea dintre munca trecută, materializată, și munca prezentă, vie, apare aici ca deosebire formală în ce privește momentul efectuării muncii, care o dată figurează la timpul trecut, iar a doua oară la timpul prezent. Într-adevăr, este o deosebire pur formală, izvorită numai din diviziunea muncii și din schimb, între cazul în care *B* își produce singur mijloacele de subzistență necesare întreținerii sale și cazul în care le primește de la *A* și, în loc să-și producă direct mijloacele de subzistență, produce o haină, în schimbul căreia el obține de la *A* mijloace de subzistență. În ambele cazuri el poate căpăta valorile de întrebuințare aflate în posesia lui *A* numai în cazul cînd îi dă în schimb un echivalent, care în ultimă analiză se reduce întotdeauna la propria sa muncă vie, oricare ar fi forma materială pe care aceasta ar îmbrăca-o fie înainte de încheierea schimbului, fie în urma încheierii lui. Acum haina conține nu numai o muncă determinată care-i conferă o formă, o anumită formă de utilitate pe care procesul muncii o imprimă postavului, ci conține și o anumită cantitate de muncă,

deci nu numai valoare de întrebuințare, ci *valoare* în general, *valoare* ca atare. Dar această valoare nu există pentru *A*, deoarece el consumă haina, și nu o comercializează. Prin urmare, în schimbul mijloacelor sale de subzistență, el a obținut munca nu ca muncă *creatoare de valoare*, ci ca activitate creatoare de utilitate, de valoare de întrebuințare.

[IV—49] În cadrul prestării de servicii personale, această valoare de întrebuințare se consumă ca atare, fără a trece din forma de mișcare în forma de lucru. Dacă, după cum se întâmplă adesea în cadrul unor relații neevoluate, prestatorul de servicii nu capătă *bani*, ci nemijlocit chiar *valori* de întrebuințare, dispăre orice aparență că pentru o parte sau alta ar fi vorba aici de *valori* spre deosebire de valori de întrebuințare. Dar chiar dacă presupunem că *A* plătește cu bani serviciul prestat, aceasta nu înseamnă transformarea banilor săi în capital, ci, dimpotrivă, folosirea lor ca simplu mijloc de circulație destinat procurării unui anumit obiect de consum, unei anumite valori de întrebuințare. Tocmai de aceea actul acesta nu este un act producător de *avuție*, ci, dimpotrivă, unul care consumă *avuție*. Pentru *A* nu importă cît de puțin faptul că în postav se obiectivează muncă ca atare, un anumit timp de muncă, deci *valoare*, ci acela că se satisface o anumită trebuință a sa. Cînd *A* își transferă banii din forma-
valoare în aceea de valoare de întrebuințare, banii săi nu se *înmulțesc*, ci se *împușinează*. Aici munca e obținută prin schimb nu ca valoare de întrebuințare pentru crearea de valori, ci ca valoare particulară de întrebuințare, ca valoare pentru consum. Cu cît mai frecvent *A* repetă actul de schimb, cu atît mai sărac devine el. Acest schimb nu este pentru el un *act de îmbogățire*, un act de *creare de valoare*, ci un act de *împușinare* a valorilor existente, aflate în posesia lui. Banii pe care *A* îi dă aici în schimb pe muncă vie — pe un serviciu în natură sau pe un serviciu care se obiectivează într-un lucru — nu sînt *capital*, ci *venit*, sînt bani folosiți ca mijloc de circulație pentru a obține valori de întrebuințare, bani la care forma valoare este doar efemeră, iar nu bani care prin cumpărarea muncii vor să se conserve ca atare și să se valorifice. Schimbul *banilor ca venit*, ca simplu mijloc de circulație, pe muncă vie nu poate transforma niciodată banii în capital, deci nici munca în muncă salariată în sensul economic al cuvîntului.

Nu necesită prea multe explicații faptul că a consuma (a cheltui) bani nu înseamnă a produce bani. În cadrul unor rînduiri în care cea mai mare parte a supramuncii este muncă agricolă și de aceea proprietarul funciar stăpînește atît supra-

munca cit și plusprodusul, venitul proprietarului funciar este acela care constituie fondul muncii pentru muncitorii liberi, pentru muncitorii manufacturieri (aici este vorba de meseriași) în opoziție cu muncitorii agricoli.

Schimbul cu meseriași este una dintre formele consumului proprietarului funciar; o altă parte din venitul său, el o împarte nemijlocit cu o șleahtă de slujitori în schimbul unor servicii personale, adesea pur aparente. În societățile asiatice, unde suveranul este posesorul exclusiv al plusprodusului țării, apar, datorită schimbului venitului său cu free hands*, cum le numește Steuart²⁰³, orașe întregi, care în fond nu sînt altceva decît tabere nomade. Această relație, cu toate că poate — dar nu trebuie în mod necesar — să fie opusul sclaviei și al iobăgiei, nu are totuși nimic comun cu munca salariată, deoarece se repetă mereu în diferite forme de organizare socială a muncii. Dacă acest schimb se efectuează prin intermediul banilor, stabilirea prețului va avea importanță pentru ambele părți, dar pentru A numai în măsura în care nu vrea să plătească prea scump valoarea de întrebuințare creată de muncă, iar nu pentru că l-ar interesa valoarea creată de ea. De pe urma faptului că acest preț, care inițial fusese mai curînd convențional și tradițional, începe să fie din ce în ce mai mult determinat pe cale economică, mai întîi în virtutea corelației dintre cerere și ofertă, iar în cele din urmă prin cheltuielile de producție necesare pentru crearea de vinzători ai unor asemenea servicii vii, — de pe urma acestui fapt esența relației nu se schimbă, căci și în acest caz, ca și înainte, determinarea prețului rămîne un moment pur formal al schimbului de simple valori de întrebuințare. Dar însăși această determinare a prețului este generată de alte raporturi, de legile generale ale modului de producție dominant, care acționează parcă în spatele acestui act particular de schimb, și de autodeterminarea modului de producție dominant.

Una dintre formele în care apare pentru prima oară în societățile antice acest mod de remunerare este *armata*. Solda oșteanului de rînd se reduce și ea la un minimum, determinată fiind numai de cheltuielile de producție necesare pentru producerea lui. Dar ceea ce primește oșteanul în schimbul serviciului său este venit al statului, și nu *capital*.

Chiar în societatea burgheză intră în această rubrică, în această categorie, orice schimb de servicii personale pe venit (aici se încadrează și munca legată de consumul personal, gătitul, cusutul etc., grădinaritul etc., inclusiv activitatea tuturor claselor

* — brațe de muncă libere. — Nota trad.

neproductive, funcționarii statului, medicii, avocații, oamenii de știință etc.). În această categorie intră întregul personal casnic etc. Toți acești lucrători, de la cel mai de jos pînă la cel mai de sus, își asigură prin prestările lor de servicii — adesea impuse chiar de ei — o parte din plusprodus, din *venitul* capitalistului. Dar nimănui nu-i va trece prin minte să afirme că prin schimbul venitului său pe astfel de servicii, adică prin consumul său personal, capitalistul acționează în calitate de capital. Dimpotrivă, prin asemenea schimburi el cheltuiește roadele capitalului său. Faptul că proporțiile în care venitul se schimbă pe acest gen de muncă vie sînt și ele determinate de legile generale ale producției nu schimbă cîtuși de puțin natura raportului de care ne ocupăm.

Dimpotrivă, după cum am mai arătat în capitolul despre *bani* *, aici *valoarea*, la drept vorbind, e furnizată de prestatorul de servicii; el schimbă o valoare de întrebuințare — un anumit gen de muncă, de servicii etc. — pe *valoare*, pe *bani*. De aceea în evul mediu, în parte în opoziție cu aristocrația funciară consumatoare, tendința spre producție și spre acumulare de bani pornea de la această parte, de la reprezentanții muncii vii: ei acumulau și deveneau astfel *δυναμοι* ** capitaliști pentru o perioadă mai tirzie. O parte din iobagii eliberați devin capitaliști.

De aceea nu de raport în general, ci de calitatea naturală particulară a serviciului depinde dacă prestatorul lui va primi în schimb salariu cu ziua, onorar sau o listă civilă, precum și dacă rangul său va fi superior sau inferior celui al persoanei care îi plătește serviciul.

Cînd capitalul devine putere dominantă, toate aceste relații devin mai mult sau mai puțin *lipsite de nimbul onorurilor*. Dar această despuiere a serviciilor personale de aureola lor divină, oricît de înălțător ar fi caracterul pe care li l-a conferit tradiția etc., nu ține încă de materia tratată aici.

Prin urmare, ceea ce determină constituirea capitalului, deci și a muncii salariate, nu este pur și simplu schimbul de muncă *materializată* pe muncă vie — și din punctul de vedere care ne interesează acum, ambele feluri de muncă reprezintă aici două determinări diferite, două valori de întrebuințare de formă diferită, primul ca determinare în formă obiectivă, iar celălalt ca determinare în formă subiectivă —, ci schimbul de muncă *materializată* ca *valoare*, ca valoare existentă pentru sine, pe muncă

* Vezi volumul de față, p. 204—205. Acest pasaj nu se află în capitolul despre bani, ci în capitolul despre capital. — *Nota red.*

** — potențial. — *Nota trad.*

vie ca valoare de întrebuințare a *celei dintii*, ca valoare de întrebuințare destinată nu unui anumit uz sau consum personal, ci ca valoare de întrebuințare destinată să creeze *valoare*.

[IV—50] Când se schimbă bani pe muncă sau pe un serviciu destinat consumului nemijlocit, are loc întotdeauna un schimb real. Faptul că de ambele părți se schimbă anumite *cantități de muncă* prezintă numai un interes *formal* sub aspectul măsurării formelor de utilitate *particulare* ale muncii, al comparării lor reciproce. Aceasta privește numai *forma* schimbului, dar nu constituie *conținutul* lui. În schimbul dintre capital și muncă, valoarea nu constituie un criteriu pentru schimbul a două valori de întrebuințare, ci însuși *conținutul schimbului*.

2) În perioada de destrămare a relațiilor *preburgheze* apăi sporadic muncitori liberi, ale căror servicii sint cumpărate nu în scopuri de consum, ci în scopuri de *producție*; dar, în *primul rînd*, chiar pe scară largă această cumpărare se face numai pentru producția de *nemijlocite* valori de întrebuințare, și nu de *valori*; iar în *al doilea rînd*, dacă, de pildă, moșierul feudal folosește alături de iobagii săi un muncitor liber și vinde o parte din produsul creat de acesta din urmă, ceea ce înseamnă că muncitorul creează pentru moșier *valoare*, schimbul acesta nu vizează decît surplusul și are loc numai în interesul surplusului, în interesul *consumului de obiecte de lux*; el reprezintă în fond, așadar, doar o cumpărare camuflată de muncă străină în vederea consumului nemijlocit, adică cumpărarea acestei munci în calitate de valoare de întrebuințare. De altfel, acolo unde numărul acestor muncitori liberi crește și această relație se extinde, are loc o destrămare a vechiului mod de producție: comunitar, patriarhal, feudal etc. și se creează elemente pentru adevărata muncă salariată. Dar acești lucrători liberi pot, de asemenea, să apară, cum s-a întîmplat, de pildă, în Polonia etc., și să dispară apoi din nou, fără ca modul de producție să sufere vreo schimbare.

{ Pentru a exprima ca *relații de proprietate* sau ca *legi* ale acestora relațiile în care intră capitalul și munca salariată nu trebuie decît să exprimăm relația dintre cele două părți în *procesul de valorificare* ca *proces de apropiere*. Bunăoară, faptul că supramunca apare ca plusvaloare a capitalului înseamnă că muncitorul nu-și însușește produsul propriei sale munci, că acest produs reprezintă pentru el o *proprietate străină* și că, dimpotrivă, *munca străină* apare ca proprietate a capitalului. Această a doua lege a proprietății burgheze, în care se transformă prima lege [privind proprietatea asupra produsului muncii proprii] și care în virtutea dreptului de succesiune etc. capătă o existență inde-

pendentă de vremelnicia existenței diferiților capitaliști, e statornicită ca lege alături de prima. Prima lege este identitatea muncii cu proprietatea; în cea de-a doua, munca apare ca proprietate negată sau proprietatea ca negație a caracterului străin al muncii străine.

Într-adevăr, în procesul de producție a capitalului, după cum va reieși și mai clar din expunerea ulterioară a acestui proces, munca este o totalitate, o combinare de munci ale cărei părți constitutive își sînt reciproc străine, astfel încît munca de ansamblu, ca totalitate, *nu* este *opera* muncitorului singular și nici nu este opera comună a diferiților muncitori decît în măsura în care muncitorii sînt combinați [datorită intervenției unei forțe externe], și nu de pe urma unei reciproce raportări ca elemente ce se combină între ele. În ceea ce privește combinarea ei, această muncă este subordonată unei voințe străine și unei inteligențe străine și e condusă de ele, își are *unitatea spirituală* în afara ei, în aceeași măsură în care, în ce privește unitatea ei materială, ea este subordonată *unității obiectuale a mașinilor*, a capitalului fix, care ca un *monstru însullejit* obiectivează gîndirea științifică și constituie în fapt elementul unificator; față de muncitorul singular, el nu se comportă nicidecum ca uncaltă, ci, dimpotrivă, muncitorul există pe lîngă el ca punct viu, ca anexă izolată vie.

Prin urmare, munca combinată este într-un dublu sens o combinare *an sich*, dar ea nu este combinare nici în sensul de liberă stabilire de relații între indivizi care lucrează laolaltă, nici în sensul de dominație a lor asupra funcțiilor lor particulare sau singulare și asupra uneltelor de muncă. De aceea, dacă muncitorul se raportează la produsul muncii sale ca la un produs străin, înseamnă că și la munca combinată el se raportează ca la o muncă străină și în același mod se raportează el și la propria sa muncă, în care vede o manifestare de viață care, deși îi aparține, îi este totuși străină, impusă; de aceea A. Smith și alții o califică drept *povară*, *sacrificiu* etc.²⁰⁵ Ca și produsul ei, munca însăși este negată ca muncă a muncitorului singular, izolat. Negată ca muncă izolată, munca este de fapt afirmată ca muncă socială sau combinată. Dar astfel afirmată, *munca socială sau combinată*, atît sub formă de activitate cît și cristalizată sub formă de obiect, apare totodată nemijlocit ca altul în raport cu munca singulară realmente existentă, apare și ca *obiectivitate străină* (proprietate străină), și ca *subiectivitate străină* (subiectivitatea capitalului). Prin urmare, atît munca cît și produsul ei sînt reprezentate de capital ca muncă singulară negată a mun-

citorului singular, deci și ca proprietate negată a acestuia. De aceea capitalul este existența muncii sociale — combinarea ei atât ca subiect cât și ca obiect —, dar această existență se manifestă ca fiind de sine stătător în opoziție cu momentele reale ale muncii și, deci, ca existență *separată* alături de ele. De aceea capitalul, la rîndul său, apare ca subiect acaparator și proprietar de *muncă străină*, și însăși relația sa este aceea a unei contradicții tot atât de absolute ca și cea a muncii salariale. }

[B)] Forme premergătoare producției capitaliste ²⁰⁶

1) *Premise naturale și economice pentru ca un individ să-și poată însuși condițiile obiective ale muncii.*
Diferite forme de obște]

[a) Proprietatea inițială a indivizilor care lucrează asupra condițiilor naturale ale muncii lor]

Dacă munca liberă și schimbul ei pe bani, cu scopul de a reproduce acești bani și de a spori valoarea lor, adică cu scopul de a consuma munca liberă nu ca valoare de întrebuințare pentru satisfacerea unor nevoi personale, ci ca valoare de întrebuințare pentru bani, — dacă toate acestea constituie o premisă a muncii salariale și una din condițiile istorice ale capitalului, atunci separarea muncii libere de condițiile obiective ale realizării ei — de mijloacele de muncă și de materialul muncii — constituie o altă premisă. Așadar, înainte de toate este nevoie ca muncitorul să fie separat de pământ, de acest laborator al său natural, cu alte cuvinte este nevoie de descompunerea micii proprietăți funciare libere, ca și de aceea a proprietății colective asupra pământului, bazată pe obștea orientală.

În ambele forme, muncitorul se comportă față de condițiile obiective ale muncii sale ca față de proprietatea sa; avem de-a face aici tocmai cu unitatea naturală dintre muncă și premisele ei materiale. De aceea muncitorul, (chiar) independent de munca sa, are o existență obiectivă. Individul se raportează la sine însuși ca proprietar, ca stăpîn [IV—51] al condițiilor sale reale de existență. În același mod se raportează el la ceilalți, și după cum această *premisă* are ca punct de plecare obștea sau diferitele familii care formează obștea, ceilalți sînt pentru el coproprietari,

adică reprezentanți ai proprietății comune sau proprietari independenți ca și el, adică niște proprietari privați independenți, alături de care proprietatea comună, care înainte absorbea totul și îi cuprindea pe toți, se prezintă ea însăși ca un *ager publicus* * aparte, alături de ansamblul acestor proprietari funciari privați.

În ambele forme indivizii nu se comportă ca muncitori, ci ca proprietari; ei sînt membri ai unei colectivități [Gemeinwesen], care totodată și muncesc. Scopul muncii lor nu este de a crea valoare — cu toate că ei pot realiza supramuncă pentru a o schimba pe produse străine, adică pe plusproduse [ale altor indivizi] —, ci de a asigura existența proprietarului individual și a familiei sale, precum și a întregii obști. Ca simplu *muncitor*, în toată nuditatea sa, individul este un produs al dezvoltării istorice.

[b] Forma asiatică de proprietate]

Premisa primei forme a acestei proprietăți funciare este, în primul rînd, existența unei colectivități natural constituite: familia și familia lărgită, devenită trib²⁰⁷, sau o serie de familii legate prin căsătorii, sau o combinație de triburi. Și cum este de presupus că *păstoritul* și în genere *modul de viață nomad*, este prima formă de existență a oamenilor, că la început tribul nu se stabilește definitiv pe un anumit teritoriu, ci se deplasează în căutare de pășuni (oamenii nu sînt sedentari din fire, afară de cazul cînd găsesc un mediu natural atît de fertil încît stau în copaci ca maimuțele, altfel cutreieră pămîntul ca animalele sălbatice), înseamnă că *comunitatea de trib*, comunitatea naturală, nu este rezultatul, ci condiția *prealabilă a apropierii* (temporare) și a *folosirii pămîntului în comun*.

În fine, cînd oamenii se stabilesc într-un loc, comunitatea primitivă va suferi modificări mai mult sau mai puțin profunde, în funcție de diferitele condiții de mediu (climă, situație geografică, natura solului etc.), precum și de însușirile lor naturale (particularitățile lor rasiale) etc. Comunitatea naturală de trib — înrudire de sînge, comunitate de limbă, de obiceiuri etc. — sau, dacă vrei, constituirea în hoarde, este prima condiție a *aproprierii* de către oameni a *condițiilor obiective* ale vieții lor și ale activității prin care această viață se reproduce și capătă forme obiective (asemenea activitate putînd fi păstoritul, vînătoarea, agricultura etc.).

* — *ogor obștesc* (denumire dată în vechea Romă fondului funciar al statului). — *Nota trad.*

Pământul este marele laborator, arsenalul care furnizează atât mijlocul de muncă și materialul muncii, cât și locul de așezare al colectivității, *baza* ei. Față de pământ oamenii au o atitudine naivă, considerându-l drept o *proprietate a colectivității*, și anume a unei colectivități care se produce și se reproduce prin munca vie. Fiecare individ în parte este *proprietar* sau *posesor* numai pentru că este o verigă a acestei colectivități, este membru al ei.

Apropierea reală, prin procesul muncii, se efectuează în condițiile acestor *premise*, care nu sînt un *produs* al muncii, ci apar ca premise ale ei naturale sau *divine*. Accastă formă, care are la bază aceeași relație fundamentală [adică proprietatea comună asupra pământului], se poate realiza ea însăși într-un mod foarte diferit. Astfel, ea nu este de loc contrazisă de faptul că, așa cum e cazul la majoritatea formelor *asiatice* fundamentale, *unitatea care înglobează* și domină toate aceste mici comunități se înfățișează ca un *proprietar suprem* sau ca un *proprietar unic*, în timp ce comunitățile reale apar doar ca posesori *ereditari*. Întrucît această *unitate* este adevăratul proprietar și adevărata premisă a proprietății colective, ea poate să pară ca fiind ceva *distinct*, situat deasupra multitudinii de colectivități particulare reale, în care individul este în fond lipsit de proprietate, sau în care proprietatea (adică modul în care individul se raportează la condițiile *naturale* ale muncii și ale reproducției ca la condiții ce-i aparțin, ca la condiții obiective), ca corp al subiectivității sale, care e găsit de-a gata sub formă de natură anorganică, îi apare ca fiind mijlocită prin aceea că unitatea care înglobează, realizată în despot ca părinte al acestei multitudini de colectivități, acordă fiecărui individ o parcelă de pământ prin intermediul obștii din care acesta face parte. De aceea plusprodusul, care, de altfel, este stabilit prin lege ca rezultat al apropierii reale prin muncă, aparține, firește, acestei unități supreme.

De aceea, în condițiile despotismului oriental, în cadrul căruia proprietatea pare a nu fi avut o ființare juridică, există de fapt, ca o temelie a lui, această proprietate de trib sau de obște, provenită în cea mai mare parte dintr-o îmbinare a meșteșugurilor cu agricultura în cadrul micii comunități, care capătă astfel posibilitatea de a-și satisface singură toate nevoile și cuprinde în sine toate condițiile reproducției și ale producției lărgite. O parte din supramuncă aparține căpeteniilor obștii, care în cele din urmă apar ca o *persoană*, și această supramuncă se prezintă fie sub forma tributului etc., fie sub forma muncilor executate în comun pentru proslăvirea unității întruchipate în despotul real sau în ființa tribală imaginară care e divinitatea.

Acest gen de proprietate în obște, în măsura în care aici ea se realizează în mod efectiv prin muncă, poate să îmbrace diferite forme: uneori micile obști, independente între ele și așezate una lângă alta, duc o existență mizeră, și în fiecare obște individul muncește împreună cu familia lui, independent de alții, pe parcela care îi este atribuită*; uneori unitatea se poate extinde, imprimând un caracter colectiv chiar procesului muncii, care poate căpăta forma unui sistem unitar, ca de pildă în Mexic, și în special în Peru, sau la vechii celți și la unele triburi din India.

Spiritul colectiv în cadrul tribului poate să se manifeste și în aceea că unitatea care înglobează este reprezentată de capul unei familii mai importante din cadrul tribului sau că această unitate o constituie legătura dintre capii de familie. În funcție de asemenea situații, forma acestei societăți va fi mai despotică sau mai democratică. Condițiile, comune pentru toți, de apropiere efectivă prin muncă, *canalele de irigație*, care prezintă o importanță cu totul deosebită pentru popoarele asiatice, mijloacele de comunicație etc. apar în acest caz ca operă a unității supreme — a cirmuirii despotice, care se situează deasupra micilor obști. Orașe propriu-zise se formează, alături de aceste sate, numai acolo unde există o poziție deosebit de favorabilă pentru comerțul exterior, sau acolo unde căpetenia statului și satrapii săi își schimbă venitul (plusprodusul) lor pe muncă și îl cheltuiesc ca fond al muncii.

[c) Forma antică de proprietate]

[IV—52] A doua formă de proprietate — care, ca și prima, a dat naștere unor modificări esențiale, cu caracter local, istoric etc. —, fiind produsul unei vieți mai mobile și al unui destin mai schimbător al triburilor primitive, ca și al modificărilor pe care le-au suferit ele în procesul dezvoltării istorice, presupune, de asemenea, drept premisă *obștea*, dar nu ca în primul caz, unde obștea se prezintă ca substanță, iar indivizii nu sînt altceva decît simple accesorii ale ei sau părțile componente care s-au format pe o cale pur naturală. Această din urmă formă presupune ca

* O anumită muncă este necesară, pe de o parte, pentru *crearea unui fond comun de rezervă*, a unui fond de asigurare, ca să zicem așa, iar pe de altă parte, pentru *ucoperirea cheltuielilor colectivității propriu-zise*, adică pentru războaie, pentru servicii divine etc.; aici întîlnim pentru prima oară *dominium seniorial* [dreptul de a dispune de proprietate] în sensul său inițial, de pildă în obștile slave, în cele românești etc. Aici rezidă trecerea la munca de clacă etc.

bază nu întinderea de pământ ca atare, ci orașul ca sediu (centru) deja creat al agricultorilor (proprietari funciari). Ogorul apare aici ca un teritoriu al orașului, pe cînd în primul caz satul se prezenta ca un simplu accesoriu al pămîntului.

Pămîntul în sine — oricît de dificilă ar fi cultivarea și apropierea lui efectivă — nu-i împiedică în nici un fel pe oameni să se comporte față de el ca față de natura neorganică a individului viu, astfel ca el să servească subiectului drept atelier, mijloc de muncă, obiect al muncii și mijloc de subzistență. Greutățile pe care le întîmpină o obște pot proveni doar de la alte obști care au ocupat mai înainte pămîntul sau care tulbură obștea pe pămînturile ocupate de ea. Iată de ce războiul reprezintă o importantă sarcină generală, o mare muncă colectivă, care e cerută fie pentru a pune stăpînire pe condițiile obiective de existență, fie pentru a apăra și a eterniza stăpînirea lor. Iată de ce o obște compusă dintr-o serie de familii este organizată în primul rînd militar, ca o organizație armată, militară, și o asemenea organizare este una din condițiile existenței ei ca proprietară. Baza acestei organizări militare o constituie concentrarea locuințelor în oraș.

Orînduirea tribală ca atare duce la împărțirea în neamuri superioare și neamuri inferioare, iar această diferențiere se accentuează tot mai mult ca urmare a amestecării învingătorilor cu triburile învinse etc.

Proprietatea în obște — ca proprietate de stat, ager publicus — este aici separată de proprietatea privată. Proprietatea individului nu este ea însăși nemijlocit proprietate a obștii, ca în primul caz, cînd ea, prin urmare, nu era proprietate a individului, separată de obște, ci se afla doar în posesiunea acestui individ.

Cu cît proprietatea individuală poate fi valorificată în mai mică măsură în mod efectiv și exclusiv prin munca în comun (adică așa cum este cazul, de pildă, în condițiile sistemului de irigație din Orient), cu atît mișcarea istorică, migrațiile distrug caracterul format pe cale pur naturală al tribului, cu atît tribul se depărtează mai mult de locul său de așezare inițial și acaparează pămînturi *străine*, unde găsește condiții de muncă cu totul noi, în care energia fiecărui individ se dezvoltă din plin, cu atît caracterul colectiv al tribului se manifestă — și trebuie să se manifeste — într-o măsură tot mai mare ca o unitate negativă față de lumea din afară, cu atît sînt mai numeroase condițiile în virtutea cărora individul devine *proprietar privat* al pămîntului, al unei parcele separate, a cărei cultivare cade în sarcina lui și a familiei.

Obștea (ca stat) reprezintă, pe de o parte, raportul reciproc dintre acești proprietari privați, liberi și egali, și unirea lor îndreptată împotriva lumii exterioare; ea constituie totodată o garanție a lor. Obștea ca orînduire se bazează aici în aceeași măsură pe faptul că membrii ei sînt proprietari funciari care muncesc, țărani parcelari, ca și pe faptul că independența lor este asigurată prin relațiile dintre ei ca membri ai obștii, prin folosirea lui ager publicus pentru satisfacerea nevoilor comune, pentru gloria comună etc. Apartenența la obște continuă să fie o condiție necesară pentru însușirea pămîntului, dar ca membru al obștii fiecare individ este proprietar privat. Proprietatea sa privată înseamnă pentru el pămîntul său, dar totodată el vede în această proprietate temeiul apartenenței sale la obște, iar menținerea lui ca membru al acesteia înseamnă în aceeași măsură menținerea obștii, și invers, ș.a.m.d. Deși obștea este aici un *modus al dezvoltării istorice* și, prin urmare, ceva care nu există numai în realitate, ci și în conștiința oamenilor, ea apare aici ca premisă a *proprietății* asupra pămîntului, adică apare ca premisă a raportului dintre subiectul care muncește și premisele naturale ale muncii, premise care-i aparțin, dar această „apartenență” este totuși mijlocită de calitatea sa de membru al statului, de existența statului, sau, cu alte cuvinte, de o *premisă* care este considerată ca fiind divină etc.

Concentrarea se operează la oraș, al cărui teritoriu înglobează regiunea rurală înconjurătoare; mica agricultură produce pentru consumul nemijlocit; industria casnică reprezintă o îndeletnicire casnică accesorie a femeilor și a fetelor (torsul și țesutul) sau o ocupație care a căpătat o dezvoltare de sine stătătoare numai în unele ramuri ale producției (fabri* etc.)

Dănuirea unei asemenea obști are ca premisă menținerea egalității între țărani liberi care o compun și care-și asigură singuri existența, precum și munca proprie ca o condiție pentru dănuirea proprietății lor. Ei se comportă ca proprietari față de condițiile naturale ale muncii, dar totodată trebuie ca aceste condiții să fie continuu și efectiv confirmate prin munca personală a individului, ca condiții și elemente obiective ale personalității sale, ale muncii sale personale.

Pe de altă parte însă, această mică colectivitate războinică manifestă tendința de a depăși asemenea limite etc. (Roma, Grecia, evreii etc.).

* — meșteșugari în Roma antică. — *Nota trad.*

„Cînd prezicerile augurilor — spune Niebuhr — l-au încredințat pe Numa că alegerea lui se bucură de încuviințarea zeilor, prima grijă a acestui rege pios n-a fost să organizeze oficierea de servicii divine în temple, ci să se ocupe de soarta oamenilor. El a împărțit pămînturile pe care Romulus le cucerise în război și le destinase colonizării; el a înființat cultul lui Terminus*. Toți legiuitorii din antichitate, și în primul rînd Moise, își bazau succesul preceptelor emise de ei în sprijinul virtuții, cinstei și bunelor moravuri pe proprietatea asupra pămîntului sau, cel puțin, pe o posesiune ereditară a pămîntului care să fie asigurată unui număr cit mai mare de cetățeni” (*Niebuhr*. „*Römische Geschichte*”, Erster Theil, 2-te Ausgabe, 1827, S. 245).

Pentru procurarea mijloacelor sale de subzistență, individul se afla în asemenea condiții, încît scopul urmărit de el nu putea fi agonisirea de avuție, ci asigurarea propriei sale existențe, reproducerea sa ca membru al obștii, propria sa reproducere ca proprietar al parcelei sale de pămînt și, în această calitate, ca membru al obștii.

Dănuirea comunității înseamnă reproducerea tuturor membrilor ei ca țărani care-și asigură singuri mijloacele de subzistență și al căror timp de muncă suplimentar aparține tocmai obștii, e folosit pentru serviciul militar etc. Proprietatea asupra propriei sale munci este mijlocită de proprietatea asupra condiției muncii, asupra parcelei de pămînt, iar această proprietate, la rîndul ei, este garantată prin existența obștii, care, la rîndul ei, este garantată prin supramunca prestată de membrii obștii sub forma serviciului militar etc. Membrul obștii se reproduce ca atare nu prin cooperare în munca producătoare de avuție, ci prin cooperare în munca de interes comun (imaginar și real), care are menirea să asigure menținerea uniunii înăuntru și în afară. Proprietatea este quiritară²⁰⁸, romană, proprietarul funciar privat este proprietar numai ca roman, dar ca roman el este proprietar funciar privat.

[d) Forma germanică de proprietate;
deosebirile existente între ea
și formele asiatică și antică]

[IV--53] O [altă] formă de proprietate în care indivizii care muncesc și care, ca membri ai obștii, își asigură singuri existența, posedă condițiile naturale ale muncii lor, este cea *germanică*. În această formă de proprietate, membrul obștii nu este, ca atare, copo-

* — zeu al hotarelor și al pietrelor de hotar în Roma antică. — *Nota trad.*

sesor al proprietății comune *, cum este cazul în forma de proprietate specific orientală. Și nu avem aici nici ceea ce caracterizează forma romană (precum și cea greacă, într-un cuvânt: clasică-antică), unde pământul ocupat de comunitate este pământ roman. O parte din el rămâne la dispoziția obștii propriu-zise, iar nu la dispoziția unor membri ai obștii: ager publicus în diferitele sale forme. Cealaltă parte este împărțită între membrii obștii, și fiecare parcelă de pământ este pământ roman prin aceea că este proprietate privată, este domeniul unui roman, este o parte din pământ — din laboratorul comun — care-i aparține lui; dar și el este roman numai în măsura în care posedă acest drept suveran asupra unei părți din pământul roman.

{ „În antichitate, meșteșugul orășenesc și comerțul erau indeletniciri disprețuite; în schimb, agricultura se bucura de multă considerație; în evul mediu dimpotrivă” [Niebuhr, op. cit., p. 418]. }

{ „Dreptul de a folosi prin posesiune pământurile obștii l-au avut inițial patricenii, care mai târziu au cedat parcele din aceste pământuri clienților lor; *transfêrul de proprietate* din ager publicus era un privilegiu exclusiv al plebeilor; toate alocările se făceau în favoarea plebeilor, ca o despăgubire pentru partea ce le revenea din pământul obștii. *Proprietatea funciară propriu-zisă*, cu excepția terenurilor din jurul zidurilor orașului, se afla la început numai în mâinile plebeilor” (obștilor sătești li s-a acordat mai târziu cetățenia romană) [op. cit., p. 435—436]. }

{ „Trăsătura fundamentală a plebei romane este că ea reprezintă un ansamblu de țărani, așa cum reiese din definiția proprietății lor quiritare. Cei din antichitate considerau în mod unanim agricultura ca *adevărată ocupație* care i se potrivește unui bărbat liber, o apreciau ca o școală a soldatului. În lumea celor ce practică agricultura se păstrează vechea puritate a națiunii; aceasta suferă schimbări la orașe, unde se stabilesc negustori și meșteșugari străini, după cum și băștinășii se mută acolo unde li mină dorința de câștig. Pretutendeni unde există sclavie, sclavii eliberați caută să-și câștige existența prin ocupații de pe urma cărora ei adună apoi adesea mari bogății; iată de ce în antichitate aceste ramuri de activitate se și aflau, de cele mai multe ori, în mâinile lor și, de aceea, erau considerate ca nedemne de un cetățean; de aici și părerea că este riscant să fie admiși meșteșugarii în rîndurile cetățenilor cu drepturi depline (inițial la greci ei erau, de regulă, excluși din rîndurile acestora). Nici unui roman nu-i era îngăduit să ducă o viață de mic negustor sau de meșteșugar²⁰⁰. Anticilor le era complet necunoscută o instituție atît de respectabilă cum avea să fie sistemul

* Acolo unde nu există altă proprietate decît cea comunitară, individul ca atare nu este decît posesorul, ereditar sau nu, al unei porțiuni determinate, deoarece nici o fracțiune de proprietate nu aparține vreunui dintre membri considerat aparte și fiecare individ este posesor doar ca membru nemijlocit al obștii, așadar ca persoană care trăiește în uniune directă cu ea, și nu separat de ea. Acest individ izolat este, așadar, doar posesor. Nu există decît o proprietate colectivă și o posesiune privată. Acest mod de posesiune, legat de proprietatea colectivă, poate să sufere pe plan istoric, local etc. modificări dintre cele mai variate, după cum munca însăși este efectuată în mod izolat de către posesorul privat, sau este, la rîndul ei, stabilită de obști sau de unitatea care stă deasupra diferitelor obști.

breslelor în istoria medievală a orașelor ; dar chiar și aici spiritul războinic a slăbit pe măsură ce breslele au cîștigat preponderență asupra familiilor de patri-cieni, și pînă la urmă s-a stins cu totul : o dată cu el au dispărut și considerația de care se bucurau orașele în exterior, și libertatea lor" [op. cit., p. 614—615]. }

„Triburile statelor antice erau organizate în două feluri : fie pe bază *gentilică*, fie pe bază *teritorială*... Triburile *organizate pe bază gentilică* sînt mai vechi decît cele organizate pe bază teritorială, și aproape pretutindeni au fost înlocuite de acestea din urmă. Forma lor cea mai pronunțată, cea mai rigidă este sistemul casteilor, în care fiecare castă este separată de celelalte ; orice amestec între ele, prin căsătorii, este interzis ; castele ocupă trepte ierarhice distincte și fiecare din ele exercită o profesiune exclusivă, care a fost stabilită o dată pentru totdeauna...

La început, triburile *organizate pe bază teritorială* corespundeau împărțirii ținutului în regiuni și sate, astfel că oricine era — în momentul introducerii acestei împărțiri (în Atica pe vremea lui Clistene) — locuitor stabil al unui sat era înscris, ca demotes al acestui sat, în acea *phyle*²¹⁰ din care făcea parte satul respectiv. Urmășii lui însă continuau, de regulă, să facă parte din aceeași *phyle* și din același deme, independent de locul lor de domiciliere ; datorită acestui fapt, și această împărțire a căpătat o aparență genealogică.

Gințile romane nu erau bazate pe înrudire de sînge. Atunci cînd menționează nume gentilice, Cicero adaugă, ca semn distinctiv, și descendența din strămoși liberi. Membrii *ginților* romane aveau sacra * comune, care mai tirziu (încă de pe vremea lui Cicero) au dispărut. Cel mai mult s-a menținut dreptul de a moșteni pe acei membri ai *ginții* care nu aveau rude și care mureau fără să lase testament. În timpurile străvechi, membrii *ginților* aveau obligația de a ajuta pe membrii nevoiași ai *ginții* care se aflau într-o situație deosebit de grea. (La germani acest obicei s-a practicat la început pretutindeni, și cel mai mult a dăinuit la cei din Dithmarschen²¹¹.) *Gințile* erau un fel de corporații. O împărțire mai generală decît împărțirea în *ginți* nu a existat în lumea antică. Astfel, la gaeli²¹², nobilii Campbells, împreună cu vasalii lor, formează un clan" [op. cit., p. 317—335]. }

Cum patricianul este într-o măsură mai mare reprezentantul obștii, el este *posesorul* lui *ager publicus* și îl exploatează prin intermediul clienților săi etc. (iar ulterior, încetul cu încetul, și-l însușește).

Obștea germană nu se concentrează la oraș ; dar prin simplul fapt că există o asemenea concentrare (la oraș, care este centrul vieții rurale, locul de domiciliere al agricultorilor, precum și centrul de conducere militară), obștea ca atare capătă, în acest caz, o existență exterioară distinctă de aceea a fiecărui individ. Istoria antichității clasice este istoria orașelor, dar a unor orașe care au la baza lor proprietatea funciară și agricultura ; istoria Asiei este un fel de unitate nediferențiată între oraș și sat (marile orașe propriu-zise trebuie privite aici doar ca simple tabere ale cirmuito-rilor, ca o excrescență a structurii economice propriu-zise). În evul mediu (perioada germanică), satul ca atare este punctul de plecare al istoriei, a cărei dezvoltare are loc apoi sub forma opozi-

* — lăcașuri sfinte. — Nota trad.

ției dintre oraș și sat. Istoria modernă înregistrează o urbanizare a satului, în timp ce în antichitate a avut loc o ruralizare a orașului.

[V—1] * Prin faptul că se unește, formînd orașul, obștea ca atare are o existență economică; însăși existența orașului ca atare este altceva decît o simplă multitudine de case independente. Aici întregul nu constă pur și simplu din suma părților sale. El este, în felul său, un organism autonom. La germani, ai căror capi de familie se stabileau în păduri și erau despărțiți unii de alții prin distanțe considerabile, obștea, privită chiar sub aspect pur exterior, există, în fiecare caz în parte, numai sub forma unor adunări ale membrilor obștii, deși unitatea lor *lăuntrică* decurge din genealogia și limba lor comună, din trecutul lor comun și istoria lor comună etc.

Obștea apare, așadar, ca o *asociere* (Vereinigung), și nu ca o uniune (Verein); apare ca o unire (Einigung) ai cărei membri independenți sînt proprietarii funciari, și nu ca o unitate. De aceea obștea nu există, de fapt, ca *stat*, ca *sistem statal*, cum era cazul la popoarele antice, pentru că ea nu există ca *oraș*. Pentru ca obștea să capete o existență reală, trebuie ca proprietarii funciari liberi să țină o *adunare*, în timp ce la Roma, de pildă, obștea există în afara unor asemenea adunări, prin însăși existența *orașului* și a personalităților oficiale puse în fruntea lui etc.

Ce-i drept, și la germani întîlnim *ager publicus*, pămînt al obștii sau pămînt al poporului, spre deosebire de proprietatea individului. Acest *ager publicus* cuprinde terenurile de vînătoare, pășunile, pădurile etc., adică acea parte din pămînturi care nu poate fi împărțită atunci cînd trebuie să servească ca mijloc de producție sub această formă determinată. Totodată însă acest *ager publicus* nu reprezintă, ca, de pildă, la romani, o existență concretă economică distinctă a statului, alături de aceea a proprietarilor privați, astfel ca aceștia să fie cu adevărat proprietari *privați* [Privateigentümer] numai în măsura în care ei au fost *excluși*, au fost privați de folosința acestui *ager publicus*, cum era cazul cu plebeii.

La germani, *ager publicus* apare mai degrabă doar ca o completare a proprietății individuale și figurează ca proprietate numai în măsura în care, ca bun comun al unui trib, trebuie apărat de triburile dușmane. Nu proprietatea individului particular apare ca fiind mijlocită de obște, ci, dimpotrivă, existența obștii și a proprietății în obște apare ca fiind mijlocită de raportul de mutuali-

* Aici începe al cincilea caiet al manuscrisului, pe a cărui copertă se află inscripția: „Caietul V. Ianuarie 1856 (inceput la 22 ianuarie)”. — *Nota red.*

tate existent între indivizii independenți unii de alții. În fond, fiecare casă în parte, care constituie în sine un centru de producție independent, reprezintă un tot economic (meșteșugul este practicat ca simplă indeletnicire casnică accesorie a femeilor etc.).

În lumea antică, orașul, cu pământurile înconjurătoare aflate în posesia lui, reprezintă un tot economic; în lumea germanică, un asemenea tot economic este așezarea individuală, care apare doar ca un punct pe pământul care îi aparține; aici nu avem de-a face cu concentrarea mai multor proprietari, ci cu familia ca unitate de sine stătătoare. În forma asiatică (cel puțin în cea predominantă) nu există proprietate a individului, căci el e numai posesor; adevăratul proprietar este obștea prin urmare, nu există altă proprietate decât *cea colectivă* asupra pământului.

La popoarele antice (dintre care romanii ne oferă exemplul clasic, în forma sa cea mai pură și mai desăvârșită) există o formă de proprietate care conține în sine antagonismul proprietății funciare de stat și al proprietății funciare private, astfel că aceasta din urmă este mijlocită de prima sau însăși proprietatea funciară de stat există în această formă dublă. Iată de ce proprietarul funciar privat este totodată și cetățean urban. Faptul că individul este cetățean al statului își găsește expresia, din punct de vedere economic, în această formulă simplă: agricultorul este locuitor al orașului.

În forma germanică, țăranul nu este un cetățean al statului, adică nu este un locuitor al orașului. Aici baza o constituie, dimpotrivă, așezarea familială izolată, de sine stătătoare, și ea e garantată prin legătura pe care o stabilește cu alte așezări familiale similare din același trib și prin întrunirile convocate în vederea sprijinului reciproc în caz de război, pentru organizarea serviciului religios, aplanarea unor litigii etc. Proprietatea funciară individuală nu apare aici ca o formă opusă proprietății funciare a obștii și nici ca fiind mijlocită de ea; dimpotrivă, obștea nu există decât în raporturile reciproce dintre acești proprietari funciari individuali ca atare. Proprietatea în obște ca atare apare aici doar ca o anexă comună a tuturor locuințelor individuale ale membrilor tribului și a pământurilor lor individuale.

Obștea [germană] nu este o substanță în fața căreia individul apare doar ca un accident [cum e cazul în obștea orientală]. Ea nu este nici o astfel de *unitate* [ca în obștea antică, unde], atât în închipuirea individului, cât și în realitate, generalul ca atare, sub forma orașului și a nevoilor lui orășenești, se deosebește de existența și de nevoile individului, sau unde obștea, sub forma terenurilor ei orășenești, se deosebește de existența economică separată a membrului obștii. Dimpotrivă, obștea germanică în sine

reprezintă, pe de o parte, ca o comunitate bazată pe unitatea de limbă, pe înrudirea de sînge etc., o premisă a existenței proprietarilor individuali ; însă, pe de altă parte, ea are o existență reală numai la *adunările lor efective*, ce se țin în vederea unor scopuri comune ; și în măsura în care are o existență economică aparte, sub forma terenurilor de vînătoare, a pășunilor etc., folosite în comun, ea este folosită de fiecare proprietar individual ca atare, și nu ca reprezentant al statului (cum era la romani). Avem de-a face cu o proprietate într-adevăr comună a proprietarilor individuali, și nu cu o proprietate a uniunii acestor proprietari, care la oraș duc o existență diferită de existența lor ca proprietari individuali.

[e] Caracterul limitat al relațiilor de producție ale orînduirii de obște. Avuția în lumea antică, în societatea burgheză și în comunism]

Ceea ce constituie esențialul în această chestiune este următorul lucru : în toate aceste forme — în care proprietatea funciară și agricultura constituie baza orînduirii economice și în care, deci, scopul economic este producția de valori de întrebuințare, *reproducția individului* în cadrul acestor relații determinate față de obști, a căror bază o constituie el — găsim :

1) apropierea condiției naturale a muncii (a *pămîntului*, care reprezintă instrumentul de muncă inițial și este totodată laboratorul, rezervorul de materii prime) nu este un rezultat al muncii, ci îi precede muncii, ca o condiție prealabilă ; față de condițiile obiective ale muncii, individul se comportă pur și simplu ca un proprietar ; ele reprezintă pentru el natura neorganică a subiectivității sale, în care această subiectivitate se realizează pe sine ; principala condiție obiectivă a muncii nu apare ca *produs* al muncii, ci se prezintă ca *natură* descoperită prin muncă. [V—2] Pe de o parte aveam de-a face cu individul viu, iar pe de altă parte cu pămîntul, ca o condiție obiectivă a reproducției lui.

2) Dar această *relație* dintre individ și pămînt, considerat ca proprietate a individului care muncește (și care, deci, nu apare din capul locului în această abstracție de simplu individ care muncește, întrucît găsește în proprietatea asupra pămîntului *un mod de existență obiectiv*, care constituie o premisă prealabilă a activității lui, și nu e cîtuși de puțin doar un rezultat al ei, adică constituie o premisă a activității lui, la fel ca și epiderma lui, ca și organele lui senzoriale, pe care el, ce-i drept, de asemenea le reproduce și le dezvoltă etc. în procesul vieții, dar care, ca pre-

mise, precedă acest proces de reproducție), este imediat mijlocită de existența naturală, mai mult sau mai puțin dezvoltată și istoricește transformată, a individului ca *membru al unei obști*, de existența lui naturală ca membru al unui trib etc.

Un individ izolat n-ar putea să fie proprietar al pământului, așa cum n-ar putea nici să vorbească. El ar putea, ce-i drept, să folosească pământul ca substanță, așa cum fac animalele. Atitudinea lui de proprietar față de pământ este întotdeauna mijlocită de ocuparea (pașnică sau violentă) a pământurilor de către trib, de către obște care are o formă mai mult sau mai puțin naturală sau deja dezvoltată istoricește. Aici individul nu poate să acționeze niciodată atât de izolat ca atunci când se prezintă ca simplu muncitor liber. Dacă condițiile obiective, ca unele ce-i aparțin, sînt o premisă a muncii sale, premisa subiectivă o constituie individul însuși ca membru al unei obști care mijlocește relația dintre el și pământ. Raportul său cu condițiile obiective ale muncii este mijlocit de existența sa ca membru al obștii; la rîndul ei, existența reală a obștii este determinată de forma specifică a proprietății lui asupra condițiilor obiective ale muncii. Dacă această proprietate, mijlocită prin apartenența ei la obște, apare ca *proprietate comună*, în cadrul căreia individul nu este decît posesor, iar proprietatea privată asupra pământului nu există; sau dacă ea apare într-o dublă formă — ca proprietate de stat și ca proprietate privată, ambele existînd alături una de alta —, însă în așa fel ca prima să apară ca o condiție a celei de-a doua, astfel că numai cetățeanul statului este și trebuie să fie proprietar privat, iar proprietatea sa ca cetățean al statului are în același timp o existență distinctă; sau dacă, în sfîrșit, această proprietate comună apare doar ca o completare a proprietății individuale, în timp ce aceasta din urmă constituie baza ei, iar obștea, în genere, nu are o existență proprie în afara *adunării membrilor* ei și a unirii lor în vederea unor scopuri comune, — toate aceste relații dintre membrii obștii sau tribului și pământul tribului (pământul pe care s-a stabilit tribul) depînd în parte de însușirile naturale ale tribului, iar în parte de condițiile economice în care se stabilesc relațiile dintre trib și pământ considerat ca proprietate, adică de condițiile în care tribul își însușește prin muncă roadele pământului; iar acest lucru va depinde, la rîndul său, de climă, de structura fizică a solului, de modul de exploatare a acestuia în funcție de condițiile fizice, de relațiile cu triburile dușmane sau cu cele învecinate, precum și de schimbările provocate de migrațiuni, evenimente istorice etc.

Pentru ca obștea ca atare să continue a exista în vechea ei formă este necesar ca membrii ei să se reproducă în condițiile obiective date. Producția însăși, creșterea populației (care face și ea parte din producție) desființează încetul cu încetul și în mod inevitabil aceste condiții, le distruge în loc să le reproducă etc., și în felul acesta orînduirea de obște pierе o dată cu relațiile de proprietate pe care se întemeiază.

Cu mai multă tenacitate decît oricare, și vreme mai îndelungată, dăinuie, în mod inevitabil, forma asiatică. Această dăinuire decurge din înseși condițiile ei, și anume din faptul că individul nu poate să devină independent față de obște, că volumul producției este menit să asigure doar propria lui întreținere, că agricultura este îmbinată cu meșteșugul etc.

Dacă individul își modifică relațiile cu obștea, el modifică ipso facto și obștea însăși și acționează în mod distructiv asupra ei; la fel acționează el și asupra premisei ei economice; pe de altă parte, se produce o modificare a acestei premise economice ca rezultat al propriei ei dialectici, ceea ce atrage după sine sărăcia etc. Îndeosebi influența războaielor și a cuceririlor (care la Roma, bunăoară, constituiau în fond una din condițiile economice ale obștii însăși) subminează legătura reală pe care se sprijină obștea.

În toate aceste forme, baza dezvoltării o constituie *reproducerea relațiilor* — *dinainte date* — dintre individ și obște (relații care s-au format pe o cale mai mult sau mai puțin naturală sau care au apărut în decursul istoriei și au devenit tradiționale), precum și o anumită existență *obiectivă*, pentru el *predeterminată*, atît în ceea ce privește raporturile lui față de condițiile de muncă, cît și în ceea ce privește relațiile lui cu tovarășii săi de muncă, cu ceilalți membri ai tribului etc., din care cauză această bază are, din capul locului, un *caracter limitat*; dar, o dată cu eliminarea acestei limitări, asistăm la decăderea și dispariția vechilor relații. În acest sens acționează la romani dezvoltarea sclaviei, concentrarea proprietății funciare, schimbul, relațiile bănești, cuceririle etc., deși toate aceste elemente, pînă la un anumit punct, păreau să fie compatibile cu baza și, în parte, păreau că nu fac decît să lărgească în mod inofensiv această bază, iar în parte păreau că răsar din ea și se dezvoltă ca simple excrescențe abuzive. În anumite limite aici poate să aibă loc o dezvoltare considerabilă. Este posibilă apariția unor mari personalități. Dar nu poate fi vorba aici de o dezvoltare liberă și deplină a individului sau a societății, deoarece o asemenea dezvoltare ar fi în contradicție cu relația inițială [dintre individ și societate].

[V—3] La antici nu întâlnim nici o scriere din care să reiasă preocuparea de a afla care formă de proprietate asupra pământului etc. este cea mai productivă și creează mai multă avuție. Avuția nu apare la ei ca scop al producției, deși Cato a putut să se întrebe care mod de cultivare a pământului este mai avantajos, deși pînă și un om ca Brutus putea să dea bani cu împrumut cu dobîndă maximă. Discuția se purta întotdeauna asupra formei de proprietate care e în măsură să asigure statului cei mai buni cetățeni. Avuția apare ca scop în sine doar la cîteva popoare comerciale — care dețineau monopolul asupra comerțului de intermediere — care trăiau în interstițiile lumii antice, ca evreii în societatea medievală. În realitate, avuția, pe de o parte, este un obiect care se materializează în obiecte, în produse materiale, cărorora omul li se opune ca subiect; pe de altă parte însă, avuția ca valoare este pur și simplu puterea de a dispune de munca altuia nu în scopul dominației, ci pentru a obține foloase personale etc. În toate formele ei, avuția capătă o întrupare obiectuală, fie că e vorba de un obiect sau de o relație mijlocită de obiect, care se află în afara individului și are întîmplător contingență cu el.

Iată de ce concepția antică potrivit căreia omul, oricît ar fi el de limitat sub aspect național, religios, politic, reprezintă întotdeauna un scop al producției pare a fi superioară concepției lumii moderne, unde producția apare ca scop al omului, iar avuția ca scop al producției. În realitate însă, dacă înlăturăm forma îngustă burgheză, ce altceva e avuția decît universalitatea trebuințelor, a aptitudinilor, a mijloacelor de consum, a forțelor de producție etc. ale indivizilor, care a fost creată de schimbul universal? Ce altceva e avuția decît deplina dezvoltare a dominației omului asupra forțelor naturii, adică atît asupra forțelor naturii propriu-zise, cît și asupra forțelor proprii sale naturi? Ce altceva e avuția decît manifestarea absolută a talentelor creatoare ale omului, fără nici un fel de alte premise în afară de dezvoltarea istorică anterioară, care face din această unitate a dezvoltării un scop în sine, ce altceva decît dezvoltarea tuturor forțelor umane ca atare, independent de orice scară de valori *prestabilită*? Aici omul nu se reproduce într-o singură direcție determinată, ci se produce în totalitatea sa; el nu caută să rămînă ceva ce a fost definitiv stabilit, ci se află în mișcarea absolută a procesului de devenire.

În economia burgheză — și în perioada de producție căreia îi corespunde — această manifestare deplină a esenței lăuntrice a omului apare ca o completă secătuire, acest proces universal de obiectualizare (*Vergegenständlichung*) — ca o înstrăinare totală, iar năruirea tuturor scopurilor unilaterale determinate — ca o sa-

crificare a scopului în sine în favoarea unui scop cu desăvîrșire exterior. De aceea, pe de o parte, naiva lume antică pare mai elevată decît cea modernă. Pe de altă parte, lumea antică era într-adevăr mai elevată decît cea modernă în măsura în care era dominată de aspirația de a găsi un mod desăvîrșit, o formă definitivă și o limitare dinainte stabilită. Ea îi procură satisfacție omului care se situează pe un punct de vedere limitat, în timp ce lumea contemporană nu-i oferă asemenea satisfacție ; iar acolo unde ea se arată mulțumită de sine, e *trivială*.

[f] Confuzia lui Proudhon în problema originii proprietății.
Adevăratele premise ale apariției proprietății.
Sclavagismul și iobăgia]

Ceea ce d-l Proudhon numește originea *extraeconomică* a proprietății, înțelegînd prin proprietate tocmai proprietatea funciară ²¹³, este raportul *preburghez* al individului față de condițiile obiective ale muncii, și în primul rînd față de condițiile obiective *naturale* ale muncii. Într-adevăr, așa cum subiectul care muncește este un individ dat de natură și are o existență naturală, tot așa prima condiție obiectivă a muncii lui este natura, pămîntul, corpul său neorganic ; individul, așa cum e el de la natură, nu reprezintă numai un corp organic, ci este chiar această natură neorganică în calitate de subiect. Această condiție nu este produsul lui, ci e anterioară lui ; ca o realitate naturală, existentă în afara lui, ea este o premisă a lui, este anterioară lui.

Înainte de a merge mai departe cu analiza acestei probleme, menționăm următoarele : bravul Proudhon nu numai că ar putea, dar ar și trebui, cu tot atîta temei, să acuze de origine *extraeconomică* *capitalul* și *munca salariată*, ca forme de proprietate. Căci dacă muncitorul găsește condițiile obiective ale muncii ca ceva ce există separat de el, sub formă de *capital*, și dacă, la rîndul lui, capitalistul îl găsește pe *muncitor* ca individ lipsit de proprietate, ca muncitor abstract (schimbul, așa cum se efectuează el între valoare și munca vie, presupune un *proces istoric*, deși capitalul și munca salariată reproduc ele însele această relație și îi determină atît întinderea — în toată amploarea ei obiectivă —, cît și profunzimea), toate acestea presupun, după cum am văzut, un proces istoric, care reprezintă istoria apariției capitalului și a muncii salariate.

Cu alte cuvinte, *originea extraeconomică* a proprietății nu înseamnă altceva decît *originea istorică* a economiei burgheze, adică a formelor de producție care se exprimă în mod teoretic sau ideal

prin categoriile economiei politice, iar adevărul că istoria preburgheză și fiecare din fazele ei își au *economia* lor și o *bază economică* a mișcării se reduce în fond la o simplă tautologie, la afirmația că viața oamenilor s-a bazat întotdeauna pe producție, pe producție *socială* de un fel sau altul, ale cărei relații le denumim relații economice.

Condițiile inițiale ale producției (sau, ceea ce este același lucru, condițiile inițiale ale reproducției oamenilor, al căror număr crește ca rezultat al unui proces natural între cele două sexe; căci această reproducție, dacă apare, pe de o parte, ca apropiere a obiectelor de către subiecte, apare, pe de altă parte, în aceeași măsură, și ca o modelare a obiectelor, ca o subordonare a lor unui scop subiectiv, ca transformare a lor în rezultate și în înfrunțări ale activității subiective) inițial *nu pot* să fie produse, nu pot să fie rezultate ale producției. Nu *unitatea* dintre oamenii vii, activi, și condițiile naturale, neorganice ale schimbului lor de substanțe cu natura, și ca urmare apropierea naturii de către ei, este aceea care are nevoie de explicație (sau care ar fi rezultatul [V—4] unui proces istoric), ci *separarea* dintre aceste condiții neorganice ale existenței omenești și această existență activă a omului, separare care nu este totală decît în relația dintre munca salariată și capital.

În cadrul relațiilor de sclavie și de dependență feudală nu există o asemenea separare; dar aici, o parte a societății o tratează pe cealaltă ca pe o simplă condiție *neorganică și naturală* a propriei sale reproducții. Sclavul nu se află în nici un fel de relații cu condițiile obiective ale muncii sale; dimpotrivă, lucrătorul, atît sub forma sclavului, cît și sub aceea a iobagului, este pus, ca o *condiție neorganică* a producției, în rîndul celorlalte ființe din natură, alături de vite, sau este considerat ca o anexă a pămîntului.

Cu alte cuvinte, condițiile inițiale ale producției apar ca premise naturale, ca *niște condiții naturale de existență ale producătorului*, tot așa cum corpul său viu, cu toate că el este acela care îl reproduce și îl dezvoltă, inițial nu este creat de el însuși, ci este *premise* lui însuși; propria sa existență (corporală) este o premisă naturală pe care nu el a creat-o. Aceste *condiții naturale de existență*, la care el se raportează ca la un corp neorganic care-i aparține, se manifestă și ele în două forme: 1) subiectivă și 2) obiectivă. Producătorul există ca membru al unei familii, al unui trib, al unei obști etc., care apoi, amestecîndu-se cu alte familii etc. și opunîndu-se lor, capătă, în decursul istoriei, o formă diferită; și, în calitate de membru astfel definit, el se

raportează la anumite condiții naturale (aici se poate, deocamdată, spune : la pământ) ca la propria sa existență neorganică, ca la condiția producției și reproducției sale. Ca membru natural al obștii, el își are partea lui în proprietatea comună și deține în posesiune proprie o parte distinctă din ea ; așa cum el, care posedă din naștere calitatea de cetățean roman, are un drept (cel puțin) ideal asupra lui ager publicus și un drept real asupra unui anumit număr de iugăre de pământ etc.

Proprietatea sa, adică raportul său față de premisele naturale ale producției sale ca față de ceva ce-i aparține, ca față de *ceva al său*, este mijlocită de calitatea sa de membru natural al obștii. (Este evident că colectivitatea ajunsă la un asemenea grad de abstracție încît membrii ei n-au nimic comun decît limba etc., și poate nici atît, este produsul unor împrejurări istorice mult mai tîrzii.) Astfel este clar că un individ, bunăoară, nu poate considera limba sa ca fiind *a sa proprie* decît dacă el este membru natural al unei colectivități omenești. O limbă considerată ca produs al unui singur individ este un nonsens. Același lucru se poate spune și despre proprietate.

Limba este și ea în asemenea măsură produsul unei anumite colectivități, iar pe de altă parte este ea însăși existența acestei colectivități, și anume existența ei cuvîntătoare.

{Producția obștii și proprietatea în obște, în forma în care există, de pildă, în Peru, reprezintă, în mod evident, o formă *secundară*, adusă și introdusă de triburile de cuceritori care au cunoscut, la ele acasă, proprietatea în obște și producția obștii în forma lor veche, mai simplă, așa cum o găsim în India și la slavi. Pe cît se pare, forma pe care o găsim, bunăoară, la celții din Walles a fost și ea o formă *derivată*, adusă și introdusă de cuceritori la triburile supuse de ei, care se aflau pe o treaptă de dezvoltare inferioară lor. Desăvîrșirea acestor sisteme și elaborarea lor sistematică de către un *centru suveran* denotă apariția lor mai tîrzie. Tot așa și feudalismul introdus în Anglia a avut o formă mai desăvîrșită decît cel din Franța, care se formase acolo în mod spontan.}

{La triburile de păstori nomazi — și toate popoarele de păstori au fost la început nomade —, pămîntul, ca și celelalte condiții naturale, apare în nemărginirea sa elementară, ca, de pildă, în stepele și pe podișurile din Asia. Pămîntul este folosit ca pășune etc. ; el hrănește turmele, care, la rîndul lor, asigură mijloacele de subzistență popoarelor de păstori. Acestea se raportează la pămînt ca la proprietatea lor, deși ele nu fixează niciodată această proprietate. O asemenea proprietate este și

teritoriul de vânătoare la triburile sălbatice de indieni din America: tribul consideră o anumită regiune drept terenul său de vânătoare și îl apără cu forța împotriva altor triburi sau caută să alunge alte triburi de pe teritoriile pe care le dețin. La triburile de păstori nomazi, obștea, de fapt, este întotdeauna grupată laolaltă; ea este o societate migratoare, o caravană, o hoardă, iar formele de subordonare se dezvoltă aici din condițiile acestui mod de viață. De fapt, aici este *însușită și produsă* numai turma, iar nu pământul care este folosit în comun pe timpul cîntribul se oprește într-un loc.}

Singurul obstacol pe care poate să-l întâmpine obștea în raporturile ei cu condițiile naturale ale producției, cu pământul (dacă trecem numaidecît la popoarele sedentare), este o *altă obște*, care dispune deja de aceste condiții ca de un corp neorganic al ei. De aceea *războiul* este una dintre cele mai primitive forme de muncă ale fiecăreia din aceste obști natural constituite, atît pentru apărarea proprietății, cît și pentru dobîndirea ei.

(De fapt, aici ne putem limita la observațiile în legătură cu proprietatea inițială asupra pământului, întrucît la popoarele de păstori proprietatea asupra produselor naturale ale pământului — asupra oilor, bunăoară — înseamnă totodată proprietatea asupra pășunilor pe care ele se deplasează. În general, proprietatea asupra pământului include și proprietatea asupra produselor lui organice.)

{Dacă o dată cu pământul sînt cucerii și oamenii [V—5] ca o anexă organică a pământului, ei sînt cucerii ca una din condițiile producției, și astfel iau naștere sclavia și iobăgia, care în scurt timp denaturează și modifică formele inițiale ale tuturor obștilor, devenind ele însele baza acestora. Simpla organizare capătă în virtutea acestui fapt o determinare negativă.}

Așadar, la origine *proprietatea* nu înseamnă nimic altceva decît raportul dintre om și condițiile sale naturale de producție ca aceste condiții ce-i aparțin, ca condiții ale lui proprii, ca *premise date o dată cu propria lui existență*; raportarea la aceste condiții ca la *premise naturale* ale lui însuși, premise care constituie, ca să zicem așa, o simplă prelungire a corpului său. La drept vorbind, omul nu se raportează la condițiile sale de producție, ci se dedublează: el există în mod subiectiv, în calitate de el însuși, și în mod obiectiv, în condițiile naturale neorganice ale existenței sale.

Aceste *condiții naturale ale producției* au două forme: 1) existența omului ca membru al obștii; așadar, existența acestei obști, care în forma ei inițială este o *organizație tribală*, o orga-

nizație tribală mai mult sau mai puțin modificată; 2) raportul lui față de pământ — prin intermediul obștii — ca față de pământul ei, proprietate colectivă asupra pământului și în același timp posesiune individuală pentru fiecare; sau lucrurile sînt rinduite în așa fel încît numai roadele sînt împărțite, în timp ce pământul rămîne al tuturor și se cultivă în comun. (Dar locuințele etc., fie chiar și carele sciților, se află întotdeauna în posesiunea individului.) Una din condițiile naturale ale producției este, pentru individul viu, apartenența lui la un *colectiv format în mod natural*: la un trib etc. Această apartenență constituie, bunăoară, o condiție chiar și pentru dezvoltarea limbii sale ș.a.m.d. Numai cu această condiție este posibilă propria sa existență productivă. De acest lucru depinde existența lui subiectivă ca atare, așa cum este ea condiționată de raportul față de pământ, considerat ca laborator al său.

(Inițial proprietatea este, ce-i drept, *mobilă*, fiindcă la început omul își însușește roadele pământului găsite de-a gata, din care fac parte, între altele, și animalele, în special cele care pot fi domesticate. Dar și acest stadiu — vînătoarea, pescuitul, păstoritul, culegerea fructelor etc. — presupune întotdeauna apropierea pământului fie pentru locuință stabilă, fie pentru deplasare dintr-un loc în altul, fie ca pășuni pentru animale etc.)

Proprietatea înseamnă, așadar, *apartenența* individului la un *trib* (la un colectiv) (presupune o bază în cadrul acestuia pentru existența sa subiectiv-obiectivă) și — prin intermediul raportului acestui colectiv față de pământ ca față de corpul său neorganic — un raport al individului față de pământ, față de condiția primară exterioară a producției (întrucît pământul este în același timp materie primă, unealtă și fruct), ca premise ce țin de individualitatea sa, ca moduri de existență ale ei. *Noi reducem această proprietate la raportul față de condițiile producției*. De ce nu față de condițiile consumului? Se știe doar că inițial producția individului se limitează la reproducția propriului său corp prin însușirea de către el a unor obiecte găsite de-a gata, pe care însăși natura le-a pregătit pentru a fi consumate. Chiar și acolo unde e suficient *să le găsești și să le descoperi*, curînd și acest lucru cere osteneală, muncă (cum e cazul cu vînatul, pescuitul, păstoritul) și producție, adică dezvoltarea unor anumite capacități ale subiectului. Dar sînt și situații cînd lucrurile existente pot fi însușite fără nici o unealtă (adică fără a se recurge la produse ale muncii destinate producției), fără a se schimba forma lucrurilor existente (și o asemenea schimbare se practică încă în perioada păstoritului) etc., — o asemenea situație este de scurtă durată

și nu poate fi nicăieri considerată ca normală, nici chiar în comuna primitivă. De altfel, condițiile inițiale ale producției înglobează de la sine produse consumate direct, fără muncă, cum sînt fructele, animalele etc.; așa încît însuși fondul de consum constituie o parte componentă a *fondului de producție inițial*.

Condiția fundamentală a proprietății bazate pe organizarea tribală (care este forma inițială a obștii) este aceea de a fi membru al tribului. Aceasta înseamnă că tribul care a fost cucerit și subjugat de către un alt trib este *privat de proprietate* și devine una din *condițiile neorganice* ale reproducției tribului cuceritor, pe care obștea le consideră condiții ale ei. Sclavia și iobăgia nu reprezintă deci decît noi trepte ale dezvoltării proprietății bazate pe organizarea tribală. Ele modifică inevitabil toate formele acestei organizări. Mai puțin ca oriunde pot ele să facă acest lucru în cazul forme asiatică. În unitatea dintre meșteșug și agricultură care asigură existența obștii pe care se bazează această formă de proprietate, cucerirea [altor obști] nu constituie o condiție atît de necesară ca în formele în care predomină în mod exclusiv *proprietatea funciară, agricultura*. Pe de altă parte însă, întrucît în această formă de proprietate individul nu devine niciodată proprietar, ci este numai posesor, el însuși este în fond proprietatea și sclavul aceluia în care este întruchipată unitatea obștii, și de aceea aici sclavia nu subminează condițiile muncii și nu modifică esența raporturilor.

[g) Cauzele descompunerii obștii și ale proprietății bazate pe ea]

[V—6] Mai departe este limpede că:

Întrucît proprietatea nu este altceva decît un raport conștient față de condițiile producției considerate ca fiind propriile *sale* condiții (în ce privește individul, acest raport este creat de obște și este proclamat și garantat de ea prin lege), întrucît existența producătorului apare ca o existență în cadrul condițiilor obiective *care-i aparțin*, înseamnă că ea se realizează abia prin producția însăși. Aproprierea efectivă nu are loc în primul rînd într-un raport gîndit, ci într-un raport real și activ față de aceste condiții; este folosirea lor reală de către om, ca condiții ale activității lui subiective.

Totodată însă este limpede că *aceste condiții se modifică*. Un teritoriu sau altul devine loc de vînătoare numai pentru că triburile practică acolo vînătoarea; numai prin agricultură pămîntul devine pentru individ o prelungire a corpului său. După ce orașul

Roma a fost construit și după ce pământurile din jur au fost cultivate de către cetățenii lui, condițiile obștii au devenit altele decât înainte. Toate aceste obști au drept scop conservarea, *adică reproducția, în calitate de proprietari, a indivizilor care compun obștea, adică reproducția lor în același mod de existență obiectiv, care totodată creează relațiile dintre membrii ei și formează deci obștea însăși. Dar această reproducție este în același timp și în mod inevitabil producerea din nou a formei vechi și distrugerea ei.* De pildă, simpla înmulțire a populației constituie o piedică pentru fiecare individ care dorește să posede o anumită întindere de pământ. Pentru a înlătura o asemenea piedică, se recurge la colonizare, iar aceasta determină necesitatea unor războaie de cucerire, care au ca rezultat luarea de sclavi etc., extinderea lui *ager publicus* și, prin urmare, creșterea forței patricienilor ca reprezentanți ai obștii etc.

În felul acesta, conservarea vechii obști implică distrugerea condițiilor pe care ea se bazează, și această conservare se transformă în contrariul ei. Dacă, de pildă, se presupune că pe aceeași suprafață de pământ productivitatea poate să crească prin dezvoltarea forțelor productive etc. (ceea ce în vechea agricultură, cu metodele ei de muncă tradiționale, este deosebit de lent), aceasta ar crea necesitatea unor noi metode de muncă, a unor noi forme de combinare a ei, folosirea unei mari părți din zi pentru agricultură etc., iar toate acestea ar submina vechile condiții economice ale obștii. În însuși actul reproducției se schimbă nu numai condițiile obiective, astfel că, de pildă, satul devine oraș, iar regiunea sălbatică se transformă în pământ cultivabil etc., dar se schimbă și producătorii, care dobândesc noi aptitudini, dezvoltându-se ei înșiși și transformându-se în procesul de producție, făurind noi forțe și noi reprezentări, noi moduri de comunicare, noi trebuințe și un nou limbaj.

Cu cât în modul de producție tradițiile persistă vreme mai îndelungată (și în agricultură acest mod de producție tradițional se menține mult timp și se menține și mai mult în imbinarea agriculturii cu meșteșugul, specifică Orientului), *adică cu cât procesul real al aproprierii suferă mai puține schimbări, cu atât vechile forme de proprietate — și, în consecință, obștea în genere — sînt mai persistente.*

Acolo unde membrii obștii, ca proprietari privați, au ajuns la o existență separată de aceea pe care o au ca locuitori ai unui oraș și ca posesori ai teritoriului unui oraș, apar curînd și condițiile în care individul poate să-și piardă proprietatea, *adică să-și piardă dublul raport care face din el, pe de o parte, un*

cetățean cu drepturi egale, un membru al obștii, iar pe de altă parte un *proprietar*. În forma orientală, o asemenea *pierdere*, în afară de cazul cînd există unele influențe cu totul exterioare, este aproape imposibilă, deoarece un membru al obștii nu este niciodată atît de liber față de obștea sa încît să-și poată pierde legătura sa (obiectivă, economică) cu ea. El este indisolubil legat de obște. Cauza acestui lucru rezidă și în legătura dintre meșteșug și agricultură, între oraș (sat) și pămînt.

Anticii [grecii și romanii] considerau meșteșugul ca o indeletnicire degradantă (practicată de libertți, clienți, străini etc.). Această dezvoltare a muncii productive (care a fost eliberată din subordonarea ei exclusivă față de agricultură în calitate de muncă casnică a unor oameni liberi care confecționează unelte pentru agricultură și război, sau în calitate de meșteșug care satisface nevoile cultului și ale obștii — construirea de case, drumuri și temple), care se dezvoltă în mod inevitabil datorită relațiilor cu străinii, datorită existenței sclavilor, dorinței de a schimba plusprodusul etc., descompune modul de producție pe care se bazează obștea, ca și *individul obiectiv*, adică individul desemnat prin denumirea de roman, grec etc. Același efect are și schimbul, înglodarea în datorii etc.

La început, unitatea dintre o formă particulară a obștii (tribului) și proprietatea asupra naturii, legată de această formă, sau, cu alte cuvinte, raportul față de condițiile obiective ale producției ca față de o ființare a naturii, ca față de o existență obiectivă a individului mijlocită de obște, — această unitate, care, pe de o parte, apare ca o formă particulară a proprietății, își are realitatea ei vie într-un *mod de producție* determinat, care este atît un raport între indivizi, cît și un raport activ și determinat al lor [V—7] față de natura neorganică, modul lor de muncă determinat (care se prezintă întotdeauna ca o muncă a familiei, iar adeseori ca o muncă a obștii). Obștea însăși reprezintă prima mare forță productivă; condițiile de producție de un fel deosebit (bunăoară creșterea vitelor, agricultura) duc la dezvoltarea unui mod de producție aparte și la dezvoltarea unor forțe de producție aparte, atît subiective, care se manifestă ca însușiri ale indivizilor, cît și obiective.

Obștea și proprietatea bazată pe ea corespund, în ultimă analiză, unui anumit nivel de dezvoltare a forțelor de producție ale subiecților activi, căruia îi corespund anumite relații între indivizi, cît și anumite raporturi ale lor cu natura. Pînă la un anumit moment are loc reproducția. După aceea ea sfîrșește prin a se descompune.

Aşadar, inițial proprietatea înseamnă (și ea se prezintă ca atare în forma ei asiatică, slavă, antică sau germanică) raportul subiectului activ (care produce sau care se reproduce) față de condițiile producției sau ale reproducției sale ca față de condiții ce-i aparțin. Proprietatea va lua deci diferite forme, în funcție de condițiile acestei producții. Producția însăși are drept scop reproducția producătorului în condițiile sale obiective de existență și împreună cu ele. Acest raport al individului față de condițiile muncii ca față de condițiile sale proprii (nu în virtutea faptului că ele sînt rezultat al muncii, ci în virtutea faptului că ele constituie o premisă a muncii, adică a producției) presupune o anumită formă de existență a individului, și anume existența lui ca membru al unui colectiv tribal sau al unei obști (a cărei proprietate, într-o anumită măsură, este el însuși).

În sclavagism, în iobăgie etc., muncitorul însuși apare ca una din condițiile naturale ale producției care servesc unei terțe persoane sau obști (acest lucru nu e valabil, de pildă, pentru Orient, unde sclavia este generalizată, ci numai pentru condițiile existente în Europa); aici proprietatea nu mai reprezintă, aşadar, raportul dintre individul care muncește în chip de sine stătător și condițiile obiective ale muncii. Sclavagismul și iobăgia etc. sînt întotdeauna forme derivate și niciodată inițiale, cu toate că ele reprezintă rezultatul logic și necesar al proprietății bazate pe orînduirea de obște și pe munca în condițiile acestei orînduiri.

Este foarte simplu, firește, să-ți închipui că un om voinic, dotat cu o forță fizică superioară celorlalți, după ce mai întîi a prins un animal, silește pe un alt om să vîneze animale pentru el; într-un cuvînt, că pentru reproducția sa el se servește de om ca de una din condițiile găsite de-a gata în natură, așa cum se servește de orice altă ființă din natură (iar munca sa proprie e folosită doar ca mijloc de dominație etc.). Dar o asemenea concepție este simplistă (oricît de justă ar părea din punctul de vedere al unui anumit trib sau ale unei anumite obști), deoarece ea pornește de la dezvoltarea oamenilor *izolați*.

Omul se separă ca individ numai în urma unui proces istoric. El apare inițial ca un membru al speciei, ca o ființă tribală, ca un animal gregar, deși în nici un caz ca $\zeta\omega\nu\ \pi\omicron\lambda\iota\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$ ²¹⁴, în sensul politic al acestei expresii. Schimbul este unul din factorii principali ai acestei separări a indivizilor. El face ca starea gregară să devină inutilă și acționează în sensul destrămării ei. Lucrurile iau o asemenea întorsătură, că omul ca individ izolat se bizuie doar pe sine, dar, pentru a se afirma ca individ izolat, face uz de toate mijloacele prin care el devine o ființă universală și colectivă.

În această colectivitate este presupusă, aşadar, existenţa obiectivă a individului ca proprietar — să zicem ca proprietar funciar —, şi anume în condiţii care îl leagă de această colectivitate, sau, mai exact, fac din el o verigă în acest lanţ. În societatea burgheză, muncitorul, de exemplu, este complet lipsit de mijloace de existenţă obiectivă, el există subiectiv; în schimb, lucrul care i se opune a devenit acum o *adevărată fiinţă socială*, pe care el încearcă s-o înghită, dar care îl înghite pe el.

Toate formele (apărute pe cale mai mult sau mai puţin naturală, dar care în acelaşi timp sînt rezultatul unui proces istoric) în care obştea presupune subiecţii într-o anumită unitate obiectivă cu condiţiile lor de producţie, sau în care un anumit mod de existenţă a subiecţilor presupune obştea ca o condiţie a producţiei, corespund în mod necesar doar unei dezvoltări limitate, chiar principal limitate, a forţelor de producţie. Dezvoltarea forţelor de producţie descompune aceste forme, şi însăşi descompunerea lor înseamnă o dezvoltare a forţelor de producţie ale oamenilor. Oamenii încep să muncească pe o anumită bază — mai întii pe o bază apărută în mod natural —, apoi se creează o premisă istorică a muncii. Ulterior însă această bază sau premisă este şi ea desfiinţată sau este considerată ca o premisă temporară, care a devenit prea strîmă pentru dezvoltarea masei omeneşti progresive [des progressiven Menschenpacks].

Proprietatea funciară antică, în măsura în care reapare în proprietatea parculară modernă, ţine şi ea de economia politică, şi asupra ei vom reveni în capitolul despre proprietatea funciară.

[V—8] (Toate acestea urmează a fi analizate mai profund şi mai amănunţit.)

[2) *Procesul istoric al apariţiei relaţiilor de producţie capitaliste*]

[a) Destrămarea formelor precapitaliste
ale raportului dintre lucrător
şi condiţiile obiective ale muncii]

Ceea ce ne interesează în primul rînd aici este că raportul muncii faţă de capital sau faţă de condiţiile obiective ale muncii care au devenit capital presupune un proces istoric, care descompune diferitele forme în care lucrătorul este proprietar sau în care proprietarul însuşi munceşte.

Aşadar, ne referim înainte de toate la următoarele puncte :

1) *Destrămarea* legăturilor lucrătorului cu pământul ca condiție naturală a producției, la care el se raportează ca la propria sa existență neorganică, ca la laboratorul forțelor sale și ca la domeniul în care domină voința sa. Toate formele în care întâlnim această proprietate presupun *obștea* ai cărei membri, deși se pot deosebi formal între ei, ca membri ai obștii sînt *proprietari*. Forma inițială a acestei proprietăți este, de aceea, *proprietatea comună nemijlocită (forma orientală, modificată la slavi; dezvoltată pînă la contrariul ei în proprietatea antică și în cea germanică, a cărei bază ascunsă, deși contradictorie, continuă să fie)*.

2) *Destrămarea raporturilor* în care lucrătorul este *proprietar al uneltelor de muncă*. După cum forma de mai sus a proprietății funciare presupune o *obște reală*, tot așa această proprietate a lucrătorului asupra uneltelor sale presupune o formă specială de dezvoltare a muncii meșteșugărești ca *muncă a meseriașului*; de această formă este legat sistemul breslelor și corporațiilor etc. (Sistemul meșteșugurilor în societatea antică orientală poate fi tratat chiar la punctul 1.) Aici munca însăși mai este încă pe jumătate artă, pe jumătate scop în sine etc. Meserie. Însuși capitalistul este încă meșter. O dată cu îndemînarea deosebită în muncă este asigurată și posesiunea uneltelor de muncă etc. Totodată se poate vorbi într-o anumită măsură de transmiterea prin moștenire a felului de a munci, a organizării muncii și a uneltelor de muncă. Orașele medievale. Munca în continuare ca muncă proprie a lucrătorului; o anumită dezvoltare satisfăcătoare a unor capacități unilaterale etc.

3) Și într-un caz și în altul, lucrătorul, înainte de începerea producției, dispune de mijloacele de consum necesare pentru a putea trăi ca producător, adică în timpul producției, *pînă la terminarea ei*. Ca proprietar al pământului, el are asigurat în mod nemijlocit fondul de consum necesar. Ca meșter, el a moștenit acest fond, l-a sporit făcînd economii; în tinerețe el este mai întîi ucenic, și atunci nu se prezintă ca un muncitor propriu-zis, de sine stătător, ci ia masa, în mod patriarhal, împreună cu meșterul și familia lui. Cînd e calfă adevărată, beneficiază într-o anumită măsură de fondul de consum pe care-l posedă meșterul. Chiar dacă acest fond de consum nu este *proprietatea* calfei, calfa este totuși, potrivit legilor corporatiste, obiceiurilor breslei etc., cel puțin un coposesor al acestui fond etc. (de aprofundat această problemă).

4) Pe de altă parte are loc, în egală măsură, o *destrămare* a relațiilor, în cadrul cărora *lucrătorii înșiși, înșiși purtătorii vii ai*

forței de muncă, mai fac parte în mod direct din condițiile obiective ale producției și sînt apropriați ca atare, sînt, așadar, sclavi sau iobagi. Pentru capital nu muncitorul este o condiție a producției, ci numai munca. Dacă capitalul poate să facă în așa fel ca munca să fie executată de mașini, sau chiar de apă, de aer, cu atît mai bine. El nu și-l aproprie pe muncitor, ci munca lui, iar acest lucru nu îl face în mod direct, ci prin intermediul schimbului.

Acestea sînt, pe de o parte, premisele istorice care trebuie să se realizeze pentru a-l găsi pe muncitor ca muncitor liber, lipsit de condițiile obiective ale producției, ca purtător al capacității de muncă pur subiective, care se opune condițiilor obiective ale producției ca *non-proprietate a sa*, ca *proprietate străină*, ca *valoare* cu existență de sine stătătoare, ca capital. Dar, pe de altă parte, se pune întrebarea : care sînt condițiile necesare pentru ca muncitorul să găsească *capitalul* care i se opune ?

{Formula capitalului în care munca vie se raportează negativ la materia primă, la unelte și la mijloacele de trai necesare în cursul muncii ca la non-proprietate, această formulă a capitalului *cuprinde* în primul rînd *non-proprietatea asupra pămîntului*, sau negația stării în care individul care muncește se raportează la pămînt ca la ceva ce-i aparține, adică muncește, produce ca proprietar al pămîntului. În cazul cel mai bun, el se raportează la pămînt nu numai ca lucrător, ci ca proprietar al pămîntului la sine însuși ca subiect care muncește. Proprietatea asupra pămîntului include, potențial, proprietatea asupra materiei prime, asupra uneltei inițiale, asupra pămîntului și asupra roadelor sălbatice ale acestuia. Raportul față de pămînt ca față de proprietate în forma ei cea mai primitivă înseamnă a găsi în el materie primă, unelte de muncă și mijloace de subzistență, care nu sînt produse prin muncă, ci sînt furnizate de pămînt. Din moment ce acest raport a fost reprodus, uneltele secundare și roadele pămîntului, produse prin muncă, sînt incluse în proprietatea asupra pămîntului în formele ei primitive. Așadar, această situație istorică, ca raport de proprietate mai complet, este negată mai întîi în raportul muncitorului față de condițiile muncii devenite capital. În acest raport avem situația istorică nr. I, care este negată sau presupusă ca fiind istoricește perimată.

Dar, în al doilea rînd [V—9], acolo unde există *proprietatea asupra uneltelor de muncă*, adică acolo unde lucrătorul se raportează la aceste unelte ca la ceva ce-i aparține, acolo unde el muncește ca proprietar al uneltelor de muncă (ceea ce presupune totodată subordonarea uneltelor față de munca lui individuală,

adică presupune o treaptă de dezvoltare specială, limitată, a forței productive a muncii), acolo unde această formă a lucrătorului ca proprietar, sau ca proprietar care muncește, există deja ca formă independentă*, alături de proprietatea funciară și în afara ei, acolo există deja ca premisă și o a doua treaptă istorică, determinată, alături de prima treaptă și în afara ei, care trebuie să apară de asemenea ca fiind considerabil modificată ca urmare a autonomizării acestui al doilea fel de proprietate sau al doilea fel de proprietar care muncește.

Întrucât unealta însăși este și ea acum un produs al muncii, adică element care constituie proprietatea, element creat prin muncă, obștea (și anume obștea pe care se bazează al doilea fel de proprietate) nu mai poate să se prezinte aici într-o formă atât de naturală ca în primul caz, fiindcă obștea însăși trebuie să se prezinte ca fiind ea însăși produsă, creată, cu alte cuvinte ca o colectivitate secundară creată de lucrătorul însuși. Este limpede că acolo unde raportul față de condițiile de producție ca față de proprietate a lucrătorului este proprietate asupra uneltelor de muncă, uneltele apar în procesul muncii reale numai ca mijloc al muncii individuale; iar arta de a-și însuși în mod efectiv uneltele și de a le minui ca mijloc de muncă apare aici ca o îndeminare specială a lucrătorului, care se afirmă ca proprietar al uneltelor. Pe scurt, caracterul esențial al sistemului breslelor și corporațiilor (adică al muncii meseriașului, al subiectului muncii care se constituie proprietar) trebuie considerat din punctul de vedere al raportului față de uneltele de producție (uneltele de muncă ca proprietate), spre deosebire de raportul față de pământ (față de materia primă inițială), ca față de proprietate a sa. Faptul că raportul subiectului care muncește față de acest moment al condițiilor de producție face din subiectul care muncește un proprietar, un proprietar care muncește, — această stare istorică nr. II, care prin natura ei poate să existe numai în opoziție cu starea nr. I sau, dacă vrei, ca o completare a stării nr. I modificate, este de asemenea negată în prima formulă a capitalului.

Cea de-a treia formă posibilă; lucrătorul se raportează ca proprietar numai la mijloacele de subzistență, le găsește de-a gata ca o condiție naturală a subiectului care muncește, fără să se raporteze la pământ sau la unelte, așadar nici la munca însăși,

* Cu alte cuvinte, dezvoltarea de tip meșteșugăresc și orășenesc a muncii nu este aici un accesoriu al proprietății funciare și nu e subordonată ei, ca în primul caz; iar materia primă și mijloacele de subzistență sînt numai în mod mijlocii proprietatea meșteșugarului, și anume prin intermediul meșteșugului său, al proprietății sale asupra uneltelor de muncă.

ca la ceva ce-i aparține. Aceasta este, în fond, formula sclaviei și a iobăgiei, care este de asemenea negată și este istoricește perimată din punctul de vedere al raportului muncitorului față de condițiile de producție ca capital.

Formele inițiale ale proprietății se reduc în mod necesar la raportul față de diferitele momente obiective care condiționează producția ca față de ceva ce-i aparține; aceste forme inițiale ale proprietății constituie baza economică a diferitelor forme de obște în aceeași măsură în care, la rîndul lor, au ca premise anumite forme de obști. Aceste forme suferă modificări esențiale atunci cînd munca însăși este inclusă în *condițiile obiective ale producției* (iobăgie și sclavagism), astfel că se pierde și se modifică caracterul net pozitiv al tuturor formelor de proprietate care țin de situația nr. I. Toate aceste forme conțin ca posibilitate sclavia și, în consecință, propria lor desființare. În ceea ce privește situația nr. II, în care există un fel deosebit de muncă, măiestria în muncă și, potrivit cu aceasta, proprietatea asupra uneltelor de muncă, care echivalează cu proprietatea asupra condițiilor de producție, ea exclude, ce-i drept, sclavia și iobăgia, dar poate să cunoască, în forma orînduirii de castă, o dezvoltare negativă analogă. }

{Cea de-a treia formă de proprietate — proprietatea asupra mijloacelor de subzistență —, dacă aceasta nu se reduce la sclavie și iobăgie, nu poate să conțină nici un raport al individului care muncește față de condițiile de producție și deci față de condițiile de existență. Ea nu poate fi deci, în cadrul obștii gentilice, bazată pe proprietatea asupra pămîntului, decît raportul unor oameni care și-au pierdut proprietatea asupra pămîntului și n-au ajuns încă la forma de proprietate nr. II; de exemplu, plebeul roman din perioada *panem et circenses*²¹⁵. }

{Raportul dintre *retainers* * și seniorul lor, sau prestarea serviciului feudal personal, este esențialmente diferit. Căci serviciul personal feudal constituie, în fond, doar modul de existență al proprietarului funciar însuși, care nu muncește, dar a cărui proprietate include în condițiile de producție pe lucrătorii înșiși ca iobagi etc. Aici *raportul de dominație* reprezintă raportul de apropiere esențial. Față de animal, față de pămînt etc. nu poate să existe, în fond, nici un fel de asemenea raport de dominație care să decurgă din apropiere, deși animalul face servicii. Condiția esențială pentru crearea raportului de dominație este apropierea unei *voințe* străine. Prin urmare, ceea ce este lipsit de voință, bunăoară animalul, poate, ce-i drept, să presteze servicii, dar cel

* — slujitori ai seniorilor feudali, vasali. — *Nota trad.*

ce devine proprietarul lui nu devine prin aceasta și stăpînul și suzeranul lui. Dar aici vedem că raportul de dominație și cel de supunere intră și ele în această formulă a apropiierii uneltelor de producție; aceste raporturi constituie fermentul necesar al dezvoltării și al dispariției tuturor raporturilor primitive de proprietate și de producție, așa cum ele exprimă și mărginirea acestor raporturi. Ce-i drept, în capital ele sînt reproduse (într-o formă mijlocită) și constituie astfel fermentul descompunerii capitalului, fiind totodată simbolul mărginirii lui. }

[V—10] {„Libertatea de a se vinde, la nevoie, pe sine și pe ai săi era, din nefericire, un drept general; acest drept era recunoscut atît în țările nordice, cît și la greci și în Asia; aproape tot atît de răspîndit era și dreptul creditorului de a lua ca sclav pe debitorul care nu-și plătea datorile și de a se despăgubi, pe cît posibil, prin munca acestuia sau prin vînzarea lui” (Niebuhr. „Römische Geschichte”. Erster Theil, S. 600). }

{Într-un pasaj Niebuhr spune că scriitorii greci din epoca lui August cu greu puteau înțelege relațiile dintre patricieni și plebei, că ei le înțelegeau greșit și le confundau cu relațiile existente între patroni și clienți; această neînțelegere se datora, după părerea lui, faptului că ei

„au scris într-o vreme cînd bogășii și săracii erau singurele categorii de cetățeni; cînd omul nevoiaș, oricît de nobilă i-ar fi fost originea, avea nevoie de un protector, iar milionarul, chiar dacă era un libert, era protectorul dorit. De relațiile de dependență transmise în mod ereditar aproape că nu s-a păstrat, la ei, nici o urmă” (op. cit., p. 620). }

{„Din cele două categorii” (metecii și libertii, precum și urmașii lor) „făceau parte meșteșugarii, iar dreptul de cetățenie, care pentru aceștia era limitat, se acorda plebeului care renunța la agricultură. Nici ei nu erau lipsiți de onoarea de a avea propriile lor corporații legale, care erau atît de respectate, încît se considera că fondatorul lor era Numa. Ele erau nouă la număr: fluierari, aurari, dulgheri, vopsitori, curelari, tăbăcari, căldărari, olari și o a noua corporație, care cuprindea toate celelalte meserii... Unii dintre ei erau cetățeni independenți care trăiau în suburbii, se bucurau de drepturi depline, care nu se aflau sub protecția unui patron — în caz că exista un asemenea drept; existau și urmași ai unor clienți, a căror dependență încetase o dată cu stingerea neamului patronilor lor; ei erau, fără îndoială, tot atît de străini de disensiunile dintre vechii cetățeni și obște, pe cît de străine erau corporațiile florentine de discordiile dintre guelfi și gibelini. Clienții depindeau, probabil, în întregime de patricieni” (op. cit., p. 623). }

[b] Separarea condițiilor obiective ale muncii de munca însăși. Formarea inițială a capitalului]

Formarea capitalului presupune, pe de o parte, procese istorice care au pus o masă de indivizi ai unei națiuni date etc. în situația unor muncitori dacă nu cu adevărat liberi, în orice caz potențial liberi și a căror unică proprietate este forța lor de

muncă și posibilitatea de a o schimba pe valori existente. Acestei mase de indivizi, pe de altă parte, i se opun ca *proprietate străină, ca non-proprietate* a lor, toate condițiile obiective ale producției, însă totodată aceste condiții obiective ca *valori* pot fi schimbate, și, în virtutea acestui fapt, este posibilă într-o anumită măsură apropierea lor de către munca vie. Asemenea procese istorice de decădere înseamnă, pe de o parte, descompunerea relațiilor de dependență care-l leagă pe muncitor de pământ și de seniorul său, dar de fapt presupun proprietatea lui asupra mijloacelor de subsistență, astfel că aici avem de-a face, în fond, cu procesul separării lui de pământ; pe de altă parte, are loc o descompunere a relațiilor de proprietate funciară care făceau din el un mic proprietar funciar care-și muncește liber pământul, yeoman, sau un arendaș (colon), sau un țaran liber*; descompunerea acelor relații de breaslă care presupun proprietatea muncitorului asupra uneltelor de muncă și asupra muncii înseși — ca îndeminare meșteșugărească (și nu numai ca izvor al proprietății). Acest proces istoric de descompunere este în aceeași măsură destrămarea raporturilor de clientelă, sub diferitele ei forme, în care *non-proprietarii* sînt paraziji care formează suita stăpînilor lor și participă la consumarea plusprodusului, purtînd în schimb livreaua seniorului lor, luînd parte la luptele duse de acesta și prestîndu-i servicii personale, fictive sau reale etc.

În toate aceste procese de descompunere, la o cercetare mai amănunțită se constată că se descompun relații de producție în care predomină valoarea de întrebuițare, producția pentru consumul nemijlocit. Valoarea de schimb și producția ei au drept premisă predominarea unei alte forme. De aceea, în cadrul tuturor acestor relații, dările și prestațiile în natură predomină asupra dărilor și prestațiilor în bani. Dar toate acestea numai printre altele. La o examinare mai atentă se va constata, de asemenea, că toate aceste relații nu puteau să se descompună decît atunci cînd s-a ajuns la un anumit nivel de dezvoltare a forțelor de producție materiale (deci și spirituale).

Ceea ce ne interesează aici, în primul rînd, este următorul lucru: procesul de descompunere care transformă o masă de indivizi ai unei națiuni etc. în muncitori salariați potențial liberi (nevoiți să muncească și să-și vîndă munca numai pentru că sînt lipsiți de proprietate) presupune, pe de altă parte, un proces în care sursele de venit anterioare și, în parte, condițiile de proprietate anterioare ale acestor indivizi *nu au dispărut*, ci, dimpo

* Descompunerea formelor și mai vechi de proprietate comună și de obște reală e de la sine înțeleasă.

trivă, numai folosirea lor a devenit alta, că s-a schimbat doar modul lor de existență, că ele, ca *fond liber*, au trecut în alte mâini sau chiar au rămas, în parte, în *aceleași* mâini. Dar un lucru este limpede: procesul care a separat o întreagă masă de indivizi de raporturile lor anterioare pozitive (într-o formă sau alta) față de *condițiile obiective ale muncii*, negînd aceste raporturi și transformîndu-i astfel pe acești indivizi în *muncitori liberi*, același proces a eliberat, potențial, aceste *condiții obiective ale muncii* (pămîntul, materiile prime, mijloacele de trai, uneltele de muncă, banii sau toate acestea la un loc) de *legăturile lor anterioare* cu indivizii, care sînt acum separați de ele. Aceste condiții obiective ale muncii continuă să existe, dar sub o altă formă, ca *fond liber*, din care toate relațiile politice etc. anterioare au dispărut cu desăvîrșire, și aceste condiții obiective se opun acum indivizilor eliberați de orice legături și lipsiți de proprietate, dar se opun numai ca *valori*, ca valori trainice în sine.

Același proces care opune masa, în calitate de muncitori liberi, *condițiilor obiective ale muncii* a opus aceste condiții în calitate [V—11] de *capital* muncitorilor liberi. Procesul istoric a dus la separarea unor elemente pînă atunci legate între ele; rezultatul acestui proces nu este dispariția unuia din aceste elemente, ci crearea unui raport negativ între elementele respective: de o parte muncitorul liber (muncitor potențial), de cealaltă parte capitalul (potențial). Separarea condițiilor obiective de clasele care au fost transformate în muncitori liberi trebuie să se manifeste în aceeași măsură la polul opus ca separarea a acestor condiții, ca ceva existent independent.

Dacă raportul dintre capital și munca salariată nu este considerat ca un raport care a căpătat deja o importanță hotărîtoare și a cuprins ansamblul producției*, ci ca un raport care se formează în decursul istoriei (adică dacă considerăm transformarea inițială a banilor în capital, procesul schimbului dintre capitalul existent numai potențial, de o parte, și muncitorii liberi existenți potențial, de cealaltă parte), atunci se impune în mod firesc concluzia simplă — de care economiștii fac atîta caz — că partea care acționează în calitate de capital trebuie să dețină materiile prime, uneltele de muncă și mijloacele de subsistență, pentru ca muncitorul să aibă cu ce trăi pînă cînd se încheie producția.

Aceasta creează impresia că capitalistul trebuie să fi efectuat

* Căci în acest caz capitalul, care premerge muncii salariate, ca o condiție a ei, ar fi produsul ei; în calitate de condiție a muncii salariate, el apare ca propria sa premisă și în același timp el este premisa muncii salariate care îl creează.

o acumulare — o acumulare premergătoare muncii [salariate], și nu o acumulare generată de munca [salariată] —, care îi dă lui posibilitatea de a-l pune pe muncitor să lucreze conservându-i capacitatea de acțiune, conservându-l ca forță de muncă vie*. Această acțiune a capitalului care e considerată ca fiind independentă de muncă și săvârșită în afara ei este apoi desprinsă din această istorie a apariției lui și transpusă în contemporanitatea lui, unul din momentele realității și acti-se deduce dreptul veșnic al capitalului asupra roadelor muncii străine, sau, mai bine zis, modul de îmbogățire capitalist este schimbul de echivalente.

Avuția existentă sub formă de bani poate fi transformată în condiții obiective ale muncii numai pentru că aceste condiții au fost separate de munca însăși și numai atunci când această separare a fost realizată. Am văzut că, în parte, banii pot fi acumulați pur și simplu prin schimbul de echivalente; dar această constituie o sursă atât de neînsemnată, încât din punct de vedere istoric nici nu merită să fie menționată dacă presupunem că acești bani provin din schimbul muncii proprii. În realitate însă, banii au devenit avuție bănească datorită cametei (în special canăta practică pe seama proprietății funciare), precum și datorită bunurilor mobiliare obținute din ciștișuri comerciale; această avuție bănească se transformă în capital propriu-zis, în capital industrial. În cele ce urmează vom avea ocazia să vorbim mai amănunțit despre aceste două forme, în măsura în care ele nu apar ca forme ale capitalului, ci ca forme de avuție anterioare, ca premise ale capitalului.

După cum am văzut, noțiunea de capital, apariția lui implică drept punct de plecare *banii* și, deci, avuția existentă sub formă

* Dacă considerăm capitalul și munca salariată drept propriile lor premise, drept baza care este premisa producției, se poate crede că, în afară de fondul de materii prime și de mijloace de muncă necesar pentru ca muncitorul să se realizeze munca necesară, capitalistul posedă și un fond de materii prime și de mijloace de muncă cu ajutorul cărora muncitorul efectuează supramunca, adică creează realmente profitul capitalistului. O analiză mai profundă arată că muncitorul creează în mod constant un dublu fond pentru capitalist, sau un dublu fond de capital; o parte din acest fond înlocuiește în permanență capitalului. După cum am văzut, în surplusul de capital — care e surplus de capital — dacă îl comparăm cu raportul antedividian dintre capital și muncă — întregul capital real existent în momentul de față, fiecare din elementele lui reprezintă în egală măsură muncă străină materializată și însușită de capital, care este însușită de el fără a da ceva în schimb, fără a oferi vreun echivalent.

de bani. Prin aceasta se explică de ce el, provenind din circulație, apare ca un *produs* al circulației. Formarea capitalului nu pornește, așadar, de la proprietatea funciară (în acest caz ea pornește cel mult de la arendaș, în măsura în care acesta face negoț cu produsele sale agricole) și nici de la breaslă (deși aceasta din urmă oferă o asemenea posibilitate), ci de la avuția comerciantului și a cămătarului. Dar avuția lor găsește condițiile necesare pentru cumpărarea muncii libere abia atunci când, în urma unui proces istoric, această muncă este separată de condițiile ei obiective de existență. Și abia atunci această avuție are posibilitatea de a cumpăra înseși aceste *condiții*. În condițiile sistemului de breaslă, bunăoară, cu banii pur și simplu, dacă ei nu aparțin breslei, dacă nu sînt ai meșterului breslaș, nu se pot cumpăra războaie de țesut cu scopul de a pune pe alții să lucreze la ele; regulamentul prevede cite războaie are dreptul un meșter să pună în funcțiune etc. Într-un cuvînt, unealta însăși este încă atît de contopită cu munca vie, reprezintă în asemenea măsură un domeniu al ei, încît nu circulă cu adevărat.

Transformarea banilor în capital devine posibilă datorită faptului că ei găsesc, în primul rînd, muncitori liberi și, în al doilea rînd, mijloace de subzistență și materiale etc., care de asemenea au devenit *libere* și sînt de vînzare, și care altădată erau, într-un fel sau altul, *proprietatea* oamenilor care acum sînt lipsiți de condițiile obiective ale existenței lor.

Cît privește cealaltă condiție a muncii — o anumită îndemnare, uncaltă ca mijloc de muncă etc. —, în această fază pregătitoare sau preliminară a capitalului, ea este *găsită de-a gata* de către bani, în parte ca rezultat al sistemului breslelor de la orașe, în parte ca rezultat al industriei casnice sau al industriei legate de agricultură ca un accesoriu al ei. Acest proces istoric nu este un rezultat al capitalului ci o premisă a lui. Datorită acestui proces se intercalează apoi și capitalistul ca intermediar (din punct de vedere istoric) între proprietatea funciară, sau proprietatea în general, și muncă. Istoria nu cunoaște nimic care să semene cu poveștile idilice în care capitalistul și muncitorul sînt înfățișați ca formînd împreună o asociație etc. [V—12] și nici în geneza noțiunii de capital nu se găsește vreo urmă de așa ceva. În unele locuri *manufactura* poate să cunoască o dezvoltare sporadică, într-un cadru care mai aparține încă, în întregime, unei alte perioade, așa cum s-a dezvoltat, bunăoară, în orașele italiene *alături* de bresle. Dar condițiile care permit capitalului să devină forma dominantă a unei epoci trebuie să se dezvolte nu numai pe plan local, ci pe scară foarte largă. (Nimic nu împiedică ca, o

dată cu descompunerea breslelor, unii meșteri breslași să se transforme în capitaliști industriali; dar asemenea cazuri, prin însăși natura lucrurilor, sînt rare. În genere, acolo unde apar capitalistul și muncitorul, dispăre sistemul breslelor, dispăr meșterul și calfa.)

Se înțelege de la sine — și la o cercetare mai amănunțită a epocii istorice de care ne ocupăm devine și mai evident — că *perioada de descompunere* a modurilor de producție anterioare și a raporturilor anterioare dintre muncitor și condițiile obiective ale muncii este, fără îndoială, și *perioada în care avuția bănească*, pe de o parte, a atins deja o mare dezvoltare, iar pe de altă parte continuă să crească și să se extindă cu repeziciune, în virtutea acelorași împrejurări care accelerează această descompunere. Însăși avuția bănească este, de altfel, unul din agenții acestei descompuneri, după cum această descompunere constituie condiția transformării avuției bănești în capital. Dar *simpliciter* există a avuției bănești și chiar faptul că ea a putut să dobîndească o anumită suprafață nu sînt cîtuși de puțin suficiente pentru ca să aibă loc această *transformare în capital*. Altminteri, Roma antică, Bizanțul etc., o dată cu apariția muncii libere și a capitalului, și-ar fi încheiat istoria sau, mai bine zis, și-ar fi început o nouă istorie. Acolo descompunerea vechilor relații de proprietate a fost legată tot de dezvoltarea avuției bănești, a comerțului etc. Dar această descompunere, în loc să deschidă calea spre dezvoltarea industriei, a dus de fapt la dominația satului asupra orașului.

Formarea inițială a capitalului nu este de loc, așa cum se crede de obicei, un proces în care, capitalul *acumulează* mijloace de subzistență, unește de muncă și materii prime, într-un cuvînt condițiile *obiective* ale muncii, care s-au desprins de pămînt și în care este deja încorporată muncă omenească *. Capitalul în nici un caz nu creează condițiile obiective ale muncii.

---

* De la prima vedere este clar că s-ar fi creat un cerc vicios dacă, pe de o parte, *muncitorii* pe care capitalul trebuie să-i pună la lucru — pentru ca el să se afirme ca atare — ar trebui să fie mai întîi *creați*, să fie chemați la viață printr-o acumulare efectuată de capital, să aștepte magicul: să fie, în timp ce, pe de altă parte, capitalul însuși n-ar fi în stare să *acumuleze* fără muncă străină sau, în cel mai bun caz, ar putea să acumuleze *doar propria sa muncă*, adică ar putea să existe el însuși sub formă de *non-capital* și *non-bani*, deoarece înainte de existența capitalului munca nu se poate valorifica decît în astfel de forme ca munca meseriașului, a micului agricultor etc., într-un cuvînt numai în forme care sau nu permit de loc *acumularea*, sau o permit numai într-o măsură cu totul redusă, întrucît ele nu permit decît un mic plusprodus, care, în cea mai mare parte, este destinat *consumului*. În genere va trebui să analizăm în mod amănunțit această concepție despre *acumulare*.

În realitate, *formarea inițială a capitalului* are loc pur și simplu datorită faptului că prin procesul istoric de descompunere a vechilor moduri de producție, valoarea existentă sub formă de *avuție bănească* dobândește capacitatea de a *cumpăra* condițiile obiective ale muncii, pe de o parte, și de a obține prin schimb, pe bani, de la muncitorii deveniți liberi, însăși munca vie, pe de altă parte.

Toate aceste momente există deja. Însăși separarea lor este un proces istoric, un proces de descompunere, și tocmai datorită *acestui proces de descompunere* banii se pot transforma în capital. În tot acest proces, banii au un rol activ numai în măsura în care intervin ei înșiși ca un mijloc de separare cât se poate de energic și în măsura în care contribuie la crearea de *muncitori liberi, jecmăniți*, lipsiți de condiții obiective de existență. Dar ei, bineînțeles, au un rol activ nu prin aceea că *crează* muncitorilor condițiile obiective de existență, ci prin aceea că accelerează separarea lor de aceste condiții, adică fac ca aceștia să devină cât mai repede lipsiți de orice proprietate.

Dacă, de pildă, marii proprietari funciari englezi au renunțat la suita lor, care consuma împreună cu ei plusprodusul satului; dacă apoi arendașii lor i-au alungat pe țărani fără pământ etc., rezultatul a fost că o masă de forțe de muncă vie [Arbeitskräfte] a ajuns pe *piața muncii*; această masă devenise liberă în dublu sens: liberă de vechile raporturi de clientelă sau raporturi de dependență și de servitute feudală, și, în al doilea rînd, liberă de orice *avuție* și de orice formă de existență obiectivă, materială, adică *liberă de orice proprietate*; ea era nevoită să recurgă la vînzarea forței ei de muncă sau la cerșetorie, vagabondaj și tilhărie ca unică sursă de existență. Este un fapt constatat de istorie că ea a încercat mai întîi să practice această din urmă îndeletnicire, dar amenințarea spînzurătorii, a stîlpului infamiei și a biciului a împins-o pe îngusta potecă ce duce la piața muncii. Iată de ce *domniile* unor regi ca Henric al VII-lea, Henric al VIII-lea etc.²¹⁶ reprezintă una din condițiile procesului istoric de descompunere, iar ei pot fi considerați ca făuritori ai condițiilor de existență a capitalului.

Pe de altă parte, mijloacele de subzistență etc., pe care înainte proprietarii funciari le consumau împreună cu cei din suita lor, se aflau acum la dispoziția banilor care doreau să le cumpere, pentru ca, prin intermediul lor, să cumpere muncă. Aceste mijloace de subzistență n-au fost create de bani și nici n-au fost *acumulate* de ei; ele existau deja și erau consumate și reproduse înainte de a fi consumate și reproduse prin intermediul banilor.

Ceea ce se schimbă era doar faptul că acum aceste mijloace de subzistență erau aruncate pe *piața schimbului*, că ele își pierduseră legătura lor directă cu gurile celor din suită ș.a.m.d. și din valori de întrebuințare deveniseră valori de schimb, căzând astfel sub puterea [V—13] și dominația *avuției bănești*.

Același lucru s-a întâmplat și cu uneltele de muncă. *Avuția bănească* n-a inventat și n-a fabricat nici roata de tors și nici războiul de țesut. Dar, odată smulși de pe pământul lor, torcătorii și țesătorii, împreună cu războaiele și virtelnițele lor, au ajuns sub stăpînirea *avuției bănești* etc. *Capitalul nu face decît să unească laolaltă masa de brațe și masa de unelte pe care le găsește gata pregătite. El doar le adună sub stăpînirea sa. Aceasta este adevărata acumulare* operată de el. Ea constă în concentrarea în diferite puncte a muncitorilor și uneltelor lor. Despre acest lucru voi vorbi mai pe larg în capitolul despre așa-numita acumulare a capitalului.

Avuția bănească — sub forma *avuției comerciale* — a contribuit, firește, la descompunerea mai rapidă a vechilor relații de producție și — cum foarte bine a arătat A. Smith²¹⁷ — a dat, de pildă, proprietarului funciar posibilitatea să-și schimbe cerealele, vitele etc. pe valori de întrebuințare aduse din străinătate, în loc să toace împreună cu cheflii din suita sa valorile de întrebuințare produse de el însuși și să considere că în bună parte *avuția* sa se măsoară prin numărul de trîntori care-i alcătuiau suita. *Avuția bănească* a făcut ca pentru el *valoarea de schimb* a veniturilor sale să capete o importanță din ce în ce mai mare. Același lucru s-a întâmplat și cu arendașii lui, care deveniseră pe jumătate capitaliști, deși într-o formă deghizată.

Dezvoltarea valorii de schimb (favorizată de *banii strînși de tagma negustorilor*) descompune producția, care e orientată mai ales spre crearea de valori de întrebuințare imediată, și formele de proprietate corespunzătoare acestei producții (raporturile dintre muncă și condițiile ei obiective) și duce astfel la formarea unei *piețe a muncii* (care în nici un caz nu trebuie confundată cu piața de sclavi). Dar și această acțiune a banilor este posibilă numai dacă ea are ca premisă activitatea *meșteșugului orășenesc*, care nu se bazează pe capital și pe muncă salariată, ci pe organizarea de breaslă a muncii etc. Munca orășenească a creat ea însăși mijloace de producție pentru care breslele erau tot atît de stîinjenitoare pe cît de stîinjenitoare erau vechile relații de proprietate funciară pentru o agricultură perfecționată, care în parte era, la rîndul ei, o consecință a creșterii defacerii produselor agricole la orașe etc. Celelalte împrejurări care, de pildă, în secolul al XVI-lea, au făcut să crească atît masa mărfurilor aflate în cir-

culație, cît și masa banilor au creat noi necesități și au sporit astfel valoarea de schimb a produselor indigene etc., au dus la o creștere a prețurilor etc. ; toate acestea au favorizat, pe de o parte, descompunerea vechilor relații de producție, au accelerat procesul de separare a muncitorului sau a trîndavului apt de muncă de condițiile obiective ale reproducției sale și au favorizat astfel transformarea banilor în capital.

De aceea ar fi cît se poate de absurd să se creadă că inițial capitalul a acumulat și a creat *condițiile obiective ale producției* — mijloacele de subzistență, materiile prime, uneltele — și le-a oferit muncitorilor care erau lipsiți de ele. Dimpotrivă, avuția bănească a fost cea care, în parte, a făcut ca forțele de muncă [die Arbeitskräfte] ale indivizilor apti de muncă să *fie lipsite* de aceste condiții ; în parte acest proces de separare s-a desfășurat fără participarea avuției bănești. Cînd formarea inițială a capitalului a atins un anumit nivel de dezvoltare, avuția bănească a căpătat posibilitatea de a acționa ca mijlocitor între condițiile obiective de existență astfel eliberate și forțele de muncă [Arbeitskräfte] vii, eliberate și ele, dar totodată *despuiate de orice proprietate*, și a putut să cumpere cu cele dintii pe acestea din urmă. *Formarea avuției bănești* înainte de transformarea ei în capital ține de preistoria economiei burgheze. Camăta, negoțul, orașele și fiscul, care a apărut o dată cu ele, joacă aici rolul principal ; *acumularea de bani*, practicată de arendași, țărani etc., prezintă și ea importanță, dar o importanță secundară.

Aici se vedește totodată că dezvoltarea schimbului și a valorii de schimb, care este mijlocită pretutindeni de negoț sau a cărei mijlocire poate fi numită negoț (întrucît banii capătă în tagma negustorească o existență de sine stătătoare, așa cum circulația capătă o asemenea existență în comerț), duce la descompunerea *raporturilor de proprietate ale muncii* cu condițiile ei de existență și, în același timp, face ca *munca însăși să devină una din condițiile obiective ale producției* ; toate aceste raporturi sînt în egală măsură expresia predominării valorii de întrebuițare și a producției orientate spre consumul nemijlocit, ca și a importanței precumpănitoare a unei colectivități reale, care există ea însăși nemijlocit ca o premisă a producției.

Producția bazată pe valoarea de schimb și orînduirea socială bazată pe schimbul acestor valori de schimb (chiar dacă, așa cum am văzut în capitolul precedent care tratează despre bani, aparent consideră proprietatea exclusiv ca rezultat al *muncii*, proprietatea privată asupra produsului muncii proprii ca condiție [a muncii], iar munca ca o condiție generală a avuției) presupun și gene-

rează separarea muncii de condițiile ei obiective. Acest schimb de echivalente există, dar el nu reprezintă decât aspectul superficial al unei producții care se bazează pe apropierea muncii străine, apropiere efectuată *fără schimb*, dar sub *aparența schimbului*. Acest sistem de schimb are la bază *capitalul*, iar dacă e privit separat de capital, adică așa cum apare la suprafață, ca sistem de *sine stătător*, el nu este decât o simplă *aparență*, dar o *aparență inevitabilă*.

De aceea nu trebuie să ne mirăm că acest sistem al valorilor de schimb (în care schimbul se efectuează între echivalente măsurate prin muncă) se transformă în *apropriere de muncă străină fără schimb* sau, mai bine zis, ne dezvăluie că fondul său ascuns îl constituie o astfel de apropiere care înseamnă o completă separare între muncă și proprietate. Căci dominația valorii de schimb însăși și a producției producătoare de valori de schimb *presupune* [V—14] că însăși forța de muncă străină este o valoare de schimb, adică presupune că forța de muncă vie este separată de condițiile ei obiective; raportul dintre ea și acestea — sau raportul dintre ea și propria ei obiectivitate — ca față de o proprietate străină; într-un cuvânt, raportul față de acestea ca față de *capital*. Epoca de aur a muncii care se emancipează se situează în perioada de declin a societății feudale, când luptele intestinale sînt încă aprige, ca, de exemplu, în Anglia în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea. Pentru ca munca să se raporteze iarăși la condițiile ei obiective ca la proprietatea ei, este necesar ca un alt sistem să-l înlocuiască pe acela al schimbului privat, care, cum am văzut, presupune schimb de muncă materializată pe forța de muncă și, ca atare, duce la apropiere de muncă vie fără echivalent.

Modul de transformare a banilor în capital se manifestă adeseori absolut concret din punct de vedere istoric; bunăoară, un negustor pune să lucreze pentru el mai mulți torcători și țesători care pînă atunci practicau torsul și țesutul ca o îndeletnicire accesorie rurală, și transformă această îndeletnicire accesorie într-o îndeletnicire de bază. Din acest moment, comerciantul îi leagă de el, îi subordonează autorității lui ca muncitori salariați. Pasul următor îl face smulgîndu-i din locurile lor de baștină și punîndu-i să lucreze laolaltă. În acest proces simplu se vede limpede că negustorul n-a pregătit nici materie primă, nici unelte și nici mijloace de subsistență pentru țesător și torcător. El n-a făcut altceva decât să-i limiteze treptat la un singur tip de muncă, care îi face dependenți de vînzare, de cumpărător, de negustor, producînd în cele din urmă numai *pentru* negustor și *prin interme-*

diul negustorului! La început negustorul n-a făcut decît să cumpere munca lor prin cumpărarea produsului muncii lor; dar îndată ce ei se limitează la producția acestei valori de schimb și, prin urmare, sînt nevoiți să producă în mod nemijlocit *valori de schimb*, să schimbe pe bani întreaga lor muncă pentru a avea posibilitatea să-și continue existența, ei ajung sub stăpînirea negustorului, și pînă la urmă dispore chiar și aparența că ei i-ar vinde produse. Negustorul le cumpără munca și le răpește mai întii proprietatea asupra produsului, iar curînd după aceea și proprietatea asupra uneltei, sau le lasă această proprietate ca o *proprietate aparentă*, pentru a reduce propriile sale cheltuieli de producție.

Formele istorice inițiale, în care capitalul apare la început în mod sporadic sau, pe *alături* de vechile moduri de producție, însă subminîndu-le treptat pretutîndeni, este, în primul rînd, *manufactura propriu-zisă* (care nu este încă fabrică). Manufactura apare acolo unde există o producție de masă pentru export, pentru piața externă — așadar, pe *baza marelui comerț pe uscat și pe mare*, în mari centre comerciale, ca, de pildă, orașele italiene, Constantinopolul, orașele din Flandra și Olanda, unele orașe spaniole, ca, de pildă, Barcelona etc. Manufactura nu cuprinde la început așa-zisele *meserii orășenești*, ci *îndeletnicirile accesorii rurale*, torsul și țesutul, adică acele categorii de muncă care cer mai puțin decît oricare altele îndemînare și pregătire profesională. Dacă facem abstracție de aceste mari centre comerciale, unde ea găsește o bază pentru piața externă și unde, prin urmare, producția este, ca să zicem așa, orientată în mod spontan spre valoarea de schimb — căci manufacturile sînt direct legate de navigație și chiar de construcțiile navale etc. —, constatăm că manufactura nu se instalează întii la orașe, ci în mediul rural, la sate, unde nu există bresle etc. Îndeletnicirile accesorii rurale formează o bază largă pentru manufactură, în timp ce la oraș meseriile au nevoie de un înalt grad de dezvoltare a producției pentru ca aceasta să poată fi organizată ca producție de fabrică. O bază largă formează și unele ramuri ale industriei, ca fabricile de sticlă, uzinele metalurgice, ferăstraiele etc., care cer din capul locului o mai mare concentrare de forțe de muncă [Arbeitskräfte], exploatează în mai mare măsură resurse naturale și fac să fie necesară o producție de masă, precum și o concentrare a mijloacelor de muncă etc. La fel se prezintă lucrurile și cu fabricile de hîrtie etc.

Pe de altă parte, este vorba de apariția arendașului și de transformarea populației agricole în zileri liberi. Asemenea transfor-

mare începe să se producă mai întâi la sate, cu toate că acolo ea ajunge cel mai târziu la ultimele ei consecințe și capătă cel mai târziu formele ei cele mai pure.

Din această cauză, anticii, care n-au depășit niciodată artizanatul orășenesc propriu-zis, n-au putut ajunge la o mare industrie. Prima condiție pentru crearea acestei industrii este ca întreaga țară să fie atrasă în producția de valori de schimb, iar nu de valori de întrebuințare. Fabricile de sticlă și cele de hârtie, uzinele siderurgice etc. nu pot fi exploatare prin sistemul de breaslă. Ele reclamă o producție de masă, o desfacere pe o piață largă și *avuție bănească* în mâinile întreprinzătorului, care nu creează condițiile subiective și obiective, căci, în cadrul vechilor relații de proprietate și de producție, ele nu pot fi unite.

Descompunerea relațiilor feudale, ca și apariția manufacturii transformă treptat toate ramurile de activitate în ramuri exploatare de capital. Ce-i drept, la orașe se găsește un element constitutiv pentru formarea muncii salariate propriu-zise: muncitori cu ziua, care nu fac parte din bresle, salahori etc.

[V—15] Dacă, așa cum am văzut, transformarea banilor în capital presupune, ca o condiție, un proces istoric care a separat condițiile obiective ale muncii și le-a făcut să devină independente în raport cu muncitorul, pe de altă parte, capitalul, o dată ce și-a făcut apariția și s-a dezvoltat, își subordonează întreaga producție, dezvoltând și desăvârșind pretutindeni separarea dintre muncă și proprietate, dintre muncă și condițiile obiective ale muncii. În continuare se va vedea cum desființează capitalul munca meșteșugărească, mica proprietate țărănească bazată pe muncă etc., și chiar pe sine însuși, în acele forme în care el *nu* apare în opoziție cu munca: în *micul capital* și în formele intermediare, hibride, care se situează între vechile moduri de producție (sau așa cum s-au reînnoit ele pe baza capitalului) și modul de producție clasic, adecvat, al capitalului însuși.

Singura acumulare care precedă, ca o premisă, apariția capitalului este acumularea *avuției bănești*, care, privită în sine, este cu totul neproductivă în forma în care ea decurge numai din circulație și aparține numai acesteia. Capitalul își creează repede o piață internă, desființând toate indeletnicirile accesorii rurale și, prin urmare, torcând și țesând pentru toți, îmbrăcându-i pe toți etc., într-un cuvânt imprimând forma de valori de schimb unor mărfuri care înainte erau produse ca valori de întrebuințare nemijlocite. Acest proces rezultă de la sine din separarea lucrătorului de pământ și de proprietatea (fie și feudală) asupra condițiilor de producție.

În cazul meșteșugului orășenesc, deși în esență el se bazează pe schimb și pe crearea de valori de schimb, această producție are ca scop principal și imediat *asigurarea existenței meseriașului, a meșterului*, așadar valoarea de întrebuințare, și nu *îmbogățirea, nu valoarea de schimb ca atare*. În consecință, producția este pretutindeni subordonată unui consum care constituie premisa ei prealabilă, iar oferta este subordonată cererii și se extinde doar treptat.

* * *

Procesul de valorificare a capitalului are, așadar, drept rezultat principal producția de capitaliști și de muncitori salariați. Economia politică, în general, uită cu desăvîrșire acest fapt, întrucît ea se ocupă numai de lucrurile produse. Întrucît în acest proces munca materializată în obiecte se manifestă în același timp ca *neobiectivare* a muncitorului, ca întruchipare obiectivată a unei subiectivități opuse muncitorului, ca *proprietate* a unei voințe străine de el, în virtutea acestui fapt capitalul este în mod inevitabil totodată *capitalist*; ca atare, părerea unor socialiști că am avea nevoie de capital, și nu de capitaliști ²¹⁸, este complet greșită. Noțiunea de capital implică și faptul că condițiile obiective ale muncii (deși sînt un produs al muncii) *se personifică* față de muncă sau, ceea ce este același lucru, se afirmă ca proprietate a unei persoane străine de muncitor. În noțiunea de capital e cuprins și *capitalistul*.

Totuși această eroare nu este mai mare decît aceea pe care o comit, bunăoară, filologii, care vorbesc despre existența unui *capital* în antichitate, despre capitaliștii greci și romani. Aceasta e totuna cu a spune că la Roma și în Grecia munca era *liberă*, ceea ce este puțin probabil că acești domni s-ar încumeta să afirme. Și dacă în prezent proprietarii de plantații din America, despre care acum spunem că sînt niște capitaliști, *sînt* într-adevăr capitaliști, aceasta se explică prin faptul că ei reprezintă o anomalie în condițiile pieței mondiale bazate pe munca liberă.

Dacă termenul „capital” (pe care nu-l întîlnim la autorii antici*) ar fi aplicabil și cînd e vorba de antichitate, ar însemna că hoarele nomade, care și azi peregrinează cu turmele lor prin stepele Asiei, sînt cei mai mari capitaliști, întrucît sensul inițial al cuvîntului capital era acela de „vite”. Așa se explică de ce contractul de arendă în natură care e încă frecvent în sudul Franței din cauza

* Deși la greci cuvîntul *αρχαία* [sau *αρχαία* — capitalul inițial, fără dobinzile ce i se adaugă] corespunde expresiei latinești *principalis summa rei creditae* [partea principală a sumei care se dă cu împrumut] ²¹⁹.

lipsei de capital poartă uneori denumirea de *bail de bestes à cha-plet* *. Dar dacă ne-am îngădui să ne exprimăm într-o proastă limbă latinească, atunci capitaliștii noștri, sau *capitales homines* **, ar fi aceia „*qui debent censum de capite*” ***.

La definirea noțiunii de capital ne lovim de dificultăți care nu există atunci când e vorba de bani. Capital înseamnă, în esență, *capitalist*; dar în același timp capitalul este și un element al existenței capitalistului care e distinct de el și care se prezintă ca producție în general — este *capital*. Mai departe vom vedea că noțiunea de *capital* cuprinde numeroase elemente care nu par să intre în definiția lui. Se spune, de pildă: capitalul se dă cu împrumut, se acumulează etc. În toate aceste cazuri, el pare să fie un simplu obiect și să coincidă întru totul cu materia din care este alcătuit. Dar toate acestea se vor lămurii în cursul expunerii.

(În treacăt aș avea de făcut următoarea remarcă amuzantă: bravul Adam Müller, care înțelege în chip de-a dreptul mistic toate figurile retorice, a auzit și el pe unii și pe alții vorbind de *capital viu*, în opoziție cu *capital mort*, și le tâlmăcește acum în spirit teozofic ²⁰. Regele Ethelstan ar fi putut să-l lămurească în felul următor: „*Reddam de meo proprio decimas Deo taem in Vivente Capitali [vite vii], quam in mortuis fructibus terrae [roade neînsuflețite ale pământului]*” ****).

Banii păstrează mereu aceeași formă sub un același substrat, și prin aceasta se explică de ce pot fi lesne luați pur și simplu drept un lucru. Dar aceleași lucruri, mărfuri, bani etc. pot să reprezinte capital sau venit etc. În felul acesta devine limpede, chiar și pentru economiștii [burghezi], că sub această formă banii nu sînt ceva palpabil, și că unul și același lucru poate să fie subsumat când noțiunii de capital, când unei noțiuni diferite, opuse chiar, și, corespunzător cu aceasta, el *este* sau *nu este* capital. Reiese în mod evident că, în acest sens, capitalul *este o relație și că el nu poate fi decît o relație de producție* [V—15].

* * *

[V—16] { La cele spuse mai sus trebuie să adăugăm următoarele:

Schimbul de echivalente, care pare să presupună dreptul de proprietate asupra produsului propriei munci și, de aceea, pare să

* — *Împrumut de vite în calitate de capital. — Nota trad.*

** — *oamenii de frunte. — Nota trad.*

*** — *„care plătesc capitația”. — Nota trad.*

**** — *„Voi da zeciuală din avutul meu lui dumnezeu, atît în animale vii, cît și în roade neînsuflețite ale pământului” (Marx citează această frază după dicționarul Ducange). — Nota trad.*

indentifice *aproprierea prin intermediul muncii* — adică adevăratul proces economic de apropiere — cu *dreptul de proprietate asupra muncii obiective* (ceea ce apărea înainte ca un proces real apare aici ca o relație juridică, adică este recunoscut drept o condiție generală a producției, și, de aceea, este recunoscut drept lege, este considerat ca expresie a voinței generale), trece în contrariul său și, în virtutea unei dialectici necesare, se manifestă ca o separare absolută între muncă și proprietate și ca o însușire de muncă străină fără schimb, fără echivalent. Producția, care e bazată pe valoarea de schimb și la suprafața căreia se desfășoară acest schimb liber și egal de echivalente, este în fond un schimb de *muncă materializată*, ca valoare de schimb, pe muncă vie, ca valoare de întrebuințare; sau, altfel spus, munca se comportă față de condițiile ei obiective — și, de aceea, față de obiectivitatea creată de ea însăși — ca față de o proprietate străină: are loc o *înstrăinare [Entäusserung] a muncii*. Pe de altă parte, o condiție pentru existența valorii de schimb este ca ea să fie măsurată prin timpul de muncă; de aceea, munca vie — și nu valoarea ei — servește drept măsură a valorii. Este o eroare să se creadă că în toate stadiile ei, producția — și, de aceea, și societatea — se bazează pe *schimbul de simplă muncă [blosse Arbeit] contra muncă*. În diferitele forme de producție în care munca se comportă față de condițiile ei de producție ca față de proprietatea ei, producția muncitorului nu este cîtuși de puțin determinată numai de *muncă*, întrucît raportul lui față de condițiile de producție ca față de proprietatea sa nu este un rezultat al muncii sale, ci premisa ei. Acest lucru apare limpede în proprietatea funciară. În sistemul de breaslă se constată, de asemenea, că tipul special de proprietate care constituie aici munca nu se sprijină numai pe muncă sau pe schimbul de muncă, ci pe legătura obiectivă a muncitorului cu o anumită colectivitate socială și cu anumite condiții pe care el le găsește de-a gata și de la care pornește ca de la propria sa bază. Aceste condiții sînt, desigur, și ele produsul muncii, sînt produsul muncii efectuate de omenire de-a lungul istoriei, al muncii colectivității sociale, al dezvoltării ei istorice, care nu pornește de la munca diferiților indivizi și nici de la schimbul muncii lor. De aceea premisa realizării [produsului] nu este numai munca. O situație în care nu se schimbă decît muncă pe muncă, fie sub formă de muncă nemijlocită, vie, fie sub formă de produs, presupune separarea muncii de legăturile care o uneau inițial de condițiile ei obiective; din această cauză ea apare, pe de o parte, numai ca muncă, iar pe de altă parte, produsul ei, ca muncă materializată, capătă, în opoziție cu munca [vie], o existență pe deplin

independentă, adică devine valoare. *Schimbul de muncă contra muncă (care este în aparență condiția proprietății muncitorului) are la bază lipsa de proprietate a muncitorului.* }

(Această formă extremă a înstrăinării [Entfremdung], în care — în cadrul raportului dintre capital și munca salariată — munca, activitatea productivă, se opune propriilor ei condiții și propriului său produs este un stadiu tranzitoriu necesar și de aceea conține deja *an sich*, numai că într-o formă inversată, pusă cu capul în jos, descompunerea tuturor *premiselor limitate ale producției* și, mai mult chiar, creează și stabilește premisele indispensabile ale producției și, prin urmare, depline condiții materiale pentru dezvoltarea completă, universală a forțelor productive ale individului. Acest lucru va fi analizat ulterior.) [V—16].

ADNOTĂRI

1 Schița — neterminată — despre economiștii vulgari Bastiat și Carey a fost scrisă de Marx în cursul lunii iulie 1857, după cum reiese din data indicată de el pe coperta caietului în care, în primele șapte pagini, este expusă această schiță. De la pagina 8 a aceluiași caiet urmează un text care este continuarea caietului II al manuscrisului principal din 1857—1858, intitulat „Critica economiei politice” (vezi volumul de față, p. 223). Această continuare a caietului II a fost denumită de Marx „caietul III” și poartă data: „29, 30 noiembrie și decembrie 1857”.

Deoarece în manuscrisul lui Marx schița neterminată „Bastiat și Carey” poartă însuși titlul cărții (lui Bastiat) analizate în cuprinsul ei, e de presupus că Marx intenționase să scrie o amplă recenzie la respectiva carte, dar apoi, ajungând la concluzia că aceasta nu merită o examinare mai amănunțită, a renunțat la intenția sa inițială și a lăsat neterminată schița.

Dar schița care ne-a rămas de la Marx depășește cadrul unei simple recenzii. În „Observațiile introductive”, cu care începe ea, Marx descrie în linii mari stadiul atins de economia politică burgheză contemporană lui. Aici Marx trasează pentru prima oară riguros cadrul economiei politice clasice, care a fost inaugurată la finele secolului al XVII-lea prin lucrările lui Petty și Boisguillebert, și al cărei sfârșit a fost marcat de lucrările lui Ricardo și Sismondi în prima treime a secolului al XIX-lea. Cit privește economiștii burghezi care i-au urmat, ei sînt, după cum arată Marx, sau epigoni ai clasicilor, sau critici reacționari ai doctrinei lor. Lucrările economistului francez Bastiat și cele ale economistului american Carey reprezintă un exemplu de asemenea critică reacționară a clasicilor, și în primul rînd a lui Ricardo.

Titlul „Bastiat și Carey” a fost dat de Marx în „Referate la propriile mele caiete”. — 3.

2 J. St. Mill, „Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy”. In two volumes. London, 1848. — 3.

3 Th. Tooke, „A History of Prices, and of the State of the Circulation”. Volumes I—VI. London, 1838—1857. — 3.

4 Este vorba de capitoul al XIV-lea din ediția a doua a cărții lui Bastiat „*Harmonies économiques*” (în această ediție, cartea are în total 25 de capitole).

Această secțiune a schiței neterminate „Bastiat și Carey” începe în manuscrisul lui Marx la pag. 5. Pagina precedentă, a 4-a, a fost lăsată de Marx pe jumătate albă. E de presupus că după „Observații introductive”, care ocupă primele trei pagini și jumătate din pagina a 4-a și conțin o caracterizare generală a pozițiilor lui Carey și Bastiat, Marx intenționa să facă o analiză mai amănunțită a cărții lui Bastiat și să vorbească în special de primele ei 13 capitole, pentru ca abia după aceea să treacă la examinarea capitolului al XIV-lea. Dar această intenție a rămas nerealizată, Marx limitându-se să formuleze unele observații critice pe marginea tezelor fundamentale din acest capitol. — 9.

5 După părerea lui Bastiat, „casle de pensii ale muncitorilor” urmau să fie create pe baza cotizațiilor plătite chiar de muncitori, deoarece numai în aceste condiții ele puteau fi în măsură să asigure gradul necesar de „stabilitate” (Fr. Bastiat, „*Harmonies économiques*”, 2-me édition, Paris, 1851, p. 395). — 13.

6 Este vorba de absurdul construcției istorice-filozofice din cartea lui Pрудhon „*Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère*” (Paris, 1846), pe care în 1847 Marx le-a analizat și ridiculizat în „*Mizeria filozofiei*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 65—179 și îndeosebi p. 71—74 și 125—129). — 11.

7 „*Le Charivari*” — ziar satiric francez, de orientare burghezo-republicană; a apărut la Paris începând din 1832; în perioada monarhiei din iulie s-a dedat la atacuri caustice împotriva cîrmuirii; în 1948 a trecut în tabăra contra-revoluției. — 12.

8 „*Ființa supremă*” („*l'Être suprême*”) — astfel îl numea Voltaire pe Dumnezeu pe care, spre deosebire de felul cum îl înfățișează așa-numitele religii „pozitive”, el îl prezenta ca principiu rațional impersonal care ar fi creat lumea, stabilindu-i legile și imprimându-i impulsul inițial, pentru ca după aceea să nu mai intervină în desfășurarea firească a fenomenelor. — 12.

9 „*Introducerea*” a fost scrisă de Marx la sfîrșitul lunii august 1857, în caietul notat cu litera „M” și datat „23 august 1857”. Aceasta pare a fi data la care a început el să lucreze la „*Introducere*”, fără a o termina însă; el și-a întrerupt lucrul, după toate probabilitățile, pe la sfîrșitul lunii august. În prefața la prima ediție a lucrării „*Contribuții la critica economiei politice*”, prefață datată 4 ianuarie 1859, Marx scria referitor la această „*Introducere*”: „*Introducerea generală pe care o schițasem o las la o parte, deoarece, după o matură chibzuință, am ajuns la convingerea că orice anticipare a unor rezultate care abia trebuie dovedite nu ar putea decît să strice, iar cititorul care va dori în genere să urmărească firul expunerii mele trebuie să se decidă a se ridica de la particular la general*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București Editura politică, 1962, p. 7).

Deși neterminată, rămasă doar în ciornă, „*Introducerea*” are o importanță deosebită, deoarece aici Marx expune, mai amănunțit ca oriunde, ideile sale cu privire la obiectul și metoda economiei politice, enunțînd totodată o serie de însemnate considerații în problema corelației dintre baza materială a societății și suprastructura ideologică.

„Introducerea” a fost plasată de Marx înaintea primului concept al viitorului text al „Capitalului”, cuprins în caietele I—VII, care au fost scrise în perioada octombrie 1857—mai 1858.

Pe coperta caietului „M”, care conține „Introducerea”, pe lângă însemnarea „Londra, 23 august 1857”, Marx a notat și cuprinsul acestei lucrări. Titlurile de secțiuni indicate în acest cuprins se deosebesc întrucâtva de respectivele titluri din textul propriu-zis al „Introducerii”. Iată acest cuprins așa cum a fost notat de Marx pe coperta caietului „M” :

„C U P R I N S

A. Introdúcere.

- 1) Producția în general.
- 2) Raportul general dintre producție, repartiție, schimb și consum.
- 3) Metoda economiei politice.
- 4) Mijloace (forțe) de producție și relații de producție ; relații de producție și relații de schimb etc.”

Deoarece în acest cuprins structura logică generală a „Introducerii” se reflectă mai precis decât în unele titluri de secțiuni ce figurează în însuși textul ei, e de presupus că Marx l-a scris după ce textul „Introducerii” fusese deja schițat în ciornă.

În acest volum, textul „Introducerii” se tipărește după cel apărut în volumul al 13-lea al Operelor lui K. Marx și F. Engels, cu unele modificări de traducere și cu o mai detaliată împărțire în alineate. — 15.

- 10 Titlul „I. Producție, consum, repartiție, schimb (circulație)”, care lipsește în cuprinsul notat de Marx pe coperta caietului „M”, se referă, de fapt, numai la primele două secțiuni ale „Introducerii”: la secțiunea „Producție” (pe coperta caietului „M” această secțiune are un titlu mai exact : „Producție în general”) și la cea intitulată „Raportul general dintre producție și repartiție, schimb, consum”. După cifra romană „I”, cu care Marx a numerotat secțiunea „Producție, consum, repartiție, schimb (circulație)”, nu mai urmează în textul „Introducerii” nici o altă cifră romană. — 15.
- 11 Vezi Introducerea la „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” de A. Smith (London, 1776) și secțiunea a III-a a primului capitol din „On the Principles of Political Economy, and Taxation” de D. Ricardo (Third edition, London, 1821). — 15.
- 12 *Le Contrat social* (Contractul social) — potrivit doctrinei lui Rousseau — acordul liber consimțit, intervenit între oamenii primitivi, sau aflați, cum spune el, „în stare naturală”, care a dus la formarea statului. Această teorie este amănunțit expusă în cartea lui Rousseau „Du Contrat social ; ou, Principes du droit politique”. Amsterdam, 1762. — 15.
- 13 *Zoon politikon* — textual : animal politic, iar într-un sens mai larg : „animal social” — astfel definește Aristotel omul la începutul cărții I a lucrării sale „Politica”. În „Capitalul”, vol. I, cap. 11, nota 13 de subsol, Marx precizează în felul următor sensul mai restrâns al acestei definiții aristotelice a omului : „De fapt, potrivit definiției lui Aristotel, omul este prin natura sa cetățean” (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 337). — 16.
- 14 Vezi adnotarea 6. Despre Prometeul proudhonian menționat în fraza următoare, Marx vorbește la sfârșitul primului capitol al lucrării sale „Mizeria filozofiei”

- (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 121—124). — 16.
- 15 J. St. Mill. „Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy”. In two volumes. Vol. I, London, 1848, Book I: Production, Chapter I: Of the Requisites of Production. — 18.
- 16 Despre *starea progresivă și starea stagnantă a societății*, A. Smith vorbește în capitolul al VIII-lea și în încheierea la capitolul al XI-lea din cartea I a lucrării sale „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (London, 1776). — 18.
- 17 J. St. Mill. „Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy”. In two volumes. Vol. I, London, 1848, p. 25—26. — 21.
- 18 *Determinatio est negatio* — orice determinare este o negare. Marx citează aici acest principiu al lui Spinoza în interpretarea hegeliană devenită celebră. La Spinoza această expresie are sensul că „orice limitare este o negare” (vezi B. Spinoza. „Correspondență”, scrisoarea 50). La Hegel (vezi „Știința logicii”, partea I, cartea I, secțiunea I, cap. II, nota „Realitate și negație”, precum și „Enciclopedia științelor filozofice”, partea I: „Logica”, § 91, Adaos) aici se subliniază momentul negației, inerent oricărei ființări determinate, oricărui „ceva”. — 24.
- 19 Prin „scriitorii socialiști”, Marx îi subînțelege aici pe socialiștii vulgari, ca, de pildă, „adevărații socialiști” germani, în special Karl Grün, și socialistul mic-burghez francez Proudhon. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, București, Editura politică, 1962, p. 37, 544—548, și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 121. — 27.
- 20 În ceea ce privește părerile lui Say și Storch despre corelația dintre producție și consum vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 57—58. — 27.
- 21 Vorbind despre „*așa-numitul schimb dintre întreprinzători*” („zwischen dealers und dealers”), Marx se referă la distincția pe care o face A. Smith între circulația ce se desfășoară numai între întreprinzători și aceea care se efectuează între întreprinzători și consumatorii individuali, astfel încît, potrivit acestei distincții, întreaga sferă a circulației se împarte în două domenii diferite. Vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 75. — 32.
- 22 Datele referitoare la situația din Peru în perioada dinainte de cucerirea spaniolă au fost luate de Marx din cartea istoricului american Prescott „History of the Conquest of Peru, with a Preliminary View of the Civilisation of the Incas”. Fourth edition. In three volumes. London, 1850. Extrasele din primul volum al acestei cărți se găsesc în cel de-al XIV-lea caiet de însemnări al lui Marx, început în 1851 la Londra. Despre faptul că incașii nu cunoșteau banii se vorbește la p. 147 din primul volum. — 36.
- 22a Marx se referă la lucrarea lui Proudhon „Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la Misère”, Tomes I—II. Paris, 1846, în special la pag. 145—146 din primul volum, pe care el le citează și le supune unei analize critice în capitolul al II-lea al lucrării sale „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 125—129). Cf., de asemenea, K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 26. — 41.

- 23 Acest prim punct a rămas de altfel singurul și nu a mai fost terminat, deoarece intenția lui Marx, exprimată câteva rânduri mai jos, de a vorbi și despre raportul dintre Shakespeare și contemporaneitatea nu s-a concretizat. După ce și-a schițat observațiile referitoare la arta greacă, Marx a încetat lucrul la „Introducere”. — 43.
- 24 Începînd din 1843, inventatorul englez Richard Roberts a trecut în fruntea firmei „Roberts & Co.” din Manchester, care fabrica diverse instrumente, mașini și locomotive, Roberts a fost unul dintre cei mai mari inventatori ai secolului al XIX-lea în domeniul mecanicii; lui îi aparține, printre altele, patentul selfactorului.
- În Roma antică, zeul Vulcan (iar în Grecia antică zeul Hefaistos) era considerat a fi zeul focului și al meșteșugurilor, patronul fierarilor, foarte iscusit în făurirea a tot felul de produse din metal. — 43.
- 25 *Jupiter* — în mitologia romană (Zeus în mitologia greacă) zeul cerului, al luminii, al fulgerelor și tunetelor etc., supranumit „aruncătorul de fulgere”, întrucît exista credința că el este stăpînul tuturor fenomenelor cerești și în primul rînd al tunetelor și fulgerelor. — 43.
- 26 *Crédit Mobilier* (denumirea completă : Société générale du Crédit Mobilier) — mare bancă pe acțiuni franceză, fondată în 1852; a devenit cunoscută prin operațiunile ei financiare speculative, iar în cele din urmă a dat faliment (în 1867). În 1856—1857 Marx a scris referitor la activitatea acestei bănci șase articole, care au apărut în ziarul cartist londonez „The People's Paper” și în ziarul american „New York Daily Tribune”. Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 12, București, Editura politică, 1962, p. 21—37, 205—212 și 292—295, precum și vol. 13, 1963, p. 84 și 189.
- Hermes* — în mitologia greacă, protectorul comerțului și al drumurilor, întruchiparea iscusinței și a șireteniei, patronul hoților. — 43.
- 27 *Printing House Square* — piațetă din Londra în care se află sediul redacției și tipografia ziarului „The Times”, cel mai mare cotidian englez, iar în sens figurat — însăși această redacție și tipografie, care pe la mijlocul secolului al XIX-lea erau renumite prin excelența lor organizare.
- Fama* — în mitologia greacă Ossa, zeița zvonurilor — 44.
- 28 Acest manuscris al lui Marx reprezintă prima ciornă a viitorului text al „Capitalului” și constituie conținutul a 7 mari caiete, pe care Marx le-a numerotat cu cifrele romane I—VII. Pe coperta ultimului caiet — al VII-lea — figurează, scris de mîna lui Marx : „Political Economy Criticism of (Fortsetzung)”, adică „Critica economiei politice (continuare)”. Cuvîntul „continuare” arată că acest caiet conține continuarea textului celor șase caiete precedente, iar cuvintele „Critica economiei politice” pot fi considerate ca titlu al întregului manuscris. Mențiunea „continuare”, și nu „sfîrșit”, se datorește faptului că manuscrisul a rămas neterminat, întrerupîndu-se la jumătatea cuvîntului. Cuvîntul „concept”, adăugat în volumul de față la titlul dat de Marx, este luat din scrisoarea lui Marx din 29 noiembrie 1858 către Engels, în care, vorbind despre manuscrisul său economic din 1857—1858, Marx îl numește „Rohentwurf”, adică „ciornă”. Manuscrisul are într-adevăr, în mod evident, caracterul unei ciorne. În scrisoarea adresată lui Engels la 31 mai 1858, Marx arată că în acest manuscris „totul este îngrămădit de-a valma, sînt multe lucruri care urmează să apară în părțile ulterioare” (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 29, București, Editura politică, 1968, p. 295).

Manuscrisul începe direct cu capitolul al doilea — „Capitolul despre bani”, după care urmează amplul capitol al treilea — „Capitolul despre capital”. Pe ultima pagină a manuscrisului, Marx a schițat începutul capitolului întâi, care lipsește și care urma să trateze despre marfă, dar care pe vremea aceea mai figura la Marx sub titlul „Valoare”.

În volumul de față, manuscrisul economic din 1857—1858 se tipărește în ordinea amplasării de către Marx a diferitelor lui părți, dar divizat în secțiuni și subsecțiuni; de asemenea, alineatele excesiv de lungi au fost și ele împărțite în alineate mai scurte. În câteva locuri, ordinea pasajelor a fost schimbată, dar numai în cazuri foarte rare, și anume acolo unde era absolut evident că e vorba de adaosuri la un text anterior. Referirile, în paranteze drepte, la numărul caietului și paginii de manuscris indică toate aceste cazuri extrem de rare, în care ordinea pasajelor a fost schimbată. — 45.

29 Aluzie ironică la cuvintele lui Egmont din tragedia cu același nume, scrisă de Goethe (actul cinci, Închisoare, dialogul cu Ferdinand) vezi Goethe. Teatru, București, E.L.U., 1964, p. 412. — 53.

30 Este vorba de expoziția industrială universală deschisă la Paris în perioada mai-noiembrie 1855. — 54.

31 În ceea ce privește „Crédit Mobilier” vezi adnotarea 26. — 54.

32 Este vorba de războiul Crimei din 1853—1856. — 55.

33 Teza „proprietatea este un furt” stă la baza cărții lui Proudhon „Qu'est-ce que la propriété?” (Paris, 1840). Teoria „creditului gratuit” a fost expusă de Proudhon în lucrarea „Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon” (Paris 1850). În legătură cu această din urmă teorie vezi K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 580—581, precum și K. Marx — F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 512—516. — 57.

34 Este vorba de legea cu privire la reforma Băncii Angliei, Referitor la conținutul și importanța reformei bancare din 1844 vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 532—534, — 58.

35 *Collège de France* — instituție de învățămînt superior din Franța, întemeiată la Paris în 1530. — 59.

36 Este vorba de lucrarea lui Ricardo „The High Price of Bullion a Proof of the Depreciation of Bank-Notes”. The fourth edition, corrected. London, 1811. Prima ediție a acestei lucrări a apărut la Londra în 1810. — 60.

37 Aici, ca și într-o serie de alte locuri, termenul „cheltuieli de producție” este folosit de Marx în sensul de „cheltuieli de producție imanente ale mărfii, egale cu valoarea ei” (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 76), în sensul de „cheltuieli de producție reale pentru marfa însăși” (op. cit., p. 503), iar nu pentru capitalist, care plătește numai o parte din timpul de muncă pe care-l conține marfa. — 63.

38 Este vorba de perioada în care a fost în vigoare *Bank Restriction Act*, care a introdus cursul forțat al bancnotelor și a suspendat convertibilitatea lor în aur. În 1819 a fost adoptată o lege care a restabilit convertibilitatea bancnotelor. De fapt, aceasta din urmă a fost restabilită complet în 1821. — 65.
30 Vezi adnotarea 34. — 67.

- 40 În ceea ce privește „curățirea” domeniilor vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 733—735. — 67.
- 41 Teoria *banilor-muncă* a lui W. Weitling este expusă în cartea: W. Weitling. „Garantien der Harmonie und Freiheit”, Vivis, 1842. În legătură cu această teorie a lui Weitling vezi, de asemenea, K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 298. — 70.
- 42 Este vorba de lucrarea lui Marx „Mizeria filozofiei. Răspuns la «Filozofia mizeriei» a d-lui Proudhon”. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1960, p. 93—100. — 72.
- 43 *Pusul* (das Gesetzte) — termen din filozofia hegeliană, care înseamnă ceva condiționat, spre deosebire de ceea ce este necondiționat, existent dintotdeauna, primar, ceva care își are temeiul nu în sine însuși, ci în altceva. Cf. K. Marx — F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 126: „În calitate de valoare de întrebuințare, marfa apare ca ceva de sine stătător. În calitate de valoare, ea apare, dimpotrivă, ca ceva doar pus, determinat doar de raportul dintre ea și timpul de muncă socialmente necesar, uniform, simplu”. — 77.
- 44 Aici, ca și în multe alte locuri din manuscrisul său, Marx face trimitere nu la paginile cărții citate de el (în cazul de față, la cartea lui Ganih), ci la paginile caietelor sale de extrase. În volumul de față, toate trimiterile la paginile caietelor de extrase ale lui Marx au fost înlocuite cu trimiteri la paginile cărților și publicațiilor citate de el. — 78.
- 45 Aici, ca și în alte locuri, Marx folosește termenul „*subject*” în sensul lui prekantian, de purtător al predicatelor, însușirilor, determinațiilor, trăsăturilor, relațiilor. — 78.
- 46 „*The Economist*” — săptăminal englez pentru probleme de economie și politică, apare la Londra din 1843; organ de presă al marii burghezii industriale. — 87.
- 47 „*The Morning Star*” — cotidian englez, organ de presă al adeptilor liberului schimb Cobden și Bright din Manchester; a apărut la Londra în perioada 1856—1869. — 87.
- 48 Aici Marx face aluzie la argumentarea cvasihegeliană folosită de Proudhon în cartea sa „Filozofia mizeriei”, argumentare care a fost analizată și ridiculizată de Marx în „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1960, p. 125—129). — 88.
- 49 Aici Marx redă pe scurt raționamentul lui J. Locke (din tratatul său „Further Considerations concerning Raising the Value of Money”, scris în 1695) cu privire la deosebirea principială dintre argint ca măsură a valorilor și diverse unități de măsură ca iardul (măsură de lungime) sau cuarterul (măsură de capacitate); dacă iardul sau cuarterul pot rămâne tot timpul fie în mâinile cumpărătorului, fie în cele ale vânzătorului, în schimb moneda de argint nu numai că servește ca măsură a valorii lucrului cumpărat, dar trece neapărat de la cumpărător la vânzător (The Works of John Locke, in four volumes. The seventh edition. Volume II. London, 1768, p. 92). Acest pasaj este ulterior citat de Marx în întregime (caietul VII, p. 34). — 89.

- 50 Marx se referă la raționamentul lui A. Smith (de la începutul capitoului al 6-lea din cartea I a „Avuției națiunilor”) potrivit căruia „în acel stadiu primitiv al societății care precede acumularea de capital și apariția proprietății asupra pământului, valoarea de schimb a mărfurilor este determinată prin timpul de muncă necesar pentru producerea lor (vezi K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 37).
- Termenul „cheltuieli de producție” este folosit aici de Marx în sensul de „cheltuieli de producție imanente ale mărfii, egale cu valoarea ei, adică egale cu cuantumul total al timpului de muncă necesar pentru producerea ei” (K. Marx — F. Engels, Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 76, 503). — 92.
- 51 *Bellum omnium contra omnes* (războiul tuturor împotriva tuturor) — expresie folosită de filozoful englez Thomas Hobbes în tratatul său „De cive” (1642; în volumul I al ediției din 1668, de la Amsterdam, a Operei lui Hobbes, p. 7) și în traducerea în limba latină a cărții sale „Leviathan, or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, ecclesiastical and civil”, scrisă în limba engleză și apărută la Londra în 1651 (Thomae Hobbes opera philosophica. Tomus I. Amstelodami, 1668, p. 83). — 92.
- 52 Acest caiet al lui Marx nu s-a păstrat. — 93.
- 53 Acest manuscris al lui Marx nu s-a păstrat. — 93.
- 54 Numind banii „gaj” (sau „gaj socialmente recunoscut”), Marx a avut în vedere, pe de o parte, un pasaj din „Etica Nicomahică” a lui Aristotel (cartea I, capitolul 8, § 14), iar pe de altă parte definiția pe care a dat-o banilor economistul englez Bellers în lucrarea sa „Essays about the Poor, Manufactures, Trade, Plantations, and Immorality”, London, 1699, p. 13. Marx se referă la Aristotel în al său „Indice la caietele I—VII”, care se publică în partea a II-a a volumului de față, iar la Bellers — în volumul I al „Capitolului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 144). — 96.
- 55 Potrivit legendei, patricianul roman Menenius Agrippa i-a convins pe plebcii, care în anul 494 î.e.n. se răsculaseră și în semn de protest împotriva aspririi patriciene se retrăseseră pe Muntele Sfânt, să se supună, istorisindu-le fabula cu părțile corpului omenesc care s-au răzvrătit împotriva stomacului. Menenius Agrippa compara societatea din vremea sa cu organismul viu ale cărui mîini erau plebeii, care hrăneau stomacul acestui organism, pe patricieni. Așa cum separarea mîinilor de stomac duce inevitabil la moartea organismului, tot așa refuzul plebeilor de a-și îndeplini obligațiile ar fi dus la pieirea statului Romei antice. — 98.
- 56 Shakespeare, „Timon din Atena”, actul IV, scena 3. Cf. K. Marx și F. Engels. „Scrieri din tinerețe”, București, Editura politică, 1968, p. 602—608, și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, București, Editura politică, 1958, p. 227—228. — 98.
- 57 A. Smith, „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, Book I, Chapter V: „Labour was the price, the original purchase-money that was paid for all things” (vezi și Adam Smith, „Avuția națiunilor”, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 25). — 102.
- 58 În ceea ce privește faptul că la A. Smith valoarea de schimb apare determinată în două feluri: prin cantitatea produsului particular al muncii și prin

- cantitatea de marfă generală, vezi A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the wealth of Nations”, Book I, Chapter IV, chiar la începutul capitolului (vezi și op. cit., p. 19). — 104.
- 59 În lucrarea sa „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy” (vol. I, Dublin, 1770, p. 88), James Steuart face distincție între „agriculture exercised as a trade” și „agriculture exercised as a direct means of subsisting” („agricultura practică ca producție de marfă” și „agricultura practică ca producție de mijloace de subsistență pentru uzul direct” al respectivului mic agricultor și al familiei sale). — 104.
- 60 Este vorba de descoperirea unor bogate zăcăminte de aur în California, în 1848, și în Australia, în 1851. — 104.
- 61 Xenophon. „De re ditibus, sive vectigalibus civitatis Atheniensis augendis”, caput I, § 4 et 5. În ediția: Xenophontis quae extant. Recensuit Jo. Gottlob Schneider. Tomus VI. Lipsiae, 1815, p. 143. — 105.
- 62 Vezi adnotarea 58. — 106.
- 63 Strabonis rerum geographicarum libri XVII. Editio stereotypa. Tomus II. Lipsiae, 1829. Liber XI, caput IV, p. 415—416.
Albanii — locuitori ai Albaniei antice, fără situație pe țărmul de sud-vest al Mării Caspice, pe râurile Kura și Arax. — 108.
- 64 Sursa acestui citat în limba engleză nu a putut fi stabilită. Marx îl reproduce și în textul inițial al cărții I din „Contribuții la critica economiei politice”. — 109.
- 65 Sursa acestui citat în limba germană nu a putut fi stabilită. În continuare, textul manuscrisului lui Marx, deși nu e pus în ghilimele, pare a reprezenta și el extrase făcute dintr-o sursă germană și în parte prescurtate de Marx. — 109.
- 66 J. Grimm. „Geschichte der deutschen Sprache”. Erster Band. Leipzig, 1848, S. 12—14 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 143). — 114.
- 67 Marx se referă la următoarele cărți citate de Dureau de La Malle: J. A. Lelronne. „Considérations générales sur l'évaluation des Monnaies grecques et romaines, et sur la valeur de l'or et de l'argent avant la découverte de l'Amérique”, Paris, 1817; A. Böckh. „Die Staatshaus-haltung der Athener”, Berlin, 1817; W. Jacob. „An historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”, London, 1831. — 114.
- 68 „Legile lui Manu” („Manavadharmașāstra”) — culegere de vechi legi și prescripții hinduse, care reprezintă una dintre primele încercări de codificare a dreptului uzual în concordanță cu cerințele statului sclavagist din India și cu dogmele religiei brahmane. Întocmirea culegerii era atribuită strămoșului mitic al omului — Manu (în sanscrită — „om”). Materialele culegerii au fost adunate de-a lungul secolelor și au primit o formă mai mult sau mai puțin definitivă aproximativ la începutul erei noastre. „Legile lui Manu” reflectau particularitățile de dezvoltare a societății sclavagiste în India, în care se păstrau numeroase rămășițe ale orinduirii comunei primitive. — 115.
- 69 Este vorba de poemul lui Hesiod „Munci și zile”, versul 151. — 116.

- 70 Lucrețiu. „Poemul naturii”, cartea a V-a, versul 1287. — 116.
- 71 Datele cu privire la banii chinezești sînt luate din cartea : Gülich, „Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unsrer Zeit”. Band V. Jena, 1845, S. 131. — 118.
- 72 Războaiele punice (264—241, 218—201 și 149—146 î.e.n.) — au avut loc între două din cele mai mari state sclavagiste din antichitate — Roma și Cartagina — pentru hegemonie asupra bazinului occidental al Mării Mediterane, pentru dobîndirea de noi teritorii și sclavi. Războaiele s-au încheiat cu înfrîngerea Cartaginei. — 118.
- 73 La Marx s-a strecurat aici o greșeală, deoarece, după propriile lui cuvînte, „descoperirea minelor de aur din Australia, California și Columbia face să fie probabilă o nouă scădere a valorii aurului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 145). În alineatul următor, Marx vorbește despre ieftinirea relativă a argintului, arătînd că ea a fost determinată de perfecționarea metodelor de extracție și că va continua „pînă cînd California și Australia vor modifica situația în direcția contrară”, adică în direcția unei relative ieftiniri a aurului. — 119.
- 74 Garnier, „Histoire de la Monnaie, depuis les temps de la plus haute antiquité jusqu'au règne de Charlemagne”. Tome I, Paris, 1819, p. 253. — 120.
- 75 „Roata circulației” („the great wheel of circulation”) — așa numește Adam Smith banii. Vezi A. Smith, „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, Book II, chapter II (vezi și Adam Smith, „Avuția națiunilor”, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 193 și 195). — 120.
- 76 Vezi adnotarea 45. — 123.
- 77 Marx se referă la teoria cantitativă a banilor, expusă de James Mill în secțiunile a VII-a și a VIII-a din capitolul al treilea al cărții sale „Elements of Political Economy” (London, 1821). Pasaje ample din aceste secțiuni ale cărții lui Mill au fost reproduse de Marx în cartea I a „Contribuțiilor la critica economiei politice”, însoțite de o critică a concepțiilor lui Mill (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 167—170). Formularea erorii lui James Mill, așa cum e dată în text, a fost luată de Marx din cartea : Thomas Tooke, „An Inquiry into the Currency Principle”. Second edition. London, 1844, p. 136. — 126.
- 78 J. Steuart, „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Vol. II. Dublin, 1770, p. 389. Steuart numește „circulație impusă” plățile obligatorii, ca, de pildă, plata unei datorii bănești la termenul fixat pentru debitor. Spre deosebire de această „circulație impusă”, el numește „circulație voluntară” orice cheltuire de bani pentru cumpărări de obiecte de un fel sau altul. — 130.
- 79 *Infinitatea rea* — termen folosit în filozofia hegeliană și care înseamnă repetarea infinită a uneia și aceleiași formule : „ceva” devine „altceva”, acest „altceva” este el însuși „ceva”, care la rîndul său devine „altceva” și așa mai departe la infinit. — 131.
- 80 Marx se referă la lucrarea lui Boisguillebert „Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs”, apărută pentru prima oară între anii 1697 și 1707 și retipărită în culegerea : „Economistes financiers du XVIII-e siècle. Précédés de notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés

- de commentaires et de notes explicatives, par E. Daire", Paris, 1843. Expresia lui Boisguillebert „banii sînt călăul tuturor lucrurilor" se află la p. 413 a acestei culegeri. Despre bani ca „tiran" și „idol" se vorbește la pag. 395 și 417. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 114. — 133.
- 81 Prin „*preț de producție*" Marx înțelege aici același lucru ca și prin „valoare de schimb sau cheltuieli de producție" în fraza precedentă. Termenul „cheltuieli de producție" este luat aici în sensul de „cheltuieli de producție imnente ale mărții, egale cu valoarea ei, adică egale cu cuantumul total al timpului de muncă necesar pentru producerea ei" (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 76, 503). Cuvîntul „Produktionspreis" se întâlnește la Marx încă în caietele sale de însemnări din anii '40. Astfel, într-unul din caietele de la Bruxelles din 1845, făcînd extrase din cartea lui Louis Say „Principales causes de la richesse ou de la misère des peuples et des particuliers" (Paris, 1818), Marx traduce prin cuvîntul german „Produktionspreis" expresia „coût de production" folosită de Say, care îi dă următoarea explicație: „coût de production, c'est-à-dire, le temps et la peine consacrés à les [sc. l'or et l'argent] extraire et à les affiner" (p. 32 din cartea lui Say): „cheltuieli de producție, adică timpul și munca cheltuite pentru a le extrage (pentru a extrage aurul și argintul) din adîncurile pămîntului și a le afina. — 134.
- 82 Capitolul despre valoarea de schimb încă nu era scris în acel moment, deoarece Marx își începuse lucrarea cu capitolul al doilea, care tratează despre bani. Începutul capitolului despre valoare a fost schițat de Marx la sfîrșitul manuscrisului din 1857—1858. Curînd după aceasta el a ajuns la concluzia că primul capitol al lucrării sale trebuie să se numească „Capitol despre marfă", și nu „Capitol despre valoare". — 138.
- 83 „*Weekly Dispatch*" — săptămînal englez; sub această denumire a apărut la Londra în perioada 1801—1928; în deceniul al șaselea al secolului trecut a avut o orientare radicală. — 147.
- 84 Marx se referă la pagina a 2-a din caietul său de însemnări completat la Bruxelles prin martie—aprilie 1845. Această pagină conține extrase din p. 31—73 ale cărții lui Ferrier „Du gouvernement considéré dans ses rapports avec le commerce", Paris, 1805. Ferrier spune aici despre argint că, acolo unde este extras, el este o marfă, deoarece constituie obiectul cererii directe a aceluia care-l cumpără. Dar, continuă Ferrier, „argintul încetează să fie marfă de îndată ce devine bani, căci în acest caz el devine mijlocul necesar dintre producție și consum și nu mai poate satisface nemișlocit nici o trebuință" (Ferrier, p. 33 și 35). — 148.
- 85 J. B. Say. „*Traité d'économie politique*". Troisième édition. Tome second. Paris, 1817, p. 432—433, 461: „Banii sînt o marfă care se află întotdeauna în circulație, este întotdeauna afectată schimbului... Sporirea sau scăderea cantității acestei mărți, ca și a oricărei altei mărți, nu înseamnă neapărat sporirea sau scăderea capitalului total al unei țări..., deoarece scăderea cantității unei mărți poate fi compensată prin sporirea cantității alteia". — 148.
- 86 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations". Book II, chapter II; book IV, chapter I (vezi și Adam Smith. „Avuția națiunilor", vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 191—195; p. 293). — 148.

- 87 Cuvintele „banii... nu sînt decît o varietate de troc mai complexă” îi aparțin lui E. Solly, care în cartea sa „The Present Distress, in relation to the Theory of Money” (London, 1830, p. 3) formulează în felul acesta punctul de vedere exprimat de Adam Smith în capitolul al 4-lea din cartea I a lucrării sale „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”. — 149.
- 88 J. Taylor. „A View of the Money System of England, from the Conquest; with proposals for establishing a secure and equable Credit Currency”. London, 1828. — 150.
- 89 P. Boisguillebert. „Dissertation sur la Nature des Richesses, de l'Argent et des Tributs”. În culegerea: „Economistes financiers du XVIII-e siècle”. Ed. E. Daire. Paris, 1843, p. 399. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 113, și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1962, p. 154. Boisguillebert spune: „précis de toutes les denrées” („chintesența tuturor mărfurilor”). — 152.
- 90 „Nexus rerum” — „legătura dintre lucruri, principiul care leagă”. Într-unul din caietele lui de însemnări din 1851, intitulat „Sistemul desăvîrșit al relațiilor bănești”, Marx (la p. 41): caracterizează banii ca „nexus rerum et hominum” („legătura dintre lucruri și dintre oameni”). Totodată el face trimitere la p. 34. Nu s-a putut stabili la ce anume s-a referit el, deoarece paginile precedente din caietul de însemnări nu s-au păstrat. Caracterizînd banii ca „legătura dintre lucruri și dintre oameni”, Marx are în vedere acea stare a relațiilor sociale dintre oameni care a rezultat din destrămarea tuturor legăturilor patriarhale, feudale, familiale, religioase care domniseră pînă atunci și care fuseseră nevoite să cedeze locul domniei „banului”. — 155.
- 91 Marx se referă la descoperirea zăcămintelor de aur din California (1846) și din Australia (1851), care a contribuit la „treccrea Europei de la zguduirii revoluționare la febră industrială” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 531). Încă în ianuarie 1850, după 18 luni de la descoperirea zăcămintelor de aur din California, Marx și Engels au relevat marea însemnătate a acestui eveniment pentru dezvoltarea comercială și industrială a întregii societăți burghize atît în Europa, cît și în America și Asia, precum și în special pentru colonizarea de noi țări (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, București, Editura politică, 1960, p. 238—239, precum și 472—476). — 157.
- 92 „Capitolul despre bani” a fost scris de Marx în octombrie—noiembrie 1857, într-un moment cînd începea să se facă puternic simțită prima criză economică mondială din istoria capitalismului, cea din 1857—1858, care, după ce a izbucnit în S.U.A., a cuprins toate marile țări europene. — 159.
- 93 Marx se referă la structurarea obiectului cercetării sale, pe care el a schițat-o pentru prima oară la sfîrșitul paragrafului al treilea din „Introducerea” sa (vezi volumul de față, p. 41), unde conținutul primei secțiuni a lucrării sale economice este formulat în cuvintele: „Determinațiile abstracte generale, care de aceea sînt mai mult sau mai puțin inerente tuturor formelor de societate, dar în sensul specificat mai sus”. — 160.
- 94 Marx se referă la p. 43 din cel de-al X-lea caiet de extrase al său. Cita-tul reproduș acolo este luat din cartea lui Malthus „Principles of Political Economy”, second edition, London, 1836, p. 391, dar în realitate aceste cuvinte nu-i aparțin lui Malthus, ci redactorului ediției a doua (postume) a

- cărții lui, care le-a introdus cu scopul de a preciza raționamentul autorului. — 160.
- 95 [E. Misselden.] „Free Trade, or, The Meanes to Make Trade Flourish”. London, 1622, p. 19—24. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 119. Misselden vorbește despre comerțul dintre Europa creștină și țări asiatice necreștine ca Turcia, Persia, India. — 161.
- 96 W. Jacob. „An Historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals”. Vol. II, London, 1831, p. 270—323. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 123—124. — 163.
- 97 Biblia. Evanghelia de la Matei, cap. 6, versetul 19. — 164.
- 98 Este vorba de legenda biblică potrivit căreia Iacob, strămoșul mitic al evreilor, ajungând la adânci bătrânețe și presimțind apropierea morții, a chemat la el pe cei doi fii ai fiului său Iosif ca să-i binecuvânteze. Contrar obiceiului care a existat la vechii evrei, binecuvântându-și nepoții, Iacob a acordat preferință celui mai mic (punându-și dreapta pe capul lui), și nu celui mai mare dintre ei, motivându-și gestul prin aceea că feciorului mai mic îi este hărăzit un viitor mai glorios (Biblia. Facerea, cap. 48, versetele 13—21). — 165.
- 99 Marx se referă la caietul său de însemnări completat în vara anului 1845, în timp ce se afla la Bruxelles. Numeroase extrase din lucrările lui Boisguillebert au fost făcute aici de Marx după culegerea lui E. Daire „Economistes financiers du XVIII-e siècle” (Paris, 1843). Unele dintre aceste extrase sînt însoțite de comentarii ale lui Marx. Toate aceste extrase sînt publicate în limba originalului în cartea „Marx—Engels Gesamtausgabe”, Erste Abteilung, Band 3, Berlin, 1932, S. 563—583. O mică parte din aceste extrase au fost reproduse de Marx în cartea I a „Contribuțiilor la critica economiei politice” și în primul volum al „Capitalului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 113—115, și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 154). — 165.
- 100 Este vorba de mitul antic al regelui Midas al Frigiei, cunoscut prin uriașele lui bogății. Potrivit acestui mit, Midas a cerut lui Dionisos să-l înzestreze cu darul miraculos de a transforma în aur tot ce atingea cu mîna. Cînd Midas s-a convins că riscă să moară de foame, deoarece în mîinile lui hrana se transforma în aur. Chinuit de foame și de sete în mijlocul grămezilor de aur, el i-a cerut lui Dionisos să-l scape de acest dar primejdios. — 166.
- 101 [S. Bailey.] „Money and its Vicissitudes in Value”. London, 1837, p. 3. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 132. — 169.
- 102 H. Storch. „Cours d’Economie Politique”. Tome II. Paris, 1823, p. 135. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 122. — 169.
- 103 Marx expune aici într-o formă rezumată unele considerații făcute de S. Bailey în cartea „Money and its Vicissitudes in Value” (London, 1837, p. 9—10). Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 60. — 169.
- 104 Biblia. Apocalipsul Sf. Ioan Teologul, cap. 17, versetul 13, și cap. 13, versetul 17.

Apocalipsul — una dintre scrierile apărute în epoca creștinismului primitiv ; face parte din Noul testament. A fost scris în secolul I. Autorul Apocalipsului exprimă ura generală împotriva Imperiului roman, pe care-l numește „fiară” și în care vede o întruchipare a diavolului.

Citatele din Apocalips sînt date de Marx după textul apărut în așa-numita „*Vulgata*” — versiunea latinească a Bibliei, larg folosită de catolici. — 170.

- 105 „*Capitolul despre capital*” constituie conținutul principal al caietelor II—VII ale manuscrisului din 1857—1858. La început — în caietul II — acest capitol era „*Capitolul despre bani în calitatea lor de capital*” („*Das Kapitel vom Geld als Kapital*”), dar în caietele următoare el figurează sub denumirea de „*Capitol despre capital*”. — 171.
- 106 Vezi pasajul analog din cartea I a „*Contribuțiilor la critica economiei politice*” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 143). — 171.
- 107 Teza potrivit căreia conținutul natural al procesului schimbului este inițial „încă în întregime separat de relația economică, deoarece coincide încă nemijlocit cu ea”, a fost ulterior dezvoltată de Marx în „*Contribuții la critica economiei politice*”. Marx spune acolo că în condițiile trocului, care este forma inițială a procesului de schimb, „valoarea de schimb nu capătă încă nici o formă de sine stătătoare ; ea este încă nemijlocit legată de valoarea de întrebuintare”. În acest stadiu de dezvoltare a schimbului, valorile de întrebuintare constituie conținutul avuției, care este „indiferent” față de forma sa socială. „Valoarea de întrebuintare în această indiferență a ei față de determinarea economică a formei... se află dincolo de sfera preocupărilor economiei politice” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 38, 16). — 173.
- 108 În economia de mărfuri simplă, despre care se vorbește aici, valoarea de schimb a muncii (în acest stadiu al corcetării Marx vorbește încă de valoarea muncii) și valoarea produselor muncii coincid. În „*Contribuții la critica economiei politice*”, Marx arată că studiul capitalului trebuie să rezolve problema : cum se explică faptul că „producția pe baza valorii de schimb determinate exclusiv prin timpul de muncă duce la rezultatul că valoarea de schimb a muncii e mai mică decît valoarea de schimb a produsului ei ?” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 51). — 175.
- 109 Despre rolul categoriei „*servicii*” în teoriile lui Say, Bastiat și ale altor economiști vulgari vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 25 ; K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 205—206 ; K. Marx. „*Teorii asupra plusvalorii*”, partea I, București, Editura politică, 1959, p. 310. Bastiat reduce întregul schimb de mărfuri, atît în cadrul trocului cît și în cadrul circulației marfă-bani, la un schimb reciproc de „*servicii*”, pe care și le prestează unii altora agricultorul, brutarul, cizmarul, țesătorul, constructorul de mașini, învățătorul, medicul, avocatul etc. Vezi F. Bastiat. „*Harmonies économiques*”. 2-me édition. Paris, 1851, p. 87—169. — 175.
- 110 „*Reflecție în sine*” — termen din filozofia hegeliană care înseamnă reflecția în sine însăși a unei determinări conceptuale. — 176.

- 111 Este vorba de cartea : „D. Justiniani, sacratissimi principis, Institutiones. Accesserunt ex Digestis tituli de verborum significatione et regulis juris”. Edition stereotypa Herhan. Parisiis, 1815, p. 342. — 177.
- 112 F. Bastiat, „Harmonies économiques”. 2-me édition. Paris, 1851. — 181.
- 113 Marx se referă la unii adversari ai lui Bastiat ca Proudhon și adeptul său Chevê, care în 1849—1850 au polemizat cu el în șapte scrisori deschise, publicate în 1850 împreună cu cele șapte scrisori de răspuns ale lui Bastiat, într-un volumaș intitulat : „Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon”, Paris, 1850. — 182.
- 114 J. B. Say, „Traité d'économie politique”. Troisième édition. Tome second, Paris, 1817, p. 428—430, 478—480. — 183.
- 115 Vezi D. Ricardo, „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition. London, 1821, p. 327, 499 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 215—295). — 189.
- 116 Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1960, p. 71—80. — 199.
- 117 Vezi adnotarea 89. — 202.
- 118 Într-unul din caietele sale de însemnări, întocmit la Bruxelles aproximativ în martie-aprilie 1845 și conținând extrase din lucrarea lui Storch „Cours d'économie politique”, tome I, Paris, 1823, Marx rezumă astfel teza lui Storch formulată la p. 154 a lucrării acestuia : „Die menschliche Industrie nur produktiv wenn sie einen hinreichenden Wert produziert um die Produktionskosten zu ersetzen... eigentlich ist diese Reproduktion nicht ausreichend : sie müsste produzieren une valeur en sus” („Munca omenească e productivă numai atunci când produce o valoare suficientă pentru a înlocui cheltuielile de producție... La drept vorbind, această reproducere a cheltuielilor de producție nu este de ajuns : munca ar trebui să producă o oarecare valoare în plus”). — 202.
- 119 O analiză amănunțită a concepțiilor lui A. Smith despre munca productivă și munca neproductivă a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 109—115). — 205.
- 120 În legătură cu concepțiile vulgare susținute de Storch, Senior și alții în problema muncii productive și a muncii neproductive vezi K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 115—147. — 205.
- 121 Problema muncii productive și a muncii neproductive a fost ulterior examinată în mod amănunțit de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 97—223 și 301—316). — 205.
- 122 Vezi adnotarea 43. — 207.
- 123 J. Stuart, „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”, Vol. I, Dublin, 1770, First book, Ch. XVI. Vezi în special p. 103, 105. — 209.
- 124 Teoria colonizării a lui Wakefield este analizată de Marx în capitolul al XXV-lea din volumul I al „Capitalului”. — 211.

- 125 În original: „Arbeitsvermögen”. În manuscrisele din 1857—1859, în locul termenului „Arbeitskraft”, care se întâlnește o singură dată încă în „Muncă salariată și capital” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, București, Editura politică, 1959, p. 457) și de câteva ori în manuscrisele din 1861—1863, Marx folosește, de regulă, termenul „Arbeitsvermögen”. În volumul I al „Capitalului”, Marx folosește amândoi acești termeni ca echivalenți: „Unter Arbeitskraft oder Arbeitsvermögen verstehen wir den Inbegriff der physischen und geistigen Fähigkeiten, die in der Leiblichkeit, der lebendigen Persönlichkeit eines Menschen existieren und die er in Bewegung setzt, so oft er Gebrauchswerte irgend einer Art produziert” (ed. a 4-a germană, p. 130). Iată traducerea românească a acestui pasaj: „Prin forță de muncă sau capacitate de muncă se înțelege totalitatea aptitudinilor fizice și intelectuale pe care le posedă organismul, personalitatea vie a omului, și pe care omul le pune în funcțiune atunci când produce valori de întrebuințare de un fel oarecare” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 130).
- Expresia „capacitate de muncă” nu redă cu suficientă exactitate termenul german „Arbeitsvermögen”. Cuvîntul „Vermögen” se traduce și prin „putere, forță”. În comparație cu „capacitatea de muncă”, expresia „forță de muncă” redă în general mai precis sensul termenului „Arbeitsvermögen”. De aceea în volumul de față „Arbeitsvermögen” se traduce, de regulă, prin „forță de muncă”, iar acolo unde Marx folosește termenul „Arbeitskraft”, acesta este dat în paranteze drepte îndată după expresia „forță de muncă”. — 214.
- 126 Concepțiile lui *Lingue!* sînt analizate de Marx în capitolul al șaptelea din „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 258—262). — 222.
- 127 Începînd cu pagina a 8-a din caietul III al manuscrisului urmează un text care este o continuare a celui din caietul II. Prima parte a frazei cu care începe această pagină se află pe pagina a 29-a, care s-a pierdut, a caietului II. Primele 7 pagini din caietul III conțin schița neterminată „Bastiat și Carey”, scrisă cu câteva luni mai înainte (vezi volumul de față, p. 3—14). — 223.
- 128 Lupta clasei muncitoare pentru limitarea prin lege a zilei de muncă la 10 ore s-a desfășurat în Anglia începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, iar la începutul deceniului al 4-lea al secolului trecut a cuprins masele largi ale proletariatului. Legea cu privire la ziua de muncă de 10 ore, care se referea numai la femei și adolescenți, a fost adoptată de parlamentul englez la 8 iunie 1847. Lupta clasei muncitoare din Anglia pentru ziua normală de muncă a fost amănunțit examinată de Marx în capitolul al VIII-lea din volumul I al „Capitalului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 287—308). — 224.
- 129 Vezi pasajul analog din capitolul al V-lea al volumului I al „Capitalului”: „Mijlocul de muncă este un lucru sau un complex de lucruri pe care muncitorul le intercalează între el și obiectul muncii și cu ajutorul căruia el transmite asupra acestui obiect activitatea exercitată” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 191). — 229.
- 130 La p. 16 din lucrarea „Richesse ou pauvreté”, Paris, 1841, Cherbuliez spune: „Capitalul reprezintă materie primă, unelte, fond de mijloace de trai [approvisionnement]”. Vezi și K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 374—389. — 230.

- 131 *Ființare pentru sine, ceea ce înțelegă pentru sine* (Fürsichsein, Fürsichseien- des) — termeni folosiți în filozofia hegeliană pentru a desemna orice calitate în fixitatea ei, în închistarea ei relativă. — 232.
- 132 În „Teorii asupra plusvalorii”, în secțiunea referitoare la socialistul englez Thomas Hodgskin, Marx face o caracterizare generală a acestui punct de vedere al socialistilor englezi (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 290—291). În secțiunea neterminată referitoare la socialistul englez John Bray (op. cit., p. 315—316), Marx citează, printre altele, următoarele cuvinte din lucrarea lui Bray „Labour's Wrongs and Labour's Remedy”, Leeds, 1839, p. 59: „Nu capitalistul, ci capitalul are o însemnătate esențială pentru operațiile producătorilor. Între capital și capitalist există o deosebire tot atât de mare ca între încărcătura vasului și conosamentul care o însoțește”. — 233.
- 133 Marx se referă în special la broșura nesemnăată a lui Thomas Hodgskin „Labour Defended against the Claims of Capital; or, the Unproductiveness of Capital Proved” (London, 1825), în care se demonstrează că „capitalul este neproductiv”. O analiză amănunțită a acestei broșuri a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 259—308). — 235.
- 134 Vezi capitolul al III-lea din cartea a doua a lucrării lui A. Smith „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (vezi și Adam Smith. „Avuția națiunilor”, vol. 1, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 223—235). — 235.
- 135 Marx se referă la lucrarea lui Senior „Principes fondamentaux de l'économie politique”, Paris, 1836, p. 197—206. Critica concepției vulgare a lui Senior în problema muncii productive și a celei neproductive a fost făcută de Marx într-o secțiune specială a „Teoriilor asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 203—213). — 235.
- 136 Mai târziu, în „Teorii asupra plusvalorii”, Marx a examinat mai amănunțit acest caz, arătând că „muncitorul unui fabricant de pian este un lucrător productiv... Să presupunem, dimpotrivă, că aș cumpăra tot materialul necesar pentru confecționarea unui pian (sau să zicem chiar că însuși muncitorul posedă acest material) și, în loc să cumpăr pianul din magazin, pun să mi-l facă acasă. În acest caz meșterul de pian este un lucrător neproductiv, deoarece munca lui se schimbă direct pe venitul meu” (vezi și K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 103—104).
- În același timp, Marx arată că „o cântăreață care, vânzându-și cîntul, o face pe cont propriu, este un lucrător neproductiv. Dar aceeași cântăreață, dacă este angajată de un impresar care, pentru a câștiga bani, o pune pe ea să cânte, este un lucrător productiv, pentru că produce capital” (op. cit., p. 308). „Unul și același gen de muncă — rezumă Marx — poate fi și productiv, și neproductiv” (ibid.). — 235.
- 137 Marx se referă la p. 40 din cel de-al X-lea caiet de extrase al său, care conține citatul reproduș în text din cartea lui Malthus „Principles of Political Economy”, second edition, London, 1836, p. 47. În realitate însă, aceste cuvinte nu-i aparțin lui Malthus, ci redactorului ediției a doua, postume, a cărții lui, care le-a introdus cu scopul de a preciza raționamentul lui Malthus. — 236.

- 138 Vezi D. Ricardo, „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition. London, 1821, p. 334—337 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. 1, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 218—219). În ceea ce privește concepțiile lui D. Ricardo despre caracterul neproductiv al capitalului vezi K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 395, precum și K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 259—260. Vezi, de asemenea, J.C.L. Simonde de Sismondi, „Etudes sur l'économie politique”. Tome I, Bruxelles, 1837, p. 22. — 239.
- 139 Vezi adnotarea 115. — 240.
- 140 Vezi J. B. Say, „Traité d'économie politique”. Troisième édition. Tome second, Paris, 1817, p. 425, 429. — 240.
- 141 Cuvintele lui Proudhon „le travail produit, le capital vaut” („munca produce, capitalul valorează”) din volumul I al lucrării sale „Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère”. Paris, 1846, p. 188, sînt citate de Marx în „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1960, p. 90). — 240.
- 142 Vezi „Gratuité du crédit, Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon”. Paris, 1850, p. 177—181. Comp. volumul de față, p. 196—197. — 242.
- 143 În terminologia lui Kant, judecată analitică se numește judecata în care predicatul nu face decît să lămurească conținutul care rezidă în subiectul judecării, spre deosebire de judecata sintetică, în care predicatul adaugă subiectului o notă pe care nu o conține subiectul judecării. — 244.
- 144 Aici și în fraza precedentă, termenul „cheltuieli de producție” este folosit de Marx în sensul de „cheltuieli de producție imanente ale mărfii, egale cu valoarea ei, adică egale cu cuantumul total al timpului de muncă necesar pentru producerea ei” (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 76). În manuscrisele din 1857—1859, Marx încă nu face o distincție netă între valoare ($c + v + m$) și preț de producție ($c + v +$ profitul mijlociu). Despre triplul sens în care este folosit termenul „cheltuieli de producție” vezi op. cit., p. 74—78 și 502—503. — 246.
- 145 Prin „prețuri de producție” (Produktionspreise) Marx înțelege aici ceea ce înțelegea mai sus prin „cheltuieli de producție, sau prețul necesar al mărfii” (vezi adnotările 81 și 144). — 246.
- 146 Aici Marx folosește pentru prima oară termenul „plusvaloare” (Mehrwert) pentru a desemna excedentul peste valoarea inițial avansată pe care și-l însușește gratuit capitalistul.
- Termenul „surplus value” (plusvaloare) este folosit și în cartea lui William Thompson, socialist și adept englez al lui Ricardo, intitulată „An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth Most Conducive to Human Happiness”. London, 1824, p. 167, 169. Dar, după cum a arătat Engels, prin acest termen Thompson subînțelegea supraprofitul obținut de capitalistul care folosește mașini în comparație cu meseriașul care lucrează manual. Paralel cu termenul „surplus value”, Thompson folosește și termenul „additional value” (valoare suplimentară) pentru desemnarea întregii valori nou create ($v + m$). În afară de aceasta, după cum a arătat Engels, „în Franța...”, în lumea cotidiană a afacerilor este folosită, din vremuri imemorabile, expresia plus-value pentru a desemna orice creștere de valoare care nu-l costă nimic

pe proprietarul mărfii" (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 487—491).

Între-unul din articolele sale din tinerețe, scris în octombrie 1842, Marx folosește și el de câteva ori termenul „Mehrwert" pentru a desemna valoarea suplimentară, amenda, obținută de proprietarul funciar pentru furtul de lemne din pădurea sa (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, București, Editura politică, 1960, p. 151, 155). — 246.

147 Marx se referă la capitolul al VII-lea („Despre comerțul exterior") din cartea lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation". Third edition, London, 1821, unde (la p. 131) se spune: „Oricâtă extindere ar lua comerțul exterior, el nu va putea face în mod nemijlocit să crească avutul unei națiuni" (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. 1, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 123). — 246.

148 Concepțiile lui Proudhon despre dobândă, care și-au găsit expresia în lucrarea „Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon", Paris, 1850, au fost examinate de Marx în „Teorii asupra plusvalorii" (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 512—516). — 249.

149 Marx se referă la articolul anonim „Negroes and the Slave Trade" („Negrii și comerțul de sclavi"), apărut în ziarul „The Times" din 21 noiembrie 1857 sub forma unei scrisori adresate redacției de către un „cunoscător în materie" („Expertus").

„The Times" — mare cotidian englez de orientare conservatoare; fondat la Londra în 1785. — 256.

150 În conspectul cărții lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation" (acest conspect, întocmit în aprilie 1851, se află în cel de-al VIII-lea caiet de extrase din lucrările economiștilor burghezi), Marx spune următoarele în legătură cu critica pe care i-o fac lui Ricardo economiștii englezi: „Majoritatea criticilor lui Ricardo — ca Wakefield, de pildă — afirmă că el nu poate explica excedentul. Așa, de pildă, fabricantul cheltuieste 30 l. st. pe materie primă, 20 l. st. pe mașini, 50 l. st. pe salariu. În total, 100 l. st. El își vinde marfa cu 110 l. st. De unde provin cele 10 l. st.?" (K. Marx. „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie". Anhang. Moskau, 1941, S. 828). Despre faptul că în lucrările lui Ricardo lipsește o analiză a provenienței plusvalorii, Marx vorbește și în „Teorii asupra plusvalorii" (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii", partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 344—355). — 257.

151 Marx se referă la cartea lui Malthus „The Measure of Value Stated and Illustrated", London, 1823. O analiză amănunțită a teoriei valorii a lui Malthus și în special a criticii malthusiene a doctrinei lui Ricardo a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii" (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, S. 7—33). — 257.

152 Vezi D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation". Third edition, London, 1821, p. 1—12 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 61—66). — 257.

153 Vezi op. cit., p. 60—61 (op. cit., p. 81—82). — 258.

154 Vezi op. cit., p. 131—132 (op. cit., p. 123). — 258.

- 155 Despre fiziocrați ca „părinți ai economiei politice moderne”, Marx vorbește în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 10). — 259.
- 156 Marx se referă la capitolul al III-lea din cartea a doua a lucrării lui A. Smith „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, în care Smith examinează problema muncii productive și a celei neproductive. Despre felul în care Smith tratează munca productivă ca muncă ce se materializează într-o marfă, Marx vorbește amănunțit în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 104—117). — 260.
- 157 În volumul I al „Capitalului” Marx analizează amănunțit tendința capitaliștilor de a prelungi nelimitat ziua de muncă. Tot acolo el se ocupă de istoria legislației industriale din Anglia, și în special de lupta dusă în jurul legii cu privire la ziua de muncă de 10 ore. În caracterizarea situației clasei muncitoare din Anglia, Marx a folosit amply rapoartele inspectorului de fabrici Leonhard din Horner, care apăra interesele muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, cap. VII, VIII și XIII). — 268.
- 158 Acest exemplu poate fi exprimat astfel:
Înainte de dublarea forței productive a muncii, 1 zi de muncă, să zicem de 8 ore, se împărțea în 2 ore muncă necesară și 6 ore supramuncă (2v + 6m). După dublarea forței productive a muncii, aceeași zi se împarte în 1 oră muncă necesară și 7 ore supramuncă (1v + 7m). — 274.
- 159 În lucrarea sa „On the Economy of Machinery and Manufactures”, London, 1832, p. 160—162, Babbage analizează corelația dintre valoarea materiei prime și cea a muncii în confecționarea filigranelor de aur la Veneția. — 278.
- 160 Marx se referă la observațiile făcute de Eugène Daire pe marginea lucrării lui Boisguillebert „Dissertation sur la Nature des Richesses, de l'Argent et des Tributs” (vezi „Economistes Financiers du XVIIIe siècle”. Précédés de Notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de Commentaires et de Notes Explicatives, par M. Eugène Daire. Paris, 1843, p. 419—420, Notes 1 et 2). — 281.
- 161 Vezi D. Ricardo, „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition. London, 1821, p. 89—90 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 102). — 281.
- 162 O analiză amănunțită a concepțiilor lui Ricardo despre acumularea capitalului a fost făcută de Marx în capitolul al XVII-lea din „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 454—463). — 281.
- 163 Vezi D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition. London, 1821, p. 325—328 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 214—216). — 283.
- 164 Marx se referă la cel de-al VIII-lea caiet de extrase pe teme de economie politică, întocmit de el în 1851. În acest caiet, pe lângă alte extrase, se găsește un conspect amănunțit al ediției a treia a cărții lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation”, însoțit de comentariile lui Marx (vezi K. Marx. „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie. Anhang”. Moskau, 1941, S. 787—839). La p. 35—37 din cel de-al VIII-lea caiet al lui

Marx se află conspectul capitolului al XX-lea al cărții lui Ricardo („Valoarea și avuția, proprietățile lor distinctive”); tocmai la acest capitol se referă Marx în pasajul de față. — 285.

- 165 Marx se referă la capitolul al VII-lea din cartea lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. — 285.
- 166 Marx redă aici, în expunere proprie, unele idei formulate de Ricardo, de pildă, la începutul capitolului al XX-lea din cartea sa „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. — 286.
- 167 Marx se referă aici la p. 39, 40 din cel de-al VIII-lea caiet de extrase de economie politică, făcute de el. Aceste pagini conțin conspectul începutului capitolului al VII-lea — „Despre comerțul exterior” — din cartea lui Ricardo. — 286.
- 168 Vezi D. Ricardo, „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition, London, 1821, p. 416—417 (vezi și David Ricardo. Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 255—256). — 287.
- 169 Marx se referă la cartea lui Malthus „The Measure of Value Stated and Illustrated”, London, 1823. O analiză critică amănunțită a concepțiilor lui Malthus despre valoare și plusvaloare a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, 19. Kapitel). — 289.
- 170 În acest exemplu Marx pornește de la ipoteza că plusvaloarea capitalizată se cheltuiește integral pentru cumpărare de forță de muncă nouă — „ipoteză, de altfel, imposibilă”, după cum spune el însuși câteva rânduri mai jos. — 300.
- 171 Prin procente (Zins) Marx subînțelege aici întregul profit obținut la capitalul avansat. — 307.
- 172 Iată textul integral al acestei fraze, așa cum figurează în manuscris: „Auf 140 aber 24 zuviel gerechnet (und dies ist der Unterschied von 220 zu 196), sind erst 1/5 vom 100 und 11/12 vom 100 zuviel gerechnet; 1/5 vom 100 = 20%; 11/12 vom 100 = 4 1/12% oder 8 1/3%; also zusammen 28 1/3 zuviel” (vezi K. Marx, „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie”, Moskau, 1939, S. 275—276). În traducere, jumătate din textul acestei fraze a fost omis, deoarece sensul ei nu este clar, iar în rest au fost îndreptate erorile de calcul. — 308.
- 173 Aici urmează în manuscris un spațiu alb, lăsat probabil pentru calcularea datelor citate în cel de-al doilea caz. Dacă ne orientăm după textul precedent al manuscrisului, acest calcul poate fi prezentat în felul următor.
- În cazul al doilea, capitalul inițial de 80 de taleri se compune din 60 de taleri cheltuiți pe materie primă și unealtă de muncă și 20 de taleri cheltuiți pe salariu; 3/4 din capital s-au cheltuit pe materie primă și unealtă de muncă și 1/4 pe salariu. Primele 3/4 din capital nu aduc nici un fel de procente (adică nu aduc nici o plusvaloare); ultima pătrime aduce 300% plusvaloare. Calculînd însă la întregul capital, reiese că creșterea lui e de numai 75%.
- Dacă capitalul nou adăugat de 60 de taleri și-ar spori și el cu 300%, numai un sfert din mărimea sa, am avea o creștere totală de 45 de taleri.

$60 + 45 = 105$ taleri. Împreună cu cei 140 de taleri am avea în total 245 de taleri, ceea ce înseamnă într-adevăr un spor de 75% la 140 de taleri.

Cei 60 de taleri capital nou adăugat au crescut cu 300%, s-au împărțit, reprezintă 240 de taleri. (Dacă ar crește cu 300% numai 1/4 din 60, am avea un profit de 45 de taleri.) 60 de taleri din 240 înlocuiesc capitalul cheltuit pe salariu, iar 180 de taleri reprezintă profitul.

Prin urmare, în cazul al doilea calculul se prezintă astfel :

$$80 C + 60 Z + 60 C + 180 Z = 380 ;$$

adică avem aici un capital de 140 de taleri care aduce în total procente în sumă de 240 de taleri. Dar dacă am lua celălalt calcul, am ajunge la :

$$80 C + 60 Z + 60 C + 45 Z = 245 ;$$

adică am obține un capital de 140 de taleri care aduce în total procente în sumă de 105 taleri.

În cadrul primului calcul am socotit prea multe procente : la capitalul de 60 de taleri am socotit în plus procente în sumă de 135 de taleri. Dar 135 de taleri reprezintă 3/4 din 180 de taleri ; adică pe lângă capitalul de 30 de taleri numai 1/4 din capitalul de 60 de taleri nou adăugat a crescut cu 300% ; prin urmare, întregul capital nou adăugat a crescut cu numai 3/4, adică cu 45 de taleri. La calcularea procentelor pentru capitalul de 60 de taleri am greșit cu 135 de taleri în plus, care reprezintă o creștere de 300% la 3/4 din capitalul de 60 de taleri. Iar la întreaga sumă de 60 de taleri revin, în cadrul acestui calcul, 225% profit în plus, în locul celor 75% inițiali ; adică la 60 de taleri am calculat în plus 135 de taleri, iar 135 la 60 reprezintă 225%. Prin urmare, la capitalul de 60 de taleri am calculat în plus 225%. Iar la capitalul de 140 de taleri am calculat în plus 135 de taleri (ceea ce reprezintă tocmai diferența dintre 380 și 245 de taleri) ; prin urmare, în total s-au calculat în plus 96 3/7%. Așadar, la întregul capital de 140 de taleri am calculat în plus nu 225%, ca la capitalul de 60 de taleri, ci numai 96 3/7% ; aceasta reprezintă o diferență de 128 4/7%, corespunzătoare faptului că din întregul capital de 140 de taleri s-au calculat în plus 135 de taleri la capitalul de 60 de taleri. — 308.

174. În ceea ce privește faptul că la Carey și la alți economiști vulgari rata plusvalorii este confundată cu rata profitului vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 230 ; K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, partea I, București, Editura politică, 1969, p. 154. — 309.
- 175 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 12, București, Editura politică, 1962, p. 450—451 ; K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, partea I, București, Editura politică, 1969, p. 401—405. — 311.
- 176 Referitor la limita calitativă a acumulării capitalului vezi K. Marx—F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 237. — 311.
- 177 Vezi Ch. Babbage, „On the Economy of Machinery and Manufactures”. London, 1832, p. 16. — 319.
- 178 Aici Marx presupune că după scumpirea forței de muncă, rata plusvalorii rămâne aceeași ca înainte de scumpire (25% pentru capitalul I și 33 1/3% pentru capitalul II). Acest lucru e posibil numai în cazul când a avut loc o prelungire corespunzătoare a zilei de muncă. — 320.

- 179 Vezi „*Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon*”, Paris, 1850, p. 127—132, 135—157, 288. Vezi și adnotarea 113. — 323.
- 180 Este vorba de traducerea franceză a cărții lui Lauderdale „*An Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth*”, Edinburgh and London, 1804; Lauderdale, J. „*Recherches sur la nature et l'origine de la richesse publique*”, Paris, 1808, p. 119—120. Cf. K. Marx. „*Teorii asupra plusvalorii*”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 190. — 328.
- 181 Marx expune aici în rezumat următoarea teză din cartea lui Ravenstone „*Thoughts on the Funding System, and its Effects*”. London, 1824, p. 46: „Acolo unde pentru a întreține 10 oameni trebuie să muncească 9, numai 1/10 din produsul global poate să revină rentei. Acolo unde munca unui singur om e suficientă pentru a întreține cinci, rentei sau altor cerințe ale statului care pot fi satisfăcute numai din plusprodusul muncii le revin 4/5 din produs. Primul caz pare să fi avut loc în Anglia în perioada cuceririi, iar cel de-al doilea are loc în prezent, când numai 1/5 din populație e ocupată în agricultură”. — 340.
- 182 Marx se referă la cartea lui MacCulloch „*The Principles of Political Economy*”, Edinburgh, 1825, p. 165—192. Despre tendința economiștilor vulgari, printre care și MacCulloch, de a estompa contradicțiile producției capitaliste, Marx vorbește pe larg în „*Teorii asupra plusvalorii*” (vezi K. Marx. „*Teorii asupra plusvalorii*”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 422, 442, 449—450, precum și K. Marx—F. Engels. *Werke*, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 115, 117—118, 168, 493, 509—511). — 355.
- 183 Marx se referă la considerațiile lui James Mill pe tema egalității constante și necesare dintre producție și consum, dintre ofertă și cerere, dintre suma cumpărărilor și cea a vânzărilor, considerații cuprinse în cartea acestuia „*Elements of Political Economy*”, London, 1821, p. 186—195. Această concepție a lui James Mill (enunțată pentru prima oară în broșura sa „*Commerce Defended*”, London, 1808), la care a aderat și Say, este mai amănunțit analizată de Marx în „*Contribuții la critica economiei politice*”, partea I, și în „*Teorii asupra plusvalorii*” (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 86; K. Marx. „*Teorii asupra plusvalorii*”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 420—422, 425—429, 452; K. Marx—F. Engels. *Werke*, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 84, 87—89, 96—97, 115—116). — 355.
- 184 Marx se referă la așa-numita școală de la Birmingham a „adeptilor șilingului mic” („*little shilling men*”), întemeiată de bancherul Thomas Attwood din Birmingham. Concepțiile acestei școli sînt expuse în cartea „*The Currency Question. The Gemini Letters*”, London, 1844, ai cărei autori anonimi sînt Thomas Wright și John Harlow (pseudonimul lor era „*Gemini*”). Vezi și K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 71—72; K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 244; K. Marx. „*Capitalul*”, vol. III, partea a II-a, București, E.S.P.L.P. 1955, p. 517—518, 537—538. — 356.
- 185 Vezi adnotarea 20. — 357.
- 186 Marx se referă la lucrările lui Malthus „*Principles of Political Economy Considered with a View to their Practical Application*”, 2nd edition, London,

- 1836, p. 405 (nota editorului); „Definitions in Political Economy”, London, 1827, p. 258—259, precum și la volumul I al lucrării lui Sismondi „Etudes sur l'économie politique”, Bruxelles, 1837, p. 61. — 357.
- 187 D. Ricardo. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition, London, 1821, p. 80—85 (vezi și David Ricardo, Opere alese, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 98—100). O analiză critică amănunțită a concepțiilor lui Ricardo despre supraproducția de capital a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii” (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea a II-a, București, Editura politică, 1960, p. 399, 420—421, 423, 425—432, 449—450). — 357.
- 188 A. Smith. „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”. With a Commentary, by the Author of „England and America” [E. G. Wakefield]. Volume I, London, 1835, p. 244—246. — 358.
- 189 În această frază Marx rezumă următoarea teză formulată de Hodgskin la p. 245—246 ale lucrării sale „Popular Political Economy”: „Deoarece capitalistul, proprietarul întregului produs, nu permite muncitorilor nici să producă unelte, nici să le folosească dacă el nu obține profit peste ceea ce costă întreținerea muncitorilor, este clar că muncii productive i se pun aici limite mult mai înguste decât cele prescrise de natură. Pe măsură ce capitalul se acumulează în mâinile unor terțe persoane, crește întreaga sumă a profitului proclins de capitalist și în felul acesta se creează un obstacol artificial în calea creșterii producției și a populației”. — 361.
- 190 În ceea ce privește concepția despre „munca coexistentă”, formulată de Hodgskin, vezi K. Marx — F. Engels. Werke, Band 26, 3. Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 262—276. — 362.
- 191 J. B. Say. „Traité d'économie politique”. Troisième édition. Tome II, Paris, 1817, p. 441. — 370.
- 192 Vezi P. J. Proudhon. „Qu'es-ce que la propriété?” Paris, 1840, chapitre IV, § 5, și „Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon”. Paris, 1850, p. 207—208. — 370.
- 193 Vezi adnotarea 179. — 379.
- 194 În realitate, în cadrul premiselor arătate, valoarea nou adăugată de munca vie (10 taleri) ar reprezenta nu 1/10 din valoarea totală a produsului, ci 1/9, căci valoarea pfundului de fire ar scădea de la 5 taleri la 4 1/2 taleri și, deci, valoarea totală a celor 20 de pfunzi de fire s-ar reduce de la 100 la 90 de taleri. — 379.
- 195 Înainte de dublarea productivității muncii filatorului, profitul total al capitalistului reprezenta 20 de taleri, care se repartizau la 40 de pfunzi de fire, revenind câte 1/2 de taler de fiecare pfund. Acum însă profitul total de 30 de taleri se repartizează la 80 de pfunzi de fire, revenind, așadar, câte 3/8 de taler de fiecare pfund. — 379.
- 196 Raționamentele lui Marx de la p. 375—380 din volumul de față pot fi ilustrate cu ajutorul următoarelor două tabele:

TABELUL I

Spotirea cantității produsului obținut (fire de bumbac) datorită prelungirii zilei de muncă

Cheltuielile capitalistului		Plus-valoarea	Valoarea totală a firelor	Cantitatea produsului obținut	Valoarea unui pfund de fire	Rata plus-valorii	Rata profitului
Capital constant	Capital variabil						
80 taleri	20 taleri	—	100 taleri	20 pfunzi	5 taleri	0	0
120 "	20 "	10 taleri	150 "	30 "	5 "	50%	7 1/7%
160 "	20 "	20 "	200 "	40 "	5 "	100%	11 1/9%
320 "	20 "	60 "	400 "	80 "	5 "	300%	17 11/17%

TABELUL II

Sporirea cantității produsului obținut datorită creșterii productivității muncii, mărirea zilei de muncă rămânând constantă

Cheltuielile capitalistului		Plus-valoarea	Valoarea totală a firelor	Cantitatea produsului obținut	Valoarea unui pfund de fire	Rata plus-valorii	Rata profitului
Capital constant	Capital variabil						
160 taleri	20 taleri	20 taleri	200 taleri	40 pfunzi	5 taleri	100%	11 1/9%
320 "	10 "	30 "	360 "	80 "	4 1/2 "	300%	9 1/11%

Primul tabel ilustrează concluzia trasă de Marx din analiza corelațiilor exprimate în respectivele cifre: „Cu cât este mai mică partea de cheltuieți care revine muncii necesare, cu atât este mai mare profitul, deși el nu se află în nici un raport vizibil cu plusvaloarea reală, adică cu supramunca”.

Tabelul al doilea confirmă următoarea idee a lui Marx: „...Scăderea prețului unității de produs și creșterea numărului de unități — ca urmare a creșterii forțelor productive — denotă că profitul în raport cu munca [necesară] crește, sau că munca necesară în raport cu supramunca scade”. Și mai departe: „Profitul capitalistului la valoarea unității de măsură a valorii de întrebuințare — pfund, cot, cuarter etc. — scade proporțional cu scăderea raportului dintre munca vie [munca nou adăugată] și materia primă etc... Pe de altă parte însă, deoarece această scădere a timpului de muncă necesar pentru producerea unității de produs este identică cu o mai mare productivitate a muncii, sau cu creșterea timpului de supramuncă, crește și numărul acestor unități care conțin timpul de supramuncă”, adică crește masa totală a profitului. — 380.

197 Vezi adnotarea 128. — 380.

198 Calculul exact ar fi următorul: muncitorul ar căpăta fiecare pfund de fire cu un rabat de $\frac{1}{20}$ de taleri față de valoarea lui; deoarece în total ar primi acum $4 \frac{4}{99}$ de pfunzi de fire, sau $\frac{400}{99}$ de pfunzi de fire, câștigul lui ar reprezenta acum $\frac{1 \times 400}{20 \times 99}$ taleri, adică $\frac{20}{99}$ de taler, și nu $\frac{20}{100}$ de taler, cum admite, pentru simplificare, Marx. — 385.

- 199 Calculul exact ar fi următorul : înainte de creșterea salariului, valoarea celor 40 de pînzi de fire se împărțea în 160 c + 20 v + 20 m. Acum ea se împarte în 160 c + 22 v + 18 m. Dacă înainte rata profitului era de 20/180, adică de 11 1/9%, acum ea reprezintă 18/182, adică 9 81/91%. — 388.
- 200 În continuare urmează în manuscris trei rînduri care au fost tăiate de Marx, dar care din eroare au fost reproduse în textul ediției germane din 1939 (vezi K. Marx, „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie”. Moskau, 1939, p. 346, rîndurile 7—14). — 392.
- 201 D. Ricardo, „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition, London, 1821, p. 139. — 401.
- 202 În manuscrisul din 1861—1863, în care Marx a transcris cu unele modificări o serie de pasaje din manuscrisul din 1857—1858, această frază este formulată în felul următor (caietul XXII, p. 1 396) : „În loc de a se reproduce în procesul de producție în calitate de condiții ale exercitării forței de muncă, ele, dimpotrivă, ies din procesul de producție ca simple condiții ale sporirii și conservării propriei lor valori, ca valoare existentă pentru sine, opusă forței de muncă”. — 413.
- 203 Formule de relații contractuale în dreptul roman : „dau ca să faci”, „fac ca să dai”, „dau ca să dai”. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 547 ; K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 310. — 417.
- 204 J. Steuart, „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy”. Vol. 1, Dublin, 1770, p. 40, 396. Pasajul respectiv de la p. 396 din cartea lui Steuart a fost reprodus de Marx în manuscrisul din 1857—1858 (vezi K. Marx, „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie”. Moskau, 1939, S. 666). Cf. și K. Marx, „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 740, precum și K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1962, p. 13 ; partea a II-a, p. 470. — 419.
- 205 A. Smith, „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, Book I, Chapter V (vezi și Adam Smith, „Avuția națiunilor”, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 26). — 422.
- 206 Această parte a manuscrisului din 1857—1858, pe care în „Referate la propriile mele caiete” Marx a intitulat-o „Forme premergătoare producției capitaliste”, se află cuprinsă în caietul IV, p. 50—53, și în caietul V, p. 1—15. Pag. 1—15 din caietul V poartă în „Referate” următorul titlu : „Continuare la analiza procesului care precede crearea relațiilor capitaliste sau acumularea primitivă”. — 423.
- 207 Termenul „Stamm”, care în această parte a manuscrisului din 1857—1858 este tradus prin cuvîntul „trib”, avea pe la mijlocul secolului al XIX-lea în științele istorice un sens mult mai larg decît în prezent. El desemna totalitatea oame-nilor care se trag din același strămoș și includea noțiunile moderne de „gintă” (Gens) și „trib” (Stamm). O definiție exactă a acestor noțiuni și o distincție precisă a sensului lor a fost dată pentru prima oară de L. H. Morgan în cartea sa „Societatea antică” (1877). În această operă capitală a renumitului etnograf și istoric american a fost stabilită pentru prima oară importanța gîntei ca celulă de bază a orînduirii primitive și, totodată, s-a făcut o fundamentare științifică a întregii istorii a societății primitive. Sintetizînd rezultatele cercetărilor lui Morgan, Engels a examinat multilateral conținutul noțiunilor

- „gintă” și „trib” în lucrarea sa „Originea familiei, a proprietății private și a statului” (1884). — 424.
- 208 *Quiriți* — denumire oficială a cetățenilor care se bucurau de drepturi depline în Roma antică. — 429.
- 209 Această frază a fost luată de Niebuhr din cartea a IX-a a „Antichității romane” a lui Dionisios din Halicarnas (istoric din Grecia antică, care a scris această lucrare fundamentală a sa prin anii 30—7 î.e.n.). — 430.
- 210 *Demot* — cetățean al statului atenian antic, care aparținea unei anumite diviziuni teritoriale din Attica, numită *demă*. Mai multe deice formau o *phylă*. După reforma înfăptuită de Clistene (secolul al VI-lea î.e.n.), în Attica au luat ființă 10 *phylai* teritoriale. — 431.
- 211 *Dithmarschen* — regiune din nordul Germaniei. — 431.
- 212 *Goelii* — populație din regiunile muntoase din nordul și vestul Scoției, strămoșii celților. — 431.
- 213 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 162. — 438.
- 214 Vezi adnotarea 13. — 446.
- 215 „*Panem et circenses*” („piine și circ”). Marx se referă la perioada de înflorire a statului sclavagist roman, când păturile de jos ale populației orășenești (plebea orașelor) au fost excluse din sfera producției și trăiau mai ales pe seama statului și a proprietarilor de sclavi bogați, care le ofereau „piine și circ”. — 451.
- 216 În legătură cu rolul legislațiilor lui Henric al VII-lea, Henric al VIII-lea și ale altor regi ai Angliei, vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 737—746. — 458.
- 217 A. Smith, „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”. Book III, Chapter IV. — 459.
- 218 Vezi adnotarea 132. — 464.
- 219 Aceste observații, precum și cele următoare, referitoare la semnificațiile inițiale ale cuvintului „capital”, ca și textele care le ilustrează au fost luate de Marx din volumul al II-lea al dicționarului lui Ducange: „Glossarium mediae et infimae latinitatis”, Tomus II Parisiis, 1842, p. 139—141. — 463.
- 220 Adam H. Müller. „Die Elemente der Staatskunst”. Erster Theil. Berlin, 1809, S. 226—241. — 465.

INDICE DE NUME

A

- August* (63 î.e.n. — 14 e.n.) — împărat roman (27 î.e.n. — 14 e.n.). — 452.
- Alexandru Macedon* (356—323 î.e.n.) — vestit comandant de oști și om de stat al lumii antice. — 117, 119.
- Arcadiu* (377—408) — împărat al Imperiului roman de răsărit (395—408). — 118, 119.
- Arhimede* (aprox. 287—212 î.e.n.) — mare matematician și fizician grec. — 117.
- Aristotel* (384—322 î.e.n.) — mare gânditor al antichității, în filozofie a oscilat între materialism și idealism; ideolog al clasei proprietarilor de sclavi; prin concepțiile sale economice a apărat economia sclavagistă naturală; a fost primul care a analizat forma valoare. — 69, 95—96.
- B**
- Babbage, Charles* (1792—1871) — matematician și fizician englez, economist burghez. — 278, 319.
- Bailey, Samuel* (1791—1870) — economist și filozof burghez englez; a combătut de pe pozițiile economiști-
lor vulgari teoria ricardiană a valorii bazate pe muncă; totodată însă a sesizat just unele contradicții din concepțiile economice ale lui Ricardo. — 169.
- Bastiat, Frédéric* (1801—1850) — economist vulgar francez, a propovăduit armonia între clase în societatea burgheză. — 3—6, 7—14, 175, 181, 182, 196, 197, 250, 253, 254, 323, 379.
- Bellers, John* (1654—1725) — economist englez, a subliniat rolul muncii în crearea avuției; autorul unor proiecte utopice de reforme sociale. — 95.
- Böckh, August* (1785—1867) — istoric și filolog german. — 114.
- Boisguillibert, Pierre* (1646—1714) — economist francez, precursor al fiziocraților, unul dintre fondatorii economiei politice clasice burgheze în Franța. — 3, 133, 165, 281.
- Bray, John Francis* (1809—1897) — economist englez, socialist-utopist, adept al lui R. Owen; autor al teoriei „banilor—muncă”. — 71.
- Brutus Marcus Iunius* (85—42 î.e.n.) — om politic roman, conducătorul conspirației împotriva lui Cezar; în tinerețe s-a ocupat cu cântăria. — 437.

C

- Campbellii* (*Campbells*) -- familie aristocratică din Scoția de vest, cunoscută din secolul al XIII-lea. -- 431.
- Carey*, Henry Charles (1793--1879) -- economist burghez american, autorul unei teorii reacționare cu privire la armonia intereselor de clasă în societatea capitalistă. -- 3--9, 16, 17, 181, 309.
- Cato* (*Marcus Porcius Cato cel Bătrîn*) (234--149 î.e.n.) -- om de stat și scriitor roman, autorul unui tratat despre agricultură. -- 437.
- Cezar* (*Caïus Iulius Caesar*) (aprox. 100--44 î.e.n.) -- vestit comandant de oști, om de stat și scriitor roman. -- 118, 119.
- Chalmers*, Thomas (1780--1847) -- teolog protestant și economist burghez englez, adept al lui Malthus. -- 3.
- Cherbuliez*, Antoine-Eliséc (1797--1869) -- economist elvețian, adept al lui Sismondi, îmbina teoria acestuia din urmă cu elemente din teoria lui Ricardo. -- 230, 238.
- Chevalier*, Michel (1806--1879) -- inginer, economist și publicist francez, în deceniul al patrulea al secolului trecut a fost saint-simonist, ulterior a devenit adept al liberului schimb. -- 59.
- Cicero* (*Marcus Tullius Cicero*) (106--43 î.e.n.) -- celebru orator și om de stat roman, filozof eclectic. -- 431.
- Clistene* -- om politic atenian; în perioada 510--507 î.e.n. a înfăptuit o serie de reforme menite să lichideze rămășițele orînduirii gentilice și să instaureze în Atena o democrație sclavagistă. -- 431.
- D**
- Daire*, Eugène (1798--1847) -- economist burghez francez, editorul unor lucrări de economie politică. -- 281.
- Darimon*, Louis-Alfred (1819--1902) -- om politic, publicist și istoric francez; propagator al concepțiilor lui Proudhon. -- 47, 48, 52--54, 57--60, 67, 68.
- Darius I Hystaspes* (558--486 î.e.n.) -- rege persan (522--486 î.e.n.). -- 115.
- Ducange*, du Fresne, Charles (1610--1688) -- istoric și filolog francez. -- 465.
- Dureau de La Malle*, Adolphe-Jules-César-Auguste (1777--1837) -- poet și istoric francez. -- 115--118.
- E**
- Euclid* (sfârșitul secolului al IV-lea -- începutul secolului al III-lea î.e.n.) -- celebru matematician grec din antichitate. -- 117.
- Ethelstan* (894--940) -- rege anglo-saxon (924--940). -- 465.
- F**
- Ferrier*, François-Louis-Auguste (1777--1861) -- economist burghez francez, epigon al mercantilismului. -- 148.
- G**
- Ganilh*, Charles (1758--1836) -- om politic, economist vulgar francez, epigon al mercantilismului. -- 78, 190.
- Garnier*, Germain, conte de (1754--1821) -- economist și om politic francez, monarhist; epigon al fiziocraților; traducător și comentator al lui A. Smith. -- 117, 120, 125.
- Girardin*, Émile de (1806--1881) -- publicist și om politic burghez francez; din 1836 pînă în 1857 a fost, cu unele întreruperi, redactor la ziarul „La Presse”; în politică a vădit nu o dată lipsă de principii. -- 68.
- Goethe*, Johann Wolfgang (1749--1832) -- mare poet și gânditor german. -- 53.
- Gray*, John (1798--1850) -- socialist utopist englez, economist, discipol al

- lui R. Owen; adept al teoriei „banilor-muncă”. — 71.
- Grimm, Jacob* (1785—1863) — eminent filolog german, profesor la Universitatea din Berlin; creatorul gramaticii istorice, autorul primei gramatici comparate a limbilor germanice. — 114.
- Güllich, Gustav* (1791—1847) — economist și istoric burghez german, autorul mai multor lucrări de istorie a economiei. — 3.
- H**
- Harlow, John* (pe la mijlocul secolului al XIX-lea) — economist englez, reprezentant al școlii de la Birmingham cunoscută sub denumirea de școală a „adeptilor șilingului mic”; împreună cu tovarășul său de idei Wright a publicat lucrări sub pseudonimul „Gemini”. — 357.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (1770—1831) — cel mai de seamă reprezentant al filozofiei clasice germane, idealist obiectiv, a dezvoltat multilateral dialectica idealistă; ideolog al burgheziei germane. — 34, 35, 72, 109.
- Henric al VII-lea* (1457—1509) — rege al Angliei (1485—1509). — 458.
- Henric al VIII-lea* (1491—1547) — rege al Angliei (1509—1547). — 458.
- Herodot* (aprox. 484—425 î.e.n.) — istoric grec. — 115, 116.
- Hesiod* (probabil sec. VIII î.e.n.) — poet grec, reprezentant al literaturii didactice. — 116, 126.
- Hobbes, Thomas* (1588—1679) — filozof englez, reprezentant al materialismului mecanicist; concepțiile sale social-politice se disting prin tendințe antidemocratice. — 98.
- Hodgskin, Thomas* (1787—1869) — economist și publicist englez; a apărut interesele proletariatului și a criticat capitalismul de pe pozițiile socialismului utopic, folosind în acest scop teoria lui Ricardo. — 361.
- Homer* — poet semilegendar din Grecia antică; i se atribuie poemele epice „Iliada” și „Odiseea”. — 108, 116, 126.
- Honoriu* (384—423) — împărat al Imperiului roman de apus (395—423). — 118, 119.
- Horner, Leonard* (1785—1864) — geolog și militant pe țărîm social englez, inspector de fabrici (1833—1856), a apărut interesele muncitorilor. — 268.
- Hubbard, John Hellibrand* (1805—1889) — om politic englez, conservator, membru al parlamentului (1859—1868 și 1874—1887); unul dintre directorii Băncii Angliei în 1838. — 127.
- Humboldt, Alexander von* (1769—1859) — savant german, naturalist și explorator. — 115.
- J**
- Jacob, William* (aprox. 1762—1851) — comerciant englez, autorul unor lucrări de economie. — 114, 116, 117, 126, 127, 163.
- L**
- Lauderdale, James Earl of* (1759—1839) — om politic și economist burghez englez; a criticat teoria lui Smith de pe pozițiile economiei politice vulgare. — 150, 328.
- Letronne, Jean-Antoine* (1787—1848) — arheolog și filolog francez. — 114.
- Linguel, Simon Nicolas Henri* (1736—1794) — avocat, publicist, istoric și economist francez; i-a combătut pe fiziocrați și a criticat libertățile burgheze de pe poziții feudalo-absolutiste, formulând însă, totodată, o serie de profunde observații critice la adresa proprietății și a libertăților burgheze. — 222.
- Locke, John* (1632—1704) — renumit filozof dualist englez, senzualist; economist burghez, a oscilat între teoria nominalistă și cea metalistă a banilor. — 89.

Loyd, Samuel Jonnes, baron Overstone (1796—1883) — bancher englez, economist burghez, adept al școlii cunoscute sub denumirea de „principiul circulației banilor”. — 398.

Lucrețiu (Titus Lucretius Carus) (aprox. 99 — aprox. 55 î.e.n.) — filozof și poet latin de seamă, materialist, ateist. — 116.

M

MacCulloch, John Ramsay (1789—1864) — economist burghez englez, vulgarizator al doctrinei economice a lui Ricardo, fervent apologet al capitalismului. — 3, 355.

Malthus, Thomas Robert (1766—1834) — preot englez; economist, ideolog al aristocrației funciare îmburghezite, apologet al capitalismului. S-a făcut cunoscut îndeosebi printr-o teorie neștiințifică cu privire la populație. — 3, 160, 236, 257, 289, 344, 357, 361, 364.

Menenius Agrippa (m. 493 î.e.n.) — patrician roman. — 98.

Mill, James (1773—1836) — economist și filozof burghez englez, vulgarizator al teoriei lui Ricardo, din care însă a tras unele concluzii radicale. — 126, 355, 370.

Mill, John Stuart (1806—1873) — economist burghez și filozof pozitivist englez, epigon al economiei burgheze clasice, fiul lui James Mill. — 3, 18, 21.

Mirabeau, Victor Riqueti, marchiz de (1715—1789) — economist francez, fiziocrat; tatăl lui Honoré-Gabriel Mirabeau, militant de seamă al revoluției burgheze din Franța de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. — 260.

Misseiden, Edward (m. 1654) — comerciant și economist englez, mercantilist. — 161, 165.

Müller, Adam Heinrich (1779—1829) — publicist și economist german, reprezentant al așa-numitei școli romantice

în economia politică, care exprima interesele aristocrației feudale; adversar al doctrinei economice a lui A. Smith. — 465.

N

Niebuhr, Barthold Georg (1776—1831). — istoric german, cercetător al antichității. — 429, 430, 452.

Numa Pompilius (sfârșitul secolului al VIII-lea — începutul secolului al VII-lea î.e.n.) — al doilea rege semi-legendar al Romei antice. — 429, 452.

O

Overstone — vezi *Loyd, Samuel Jones, baron Overstone*.

P

Pérecire, Isaac (1806—1880) — bancher francez, bonapartist, deputat în Corpul legislativ; în 1852, împreună cu fratele său Emile Pérecire, a întemeiat societatea pe acțiuni „Crédit Mobilier”. — 54.

Petty, William (1623—1687) — economist și statistician englez, fondatorul economiei politice burgheze clasice în Anglia. — 3, 105, 164.

Pitt, William junior (1759—1806) — om politic englez, tory; prim-ministru (1763—1801 și 1804—1806). — 311.

Pliniu (Caius Plinius Secundus) (23—79) — naturalist roman, autorul „Istoriei naturale” în 37 de cărți. — 116.

Price, Richard (1723—1791) — publicist radical englez, economist și filozof-moralist. — 311.

Proudhon, Pierre-Joseph (1809—1865) — publicist, economist și sociolog francez, ideolog al micii burghezii, unul dintre teoreticienii anarhismului. — 11, 16, 41, 48, 57, 64, 69, 70—72, 109, 180, 196—197, 199, 240, 242, 249, 323, 356, 369, 370, 372, 381, 388, 438.

R

Ramsay, George (1800—1871) — economist englez, unul dintre ultimii reprezentanți ai economiei politice clasice burgheze. — 246.

Ravenstone, Piercy (m. 1830) — economist englez, adept al lui Ricardo; a exprimat interesele proletariatului, adversar al malthusianismului. — 170, 340.

Reitemeier, Johann Friedrich (1755—1839) — jurist, istoric și publicist german. — 117.

Ricardo, David (1772—1823) — economist englez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai economiei politice clasice burgheze. — 3, 4, 9, 15, 29, 30, 60, 184, 199, 240, 246, 251, 257, 258, 262, 264, 265, 276, 281, 282—289, 294, 302, 323, 325, 354, 355, 357, 380, 401.

Roberts, Richard (1789—1864) — celebru inventator englez în domeniul mecanicii. — 43.

Rothschild, Lionel Nathan (1808—1879) — guvernatorul băncii Rothschild din Londra. — 163.

Rousseau, Jean-Jacques (1712—1778) — mare filozof iluminist francez, democrat, ideolog al micii burghezii. — 15.

Russei, John (1792—1878) — om politic englez, lider al whigilor, prim-ministru (1846—1852 și 1865—1866). — 340, 361.

S

Say, Jean-Baptiste (1767—1832) — economist burghez francez, reprezentant al economiei politice vulgare. — 27, 148, 175, 183, 193, 199, 239, 240, 355, 356, 370.

Senior, Nassau William (1790—1864) — economist burghez vulgar englez; a fost pologet al capitalismului, a militat împotriva reducerii zilei de muncă. — 3, 124, 169, 205, 235.

Servius Tullius (578—534 i.e.n.) — al șaselea rege semilegendar al Romei antice. — 117—118.

Shakespeare, William (1564—1616) — cel mai mare dramaturg și poet al Renașterii engleze. — 43, 98.

Sismondi, Jean Charles Léonard Simon-de de (1773—1842) — economist elvețian, a criticat capitalismul de pe poziții mic-burheze; reprezentant de seamă al romantismului economic. — 3, 126, 152, 193, 238, 355, 356.

Smith, Adam (1723—1790) — economist englez, unul dintre reprezentanții marcanți ai economiei politice clasice burgheze. — 15, 18, 37, 91, 102, 104, 106, 148, 149, 205, 235, 257, 260—262, 358, 422, 459.

Solly, Edward (prima jumătate a secolului al XIX-lea) — economist burghez englez. — 149.

Spinoza, Baruch Benedictus de (1632—1677) — filozof materialist olandez. — 24

Steuart, James (1712—1780) — economist burghez englez, unul dintre ultimii reprezentanți ai mercantilismului, adversar al teoriei cantitative a banilor. — 16, 104, 127, 130, 138, 158, 159, 209, 419.

Storch, Andrei (Henri, Heinrich) Karlovici (1766—1835) — economist, statistician și istoric rus, membru al Academiei de Științe din Petersburg; epigon al economiei politice clasice burgheze. — 27, 126, 161, 169, 202, 205, 356.

Strabo (aprox. 63 i.e.n. — aprox. 20 e.n.) — geograf și istoric grec. — 108, 115.

T

Taylor, James (1788—1863) — bancher englez, partizan al bimetalismului, a scris o serie de lucrări despre bani. — 150.

Teodosiu al II-lea (cel Tânăr) (aprox. 401—450) — împărat al Imperiului roman de răsărit (408—450). — 118.

Tooke, Thomas (1774—1858) — economist burghez englez, a aderat la școala clasică a economiei politice; a criticat teoria banilor a lui Ricardo; a scris o amplă lucrare în mai multe volume, intitulată „Istoria prețurilor”. — 3.

U

Urquhart, David (1805—1877) — diplomat englez, publicist și om politic reacționar, turcofil; în deceniul al 4-lea a îndeplinit misiuni diplomatice în Turcia; în 1847—1852 a fost membru al parlamentului; tory. — 6.

V

Virgiliu (Publius Vergilius Maro) (70—19 î.e.n.) — cel mai mare poet latin. — 98, 154.

Voltaire, François-Marie (numele adevărat: Arouet) (1694—1778) — filozof deist, scriitor satiric și istoric francez; eminent reprezentant al iluminismului burghez din secolul al XVIII-lea; a luptat împotriva absolutismului și a catolicismului. — 12.

W

Wakfield, Edward Gibbon (1796—1862) — om politic englez, economist, a elaborat teoria burgheză a colonizării. — 211, 358.

Weitting, Wilhelm (1808—1871) — militant de seamă al mișcării muncitorești din Germania în perioada apariției ei, unul dintre teoreticienii comunismului egalitar utopic; de profesie croitor. — 70.

William I Cuceritorul (1027—1087) — rege al Angliei (1066—1087). — 340.

Wright, Thomas (pe la mijlocul secolului al XIX-lea) — economist englez, reprezentant al școlii de la Birmin-

gham, cunoscută sub denumirea de școală a „adeptilor șilingului mic”; împreună cu tovarășul său de idei Harlow a publicat lucrări sub pseudonimul „Gemini”. — 357.

X

Xenofon (aprox. 430—354 î.e.n.) — istoric și filozof grec, ideolog al clasei proprietarilor de sclavi, apologet al economiei naturale. — 105, 117—119.

PERSONAJE DIN LITERATURĂ ȘI DIN MITOLOGIE

Adam — potrivit Bibliei, primul om, creat de Dumnezeu din lut și care a căzut în păcat. — 16.

Ahile — potrivit legendei, cel mai curajos dintre eroii greci care au luat parte la războiul troian; unul dintre personajele principale din „Iliada” lui Homer. — 44.

Don Quijote — eroul principal al romanului satiric cu același nume de Cervantes. — 13.

Esau — potrivit legendei biblice, cel mai mare dintre cei doi fii gemeni ai patriarhului Isaac. — 237.

Fama — numele roman al zeiței grecești Ossa, întruchipare a zvonurilor ce se răspîndesc rapid. — 43.

Hermes — în mitologia greacă — zeul comerțului. — 43.

Hristos — întemeietorul mitic al creștinismului. — 263.

Jacob — potrivit Bibliei, fiul lui Isaac; strămoș al poporului israelit. — 165.

Jupiter — în mitologia romană, zeul zeilor, corespunzător zeului grec Zeus. — 43.

Manu — legiuitor legendar al Indiei antice; „legile lui Manu”, cel mai important cod de legi al Indiei antice, s-au păstrat într-o versiune datînd din secolul al II-lea î.e.n. — secolul al II-lea e.n. — 115, 118.

- Midas* — rege legendar al Frigiei antice. — 166.
- Moise* — potrivit Vechiului testament, profetul care i-a eliberat pe evrei din robia egipteană. — 429.
- Moloh* — zeul soarelui, al focului și al războiului la asirieni și fenicieni, cărui i se aduceau jertfe omenești; ulterior a devenit simbolul unor forțe oarbe, nesățioase, care cer mereu noi și noi jertfe. — 133.
- Prometeu* — erou din mitologia greacă, titanul care a furat focul de la Zeus pentru a-l da oamenilor; drept pedeapsă, a fost înlănțuit de o stincă. — 15.
- Robinson Crusoe* — personajul principal al romanului cu același nume de Daniel Defoe; robinsonadă se numește procedeul literar împrumutat de la Defoe și care a fost folosit de un șir de ilumiști și de economiști burhezi. — 15.
- Romulus* — potrivit legendei, întemeietorul și primul rege al Romei antice. — 429.
- Sancho Panza* — personaj din romanul „Don Quijote” de Cervantes; scutierul lui Don Quijote. — 13.
- Terminus* — în mitologia romană, zeul haturilor și al semnelor de hotar. — 429.
- Vulcan* — în mitologia romană, zeul focului și al meșteșugurilor, patronul fierarilor. — 43.

Cuprins

Prefață . . . . . V—XXII

K. M A R X

MANUSCRISE ECONOMICE DIN ANII 1857—1859

B A S T I A T Ș I C A R E Y	3— 14
CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE	3— 9
CAPITOLUL AL XIV-LEA : DESPRE SALARIU	9— 14
I N T R O D U C E R E	15— 44
I. PRODUCȚIE, CONSUM, REPARTIȚIE, SCHIMB (CIRCULAȚIE)	15— 44
1. Producție	15— 22
2. Raportul general dintre producție și repartiție, schimb, consum	22— 33
a) Consum și producție	24— 28
b) Repartiție și producție	28— 32
c) În sfârșit, schimbul și circulația. Schimb și producție	32— 33
3. Metoda economiei politice	33— 42
4. Producție. Mijloace de producție și relații de producție. Relații de producție și relații de schimb. Forme de stat și forme de conștiință în legătura lor cu relațiile de producție și relațiile de schimb. Relații juridice. Relații familiale	42— 44

CRITICA ECONOMIEI POLITICE

(Ciornă scrisă în 1857—1858)

[Prima jumătate a manuscrisului]

II. CAPITOLUL DESPRE BANI	47—170
[A] Inconsistența concepției proudhoniste a „banilor-muncă”. Bani ca rezultat necesar al dezvoltării formei-marfă a produsului]	47—120

[1] Neînțelegerea de către proudhoniști a legăturii interne dintre producție, repartiție și circulație și a rolului precumpănitor al relațiilor de producție]	47— 69
[a] Iluziile proudhonistului Darimon : identificarea eronată a circulației banilor cu creditul și exagerarea rolului băncilor în reglarea pieței financiare]	47— 60
[b] Explicarea greșită a crizelor prin situația privilegiată a aurului și argintului. Problema convertibilității bancnotelor în aur și argint. Imposibilitatea de a revoluționa relațiile de producție burgheze prin reforme bancare și monetare]	60— 69
[2] Legătura dintre teoria circulației a lui Proudhon și eronata sa teorie a valorii. Apariția banilor ca rezultat necesar al dezvoltării schimbului]	69— 91
[a] Iluzia proudhoniștilor cu privire la posibilitatea de a înlătura raclele societății burgheze prin introducerea „banilor-muncă”	69— 75
[α] Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu creșterea productivității muncii]	69— 71
[β] Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu deosebirea reală dintre valoarea mărfurilor și prețul lor]	71— 75
[b] Transformarea produsului în marfă și a valorii mărfii în bani, în procesul schimbului]	75— 81
[c] Dezvoltarea în bani a contradicțiilor inerente formei marfă a produsului și modului de producție capitalist, bazat pe această formă. Posibilitatea crizelor]	81— 88
[d] Incompatibilitatea „banilor-muncă” cu forma-marfă a produsului]	88— 91
[3] Caracterizarea generală a societății burgheze, spre deosebire de formațiunile sociale precapitaliste și de societatea comunistă viitoare]	91— 95
[4] Obiectivarea relațiilor sociale în condițiile societății burgheze]	95—100
[5] Dezvoltarea formei-bani a valorii ca urmare a dezvoltării schimbului. Caracterul social al producției în societatea burgheză, spre deosebire de caracterul social al producției în comunism]	100—108
[6] Metalele nobile ca purtători ai relației bănești]	108—109
a) Aurul și argintul în comparație cu celelalte metale	109—114
b) Oscilațiile corelației valorilor diferitelor metale	114—120

[B) Circulația banilor și circulația mărfurilor]	120—170
[1) Caracterul intercondiționat al circulației mărfurilor și circulației banilor]	120—122
[2) Cele trei funcții principale ale banilor în circulația mărfurilor și a banilor și contradicțiile dintre aceste funcții]	122—170
a) [Banii ca măsură a valorii]	122—127
b) [Banii ca mijloc de circulație]	128—137
c) Banii ca reprezentant material al averii (acumularea banilor)	137—170
[α] Cu privire la corelația dintre valoarea de schimb și preț. Contradicția dintre funcția banilor ca măsură a valorii și funcția lor ca mijloc de circulație	137—149
[β] Ieșirea banilor din sfera circulației simple în funcția lor de reprezentant material al averii. Banii ca scop în sine. Banii ca mijloc de plată. Trecerea la bani ca capital]	149—170
[III] CAPITOLUL DESPRE CAPITAL	171—467
[Secțiunea întâi] Procesul de producție a capitalului	171—344
[A)] Transformarea banilor în capital	171—234
[1) Circulația simplă a mărfurilor în sistemul relațiilor de producție al societății burgheze. Egalitate burgheză și libertate burgheză]	171—182
[2) Capitalul ca relație dominantă a societății burgheze]	182—190
[3) Trecerea de la circulația simplă a mărfurilor la producția capitalistă]	191—205
[a)] Circulația și valoarea de schimb provenită din circulație, ca premisă a capitalului	191—195
[b)] Valoarea de schimb care provine din circulație se constituie ca premisă a ei, se conservă în ea și se înmulțește prin intermediul muncii	195—205
[4)] Cele două procese diferite care au loc în schimbul dintre capital și muncă	206—234
[a) Considerații preliminare]	206—207
[b) Cu privire la structura studiului despre capital. Capital și proprietate funciară modernă. Trecerea de la proprietatea funciară la munca salariată. Piețele]	207—214

[c] Schimbul dintre capital și forța de muncă	214—227
[d] Procesul muncii inclus în capital	227—234
[B] Procesul muncii și procesul de valorificare	234—275
[1] Transformarea muncii în capital	234—241
[2] Autovalorificarea ca o condiție necesară a producției capitaliste]	241—251
[3] Supramunca — sursă a plusvalorii. Menirea istorică a capitalului]	251—257
[4] Problema genezei plusvalorii în istoria economiei politice burgheze. Avuția burgheză ca mijlocitor între valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare]	257—265
[5] Influența creșterii forței productive a muncii asupra mărimii plusvalorii. Scăderea sporului de plusvaloare relativă pe măsura creșterii forței productive a muncii]	265—275
[C] Plusvaloare absolută și plusvaloare relativă	276—344
[1] Despre creșterea valorii capitalului. [Erori și neclarități în această problemă la Ricardo]	276—289
[2] Capital constant și capital variabil	290—303
[a] Conservarea valorii capitalului constant în procesul de producție]	290—295
[b] Conservarea valorii de întrebuințare a capitalului constant prin intermediul noii munci vii]	295—303
[3] Corelația dintre capitalul constant și capitalul variabil]	303—336
[a] Rolul diferit al capitalului constant și al capitalului variabil în formarea ratei profitului]	303—309
[b] Rata profitului și rata plusvalorii]	309—324
[c] Creșterea părții constante a capitalului în raport cu partea sa variabilă, ca expresie a creșterii productivității muncii]	324—336
[4] Dubla tendință a capitalului de a mări munca vie folosită și de a reduce munca necesară]	336—344
[Secțiunea a doua] Procesul de circulație a capitalului	345—467
[A] Reproducția și acumularea capitalului în procesul său de circulație]	345—423

[1] Trecerea capitalului din procesul de producție în procesul de circulație. [Unitate și contradicție între procesul de conservare a valorii capitalului folosit, procesul său de valorificare și procesul de realizare a valorii produsului obținut]	345—351
[2] Tendința capitalului de a dezvolta nelimitat forța productivă.] Limitele producției capitaliste. Supraproducția	351—369
[3] Negarea supraproducției de către economiștii burghezi. Încercare nereușită de a o explica la Prudhon.] Cum este posibil ca, în prețul mărfii pe care o cumpără, muncitorul să plătească profitul etc. și să capete totuși salariul necesar	369—380
[4] Procesul acumulării capitaliste]	380—410
[a] Transformarea supramuncii în capital, ca particularitate specifică a acumulării capitaliste]	380—382
[b] Formarea ratei generale a profitului și influența ei asupra salariului muncitorului. Realizarea plusvalorii în schimbul dintre capitaliști]	382—393
[c] Proportțiile acumulării capitaliste. Deprecierea capitalului în perioade de criză]	393—398
[d] Capitalul în calitate de bani în diferitele lor funcții. „Capitalul în general” ca o categorie economică]	398—401
[e] Formarea capitalului adițional. Transformarea condițiilor producției capitaliste în rezultate ale muncii salariate înseși. Reproducerea relației dintre muncă și capital]	401—410
[5] Acumularea primitivă a capitalului	410—423
[a] Premisele istorice ale capitalului și raportul dintre acestea și producția capitalistă deja existentă]	410—416
[b] Serviciile personale ca opus al muncii salariate productive]	416—423
[B] Forme premergătoare producției capitaliste	423—467
[1] Premise naturale și economice pentru ca un individ să-și poată însuși condițiile obiective ale muncii. Diferite forme de obște]	423—447
[a] Proprietatea inițială a indivizilor care lucrează asupra condițiilor naturale ale muncii lor]	423—424
[b] Forma asiatică de proprietate]	424—426
[c] Forma antică de proprietate]	426—429
[d] Forma germanică de proprietate; deosebirile existente între ea și formele asiatică și antică]	429—434

[e) Caracterul limitat al relațiilor de producție ale orinduirii de obște. Avuția în lumea antică, în societatea burgheză și în comunism]	434—438
[f) Confuzia lui Proudhon în problema originii proprietății. Adevăratele premise ale apariției proprietății. Sclavagismul și iobăgia]	438—443
[g) Cauzele descompunerii obștii și ale proprietății bazate pe ea]	443—447
[2) Procesul istoric al apariției relațiilor de producție capitaliste]	447—467
[a) Destrămarea formelor precapitaliste ale raportului dintre lucrător și condițiile obiective ale muncii]	447—452
[b) Separarea condițiilor obiective ale muncii de munca însăși. Formarea inițială a capitalului]	452—467
<i>Adnotări</i>	469—495
<i>Indice de nume</i>	497—503

Ilustrații

Coperta caietului M, care conține „Introducerea”	19
Coperta caietului al VII-lea al manuscrisului „Critica economiei politice”	49
Pagina a 24-a din caietul al IV-lea al manuscrisului „Critica economiei politice”	365

Apărut — ianuarie 1972

Format 16/600×900. Coli de editură 37,87. Coli de tipar 33,50.

Tiparul executat sub comanda nr. 7205/971 la Combinatul
Poligrafic „Casa Științei”, Piața Științei nr. 1,
București — Republica Socialistă România

